

Выпуск выдання ажыццёўлены
па заказу і пры фінансавай падтрымцы
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь

Укладальнікі:

Р. М. Малько: *Прасніца — Прушыць*; М. П. Антропаў: *Пры — Прыняць*;
М. П. Антропаў, Р. М. Малько: *Прып — Птэляя*;

Г. А. Цыхун: *Пубэдыр — Пяць*, а таксама асобныя артыкулы:
прастал, прастора, прахоны, працыстая, пройда, пролубка, пролумка,
прораб, просцень, просьба, пруголо₁, прудзішча, прюзік, прыбамбахі, прывіціца,
прывяцаць, прызвядзіць, прыймо, прыкамець, прыкляцаць, прымол,
прыпень, прыродазнаўства, прыстаць, прысушак, прыткі₁,
прыткі₂, прытны, прыцінь₂, прыць, прышамець, прэціль.

У падрыхтоўцы тома таксама прынялі ўдзел: М. Б. Лычкоўская (папярэдняя
распрацоўка часткі слоўнікавых артыкулаў фрагмента *пры — прыняць*),
А. М. Рудэнка (папярэдняя распрацоўка часткі слоўнікавых артыкулаў
фрагмента на *ля-*),

В. Дз. Астрэйка (адбор усходнеславянскіх адпаведнікаў
да слоў фрагмента *пры — птэляя*),

І. І. Лучыц-Федарэц (упарадкаванне сістэмы скарачэнняў),
І. І. Лапуцкая (падрыхтоўка тэкстаў да друку)

Рэдактар

доктар філалагічных навук Г. А. Цыхун

Рэцэнзенты:

кандыдат філалагічных навук С. М. Запрудскі,
кандыдат філалагічных навук М. Н. Крыўко

© Малько Р. М., Антропаў М. П.,
Цыхун Г. А., укладанне, 2005
© Афармленне. РУП “Выдавецкі дом
“Беларуская навука”, 2005

СКАРАЧЭННІ

КРЫНІЦЫ

Адм. — Арашонкава Г. У., Чабатар Н. А. Тлумачальны слоўнік адметнай
лексікі ў творах Якуба Коласа. Мн., 2003.

Арк. — Аркушин Г. Сказав, як два зв’язав: Народні висловы та загадки із
Західнаго Полісся і заходной частини Волині. Люблін; Луцьк, 2003.

Бел. нав. тэрм. — Беларуская навуковая тэрміналогія. Мн., 1922. Вып. 1.
і наст.

БНТ, Гульні — Гульні, забавы, ігрышчы. 2-е выд. Мн., 2000 (Беларуская
народная творчасць).

Ваўр. — Ваўранюк А. Беларускія гульні. Беласток, 1998.

Доўн.-Зап., Чародейство — Довнар-Запольский М. В. Чародейство в Се-
веро-Западном крае в XVII—XVIII вв. // Этнографическое обозрение. 1890. № 2.
Жарт. песні — Жаргоўныя песні. Мн., 1974.

Матус. — Матусевіч Г. Маленькі слоўнік тубыльцаў // Наша Ніва. 1997.
25 жніўня.

ЛІТАРАТУРА

American Contrib. to the 13th Intern. Congr. of Slavists — American Contri-
bution to the 13th International Congress of Slavists. Bloomington, 2003. Vol. 1.

Анікін — Аникин А. Е. Этимологический словарь русских диалектов Си-
бири. Заимствования из уральских, алтайских и палеоазиатских языков. 2-е
изд., испр. и доп. М.; Новосибирск, 2000.

Бълг. реч — Българска реч. Популярно списание за езикова култура, I.
София, 1995 і наст.

Даніловіч, Бел. дыял. фраз. — Даніловіч М. А. Беларуская дыялектная фразе-
алогія і яе лексічная аснова. Гродна, 2003.

36. Нахцігалу — Slovansko jezikoslovje: Nahtigalov zbornik. Ljubljana, 1977.

Исслед. по слав. диал. — Исследования по славянской диалектологии, 5:
Актуальные проблемы славянской лингвогеографии. М., 1998.

Карпенка, Назв. — Карпенко Ю. А. Названия звездного неба. М., 1981.

LB — Linguistica Baltica: International Journal of Baltic Linguistics, I. War-
szawa, 1992 і наст.

Лекс. ландша. — Лексічныя ландшафты Беларусі: Жывёльны свет. Мн.,
1995.

Манаенкава, Словарь — Манаенкова А. Ф. Словарь русских говоров Белоруссии. Мн., 1989.

Неўская, История слав. этим. — Невская Т. В. История славянской этимологии в XIX в. (основные этапы развития): АКД. М., 1991.

Новое в рус. этим. — Новое в русской этимологии, I. М., 2003.

Общ. лекс. — Общая лексика германских и балто-славянских языков. Киев, 1989.

Palaeoslavica — Palaeoslavica // International Journal for the Study of Slavic Medieval Literature, History, Language and Ethnology. Cambridge, Massachusetts, 1993 і наст.

Rasprave — Rasprave Zavoda za hrvatski jezik, I. Zagreb, 1975 і наст.; Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 22. Zagreb, 1996 і наст.

Саднік — Айцэтмюлер — Sadnik L., Aizetmüller R. Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen. Lieferung 1. Wiesbaden, 1962 і наст.

Сакалоўскі, Ptaki — Sokołowski E. Ptaki ziem polskich, I—II. Warszawa, 1958.

SSLP — Studies in Slavic Linguistics and Poetics. New-York; London, 1968.

Талстой, Избр. тр. — Толстой Н. И. Избранные труды, I—III. М., 1997—1999.

Турска, Powstanie — Turska H. O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie = Турска Г. О происхождении польскоязычных ареалов в Вильнюсском крае. Vilnius, 1995.

ZfBalk, 1981 — Zeitschrift für Balkanologie, Bd. 1. Wiesbaden, 1962 і наст.

Česká slavistica, 1998 — Česká slavistica 1998. České přednášky pro XII. Mezinárodní sjezd slavistů. Praha, 1998.

Чурко — Чурко Ю. М. Белорусский хореографический фольклор. Мн., 1990.

Шмід, Vok. — Schmidt J. Zur Geschichte des indogermanischen Vokalismus, 2. Weimar, 1871—1875.

Шымкевіч, Корнеслов — Шимкевич Ф. Корнеслов русского языка, сравненного со всеми главнейшими славянскими наречиями и с двадцатью четьрьмя иностранными языками, I—II. Спб., 1842.

Этнолингвистика текста — Этнолингвистика текста: Семиотика малых форм фольклора. Тезисы и предварительные материалы к симпозиуму. М., 1988. Ч. 1, 2.

Etnolingwistyka — Etnolingwistyka, 1. Lublin, 1988 і наст.

Язык, слово, действительность — Язык, слово, действительность. Материалы междунар. научной конференции. Мн., 2000. Ч. 1.

П

Прасніца ‘прыстасаванне, да якога прывязваецца кудзеля пры прадзенні’ (ТСБМ, Касп.; в.-дзв., Сл. ПЗБ; карм., Мат. Гом., Бяльк., Влад.), *прасліца* ‘тс’ (Касп., Шат., Влад.), *прасліца* (Сл. ПЗБ; рас., Шатал.), рус. *прасница*, *праслица*, польск. *prześlica*, чэш. *přeslice*, славац. *praslica*, серб.-харв. *прѐслица*, славен. *préslica*. Прасл. **prēsnica* (Трубачоў, Этимология—1963, 20) і **prēslica* (Махэк, 494). Утварэнні з рознымі суф. ад **presti*, *prędō* (гл. *прасці*).

Прасол ‘расол’ (Юрч. Фраз. 1), ‘засол’ (Ян.), ‘ляк у селядках’ (Вешт.), *прасуол* ‘булён’ (Федар. 7), *прасаль* ‘расол’ (пух., Сл. ПЗБ). Укр. *просіа* ‘салёная рыба, род халоднай стравы з салёнай рыбы’, рус. *просол*, *прóсоль* ‘лёгка, свежы засол’, ‘усё, што засольваецца ў запас: сала, рыба, гародніна’, серб.-харв. *прéсо* ‘сок, у якім захоўваецца сыр’, славен. *présol* ‘расол, ляк’, балг. *прасул* ‘падсолёная вада для захоўвання брынзы або салёнай гародніны’, макед. *пресол* ‘тс’. Прасл. **persolv*. Да *салиць*. Семантычная палеска-паўднёваславянская паралель (гл. Вештарт, Лекс. Палесся, 128).

Праспéкт₁ ‘вялікая, шырокая вуліца ў горадзе’ (ТСБМ). З рус. *проспéкт* ‘тс’ (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 79) якое, як мяркуюць, праз ням. *Prospekt* ‘від, перспектыва’ ўзыходзіць да лац. *prōspectus* ‘від’, аб рус. слове гл. Фасмер, 3, 379. Ст.-бел. *проспéктъ* ‘агляд’ < польск. *prospekt* ‘тс’ (Булыка, Запазыч., 267).

Праспéкт₂ ‘падрабяны план, змест’ (ТСБМ). Новае запазычанне з рус. *проспéкт* ‘тс’, якое, магчыма, праз польск. *prospekt* ‘тс’ з заходнеэрапейскіх моў; параўн. ням. *Prospekt* ‘аб’ява, прэйскурант’, англ. *prospektus* ‘праспéкт (кнігі вучэбнай установы і г. д.)’. Як і *праспéкт₁*, слова ўзыходзіць да лац. *prōspectus*.

Прастáк ‘дурань’, ‘нехайны’ (Ян.), сюды ж *прастакаваты* ‘праставаты, ніякаваты’ (Нас., Ян.). Рус. *простáк* ‘прасцяк’, укр.

prosták 'просты чалавек', польск. *prostak* 'прасцяк, неадукаваны чалавек, просты чалавек', чэш. *prostáček* 'прасцяк', серб.-харв. *prosták* 'прасцяк, неадукаваны, нявыхаваны чалавек', славен. *prosták* 'звычайны, просты чалавек', балг. *prosták* 'неадукаваны, нявыхаваны чалавек', макед. *prostak* 'тс'. Ад *просты* з суф. -ак. Суфікс яшчэ праславянскі, гл. Слаўскі (SP, 1, 89), але першапачаткова слова, відаць, мела значэнне 'просты чалавек' у процілегласць высакароднаму, што гаворыць аб самастойным утварэнні ў розных славянскіх мовах, параўн. Банькоўскі, 2, 788; Сной₂, 586 і інш.

Прасталы́ка 'прасцяк, нетактоўны чалавек' (ТС). З *прастарэ́ка* (гл.) з заменай другой часткі на *лыка*; магчыма, намёк, што такі чалавек носіць *лыкавыя* лапці. Параўн. рус. *лапотник* 'прасцяк; вяскowy неадукаваны чалавек'.

Прастапа́д 'перпендыкуляр' (Дуж-Душ.). Наватвор 20-х гадоў XX ст. на аснове прыслоўя *прастапа́дла* 'перпендыкулярна' (пач. XX ст. — гл. Гіст. лекс., 252) < польск. *prostopadly* 'перпендыкулярны'. Да *просты* і *падаць* (гл.).

Прастапóліца 'не зарослае (лесам або кустамі) поле' (карэл., Нар. словатв.), *прастапóльніца* 'поле, на якое ніколі не клалі гной' (Скарбы). Польск. *prostopole* 'поле на лясной паляне, з якога звычайна быў добры ўраджай'. Да *прóсты* і *поле*, складанае, аформлена суфіксам -іца. Сюды ж *прастапóлэ* 'неўрадлівае поле' (слонім., Сцяшк.), *прастапóль* 'няўгноеная глеба' (ваўк., Сл. ПЗБ). Магчыма, адлюстроўвае сістэму падсечна-агнявога земляробства, параўн. ст.-бел. *пола простого моркзь* (Статут 1588); славен. *prosto polje* 'адкрытае, чыстае поле', г. зн. 'ляда', а таксама ў песні: *Ой, у полі-прастаполі / Там зрадзіла проса* (Песні Беларэчыны. Мн., 1997, 503). Гл. Цыхун, 3б. Абрэмбскай-Яблонскай, 53.

Прастарна́к 'калочак, якім хлопцы прыбіваюць на начлезе лапці да зямлі ў соннага для жарту' (Бяльк.). Няясна. Сюды ж *пастарна́к* (гл.), якое, паводле Лучыца-Федарца (там жа), да *пастарнак* 'расліна'. Але да апошняга ўзыходзіць, відаць, толькі значэнне 'галоўны карань яблыні', а *пастарнак* у значэнні 'калочак пры вяроўцы, якім карыстаюцца пры навязванні жывёлы на пашы' сумесна з *прастарнак*, відаць, звязаны з групай слоў тыпу *штыр* (гл.), рус. *стырь*; параўн. рус. пск. *стыро́к* 'шпя-

нёк', 'вось воза' і інш. Не выключана сувязь з польск. *pasternik* 'агароджаная паша для цялят з шалашом для пастуха', *pasternia* 'шалаш для пастуха' (адносна іх гл. Банькоўскі, 2, 512), або з дзеясловам тыпу рус. *стыра́ть* 'дражніцца', параўн. *насты́рны* (гл.).

Прастарча́ка 'корч, карчажына' (Ян.). Гл. *патырчака*, *старчакол*.

Прастарэ́ка 'той, хто многа гаворыць пра пустое; гаварун, жартаўнік', 'малы, які гаворыць, як дарослы' (ТСБМ, Шат.; глус., Янк. Мат.), 'балбатун' ("трапло") (Воўк-Лев., Татарк., 182), 'які паволі гаворыць пустое, няважнае' (Нас.), 'прастак' (Янк. 1), 'скамарох; крыўляка' (полац., Садоўскі, вусн. паведамл.), параўн. укр. *просторікати* 'многа гаворыць', рус. *просторечивый* 'той, хто гаворыць проста', *просторечие* 'простая мова', чэш. *prostorekú* 'той, хто гаворыць занадта шчыра'. Аддзяслоўны назоўнік ад **прастарэ́каць* 'гаварыць пра пустое, балакаць', якое ад *прóсты* і **рэ́каць* (гл. *урачы*). Аднак адсутнасць фіксацыі зыходнага дзеяслова (*прастарэ́каваць* 'гаварыць несур'ёзнае, пустое' ад *прастарэ́ка*) прымушае дапусціць уплыў літ. *prieštariėkas*, якое паводле Атрэмбскага (Gramatyka, 2, 284), з'яўляецца *nomen agentis* ад *prieštaráuti* 'працівіцца, пярэчыць'.

Прастаста́віць 'ставіць перпендыкулярна ці амаль перпендыкулярна' (Янк. 3). Складанае слова з *прост-* (гл. *прóсты*) і *ста́віць*. Параўн. яшчэ *прастава́ць*.

Прасто́л 'трон манарха; алтарны стол (у царкве)' (ТСБМ). З рус. *пестóл* 'тс', што з ц.-слав., ст.-слав. *прѣсто́ль* < *прѣ-* і *сто́ль*, апошняе са значэннем 'лава, услон', параўн. балг. *стол* 'крэсла'.

Прасто́ра, *прасто́р* 'разлегласць, абшар', 'свабода, воля' (ТСБМ, Нас.), укр. *простір*, рус. *простóр*, польск. *przestwor* (з **przestor* пад уплывам *otworzyć* 'адкрыць, адчыніць', гл. Банькоўскі, 2, 911), славац. *priestor*, чэш. *prostor*, славен. *próstor*, серб.-харв. *прóстор*, балг. *простóр*, макед. *простор*. Прасл. **prostora* роднаснае **prosterti* (гл. *прасцёрці*). Супастаўляюць са ст.-інд. *prastaráh* 'падцілка з саломы; раўніна', *staraḥ* 'пласт', лат. *stara* 'паласа' і інш. (Бязлай, 3, 127; БЕР, 5, 774; Сной₂, 586).

Прасто́та 'зборня простых людзей' (Нас.). Ад *прóсты* з суф. зборнасці -ота, аб якім гл. Сцяцко, Афікс. наз., 120 і наст.

Прастра́нак 'адлегласць' (Ян.). Да *прасцёрці* (гл.); параўн. рус. *простра́нный* ад *простереть*, *простру*. Відаць, да *прастора*

(гл.), параўн. *прастранак* міжда Лоева і Мохавя (Ян.), якое да **prostornъ* ‘прасторнасць’. Аналагічныя ўтварэнні: укр. *просто-ронь* ‘прастора’, польск. *przestroń* ‘тс’. Параўн. *старана* (гл.).

Прастроба ‘перасцярога’, ‘строгае спагнанне’ (Нас.), *пра-стрэга* ‘перашкода’ (смарг., Сл. ПЗБ). З польск. *przestroga* ‘перасцярога’ (там жа).

***Прастругаць**, *прастругаты* ‘прамыць (роў, даліну, шчыліну) цякучай вадой’ (брэсц., 3 нар. сл.). Укр. *прастругати* ‘пра-стругаць; прачысціць дарогу’. Да *стругаць*, *струга* (гл.).

Прастрэліна ‘незабудаванае месца на вуліцы’ (слонім., Сцяшк. Сл.). Да *прастрэліць* ‘прабіць, прадзіравіць’ < *страляць*, *страла* (гл.).

***Прастрэч**, *прастрэч* ‘прастуда ад ветру’ (ТС). Фармальна і семантычна можна параўнаць з укр. *пристрит*, *пристреч* ‘хвароба, якая, па павер’ях народа, здараецца ад благой сустрэчы’, *пристрити* ‘сурочыць’, рус. дыял. *пристрет* ‘сурокі’. Далей да *сустрэча*, *устрэць* з іншай прыстаўкай: **про-стрэт-яь*. Сюды ж, магчыма, *прастрэчыц* ‘прапусціць, не заўважаць’: *не прастро-чы воўка* (тураў., Цыхун, вусн. паведамл.).

Прастуда ‘ахаладжэнне арганізма чалавека’, ‘хвароба ад ахаладжэння’ (ТСБМ, Сл. ПЗБ), *прастудзенне* ‘прастуда’ (ТС). Рус. *простуда* ‘тс’. Аддзяяслоўны назоўнік ад *прастудзіць(ца)* < *студзіць* (гл.).

Прасты ў песні: *Пайду я на прасты глядзець, як мая мілая прадзець* (міёр., Ант.). Значэнне, відавочна, ‘папрадухі’. Ад *пра-сці* з суф. -*т*-. Аб суфіксацыі гл. Карскі 2—3, 30; Слаўскі, SP, 2, 35 і наст. Суфікс праславянскі, непрадуктыўны, таму слова з’яўляецца архаізмам.

Прастыгутка ‘публічная жанчына’, ‘прадажны, беспрынцыповы чалавек’ (ТСБМ). Праз рус. *проститутка* ‘тс’, якое з зах.-еўрап. моў, параўн. англ. *prostitute*, ням. *Prostituierte*. У рус. мове слова было аформлена па тыпу назоўнікаў ж. р. на -*ка*. Крыніца слова — у лац. *prostituta* ‘прастыгутка’ (Даль, 3-е выд.) < лац. *prostituere* ‘публічна выстаўляць сябе’. *Прастыгутыця* ўзыходзіць да лац. *prostitutio* ‘тс’ (Голуб—Ліер, 398).

Прастэ ‘нажатае збожжа не ў снапах’ (Сцяшк. МГ). Да *прост*, (гл.); тут, відаць, мн. л. з дыялектным канчаткам -*э* на месцы -*ы*.

Прастэча ‘прастата’ (ТСБМ). Дэрыват ад *просты* з суф. -*эч-а*, аб якім гл. Сцяцко, Афікс. наз., 102.

Прастэнак ‘частка сцяны паміж аконнымі ці дзвярнымі праёмамі’ (ТСБМ, Шушк., Нас., Касп.; в.-дзв., Сл. ПЗБ). Рус. *простёнок* ‘тс’. Конфіксае (*про-* + *-ак*) утварэнне ад *сцяна* (гл.).

Прастэнь₁ ‘мера палатна ў даўжыню’ (Мік., Інстр. 2), ‘мера аснанавай для ткання пражы ў даўжыню ад сцяны да сцяны’ (Инстр. 2), ‘пража, якая з двух верацён змотана на адно’ (гродз., бераст., арш., горац., Трухан, вусн. паведамл.). Гл. *прэсцень*.

Прастэнь₂, *прастэнак* ‘прамая дарожка, якая раздзяляе поле’ (Нас., ТСБМ, Касп.). Дэрываты ад *прэсты* з суф. -*ень* (*пра-сцень*), да якога потым далучыўся яшчэ суф. -*ак*. У семантычных адносінах параўн. *просць* (гл.), рус. *прость* ‘прамая дарога’.

Прастэра ‘прасціна’ (глус., Мат. Маг.). Дэрыват ад *просты* з суф. -*ера*, адносна апошняга гл. Сцяцко, Афікс. наз., 100, 137. Параўн. *прасціна* (гл.).

Прастэрыці ‘распасцерці’ (ТСБМ). Рус. *простереть*, *простру*, ітэратыў *простира́ть*, укр. *простёрти*, *простира́ти*, в.-луж. *přestrěc*, н.-луж. *pšestrěš*, *pšescěraš*, чэш. *prostrít*, славац. *prestriet*, *prestierat*, серб.-харв. *prostrijemti*, славен. *prostrěti*, *prostirati*, балг. *простра*, *простирам*, макед. *простре*, *простира*, ст.-слав. *прострѣти*, таксама *простьрѣти* ‘цягнуць, нацягваць; прасцірацца’. Прасл. *(*pro-*)*sterti* (Фасмер, 3, 379). У славянскіх мовах звязана чаргаваннем галосных з **prostorъ* (гл. *прастора*) і **storna* (гл. *старана*). Роднасныя: ст.-інд. *stṛñāti*, *stṛñōti*, *stárati* ‘ён сыпе, кідае’, авест. *staraiti* ‘распасціраць’, лат. *stirināt* ‘рухаць, трэсці’, лац. *sternō*, *strāvī*, *strātum* ‘сыпаць, расцілаць’ і інш. (Траўтман, 287; Вальдэ—Гофман 2, 590 і наст.; Махэк₂, 589; ESJSt, 12, 727, з літ-рай).

Прастёл ‘выжатае месца (гарошу і да т. п.)’ (петрык., Шатал.). Да *прастэлаць*, *прастэлаць* (гл. *пра-* і *слаць*, *сцялаць*); відаць, ‘вольнае месца, на якое можна што-небудзь расцілаць’.

Прастці, *прадў* ‘скручваючы лён, кудзелю, воўну, рабіць ніткі’ (ТСБМ, Шат., Касп.), *прастэць* ‘тс’ (Бяльк., Сл. ПЗБ), *прэстэ*, *прэстэ* ‘прастці; віць вярочку (ганц., Сл. ПЗБ). Рус. *престь*, *пряду*, укр. *прэсти*, ст.-рус. *прести*, польск. *prząść*, в.-луж. *přasć*, н.-луж. *pšěsć*, чэш. *přísti*, славац. *priast*, серб.-харв. *прэсти*, сла-

вен. *présti*, балг. *predá* 'прасці', макед. *prede* 'тс'. Прасл. **presti* (< **pred-ti*) (Фасмер 3, 394). Роднасныя: літ. *spréndžiū, spréndžiau, sprėsti* 'абцягваць, абмерваць', лат. *spriēzu, spriēst* 'нацягваць, расцягваць', літ. *sprindis* 'пядзя', англ.-сакс. *sprindel* 'сіло, кручок' (гл. Траўтман, 278; Маэнаўэр, LF, 14, 184; Персан, 873; ESJSt, 12, 710). Інакш, менш верагодна Махэк₂ (494), які параўноўвае з ням. *spinnen* і зыходнай формай славянскага кораня лічыць **spend-*, дзе потым было *s-* заменена на ўзмацняльнае *-r-*.

Прасцікаваць 'хадзіць напрасткі' (Сл. ПЗБ). Дзеяслоў ад **прасцяк* 'прамая дарога' (гл. *прасцяком*).

Прасціна₁ 'прадмет пасцельнай бялізны' (ТСБМ, Сцяшк.), *прасціня, прастаня* 'тс' (Сл. ПЗБ), *прасцінка* 'тс' (Нас.). Рус. *простыня*, дыял. *прóстынь*, ц.-слав. *простыни* 'тс'. Прасл. **prostyni* ад *просты*, г. зн. 'прамое палатно, не сшытае і не падшыванае' (Фасмер 3, 381, з літ-рай). Аб суфіксе **-yni* гл. Слаўскі, SP, 1, 139—141. У бел словах адбылося, відаць, больш позняе набліжэнне да прадуктыўнага словаўтваральнага тыпу на *-in-*.

Прасціна₂ 'няўдобіца' (воран., Сл. ПЗБ). Ад *просты* з суф. *-ina*.

Прасціра́дла 'прасціна', 'коўдра' (ТСБМ, Нас., Шат., Касп.; слуг., Шн. 2; В.В., Сцяшк.), *прасціра́дло, прасці́дла* 'пакрывала' (Сл. ПЗБ). З польск. *prześcieradło, prześcirađło* 'тс' (Кюне, Poln., 90), якія ўзводзяць да **prostrati, *prosterti* 'разаслаць, праслаць', што дае падставы для рэканструкцыі прасл. дыял. **prostiradło*, параўн. чэш. *prostěradlo*, в.-луж. *prěsćěradło*, н.-луж. *přesćěradło* (Банькоўскі, 2, 913).

Прасціраць. Гл. *прасцерці*.

Прасціць 'прабачыць' (Сл. ПЗБ). Аўтары слоўніка (там жа) узводзяць да рус. *простить* 'тс' < прасл. **prostiti*, параўн. укр. *простити*, ст.-рус. *простити* 'прабачыць', 'вылячыць', серб.-харв. *прóстити*, славен. *prostiti*, чэш. *prostiti* 'звольніць'. Да **prostь* (гл. *просты*), г. зн. 'зрабіць вольным ад чаго-небудзь'; гл. Фасмер, 3, 380. Параўн. *прошча*.

Прасцяг 'свабодны, вялікі прастор' (ТСБМ, Гарэц.). Нульсуфіксальнае ўтварэнне ад *прасцягаць* 'прасціраць, распаўсюджваць' (Стан.); да *цягці* (гл.) або да *сцяг* 'група прадметаў, размешчаных у рад': *сцяг гаравы* 'горны хрыбет' (гл.). Тады першае значэнне 'перспектыва'. Укр. *протягті* 'прасцерці,

распаўсюдзіць' разглядаецца як вынік кантамінацыі *протягті* і *розтягті* (ЕСУМ, 4, 607).

***Прасцяком, прасцяком** 'напрасткі' (ТС). Укр. *простяком* 'тс'. Тв. скл. ад **прасцяк* < *просты* 'прамы (пра дарогу)'. Параўн. рус. дыял. *прóсто* і *прóстец* 'прамая дарога, напрасткі'. Гл. яшчэ *проставіць*.

Прасцяро́га 'перасцярога' (Касп.). З польск. *przestroga* 'тс', параўн. з поўнагалоссем укр. *пересторо́га* (з польск., гл. Банькоўскі, 2, 910).

Прася́нік 'расліна бор, *Milium L.*' (маг., Кіс.). Рус., укр. *просья́ник*, польск. *prostownica*, чэш. *prosník*. Да *проса*, па знешняму выгляду (гл. Махэк, Jména, 289 і наст.).

Прася́ніца 'брыца, *Echinochloa L.*' (віл., Сл. ПЗБ). Да *проса*; па знешняму выгляду: 'пустазелле з чорнымі зярнятамі'. Гл. яшчэ *прасянік*.

***Прагана́ніць, прагана́ніць** 'прывязаць лодку' (ТС), *прагана́нка* 'вяроўка, якой прывязваюць лодку', *прагана́ничык* 'вясяляр, які абавязаны прывязваць і адвязваць лодку' (ТС). Да *тагана́ніць* 'цягаць' (Нас.), што да *таган(ы)* 'трыножнік, да якога прывязвалі калыску, кацёл і пад' (гл.).

Пра́так 'вельмі рэдкае рэшата' (Сл. рэг. лекс.). Параўн. чэш. *řětak* 'сіта, рэшата', славац. 'ток, гумно', якое, паводле Махэк₂, 646, з'яўляецца зваротным дэрыватам ад *točiti* 'кружыць', што ўказвае на тэхніку ачышчэння збожжа на рэшаце (гл. *скружваць*). Да *ток, тачыць*. Відаць, запазычанне праз польскую, калі ўлічыць лінгвагеаграфію, але польск. слова нам не вядома.

Пра́такóл 'дакумент, у які запісваюць усё, што было сказа-на, зроблена і вырашана на сходзе, допыце' (ТСБМ). Праз рус. *протоко́л* 'тс', дзе з зах.-еўрап. моў: франц. *protocole*, ням. *protokoll* < лац. *protocollum* < грэч. *πρωτόκολλον* 'ліст, які прыклеены спераду на скрутак папірусу' (гл. Фасмер 3, 383 і наст.); не выключана, з улікам судовай практыкі ў ВКЛ, непасрэднае запазычанне з лац. *prōtocōlum*, параўн. Банькоўскі, 2, 792.

Пра́таліна 'месца, дзе растаў снег і агалілася зямля' (ТСБМ, Нас., Бяльк., Сл. ПЗБ), *праталка, проталка* 'тс', 'агрэх (пры сяўбе)' (Шчарб., ТС; Жд. 1), *проталак* 'тс' (Касп.), 'паляна' (віл., шальч., Сл. ПЗБ), 'лапіна, дзе вымакла збожжа', 'вузкі праход паміж будынкамі' (астрав., Сл. ПЗБ), 'пропуск, зроблены

пры сяўбе' (Сцяшк.). Рус. *проталина*, *проталок*, укр. *проталина*, *проталка* 'праталіна', польск. *przetalina* 'тс'. Дэрываты ад **пратыць* 'растаць, утварыўшы праталіну', **праталы* 'расталы (снег, лёд)', што адлюстроўвае варыянтнасць *тáцяць/-таць* (параўн. *патáць*, *адтáць* (Стан.), аналагічную да *стáцяць стáць*, гл. *таяць*. Банькоўскі (2, 915) бачыць кантракцыю ў польск. *przetalina* < **przetajalina*. Гл. таксама *тал*, *таліна*.

Праталіцца 'растаць месцамі' (ашм., Сцяшк. Сл.). Дэрыват ад *праталіна*.

Пратануць (у лаянцы) 'згінуць, прапасці, утапіцца' (Шат.). З *птануць* з заменай прыставак *па-* на *пра-* (пад уплывам *пранасці?*).

Пратаноп 'святар (іерэй) вышэйшага чыну' (ТСБМ), *пратанона* 'протаіерэй' (Нас.). З рус. *протопоп* (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 74). Стараж.-рус. *протопопъ*, серб.-ц.-слав. *протопопъ*. З грэч. *πρωτοπoπῆς* (Фасмер 3, 384), дзе 'прото- — узмацняльная прыстаўка (ад протод 'першы') і *πoπῆς* 'бацька; бацюшка' (Фасмер, там жа, 383; Праабражэнскі 2, 136).

Пратарнавацца 'памучыцца, папакутаваць' (астрав., Сцяшк. Сл.). Да *тарнавацца* 'прыстасоўвацца, звыкацца' (гл.).

Пратасок 'верхняя частка грабель з зубамі' (іўсё., Сцяшк. Сл.). Дэрыват ад **пратасоць* < **цясоць* (гл. *цесля*) з узнаўленнем этымалагічнага *-t-*, параўн. пін., стол. *пóтэсь*, драг. *пóтась* 'прасніца'; аб апошніх гл. Арашонкава, Бел.-польск. ізал., 4. Відаць, маюцца на ўвазе драўляныя граблі, у якіх вычэсваецца гэта частка грабель.

Пратася, *пратася*. Гл. *пратэса*.

Пратаўчы 'заскварыць' (воран., Сл. ПЗБ). Прэфіксны дэрыват ад *таўчы* з нявызначанай прыстаўкай *пра-*, звычайна *за-*, параўн. *затаўчы* 'заправіць'; гл. яшчэ *затаўка*. У аснове слоў, відаць, літ. *taukāi* 'тлушч, сала', параўн. *тук* (гл.).

Пратыць 'прыбіраць', 'засоўваць, загіхваць (рукі)' (Нас.), 'прыбіраць, упарадкоўваць, чысціць', 'даглядаць', 'хаваць' (свісл., Сл. ПЗБ; Шатал., Сцяшк. Сл.), 'ачышчаць ад карэнняў, кустоў' (Стан.). Параўн. рус. *пратать*, *пратчу* 'хаваць', *опратный* 'ахайны, чысты', *пратанье* 'карчаванне зямлі пад ворыва', *опратывать* 'прыбіраць, упарадкоўваць', 'адзяваць нябожчыка', укр.

пратати 'прыбіраць, упарадкоўваць', 'хаваць', ст.-рус. *с(ъ)пратати*; польск. *sprzątać* 'прыбіраць', *sprzet* 'начынне, прыбор', серб.-харв. *претати* 'закопваць, засыпаць попелам', *спрётан* 'лоўкі', славен. *spréten* 'годны, лоўкі, жвавы', балг. *опрётан се* 'падрыхтоўваюся да працы', ст.-слав. **ПРАТЯТИ** 'ціснуць, прыгнятаць; перашкаджаць'. Прасл. **pręti* з першасным значэннем 'рваць, вырываць, расчышчаць зямлю пад сяўбу' (Мяркулава, Этимология—1974, 70), магчыма, звязанае з **prędati*, **pręsti* (гл. *пратыць* 'біць'), паводле Куркінай (Балто-слав. иссл., 15, 201), з першаснай семантыкай 'рэзка рухаць, тузаць'. Іншая пашыраная версія — аб роднасці з *прут* (**prōt*); гл. Праабражэнскі 2, 145 і наст.; Брукнер 436; аднак Фасмер (3, 396) указвае на семантычны недахоп гэтай этымалогіі — **pręti* не мае значэння 'аплясці, плясці'. Супастаўленне з с.-в.-ням. *sprengen* (Мацэнаўэр, LF, 14, 403; Младэнаў, 515) Фасмер (там жа) таксама лічыць сумнеўным, паколькі апошняе звязана са слав. **prędati* (гл. *пратыць*). Агляд іншых версій гл. ESJSt, 12, 710—711. Гл. таксама *апратыць*.

Пратыць₂, *пратыць* 'біць, лупцаваць' (Нас., Бяльк., Юрч.), 'біць бялізну' (Инстр. 1). Этымалагічна тое ж, што і *пратыць₁*; змяненне значэння адбылося ў выніку семантычнай кантамінацыі з дзеясл. *праць* (гл.).

Пратва 'месца на рэчцы, дзе пяруць бялізну' (Янк. 1, ТС), 'старое рэчышча' (Сл. Брэс.). Да *пратыць₂* у значэнні 'біць бялізну'. Аб суфіксе *-ва* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 85.

***Пратла**, *пратло* 'пратва — кладка для прання бялізны на вадаёме' (ТС). Да *пратыць* 'праць бялізну' з суф. *-ло*. Аб суфіксацыі гл. Сцяцко, Афікс. наз., 49.

Пратока 'рака, якая злучае два вадаёмы; канал' (ТСБМ, Гарэц, Др.-Падб., Нас.), *протока* 'тс' (ТС). Параўн. рус. *протока*, ст.-польск. *przetoka*, чэш. *průtok*, славац. *prietok* 'працяканне; канал', балг. *проток* 'пратыць'. Вытворнае з суф. *-а* ад *працякаць* з чаргаваннем галосных. Узнаўляецца прасл. **protokъ* (БЕР, 5, 790), **pertoka* (Банькоўскі, 2, 916).

Пратушкі 'гульня ў хованкі' (свісл., Нар. словатв.). З рус. *пратки* 'тс' з іншай суфіксацыяй.

Пратхланне 'перадышка, прасвятленне (ад працы)' (Янк. 3, Шат.). Гл. *адхлын*.

Пратырчака ‘палка, якая тырчыць з зямлі’ (Ян.). Гл. *пра-старчака*, параўн. варыянтнасць *тырчэць/стырчэць* ‘вытыркаца’, з семантычна няяснай прыстаўкай.

Пратычка ‘дубчык або тое, чым можна пратыкаць’ (Нас., Касп.), *протычка*, *протачка* ‘дроцік для прачысткі цыбука ў люльцы’ (ТС). Да *пратыкаць* (гл. *тыкаць*). Сюды ж, відаць, і *прытычка*: О, прадала чумачыха індычку/А купіла для чумака прытычку (барыс., БНТ, Жарт. песні, 252).

***Пратэ**, *протэ* ‘аднак, усё ж, таму’ (ТС). З укр. *протэ* ‘тс’, якое з прыназоўніка *про-* (гл. *пра₂-*) і займенніка *то* (гл. *тое*) (ESSJ, 1, 217). Параўн. польск. *przeto* ‘таму’, чэш. *proto* ‘таму што; для чаго, каб’, славац. *preto* ‘таму, вось чаму’, в.-луж. *přeto* ‘затое’, н.-луж. *pśeto* ‘ўсё ж, таму’, што выводзяцца з **pro-*, **per-* і **to* (Шустар-Шэўц, 2, 1174; ЕСУМ, 4, 608).

Пратэз ‘штучная частка цела, якая замяняе страчаную прыродную’ (ТСБМ). Праз рус. *протез* ‘тс’ (польск. *proteza*) з франц. *prothèse* ‘тс’, якое з грэч. *πρόθεσις* ‘далучэнне, прыбаўленне’ (Чарных, 2, 73; ЕСУМ, 4, 609).

Пратэса ‘царкоўная харугва’ (Нас., Бяльк.), *пратэсна* ‘тс’ (Нас.), *пратасэя*, *пратасэя* (Гарэц., Мядзв., Шат., Касп., Др.-Падб.) ‘хаўтурная харугва’ (бых., Рам. 8). Паводле Карскага (Труды, 425), з польск. *procesja* ‘працэсія’ ад лац. *processio* ‘тс’.

Пратэст ‘рашучае пярэчанне супраць чаго-небудзь, заява аб нязгодзе’ (ТСБМ), ст.-бел. *протестъ* ‘тс’ (1711 г.), *протестовати* (1598 г.), укр. *протэст* ‘тс’, рус. *протэст* ‘тс’. Адваротны дэрыват дзеяслова *протестовати*, адпаведніка лац. *protestāri* ‘ўрачыста абвясчаць, сведчыць’; у далейшым запазычанне з ням. *Protest* у сучасным значэнні, што выводзяць з італ. *protesto* ‘апратэставанне векселя’ (ЕСУМ, 4, 609; Банькоўскі, 2, 791; Фасмер, 3, 382).

Праўда, *проўда* ‘ісціна, адпаведнасць рэчаіснасці’, ‘правільнасць’, ‘справядлівасць’, ‘на самай справе, сапраўды’ (ТСБМ, Нас., Шат., Касп., Сл. ПЗБ, ТС), ‘няўжо’ (паст., Сл. ПЗБ), ‘так, але, дакладна’ (ТС), ст.-бел. ‘права’: *ни грабили товара силою без правды* (Станкевіч, 1, 369). Рус., укр. *п_ра́вда*, ст.-рус. *правьда*, польск., в.-луж. *prawda*, н.-луж. *přawda*, чэш., славац. *pravda* ‘праўда’, серб.-харв. *právrda* ‘праўда; судовая справа’, славен. *právda* ‘закон; палажэнне; судовая справа’, балг. *п_ра́вда*

‘праўда’, ‘пагалоўе скаціны’, макед. *п_ра́вда* ‘праўда, справядлівасць’, ст.-слав. *правьда* ‘тс’. Прасл. **pravьda* (Слаўскі, SP, 1, 63) разглядаецца як іменны дэрыват ад **pravь* (гл. *правы*) (Фасмер 3, 352; Махэк₂, 481; Шустар-Шэўц, 2, 1152; Мартынаў, Этимология—1968, 248; Скок, 3, 26; Сной₂, 559), аналагічны да *к_рыўда* (гл.), насуперак Трубачову (Этногенез₂, 222—223), які на падставе словаўтваральнай сувязі суфікса *-ьda* з дзеяслоўнымі ўтварэннямі на *-iti-* выводзіць гэтыя назоўнікі ад **kriviti* і **praviti* (гл. *п_равіць*) з семантыкай ‘правеж, катаванне’. Сюды ж дэрываты: *п_раўдзівы* ‘справядлівы, шчыры’ (Нас., ТС), *п_роўдзіць* ‘гаварыць праўду’ (Шат.), *п_раўдзіць* ‘збывацца’ (Сл. ПЗБ). Але *п_раўдзівы* ў значэнні ‘сапраўдны, нефальшывы’ — з польск. *prawdziwy*. Параўн. *правдзівы грыб*, гл. наступнае слова.

Праўдзівік ‘баравік, *Boletus edulis*’ (Сцяшк. Сл.), *п_раўдзік* ‘тс’ (там жа), *п_раўдзівы грыб* ‘тс’ (Сцяшк. Сл., Бір.; шчуч., лях., ганц., беласт., Сл. ПЗБ), *п_радзівыі грыб*, *п_равдзівыць*, *п_равдзіўн* ‘тс’ (Сл. Брэс.). З польск. *prawdziwy hrzyb*, *prawdziwik* ‘тс’, якое ад *prawdziwy* ‘сапраўдны, шчыры’. Геаграфія слова сведчыць таксама на карысць запазычання.

Праўзук ‘матузок, вярочка’ (Сцяшк.), *п_равзук* ‘тасёмка фартуха’ (Сл. Брэс.), *п_раўзакі* (слуц., Сл. ПЗБ). Рус. *п_риу́з* ‘вярочка, завязка’, ‘рамень цэпа’, дыял. пск. *п_риву́з*, *п_ривузи*, *п_ривза* ‘тс’. Беларускае слова — конфікснае ўтварэнне (*пра-* + *-ук*) ад караня *-ўз-*, які ў словах *вузел*, *уза* і роднаснага *вязаць* (параўн. Фасмер 3, 368). Гл. *п_рузук*.

Праўком у выразе: (*шыю*, *спіну*) *п_раўком паставіла* ‘стан, калі страчана ад захворвання рухомасць’ (Янк. 1). Да *правы* ў значэнні ‘прамы’.

Праўша ‘праварукі’. У слоўніках слова не адзначана, хаця, несумненна, вядомае і зразумелае; тое ж адносіцца і да рус. *п_раві́ша*, якое знаходзім толькі ў Даля ў значэннях ‘правая рука; праварукі’. У запісах слова сустракаецца ў выразе *на п_раўшу* ‘ў правы бок’ (ТС). З-за адсутнасці слоўнікавай фіксацыі старажытнасць слова ўстанавіць цяжка. Утворана ад *правы* з суф. *-ша*, аналагічна *ляўша*. Аб суфіксацыі гл. Карскі 2—3, 33; Сцяшко, Афікс. наз., 134.

Праўшняк ‘вушак у дзвярэй’ (Гарн.), *п_руі́шняк* ‘тс’ (ваўк., слуц., Сцяшк., Сл. ПЗБ), *п_роуі́шняк*, *п_руі́шняк*, *п_рыўі́шнь* ‘вушак’

(пін., івац., Нар. сл.), *пробушаваць* ‘змацоўваць бяровенне ў плыце’ (в.-дзв., Нар. сл.). Да *правушына* (гл.), параўн. рус. *проушина* ‘праём, адтуліна’. Да *праг-* і *вуха*. Семантычную матывацыю гл. *вушак*.

Прафán ‘недасведчаны ў якой-небудзь галіне чалавек’ (ТСБМ). Крыніца слова ў лац. *profānus* ‘неазнаёмлены; непасвячоны; які знаходзіцца па-за святыняй’, якое ад *pro-* ‘перад’ і *fānus* ‘асвечанае месца, храм’. У сучасных мовах з франц. *profane* ‘асоба, якая не належыць да клану артыстаў’, распаўсюджана ў артыстычным жаргоне (Банькоўскі, 2, 779).

Прафэсар ‘вышэйшае вучонае званне выкладчыка і супрацоўніка вучэбных устаноў’, ‘вялікі знаўца чаго-небудзь’ (ТСБМ). Ст.-бел. *професорь* ‘настаўнік, прафесар’ (XVI—XVII стст.) праз польск. *profesor* (Булыка, Запазыч., 268); пасля, магчыма (але неабавязкова), праз рус. *профессор* з ням. *Professor*, крыніца ў лац. *professor* ‘публічны настаўнік’ ад *profiteor* ‘адкрыта аб’яўляць (аб прадмеце сваіх заняткаў, аб сваёй спецыяльнасці)’ (гл. Фасмер 3, 384; Банькоўскі, 2, 780).

Прафэсія ‘род заняткаў, працоўнай дзейнасці, які патрабуе пэўнай падрыхтоўкі’ (ТСБМ). Ст.-бел. (XVII ст.) *профессия, професия, професыя* ‘праца, занятак’ < польск. *profesja* < лац. *professio* (Булыка, Запазыч., 268). Сучаснае слова запазычана з заходнееўрапейскіх моў (параўн. франц. *profession*, ням. *Profession*) з лац. *professio* ‘публічная заява, уласна афіцыйная заява аб сваім званні; род заняткаў’ праз польск. або рус. (*профэссия*) пасрэдніцтва, гл. Фасмер 3, 384; Банькоўскі, 2, 780. Прыметнік *прафэсійны* з польск. *profesyjny* (Гіст. лекс., 260).

Прафіт ‘прыбытак, польза’ (ТСБМ), *профiт* ‘харчаванне’ (Гіст. мовы, 2, 264), дыял. *прахвiт, прохвiт* ‘мізэрнае штодзённае харчаванне’. Калі браць пад увагу акцэнтацыю, то запазычанне адбывалася двума шляхамі: праз рус. *профiт* (> *прафiт, прахвiт*) і польск. *profit* (*профiт, прохвiт*). Крыніца слова ў франц. *profit* ‘прыбытак’, якое ўзыходзіць да лац. *profectus*, дзеепрым. ад *proficere* ‘ісці на карысць’ (Голуб—Ліер, 395; Банькоўскі, 2, 780—781).

Прах ‘цела чалавека пасля смерці’ (ТСБМ, Сл. ПЗБ, ТС), ‘пыл’, ‘зямля; пагібель’ (Нас.), ‘гніллё’ (Ян.), ‘мноства, шмат’ (ТС), *прахі* ‘малаздольныя, гультаяватыя пачаткоўцы-нячысцікі,

якія служаць на пабягушках у іншых нячысцікаў’ (Нік., Няч.). Запазычанне з ц.-слав. *прахъ* замест усх.-слав. *порохъ* (гл. Фасмер 3, 355; ESJSt, 12, 697). Адносна шляхоў запазычання гл. Цвяткоў, Запіскі, 2, 61; Цыхун, Зб. памяці Талстога, 418. Значэнне *прахі* выводзіцца з ‘мелкі, дробны’. Ускосная семантычная аналогія ў чэш. *prachy* ‘грошы’, першапачаткова — ‘дробныя грошы’ (гл. Махэк, 478). Паводле Нікіфароўскага (Нік., Няч., 33), эўфемізм да слова *чэриці* (гл. *чорт*), параўн. чэш. дыял. *prachél* ‘чорт’. Значэнне ‘мноства’ на базе значэння ‘пыл’ (‘многа, як пылу’). Відаць, не звязана з н.-луж. *prach* ‘толькі што, якраз’, адносна якога гл. Шустар-Шэўц, 2, 1148. Далей гл. *порах*.

Прахадзка ‘прагулка, шпацыр’, ‘дарога’ (Мядз., Нас.), *прахóжска* (Нас.), *прахóдка* ‘прагулка’ (брагін., Шатал.), *прахаджваць* ‘прагульвацца’ (узл., Сл. ПЗБ). З польск. *przechadzka* ‘прагулка’ (Кюнэ, Poln., 90), *przechadzać się* ‘прагульвацца, прахаджвацца’. *Прахóжска, прахóдка, прахóджваць* адаптаваныя да адпаведных *прахадзіць, прахóджвацца*.

Прахажа́й ‘прайдзісвет, хлус’ (Нас.). Дэрыват ад *прахóжы* < *прахадзіць* з суф. *-ай*. Аб словаўтварэнні гл. Сцяцко, Афікс. наз., 23.

Прахажа́к ‘прахожы’ (паст., Сл. ПЗБ). Дэрыват ад асновы *прахож-* (параўн. *прахóжы*) з суф. *-ак*, відаць, пад уплывам *мінáк* ‘тс’. Аб суфіксе гл. Сцяцко, Афікс. наз., 24.

***Прахалды́кнучь, прохалды́кнучь** ‘праглынуць’ (ТС). Фармальных адпаведнікаў слову няма. Відаць, нейкая кантамінацыя. Частку кораня *хал-* можна звязаць з рус. *халкать* ‘прагна глытаць’, якое, паводле Ільінскага, мае гукапераймальнае паходжанне (гл. Фасмер, 4, 218), параўн. і ўкр. *прохала́вкнута* ‘праглынуць з прагнасцю’, адкуль можа выводзіцца і гукапераймальнае **халдык*, параўн. *кульдыкаць* ‘невывразна гаварыць’, *кулдык* (гродз., Цыхун, вусн. паведамл.), што імітуе перакульванне і пад.

Прахало́да ‘свежасць паветра’, *прохала́дзь* ‘халадок, умераны холад’ (ТСБМ). Укр. *прохоло́да*, рус. *прохла́да* ‘тс’ (< ц.-слав. *прохладъ* ‘прахалода, свежасць’; гл. Фасмер, 3, 385). Дэрыват з суф. *-а* ад *прахало́даць* ‘астыць’, параўн. укр. *прохоло́дати*. Далей да *холад*, параўн. *ахало́на* (гл.).

***Праха́ць, проха́ць, проха́ці, проха́ты** ‘прасіць’ (Булг.; мазыр., Шн. 3; ТС). Укр. *проха́ти*, рус. курск. *проха́ть* ‘тс’. Паводле Фасмера (3, 385), наватвор ад *прасіць*.

Прахваста́ца ‘прасвістаца, прамарнаваць’ (Шат.), *прахваста́ць* ‘высцебаць розгамі’ (Нас.). Гл. *хвастаць*.

Прахово́ст ‘нягоднік, падлюга’ (ТСБМ, Нас.), *прохво́ст* ‘тс’ (ТС). Рус. *прохво́ст* ‘тс’, стараж.-рус. *профос(с)* ‘наглядчык за салдатамі, узятымі пад варту; прыстаў’ (з XVII ст.). З нова-в.-ням. *Profoss* ‘асоба на вайсковых караблях, якая сочыць за выкананнем статуту на караблі і карае яго парушальнікаў’, што другаясна было набліжана да *хвост* (гл.). Па іншай версіі, магчыма, з с.-нідэр., нідэр. *provoost* < ст.-франц. *prévost* (франц. *prévôt*) ‘суддзя, начальнік жандармерыі’, што з лац. *praepositus* < *praepone* ‘класці наперад’ (Фасмер 3, 385). Беларускае слова, калі меркаваць па яго распаўсюджанню, запазычана з рускай.

Праходка. Гл. *праходка*.

Прахо́ны (*прахо́ный*) ‘рэдкі (пра хлеб)’ (Бяльк.), сюды ж *прахо́на* ‘рэдкавата, нягуста’ (Гарэц.), рус. дыял. *прахо́ный* ‘рэдкі, нягусты (каша, цеста); наздраваты (пра хлеб)’. Паводле Малько (Бел.-рус. ізал., 65), да ц.-слав. *прах* ‘пыл’, параўн. рус. *праховый* ‘рэдкі, нягусты’. Магчыма і іншае тлумачэнне: ад **прахо(д)ны*, параўн. *прахон* ‘вольны доступ, праход, шчыліна’ (Нас., Гарэц.), што да *ход*, *хадзіць*, адносна фанетыкі параўн. *ахалона* ‘ахаладжэнне’ (гл.).

Пра́ца ‘працэс уздзеяння чалавека на прыроду, чалавечая дзейнасць’, ‘праца’ (ТСБМ, Нас., Шат., Касп., Гарэц., Мік., Шпіл., Мядз., Сл. ПЗБ, ТС). Ст.-бел. *праца*, *працовати* і інш. вытворныя ад назоўніка адзначаюцца ў канцы XVI ст. (Булька, Запазыч., 257), укр. *пра́ця*, рус. дыял. *пра́ца* ‘тс’. Запазычанне праз польск. *praca* пры ст.-польск. *proca* з чэш. *práce* (Карскі, Беларусы, 156; Фасмер 3, 355; Цвяткоў, Запіскі, 1, 74; Кюнэ, Poln., 89). Прасл. дыял. **portja* ўзнаўляецца пры параўнанні з серб.-харв. *prātimiti* ‘суправаджаць’, славен. *prātiti* ‘тс’, *prātiti se* ‘збірацца ў дарогу’ (Міклашыч, 261; Брукнер, 434). Трубачоў (Фасмер, 3, 356) параўноўвае **portja* яшчэ з серб.-харв. *prātimiti* ‘пасылаць’ і балг. *прати́я* ‘паслаць’ і канстатуе семантычную эвалюцыю ‘пасылаць’ > ‘праца, справа’, якая прадстаўлена таксама ў серб.-харв. *посао* ‘справа, праца’ < **posъlъ*; параўн. прасл. **posъlati* (гл. *наслаць*). Аб апошняй групе дзеясловаў гл. яшчэ Куркіна, Этимология—1975, 19 і наст. Іншыя параўнанні (напр.,

Голуб—Копечны, 290) з грэч. *πράσσω*, *πράττω* ‘раблю’ лічацца непрымальнымі (гл. Фасмер, 3, 355). Таксама з польск. *pracować* бел. *працаваць*. Гл. таксама Шустар-Шэўц, 2, 1157—1159; ЕСУМ, 4, 557; SEK, 4, 113—114. Інакш і непераканаўча Банькоўскі, 2, 757 (з с.-в.-ням. — суч. бавар. *pratze* ‘лапа, нага (хворая)’).

Працавель ‘працавіты’ (чэрв., Сл. ПЗБ). Ад *працаваць* з суф. *-ель*. Аб суфіксе гл. Сцяцко, Афікс. наз., 38.

Праці́чка ‘частае пакаранне розгамі’ (Нас.). Дэрыват з суф. *-к-* ад *праці́чыць* ‘пакараць розгамі’ (Нас.), магчыма, пад уплывам польск. *ćwiczyć się* ‘практыкавацца’. Сюды ж, відаць, *праці́чыцца* ‘дазнацца’ (нясвіж., Сл. ПЗБ).

***Праце́ка**, *протёка* ‘праток’ (Клім.). Да *працякаць* < *цячы* (гл.).

Праці́вак ‘сцяна ў хляве супраць дзвярэй’ (Касп.). Да *проціў* (гл.).

Праці́вень ‘ток у гумне’ (віл., паст., Сл. ПЗБ). Рус. наўт. *протівень* ‘свіран насупраць хаты’. Да *проціў*; семантычная матывацыя паводле прасторавай арыентацыі.

Праці́вень, *праціўнік* ‘непрыяцель’ (ТСБМ, Янк. 3), ‘праціўны’ (Касп.). Параўн. рус. *протівень* ‘вецер у твар’, *протівник* ‘непрыяцель’. Дэрываты ад *проціў*, *праціўны* з рознымі суфіксамі.

***Праці́рожна**, *процірожно* ‘насуперак, наперакор’ (ТС). Утварэнне ад *проці* (гл.) з другой часткай да *рог* (гл.), параўн. выраз у *рожкі* ‘супраць каго-небудзь (выступаць)’; да *ражон* (гл.), параўн. *лэці на ражон* ‘задзірацца’ ці пад.

Праці́ўку ‘насуперак’, ‘насупраць’, ‘у параўнанні з’ (Нас.). З польск. *przeciwko* ‘тс’.

Праці́ўны ‘супрацьлеглы’, ‘непрыемны’ (Нас., Ян.). ‘хітры, брыдкі’ (віл., Сл. ПЗБ), *проціўны* ‘ўпарты’ (ТС), *проціўно́та* ‘ўпіра’ (ТС). Рус. *протівный* ‘супрацьлеглы; непрыемны; брыдкі; упарты’, укр. *протівний* ‘тс’, польск. *przeciwny* ‘супрацьлеглы; той, хто працівіцца’, чэш. *protivný*, славац. *protivný* ‘супрацьлеглы’, серб.-харв. *протіван* ‘супрацьлеглы; той, хто працівіцца’, славен. *protiven* ‘тс’, балг. *протівен* ‘тс’, макед. *противен* ‘супрацьлеглы; непрыемны’. Прасл. **protivъnъ*, дэрыват з суф. *-ъnъ* ад прасл. **protivъ* (гл. *проці*).

Праціўства ‘супраціўленне’ (Гарэц.). Да *проці, праціўны*. Адносна мажлівасці выяўлення *nomina abstracta* ад архаічных бяссуфіксных прыметнікаў тыпу **protivъ* або ў выніку дэзінтэграцыі суфіксальнага элемента *-ън-* у прыметніку **protivънъ* гл. Краўчук, Дифференц., 23—24. Сюды ж *праціўенства* ‘тс’ (Нас.) з польск. *przeciwieństwo* ‘супрацьлегласць; перашкода, памеха’.

Працьбіга ‘прапаза, праныра, прайдзісвет’ (Нас.). Да *цмьгаць* ‘бегаць, шастаць’. Гл. яшчэ *цмьга*, у семантычным плане аналагічнае да *прайдоха, прайдзісвет* і інш.

***Праціўпіць, проціўпіць** ‘праняць, прабраць да здранцвення’ (ТС). Гл. *цуп, цупаць*.

Працьцываць ‘абгаварыць каго-небудзь’ (паст., Сл. ПЗБ). Паводле аўтараў слоўніка (4, 105), з рус. *цитировать* ‘цытаваць’.

Праць ‘мыць, б’ючы пранікам (бялізну, палатно)’ (ТСБМ, Нас., Некр., Янк. 1, Юрч., Бес., Мік., Шн. 2, Янк. Мат.), *праці*, *прамы* ‘тс’ (Сл. ПЗБ), *прамі* ‘тс’ (Сл. Брэс.), ‘біць, лупцаваць’ (Юрч., Нікан.), ст.-бел. *прами* ‘тс’. Рус. *прать* ‘мыць, калаціць бялізну, укр. *пра́ти* ‘мыць, калаціць’, ст.-рус. *прати, перу* ‘мыць бялізну’, польск. *prać* ‘мыць бялізну’, в.-луж. *prać*, н.-луж. *praś*, палаб. *perēt*, чэш. *práti*, славац. *prat’*, серб.-харв. *prāti*, славен. *práti* ‘біць, калаціць, мыць’, балг. *perá* ‘тс’, макед. *pere* ‘тс’. Прасл. **prati*, першаснае значэнне ‘біць, лупцаваць’. Роднасныя: літ. *pėrti, periti* ‘біць, сячы лазневым венікам’, лат. *pērt* ‘біць венікам у лазні’, арм. *harkanem* ‘б’ю’ (Фасмер 3, 355; Траўтман 215; 468). Значэнне ‘таўчы, таптаць’ у якасці зыходнага прымаюць Младэнаў, 418; Бязлай, 3, 104; Сной₂, 559 (< i.-e. *per-* ‘таўчы’), што зусім верагодна, улічыўшы архаічны палескі спосаб прання, пры якім бялізну топчуць нагамі, параўн. літ. *spirti* ‘таптаць нагамі’, што, паводле Фасмера (3, 355), роднаснае **perti*, гл. *перці*.

Працэнт ‘сотая доля ліку’, ‘даход за кожныя сто рублёў капіталу’, ‘плата за пазыку’ (ТСБМ), *процэнт* ‘тс’ (Нас.), *працэнтны* ‘надзел сенакосу ў разлік за працу ў калгасе’ (Сцяшк. Сл.). Як сведчыць націск, праз рус. *процэнт* з ням. *Prozent*, якое, у сваю чаргу, з італ. *per cento*, якое потым набыла лацінізаваную форму *pro cento* ‘за сто’ (аб рус. слова гл. Фасмер, 3,

386, з літ-рай). Форма *процэнт* у Насовіча з польск. *procent* ‘працэнт’, хаця параўн. рус. нар. *процэнт* ‘працэнт’. Пра гісторыю слова ў беларускай мове гл. Дода, Тэрм. бюлетэнь, 1, 42—45.

Працэс ‘паслядоўная змена з’яў, ход развіцця’, ‘актыўнае развіццё хваробы’ (ТСБМ). З рус. *процэсс* ‘тс’, якое праз ням. *Prozess* з лац. *prōcēssus* ‘рух наперад’ (аб рус. слова гл. Фасмер 3, 386). Ст.-бел. *процэсь, процессь* ‘працэс, учынак’ праз польск. *proces* < лац. *prōcēssus* (Булыка, Запазыч., 269).

Працэсія ‘ўрачыстае мнагалюднае шэсце’ (ТСБМ), ‘хрэсны ход’ (Нас., Гарэц.). Крыніцай слова з’яўляецца лац. *prōcēssio* ‘рух наперад’ (Фасмер 3, 386), але вызначыць, праз польскае ці рускае пасрэдніцтва было запазычана слова, цяжка (Гіст. лекс., 260). Відаць, у першым значэнні слова запазычана з рус. *процэссия* ‘тс’, якое, у сваю чаргу, праз польск. *procesja* ‘хрэсны ход, царкоўнае шэсце; шэсце, чарада’ ўзыходзіць да вышэйназванай лац. крыніцы (параўн. Фасмер, там жа), а ў другім — з польскай. Ст.-бел. *процэсія, процесыя, процессія, процессыя* ‘шэсце’ з польск. *procesja* < лац. *prōcēssio* (Булыка, Запазыч., 269).

Працяг ‘прадаўжэнне’ (ТСБМ, Гарэц.). Нульсуфіксальны дэрыват ад *працягваць*; не выключана і запазычанне з польск., параўн. *przeciąg* ‘даўжыня, працягласць’. У беларускай мове з’явілася ў пач. ХХ ст. (Гіст. лекс., 255).

Працягуваць ‘мець акцэнт пэўнай мовы’ (воран., Сл. ПЗБ). З польск. (*za*)*przeciągiwać* ‘тс’.

Працяжнік ‘знак прыпынку ў выглядзе гарызантальнай рысы’ (ТСБМ). Дэрыват з суф. *-ik* ад *працяжны* < *працягваць*. У пачатку ХХ ст. у тым жа значэнні ўжывалася *працяжка* (Гіст. лекс., 253).

Працяжны ‘які гучыць павольна, цягуча, не адрывіста’ (ТСБМ), ‘марудлівы’ (люб., Сл. ПЗБ). Рус. *протяжный* ‘павольны, цягучы’, укр. *протяжний* ‘працяглы’. Гл. папярэднія слова.

Працяжына ‘прадаўгаватае ўзвышэнне сярод балота’ (шчуч., Сл. ПЗБ). Да *працяжны, працяг* (гл.).

Прач ‘пранік (для мыцця і абмалоту насення льну)’ (Бес., Выг., Зн., дыс., Уладз., Клім., Дразд., ДАБМ; драг., пруж., кам., беласт., Сл. ПЗБ; Сл. Брэс.; бяроз., Шатал.; Ян., Сцяшк. Сл.). Укр. *прач*, рус. паўдн. *прач*, польск. дыял. *pracz* ‘тс’. Вытворнае

ад *праць* 'біць, калаціць' з суф. -ч, як *біч* < *біць* і да т. п. Параўн. Слаўскі, SP, 1, 102.

Прач₂, *прачык* 'апалонік' (Клім., Сл. Брэс.; бяроз., пін., Шатал.; Чэрн., Бес., Дразд.). Укр. *прачык* 'тс'. Да *прач₁* у выніку метафарычнага пераносу. Параўн. *апалонік*.

Прач₃, 'шнурок даўжынёю каля паўметра, з якога вілі вяроўкі' (пух., Нар. словатв.), 'прывязь з дубцоў, пры дапамозе якой звязваюцца бяровенні з пакладзенымі на іх жэрдкамі', 'ліна з вітак' (віл., Сл. ПЗБ), 'скрутак льновалакна' (кам., Сл. ПЗБ), 'мера льновалакна ў 15 павесмаў' (палес., Трухан, вусн. паведамл.), *прачук* 'пучок льну' (Мат. Маг.), *прячык* 'тоўстыя ніткі з канпель, з якіх уюць вяроўкі' (Бяльк.). Польск. падляшск. *prasz* 'звязка прыгаршняў ачасанага льну', '15 прыгаршняў' (Фалінская, Sl. tkas., 241). Этымалагічна тое ж, што і *prac₁*, перанос значэння па знешняму падабенству. Значэнне 'ліна з вітак', відаць, у выніку пераносу 'скрутак льновалакна' > 'скрутак вітак' > 'ліна з вітак'. Варбат (Этымалогія—1975, 31) параўноўвае з рус. пск. *пруч* 'састаўная частка вяроўкі' і ўзводзіць да прасл. **pręczy* / **pręczy*, суадносныя з **pręčiti*, гл. *пручацца* 'напружвацца'. Сумнеўна.

Прач₄, 'прылада для ўтрамбавання тока' (тураў., Нар. словатв.). Паводле Лабко (там жа), суадносіцца з *прач₁*, і ўтворана таксама ад *праць* 'біць, калаціць'.

Прач₅, 'прыціскач саломы на страсе' (ТС), 'завостраны калок даўжынёю каля метра': *прачэм прыціскаем салому да прывязваем до лаціны* (тураў., Нар. словатв.). Паводле Лабко (там жа), магчыма, утворана як *прач₄* — ад *праць* 'біць, калаціць'.

***Прач_ахіці**, *прач_ахіці* 'прасохнуць, падсохнуць' (ТС). Гл. *чахнуць*.

Прач_ацца 'прачнуцца' (рагач., Сл. ПЗБ). Ітэратыў да *прачнуцца* (гл.).

Прач_вара 'жартаўнік; гарэзнік; пранырлівы' (нясвіж., драг., Сл. ПЗБ), *прач_вара* (ТС), *прач_вэра* (карэл., Сцяшк. Сл.) 'тс'. Гл. *пачвара*, *чварыць*, *чвэрць*.

Прач_ка 'шырокая ступня' (віц., Нар. словатв.). Утворана ад *прач₁* (гл.) з суф. -к-.

Прач_нуцца 'перастаць спаць, прабудзіцца', 'стаць актыўным, выйці са стану застою, спакою', 'з'явіцца, выявіцца (пра

пачуцці, уласціваць, якась'), дыял. варыянты *прочнуцца*, *прочнуцца* (Нас., Дзмітр.) з устаўным -х- (-к-). Рус. дыял. *прочнуться* 'прабудзіцца; ачнуцца', укр. *прочнутися* 'тс'. Гл. *ачнуцца*, *ачхнуцца*; форма *прошнулася* (гом., Рам.), на думку Карскага (1, 360), у выніку замены -с- на -ш-; малаверагодна, хутчэй з -чн-, параўн. *рушнік* < *ручнік*, *смашыны* < *смачны* і пад.

***Прач_омацца**, *прочомацца* 'прачнуцца, апрытомнець' (ТС). Гл. *ачомацца*.

***Прач_омхаць**, *проч_омхаты* 'пратаптаць (панчоуху)' (Клім.). Да *чомхаты* (гл. *чомхаць*) 'шаркаць, шлёпаць'.

Прач_уваць 'прадчуваць' (шчуч., Сл. ПЗБ). З польск. *przeznawać* 'тс'.

Прач_уліваць 'прыводзіць да прытомнасці; да ўсведамлення зробленага' (Нас.). Да *чулы* (гл.).

Прач_утка 'чутка, гаворка' (Янк. 3), *без прочутку* 'без прысыпу' (ТС). Да **прачуць* < *чуць*.

Прач_уханка 'пакаранне за п'янства, строгае пакаранне за свавольства' (Нас.), *усыпаць прачуханца* 'моцна пабіць' (Ян.), *даць прачуханкі* 'даць наганяй' (Янк. БФ), *прачуханец* 'прачуханка' (ТС), 'гультай' (Сцяшк. Сл.), *прачухацца* 'працверзіцца' (Шат.), *прочухацца* 'ачухацца' (ТС). Рус. дыял. *прочуханка* 'наганяй, нагонка', укр. *дати прочухана*, *прочуханкі* 'тс' (гл. Макіенка, Бел.-рус. ізал., 111). Дэрываты ад *прачухацца* (гл. *ачухацца*) з суф. -анка, -анец.

Прачык, гл. *прач₂*.

Прачыстая, *прачыста* 'Багародзіца; святая Раства Божай Маці' (Нас., Сл. ПЗБ), *заўтра прочыста*, *шчоб у хаце было чысто* (ТС, пад *чысто*); *прачысцянка* (*пречистенка*) 'тс' (Нас.). З ц.-слав., ст.-слав. *прѣчистѣ*, з *прѣ-* (гл. *пера-*) і *чистѣ* (гл. *чысты*), першапачаткова 'нявінная, беззаганная', прэфікс *пра-* (< **per-*) перадае высокую меру якасці, гл. ESJSt, 12, 703.

Прачыхацца 'прасынацца' (воран., Сцяшк. Сл.). Да *прачнуцца* (гл. *прачнуцца*). Параўн. *ачхнуцца*, *ачхнуцца*.

Прач_эць 'адлегласць ад берда да вараціла (на яго навіваюцца ніткі асновы) у кроснах' (Касп.). Гл. *прасесць*.

Прашавярэніцца 'не выканаць загаду' (Нас.). З прыст. *пра-*, прыст. *ша-* аргатычнага паходжання і *вярэніцца*. Апошняя паходзіць ад *вярэня*, параўн. *вярэнька* 'някэмлівы, мешкаваты чала-

век' (гл.). Сюды ж з іншай суфіксацыяй рус. цвяр. *ша́верзитъ* 'строіць падкопы', *ша́верзні* 'плёткі', *ша́верзень* 'п'яткар' і бел. *вярзці* (гл. Фасмер, 4, 393).

Прашатравáцца 'абцерціся', 'хадзіць туды-сюды, прабегчыся, каб адчуць рух (аб кані)' (Федар. 7). Гл. *шатраваць*.

Прашва́бніцца іран. 'правініцца, праштрафіцца' (Сцяц.). Гл. *шваб, швабіць*.

Пра́шка, мн. л. *прашкі* 'хлусня', 'глупства' (Нас.). Насовіч (там жа) параўноўвае з *прахъ*, але слова, несумненна, з польск. *fraszka* 'драбязя'. Параўн. яшчэ чэш. *fraška* 'фарс, бурлеск'. З італ. *frasca* 'галінка', мн. л. *frasche* 'дробязь, глупства' (Брукнер, 127; Голуб—Ліер, 173).

Прашкáніцца 'правінаваціцца' (стаўб., Нар. сл.), *прашквáніцца* 'праштрафіцца' (брагін., Шатал.), *прашквáніцца* 'прапусціць, упусціць' (Ян.). Укр. *прошкэ́нитися, прошпéтитися* 'правініцца'. З *прашпэ́ціцца* 'памыліцца, правініцца', якое зафіксавана ў Насовіча. Апошняе да *шпэ́ціць, шпэ́тны́й* (гл.). Іншыя формы, відаць, зазналі розныя фанетычныя змены ў сувязі з экспрэсіўным характарам слова.

Прашкóда 'перашкода' (Нас., трак., Сл. ПЗБ), *прашкóдзіць* 'перашкодзіць' (брасл., Сл. ПЗБ). З польск. *przeszkoda, przeszkodzić* 'тс'. На базе запазычання ўтвораны бел. *прашкóджваць* 'праліваць па неасцярожнасці', *прашкажáць* 'перашкаджаць', *прашкóдны, прашкóдлівы* 'шкодны' (Нас.), гл. *шкода*.

Прашлéц, прашл'я́к, прашл'я́чка 'прайдзісвет' (Нас.). Пранікненне з рускамоўнай тэрыторыі, параўн. *прошлэ́ц, про́шлый человек, прошл'я́чка* 'тс', якія ад *прошлый*, дзеепрым. *прошл.* часу ад *пройти*. Параўн. семантыку *прайдзісвет, пройда, прахадзімець*.

Прашн'ы́ра 'прайдоха, прайдзісвет' (Нас.). Да *шн'ы́рыць* (гл.).

Прашпэ́ціцца 'памыліцца, правініцца' (Нас.). Укр. *шпéтити* 'абражаць, зневажаць', рус. *шпéтитъ* 'зневажаць, абражаць, высмейваць'. Выводзяць з польск. *szpecić* 'забруджваць, псаваць' (Фасмер, 4, 472), якое, паводле Брукнера (553), з ням. *Spath* 'хвароба ног у коней'. Гараеў (425) і Праабражэнскі (гл. у Фасмера, 4, 472) лічаць крыніцай слова ням. *spotten* 'насміхацца'. Усе этымалогіі няпэўныя. Сюды ж і чэш. *špatný* 'благі, дурны', дыял. *špetný* 'тс' (Махэк₂, 620).

Праштра́фіцца 'правініцца' (ТСБМ). Да *штраф* (гл.). Параўн. рус. *проштра́фиться* 'тс'.

Праштрóп 'правіннасць' (Нас., Касп.). Да *штроп* 'штраф', *штрапава́ць* (гл.).

Прашт'уклівы 'жартаўлівы, здольны на выдумкі' (Ян.). Да *штука, штукар* (гл.).

Пра́шча 'старадаўняя ручная зброя для кідання камянёў' (ТСБМ). Укр. *пра́ща*, рус. ж. р. *пращá*, м. р. *пращ*, польск. *prosa*, серб.-харв. *prašha*, славен. *prašca*, балг. *пра́ща, пра́щка* 'тс', макед. *прака* 'прашча; рагатка', ц.-слав. *праща, пращница* 'зложаны пятлёй рамень, вяроўка, куды кладуць камень, які кідаюць з вялікай сілай', ст.-слав. *прашта* 'страмянны рамень'. Прасл. **por-tja*, якое ўзводзяць да *per-* 'біць' (параўн. *праць, Пярун*) і лічаць роднасным рус. *пóрок*, ст.-рус. *порокъ* 'асадная машына для праломлівання сцен' (Мее, Études, 398), што адпавядае *о́парак, во́парак* 'прашча' (Скарбы). Мацэнаўэр (LF, 13, 189 і наст.) параўноўвае яшчэ з літ. *pirtuti, pirtai* 'трэсці', але Фасмер (3, 356) лічыць гэта параўнанне неапраўданым. Куркіна (Этымалогія—1975, 21—23) першасным значэннем лічыць 'страмянны рамень, рамень для прымацавання хамута' і ўзводзіць да этымалагічнага гнязда **sper-* 'вярцець, матаць'. Паводле ESJSt (12, 698), запазычана са ст.-слав. *прашта*, пра што сведчыць і адсутнасць дыялектнай фіксацыі ў Беларусі.

***Прашчавéрваны, прошчавéрваны** (хлеб, стравы) 'пракіслы' (жыг., Вешт.). Да **шчавер*, палес. *шиш'вэр, ш'ш'áвер* 'шчаўе' (Бейл.). Параўн. яшчэ *ашчавець, шчавы*.

Прашчал'ы́ка 'хлопчык ці дзяўчынка, якія любяць падглядваць' (Нас.), *прашчал'ы́га* 'прайдзісвет, махляр, круцель' (ашм., Стан.). Рус. *прощелы́га* 'прайдзісвет, жулік, ашуканец; насмешнік'. Рускае слова ўзводзяць да *щель* 'шчыліна' (гл. *шчэлка*) і ўключаюць ў семантычны рад *пройдоха, проныра, пролаза* (гл. Гараеў, 283; Праабражэнскі 2, 137; Фасмер, 3, 387). Пранікненне з рускай мовы?

Пра́шчацца 'хавацца': *гадзіна прашчацца ад нас* (воран., Сл. ПЗБ). Паводле аўтараў слоўніка (4, 108), з рус. *прятаться* 'тс' (= сапсаванае *прячется*).

Пра́шчур 'далёкі продак, родапачынальнік, прапраўнук' (ТСБМ, Сл. ПЗБ, ТС). Ст.-бел. *пращорь* 'нашчадак', *прашурь*

‘продак’, *працуря* ‘нашчадак’. Рус., укр. *працур* ‘далёкі продак, родапачынальнік’, ст.-рус. *працур*, *працюръ* ‘прапрадзед, прапраўнук’, польск. *praszczur* ‘далёкі продак, прапраўнук’ (з усходнеславянскіх моў, Банькоўскі, 2, 760), *plaskur* ‘прапрадзед’, *praskul*, *prazgulę* ‘прапраўнук’, ст.-польск. *praskurze*, *praszczur* ‘прапраўнук’, ст.-слав. *праштоуръ*, *праштѹра* ‘прапраўнук’. Прасл. **pra-sk(j)urь* ‘прапрадзед, родапачынальнік’ (рэканструкцыя Трубачова, *История терм.*, 72 і наст.). Значэнне ‘прапраўнук, г. зн. далёкі продак, але па сыходнай лініі’ лічыцца даследчыкамі другасным. Этымалогія выклікае спрэчкі. Трубачоў (там жа) услед за Бернекерам (IF, 10, 155) і Міклашычам (344) узводзіць слав. слова да і.-е. кораня **(s)kur-* і параўноўвае з літ. *prakūrėjas* ‘продак’, ст.-ірл. *caur*, *cur* ‘герой’, санскр. *çāvīra-s* ‘магутны’, *çūras* ‘моцны, герой’. Наяўнасць рус. *щ* (< *skj*) ён тлумачыць існаваннем гэтага і.-е. кораня з велярным *k* і магчымасцю чаргавання форм **(s)kour-* і *(s)keur-* (як, напрыклад, у рус. *гнуc* і *гнуc*). Пазаславянскія адпаведнікі (без *-s*) указваюць на тое, што тут было рухоме *s*. Фасмер (3, 356) параўнанні Бернекера і Міклашыча лічыць неверагоднымі, не прыводзячы контраргументаў. Другія версіі (супастаўленне з *шурын*, рус. *чурменя!*) адхіляюцца ім (там жа) па фанетычных прычынах. Гл. таксама Шаўр, *Etymologie*, 66—67 (тлумачыць неадрознасць назваў прабацькоў і праўнукаў); Банькоўскі, 2, 599 (выводзіць славянскія формы з і.-е. **prōskouros*, **prōskeuros*).

Прашыбісты(й) ‘спрытны’ (шуміл., Сл. ПЗБ). Да *шыбаць*, *шыбкі* (гл.).

Прашыбацца ‘праматацца, прамантачыць грошы’ (Шат.). Да *шыкаць* (гл.).

Прашысць. Гл. *прасесць*.

Праява ‘незвычайнае здарэнне’, ‘з’ява, з’яўленне’, ‘выяўленне сваіх здольнасцей’ (ТСБМ, Нас., Шат., Др.-Падб., Гарэц., ТС), ‘свавольнік’ (Нас.), ‘прайдзісвет’ (Касп., ТС), ‘дасціпны чалавек’ (Сл. Брэс.), *проява* ‘бяда, прачвара’, ‘назойлівы’, ‘прадвесце’ (Сл. ПЗБ), *пръява*, *пръявіна* ‘звышмодная ў адзенні і паводзінах жанчына’ (міёр., 3 нар. сл.), ‘глыбакаводная яма’ (жытк., стол., Яшк.). Рус. *проява* ‘цуд, дзіва, незвычайнае здарэнне’, укр. *проява* ‘здарэнне; дзіўны, незвычайны чалавек’, польск. *przejaw* ‘прымета, сімптом; праяўленне’ (“*rutenizm*”, гл. Банькоўскі, 2, 844), чэш. *projev* ‘тс’. Дэрыват з суф. *-а* ад *праявіць* < *явіць*,

яўляць (гл.). У форме ж. р. і з адметнай сес. звычайнае здарэнне’ і да т. п. — усходнеслав. Паводле Немчанкі (УЗ Латв.У, 92, 55), у рус. < літ. *prajovas*, *prajōvas* ‘пудзіла, прывід’ (з

Праяслівы ‘пражэрлівы’ (рагач., Сл. з суф. *-лів-* ад **праесціся* ‘аб’есціся, пераесціся’ ‘тс’.

Праятырыць ‘прайграць грошы’ (Нас.) ўтворана на беларускай глебе ад польск. *zniszczyć*; траціць (час, годы і да т. п.)’ з *пра-* і *а-* (гл. *a₂*) з інтэрвакальным *-j-*. Няясна, рус. паўн. *протырить*, *протыркаць* ‘прагул’ Магчыма, апошняе да *тыркаць*, *торкаць*. Х. пераймальнага *тырр*, параўн.: *грошы тырр*.

Пржалётнік ‘дзяцеліна горная, *Trifolium Kic.*) Запазычана, відаць, вусным шляхам з г. літэрацыяй з польск. дыял. *przelot* ‘расліна і Далей гл. *пералётнік*.

Пржаляшчка ‘палеска’ (Дэмб. 1). З з польск. *przylaszczka* ‘тс’. Гл. *палеска*.

Прб- Націскны варыянт прыстаўкі *пра-*

Проба ‘ўзор’, ‘невялікая частка чаго-небудзь; вызначэнне якасці’, ‘выпрабаванне’ (ТС ПЗБ), *проб* ‘тс’ (Ян.), сюды ж *пробоваць* ‘ка зычанне з польск. *próba* ‘праверка, выпрабарусы, 156; Брукнер, 437; Кюнэ, Poln., 89), т. *проба* (Фасмер, 3, 370). Крыніца слова ў с.-*probāre* ‘правяраць, выпрабоўваць’, якое тра праз ням. *Probe* (гл. Брукнер, там жа; Банько формы м. р. *проб* параўн. рус. *пороховой пр* *проба* ‘катаванне, мука’ з польскай (Булыка

***Пробажыць**, *пробожыты* ‘галасіць, бог; гл. *бажыцца*.

Пробашч ‘ксендз, які стаіць на чале пар Сл. ПЗБ), *пробаш* ‘тс’ (Сл. ПЗБ), *пробаршч* (ашм., Стан.). Запазычанне з польск. *probos proboszcz* (проборыць) ‘прыхадскі ксендз’ *proboszcz*, якое праз ст.-чэш. *probost* узб *probost* (Булыка, Лекс. запазыч., 174) і, дал

‘які прадстаўлены’ < *proponere* ‘прадстаўляць’ (гл. Голуб—Ліер, 394). Таго ж паходжання і ст.-рус. *пробоць*, *пребоць* (з XIII ст.) ‘прэлат каталіцкай саборнай капітулы, ігумен’, ‘ксьєндз’. Гл. яшчэ Міклашыч, 264; Брукнер, 457; Голуб—Копечны, 294; Фасмер, 3, 371; Банькоўскі, 2, 777—778.

Провад₁ ‘правадыр, камандзір’ (Шн.). Нулявы дэрыват ад *праводзіць*; параўн. і ўкр. *провідник* ‘праваднік, кіраўнік’, польск. *przewodnik* ‘тс’, *przewód* ‘важак’ (рыбаводны тэрмін).

Провад₂ ‘дрот для перадачы электрычнага току’ (ТСБМ). Запазычанне або калька рус. *прóвод* у тым жа значэнні.

Провад₃, *рòвады*, *рòводы* ‘пахаванне, хаўтуры’ (Нас., Касп.; лях., Сл. ПЗБ; ТС), ‘радаўніца’ (Сцяшк. Сл.). Укр. *провід* ‘пахавальная працэсія’, рус. *рòводы* сярод іншых значэнняў ‘пахаванне, хаўтуры; радаўніца’, чэш. *provod* ‘другая нядзеля пасля Пасхі’. Этымалогія ідэнтычная *провад₁*; больш падрабязна гл. *праводная нядзеля*.

Проваль, *рòвэль* ‘прорва, бездань’ (Нас., Нікан.). Рус. *про-вальный* ‘тс’. Дэрыват ад *праваліць(ца)* з суф. -ь. Гл. яшчэ *правалле*.

Провар ‘вінакурня, бровар’ (Нас., Др.-Падб.; брасл., Рам., 8; Грыг., Мік., Янк. 2, Сл. ПЗБ), *рòраў* (Сл. ПЗБ). З *бровар* (гл.) пад уплывам *праварыць*. Сюды ж *праварня* ‘вінакурня’ (Нас.).

Провесна ў выразе *на рòвесні* ‘на прадвесні’ (ТС). З *про-і вясна* або з *правесне* (гл.), дзе канчатак М. скл. быў заменены на канчатак Н. скл. па аналогіі з наз. ж. р. на -а.

Провісь ‘рыбалоўная сетка’ (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Да *правісаць* (гл. *вісець*).

Прога ‘праход у агароджы’, ‘жэрдка, якой закрывалі што-небудзь’ (смарг., Сл. ПЗБ), ‘палонка, прабітая ў лёдзе для лову рыбы’ (міёр., Жыв. НС). Аўтары слоўніка (Сл. ПЗБ, 4, 109) выводзяць з польск. *proga* ‘перакладзіна’. Грынавяцкене (там жа) параўноўвае з літ. *próga* ‘праход у агароджы’. Гл. *прага₂*; пра варыянтнасць *прага/прога* гл. Крывіч, 8, 107.

Продаж ‘прадаванне, гандаль’ (ТСБМ, Шат.). Укр. *продаж* ‘тс’. Гл. *прадажа*. Іншы націск і суфіксацыя, відаць, пад уплывам польск. *sprzedaż* ‘продаж’. Форма *прáдаж* (паст., Сл. ПЗБ) кантамінуе *прадажа* і *продаж*.

Продак ‘папярэднік у сям’і, родзе, племені’ (ТСБМ, Нас.). Паводле Вярхова (3 жышца, 67), да другой паловы XVI ст. ужывалася ст.-бел. *предокъ*, пасля — *продокъ*. З польск. *przodek* ‘тс’

< *przed* ‘перад’ (Карскі, 1, 178; Цвяткоў, Запіскі, 2, 63). Гл. таксама Брукнер, 442; там жа і аб пераходзе *e* > *o*. Параўн. *прэдок* (гл.) і рус. *предок* < ц.-слав. *прѣдокъ* < *прѣдъ* (Праабражэнскі, 2, 40; Фасмер 3, 357).

Продух, *рòдуха* ‘прадушына’ (Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл.), ‘адтуліна’ (Сл. Брэс.). Гл. *прадуха*.

Продзіў ‘цуда з цудаў’ (Нас.): *нейкий продзіў тут случыўся*. З польск. *przedziw(y)* ‘тс’, якое, магчыма, ад прым. *przedziwny* ‘дзіўны; вычварны’, дзе *prze-* — прыстаўка са значэннем найвышэйшай ступені; *dziwny*, гл. дзіва. Гл. таксама *продзіў*.

Прожар, *рòжыр* ‘зяўра, глотка’, ‘пражэрлівы, прагны да яды чалавек’ (ТСБМ, Сцяшк., Мік.; шчуч., Сл. ПЗБ, ТС), ‘здабыча драпежнай рыбы’ (паўн.-усх., КЭС). Гл. *пражора*.

Проза ‘невершаваная мова’, ‘будзённасць’ (ТСБМ). Замацавалася, таксама як і *празаік*, у пачатку XX ст. (Гіст. лекс., 251). З рус. *проза* (Крукоўскі, Уплыў, 85), што, у сваю чаргу, з ням., італ. *prosa* ‘невершаваная мова’, штучны тэрмін на базе першаснага лац. *ōrātiō* ‘простая гаворка’, *pro(r)sa* < *prōrsus* ‘галавой наперад (ляжаць, бегчы)’ (Банькоўскі, 2, 797; Сной, 588).

Прозарна ‘ясна’ (Касп.), *прозòрно* ‘пазрыста’ (ТС), *прозòр-ная* (труба) ‘падзорная’ (Мат. Гом.). Да *зорыць*, *зрок*.

Прóіск ‘пошук’ (*по́скавъ въ проіскъ бѣлыхъ людзей*) (Нас.). Да *іскаць* (гл.).

Прóйда ‘прайдоха, пралаза’ (Нас.). Утварэнне ад асновы цяп. часу дзеяслова *прайсці* (гл. *ісці*) — *прайду*, якая адрозніваецца ад інфінітыўнай асновы старой суфіксацыяй (гл. Варбат, Слав. языкозн., IX, 70).

Прóйгра ‘апладненне пчалінай маткі’ (Сцяшк. Сл.), *рòйгра* ‘тс’ (Анох.), *рòйгра* ‘вясенні вылет пчол’ (Манаенкава, Словаварь). Рус. *прóйгра* ‘вылет і таўкатня пчол каля вулля, каб прасушыцца і ачысціцца перад зімоўкай’. Да *ігра*, *іграць* (гл.); што да семантыкі слова, то параўн. такія значэнні дзеяслова *іграць*, як ‘спарвацца (аб птушках)’, ‘аб злучыць жывёлы’ і да т. п.

Прóйма₁ ‘адтуліна, праход’, ‘выраз у адзежы для рукі, рукава’ (ТСБМ, Сцяшк. Сл.; Сл. Брэс.). Рус. *прóйма* ‘тс’. Да *праймаць*, параўн. *праём*.

Прóйма₂ ‘скразняк, скразны вецер’ (Гарэц., Др.-Падб., ТСБМ, Нас.), ‘расслабленне’ (Др.-Падб.). Этымалагічна тое ж, што і *прóйма₁*.

Прокідзь ‘заправа, закраса’ (Сл. ПЗБ). Гл. *пракідаць*.

Прокляць ‘праклён’ (Шат.), ‘пракляцце, погань’ (ТС), *прокляціна* ‘дрэнь, погань’ (ТС). Дэрываты ад *пракляць* з суф. -ь і -іна. Гл. *клясці*.

Прокмець ‘момант, міг’ (барыс., леп., Стан.). Да *кмеціць* ‘заўважаць’ (гл.).

Пробламка ‘адтуліна ў лёдзе, палонка’ (ТСБМ, Стан., Варл.). Ад *праламаць* (гл. *ламаць*), аналагічна да *пробрубка* (гл.).

Проблівень ‘праліўны дождж’ (Нас.), *пралівень* ‘тс’ (мядз., Сл. ПЗБ). Ад *праліваць* < *ліць* з суф. -ень; аб суфіксацыі гл. Сцяцко, Афікс. наз., 38.

Проблубка, *пралубка* ‘палонка’ (Нас.; Нік. Очерки; Гарэц.; Касп.; Бяльк.; паўн.-усх., КЭС; ашм., Стан.), *проблуб*, *пралуб(к)а*, *пралубка* ‘тс’ (Сл. ПЗБ), рус. *проблубь*, *пралубка* ‘тс’; укр. *проблуб* ‘тс’, польск. дыял. *przelubka* ‘тс’, славац. *prieluba* ‘палонка; засек’. Лічыцца другасным да адпаведных форм з **rōbati* і **rōbiti* ‘рубіць’ (гл. *прарубка*); л (*l*, *l*) у выніку дыстантнай асіміляцыі да *p* (*r*) у прэфіксе **pro-*, **prē* (гл. *пра-*). Гл. Борысь, 36. Лімінгу, 194; Фасмер, 3, 377.

Проблумка ‘ўпадзіна’ (Ласт.). Да *пралуміць* ‘праціснуць’, што, відавочна, звязана з *лўміна* ‘яма, упадзіна’, *лўмка* ‘палонка’ (гл.).

Пром ‘паром’ (свісл., Сл. ПЗБ). З польск. *prot* ‘тс’ (там жа). Этымалогію гл. *паром*.

Промень ‘прамень, вузкая светавае паласа’ (ТСБМ, Сцяшк.; воран., Сл. ПЗБ), ‘вясёлка’ (глыб., ДАБМ, камент., 901). Запозычанне з польск. *promień* ‘палоска святла’ (Стан., 36. тв., 1, 32); мяркуецца, што ўсходнеславянская форма захавалася ва ўкр. *пóромінь* ‘тс’, што да прасл. **portu*, ад **perti*, гл. *пéрыць* ‘біць’ (ЕСУМ, 4, 452). Гл. *прамень*.

Промець ‘нябачная сіла, якая вельмі хутка рухаецца’: *кінуцца на промець* ‘стрымгалоў’ (Нас.), *проміццю* ‘стрымгалоў, вельмі хутка, імгненна, з рэзкімі рухамі’ (бялын., Янк. Мат.; в.-дзв., Сл. ПЗБ). Гл. *прамётная*, *апрамётная*; параўн. таксама *прокмець* (гл.).

Промешка ‘мука, прызначаная на корм жывёле’ (Янк. 2), *промішка* ‘тс’ (Варл.). Да *мяшаць*. Гл. *яшчэ абмешка*.

Промзлы ‘чуць закіслы; ні салодкі, ні кіслы (пра малако)’ (полац., Нар. сл.; в.-дзв., красл., Сл. ПЗБ). З **промзлы*, параўн. рус. *прómзлый* ‘пракіслы, прагорклы; затхлы, сапсаваны, той,

які загінуў’, *прómзнуть* ‘псавацца, гніць, горкнуць’, *мзга* ‘гніль, цвіль, сырое надвор’е’, *мзгой*, *мóзглый* ‘друзлы, вялы, гнілы з сярэдзіны, прэлы’. Фасмер (2, 617) на аснове параўнання з рус. *mozgлый* (гл. *прамосклы*) узнаўляе праформу **мъзга*. Тады, відаць, да *мазголіць* ‘пэцкаць; біць’, *мазглявы* (гл.). Параўноўваецца з грэч. *μύσος* (з **μύδος*) ‘ганьба; апаганенне’, ст.-ірл. *mosach* ‘нячысты’, н.-ням. *missig* ‘брудны’, лат. мн. л. *tudas* ‘гнілыя водарасці’, літ. мн. л. *mūsos* ‘цвіль’ (Міклашыч, 207; Буга, РФВ, 72, 198 і наст.). Набліжэнне да літ. *mazgótis* ‘мыць, паласкаць’, ст.-інд. *májati* ‘ён апускае’, Фасмер (там жа) лічыць менш верагодным. Параўн. *мазглявы*.

Промысел ‘здабыццё звяроў, птушак лоўляй, паляваннем’, ‘занятак, рамяство як крыніца сродкаў існавання’ (ТСБМ), *прамысл* ‘прамысловасць; занятак, рамяство’ (Стан.), ст.-бел. *промысль* ‘клопат, апека, нагляд’. Паводле Крамко (Гіст. лекс., 245), неалагізм XIX ст. Рус. *промысел* ‘тс’ < *промыслить*, *промышлять* ‘здабыць (здабываць), абзавесціся (абзаводзіцца) нечым’, далей да *мысль* (Фасмер, 3, 375); укр. *промысел*, *промысл* ‘вытворчасць, здабыццё’ (< **promyslъ*, ЕСУМ, 4, 597), польск. *przemysł* ‘прыкідка, хуткая рэакцыя; індустрыя’ (< *przemyslić* ‘прадумаць, прыкінуць’, Банькоўскі, 2, 871—872); чэш. *průmysl* ‘знаходлівасць, ініцыятыва, індустрыя’ (з рус. *промысел*, Махэк, 488), славац. *priemysel* (з чэш.). Запозычанне або калька з рускай, дзе, відаць, з ц.-слав. *промысль*, сінонім *провидѣние* ‘божая ласка, клопат’ (паводле БЕР, 5, 760, — з рус.); усходнеславянская форма захавалася ў назве горада *Перемышль* (Банькоўскі, 2, 871). Неаславянizm, што калькуе ням. *Industrie*?

***Пропад**, *пропадам* у выразе *пропадзі ты пропадам!* (ТСБМ). Параўн. рус. *пропади ты пропадом*, укр. *пропад, пропадом* ‘тс’, польск. *przeпад* ‘страта залогі, закладу’, чэш. *propad* ‘люк; правал’, серб.-харв. *propad*, славен. *propad* ‘заняпад, упадак’. Адрэзаслоўны дэрыват ад **propado*, **propasti*. Гл. *пропасці*. Параўн. *пропадзь*, *пропасць* (гл.). Відаць, у спецыяльных значэннях незалежныя ўтварэнні ў розных славянскіх мовах (гл. Фасмер, 3, 376; ЕСУМ, 4, 599; Банькоўскі, 2, 883); Сной, 584 (рэканструюе **propadъ* ‘падзенне, ухіл’).

Пропадзь ‘пагібель’ (Нас.), ц.-слав., ст.-слав. *пропадъ* ‘цяніна, пропасць’. Прасл. **propadъ*, дэрыват з суф. -ь ад **propado*,

Прорва₂ ‘ўварэднік балотны, *Pedicularis palustris* L.’ (брэсц., гродз., Кіс.), ‘трыпутнік’ (лях., Сл. ПЗБ). Этымалагічна тое ж, што і *прорва*: да *прарываць*, *прарваць*. Але матывацыя зразумелая толькі ў адносінах да трыпутніка, які прыкладаецца да ран, а таксама скул і нарываў, каб іх *прарваць*, даць выхад гною.

Прорубка ‘палонка’ (Мат. Маг.). Да *прарубіць*. Параўн. *пралубка*, *пролубка* (гл.).

Проса ‘злакавая культура, *Panicum miliaceum* L.’ (ТСБМ, Сцяшк., Нас., Бес., Сл. ПЗБ), *прасцэ* ‘тс’ (Ян.). Рус., укр. *просо*, ц.-слав. *просо*, польск., в.-луж., чэш., славац. *просо*, н.-луж. *řoso*, палаб. *prüsü*, серб.-харв. *просо*, славен. *prosó*, балг. *просó*, макед. *просо*. Пэўнай этымалогіі слова няма, паколькі адсутнічаюць надзейныя роднасныя формы. Параўноўвалі перш за ўсё са ст.-прус. *prassan* ‘проса’, але яно, магчыма, было запазычана з польскай, гл. Фасмер, 3, 378. Параўноўваюць таксама (Голуб—Копечны, 295) з лац. *pressi*, *premo* ‘ціснуць’, г. зн. **proso* першапачаткова ‘расціснутае зерне’, але гэта паралель адхіляецца на той падставе, што лацінскае слова ніколі не мела значэння ‘таўчы зерне’ (параўн. Нідэрман, 36. Развадоўскаму, 1, 112 і наст.). Фасмер (там жа) лічыць магчымым падтрымаць параўнанне з грэч. *περκνός* ‘стракаты’, ст.-інд. *pr̥snis* ‘тс’, ст.-в.-ням. *forhana* ‘фарэль’; г. зн. першапачаткова ‘стракатае, плямістае’. Пра магчымую сувязь з і.-е. **pro-sə* ‘пасеў’ (гл. *сеяць*), што, відаць, адлюстравана ў сваеасаблівай *figura etymologica*, параўн. з народнай песні: *а мы проса сеялі, сеялі*; серб. *Јелиције просо сије*, гл. Лома, Огледна св., 65—66. Іншыя версіі гл. Фасмер, 3, 378—379; Шустар-Шэўц, 2, 1151; Скок, 3, 52; Бязлай, 3, 127; БЕР, 5, 767. Гл. яшчэ *просяніца*.

Просва, *просаўка* ‘жалезны шворань, прэнт для закрывання аканіц’ (ТСБМ, Мік., Нас.). Рус. *просов*, *просова*, *просовка* ‘засаўка для закрывання аканіц або дзвярэй’, балг. *просва*. Да *прасоўваць*, *сунуць*. Пытанні выклікае *просва*. Паколькі прасл. **sovati*, *sujo* ў слав. мовах не мае нулявой агаласоўкі кораня, то, мабыць, тут адбылося пераўтварэнне па аналогіі тыпу *прóшва*, *вѣсна* і г. д. або моцная рэдукцыя паслянаціскага галоснага. Варбат (Морфонологія, 89) бачыць у гэтым слове рэфлекс старажытнага каранёвага імя і ўзнаўляе прасл. **prosva*.

***Просвішча**, *прóсвышча* ‘назва выспы ў балоце’ (бязроз., КТС—А. Казловіч). З **про-свьшча* ад *сьпаць*. Параўн. *выспа*.

Просеніца ‘пладаносная частка проса’ (лун., Шатал.), ‘прасяная салома; прасяная мякіна’ (ТС), *просеніца* ‘абмалочаная прасяная салома’ (Выг.). Рус. *просяніца* ‘каша з проса’, ‘від высыпкі’, укр. *просяніца* ‘прасяная салома’, ‘высыпка на скуры’, серб.-харв. *просєница* ‘хлеб з проса’, славен. *prosenica* ‘прасяная салома’, ‘від высыпкі’. Прасл. **prosenica*. Ад *проса* з суф. *-ica*, які тут субстантывуе прыметнікі (гл. Слаўскі, SP, 1, 98). Значэнне ‘высыпка’ другаснае, па падабенству з зярняткамі проса (Фасмер 3, 381).

Просерка ‘просвіра’ (беласт., Сл. ПЗБ). Ад *прóсвірка* (гл. *прóсвіра*) або *праскур(к)а* (гл.), якія ў дыялектах маюць вельмі разнастайныя формы з нэрэгулярнымі фанетычнымі змяненнямі.

Просерэд ‘пясчаны востраў ці каса на рацэ’ (ТС), *прасярód* ‘востраў на рацэ’ (Талстой, Геогр.). Укр. *просерéd* ‘пясчаная каса каля берага ці пасярод Дняпра’. Да *сярод*, *сярэзіна* (гл.).

Просесць (*prósišć*) ‘месца ў кроснах, дзе палатно мяжуецца з ніткамі’ (Варл.), ‘прамежак паміж верхнімі і ніжнімі ніткамі асновы, праз які праходзіць чаўнок’ (мін., Шатал.), *прóсець* (петр., Шатал.). Паводле Раманавай (Найм., 121), першапачатковая мера палатна, параўн. рус. *прóшеть*, была збліжана з дзеясловам *сесть* ‘сесці’, г. зн. ‘тое, што можна зрабіць за адзін прысест, не адрываючыся’. Сумнеўна. Гл. *прасесць*.

Проблі ‘пасля’ (ТС), *прóбля* ‘пасля’ (Чуд., Сл. ПЗБ). З *пасля*, *после*. Аб устаўным *-р-* паміж галоснымі і зычнымі ва ўсходнепалескіх гаворках гл. Лысенка, СПГ, 12; прыклады з паўднёвазаходніх гаворак гл. Карскі, 1, 315.

Проблых ‘чуткі’ (Гарэц.), *прóслух* ‘тс’ (Нас.). Укр. *прóслух* ‘тс’. Да *праслухаць* (гл. *слухаць*, *слых*).

Пробнік, *проснь* ‘мера напрудзеных нітак’ (Инстр. 3), ‘вялікае верацяно, на якое перамотваюць ніткі з малых верацён’ (Нас.). Дэрываты ад *прóсты* (гл. *прасцень*). Першаснае слова ўтворана з суф. *-нік*, *проснь* з’яўляецца скарачэннем слова *прасцень*, відаць, у выніку рэдукцыі паслянаціскага галоснага *е* пры пераносе націску на першы склад.

Пробпа ‘абуджэнне ад сну’ (Нас.). Ад дзеяслоўны дэрыват з суф. *-а* ад *праспаць*.

Прост₁ ‘рад роўна пакладзенага на іржышчы зжатага, не звязанага ў снапы збожжа’, ‘поле з такім разасланым збожжам’ (ТСБМ, Выг.), *пакладка на прост* (нараўл., ДАБМ, камент., 872). Польск. *na prost* ‘пакладка на прост’. Да *прóсты*.

Прост₂, *прóстик*, *прóшчыня* ‘тэхніка ткання, калі кожная нітка ўтка пераплятаецца з кожнай ніткай асновы пад прамым вуглом’ (Уладз.). Рус. пск. *прóстка* ‘простое палатно ў дзве ніці’. Да *прóсты* ‘прамы’ (гл.).

Прóставар ‘вакса’ (Касп.). Утварэнне ад кораня *прост-* (гл. *прóсты*) і *вар*, якое, мусіць, як і ў рус. *вар*, мае тут значэнне ‘шавецкая смала’. *Прóсты*, магчыма, меў значэнне ‘самаробны’.

Прóстаца ‘слабець, станавіцца нягнуткім’ (лід., Сл. ПЗБ). Да *прóсты* (гл.) у значэнні ‘прамы, роўны’.

Прóстка ‘месца, размытае і залітае вадой’ (Ян.), ‘прамая пратока паміж двух выгібаў ракі’ (ТС), ‘ход ракі па цячэнні, прастора’, ‘выпростаючая пратока, якая прарывае намывыны перашыек’ (басейн Дняпра) (Яшк.). Да *прóсты* ‘прамы, роўны’. Гл. яшчэ *прóсть*.

Прóсты ‘элементарны, аднародны па саставу’, ‘не складаны для разумення’, ‘грубы па якасці’, ‘няхітры, адкрыты, неганарлівы’, ‘звычайны, негатурны’, ‘прамы, роўны’ (ТСБМ, Нас., Шат., Касп., Гарэц., Бір. Дзярж., Шн. 2, Выг., Шатал., Сл. ПЗБ, ТС, Клім.), ‘свабодны’ (Нас.), ‘слабы, некруты (аб пражы)’ (Уладз.), ст.-бел. *прóсты* ‘свабодны, вольны’ (Ст.-бел. лексікон). Рус. *прóстой*, укр. *прóстий*, ст.-рус. *прóсть* ‘прамы, адкрыты, свабодны, просты’, ст.-слав. *прóстъ* ‘прамы, просты’, польск., в.-луж. *prosty*, н.-луж. *přosty*, чэш., славац. *prostý* ‘просты, прамы’, серб.-харв. *pròst* ‘няхітры, просты; дараваны, памілаваны’, славен. *pròst* ‘натуральны, свабодны, звычайны, просты’, балг., макед. *prost* ‘просты, нявыхаваны’. Прасл. **pro-stъ* ад *pro-* (гл. *пра-* і **sto-*). Апошняе параўноўваюць з літ. *āpstas* ‘багацце’, *apstūs* ‘багаты, шчодры, шырокі’, *atstūs* ‘аддалены’, лат. *nuōst* ‘прэч’ (< **nuo-stu*), ст.-інд. *suṣṭhū-* ‘які знаходзіцца ў добрым стане’, оск. *trstus* ‘сведка’, ст.-в.-ням. *ewist* ‘аўчарня’. Першаснае значэнне **prosthos* ‘тое, што выступае; той, які выступае’, параўн. ст.-інд. *prastha-* ‘горная раўніна, плошча’, ірл. *ross* ‘лес, мыс’ (гл. Фасмер, 3, 380). Іншыя версіі: Міклашыч (321)

выводзіў слав. **prostъ* з **prostrъ* ‘разасланы’ і набліжаў да *прастор* і роднасных; Махэк₂ (485) роднаснымі славянскаму слову лічыў літ. *prantū, pratau, pràsti* ‘прывыкаць’ (г. зн. **prostъ* з **prot-tos*), аднак пры гэтым цяжка вытлумачыць яго семантыку. Паводле Аткушчыкова (Балто-слав. иссл., 1984, 94—95), роднаснае літ. *prāstas*, лат. *prasts* ‘просты; дрэнны’, літ. *pràsti* ‘прывыкаць’, таксама Банькоўскі, 2, 788. Трубачоў (ЭССЯ, 13, 137—138) адносіць другую частку слова да **stojati* (гл. *стаяць*) аналагічна да *ku-stъ* ‘куст’. Гл. таксама Шаўр, Slavia, 50, 52—60; Гомалкава, Studia Etym. Brun., 1, 71. Паводле Сноя₂ (586), першасная семантыка — ‘які стаіць спераду’, параўн. *прóсто* ‘на супраць’: *прóсто хаты* (ТС).

Прóсцень (*прóсцинь*) ‘некалькі звітых і звязаных разам ніткамі ручаяк (верацён з пражай) на адным доўгім верацяне’ (Нік. Очерки). З **прóстнь* ад *прóсты*, паводле Трубачова (Ремесл. терм., 101), другаснае ў ролі тэкстыльнага тэрміна, параўн. *прасцён* ‘прамая (простая) дарога’, *прóсник* ‘вялікае верацяно, на якое зматваюць пражу з малых верацён’ (гл.).

Прóсцілка ‘прасціна’ (петрык., мазыр., Шатал.), ‘посцілка’ (ТС). Да *прасцілаць*.

***Просціра**, *прóстіра* ‘прасціна’ (?) (маг., Шн.; Карскі, Труды, 313). Відаць, захаванае ст.-бел. *прóстіра* ‘прасціна; кавалак тканіны’, што ўжывалася паралельна з *прóстірадло* ‘тс’ і *прóстіца* ‘тс’. Верагодна, утварэнне ад дзеяслова **прасціраць* ‘распасціраць’, ад якога гэта было б рэгулярным дэрыватам з суф. *-а*, аднак у гэтай форме на беларускай тэрыторыі ён невідомы. Адаптаваны паланізм? Параўн. *прасціра́ла* ‘прасціна’ (Ласт.) з польск. *prześcieradło* ‘тс’, укр. *прóстіра́ло* ‘тс’ (паводле ЕСУМ, 5, 606, узыходзіць да **prostira(d)lo*).

Просць, *пруосць* ‘частка ракі (прамое, някручанае цячэнне)’ (Сержп. Грам.), *просць* ‘вузкае месца на рацэ’ (ТС), ‘прасцяг’ (слаўг., Яшк.). Рус. *просць* ‘дарога напрасткі’, укр. *прісль* ‘правал, бяздонне’. Дэрыват ад *прóсты* (гл.); адносна семантыкі ўкраінскага слова гл. ЕСУМ, 5, 588; іншыя паралелі гл. Куркіна, Этимология—1968, 102.

Прóсьба ‘прашэнне; зварот, пажаданне’ (ТСБМ, Гарэц.; ашм., Стан.), ст.-бел. *прóзба* (1530 г.) ‘тс’ (Карскі, 1, 278), рус. *прóсьба* ‘тс’, польск. *prośba* ‘тс’; чэш. *prosba* ‘тс’. Суфіксальнае

ўтварэнне ад *прасіць* (**prosbba*), параўн. *гульба́, стрэльба́* і *стральба́* і пад.

Просьбіт 'той, хто звяртаецца з просьбай, прашэннем да каго-небудзь' (ТСБМ). Да *просьба* < *прасіць* з агентыўным суф. -*ит*; параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 44.

Просья 'папрашайка' (навагр., 3 нар. сл.; капыл., Нар. сло- ватв.). Да *прасіць*, як, напрыклад, *мямля* < *мямліць*. Параўн. Слаўскі, SP, 1, 60 (аб актыўнасці суф. -*a* пры ўтварэнні экспрэ- сіўных назоўнікаў м. р.).

Прогар₁ 'востры металічны пруток або іголка са зламаным вушкам, швайка' (ТСБМ, Нас., Шат.; слонім., Арх. Бяльк.), 'ка- валак хлеба ці мяса з іголкай у сярэдзіне (даецца сабаку, каб загубіць яго)' (кір., Нар. сл.), *протор*, *проторг*, *протор* 'швайка, іголка са зламаным вушкам; вялікая іголка' (Шатал., Клім., Сл. Брэс.. Выг., ТС, Сл. ПЗБ, Нар. лекс.), *протыр*, *протырч* 'іголка без вушка' (навагр., Нар. сл.). Укр. *протір* 'іголка без вушка', *проторг* 'тс'. Аддзяслоўныя дэрываты ад *працёрці* < прасл. **terti*, **toriti* (Патабня, РФВ, 3, 180; Праабражэнскі, 2, 136; Фас- мер 3, 384), гл. *цёрці*, *торыць*, інакш ЕСУМ, 4, 611: звязваецца са ст.-рус. *протъргнути ся* 'прарвацца, разарвацца', што ад *търгати* 'біцца, дрыжаць', параўн. *торгацца* (гл.). Не выключа- на, што гэта другаснае збліжэнне.

Прогар₂ 'страта' (Нас.), мн. л. *протары* 'выдаткі; расходы (звычайна па судовых справах)' (ТСБМ, Чач., Нас.). Рус. *про- тор*, *протора*, *проторь* 'тс', ст.-рус. *проторь* 'расходы; страты'; відаць, сюды ж польск. *przetór* 'праход, прарыў'. Этымалагічна тое ж, што і *протар₁* (Фасмер, 3, 384). Спецыяльна аб гэтым слове гл. Варбат, Этимология—1971, 17. Да семантыкі параўн. *запраторыць* 'закінуць, захаваць; згубіць' (ТСБМ).

Проўка 'хустка' (мін., саліг., ДАБМ, камент., 946). Няясна; няма ніякіх дадатковых дадзеных аб рэаліі і параўнальнага ма- тэрыялу. Можа быць, гэта скарачэнне і пераробка дзял. навагр. *граноўка* 'шарсцяная квяцістая хустка з кутасамі', але апошняя таксама не мае этымалогіі.

Профіль 'абрыс, від збоку (твару, прадмета)', 'вертыкальнае сячэнне прадмета, від, форма' (ТСБМ). Запозычэнне з зах.-еўрап. моў (параўн. франц. *profil*, ням. *Profil*) праз польск. *profil* або рус. *профиль* 'тс'. Крыніцай слова з'яўляецца італ. *profilo* ад *filo* 'лінія, паласа', лац. *filum* 'нітка' (гл. Фасмер 3, 384, з літ-рай).

Прохма: *прохма прасіць* 'вельмі прасіць, упрошваць (Тураўшч., 1, 68). Несамастойны дэрыват ад *прасіць* у складзе тыповай *figura etymologica* з аднаўленнем "першаснага" х, параўн. *прахаць* (гл.).

Проца 'рагатка' (драг., Сл. Брэс.), 'прашча' (Скарбы), ст.-бел. *проць* 'прашча, прастка'. З польск. *prosa* 'прашча'. Этымалогію гл. *прашча*.

Процераб 'месца, дзе высечаны лес; расцярэбленыя кусты' (слаўг., Яшк.), *процэрэб*, *протэрэб*, *протерэб* 'тс' (Выг.; лун., Шатал.), ст.-бел. *протеребокь* 'раскарчаванае месца; працярэ- лены ўчастак лесу' (Ст.-бел. лексікон). Да *церабіць* (гл.), параўн яшчэ *выцераб*.

Проці 'супраць' (ТСБМ, Ян., ТС), 'насуперак', 'насупраць', 'у параўнанні з' (Нас.), 'у прысутнасці', 'насуперак', 'напя- рэдадні' (Сл. ПЗБ), 'наперад' (Ян.), *проціў* 'тс' (Нас., Шат. ТС), 'напярэдадні' (ТС), *праці* 'супраць' (Стан.). Рус. *проти́в*, дзял. *проти*, *протъ* 'насупраць, насустрач', укр. *проти*, *против* 'суп- раць, перад; насустрач', ст.-рус. *противъ*, *противу*, ст.-слав. *противъ* 'супраць', польск. *przeciw*, дзял. *proci*, чэш. *proti*, *protiv*, славац. *proti*, в.-луж. *přečiwo*, н.-луж. *pśešiwo* 'супраць', серб.-харв. *protiv* 'супраць, насупраць', славен. *prōti* 'насу- страч', *prōti* 'ў напрамку да'; *protivo* (прысл.), балг. *protiv* 'суп- раць, насупраць'. Прасл. **proti*, таксама **protivъ*, што было ўтворана як прыметнік ад **proti*, **protivъ*; апошняя з'яўлялася В. скл. адз. л. назоўніка ж. р. *protiva*, якое захавалася толькі ў чэш. *protiva* 'праціўны чалавек'. Бліжэйшыя адпаведнікі прасл. **proti* (**preti*) у лат. *preſi*, *preſiem* 'насустрэч, супраць', *pret* 'проці, перад; да, у параўнанні з', ст.-інд. *prāti* 'супраць', лац. *pretium* 'кошт, цана', гл. Фасмер, 3, 382—383, з літ-рай. Інакш Копечны (ESSJ, 1, 226), які ўслед за Зубатым (Studie, 2, 50) зы- ходнай формай лічыць **protiva* наз. ж. р., з якога потым разві- ліся прыметнікавыя формы **protivъ*, што ў выніку скарачэння далі **proti*, таму што і.-е. **proti* павінна было б даць у славянскіх мовах **protъ*. Махэк₂ (48, 3) канцавое *i* ў **proti* тлумачыць падаўжэннем -ь, "каб слова мела належны аб'ём".

Проціва, *процьва* 'месца на беразе вадаёма, дзе мылі бя- лізну' (узdz., Сл. ПЗБ). Гл. *пратва*, *працьва* < *праць*. *O* ў корані

гіперкарэктнага характару пры пераносе націску або, магчыма, пад уплывам *проці*.

Процівень 'тое, на чым пякуць піражкі, мяса' (Инстр. 1), *протвень* 'патэльян' (Жд. 2), *протвінь* 'самаробная патэльян, бляха' (Мат. Маг.), *протвіна* 'тс' (шуміл., Сл. ПЗБ). З рус. *противень* 'тс', якое з ням. *Bratpfanne* 'тс', з магчымым набліжэннем па народнай этымалогіі да слова *против* 'проці, супраць'. Гл. аб рускім слове Фасмер, 3, 383.

Проціперсніца, *проціперсціца* 'вострае запаленне скуры' (паст., Сл. ПЗБ). Слова ўтворана ад прым. **проціперсны* < *проці* і *перст* 'палец', гл. *персень*. Параўн. *міжперсніца*, *міжыпарніца*.

Проціў 'той, хто працівіцца, упарты' (Шат.). Аддзеяслоўны нулявы дэрыват ад *працівіцца* < прасл. **protivъ* (гл. *проці*).

Проціўня 'пласт ваччыны з мёдам у вуллі, які вісіць тарцом да лятка' (ТС). Дэрыват ад *праціўны* 'процілеглы, супрацьлеглы' < **проціў* (гл. *проці*, *супраць*) з суф. -*ја*.

Процьма 'вялікае мноства, безліч' (ТСБМ, Гарэц., Касп., Сцяшк., ТС; мін., Шн. 2, Шат., Др.-Падб.), 'змрок, цемра' (Шат., Др.-Падб.), 'поўнасьцю, цалкам' (ТС), *процьменны* 'пражорлівы' (Касп.). Па тыпу словаўтварэння аддзеяслоўны дэрыват з нулявым суфіксам. Тады трэба дапусціць дзеяслоў **працьміць*. Далей гл. *цьма*.

Проч₁ 'акрамя' (Нас., ТС). З *апроч* (гл. *апрача*) з адпадзеннем галоснай пратэзы.

Проч₂ 'прэч' (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Паводле аўтараў слоўніка (там жа), з рус. *прочь* 'тс', што неабавязкова, параўн. ст.-бел. *прочь*: *вышоў прочь* (Карскі, 1, 322).

Прочка 'праход у агароджы' (паст., Сл. ПЗБ). Дэрыват з суфіксам -*к*- ад **прачкнуць* (гл. *чыкаць*).

Прочки 'пакіданне на некаторы час сваёй хаты, сям'і з прычыны нязгоды, неладоў' (ТСБМ, Гарэц.; баран., Шн. 2, Др.-Падб., Сцяшк.; Растарг.), *ісці ў проч* (мін., Шн. 2; Нас.), *ісці прочкі* (калінк., 3 нар. сл.), *ісці ў прочкі* (лях., Сл. ПЗБ) 'тс'. Рус. смал. *прочкі* 'адсутнасць, адлучка'. Утворана ад *проч₂* (гл.) з суф. -*кі*; аб словаўтварэнні гл. Карскі, 2—3, 69; Шуба, Прыслоўе, 62 і наст.

Прошва 'карункавая або вышываная палоска, якую ўшываюць у настольнік, ручнік' (ТСБМ, Инстр. 1, Сл. Брэс.), 'навалач-

ка' (брэсц., Нар. лекс.), *прошыўка* 'тс' (Сл. Брэс.). Рус. *прошва*, *прошивка* 'аблямоўка, палоска іншага колеру (у тым ліку карункавая або вышываная), якія ўшываюцца ў адзежу, настольнік, ручнік і да т. п.', укр. *прошивка* 'каўнер жаночай кашулі'. Дэрыват ад *прашыць* з суф. -*ва* (адносна суфіксацыі гл. Сцяцко, Афікс. наз., 34) і *прашываць* з суф. -*ка*, гл. *шыць*.

Прошвуст 'сатканае, але яшчэ не адрэзанае ад асновы палатно' (брэсц., Нар. лекс.). Нейкая кантамінацыя, магчыма, з *прошва* і *хуста* (гл.).

Прошка-рабощка 'божая кароўка' (віц., Шатал.). Утворана ад уласнага імя *Прохар* > *Прошка* і ад *рабы*. Аб другасным асэнсаванні назваў божай кароўкі ў сувязі з імёнамі людзей і святых гл. Трубачоў, Этымалогія—1975, 12.

Прошкі 'парашкі' (шальч., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *прошекъ* 'парашок'. З польск. *proszek*, *proszki* 'тс'.

Прошукі 'скрытыя, тайныя дзеянні, накіраваныя на дасягненне заганных ці злачынных мэт' (ТСБМ). Да *шукаць* (гл.). Калька рус. *происки* 'тс' < *искать* 'шукаць'.

Прошча₁ 'месца (крыніца, камень) у лесе, сярод балота, надзеленае надзвычайнай сілай; святое месца' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Шат., Касп., Доўн.-Зап.), 'капліца': *абракацця хадзілі людзі ў прошчу* (светлаг., SOг, 39, 356); 'багамолле' (Нас.). Укр. *проща* 'паломніцтва; адпушчэнне грахоў; надмагільная прамова', рус. *проща* 'адпушчэнне грахоў, цудоўнае выздараўленне', ст.-рус. *проща* 'тс'. Паводле Фасмера (3, 387), узыходзіць да **prostja* ад *prostъ* (гл. *просты*), першапачаткова ў значэнні 'вольны', параўн. ст.-бел. *простый* 'свабодны, вольны', у тым ліку 'вольны ад хваробы, грахоў', чэш. *prostiti* 'вызваліць', ст.-рус. *простити* 'зрабіць здаровым', укр. *prostimiti* 'дараваць', што паўплывала на першасную семантыку слова (гл. ЕСУМ, 4, 606).

Прошча₂ 'неахайніца' (Касп.). Этымалагічна ўзыходзіць да *просты* (гл.), г. зн. 'непрыбраная, недагледжаная жанчына'; да семантыкі параўн. *проставалосая* 'з непрычасанымі валасамі на галаве', да фанетыкі ст.-бел. *проць* 'проста, прама'. Параўн. яшчэ *прасцяк*, *прастуха* і да т. п.

Прошчыня 'палатно, вытканае ў 2 панажы' (пін., Шатал.), *прошчыне* 'тс' (драг., Лучыц-Федарэц, вусн. паведамл.), *прошчын'а*, *прошчыне* 'тэхніка ткання на дзвюх нічанках і двух па-

нажах, калі кожная нітка ўтка пераплятаецца з кожнай ніткай асновы пад прамым вуглом' (Уладз.). Да *просты* (г. зн. просты від пляцення) з суф. *-j-* або *-ja* (**prostja*) і з суф. **-yni* > *ыня*, як у рус. *простыня* < **prostyni* (аб суфіксе гл. Слаўскі, SP, 1, 139 і наст.).

Прошыб 'памылка' (Сцяшк. Сл.). Дэрыват з нулявым суфіксам ад дзеяслова **прашыбаць*, параўн. рус. *прошибить* 'прабіць, праламіць', 'памыліцца, зрабіць промах'. Да *шыбаць*, *ашыбаць* (гл.).

Пруг 'падоўжаная палоска па краі тканіны' (ТСБМ, Нас., Касп., Сцяшк., Уладз.; бых., шкл., КЭС) 'рубец у шытве' (Нас., Уладз.), 'рубец на скуры' (беласт., Сл. ПЗБ), 'ліштва ў бёрдзе для замацавання трасцінак' (ТС), 'папярочка паміж слупамі ў калодзежы' (ельск., Нар. сл.), *пругі*, *пругі*, *пругі* 'тонкія дошчачкі, якія прытрымліваюць палатно, каб яно не сцягвалася' (Шат., Уладз., Бяльк.; брагін., Нар. сл.) або 'каб не блыталіся ніткі асновы' (Касп., ТС, Дабрав., Кросны, Инстр. 3, Сл. ПЗБ). Рус. *пруга* 'пружына', укр. *пруг* 'край, рабро, кант', ст.-рус. *пругъ* 'сетка', польск. *prag*, *pręga*, в.-луж. *pruha*, н.-луж. *přuga*, чэш. *pruh*, *prouha*, славац. *pruh* 'паласа', серб.-харв. *пруг* 'расцягнуты', *пруга* 'паласа, лінія', славен. *próga* 'паласа, лінія, кант', балг. *пруг* 'кій (у кроснах), рама', *пругав* 'пружкі', макед. *пруга* 'паласа'. Прасл. **prōgъ*, *prōga* 'паласа, край'. Першапачаткова 'тое, што нацягвае, напружвае', звязанае чаргаваннем галосных з **pregti* 'нацягваць, запрагаць'. Параўноўваюць з літ. *sprangùs* 'той (або тое), што душыць', с.-в.-ням. *sprinke* 'пастка', нова-в.-ням. *Sprenkel* 'сіло для птушак, зажим', ст.-в.-ням. *springen* 'скакаць; біць струмянём', ст.-ісл. *springa* 'тс' (гл. Фасмер, 3, 387 і наст.; там жа і інш. літ-ра; БЕР, 5, 816). Відаць, няма падстаў аддзяляць ад *напруга* (гл.), параўн. Скок, 3, 31; Шустар-Шэўц, 2, 1164; Бязлай, 3, 126. Памылкова Кюнэ (Poln., 90) разглядае віцебскае *пруг* 'край; рубец' як запазычанне з польск. *próg* 'парог'.

Пругкі 'які хутка прымае першапачатковую форму пасля сціскання або згінання, пруткі, нядрузлы, не вялы; крамяны, моцны' (ТСБМ, беласт., Сл. ПЗБ). Да *пруг* (гл.), *пруга* 'моцна, туга' (Нас.), параўн. рус. *упругий* 'пружкі', а таксама словаўтваральную паралельнасць *пруг/пружкі*, *прут/пруткі*, *пруд/прудкі*.

Пругліць 'спружыніць' (ТС). Да *пруг*, *пругло* (гл.).

Пруглічка 'драўляны падгалоўнік у ложку' (рас., Шатал.). Паводле Лаўчутэ (Балтизмы, 126), паколькі слова не этымалагізуецца на славянскай глебе і ягоны арэал блізкі да балтыйскага, яно магло быць запазычана з балтыйскіх моў; параўн. літ. *brūklỹs* 'тоўстая палка, кавалак дрэва', лат. *sprūngulis* 'маленькі круглы адрэзак дрэва; палка, пень'.

Пругло́ 'дужка паміж ручкамі ў папярочнай піле', 'прыставанне для лоўлі дзікіх качак' (ТС), рус. *пругло́* 'сілок, пятля, пастка для птушак', ст.-рус. *пругло* 'цяньты, сетка, пастка', чэш. *pruhlo* 'сіло', в.-луж. *prudlo*, н.-луж. *přudlo*, славен. *prógla*, серб.-харв. *пругло* 'тс', балг. *прегло* 'пастка для птушак'. Прасл. **prōglo*, паводле Слаўскага (SP, 1, 104), утворана ад дзеяслова **prego*, *prekti* 'напружваць' з інструментальным суфіксам *-lo*. Першаснае значэнне, відаць, 'наведзенае, нагнутае дрэўца, да якога прымацавана пятля, сіло', параўн. Махэк, 488 і апісанне пругла ў ТС, 4, 233: "Як толькі качар праплываў праз уваход, ён чапляўся за наведзенае пругло. Яно паднімалася і зацягвала пятлю на шыі ў качара. Качар павісаў". Гл. яшчэ Варбат, Этымалогія—1975, 31, якая ў якасці паралеляў прыводзіць нова-в.-ням. *Sprigel*, *sprügel*, *sprungel*, *sprogel* 'пружкая дужка, сілок', нова-в.-ням. *Sprenkel* 'сіло'. Параўн. Фасмер, 3, 388; БЕР, 5, 631; Шустар-Шэўц, 2, 1163; далей гл. *пруг*, *пружкі*.

Пругло́ 'калодзежны журавель' (ТСБМ, Янк. 1, Янк. 2, Бір.), 'вочап' (случ., Нар. словатв.), 'бервяно-рычаг калодзежнага жураўля' (чырв., 3 нар. сл.), 'палка, якой замыкаюць кубел' (Варл.). Паводле ДАБМ (к. 243), слова ў значэннях 'вага' і 'журавель' распаўсюджана на Случчыне, а на астатняй беларускай тэрыторыі — спарадычна. Польск. *prąglo* і роднасныя ў аналагічных значэннях вядомы ў Вялікапольшчы, Сілезіі і на Веліньску (Ляшчынскі, RS, 31, 1, 30). Асноўнае значэнне разглядаемага слова 'бервяно; палка' і тэрыторыя яго пашырэння наводзяць на думку аб запазычанні. Параўн. бел. *пружлічка*, якое Лаўчутэ (Балтизмы, 126) параўноўвае з літ. *brūklỹs* (з менай *-p/-b-*, тыповай для балтыйскіх моў) 'тоўстая палка, адрэзак дрэва', лат. *sprūngulis* 'маленькі круглы адрэзак дрэва; палка, пень'. Не выключаным застаецца і лакальнае семантычнае развіццё слав.

**proġlo* ‘пастка’, параўн. дэфініцыю рус. *пругло* ў Даля: ‘усякая трымалка; падпорка; рычаг’.

Пругмён, *пругмёне*, *пругмёня*, *пругмянэ* ‘панадворак; прыгуменне’ (Сл. ПЗБ; стаўб., Нар. лекс.; слуц., Нар. словатв.; чырв., 3 нар. сл.). 3 *пры-* (гл.) і *гумно* (гл.), параўн.: *пругменё ка-ла гумна* (там жа). Гл. *прыгуменне*.

Пруд, *прудок* ‘будынак млына; млын (звычайна вадзяны)’ (Нас., Шат., Мік., Яруш., Бяльк., Касп.; маг., Шн. 2; полац., Нар. лекс.; Мат. Маг., дубр., Хрэст. дыял.), ‘невялікі вадаём, сажалка’, ‘раўчак’, ‘яма ў вадаёме’ (калінк., гродз., паст., воран., Сл. ПЗБ), ‘штучнае возера, ставок’ (Касп., Мік., Мядзв.), ‘курган, высокае месца, якое агібаецца ракой’ (слаўг., Яшк.). Сюды ж *пру́днік* ‘млынар’ (Нас., Касп., Мік.). Рус. *пруд* ‘сажалка’, укр. *пруд* ‘хуткае цячэнне’, ст.-рус. *прудь* ‘патак, напор; запруджанае месца’, польск. *prąd* ‘патак, цячэнне’, чэш. *proud*, славац. *prúd* ‘тэ’, серб.-харв. *пруд* ‘водмель, дзюна’, славен. *pród* ‘галька, водмель’. Прасл. **proǫdъ* перш за ўсё ў значэнні ‘тое, што стварае перашкоду, сціскае, звужае магчымасці вольнай плыні’, найлепш прадстаўленае ў *запру́да* ‘гаць, плаціна’, чаргуецца з *preǫd-*, якое ў *прануць* ‘кінуць’, рус. *прудать*, *пруднуть* ‘адскочыць’. Роднасныя ў іншых і.-е. мовах: с.-в.-ням. *sprinzen* ‘скакаць’, ст.-ісл. *spretta* ‘скакаць; пырскаць, пускаць парасткі, струменіць’, с.-в.-ням. *sprenzen* ‘пырскаць, крапіць’, *spranz* ‘ускокванне; прарастанне’ (гл. Міклашыч, 263; Махэк₂, 485 і наст.; Фасмер 3, 388; тут гл. і інш. літ-ру; Бязлай, 3, 125; Банькоўскі, 2, 768; ЕСУМ, 4, 616; Шустар-Шэўц, 2, 1163).

Пруд, *прут*, *пруды* ‘паз у драўляным посудзе’ (лаг., віл., Сл. ПЗБ), *прут* ‘паз’ (круп., Нар. сл.). Гл. *апруды*, *абруд*, *пруд*.

Пруданы (Шат.), ‘госці маладой, якія суправаджаюць яе з пасагам ў дом маладога’, *пруданыя* ‘тэ’ (пух., Сл. ПЗБ), *пруданыкі*, *пруданыкі* ‘тэ’ (Касп.), *пруданы*, *пруданыкі*, *пруданыя* ‘тэ’ (Сцяшк. Сл.) Укр. *прудэне*, *прудэныкі* ‘тэ’, рус. пск. *пруданный* ‘вясельны паязджанін’. Да *пруданае* (гл.).

Прудзіць (адзежу ў лазні) ‘знішчаць вошы, прапарваць над вуголлем, дэзінфіцыраваць’ (Нас., Касп., Гарэц., Мік., Др.-Падб., Сл. ПЗБ; кіраў., Нар. сл.), ‘апырскаць хімікатамі’ (іўеў., Сл. ПЗБ), *прудзіцца* ‘сохнуць’ (Сцяшк.), ‘прасушвацца ў лазні ў духу

(пра бялізну)’ (талач., в.-дзв., Шатал.). Рус. арл., калуж., разан., смал. *пру́диться* ‘грэцца (каля печкі)’, чэш. *pruditi* ‘гарэць, награвець’, польск. *predanie* ‘гарэне’ (Міклашыч, 263). Сюды ж серб.-харв. *pruditi* ‘гарэць, паліць’, *prúda* ‘крапіва’ (Скок, 3, 60). Паводле Фасмера (3, 388), магчыма, звязана з *пруд*₁; у семантычных адносінах ён параўноўвае слав. **vrěti* ‘кіпець’ і літ. *vérdi*, *virti* ‘кіпець, бурліць, варыць’. Махэк₂ (488) узнаўляе прасл. **pruditi*, якое лічыць роднасным ням. *brennen* ‘паліць’. Гл. яшчэ Коген (Запіскі, 2, кн. 9, 93), які паўтарае версію Петарсана аб тым, што гэтыя словы ўзыходзяць да і.-е. **prend-* // **prond-* і далей звязаны з *прагнуць* (гл.). Сюды таксама *апру́дзіцца* (гл.), параўн. серб.-харв. *oprudilo* (пра дзіця, якое абмачылася і ў яго пяць ў паху) (Скок, 3, 60).

Прудзішча ‘месца, дзе быў млын’ (Нас.), ст.-бел. *прудище* ‘сажалка, высахлы ставок’; славен. *prodišče*, серб.-харв. *прудиште* ‘рачны нанос’, балг. *прудище* ‘месца, дзе цякла рака і нанесла пясок і жвір’. Прасл. **prodiště*, вытворнае ад **proǫdъ*, гл. *пруд*₁. Гл. Бярнар, RĚS, 27, 31—40; БЕР, 5, 819—820.

Прудкі ‘пружкі, дужы, з жалезнымі мускуламі’ (Янк. 1, Некр., Янк. БП, ТС), ‘хуткі’ (Нас., ТС, Нар. Гом.), *прудка гліна* ‘гліна высокай цвёрдасці’ (карэліц., Нар. словатв.). Сюды ж *пру́дзенькі* ‘дзябёлы, моцны’ (шчуч., Сл. ПЗБ), *пру́док* ‘спрытны, хуткі чалавек’ (ТС, Нар. Гом.). Рус. дыял. *пру́дкий* ‘хуткі’, укр. *пру́дкий*, польск. *prędkі*, кашуб. *prądkі*, чэш. *prudký*, славац. *prudký* ‘тэ’, славен. *prodek* ‘імклівы, бадзёры’. Да *пруд*₁ (гл. Фасмер 3, 389; Махэк₂, 485; Брукнер, 438). Прасл. **proǫdъкъ*, паводле Борыся (МЖ, 40—41, 53), з’яўляецца дорыватам прыметніка **proǫdъ* з суфіксам -ъкъ, параўн. серб.-харв. *пруд* ‘злы, хуткі, упарты (пра чалавека)’, балг. *пруд* ‘спрытны, лоўкі, хуткі’, макед. *прунд*, *прунд* ‘нервовы’. Гл. спецыяльна БЕР, 5, 818—819; Огледна св., 66. Звязваюць з серб.-харв. *пру́дити*, *прусти* ‘гарэць, паліць’, *пру́да* ‘крапіва’ (Скок, 3, 60), гл. *пру́дзіць*. Неабгрунтавана Булыка (Запазыч., 269) аб запазычанні ст.-бел. *пру́дкий* з польск. *prądkі*. Параўн. і *пруткі*. Як відаць з агляду значэнняў, у бел. слове назіраецца несумненны ўплыў семантыкі прым. *пруткі*.

Прудня, *пру́тня* ‘конусападобная плеченая лазовая сетка’ (Касп.). Да *прут* (гл.); -д-, відаць, пад уплывам *пруд*.

Пружаць ‘смажыць’ (мядз., Сл. ПЗБ). З *п्राжыць* (гл.) з лальным змяненнем *o > y*.

Пружмо́ ‘колца ў пастромках’ (паст., Сл. ПЗБ). Дэрыват ад кораня *пруж-*, які ў словах *спружына*, *пружыноўка* і да т. п. з суф. *-мо*, як у *вязьмо*, *пражмо*.

Пружнава́ць ‘быць без ужытку’, ‘гультаяваць, быць без справы’ (Нас.). З польск. *próznować* ‘тс’ (Цвяткоў, Запіскі, 1, 56).

Пружы́на ‘спружына’ (Скарбы), ‘прыстасаванне для лоўлі дзікіх качак і звяроў’ (ТС). Рус., укр. *пружына*, польск. *sprężyna*, *prężyna* ‘спружына’, в.-луж., *pružina*, н.-луж. *rěžyna* ‘дзяржанне лука’, чэш. *pružina* ‘прут’, славен. *próžina* ‘спружына’, серб.-харв. *пружына* ‘будан (з галінак)’, балг. *пружына* ‘шост для ўмацавання снапоў на возе’. Прасл. **prōžina* (Трубачоў, Этимология—1963, 20), якое, паводле БЕР (5, 821—822), ад прасл. **prōgь* (гл. *пруг*) з павелічальным суф. *-ina*. Інакш Махэк₂ (488): славянскае слова лічыць дэрыватам з суф. *-ina* ад прыметніка *pružný*, якое ад прасл. **pružiti*, звязанага з прасл. **prōgь*, **prōga* (гл. *пруга*). Гл. яшчэ Фасмер 3, 389. Сюды ж *пружынка* ‘ручны рыхліцель’, ‘спружыноўка’ (Мат. Мат.). Гл. *спружына*.

Пружыно́ўка ‘культыватар’ (беласт., Сл. ПЗБ), *пружыныўка* ‘тс’ (Сл. Брэс.). Мацкевіч (Сл. ПЗБ, 4, 118) лічыць, што гэта запазычанне з польск. *sprężynówka* ‘тс’. Смуклова (Смук., 64), адзначаючы распаўсюджанне слова ў Беларусі (Віцебскі і Старобінскі р-ны), лічыць магчымым утварэнне слова ўжо на ўсходнеславянскай глебе ад *пружына* пры дапамозе суфікса *-оўка*. Параўн. яшчэ Куркіна адносна рус. *пружыть* ‘баранаваць’ (Зб. Слаўскаму, 156).

Пруза́к, *прузу́к* ‘частка цэпа’, ‘вузкі, доўгі раменьчык; завязка, вярочка’ (Сцяшк. Сл., Шатал., Клім.; пруж., Выг.; зэльв., Сл. ПЗБ, Сл. Брэс., Сакал.; зах.-палес., ДАБМ, камент., 259). Укр. палес. *прузу́к* ‘прывязка цэпа’, *пруза́к*, *прузу́к* ‘тс’ (Бел.-укр. ізал., 25, 32). З **пры-узак < *пру-узак > прузак, прузук*. Палескі фанетычны рэгіяналізм; параўн. рус. *пруз* ‘вярочка, завязка’, ‘раменьчык у цэпа’, дыял. пск. *пруз*, *пруза*, *пруза* ‘тс’. Да *вузел, вязаць* (гл.).

Прузі́к ‘конік’ (Ласт.), укр. *пруз*, *прусік*, *прузік* ‘тс’, рус. дыял. *прузік*, *прус* ‘дробная саранча; конік’. Утварэнні на базе ст.-рус. *пруг*, мн. л. *прузі* ‘саранча’, ст.-сл. *пржжик* ‘конікі’,

што да **prōgь*, роднаснага с.-н.-ням. *spranke, sprinke* ‘конік’, другой частцы ст.-в.-ням. *howespranca* ‘тс’ (літаральна ‘які скача па сене’), аснова якіх выступае ў ст.-в.-ням. *springen* ‘скакаць’, ст.-ісл. *springan* ‘тс’ (Фасмер, 3, 387; БЕР, 5, 815; ЕСУМ, 4, 616). Разглядаецца як іменны дэрыват ад дзеяслоўнага кораня **preg-*, для якога характэрнае значэнне ‘напінаць, напружваць’ (ESJSt, 12, 730). Сюды ж, магчыма, і *полёвы прус* ‘невялікае насякомае з дзвюма вострымі выпусткамі на канцы, якімі шчыпае’ (Беласт., Ніва, 1979, 16 снеж.). Гл. *пруг*, *пругі*. Аднак адзінкавая фіксацыя ў слоўніку Ластоўскага не дае падстаў лічыць слова народным.

Пруль ‘гультаяваты чалавек’ (Варл.). Няясна.

Прумэ́няц ‘прыбудоўка да хаты, у якой захоўваецца збожжа, мука, апрацаваны лён, соль’ (лях., Янк. Мат.). З **пруг-мен(ец)*, гл. *прумень*, або да *прымен* (гл.).

Прус, *пруса́к*, *пруша́к* ‘рыжы таракан, *Phyllodronua germanica*’ (ТСБМ, Шат., Касп., Сцяшк., Янк. 1, Бес., Сл. ПЗБ, ТС). Рус. *пруса́к* ‘чорны таракан, *Blatta orientalis*’. Выводзяць ад *пруса́к* ‘жыхар Прусіі’ (Праабражэнскі, 2, 138) аналагічна чэш. *švab* ‘рыжы таракан’ < ‘жыхар Швабіі’. Паводле Пуганца (Rasgrave, 25, 315—317), першапачатковае ням. *Schabe* ‘чорны таракан’ (з-за шматлікасці і агрэсіўнасці насякомага) ператварылася ў *Schwabe* ‘тс’, а пасля па гэтай мадэлі ў *Russen* і *Preussen* ‘тс’. На трансфармацыю назвы паўплываў навуковы тэрмін для называння рыжага таракана — *Blotella germanica* L. Версія Патабні аб яго паходжанні ад рус. *прус* ‘від саранчы’ адхіляецца Фасмерам (3, 389 і наст.).

Прусак ‘ураджэнец або жыхар Прусіі; паўночна-ўсходні немец’, *прусы* ‘група балтыйскіх плямён, якія насялялі паўднёвае ўзбярэжжа Балтыйскага мора’ (ТСБМ), *Прусы*, *Прушчына* ‘краіна Прусія’ (Варл.). Рус. *пруса́к* ‘жыхар Прусіі’, *пруца́к* ‘немец’, дыял. *пруц*, укр. *прус* ‘прусак’, ст.-рус. *Прусы* ‘Прусія’, польск. *prusak* ‘прусак’, *Prusy* ‘Прусія’. Ва ўсходнеславянскіх мовах праз польск. са ст.-прус. *prūsīs* ‘прус’, літ. *prūsas*, лат. *prūsīs* ‘тс’, *Prūšmale* ‘Прусія’ (Мюленбах—Эндзелін 3, 400). Этымалогіі этноніма няма. Траўтман (Altpreuß., 411) тлумачыў назву з **Po-rusi*, г. зн. ‘тыя, якія жывуць паблізу Русі, па Русі’, што з’яўляецца непрымальным. Брукнер (439) выводзіў слова ад

prajsti 'мыць', *prusnà* 'морда, пыса', што таксама вельмі ня-
паўна (Фасмер 3, 389; ЕСУМ, 4, 617).

Прусакі, прусакé 'крупы' (Сцяшк. Сл.). З **просакі, просакé*
< *проса* з генералізацыяй значэння.

Прусянікі 'від зялёнак' (полац., Нар. сл.). Мабыць, з **пра-*
сянікі < *проса*, паводле выгляду шапачкі (як бы пасыпанай лус-
кавінкамі).

Прут₁ 'тонкая доўгая палачка, галінка, дубец, розга', 'доўгі
металічны стрыжань', 'кавалак дроту', 'вітка', 'вочап у студні з
жураўлём', 'тупы край касы — патоўшчаная яе частка, супраць-
леглая вастрю', 'прут у жолаба навою для прымацавання па-
латна' (ТСБМ, Нас., Шат., Янк. 2, Сцяшк.; маст., Шатал., ТС;
брэсц., Нар. словатв., Сл. ПЗБ), 'прут у ярме' (ЛА, 2, 355),
пруто́к 'стрыжанёк, на якім абарачаецца цэўка ў чаўнаку'
(Тарн., Бяльк., Янк. 2; Уладз.; лун., в.-дзв., Шатал.), 'адзін рад
саломы на страсе' (ТС), 'кіёк у ніце' (ТС, Скарбы), 'сухі чала-
век' (полац., Нар. лекс.), *пруткі* 'спіцы для вязання' (ТСБМ,
Нас., Шат., Касп., Гарэц., Сцяшк.; віл., беласт., Сл. ПЗБ; Сл.
Брэс.), *пруты* 'жалезныя цягі, якімі злучаюцца ручкі плуга з дыш-
лам' (Тарн.), *прут* 'жалезны прут, якім злучаюцца ручкі плуга'
(Смул.), 'металічныя стрыжні ў аснове бараны' (драг., Выг.;
лях., Сл. ПЗБ), 'тонкія жэрдкі, якія прымацоўваюць упоперак
латы пры крышці саламянай страхі' (Сцяшк., ТС), *пруцік* 'спіца
для вязання' (Мат. Маг.), 'палачка ў бёрдзе' (віл., Сл. ПЗБ).
Ст.-бел. *пруть* 'адзінка вымярэння даўжыні і плошчы' (гл. пад-
рабязна Скурат, Меры, 24 і наст.). Рус. *прут* 'галінка, дубец, роз-
га; металічны стрыжань, кавалак дроту', *пруткі* 'вязальныя
спіцы', укр. *прут* 'галінка, дубец', ст.-рус. *пруть* 'прут, дубец',
польск. *pręt*, палаб. *prət*, в.-луж. *prut*, н.-луж. *ršut*, чэш. *prut*, сла-
вац. *prút*, серб.-харв. *прут*, славен. *prót*, балг. *прут* 'прут'.
Прасл. **prōtь*, паводле Фасмера (3, 390) і Брукнера (436), род-
наснае слав. **prōdь-* 'цячэнне' (гл. *пруд*) з першасным значэн-
нем 'галінка', параўн. у семантычных адносінах рус. *побѣг* 'вет-
ка; парастак' ад *бежѣть*. У і.-е. мовах у якасці роднасных пры-
водзяцца ст.-ісл. *spretta* 'ўскокцаць, пырскаць, прарастваць', англ.
sprint 'мчацца', с.-в.-ням. *sprengen* 'пырскаць' і да т. п. Менш
верагодныя параўнанні з рус. *прутатъ* (бел. *прутаць*), (Брукнер,

436; Праабражэнскі, 2, 145 і наст.); з рус. *пруть, пруткий*
(Брукнер, 436), з польск. *promień* (Петарсан, BSL, 82). Інакш
таксама Махэк₂ (488), які параўноўвае **prōtь* з чэш. *prtiti* 'ўсхо-
дзіць вясной з зямлі (аб траве)' і да т. п.; з'яўленне насавага га-
лоснага ён тлумачыць "афектаваным" характарам слова, якое
прывяло да падваення зычнага ў канцы слова: **prōtь* > *prōntь* >
prātь, што вельмі штучна. Гл. Шустар-Шэўц, 2, 1164; ЕСУМ, 4,
617; БЕР, 5, 831; Банькоўскі, 2, 776. Гл. яшчэ *прэнт*. Аб *пруто́к*
у ткацкай тэрміналогіі гл. Трубачоў, Этимология—1963, 20.

Прут₂ 'раскладка снапоў для малацьбы' (ДАБМ, камент.,
872), 'укладка посуду аднаго ў адзін' (Вярэн.). Да *прут₁*; гэтыя
значэнні можна вывесці з 'рад, роўны, як прут'; параўн. *прут₁*
'рад саломы на страсе', а таксама *пакладка на прост* (пад
прост₁).

Прут₃ 'згуба, пагібель, смерць' (капыл., Нар. словатв.). Ад-
варотны дэрыват ад *пруцянець, апруцянець* (гл.). Параўн. яшчэ
паралельныя ўтварэнні *апруда* 'смерць', *апрудзіцца* 'цяжка за-
хварэць, акалець'.

Пруткі 'цвёрды, але гнуткі'; 'жорсткі, каляны, цвёрды'
(ТСБМ, Шат., докш., Янк. Мат.), 'дзябёлы, моцны' (Сл. ПЗБ),
'пруткі' (Сл. ПЗБ). *пруткасць* 'пруткасць' (воран., Сл. ПЗБ),
прутко 'туга' (брэсц., Нар. лекс.), *прутчыць* 'мацнець' (Сцяшк.
Сл.). Рус. дан. *пруткий* 'гнуткі'. Да *прут₁*. Але *прутка* 'хутка,
імкліва' (іўеў., Сцяшк. Сл.) з *прудкі* (гл.); параўн. Брукнер (436),
які польск. *prętki* лічыць вынікам адбітку вымаўлення ў права-
пісе.

Пруто́к, прутóк 'абрус' (драг., ДАБМ, камент., 929). Да
**пурто́к* < *порт, парцяны* (гл.).

Прутó 'дыван, вытканы з самаробных нітак' (дзятл., Сцяшк.
Сл.). Відавочна, з **пуртó*, параўн. палес. *пуртяні* 'з порту'
(Уладз.) у выніку перастаноўкі гукаў. Далей гл. *порт*.

Прутэ́сія 'іконы, якія насілі ў час царкоўнай працэсіі' (віл.,
Сл. ПЗБ). Гл. *пратэ́сія*.

Прухі́ца 'зморшчкі' (гродз., Сл. ПЗБ), 'перагной' (Скарбы).
З польск. *próchnica* 'перагной, гумус'.

Прухі́нó 'парахня' (іўеў., гродз., Сл. ПЗБ). З польск. *próchno*
'тс' (Мацкевіч, тамсама, 4, 120). Сюды ж *прухнуць* 'гниць' (Нас.)
< польск. *próchnieć* 'тс' (Кюнэ, Poln., 90; Цвяткоў, Запіскі, 1, 56),

а таксама *прухлы* 'трухлы, спаранелы, сатлелы' (Нас., Гарэц.), *прухнявы* 'гнілы, сатлелы' (Нас.), якія маглі быць запазычаны або ўтвораны на беларускай глебе.

Пруцень 'рыбалоўная лавушка з дубцоў' (полац., Нар. сл.), *прутніца* 'тс' (віц., Нар. лекс.). Да *прут* (гл.).

Пруцы 'забалочаная мясціна' (Сцяшк. Сл.). Няясна. Магчыма, з польск. *pręcie* 'галлэ', г. зн. 'месца, дзе расце хмызняк' па распаўсюджанай мадэлі назваў балот па прызнаку расліннасці; гл. аб гэтым Талстой, Георг., 164 і наст. У гэтым выпадку слова было адаптавана паводле мн. л. м. р.

Пруцянець 'станавіцца нягнуткім, нерухомым; карчанець' (ТСБМ). Гл. *пруцянець*.

Пруцянка 'кошык з прудоў' (Касп.). Дэрыват ад прым. *пруцяны* < *прут*.

***Пручацца**, *пручатывь* 'намагацца, сіліцца' (Клім.), *пручатіся* 'тс' (брэсц., Нар. лекс.), *пручати* 'падымаць што-небудзь цяжкае' (беласт., Сл. ПЗБ). Укр. *пручатися* 'ўпірацца, натурыцца, супраціўляцца', *пручнутися* 'ірвануцца, кінуцца', чэш. дыял. *vyprúčit' (-čat', -čovat')* 'прагінацца, каробіцца (аб сценах дому, дошчачках бочкі)', 'ганарыцца', (*vy*)*prúčat sa* 'ганарліва прагінацца назад', славац. *prúčiť* 'выгінаць, згінаць'. Прасл. **pručiti* 'надзімацца, выгінацца, намагацца', 'працівіцца' < прасл. **pruk-* працягвае і.-е. аснову **(s)preuk-* (Варбат, Этимология—1975, 31). Борысь (Зб. Русэку, 41—44) далучае сюды харв. чакаўск. *пруčić* 'марнатравіць, раскідваць (грошы)' і выводзіць першаснае значэнне прасл. **pručiti* 'прымушаць рассыпацца, разлятацца, растрэскацца', суадноснага з ітэратывам **pručati*.

Пручына 'прасціннае палатно' (пух., Сл. ПЗБ), 'белы паркаль' (стаўб., Жыв. сл.; 3 нар. сл.; навагр., Нар. словатв.), 'белы матэрыял на сарочкі' (Сцяшк. Сл.), *pručyna* 'белае палатно, танчэйшае за кужаль' (Варл.). Утварэнне ад прыметніка *просты* з суф. *-j-ina*: **prostjina* < **prostь*. Гл. *прошчына*.

Прушыць 'церушыць' (гродз., Сл. ПЗБ). З польск. *prószyć* 'тс' (Мацкевіч, там жа, 4, 120).

Пры — прыназоўнік (з М. скл.) і прэфікс, параўн. ст.-слав. *при*, ст.-рус., ст.-бел. *при*, укр. *при*, рус. *при*, польск. *przy*, каш. *prě* (памор. *prã/prã*), палаб. *prai-* (прэфікс.), в.-луж., *prī*, н.-луж.

psi (дыял. *psa*), чэш. *při*, славац. *pri*, славен. *pri*, серб.-харв., макед., балг. *при*. Асноўныя значэнні, якія развіліся на зыходнай праславянскай семантычнай базе: прасторавае з указаннем на цесную блізкасць; указанне на адносіны падпарадкавальнасці, падсобнасці, аднесенасці да чаго-небудзь; на наяўнасць чаго-небудзь у каго-небудзь; на час, абставіны, становішча. Найбліжэйшымі паралелямі да прасл. **pri* лічацца літ. *priē* 'пры, каля, да' (жамойц. *pry*, таксама з нарашчэннем *-gi*: *priēgi/priēg*) з Р. скл., ст.-прус. *prei* 'да, пры' з Д. скл. (Фрэнкель, 652—653; Траўтман, 230; пра праблематыку ст.-літ. постпазіцыйнага *-pi*, які ідэнтыфікуецца з лат. прыназ. *prie*, прасл. і літ. прыназ. з *-r-* гл. Ваян, RĒS, 33, 109). Больш далёкія і.-е. адпаведнікі: ст.-лац. *prī*, грэч. *λάρα* 'пры', ст.-інд. *parē*, таксама хец. *pa-ra-a = parā* 'ўперад, з (адкуль-небудзь)'. Аб іранскім інгрэдыенце ў семантыцы **pri* (= **кь*, суадносным з сагдз. *kw* 'к') гл. Мартынаў (Язык, 50—51). У якасці прэфікса, які працягвае прасл. **pri-*, утварае перш за ўсё дзеясловы са значэннямі: давядзення дзеяння да канчатковай мэты (*прыйсці*, *прыхіліцца*); дабаўлення, збліжэння, замацавання чаго-небудзь з чым-небудзь (*прыдрукаваць*, *прышыць*); накіравання дзеяння да сябе, выканання дзеяння ў сваіх інтарэсах (*прывабіць*, *прысвоіць*); накіравання дзеяння на прадмет зверху ўніз (*прымяць*, *прыціснуць*); паўнаты, вычарпанасці дзеяння (*прывучыць*, *прыяхвоіць*); непаўнаты, слабой меры дзеяння (*прыспаць*, *прыадчыніць*); суправаджальнасці дзеяння (у дзеясловах на *-(о)ва*: *прыгаворваць*, *прытанцоўваць*). Утварае назоўнікі і прыметнікі са значэннямі: непасрэднага прымыкання да чаго-небудзь (*прылазнік*, *прыбра́мнік*); дадатковасці (*прыпло́д*, *прылёк*). Большая частка гэтых значэнняў мае агульнаславянскі характар. Гл. таксама Фасмер, 3, 362; Скок, 3, 39; Махэк, 492; ESSJ, 2, 210—216 (з падрабязным аглядам літ-ры і версій); БЕР, 5, 690.

Прыабрэць 'набыць' (віл., Сл. ПЗБ). Пры адсутнасці бяспрэфікснай формы хутчэй за ўсё запазычана з рус. *приобрести* 'тс', параўн. іркуц. *приобреччи* 'тс'; аднак наяўнасць старой карпата-палескай ізалексы, укр. *приобріти* 'прыдбаць' — *прыобрыты* 'тс' (Клімчук, Бел.-укр. ізал., 35) сведчыць пра зыходную ц.-слав. форму *обрѣсти* 'знайсці', роднасную *сустрэць*, *стрэчанне* (гл.).

Прысáміцца ‘прыняць самавіты выгляд; адчуць уласную сілу; выпрастацца; фарсіста прыбрацца’ (Нас.). Да зафіксаванага там жа *асáміцца* (гл.), *асáмісты* — народнаэтымалагічнага пераасэнсавання (пад уплывам *сам*) слова *асáністы*. Параўн. аналагічнае рус. дыял. *приосáмиться* ‘падбадзёрыцца, прыняць паважны выгляд’.

Прысэ́так ‘прыбудоўка пры восеці, ёўні; зананурак у гумне, паміж ёўняй і сцяной, у які сыплюць колас, мякіну’ (Некр., Янк.). Да *асе́ць*, *весе́ць* (гл.). Параўн. *засе́так* (гл.).

Прыта́бнік ‘жалезная пласцінка на аглоблі, за якую чапляюць атосы’ (смарг., Шатал.), *прыта́сак* ‘канец атосы ў выглядзе кальца’ (міёр., ЖНС), *прыта́сьнік* ‘драўляны або жалезны падцяжнік, які надзяецца на вось і за які прымацоўваецца атоса’ (в.-дзв., Шатал.). Да *атóса* (гл.). Зафіксаваныя ў рускіх гаворках Літвы і Латвіі арэальна блізкія *прітоска*, *прітосник* ‘металічная дэталі, якая злучае атосу з канцом пярэдняй восі драбін’ — з суседніх беларускіх гаворак.

Прыба́оны ‘забаоны, прымхі’ (Касп.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад незафіксаванага **ба́оны* з той самай семантыкай, адкуль і значна больш распаўсюджанае *заба́оны* (гл.); параўн. укр. *бабо́ни* (падрабязна гл. ЕСУМ, 1, 106), каш. *baboně*, якія да прасл. **bobonь* (SP, 1, 288). Сюды ж *прыбабу́нкі* ‘показкі’ ў Р. Барадуліна, вытворнае *прыбабу́нькаваць* ‘прыгаворваць, рабіць невыразныя заўвагі’ (міёр., Жыв. НС), рус. дыял. *прибабу́ни* ‘пустаслоўе, плёткі’. Гл. таксама ЕСУМ, 2, 214; СЕК, 1, 81.

Прыбагну́цца ‘ўздумацца’: *пéвень*, як *колі́ ему́ прыбагне́цца*, *покрычы́ць*, *кукарэ́куе* (Псл). Належыць да агульнага ўсходнепалескага лексічнага фонду, параўн. укр. *приба́гті*, *прибагну́ти*, *прибага́ти* ‘мець, займець моцнае жаданне’ — прэфіксальнае ўтварэнне ад *багті* < прасл. **bažēti*, **bažati* < **bagēti* (падрабязна гл. ЭССЯ, 1, 172—173; ЕСУМ, 1, 111). Гл. *бажаць*.

Прыбалóтуха, *прыболóтуха*, *прыбалатка* ‘грыб каўпак кольчаты’ (Нар. лекс., Сл. ПЗБ, ГЧ; ТС), *прыбалотуха*, *прыболотка*, *прыболоцянка* ‘сыраежка з вострай шапачкай’ (Псл), *прыбалóтка* ‘ядомы грыб, які расце каля балота’ (Жд.). Да *балóта* (гл.), паводле характэрнага біятопа — імшыстыя хваёвыя лясы пры балотах. Параўн. укр. палес. *приболотуха*, *приболотка* ‘грыб *Tricholoma Russula*’ (Лысенка, СПГ), *прэбулутуха* ‘сыраежка шэрая’ (Бел.-укр. ізал., 62).

Прыбамба́хі мн. л. экспр. ‘прычындады, прыстасаванні’: *гармонік з прыбамбахамі* (ЛіМ, 1998, 31 ліпеня), *прыбамбáсы* ‘дадатковыя элементы, дэталі’ (Наша Ніва, 1997, 24 сакав.). Відаць, на базе гукаперайманняў *бам!*, *бах!*, гл. *бахачь*.

Прыбары́шыцца ‘прысуседзіцца’ (ТС). Да незафіксаванага **бары́шыцца*, якое ад *бары́ш* (гл.). Да семантычнага развіцця параўн. крым.-тат. *baryş* ‘мір, прымірэнне’.

Прыбасе́ць ‘абнасіцца абуткам, зрабіцца босым’ (Бяльк.). Да незафіксаванага **басе́ць* з той самай семантыкай, якое ад *бóсы* (гл.). Параўн. рус. пск., цвяр. *босе́ть* ‘тс’ (СРНГ).

Прыбаўтка (*прыбаўтка*) ‘прыказка’ (Бяльк.). Улічваючы месца фіксацыі, трэба лічыць запазычаннем з рус. *прибаўтка* ‘забаўная, трапная, звычайна рыфмаваная прымаўка’, ‘прыпеўка’, прэфіксальнае ўтварэнне ад *баўтка* ‘дасціпны, трапны выраз; прымаўка’ (Даль), што працягвае прасл. **bavotьka*.

***Пры́бач**, *пры́боч* ‘збоку’ (ТС). Лексікалізацыя прыназоўнікава-склонавага спалучэння *пры бо́ку/баку́*. Сюды ж прыметнік *прыбо́чны* ‘які знаходзіцца заўсёды пры баку, пры поясе; які знаходзіцца неадлучна пры якой-небудзь асобе’ (Нас.). Параўн. рус. дыял. *прибочи* ‘збоку’, укр. *прибочний* ‘бакавы’.

Пры́башч ‘невялікі конусны будан з жэрдак з вогнішчам пасярэдзіне’ (ГЧ). Няясна.

Прыбе́жышча (*прыбе́жышчэ*) ‘прыстанішча, прытулак’ (ТС). Запазычана з рус. *прибе́жище* ‘тс’, утворанага ад прасл. **pribězati*/**priběgati* (БЕР, 5, 691—692).

Прыбе́лены (*прыбі́лены*) ‘крыху адбелены (аб палатне)’ (Уладз.). Да *бяліць* (гл. *белы*) са значэннем непаўнаты дзеяння.

Прыбе́рдзіцца ‘здацца’ (ТС). Да **бе́рдзіцца* з аналагічнай семантыкай, варыянт *брэ́дзіцца* < *брэ́дзіць* ‘хлусіць, узводзіць паклёп; трызніць’ (гл.). Параўн. рус. дыял. *прибрэ́диться* ‘прымроіцца; здацца’.

Прыбіва́ць: *прыбіва́ць рукі* ‘заклучаць здзелку’ (ашм., драг., Сл. ПЗБ), а таксама драг. *пырыбыва́тэ* ‘тс’ (драг., Лучыц-Федарэц, вусн. паведамл.). Да *біць* (гл.), параўн. *біць па руках* ‘тс’, літаральна ‘завяршаць справу, б’ючы па руках’.

Прыбіры́шча ‘раскарчаваны ўчастак’ (ст.-дар., Сл. ПЗБ). Да *прыбіра́ць*, *прыбра́ць* са значэннем ‘расчысціць’. Параўн. балг.

дьял. *прибірище* 'тое, што нарадзілася за год, ураджай'. Гл. *браць*.

Прыблакуняцца (*приблакуняцьца*) 'прывалачыцца, прыплясціся' (Нас.). Звязана з *прыблукáць*, *прыблукáцца* 'блукуючы, апынуцца дзе-небудзь; прыплясціся куды-небудзь' (Др.-Падб., ТСБМ), якое з *блукáць* (гл.), аформленае экспрэсіўным суфіксам *-ун-*. Параўн. рус. наўг. *приблукаться* 'прыстаць, прыбіцца да каго-небудзь, чаго-небудзь, блукаючы', укр. *приблукати* 'заблукáшы або блукаючы, прыйсці куды-небудзь'.

Прыблúда, *прыблúд*, *прыблúдак* 'чужы, нетутэйшы чалавек; прыблудная жывёліна' (Нас., Ласт., Растарг., ТСБМ; brasл., мін., Сл. ПЗБ; ТС), *прыблúднік* 'той, хто далучыўся да каго-небудзь, прыстаў, прыблудзіўся да якога-небудзь месца' (ТСБМ), *прыблúдыш* 'беспрытульны, немаведама чый' (Бяльк.). Назоўнікі, утвораныя ад дзеяслова *прыблудзіць (-цца)* < *блудзіць* (гл).

Прыблúсці (*приблúсьць*) 'ашчадзіць, захаваць на будучы час' (Бяльк.). Да *блúсці*, *блúсьць* 'берагчы' (гл.), параўн. у суседніх гаворках рус. смал., наўг. *приблудать*, *приблудсти* 'захоўваць, зберагаць, прыхоўваць'.

Прыбúец 'шомпал' (Ласт.). Улічыўшы адзінкаваць фіксацыі, вельмі верагодна аўтарскае ўтварэнне ад дзеяслова *прыбіць* 'утрамбаваць', гл. *біць*.

Прыбúіна 'папярочная жэрдка ў плоце' (петрык., Шатал.), толькі мн. л. *прыбúі* 'папярочныя перакладзіны ў кроснах' (Сл. ПЗБ). Да *прыбіць*, *біць* (гл.).

Прыбúй 'прабой (у дзвярах)' (паст., Сл. ПЗБ), *прыбúй*, *прыбúйнік* 'металічная дужка, убітая ў дзверы, якая служыць для навешвання замка' (Шушк.), *прыбуой* 'тое, на чым вешаюць замк' (беласт., Ніва, 1979, 30 вер.). Да *прабой* (гл.), але, як і тут, цалкам верагодны ўплыў семантыкі дзеяслова *прыбіць* 'прымацаваць', да *біць* (гл.); аналагічнае рус. дьял. *прибóй* 'дзвярны запор, засаўка', укр. *прибóй*, *прибóсц* 'прабой', параўн. балг. дьял. *прибóй* 'калок для прывязвання жывёлы'.

Прыбúліць 'прыбавіць' (Нас., Байк. і Некр.), *прыбúліць* 'павялічыцца' (астрав., Сл. ПЗБ). Прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне ад *бóлей*, гл. *бóльшы*, параўн. рус. смал. *прибóлеть* 'колькасна павялічыцца'.

Прыбúр₁ 'камлект, набор прадметаў для карыстання; прыстасаванне, апарат' (Нас., Ласт., ТСБМ), 'вупраж' (Сл. ПЗБ),

'ткацкая прылада' (Сл. Брэс.). Запозычана з рус. *прибóр* — аддзяяслоўнага назоўніка ад *прибирать* з рэалізацыяй гістарычнага чаргавання *и/о* ў корані. Гл. *браць*.

Прыбúр₂, *прыбúры* 'ўбор, убранне; адзенне; форма' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Др.-Падб., Яруш., Касп., Растарг., Жд.; в.-дзв., бярэз., Сл. ПЗБ; Ян., Нар. Гом.), *прыбúры* 'прыбранне, адзенне', *прибóры* 'прыборы, уборы' (Бяльк.). Сюды ж *прыбóр* 'зборы ў дарогу; падрыхтоўка да падарожжа' (Нас., Гарэц., Др.-Падб.). Да *прибіраць*, *браць* (гл.). Параўн. рус. паўдн. *прибóр* 'адзенне, убор, убранне; набор прыгожых рэчаў', 'галаўны ўбор', 'аздабленне на адзенні ці на галаве', укр. *прибір* 'адзенне, убор; апрананне, прыбіранне; узорная вышыўка каляровымі ніткамі па лацкане кажушка'.

***Прыбúркаць**, *прыбúркаты* 'прыручыць (пра хатнюю жывёлу)' (кобр., Нар. лекс.). Да незафіксаванага **бóркаць* 'падрэзваць крылы (хатняй) птушцы', параўн. укр. *бóркаты* 'тс', якія працягваюць прасл. **bьrkati (se)*, дзеясл. на *-ati* ад асновы гукапераймальнага паходжання з надзвычай разнастайнай семантычнай разгалінаванасцю ў слав. мовах (гл. ЭССЯ, 3, 125—127). У значэнні 'прыручыць; прыстасавачць', відаць, усходнеславянскае, параўн. рус. разан. *приборкаться*, *приборкнуться*, *прибуркаться* 'прыстасавачца, прызвычаіцца да нечага', укр. *прибóркаты*, *прибóркувати* 'падрэзаць крылы птушцы; прыбіраць, прыбраць да рук; уціхамірыць, скарыць, падпарадкаваць', што суадносяцца з *буркóваць*, *боркóваць*, *бúркаць* 'назначаць, памячаць', *буркóваны* 'падрэзаны (пра пер'е на крылах), надрэзаны (пра перапонкі на лапах)' (ТС).

***Прыбúрніца**, *прыбі́рніця* 'прыбіральшчыца' (Клім.). Да *прибіраць*, *браць* (гл.). Параўн. укр. *прибірніця* 'тая, якая прыбірае', рус. дьял. *прибóрно* 'чыста; прыбрана'.

***Прыбúрòдка**, *прыбúрòтка* 'прыблудная жанчына (прышла з другога сяла)' (Сіг.). Сюды ж, відаць, зафіксаванае Ластоўскім *прибрэдка* з рэканструяваным, магчыма, пераносным значэннем 'падхалім, падхалімка' (Ласт.). Да *прыбрысці*, *брысці* (гл.), параўн. *набрòд* (гл.).

Прыбúрòнак 'вяроўка, за якую зачэплены плуг' (астрав., Сцяшк.). Значэнне, відаць, няпэўнае ці змененае, таму што корань яўна да **брòна* 'барана', запозычанага з польск. *brona*.

Прэфіксальна-суфіксальнае ўтварэнне на беларускай дыялектнай глебе.

Прыбруч: жарт. *прыбруч легчы* 'легчы на жывот' (Марц.). Да *бруха* або *брух* (гл.), што, відаць, аднолькава магчыма. Сюды ж метафарычнае ўтварэнне *прыбрушыцца* 'дарвацца; з прагнасцю есці або піць' (жлоб., Нар. словатв.). Параўн. рус. дыял. *прибрюхий* 'з вялікім жывотом, пузам', *прибрюшистый* 'тс', *прибрюшише* 'вялікі жывот, пуза', укр. *прибрюш* 'каханак', адносна апошняга гл. ЕСУМ, 4, 568.

Прыбудова, *прыбудова* 'прыбудаваны будынак да асноўнай пабудовы' (Гарэц., Instr. 1, Янк. 2, ТСБМ; смарг., баран., швянч., Сл. ПЗБ), 'прыбудова да хаты або хлява, пуні для дроў; павець' (Шушк.), *прыбудова* 'тс' (беласт., Сл. ПЗБ), *прыбудовіна* 'прыбудова (прыбудаваны будынак)' (Нар. Гом.), *прыбудаваньня*, *прыбудуваньня* (Бяльк.), *прыбудынак* 'прыбудаванае памяшканне' (Байк. і Некр.). Утвораны ад дзеяслова *прыбудаваць*, да *будаваць* (гл.). Больш слушна, аднак, меркаванне Лер-Сплавінскага (Studia, 184—185) аб першасным характары польскай дзеяслоўна-назоўнікавай пары *przybudować* — *przybudówka*, адкуль формы без прэфікса. Такім чынам, *прыбудова* таксама запазычана з польскай, а форма *прыбудова* з'яўляецца другасным уласнабеларускім ўтварэннем, параўн. укр. *прибудова* 'прыбудова', *прибудовати*, *прибудувати* 'прыбудоваць, прыбудаваць'.

Прыбуркаца экспр. 'прыйсці' (ТС); сюды ж, відаць, зафіксаванае там жа з блізкай семантыкай *прыбурцыца* 'знайсці прытулак'. Няясна. Магчыма, звязана з каранем *бур-*, які рэалізаваны ў рус. іркуц. *прибуровить* 'прыйсці, прыехаць; прыбыць', іркуц., свярдл. *прибуровиться* 'прыйсці, прыцягнуцца, прывалачыся' (СРНГ), параўн. і *буровіць* 'круціцца; несці бязглуздзіцу' (ТС), што вельмі прыпамінае серб. *бравити* 'жыць, пражываць', балг. *боравя* 'рабіць нешта', якія ўзводзяцца да **byti* (гл. *быць*) (ЭССЯ, 2, 195—197). Параўн. і славен. *priburiti* 'нечакана з'явіцца'.

Прыбуца 'абуца' (даўг., Сл. ПЗБ). Рэгіянальны словаўтваральны карэлят да *абуца* (гл.), створаны на яго базе з адценнем значэння некаторай непаўнаты (незавершанасці) дзеяння. Параўн. рус. смал. *прибуть* 'абуць', *прибутый* 'абуты'.

Прыбыць, *прыбываць* 'прыйсці, прыехаць, паступіць, быць дастаўленым (пра груз і пад.)'; 'павялічыцца, прыбавіцца (колькасна, у аб'ёме (напр., пра Месяц), велічыні і пад.)'; з'явіцца ў дадатак да чаго-небудзь; дабавіцца' (ТСБМ, Бяльк., Сцяшк. МГ; карэліц., Сл. ПЗБ), *прыбуваць* 'прыбаўляцца (пра ваду, вагу і інш.)' (ТС). Сюды ж аддзяяслоўныя іменныя ўтварэнні, якія працягваюць семантыку дзеяслова: *прыбыль* 'прыбытак, даход' (Ян.; астрав., Сл. ПЗБ), *прыбуль* 'тс' (ТС), *прыбыль* 'паводка, разводдзе', *прыбыльны:* *прыбыльная вада* 'паводка' (Ян.), *прыбутка* 'вада, якая прыбывае', *прыбутны* 'паводкавы' (ТС), *прыбытак*, *прыбуток* 'прыбытак, даход; карысць, выгада; з'яўленне патомства' (Нас., Ласт., Байк. і Некр., Бяльк.; ашм., беласт., Сл. ПЗБ, ТС), сюды ж таксама *прыбытнік* 'маладыя парасткі хваёвых дрэў', *прыбытныя дні* 'першая і другая фазы Месяца' (Сл. ПЗБ), *прыбыш* 'перасяленец з іншай мясцовасці' (стаўб., Сл. ПЗБ), *прыбылевец* 'перасяленец' (б.-каш., ЛА, 3), *прыбулец* 'прыезджы' (ТС), *прыбыўная вада* 'паводка' (Ян.). Узыходзіць да прасл. **pribyti*, далей ітэратыўна-дуратыўны **pribyvati*, якія, у сваю чаргу, ад **byti*, **byvati* (гл. *быць*) з кардынальнай зменай семантыкі зыходных дзеясловаў (пра апошняе гл. ЭССЯ, 3, 155, 157—158).

***Прыбэцкаць,** *прыбэцкаты* 'прывесці' (кам., Жыв. НС). Магчыма, звязана з *прыбыць* са зменай вакалізму кораня і суфіксальным афармленнем, абумоўленымі экспрэсіўнасцю ўжывання. Параўн. *прыбрысці* > *прыбрэдка*, гл. *прыбрэдка*.

***Прыбгны,** *прыбгны* 'пазашлюбнае дзіця' (кам., ЛА, 3). Да *прыбэгчы*, *прыбгачь* з метафарычным пераносам значэння.

Прыбядзіць (*прыбедзіць*) 'зрабіць кепскае; прынесці гора, бяду; зрабіць няшчасным, збедніць' (ПСл; ТС). Да *бэдны*, *бядя* (гл.). Параўн. укр. дыял. *прібідок* 'у дадатак да бяды, дадатковая бяда'.

Прывабіць 'імітуючы голас (звычайна птушак), паклікаць; прыцягнуць увагу, погляд і пад.' (Шпіл., Нас., ТСБМ, ТС), *прывабіць* (Бяльк.), *прывабіць* 'прывабіць' з метатэзай (ТС). Сюды ж вытворныя: *прываба* 'тое, што прываблівае, прыцягвае да сябе, прынада; прывабнасць' (Нас., Байк. і Некр., Др.-Падб., Бяльк., ТСБМ), 'пчаліная прынада' (ваўк., лаг., Сл. ПЗБ; міёр., Жыв. НС), *прывабнік*, *прывабачнік* 'невялікі вулей, які ставяць

на дрэве ў лесе для прываблівання пчол' (ваўк., лід., нясвіж., Сл. ПЗБ; ЛА, 1). Узыходзіць да праславянскага прэфіксальнага ўтварэння **privabiti*, якое ад **vabiti*, гл. *vábiць*. Укр. *privábity* 'прывабіць, прыцягнуць', рус. дыял. *privábity* 'прынадзіць', ст.-рус. *privábity* 'запрасіць, паклікаць; угаварыць, прыцягнуць да сябе', польск. *przywabić*, чэш. *řivabiti*, серб.-харв. *privábity*.

***Прывад**, *prívod* 'слушнасьць, дарэчнасьць; лад, толк, сэнс': *dárma ne skážutъ, a use ik prívodu* (лельч., Нар. лекс.). Сюды ж устойлівае словазлучэнне *даць прывод* 'вывесці ў жыццё (пра дзяцей)' (ТС). Аддзяслоўны назоўнік ад *прыводзіць*, незак. тр. да *прывёсці*, сярод іншых значэнняў 'паведаміць што-небудзь для падмацавання свайго меркавання, спаслацца на каго-, што-небудзь' (ТСБМ). У абстрактным значэнні параўн. рус. дыял. *привод* 'заклінанне пастухоў, якое, паводле забабонаў, засцерагае скаціну ад звяроў', 'навучанне, натацыя', укр. *привід* 'кіраўніцтва, камандаванне; падстава, аснова', польск. *przywód* 'намова, заахвочванне' і пад. У канкрэтным значэнні 'нараджэнне, прыплод' вядомае і іншым славянскім мовам, параўн. балг. *привод* 'прыплод ад жывёлы, што была дадзена ў якасці пасагу', параўн. БЕР, 5, 702 (да прасл. **privodъ* 'тое, што прыведзена'). Гл. таксама Jakobson, Word, 7, № 2, 1951, 190; Варбат, Этимология—1963, 213—216.

Прывада 'тое, чым прынадджаюць птушак, рыб, жывёл; тое, што прыцягвае, прываблівае' (Нік. Очерки). Субстантыў ад *прывадзіць* 'прынадджаць птушак, рыб, жывёл; прыцягваць, прывабліваць', параўн. *прывадіць* 'прывучыць' (Растарг.), якое ад *vádziць₂* (гл.), аналагічныя укр. *прывада* 'прынада', рус. дыял. *прывада* 'звычка, патуранне; цяга, прыхільнасць'.

Прывалачь (*прыволаць*) 'прыцягнуць сілай' (ТС). Відаць, з польск. *przywołać* 'паклікаць', збліжанага з *прывалачы* < *валачы* (гл.). Да апошняга параўн. *прыволока* 'набрыдзь' (ТС).

Прывал 'прыпынак у дарозе для адпачынку ў час паходу' (ТСБМ): *лежачь у прывал* 'доўга вылежвацца' (ТС), *прывалка* 'месца для прыпынку ў дарозе, прывал' (Нас.), *прывал, прывалак* 'пагорак; высокі бераг' (мядз., Нар. сл.; брасл., Сл. ПЗБ), *прывалак* 'нізкае месца ў канцы загона' (брасл., ігн., Сл. ПЗБ), *прывалак, прывалок, прывёлок* 'прымурак — выступ печы, на якім можна сядзець або ставіць што-небудзь' (Буз., ТС), 'прымастка,

палаці каля печы' (Сцяшк., Сл. рэг. лекс.), 'дошка, прыбітая ля печы' (Жд.), *прывалень* 'прымак' (гарад., Нар. лекс.). Да *прываліць* 'прыперці, прыхіліць; прыкрыць, прыціснуць зверху, прыстаць, прычалоць (пра судна); прыйсці, сабрацца ў вялікай колькасці; з'явіцца, прыйсці (пра што-небудзь нечаканае або ў вялікай колькасці)' (ТСБМ), да прасл. **privaliti*, якое ад **valiti*, гл. *валіць*.

Прыварак, *прыварок* 'гатаваная страва; прадукты харчавання, якія ідуць на прыгатаванне стравы; заправа, якая дадаецца да галоўных прадуктаў пры гатаванні гарачых страў; прыкраса' (Нас., Янк. 2, Касп., Бяльк., ТСБМ, Ян.; петрык., Шатал.; ашм., Стан.; ТС), 'вадка, пераважна прэсная страва, якая варыцца ў дадатак да асноўнай'; 'мука; мука з ячменю і грэчкі; крупы; бабовыя', *прываркі* 'агародніна' (Нар. лекс., Сл. ПЗБ), *прывар* 'крупы і мука розных гатункаў' (Нік. Очерки), *прыварак* 'мука з (абдзёртага) ячменю' (Др.-Падб.; полац., Янк. 2), *прываркавая, прыварковая, прывараіная* (мука) 'тс' (Instr. 3, Сл. ПЗБ, ЛА, 4), *прыварковая* (мука) 'з ячменю і грэчкі', *прываркавая* (мука) 'з сумесі зерняў розных культур' (Др.-Падб., Нар. лекс., ЛА, 4), *прываркавы* 'які дадаецца да звычайнай стравы' (Нас.). *Прыварыць* 'зварыць яшчэ, у дадатак да ўжо зваранага' (ТСБМ), 'згатаваць страву, якая хутка варыцца; моцна сцэбануць, хваснуць' (Янк. 3), 'паварыць некаторы час' (лід., Сл. ПЗБ), перан. 'прываражыць, прычараваць' (ТС). Да *варыць₁* (гл.).

Прываратка 'частка навітай на навой асновы, якая адпускаецца для ткання з задняга навоя за адзін раз' (в.-дзв., Шатал.). Суфіксальны назоўнік ад *прывараціць* < *вараціць* (гл. *варочаць*).

Прыварваць 'прыпарваць' (ТС). Да *варыць₂* 'моцна грэць (пра сонца); парыць (пра надвор'е)' (гл.). Відавочна, усходнеславянскае, параўн. рус. *прываривать* 'пячы гарачыней, спёкай'.

Прыварожка (*прыварошка*) 'звычай, павер'е' (паст., Сл. ПЗБ). Субстантыў ад *прываражыць* < *варажыць* (гл.) 'у забабонных уяўленнях — варажбой выклікаць любоў, прыхільнасць да каго-небудзь'.

Прыварот 'прычароўванне, варажба; чароўная сіла варажбы' (Нас., Байк. і Некр., Растарг.), 'тое, што можа прывабіць, выклікаць любоў да каго-небудзь' (Нар. Гом.). Сюды ж *прыворотынь* 'піжма звычайная' (Сіг.), *прываратіць* 'прываражыць'

(Растарг.), *прываротны* ‘ў забабонных уяўленнях — які можа прывабіць, выклікаць любоў да каго-небудзь’ (ТСБМ), *прываратны карэнь* ‘корань для чаравання, любчык, любіста’ (Др.-Падб.), нарэшце, *прыворотный* ‘добразычлівы, прыхільны’ (Клім.) са стратай базавай семантыкі. Да *прывараціць* ‘прычараваць’ < *вараціць* (гл. *варочаць*) з семантыкай (і практыкай) рытуальнага дзеяння, накіраванага на вяртанне аб’екту магічнага ўздзеяння, параўн. ст.-бел. *прыворотити* ‘аднавіць, вярнуць’, *прыворотитися* ‘апамятацца, апрытомнець’.

***Прываро́це** (*прыворóтьме*) ‘вір, глыбокая яма на рэчцы’ (бязроз., ЛА, 2). Лексікалізацыя словазлучэння прыназоўніка *пры* і дзеяслоўнага кораня *варот(-ч-)/-ц-*. Гл. *варочаць*.

Прыва́тны ‘які належыць пэўнай асобе’ (Гарэц., Байк. і Некр., ТСБМ), *прыва́тны*, *права́тны* ‘ўласны’, *прыва́тне* ‘ўласна’ (смарг., паст., брасл., Сл. ПЗБ); ст.-бел. *прыватный*, *прыватный* (з 1595 г.) са ст.-польск. *prywatny* (XVI ст.), якое, у сваю чаргу, з лац. *privātus* (Булыка, Лекс. запазыч., 33). Сюды ж *прыва́та* ‘пабочны даход, асабліва за прыватныя ўрокі’ (Нас.), якое працягвае таксама запазычанае са ст.-польск. *prywata* < лац. *privata*; Булыка (Лекс. запазыч., 262) лічыць лацінскае слова непасрэднай крыніцай запазычання ст.-бел. *прыва́та* ‘асабістая выгада, прыватнасць’; параўн. таксама чэш. *privát* ‘прыватная кватэра, прыватныя ўрокі’.

Прыве́н, *прывіян*, *прывіянь*, *прыві́ня* ‘частка жылога будынка, якая знаходзіцца перад жылымі памяшканнямі і праз якую ўваходзяць у іх; сені’ (Инстр. 1, Сцяшк., Сл. ПЗБ, Сл. Брэс., ЛА, 4). Запазычана з літ. дыял. (паўн.-зах.) *pryvenė* ‘пярэдні пакой, прыхожая’ (Лаўчутэ, Балтизмы, 38). Параўн. *прывіен*.

***Прыве́раваць**, экспр. *прыве́роваць* ‘прычапіцца, прывязацца, прыліпнуць’ (ТС). Няясна. Параўн., аднак, *увера́цца* ‘чапляцца, дакучаць прычэпкамi’, *уве́рыцца* ‘апрацівецць, надакучыць’, фразеалагізм *уве́рыцца ў косці* ‘тс’ (ТС), ст.-бел. *прывара* ‘загана, недахоп’, што дае падставы атаясамліваць слова з польск. *przywrzeć* ‘прыліпнуць, прыклеіцца’, *przywierać* ‘прыліпаць’, *przywara* ‘рэшткі прыгарэлага варыва; дрэнная схільнасць, недахоп’, што да *-wrzeć*, *-warzyć* (Банькоўскі, 2, 954, 955), гл. *урэць*, *варыць*, параўн. *варыць ваду* ‘здэкавацца, сварыцца’ (ТС), польск. *wrzeć*, *warzyć* (на kogo) ‘злавацца’. Падрабязней гл. Варбат, ИАН ОЛЯ, 54, 4, 62; Чарныш, Слов. лексика, 181).

Прыве́т ‘зварот да блізкага пры сустрэчы’ (ТСБМ; шчуч., Сл. ПЗБ), *приве́тка* ‘прывітанне’ (Бяльк.), *прывітанка* ‘тс’ (Нік. Очерки); сюды ж дзеясловы *прыве́ціць* ‘прызна, ласкава сустрэць каго-небудзь, аднесціся да каго-небудзь’ (ТСБМ, Бяльк., Ян.), *прыве́ціцца* ‘прывітацца’ (чэрв., Сл. ПЗБ), *прывіта́ць*, *прывіта́цца* (Мік., Байк. і Некр., Пал., ТСБМ; воран., ашм., ігн., Сл. ПЗБ). Маючы на ўвазе ст.-слав., балг. і ст.-рус. формы, можна выказаць меркаванне аб працягу прасл. **privētiti* > **privěť*, якое ў сваю чаргу з’яўляецца прэфіксальным утварэннем ад добра адлюстраванага ў славянскіх мовах прасл. **vět-* (у другой ступені чаргавання — **vit-*). Укр. *привіт* ‘прывітанне, вітанне’, *привіта́ти* ‘прывітаць каго-небудзь, павітацца з кім-небудзь’, *привіта́тися* ‘павітацца’, *привіта́ння* ‘прывітанне, вітанне’, рус. *приве́т* ‘прывітанне’, *приве́тить* ‘даць станоўчы адказ свату жаніха пры першым наведванні нявесты’, *привіта́ть* ‘ветліва, ласкава адносіцца, звяртацца да каго-небудзь, берагчы каго-небудзь’, стараж.-рус. *привітати* ‘знайсці прытулак’, *привіть* ‘вітанне, зварот; выслоўе, слова; намер’, польск. *przywitać się* ‘прывітацца’, балг. *приве́т*, *приве́т* ‘прывітанне’, ст.-слав. **привитати** ‘пасяліцца, знайсці прытулак’, ‘намер, (добрая) задума’. Аб развіцці значэнняў лексем, звязаных з **vit-/vět-*, падрабязней гл. Рудніцкі, 1, 400; ЭСБМ, 2, 165—166; гл. таксама Фасмер, 3, 363; ЕСУМ, 4, 569 (прасл. **privěť* выводзіцца з **privētiti*); БЕР, 5, 701.

Прыве́трани́цы ‘дзве дошкі або жэрдкі, якія прыбываюцца да лат з абодвух бакоў франтона’ (жыт., Нар. сл.). Да *вётраницы* ‘тс’ (гл.).

Прыве́чар ‘пачатак вечара’ (Нас.), прысл. *прыве́чар* ‘пад вечар’ (Байк. і Некр.). Лексікалізацыя словазлучэння *пры ве́чары*, дзе рэалізуецца вельмі архаічнае значэнне прыназоўніка *пры* ‘пры азначэнні часу, які набліжаецца, ці часу, на працягу якога адбываецца дзеянне’, параўн. ст.-слав., стараж.-рус. **облази съ нама ѣко при вечерѣ естѣ**. Рус. дыял. *прыве́чер* ‘надвечорак’, *приве́черь*, *приве́чер* ‘пад вечар’, *приве́чэрок* ‘надвечорак; позні вечар’, укр. *привечерітися* ‘змеркнуцца’.

Прыві́д ‘здань’ (ТСБМ), з далейшым семантычным развіццём — ‘спалох’ (Инстр. 3), ‘знешні выгляд’ (астрав., Сл. ПЗБ). Наўрад ці назоўнік з’яўляецца прэфіксальным працягам *від*,

(гл.); хутчэй ад *прывідзіцца* ‘ўявіць’, *прывіджвацца* ‘здавацца’ (в.-дзв., віл., Сл. ПЗБ), *прывіжэцца* ‘тс’ (ТС). Прэфіксальнае ўтварэнне да **відзіцца < відзець* ‘бачыць’ (гл.), параўн. ст.-слав. *привиденье* ‘мара, мроя’ (Ст.-бел. лексікон), *привижеватися* ‘марыцца, мроіцца’ (там жа), рус. *привидение* ‘прывід’, *привиды* ‘здані, прывіды’, *привидеться* ‘памыліцца, падмануцца’, *привидаться* ‘здацца; прысніцца’, *привижение, привиждение* ‘прывід, здань’, укр. *привид* ‘прывід, здань; няясныя, ледзь акрэсленыя контуры, ілюзія’, *привиддя* ‘прывід, здань’, *привидки* ‘прывіды, здані’, *привидітися, привиджуватися* ‘ўявіцца, здацца, прымроіцца’; параўн. таксама серб.-харв. *привидити се* ‘здацца, уявіцца’, *привид* ‘ілюзія, падман зроку’.

Прывілія ‘выключнае права, якім карыстаецца хто-небудзь у адрозненне ад іншых’ (Бяльк., ТСБМ), *прывілія* ‘права ўвогуле, якое засноўваецца на пісьмовым дакуменце; прывілія’ (Нас., Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Др.-Падб.). Працягвае ст.-бел. *привилеи* (Грамата Вітаўта 1388 г.), *привилей, прывилей, привелей, привилий, привилье, прывилье* ‘ўрадавы ўказ, прывілія’ (з 1434 г.), якое са ст.-польск. *przywilej* (1393 г.) < лац. *privilegium* (Булыка, Лекс. запазыч., 57). Таксама з польскай і іншых усходнеславянскія формы: рус. смал. *привилье* ‘павяленне, указ; прывілія’, укр. *привілія, прывілія* ‘прывілія’ (Фасмер, 3, 363; ЕСУМ, 4, 569; Банькоўскі, 2, 954).

Прывілія ‘недамаганне’ (маст., Хромч., дыс.). Няясна. Магчыма, звязана, з *віліць* ‘зварочваць з прамога шляху, зварочваць убок’; перан. ‘крывіць душой’ (гл.) з семантычным зрухам, апошняе Карскі (Труды, 394) звязваў з літ. *vylioti* ‘падманваць, заманьваць, спакушаць’, *vūlius* ‘падман, хлусня’.

Прывіціца ‘расліна бярозка’, *прывітуха* ‘тс’ (ТС). Ад *прывіваць* ‘звіваць’; *прывітуха лён прывівае* (ТС). Да *віць*, гл. наступнае слова. Параўн. рус. дыял. *привітица* ‘расліна *Calistoglia*, бярозка’ і іншыя славянскія назвы з гэтым каранем (Мяркулава, Очерки, 107—108).

Прывіць, *прывіваць* ‘прымусіць, засвоіць, надаць (якую-небудзь уласцівасць, звычку і пад.)’, *прывіцца* ‘замацавацца, укараніцца, стаць звычайным’ (ТСБМ), *прывіцца* ‘прыкруціцца (калі ўюць вярхоўку, то ў вярхоўку можа ўкруціцца, увіцца што-небудзь пабочнае)’, ‘назойліва прычапіцца (напр., пра пчалу)’

(Янк. 3), *прывівацца* ‘часова жыць’ (Юрч.). Да *віць*₂ (гл.). Сюды ж аддзяяслоўныя назоўнікі са сферы ткацкай лексікі: *прывытнік* ‘верацяно, на якое змотваецца пража з некалькіх — звычайна з 2—3, радзей з большай колькасці верацён для прасушкі’, *прывівак* ‘верацяно, з якога звываюць пражу на другое для прасушвання’ (Уладз.), *прывіванка* ‘дзве ручайкі пража на адным верацяне’ (ТС); а таксама *прывой* ‘(часовае) месцазнаходжанне’ (Мат. Маг.).

Прывольле ‘шырокае адкрытае месца; прастора’; перан. ‘адсутнасць абмежаванняў; свабода, воля’ (ТСБМ), *прыволье* ‘прывольле’ (ТС). Суфіксальныя ўтварэнні ад прым. *прывольны*, які ад *воля*; параўн. рус. *приволье*, укр. *привілля* ‘прывольле, раздолле’. Сюды ж *прыволіца* ‘тс’ (Ласт.).

Прыворака ‘заварот у канцы загона (на роўным месцы)’ (паст., ЛА, 2). Вытворнае ад *прывораць*, зак. тр. *прывораць* ‘узараўшы, далучыць да якога-небудзь поля, участка, заараць’. Гл. *араць*.

Прывушыць ‘прымайстраваць, прыладзіць да вушака (раму)’ (міёр., Жыв. НС). Утварэнне ад *вушак* (гл.). Сюды ж дыялектныя формы назоўнікаў з чаргаваннем *-ву/-ў-, -ы/-э-*: *прывушыць*, мн. л. *прывушыні, прывушынь, прывушынь*, мн. л. *прывушыні* ‘вушак (вертыкальны)’ (івац., пін., Нар. сл., Шатал., Сл. ПЗБ, Жыв. сл.; ЛА, 4), якія з’яўляюцца лексікалізацыяй словазлучэння *пры вушак* з фактычна поўнай стратай уласнай семантыкі прыназоўніка.

Прывідрацца, *прывідрацца* ‘прыблытацца, прывалачыся’ (ТС). Да *відрацца* (< *відраць*, гл. *драць*) са зменай семантыкі, абумоўленай экспрэсіўнасцю ўжывання; параўн. *відрацца* ‘найсціся, нечакана з’явіцца’, *відраць* ‘адшукаць, дастаць’, першасным значэннем якога з’яўляецца ‘нанава распрацаваць поле’ (ТС), г. зн. ‘навіна’.

Прывікнуць, *прывікнуць* ‘набыць прывычку; прывучыцца; асвоіцца’ (Бяльк., ТСБМ). Працягвае ст.-бел. *привыкнути, привыкати*, якое ад *выкнути*, гл. *вікнуць* (< прасл. **vyknoti*); сюды ж *прывічка* ‘схільнасць, манера паводзін, звычай’ (ТСБМ, Сл. ПЗБ).

Прывысака ‘высакавата’, *прывысакі* ‘высакаваты’ (Нас.). Да *высокі* (гл.) са значэннем непаўнаты, якая перадаецца прыстаўкай *пры-* (гл. *пры*).

Прывядзёнак ‘дзіця, приведзенае ў хату другой жонкай’ (Шат.), *прывядзёнка, прывыдінка* ‘падчарка’ (ЛА, 3, Клім.). Да *прывёсці*, гл. *вёсці*, відаць, праз стадыю назоўнікаў на *-ень* (*прыведзень*), утвораных ад дзеепрыметнікавых асноў, што, паводле Вярхова (Аб нек. асабл., 33—40), характэрны для сучаснай беларускай мовы.

Прывязёнка ‘чужая, прывезеная з чужых краёў’ (Нар. Гом.). Да *прывёзці*, гл. *вёзці*.

Прывязка ‘вяровачка, шнурок, раменьчык для прывязвання чаго-небудзь’ (Байк. і Некр., ТСБМ), *прывязка* (Ян.), *прывізка*, *прывізь* ‘тс’ (Бяльк.), *прывязка* ‘прывязь у цэпе’ (гродз., навагр., ганц., клім., Шатал., Сл. ПЗБ), *прывезка*, мн. л. *прывёзкі* ‘раменьчыкі ў цэпе’ (Выг. дыс., ТС), *прывізінь*, *прывізінь* ‘раменьчык, якім прывязваюць біч да цапільна’ (Бяльк.), *прывязка* ‘кальцо, якім замацоўваецца каса на касільне’ (нараўл., ДАБМ), *прывязка* ‘галіна для прывязвання латаў да крокваў у саламянай страсе’ (Шат.; ашм., Стан.), ‘тонкая жэрдка, якой прыціскаюць салому на страсе’ (арш., Шатал.; Мат. Маг., Сл. ПЗБ), *прывязка*, *прывізка* ‘тонкая жардзінка, якую прывязваецца рад саломы да латы на страсе ў час крышцы’ (Бяльк.), *прывяз*, *прывязь*, мн. л. *прывязкі*, *прывізкі*, *прывезкі*, *прывізікі*, *прывізікі* ‘паплёт (у страсе паверх саломы)’ (ЛА, 4), з іншым суфіксальным афармленнем: *прывязіна* ‘паплеціна’ (Сл. ПЗБ), *прывязіно*, мн. л. *прывязіны* ‘жэрдкі, што ўтрымліваюць салому на страсе, да якой саломы прымацоўваецца’ (П.С.). Ткацкую семантыку, развіццё якой звязана тут з асаблівасцямі ткання, калі ўток прыбіваў менш шчыльна і палатно атрымоўвалася горшае, як бы “прывязанае” да добрага, захоўваюць *прывязка*, *прывязь* ‘палатно з горшага валакна; горшае валакно’ (Касп.); сюды ж *прывызынына* ‘мяккія адходы валакна пры часанні льну’ (кам., Жыв. НС). Узыходзіць да прасл. **privezъ*, **priveza*, **privezъka* (падрабязней у БЕР, 5, 700; ЕСУМ, 1, 442—443, з літ-рай). Ст.-слав., ст.-рус. *привязати* ‘прывязць, утрымаць’, *привязъка* ‘прывязь, тальмах’ (Сразн.), ц.-слав. *привязъ*, *привязъа* ‘вяровачка для прывязвання, шнур’, *привяска* ‘звязанне’, серб.-харв. *привеза*, *привезак*, балг. дыял. *привез* ‘прывязка’, старое *привезка* ‘хустка’, славац. *privez*, *priveza*, польск. *przywiazka*, рус. дыял. *привязка* ‘прывязь для жывёлы; завязка’, ‘тонкая жэрдка, якая ўтрымлівае страху’, ‘частка цэпа’,

укр. *прів'язка*, *прів'язок*, *прів'язь* ‘шнурок, вярвачка ці што-небудзь падобнае, скарыстанае для прывязвання’. Гл. *вязáць*.

Прывярка ‘адтуліна ў венцары, праз якую заходзіць рыба’ (гродз., Жыв. НС). Няясна. Магчыма, звязана з *верая* (гл.), параўн. польск. *przywierac* ‘прысланяць, прычыняць’ (што да **verti* ‘адчыняць, зачыняць’ і пад.), *wierzej* ‘аднастворкавая брамка’ і *wierzeja* ‘двухстворкавая брамка з дошак’, параўн. таксама ст.-польск. *wierzejny* ‘агульны, адкрыты’. Параўн. Антропаў, Супр. чыт. III, 17. Гл. наступнае слова.

Прывярнуць ‘павярнуўшы, прыперці, прыхіліць да чаго-небудзь; прываліць; зачараваць, прываражыць’ (ТСБМ, Янк. 2), ‘прыкідаць, прываліць, накіраваць статак да чаго-небудзь’ (Янк. 2), *прыверняць* ‘прывальваць’ (ТС). Да *вярнуць* (гл.). Адносна значэння ‘зачараваць, прываражыць’ гл. *прыварот*.

Прывячаць ‘вітаць, прыхільна сустракаць’ (Наша Ніва, 2002, 15 ліст.). Ітэратыў да *прывеціць*, гл. *прывет*.

Прыгаваразка ‘прымаўка’ (Сл. ПЗБ). Кантамінацыя семантычна блізкіх *прыгаворка* і *прыказка* (гл. *прыгаварыць* і *прыказаць*).

Прыгаварыць ‘назначыць пакаранне; рашыць, вырашыць; утаварыць, прываражыць, прывярнуць’ (ТСБМ), *прыгаворыцца* ‘падлашчыцца, паддобрываць ў размовах’ (ТС), *прыгаворны* ‘хвароба, якую прыгаворваюць’ (Нар. Гом.). Да *гаварыць* (гл.). Сюды ж аддзяяслоўныя бясуфіксныя назоўнікі з працягам і развіццём семантыкі: *прыгавор* ‘рашэнне суда, пастанова, рашэнне, меркаванне па якому-небудзь пытанню’ (ТСБМ, Др.-Падб.), *прыгавар* ‘ухвала (на вясковым сходзе)’ (Др.-Падб.), *прыгавор* ‘прыгавор’ (Бяльк.); *прыгавор*, звыч. мн. л. *прыгаворы* ‘словы, якімі суправаджаюць якое-небудзь дзеянне; урокі’ (ТСБМ; маг., ЛА, 3), *прыгаворны* ‘сурочаны’ (Байк. і Некр.), *прыгавор* ‘прымаўка’ (брасл., даўг., в.-дзв., красл., лях., Сл. ПЗБ), *прыгавыр* ‘тс’ (Бяльк.); сюды ж памянш. *прыгаворка*, *прыгаворка* ‘вострыя, забаўныя словы, словазлучэнні, якія ўжываюцца для ажыўлення гаворкі, прымаўка’ (Растарг., ТСБМ; гродз., в.-дзв., карэліц., Сл. ПЗБ; ТС).

Прыгадаць, *прыгадаць* ‘узнавіць у памяці; прыпомніць’ (ТСБМ), *прыгадаваць* ‘гаварыць, лічыць’ (брасл., Сл. ПЗБ). Сюды ж з далейшым развіццём семантыкі — ‘прыдумаць; задумка’

(Нас., Байк. і Некр., Др.-Падб., Растарг.), ‘адшукаць; знайсці’: *прыгадай скорей верёвку, штоб взлезці* (Нас.), таксама *прыгадлівы* ‘знаходлівы’ (Нас.) і *прыгадаць* ‘дапамагчы; паспачуваць’: *не плаць — мы твоей беде прыгадаем* (Дабрав., Кросна). Да *гадаць* у значэнні (згодна з ТСБМ — размоўным) ‘меркаваць’ (гл.), укр. *прыгадати* ‘ўзгадаць’, *прыгадати* ‘прыдумаць’. Спецыяльна гл. Булахаў, Развіццё, 43.

Прыгадзіць, *прыгодзіць* ‘даць, паспрыяць’ (ТС), *прыгадзіцца* ‘спатрэбіцца; прыдацца’ (Бяльк.), *прыгадзіць* (безасаб. *прыгадзіла*) ‘нечакана прыйсці’: *колі цебе тут прыгодзіло?* (Нас.). Працягвае ст.-бел. *прыгодити* ‘дапамагчы’, *прыгодитися* ‘спатрэбіцца; адбыцца, здарыцца’ (Ст.-бел. лексікон), *прыгожатыся* ‘здарацца; трапляцца, прыходзіцца’ (Статут 1529), якое, у сваю чаргу, з прасл. **prigoditi (se) < *goditi (se)* (Бабік, 36. памяці Слаўскага, 65; ЭССЯ, 6, 188—190); параўн. ст.-рус. *прыгодити* ‘дапамагчы’, *прыгодитися* ‘спатрэбіцца, быць прыдатным; аказацца, быць; адбыцца, здарыцца’, серб.-харв. *пригодити (se)*, *пригађати (se)* ‘здагадвацца’, балг. дыял. *пригадам* ‘дагаджаць, рабіць прыемнасць’, *пригаждам* ‘тс’, чэш. *přihoditi* ‘дадаць, прыбавіць’, славац. *prihodit’* ‘тс’, рус. дыял. *пригодить* ‘даць магчымасць зрабіць, садзейнічаць, спрыяць’, пск., смал. *пригодиться*, *пригожаться* ‘спатрэбіцца’, ‘удацца, выпасці; выдацца’, укр. *пригодити* ‘дагадзіць’, *пригодиться* ‘здарыцца, адбыцца’.

Прыгалавач, *прыголовач*, мн. л. *прыголовачі, прыгалавачкі, приголовашкі* ‘кароткія папярочныя барозны, засаджаныя бульбай’ (пін., калінк., стол., лельч., ЛА, 2), *прыголовач* ‘некалькі папярочных баразён ў канцы дзялянкі’ (драг., стол., Выг.), ‘канец агарода, сядзібы’ (ТС), параўн. рус. ярасл. *приголовашник* ‘размешчаная з краю падоўжная паласа зямлі (у якую ўпіраюцца іншыя кароценькія зямельныя палосы, т. зв. шахматы)’. Да *галава, галавач* (гл.). Спецыяльна гл. Выгонная, Лекс. Палесся, 54.

Прыгалавешка ‘два палены, якія кладуцца на паду ў печ паралельна, а на іх канцамі кладуцца дровы’ (Янк.), мн. л. *прыгалавічы, прыгалавічы* ‘доўгія палены дроў (звычайна два), якія кладуцца спераду ў печ’ (Жд., Нар. сл.), параўн. укр. *приголовач, приголовачок, приголовок* ‘палена, якое кладзецца ўпоперак печы, каб на яго можна было класці палены ўпоперак’. Да *галава, галавешка* (гл.).

Прыгалак ‘невялічкая палянка ў лесе пасля пажару; прагалак’ (Шат.). Да *прагалак* (гл.). Але нельга цалкам выключыць і ўплыў семантыкі прыназоўніка *пры* са значэннем лакалізацыі — ‘каля чаго-небудзь’. Гл. *гала*.

Прыгалоўе ‘месца на пасцелі, ложку, куды кладуцца галавой; узгалоўе’ (ТСБМ), *прыголаўе* ‘галавы, падгалавак, узгалоўе, падгалоўе’ (Нас.), *прыгалавак* ‘спінка ў ложку’, *прыгалоўяц* ‘тс’, *прыгалавашка* ‘месца каля пярэдняй спінкі ложка’, *прыгалоўнік* ‘вузгалоўе ў возе’ (Сл. ПЗБ), *приголовчик* ‘хустачка, якую надзяваюць на нованароджанага’ (Серб.), параўн. рус. *приголовье* ‘ўзгалоўе ў ложку’, *приголовок* ‘тс’, *приголовок, приголовка* ‘падушка’, укр. *приголів’я, приголов’я* ‘ўзгалоўе’, *приголовач, приголовок, приголовчик* ‘узгалоўе’. Да *галава* (гл.).

Прыгана, *прыганка* ‘недахоп; загана’ (ТСБМ, Дзмітр., Нас., Нас. Доп., Янк. БП). Відаць, сюды ж фальклорнае *прыганка* з няясным значэннем (Шн. 1, з паметай “Прынёманне”): “А сорочки, як прыданки, /скачуць каля лаўкі: //Бедна наша голівенька, /не маем прыганки”. Вядомае ўжо ў ст.-бел. *пригана* ‘загана’, параўн.: “Несть вь речахь твоихь ни единое приганы” (Сл. Скарыны); параўн. таксама аналагічныя фармальна і семантычна укр. *пригана* ‘ганьба, знеслаўленне, папрок; недахоп, загана’, польск. *pryżgana* ‘абгавор’, чэш. *přihana* ‘дакор’, славац. *prihana* ‘тс’. Усё гэта дае падставы рэканструяваць прасл. дыял. **prigana*, прэфіксальнае ўтварэнне ад **gana*, якое, у сваю чаргу, ад **ganati*, суадноснага і роднаснага **ganiti* (ЭССЯ, 6, 99—100, з літ-рай), гл. *ганыць*. Разам з тым нельга цалкам выключыць і магчымасць старога запазычання з заходнеславянскіх моў, у такім выпадку ст.-бел. *пригана* — з чэш. (у мове Скарыны), іншыя формы — з польскай, гл. Банькоўскі, 2, 934, дзе адпаведнае слова адзначана з 1399 г. Параўн., аднак, *загана* і *нагана* (гл.).

Прыганак ‘парэнчы пры ганку’ (Нас.), *прыганак* ‘веранда’ (барыс., Янк. 2), ‘прыступкі пры ганку’ (Байк. і Некр.). Да *ганак* (гл.), параўн. польск. *pryżanek* ‘бакавы ганак’, укр. *приганець* ‘памяшканне для аўчароў і малочных прадуктаў’ (адносна апошняга гл. ЕСУМ, 4, 569).

Прыганяць, *прыганяць* ‘прывесці, даставіць; прымушаць, падахвочваць’ (ТСБМ), *прыганяць* ‘тс’ (Бяльк.). Узыходзіць да прасл.

prigъnati*/prigoniti*/**prigan'ati*, префіксальних ўтварэнняў ад **gъnati*/**goniti*/**gan'ati*; гл. *ганяць*, *гнаць*. Сюды ж аддзяяслоўныя назоўнікі з развіццём і пашырэннем семантыкі: *прыгон*, *прыгонка* 'дастаўка; прымус прыйсці, з'явіцца; згон' (Нас., ТСБМ); *прыгон* 'пасаг маладой у выглядзе жывога інвентару, статак' (Федар.), *прыгін* 'дамашнія жывёлы, якіх бацькі далі як пасаг заручоным' (Сіг.); з архаічнай словаўтваральнай структурай *прыганяты* 'слуга памешчыка, які наглядаў за працай сялян у час прыгону; цівун; аканом' (ТСБМ, Нас., Мядзв., Гарэц., Ласт., Байк. і Некр.); параўн. маляўніча вобразнае мн. л. перан. *прыгынятыя* 'нязжатыя сцяблы збожжа, якія засталіся ззаду' (рас., Шатал.).

Пры́гарады мн. л. 'загарадкі' (пух., Сл. ПЗБ). Бясуфікснае ўтварэнне ад **прыгарадзіць*, дыялектнага дэрывацыйнага карэляту *агарадзіць*, *абгарадзіць*, гл. *агарод*; параўн. стараж.-рус. *приграда* 'агароджа; агароджванне, засцярога', *приградь* 'знешняя агароджа' (Сразн.), рус. дыял. *пригород* 'агароджанае месца ў полі для жывёлы, пастаўнік'. Параўн. таксама ст.-слав. *приградъ* 'памяшканне перад уваходам у келлю'.

Пры́гарка, *прыга́ркі* 'падгарэлае месца на чым-небудзь печаным, смажаным, вараным (у печы, духоўцы)' (Мік., Шат., Вешт., Жд., ТСБМ; бых., Сл. ПЗБ; Жыв. НС, ЛА, 4), *прыга́рак*, *прыга́рок*, *прыга́ра* 'тс' (Жыв. сл., Сл. ПЗБ, ТС, ЛА, 4), *прыга́ркі*, *прыга́ркі* 'тс' (лун., Шатал.; Растарг.). Аддзяяслоўны назоўнік ад *прыгарэць* < *гарэць* (гл.); параўн. рус. *пригарка* 'падгарэлая ежа; падгарэлая скарынка бульбы, хлеба і пад.', пск. *пригарок* 'падгарэлая ежа; падгарэлыя часцінкі ў ёй', укр. *пригара*, *пригарок* 'падгарэлыя часткі стравы', палес. *пригарка* 'прыгарэлая плёнка на малацэ'.

Прыгару́даць, 'добра пастарацца; назапасіць, сабраць, забяспечыцца' (слонім., Арх. Федар.). Да *гаруд*, *аруд* 'застаронак, засек' (гл.).

Пры́гаршчы, *прыго́ричы* 'абедзве далоні з прыгнутымі пальцамі, складзеныя так, каб імі можна было што-небудзь набіраць, зачэрпваць, трымаць і пад.; колькасць чаго-небудзь, якая ўмяшчаецца ў складзеныя такім чынам далоні' (Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Инстр. 1; ушац., капыл., КЭС; Сцяшк., ТСБМ, Сл. ПЗБ), *прыга́рашчы*, *прыго́ришы*, *прыга́рышы* 'тс' (Сл. ПЗБ, ТС),

прыга́ришч 'тс' (Ян.), 'далонь; горстка' (Шпіл., Байк. і Некр.), *прыга́ришчы* 'горстка' (Ласт.), параўн. з развіццём семантыкі *прыгорчі* 'мера сыпучых рэчываў' (Бес.) і менш яснае, але ўсё ж такі звязанае з асноўным значэннем, *прыга́ришча* 'сноп бобу' (петрык., ЛА, 2); сюды ж адз. л. *прыго́рць* 'прыгаршчы' (Гарэц.; Бяльк.). Узыходзіць да прасл. **prigrъrstь*/**prigrъrstia*, префіксальнага ўтварэння ад **grъrstь* (падрабязна гл. ЭССЯ, 7, 212—213); параўн. *го́рстка*, гл. таксама *га́рць*. Сюды ж больш познія назоўнікі з суф. -н'(а): *прыго́ришча*, мн. л. *прыга́ришы* 'складзеныя ў выглядзе лодачкі далоні рук' (Инстр. 1, Ян., ТС). Параўн. укр. *пригірич*, *пригіриц*, *пригірици* 'прыгаршчы'. Рус. дыял. *приго́риць* 'прыгаршчы', *приго́ришні* 'тс', смал. *приго́рстка* 'вялікія прыгаршчы чаго-небудзь', ст.-рус. *пригърица*, *пригърица*, *приго́рица* 'жменя, прыгаршчы', польск. *przygarść*, *przygarśnie*, *przygarstnia*, *przygarstek*, каш. *přegârsc*, *přegârst*, *přegârscnë*, *přegârstnica*, чэш. *přehršel*, *přehrštle*, славац. *priehršt'*, *prehrštie*, славен. *praišče*, серб.-харв. *prëgršt*, *prëgrst*, балг. *пригърица*, *пригаица*, *пъргъица*. Бязлай (3, 119) першапачатковай формай лічыць **prigrъrstъje* або **prigrъrstъja*. Гл. Фасмер, 3, 363; БЕР, 5, 706; 6, 78.

Пры́гатка 'гатак з праходам для рыбалоўнай снасці' (ТС). Префіксальнае да *гатак*, дэмінітыва ад *гаць* (гл.). Параўн. укр. *пригата*, *пригатов* 'маленькая гаць каля берага; запруда'.

Пры́гаўка 'бальзамін звычайны, *Impatiens noli tangere* L.' (Инстр. 2, Кіс.). Да *прыгаць* (гл.). Матывацыя назвы звязана з асаблівасцямі распаўсюджвання насення гэтай расліны: яно выскоккае з плода ад дотыку; адсюль і іншая назва — *пстрыкаўка* (гл.); параўн. рус. дыял. *прыгун* 'купена, *Convallaria Polygonatum* L.' і пад.

Пры́гаць, *прыгнуць* 'скакаць, скокнуць' (Бяльк.), *прыгаць* 'тс' (Янк. 2); таксама перан. *прыгаць* 'знаходзіцца ў перыядзе цечкі (пра карову)' (чач., ЛА, 1). Агульная ўсходнебеларуская лакалізацыя зафіксаваных форм паказвае на запазычанне з рус. *прыгаты*. У рускай мове лічыцца ўласным ўтварэннем ад прасл. кораня **pryg-* < **prüg-*, які з'яўляецца працягам і.-е. **preu-*/**prou-*/**prū-* з фармантам -g- (Чарных, 2, 77). Без гэтага фарманта корань (часткова ў назалізаванай форме) рэалізуецца таксама ў назоўніку *пружына*, прыметніку *прыткі*, (гл.), дзяяслоўнай

аснове рус. *пряг-* (< **preg-*, параўн. *напрягать*). Роднасныя неславянскія ўтварэнні знаходзяць перш за ўсё ў балтыйскіх мовах з пачатковым *s-*: літ. *sprūgti, (is)sprūkti, sprūkstu* 'ўцячы, выслізнуць', лат. *sprūga, sprūgti, sprūku* 'тс' (Фасмер, 3, 390—391; Чарных, 2, 77; там жа гл. іншыя, больш далёкія паралелі і крытычны агляд папярэдняй літ-ры). Гл. таксама *прыжыць*.

Прыгаць, *прыгаць* 'прагна есці' (жытк., Нар. словатв.; ТС). Дыялектны фанематычны варыянт дзеясловаў *прагнуць, прэці* (гл.).

Прыгашаць 'прыбіраць, прыгожа адзяваць' (Ласт.). Да незафіксаванага **гошыць*/**гашыць* 'прыводзіць у належны стан; гатаваць, рыхтаваць і пад.', параўн. ст.-рус. *гоши(ти)* 'рыхтавацца' (берасцяная грамата XII ст., Залізняк, Древненовг., 318), *гошити* 'рабіць, рыхтаваць' (наўг., Сразн., помнік XVI ст.), рус. смал., пск., наўг., цвяр., ярасл. *гошитъ* 'гатаваць, рыхтаваць; збіраць у дарогу; назапашваць', укр. закарп. *гошити, гошити* 'падпільноўваць каго-небудзь; што-небудзь вельмі любіць', *гошитися, гошиться* 'гатавацца; узбуджацца'. Філін (Происх., 593) лічыў *гошити* старажытным паўночна-заходнім лексічным дыялектызмам, які быў вядомы і на крайнім паўднёвым захадзе. Звязваюць таксама з *гоношитъ* 'нагрувашчваць, збіраць', *гоношиться* 'рыхтавацца' (так ЕСУМ, 1, 578), што не падаецца пэўным (параўн. у гэтым кантэксце прасл. **gonositi* ў ЭССЯ, 7, 25—26). Этымалогія беспрэфіксальных форм няясная. Ва ўсякім выпадку, не мае рацыі апеляцыя да вельмі сумнеўнага **гоха* 'харчовыя прыпасы' (ЕСУМ, 1, 578). Параўн. рус. пск., цвяр. *пригошать, пригошитъ* 'гатаваць, рыхтаваць на запас', пск. *пригоха* 'страва; харчовыя прыпасы'. На семантыку наўг. *пригоха* 'прыгожая дзяўчына, жанчына; прыгажуня', як і бел. *прыгашаць* 'прыбіраць, прыгожа адзяваць', паўплывала, безумоўна, семантыка лексем з каранем *прыгож-*. Гл. Антропаў, *Palaeoslavica*, XII, 1, 2004, 141—142.

Прыглабаць 'прыбраць да рук' (Байк. і Некр.). Прэфіксальнае ўтварэнне да *глабаць* 'забіраць, рабаваць' (гл.). Гл. таксама ЕСУМ, 1, 518 (пад *глабіна*).

Прыгода 'нечаканы выпадак; цікавае, незвычайнае або рызыкаўнае здарэнне' (ТСБМ, Шпіл., Нас., Гарб., Мал., Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Бяльк., Ян., ТС), 'падстава, прычына' (Мік., Гарэц.); з працягам семантыкі *прыгод* 'хваравіты стан, перапуд

у выніку нечаканага здарэння, выпадку' (Нар. Гом.) і вытворны прыметнік *прыгодлівы* 'нешчаслівы, неспяховы' (Шпіл.). Сюды ж дэсемантызаванае *прыгода*, якое ўжываецца ў значэнні неазначальнага займенніка: — Де ваш аграном? — *Прыгода* яго знае, не знаю (Ян.), ст.-бел. *пригода* 'выпадак; нечаканы выпадак, у выніку якога што-небудзь здарылася; абставіны'. Узыходзіць да прасл. **prigoda* < **prigoditi* (гл. *прыгадзіць*), прэфіксальнае да **goditi*. Магчымае развіццё семантыкі можа выглядаць наступным чынам: 'дапамагчы, спатрэбіцца і пад.' → 'дапамагчы пры выпадку' → 'выпадак'. Укр. *пригода* 'патрэба, карысць; прыгода, здарэнне; няшчасце, няшчасны выпадак', рус. зах.-бранск. *пригода* 'прыгода', смал. 'бяда, нягода, няшчасце', ст.-рус. *пригода* 'выпадак; непрыемнасць, няшчасце; пярэчанне', польск. *przygoda*, каш. *prëgoda*, чэш. *přihoda* 'здарэнне, выпадак', славац. *prihoda*, в.-луж. *přihoda*, н.-луж. *psigoda* 'тс', серб.-харв. *пригода* 'зручны выпадак', балг. *пригода* 'выпадак; зручнасць'. Таксама сюды ж утварэнні з захаваннем першаснай семантыкі прасл. **prigoditi* (*se*): *пригода* 'дапамога; выгада' (Нас., Мал.), *пригода* 'патрэба' (мін., Шн. 2; ваўк., Арх. Федар.; Нар. Гом.) у выразе: *быць (стаць) у прыгодзе* 'згадзіцца, спатрэбіцца' (ТСБМ, Нар. Гом.), *стаць у (вялікай) прыгодзе* 'спатрэбіцца пры выпадку, спатрэбіцца ў цяжкім становішчы, пры незвычайным здарэнні' (Янк. БФ), *прыгодны* 'такі, які падыходзіць да чаго-небудзь, які можа спатрэбіцца, здатны, які прыносіць карысць; прыдатны для выкарыстання' (Байк. і Некр., ТСБМ), *прыгодлівы* 'статны, прыгожы' (Нар. Гом.). Гл. Копечны, *Zákl. zásoba*, 290—291; БЕР, 5,706.

Прыгожы 'прыемны, гожа, сімпатычны' (ТСБМ, Шпіл., Нас., Мік., Ласт., Байк. і Некр., Яруш., Растарг.; чэрв., Сл. ПЗБ), *прыгожый* 'тс' (Бяльк.). Сюды ж вытворныя рознасупфіксальныя назоўнікі: *прыгажосць, прыгожасць* 'уласцівасць прыгожага; што-небудзь прыгожае, чароўнае; характава; прыгожае (агульнае паняцце); прыгожы знешні выгляд; прыгажуня', толькі мн. л. *прыгажосці* 'прыгожыя мясціны; тое, што робіць уражанне сваім прыгожым выглядам', у значэнні выклічніка 'выклікае захапленне, адабрэнне і пад.' (Шпіл., Байк. і Некр., Яруш., ТСБМ), *прыгажосць, прыгожысць* 'прыгажосць' (Бяльк.). Працягвае ст.-бел. *пригожи* 'прыгодны, прыдатны, адпаведны, належны' (Сл. Скарыны), прэфіксальнае ўтварэнне ад *гожы* (гл.).

Прыгон перан. 'грамадскі лад, заснаваны на прыгонным праве; прыгонніцтва; дармавая прымусовая праца сялян на памешчыка ў часы прыгоннага права; паншчына; збор працаўнікоў, якіх прыгнали на паншчыну' (Мік., Мядзв., Др.-Падб., Нас., Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Касп., ТСБМ, ЛА, 3), *прыгон*, *прыгон* 'прыгон, паншчына' (клім., Бяльк.), *прыгон*, *прыгон* 'тс' (Сл. ПЗБ), *прыгоншчына* 'прыгонніцтва' (Нік. Очерки), *прыгоннік* 'прыгонны селянін; працаўнік, якога прыгнали на паншчыну; працаўнік, якога нанялі на пэўны тэрмін працаваць 2—3 дні ў тыдзень' (Нас., Ласт., Байк. і Некр., Касп.), *прыгонка*, *прыгонніца* 'прыгонная сялянка; працаўніца, якую прыгнали на паншчыну' (Нас.); параўн. з процілеглымі значэннямі: *прыгоннік* 'памешчык, які карыстаўся прыгонным правам, меў прыгонных сялян; рэакцыянер' (ТСБМ), *прыгончык* 'той, хто прыганяе або назірае за працай на паншчыне, падганяе да працы' (Нас., Байк. і Некр.). Ст.-бел. *прыгнаці*, *прыгоняці*, *прыгнаціся*, *прыгонатаці* 'наглядчык' (Сл. Скарыны). Да *прыганяць* (гл.).

Прыгорніца 'загнетак' (ПСл). Да *прыгарнуць* 'прысыпаць', гл. *гарнуць*, *гартыць*.

Прыбоўтаца (*прыбоўтаціца*) 'супакоіцца' (пруж., Сл. ПЗБ). Прэфіксальнае ўтварэнне ад незафіксаванага **гбоўтаца*. Няясна. Цікава, што арэал распаўсюджання роднасных форм (верагодна, агульны) — паўднёварускі і ўкраінскі: кур., арл., разан., варонеж. *прыголтатся* 'прызвычайціцца, асвоіцца; прыцярапціцца', варонеж. 'налажыцца; прыстасавацца', укр. *прыговтатися* 'асвоіцца, азнаёміцца' < *прыговтати* 'прывучыць; асвоіць, азнаёміць'. Параўн. *абоўтаца* (гл.).

Прыгроба 'пострах' (Нас., Яруш.). Бясуфіксальнае ўтварэнне ад *прыгразіць*, што да *гразіць* (гл.), параўн. дзеепрым. *прыгражоны* 'запужаны' (брасл., Сл. ПЗБ).

Прыгруніць 'прымусіць, змусіць; падагнаць; прымусіць хутчэй рабіць што-небудзь' (Шат.). Да *груніць* з той самай семантыкай. Сюды ж прысл. *грунь*, *угрунь* 'бягом, вельмі хутка (бегчы)' (Гарэц.), *грунём* 'вельмі хутка; бягом; бегчы з усёй моцы' (барыс., бых., клім., бялын., Бяльк., Нар. сл., Нар. словатв.), якія працягваюць зыходнае для вытворных прасл. **grōdny* 'асаблівы конскі алюр; рысь' (ЭССЯ, 7, 148). Семантычнае развіццё можа выглядаць наступным чынам: 'конскі

алюр' → 'вельмі хуткі, імклівы рух' → 'прымусэнне рабіць хутчэй' і г. д.

Прыгрэбка 'пограб, склеп; прыбудоўка перад уваходам у пограб, склеп' (ТСБМ, Юрч., Жд.), *прыгрэбак* 'тс' (Нар. Гом.), *прыгрэбнік* 'пограб, склеп; памяшканне над пограбам; прыбудоўка перад уваходам у пограб, склеп; пабудова са сценамі для гаспадарчых прылад' (ТСБМ, Байк. і Некр.; брагін., ДАБМ; Жд., Ян.), *прыгрэбня* 'насціл над склепам' (Ян.), *прыгрэбіца* 'пограб; частка пограба (надбудоўка над ім), як бы сенцы' (петрык., Маш.; чырв., 3 нар. сл.; слуц., Нар. словатв.), *прыгрэбачка* 'невялікі склеп' (слонім., Сл. ПЗБ); сюды ж *прыгрэбка* 'прызба' (Жд.). Адрэзаслоўныя назоўнікі ад *прыгрэбіці* 'зграбаючы, сабраць, насыпаць', прэфіксальныя да *грэбіці/грэбаць* (гл.) < прасл. **grebatil/*grēbati*, таксама **grebti* (ЭССЯ, 7, 108—109, 109—110). Параўн. *прыгрэбіці* 'прыгрэбіці, закапаць (нябожчыка)' (ТС).

Прыгубіць 'прыклаўшы да вуснаў, крыху адпіць' (ТСБМ). Улічваючы адсутнасць фіксацыі у жывой мове, трэба меркаваць, што тут, як, дарэчы, і ва ўкр. *прыгубіти* 'прыклаўшы да вуснаў, крыху адпіць (звычайна гарэлкі, віна); пакаштаваць' — запазычэнне з рус. *пригубить* 'тс'. Магчыма, звязана з *нагбóm* (піць), гл.

Прыгубіць 'прывесці да страт' (ТС). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *губіць/губляць* (якое таксама да прасл. **gubiti*) 'страчваць' з семантыкай 'непаўнаты, слабой меры дзеяння'.

Прыгуніць 'палюбоўнік' (Пятк. 2). Прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне метафарычнага характару ад *гуз* у значэнні 'зад, задняе месца' (Гарэц.), параўн. *гуз*; гл. таксама ЕСУМ, 1, 614 (*гуза*).

Прыгумёне, *прыгумень* 'месца, плошча каля гумна' (ТСБМ, Янк. 2, Інстр. 2, ЛА, 4), *прыгумнік*, *прыгумеча* 'тс' (Сержп., Бір. дыс., 3 нар. сл.), *прыгумёнок* 'прыгуменне; месца, адгароджанае ад жывёлы, на якім сушаць снапы' (ПСл), *прыгумёння*, *прыгуннык* 'агароджанае месца для жывёлы; месца перад гумном' (ДАБМ, Бяльк.), *прыгумёне*, *прыгумнік* 'прыгуменне' (Сл. ПЗБ), *прыгумённе*, *прыгумэнік* 'месца (пляцоўка) каля гумна; прыбудоўка да гумна' (Шушк.), *прыгумельнік*, *прыгумёнка*, мн. л. *прыгумкі* 'прыбудова да гумна' (Сл. ПЗБ). Да *гумно* (гл.).

Прыд ‘выраз у ніжняй частцы бочкі ці цэбра, у які ўстаўляюць дно’ (Мат. Маг.), *прыд*, *прыдбк* ‘край у дне драўлянай пасудзіны’ (Нас.), *прыды* ‘выразанае заторам шнуравіднае заглыбленне ўнізе драўлянай пасудзіны, куды ўстаўляецца дно’ (Мядзв.); з працягам і развіццём семантыкі *прыд* ‘пруг, край палатна’: *не садзіся на край красён — прыд адціснеш* (Бяльк.). Разам са смал. *пруд* ‘ніжня частка бочкі (разам з днішчам)’ утварае адзіны арэал. Узыходзіць да прасл. **pridь*, дзе *pri-* — прэфікс, а *d-* — нулявая ступень кораня **dē(ja)ti* < i-е. **dhe-* ‘ставіць, класці; рабіць, дзейнічаць’ ці **dati* ‘даць’ < i-е. **dō-*, прадстаўленых, напр., у такіх праславянскіх лексемах, як **sō-dь* ‘суд; пасудзіна’, **obь-do* ‘скарбніца’, **na-da* ‘надзея; настаўка, дадатак; сталь’ і інш. (падрабязна гл. Пятлёва, ОЛА, Исследов., 1994—1996, 207—209 з амаль вычарпальнай папярэдняй літ-рай; без уліку беларускага матэрыялу). У зах.- і паўд.-слав. мовах зафіксаваны фармальна ідэнтычныя лексемы, але з семантыкай, якая істотна адрозніваецца ад папярэдняй: чэш. *přid* ‘пярэдня частка; нос (судна)’, каш. *přid* ‘даплата пры куплі’, балг. *пруд* ‘прыданае і пад.’, дыял. (Самоков) *прит* ‘дадатак (пры размене)’, серб.-харв. *пруд*, ж. р. *пруд*а ‘прыдача (пры абмене); прыбаўка (пры куплі-продажы)’, славен. *prid*, *prida* ‘карысць’, дыял. *prda* ‘адзенне, якое нясуць за нявестай у дзень вясельля’ (<**pridь* ‘тое, што прыбаўляецца, дадатак, карысць’, гл. Бязлай, 3, 120—121); стараж.-рус. *прудь* ‘прыбытак, карысць’, ц.-слав. *прудь* ‘абмен’ (‘прыдача’). Семантычная калізія вырашалася па-рознаму. Так, Запрудскі (дыс., 86—87) узводзіў, як, дарэчы, і Скок (1, 382), серб.-харв. словы да прасл. **pridь* з коранем *d-*, а бел. *пруд* прапанаваў суаднесці з *брыды* ‘канцы клёпак ля дна кадушкі’ (гл.), дзе аглушэнне пачатковага *b* такое ж, як і ў пары *брóвар* — парыц. *прóвар* (Некр.), што, зразумела, вельмі няпэўна — і не толькі з-за адзінкаваці фіксацыі. Пятлёва, аналізуючы гэтыя лексемы з боку суадноснасці іх з семантыкай дзеясловаў **dē(ja)ti* < i-е. **dhe-* ‘ставіць, класці; рабіць, дзейнічаць’ і **dati* ‘даць’ < i-е. **dō-*, лічыць, што **pridь* магчыма звязць як з першым значэннем ‘штосці прыстаўленае, дададзенае, прыробленае’ альбо ‘дададзенае, прыбаўленае’ (магчыма, пра днішча ці, дададзім, пра нос (судна), як у чэшскай), так і з другім — у гэтым выпадку гаворка пойдзе пра адзіны **pridь* з двума значэннямі

‘прыдача, прыбаўка’ і ‘ніжня частка бочкі з днішчам’ (там жа, 209). Інакш БЕР, 5, 706—707, дзе балг., серб.-харв. і стараж.-рус. лексемы (іншыя славянскія не адзначаны) лічацца аддзяслёўнымі ўтварэннямі ад прасл. **pridati*. Паводле Папоўскай-Таборскай (SEK, 4, 128), каш. *přid* ‘даплата; дадатак’ і адпаведныя формы з гэтым значэннем у іншых славянскіх мовах, насуперак Трубачову (Слав. языкозн., V, 182), не звязаны са словам. Спецыяльна пра польск. дыял. *przyd* гл. Шыманскі, JP, 53, 1973, 48—50. Параўн. *пруданае* (гл.).

Прыдабра (*прудыбра*) ‘закраса; затаўка’ (Бяльк.; клім., ЛА, 4). Відаць, ад *прудобрыць* ‘палепшыць’ (гл. *прудобрыцца*).

Пруданае ‘пасаг’ (Растарг., Ян., ЛА, 3), *прудань*, *прудано*, *пруданэ*, *пруданна*, *пруданая* ‘тс’ (Нар. лекс., Сл. ПЗБ, ТС), *пруданне* (*пруданье*) ‘зямельны надзел у пасаг маладой за межамі ўласнай вёскі’ (Маш.), *пруданства* ‘тс’ (Бяльк., Мат. Маг.). Сюды ж назвы вясельных чыноў: *пруданка*, рэдка м. р. *пруданак*, часцей мн. л. *пруданкі*, *пруданыя*, *пруданые*, *прудані* ‘шаферкі нявесты, якія дапамагаюць ёй шыць пасаг, а на вясельлі збіраюць на яе карысць падарункі; удзельніцы вясельля — замужнія жанчыны сярэдніх гадоў, маладзіцы ці дзяўчаты, звычайна госці з боку маладой, якія дапамагаюць пры падрыхтоўцы і перавозцы прыданага, пасагу; удзельнікі вясельля, якія прыйшлі без запрашэння з падарункамі для маладых’ (Нас., Кос., Федар., Касп., Хрэст. дыял.; чырв., віл., 3 нар. сл.; в.-дзв., Шатал.; Сіг., Сл. ПЗБ, ТС, Сл. Брэс., Цых.), *пруданы*, *пруданкі* ‘госці вясельня’ (Нар. Гом.), *пруданэ* ‘маладыя з бацькамі маладога ў гасцях у бацькоў маладой’ (беласт., Сл. ПЗБ). Аддзяслёўныя ўтварэнні ад *прудань* < прасл. **pridati*, прэфікс. да **dati* (гл. *дар*). Параўн. рус. *пруданое*, укр. *прудане* ‘пасаг’, а таксама адно са значэнняў балг. *прудав* ‘пасаг (не жывёльны)’, якое ад *прудавам* (БЕР, 5, 707).

Прударожыцца ‘прытаміцца, стаміцца ў дарозе, за дарогу; здарожыцца’ (ТСБМ). Магчыма, эліпсіс фраземы *прудыцца ў дарозе* > *прударожыцца* з пераходам назоўнікавага кораня ў дзеяслоўны пад уплывам зыходнай формы *прудыцца*; гл. *прудыць*. Нельга выключыць ўплыў дзеясл. *здарожыцца* з аналагічнай семантыкай. Гл. *дарога*.

Прударыцца ‘здарыцца; пашчасіць’ (Нас., Байк. і Некр., Ласт.). Безумоўна, звязана з коранем *-дар-* (< прасл. **darь*,

**dariti*), які, нягледзячы на фармальныя цяжасці, вылучаюцца і ў *здарыцца* (гл.; апошняе разам з укр. *здаритися* ЕСУМ, 2, 254 лічыць запазыч. з польск.). Семантычнае развіццё ад 'дар, падарунак і пад.' да 'здарыцца, адбыцца' становіцца больш зразумелым у сувязі з наяўнасцю ў *прыдарыцца* значэння 'пашчасціць'.

Прыдасвет 'світанне, досвітак; перыяд часу да ўзыходу сонца' (Мядзв.). Лексікалізацыя словазлучэння *пéрад свéтам* 'на досвітак' з гутарковай трансфармацыяй прыназоўніка ў сцягнутую форму *прыд...*, якая разам з міжкансанантным інтэрфіксам *-а-* стала выконваць функцыю прэфікса.

Прыдатак, *прыда́ток*, мн. л. *прыда́ткі* 'дадатак; зямельная надбаўка да асноўнай паласы' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Др.-Падб., Касп.; докш., Янк. Мат.; тураў., Выг. дыс.; Сл. ПЗБ, ТС, Сл. Брэс., ЛА, 2). Сюды ж *прыда́тны* 'прыгодны, здатны, здольны' (ТСБМ, ТС). Аддзеяслоўнае ўтварэнне ад *прыда́ць* < прасл. **pridati*, прэфіксальнае да **dati* (гл. *дар*).

Прыдаць 'зрабіць': *сам себе смерць прыдаў* (ТС). Улічваючы кантэкст, трэба лічыць культурным (кніжным) запазычаннем з рус. *предать смерти* з дыялектнай трансфармацыяй прэфікса.

Прыдача 'тое, што дадазена, прыдадзена; прыбаўленне да цаны' (ТСБМ, Мік., Др.-Падб., Нас., ТС), *прыдача* 'прыдача, удача' (Байк. і Некр.). Аддзеяслоўнае ўтварэнне ад *прыда́ць*. Сюды ж вытворныя *прыда́члівы* 'шчаслівы, удачлівы; які мае асаблівы нораў' (Нас.), *прыда́чны* 'ўдалы, удачны; выгадны' (Нас., Байк. і Некр., Янк. 1). Таксама да гэтага гнязда другасны вытворны назоўнік *прыда́ка* 'ўдачнік; удалы, зухаваты; неўтаймоўны, непадобны характарам на родных' (Нас., Байк. і Некр.) з далейшым зрухам семантыкі — 'выпадак; нечаканасць' (Нас.). У апошнім выклікае цікавасць не зусім яснае (адваротнае) чаргаванне *-ч/-к-*, якое, магчыма, выклікана пераасэнсаваннем формы слова пры субстантывацыі. Верагодна, усх.-слав., параўн. рус. *придача, придачливый* 'здольны, умелы; спрытны', укр. *придача*.

Прыдбаць 'набыць, займець; нажыць; павялічыць маёмасць' (Гарэц., Ласт., Байк. і Некр.; парыц., Некр., Др.-Падб., Інстр. 3; навазыбк., Пал.; Бяльк., ТСБМ). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *дбаць* з асноўным знач. 'клапаціцца' (гл.) з далейшым развіццём

семантыкі. Параўн. рус. дыял. *придба́ть* 'назапасіць, нажыць, набыць', 'завесці дзяцей', укр. *придба́ти* 'набыць'.

Прыдвэчны 'стары' (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Відаць, дыялектная трансфармацыя *спрадвэчны* (гл.). Параўн. рус. дан. *предвечный* 'надта стары'.

Прыдзэлаць 'прырабіць, прыбудаваць' (Бяльк.), *прыдзэлаць*, *прыдзэлаць* 'прымацаваць, прымацоўваць' (рагач., Сл. ПЗБ). Усходнебеларускі арэал фіксацыі гэтых дзеясловаў, а таксама шырокая распаўсюджанасць карэляту *прырабіць* (гл.) сведчаць, хутчэй, на карысць запазычання з рус. *приделать*. Падаецца, аднак, што гэта другасная, больш позняя з'ява, таму што наяўнасць добра вядомых ў жывой народнай мове аддзеяслоўных субстантываў з каранем *-дзел-* немагчыма трактаваць інакш, як на карысць спрадвечнасці ўласнай дзеяслоўнай пары *дзэлаць/прыдзэлаць* (< прасл. **dělati*, гл. ЭССЯ, 4, 231—232), якая была паступова выціснута семантычна ідэнтычнай *рабіць/прырабіць*, параўн. *придзёл* 'прыбудова да хаты' (Бяльк., Мат. Маг.), *придзэлак* 'тс' (Мат. Маг.) 'унутраная перагародка ў хаце, канявая сцяна', 'сенцы (частка хаты, якая не абаграваецца)' (калінк., чавус., ЛА, 4), *придзэлок* 'жылое памяшканне, прыбудаванае да хаты' (Шушк.), 'прыбудова (да хаты, хлява)' (Ян.), *придзэлак* 'скрынка ў куфры' (баран., Сл. ПЗБ). Параўн. ст.-рус. *придѣль* 'частка праваслаўнага храма з самастойным прастолам', рус. дыял. *придѣл* 'асобнае памяшканне ў доме', 'пярэдні пакой у хаце, святліца', *придѣлок* 'жылая прыбудова да хаты', 'прыбудова да двара, хлява', укр. палес. *придел, приделок* 'прыбудова да асноўнай будовы'.

Прыдзіраць, *прыдра́ць* 'ачысціць ад дзёрну і дадаць да асноўнага ўчастка палоску зямлі' (нараўл., жыт., Выг.; ТС), *прыдзіраць* 'прыраць цаліны' (ТС). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *дзіраць/драць* (гл.) са звужэннем семантыкі, што ўзыходзіць да прасл. **dertil** *dьrati*. Сюды ж аддзеяслоўныя назоўнікі, якія працягваюць семантыку дзеясловаў: *прыдзір* 'кусок зямлі, прыараны да старога пляца; поле, вырабленае на сенажаці' (Бяльк.; лях., ЛА, 2), *прыдзірак* 'маленькі кусочак поплава' (ст.-дар., Жыв. НС), *прыдзірок*, *прыдзі́р*, *прыдзі́р* 'дадатак прыаранай цаліны', *прыдзі́ра* 'ўпершыню апрацаваны ўчастак зямлі, дадазены да асноўнага' (Выг., ТС), *прыді́рок* 'кусок поля, узнятай цаліны,

што прылягае да вялікага масіву поля' (Сл. Брэс.), *прыдзёр* 'кавалачак поля, які прыворваюць, "прыхопляваюць", дадаюць да свайго поля ці агарода' (Сіг.), а таксама словы з іншай, але блізкай семантыкай: *прыдзіраць*, *прыдрэць* 'пазначыць лініі паза ў бярвяне "драчкай" (Шат.), *прыдзіраць* 'выбіраць драчку', *прыдрэць* 'намеціць месца падгонкі бярвенняў драчкай' (ТС). Параўн. семантычна аналагічныя ўтварэнні з прэфікс. *вы-*: *выдзёр*, *выдзірак*, *выдранка* (гл.).

Прыдзіў 'сурокі' (віл., Сл. ПЗБ). Верагодна, прыставачна-бяссуфікснае ўтварэнне ад незафіксаванага **прыдзівіць/*прыдзівіцца* 'сурочыць' < *дзівіць/-цца* (гл.). Фармальна сюды ж таксама пін. *прыдзіў* у выразе *на прыдзіў* 'на выгляд': *у саду вышенька на прыдзіў чырвоная* (Доўн.-Зап., Пін.), аднак, яно, відаць, з польск. *na przedziw* 'на дзіва'.

Прыдзіць 'мачыцца (выпускаць мачу)' (Нас.). Фанематычны варыянт *прудзіць* (гл.).

Прыдмета 'прыкмета': *буркаўкі ідуць на вадзе — апяць дошч пойдзіць — прыдмета такая* (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Верагодна, кантамінацыя слоў *прыкмета* і *прадмёт* (гл.) з-за страты імі, асабліва апошнім, у жывой гаворцы ўласнай семантыкі, што магло адбыцца ў сувязі з іншамоўнасцю слова, гл. *прадмёт*. Параўн. аналагічныя рус. дыял. *прідмета* 'тс', *прідмёт* 'тс'.

Прыдоба 'спрыяльныя прыродныя ўмовы; выгода, раздолле' (Бяльк.; ст.-дар., бярэз., Янк. 1; Сл. ПЗБ, ПСл, ЛА, 5), *прыдобства* 'зручнасць, выгада' (Ян.), *прыдобны* 'ўрадливы' (калінк., Сл. ПЗБ). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *доба* з семантыкай 'уласная прырода, уласцівасці (пра чалавека); асяроддзе' (гл.), што да прасл. **doba* 'зручны час, перыяд часу, тэрмін, момант; узрост'. У SP (3, 285—286) прапануецца звязваць прыведзеныя вышэй значэнні з **doba*, якое ўзыходзіць да і.-е. назоўніка з асновай на *-r* (*-r/-n*) — **dhabhō(r)* > **dabō(r)* > Р. скл. адз. л. **dabons* > **doby*; параўн. асабліва літ. *dabar* 'цяпер'. З другога боку, існавала аманімічнае першаму **doba*, але з асновай на *-ā*, роднаснае літ. *dabà* 'прырода, натура, характар, звычай' і лат. *daba* 'спосаб, уласцівасць, звычай, характар'. Прыняўшы гэтае меркаванне і маючы цяпер ў падмурку поўны слоўнікавы матэрыял і асабліва семантыку ўтварэнняў з прэфіксам *пры-* (сюды ж укр. *прідоба* 'добрыя ўмовы жыцця; зручнасць; зручнае для чаго-небудзь месца'),

можна ўпэўнена рэканструяваць у прасл. **doba* сінанімічныя дыялектныя значэнні 'прырода, (добрыя, спрыяльныя) прыродныя ўмовы; прырода, уласцівасці (чалавека)', параўн. тут яшчэ крыху аддаленыя серб.-харв. *прідобница* 'цяжарная', в.-луж. *doba* 'запас, наяўнасць'. Гл. таксама ЕСУМ, 2, 96—97; Анікін, Этымалогія, 214—215.

Прыдобрыцца 'выклікаць чыю-небудзь прыхільнасць да сябе, увайсці ў ласку да каго-небудзь, робячы паслугі, падарункі і пад.; паддобрыцца' (ТСБМ), *прыдабрыцца* 'прыкінуцца добрым' (ашм., Стан.). Прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне ад *добр-*, гл. *добры*.

Прыдoble 'добрая доля, долечка' (ваўк., Федар.). Лексікалізацыя словазлучэння *пры dobre* 'маючы (добраю) долю'.

Прыдображня (*прыдображня*) 'прыгуменне' (лун., Нар. сл.). Суадносіца з *дображнік* 'двор для жывёлы' (Шат.); *даржнік* 'агароджанае месца, куды летам заганяюць статак' (Варл.; ашм., Стан.), што магло б даць падставы рэканструяваць прасл. **dbrzъnikъ* 'месца, дзе (часова) утрымліваюць статак' з нерэгулярным, але і не ўнікальным пераходам *-ъ-* у спалучэнні з плаўным у галосны непярэдняга раду, параўн. шырока распаўсюджанае рус. дыял. *доржэть* 'трымаць, мець у руках і пад.' (СРНГ, 8, 130). Аднак больш верагодна, што аснова слова з'яўляецца мадыфікаванай пад уплывам *дарога* літуанізмам *daržiņe* 'адрына, гумно', параўн. *даржэнь* 'двор', ад літ. *daržas*, лат. *dārzs*, латг. *dāržes* 'месца, дзе адпачывае свойская жывёла' (Блесэ, SB, 12; Лучыц-Федарэц, Лекс. Палесся, 174).

Прыдохнуць, *прыдохнуцца* 'прытухнуць' (Ян.). Кантамінацыя дзеясловаў *прыдохнуць/прытухнуць* (гл.) і *дохнуць* (гл.).

Прыдрыгацца 'стаміцца, прытаптацца'; іран. 'прыйсці' (Юрч.). Экспрэсіўнае ўтварэнне на базе дзеяслова *дрыгаць* (гл.).

Прыдрынаць экспр. 'прыдыбаць, прыйсці з цяжкасцю' (ТС). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *дрынаць* разм. 'ісці, дробна і часта ступаючы' (ТСБМ; у ЭСБМ адсутнічае), якое, безумоўна, узыходзіць да прасл. **dripati* (ЭССЯ, 5, 115; тут падаецца адзначанае слоўнікам Байк. і Некр. *дрынаць* 'брудзіць падол'), параўн. адно са знач. чэш. *drpač* 'дробенька хадзіць', а таксама

укр. *придріпатися* ‘прійсці ў слату’. Гл. яшчэ ЕСУМ, 2, 128 (пад *дріти*).

Прыдубіць ‘прывезці ці прынесці надзвычай цяжкі груз’ (Янк. 1), ‘прывалачы’, *прядубіцца* ‘прывалачыся’ (ТС). Мясцовае ўтварэнне ад *дубіць* ‘цягнуць’ (ТС), якое толькі фармальна можна ўзвесці да прасл. **dobiti*, аднак цяжасці ўзнікаюць з семантычнага боку. Няясна, магчыма, звязана з **dybicy*, *dybicyca* (гл.)?

Прыдзюжыць ‘моцна пайсці (пра дождж)’ (рэч., Нар. сл.). Відаць, экспрэсіўнае ўтварэнне з каранем *дзюж-*, у якім спалучаецца семантыка прысл. *дужа* ‘вельмі’ і прым. *дужы* ‘моцны’ (гл.).

Прыдур, *прідурь* ‘прядуркаватасць; вар’яцтва’ (Бяльк.). Арзал сведчыць, хутчэй, на карысць запазычання з рус. разм. *прідурь* ‘тс’.

Прыдурак экспр. ‘прыбудова; каморка’ (брасл., Сл. ПЗБ). Суфіксальна аформленае запазычанне з літ. *priedurà* ‘тс’, у якім карань звязаны з *dvėry* (гл.), на што таксама паказвае лакалізацыя слова. Стылістычная памета адназначна паказвае на другасную семантычную сувязь з разм. *прідурак* ‘дурань’.

Прыдусіць ‘прыціснуць (пра хваробу)’ (воран., Сл. ПЗБ). Запазычана з польск. *przydusić* ‘тс’, прэфіксальнага ўтварэння ад *dusić* ‘душыць; ціснуць’, якое ўзыходзіць да прасл. **dušiti*. Адносна палемікі вакол зах.-слав. *-s*’- на месцы прасл. *-š*’- (архаізм ці наватвор?) гл. ЭССЯ, 5, 165, а таксама ў Брукнера, 104; Слаўскага, 1, 181. Параўн. рус. прыбалт. *дусіць* ‘душыць’, якое таксама, відаць, з польскай (Анікін, Этимология, 279; тут і меркаванне аб літоўскай крыніцы).

Прыдўха ‘стан вады (нястача ў ёй кісларода) пад лёдам, калі гіне рыба; замор’ (Янк. 3; рагач., Сл. ПЗБ; Крыв., ТС), ‘незамерзлае месца на рацэ’ (Бяльк.), ‘незамерзлае месца на рацэ, куды збіраецца рыба’ (Ян.). Бясуфіксны назоўнік ад *прядушыць* з “адваротным” чаргаваннем у фіналі асновы, прэфіксальнае да *душыць* (гл.). Параўн. рус. дыял. *прідўха* ‘нястача кіслароду ў вадаёме пад лёдам’, ‘адтуліна ў лёдзе, дзе збіраецца рыба ў пошуках прытоку паветра’, укр. *прідўха* ‘недахоп кіслароду (у тым ліку і ў вадзе)’, палес. *прідўха* ‘палонка; вада, што ў час адлігі з’яўляецца на рэчцы’, польск. *przyducha* ‘недахоп паветра пад лёдам’ (калі гэта не запазычанне з усх.-слав.).

Прыдушкаць ‘захутаць усяго цалкам’ (Ян.). Прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне ад *душá* (гл.) з матывацыяй ‘схаваць душу (г. зн. чалавека; тут немаўля)’.

Прыдушны (*прідужні*) ‘прытухлы’ (калінк., Сл. ПЗБ). Веерагодна, лексікалізацыя словаспалучэння *пры дўху* ‘з пахам’ або ўтварэнне па архаічнай мадэлі з прыстаўкай *пры-*, што паказвае на непаўнату якасці, ад *душны* ‘затхлы’, параўн. Німчук, Давньо-рус., 120.

Прыдыбаць ‘прійсці з цяжкасцю (звычайна пра старога, кульгавага і пад. чалавека)’ (Ласт., ТСБМ, ТС), *прідэбаць* ‘ледзь прійсці’, *прідыбати* ‘спаткаць’ (Сл. ПЗБ), таксама вытворнае м. р. *прідыбайло* ‘чалавек, які прычыкільгаў або прійшоў употайкі, хаваючыся’ (ваўк., Федар.). Прэфіксальнае ўтварэнне, што да *дыбаць* (гл.). Параўн. рус. смал. *прідыбать* ‘прійсці, дабрацца куды-небудзь з цяжкасцю’, укр. *прідыбати* ‘прыплесціся, прійсці; сустрэць каго-небудзь’. Гл. таксама ЕСУМ, 2, 64; Анікін, Этимология, 296—297.

Прыдыгнуць ‘присесці з паклонам (аб дзяўчынцы)’ (Нас.), ‘присесці’ (Байк. і Некр.). Да *дыгаць* (гл. *дыгаць*) < прасл. **dygati* (ЭССЯ, 5, 198—199; аб бел. слове — “калі апошнія не з польск.”).

Прыдыліць ‘ледзь-ледзь прысыпаць; ледзь засыпаць тонкім слоём’ (Мядзв.). Прэфіксальнае да *дыліць/дылэць* ‘ледзь сыпацца, церушыць (пра снег)’ (Варл.), параўн. *паддыліць* ‘пакрапаць (пра дождж), пацерушыць (пра снег)’ (Касп., Шат., Варл.). Падрабязней гл. Антропаў, Супр. чыг. III, 5. Гл. таксама *дылэць* ‘імжэць’, *дыл*.

Прыёмны ‘які прыносіць задавальненне, радасць; прывабны’ (ТСБМ), *прыёмны* ‘ветлівы; удзячны’ (Ян.), *прыёмны*, ‘той, хто лёгка ўваходзіць у кантакт з людзьмі; кампанейскі’ (гродз., ЛА, 3), *прыямнейшы* ‘больш прыёмны’ (дзятл., Сл. ПЗБ), *прыёмны* ‘ветлівы; гасцінны’ (Сл. ПЗБ, ТС); таксама цікавыя *прінёмчасты*, *прынёмцысты* ‘тс’ (віц., гарад., ЛА, 3) з другасным узнаўленнем гістарычнага суф. *-н-*, які асэнсоўваецца як пачатак займеннікавага караня. Узыходзіць да прасл. **prījътъпъъ*, прэфіксальнага ўтварэння ад **јътъпъъ* з рэалізацыяй у заходніх і ўсходніх славян (ЭССЯ, 8, 230; параўн. Слаўскі, 1, 561 і SEK, 1, 346). Інакш ЕСУМ (2, 296), дзе ўсе вытворныя разам з зыходнымі

формамаі адносяцца да прасл. **imati*. Польск. *przyjemny* 'прыемны', чэш. *příjemný*, славац. *príjemný*, рус. дыял. *приёмный* 'гасцінны, той, хто з ахвотай, ласкава, сардэчна прымае', укр. *приємний* 'прыемны', *приёмний* 'гасцінны'. Паводле Векслера (Гіст., 210), форма *прыёмны* запазычана з польск. *przyjemny* 'тс', а лексема *прыёмны* — з рус. *приёмный* (там жа, 190); інакш Станкевіч (Зб. тв., 2, 156), які разглядае іх у агульным радзе з *узаёмны*, *яечня*, *Траецькі*, што проціпастаўляюцца рус. *взаимный*, *яичница*, *Троицкий*. Гл. таксама пра бел. *непрыёмны* Унбегаўн, RÉS, 1929, 1—2, 19.

Прыём 'прыстанішча, прыстанак' (Ян.), таксама *прыём* 'прыём' (Ласт., Байк. і Некр., Др.-Падб.). Сюды ж вытворнае *прыёмныш* 'прыёмны сын або прыёмная дачка' (ТСБМ) і яго дэрывацыйны варыянт *прыёмныш* 'прыёмныш; прымак' (Нас.). Бясуфікснае ад *прыёмныш/прыёмныш* (гл.).

Прыжэліць 'крыху падгарэць на гарачай печы, ляжанцы (пра адзенне, тканіну)' (дзярж., Нар. сл.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *жэліць* 'глець' (гл.; таксама *жэліць*, *жэліць*), для якога, відаць, можна прапанаваць прасл. **žalēti*, параўн. таксама каш. *žaléc* 'глець' (на апошняе, як і на ст.-польск. *žal* 'працэс гарэння', звярнуў увагу яшчэ Ільінскі; гл. Бярнштэйн, Чередованія, 12). Такім чынам, ёсць падставы рэканструяваць пару **žalēti*/**žalь*, адпаведную **žariti*/**žarь*. Абедзве пары суадносяцца з і.-е. сінанімічнымі каранямі **g^hher-/g^hhel*; параўн. яшчэ і.-е. **g(e)u-lo-* 'жар; тлеючае вуголле', добра адлюстраванае ў германскіх мовах (Покарны, 1, 399, 495; Супрун, Зб. Геаргіеву, 268—272). Параўн. таксама балг. дыял. *прижулям* '(пра сонца) прыпячы, напячы', якое, згодна з БЕР, 5, 710, ад *жуля* 'пячы, шчымець', што, магчыма, звязана з зыходнай формай.

Прыжануць 'прыгнаць' (Ян.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад незафіксаванага **жаңуць*/**жэңуць*/**жынуць*, форма якога звязана з прасл. **ženō* (1 ас. адз. л. цяп. час) ад **g^hpati* (гл. ЭССЯ, 7, 196—197). Падаецца, аднак, што з улікам ст.-бел. *приженути* 'прыгнаць; спешна прыехаць', а таксама рус. наўг. *прижаныть* 'наблізіць усутыч', *приженуть* 'падсунуць да нечага' з вельмі блізкай семантыкай, з'яўляецца магчымаць для рэканструкцыі інфінітыўнага карэляту **ženoti*.

Прыжар 'пах гарэлага, прыжаранага; чад' (стаўб., Жыв. сл.; гродз., Жыв. НС). Бясуфікснае ўтварэнне ад *прыжарыць*, гл. *жарыць*, *жар*.

Прыжэхаць (*прыжэхаць*, *прыжэхаць*) 'хутка прыбегчы' (Бяльк.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *жэхаць* 'хутка бегаць' (Бяльк.). Параўн. з блізкай семантыкай укр. дыял. *жахнути* 'кінуцца', *жэкнути* 'імкліва кінуцца на каго-небудзь' (Жэлях.). Разам з *жэхаць* 'гучна ўдарыць, бахнуць; з сілай кінуць, паваліць', рус. *жахнуть* 'ударыць, выцяць', укр. *жахнути* 'тс' з'яўляюцца, відаць, экспрэсіўнымі ўтварэннямі (так і ЕСУМ, 2, 189, але без уліку беларускіх адпаведнікаў). Гл. *жах*.

Прыжэдаць 'дажыць да таго часу, пакуль здзейсніцца якое-небудзь жаданне, ажыццявіцца жаданае; дачакацца' (ТСБМ, Бір. дыс, Вяр.), *прыжэдаць*, *прыжэдаць* 'тс' (Бяльк.; кам., Жыв. НС). Прэфіксальнае ўтварэнне да слаба зафіксаванага *жэдаць* (гл.) < прасл. **žьdati*.

Прыжкі 'які здольны скакаць' (ТС). Да *прыжкі* (гл.); сюды ж вытворнае ад яго *прыжкіць* 'спружыніць' (там жа), хаця адносіны паміж імі могуць быць і адваротнымі (што, праўда, не падаецца абавязковым).

Прыжма, мн. л. *прыжмы* 'паплёт (у страсе паверх саломы)' (слаўг., чэрык., ЛА, 4). Прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне ад слаба зафіксаванага (вынік выціскання групай з каранем *цис(н)-*) *жаць*, *жму* 'ціснуць' (гл.) < прасл. **žeti*, **žьtō*. Параўн. рус. разан., калуж., арханг. *прижим* 'тонкая жэрдка, якой прыціскаюць, замацоўваюць саламяную страху'.

Прыжмó 'каласкі жыта, падсмажаныя на агні' (Нар. Гом.). Суфіксальнае ўтварэнне ад *прыжмыць*, 'пражыць, смажыць' (гл.). Гл. таксама *пражмó*.

Прыжуріць 'змяніць колер ад агню, але не прыгарэць' (бярэз., Жд. 3), *прыжурэць* 'зачырванець, запунсавець' (Ласт.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *жэраць/жэраць* (гл.), якое працягвае прасл. **žur-* 'глець'.

Прыжэліць, *прыжэліць* 'прыгнятаць, уціскаць; настойваць зрабіць што-небудзь звыш моцы' (Нас.). Да *жэліць* 'прымушаць; гвалтоўна патрабаваць, выцягваць', зваротнае *жэліцца* (гл.), якія працягваюць прасл. **žiliti* (*se*) 'напружваць жылы' → 'натужвацца' < **žila*, гл. *жэліла*.

Прыжыць, *прыжыці* 'прэгчы, пражыць; прэгчы (гарох)' (пруж., шчуч., лях., ганц., Сл. ПЗБ; карэліц., Жыв. НС; зэльв., стаўб., лях., клец., капыл., ЛА, 4), 'падсмажваць, сушыць' (Мал.), *прыжаны* 'пражаны' (круп., Сл. ПЗБ). Да *п्राжыць* (гл.) з нерэгулярнай зменай націскай галоснай. Спецыяльна гл. Куркіна, Этимология—1975, 31.

Прыжэкнуць, *прыжэжчы* 'сказаць' (астрав., Сл. ПЗБ). Суфіксальна аформленыя запазычаны з польск. *przrzekać* 'абяцаць', да *rzekać* 'гаварыць' < прасл. **rekti*, гл. *рэкнуць*.

Прыжэніна 'веращачка' (шуміл., Сл. ПЗБ). Суф. да *прыжыць* (гл.).

Прыз, *прыс* 'праз, скрозь' (Яруш.; беш., стол., ЛА, 2). Да *праз* (гл.); адносна змены націскай фанемы параўн. *прыжыць*.

Прызаградак (*прызагрудак*), *прызагрудок*, *прызагараднік* 'агароджаная частка двара для жывёлы' (Инстр. 2; жыт., ДАБМ), *прызгородок* 'тс' (петрык., лельч., 3 нар. сл.). Лексікалізацыя словазлучэння *прыз* (дыял. варыянт *праз*) і *агарода* з дыялектнымі варыянтамі караня, або *пры* і *заг(а)рада(к)*; да фанетыкі параўн. сучаснае народнае *Наваградак* (< ст.-бел. *Новгородок*), *Навагрудак*.

Прызаўніць 'засмуціцца' (Бяльк.), *прызаўніць* 'засумаваць' (Юрч. СНС). Прэфіксальнае ўтварэнне ад зафіксаванага там жа *ўнываць* 'падаць духам'. Стварае адзіны мікраарэал са смал. *прызаўніць* 'зрабіцца маркотным, засумаваць, прысіхнуць'.

Прызба, *прызба*, *прысьба*, *прызва*, *прызыва*, *прызва*, *прызва*, *прызба*, *прызба* 'невысокі, звычайна земляны насып уздоўж сцяны хаты (часта абабіты дошкамі), зроблены для ўцяплення памяшкання' (ТСБМ, П.С., Бес., Гарэц., Дразд., Ласт., Байк. і Некр., Др.-Падб., Касп., Шат., Растарг., Янк. 2, Сцяшк., Шушк., Шатал., Ян., Сл. ПЗБ, ТС, ЛА, 4), *прызбіна* 'прыстаронак' (бяроз., Нар. сл.). Узыходзіць да прасл. **pristьba* < **pri-jьstьba*, якое, відаць, даволі рана пачало змешвацца з **prisьpa* < **pri-сьpa* 'тое, што прысыпана' (Карскі, 2—3, 92), параўн. ст.-рус. *присьпа*, *приспа* 'насып, вал' (Сразн.); далей па існуючай мадэлі — *прысна* 'тое, што прысыпана звыш меры; аддача з верхам пазычанай меры мукі' (Нас.). Аддаленым вынікам гэтай кантамінацыі трэба лічыць фактычную дэтымалагізацыю лексемы ў формах з -зв- у частцы гаворак. Па той самай мадэлі, але з каранёвай часткай,

якая звязана з зямля (<**zemja*), утворана *прызьма* 'прызба' (шчуч., Сл. ПЗБ). Параўн. рус. дыял. *прісьба* 'земляны насып вакол падмурка хаты, прызба', *прызба*, *прызба*, *прызба* 'невысокі земляны насып вакол хаты', 'частка хаты, адашоблена сенцамі, пакойчык', укр. *прызба*, *прызба*, *приспа* 'невысокі, звычайна земляны насып уздоўж сцяны хаты', польск. *pryzba* 'тс', *przyspa* 'тс' і 'пячаная каса ў рацэ'. Паводле Банькоўскага (2, 956), у літаратурную мову форму *pryzba* ўвёў Міцкевіч. М. Младэнаў (Балк. Ез., XIV, 2, 1970, 29) лічыць балг. *присба* 'пакрытая тэраса перад домам' запазычаннем з рум. *prispă* 'тс'. Гл. таксама БЕР, 5, 733; ЕСУМ, 4, 577.

Прызбірок 'невялікі кошык для ягад' (дзятл., Сл. ПЗБ). Суфіксальнае ўтварэнне ад разм. *прызбіраць* < *збіраць* < прасл. **sьbirati*, гл. *браць*. Не выключана ўсходнеславянскае паходжанне прэфіксальных дзеясловаў, параўн. рус. дыял. *присбірать* 'назбіраць (ягад, грыбоў і пад.)', укр. *присбірати* 'паступова назбіраць; назапасіць'.

Прызвядзіць (*прызвядіць*) 'вырабляць' (Дабр.). З рус. *производитъ* 'тс'. Паводле Карскага (1, 267), вынік змяшэння прыставак *про-* (гл. *пра-*) і *пры-* (гл. *пры-*).

***Прызвіска** (*прізвыско*) 'мянушка' (Сіг.). Да *прозвіска* (гл.). Параўн. укр. *прізвисько* 'мянушка; прозвішча'.

Прызвóліца 'прызнацца' (астрав., Сл. ПЗБ). Магчыма, звязана са ст.-бел. *приволиити* 'дазволіць', укр. *привóлити* 'выявіць ласку, міласць; даць дазвол, згоду на што-небудзь', што можа сведчыць на карысць уласнага развіцця на ўсх.-слав. моўнай глебе.

Прызéллиць 'напаіць зеллем, зачараваць' (Ян.), *прызéлыты* 'прываражыць, прычараваць' (Клім., Сл. Брэс.), скуды ж *прызéлі* 'спосаб варажбы' (Клім.). Прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне ад *зэлле* (гл.).

Прызéмісты 'нізкі на выгляд; прысадзісты', *прызéмісты* 'тс' (Нас.), *прызéмісты* 'тс' (Бяльк.), *прызéмкуваты* 'прыземісты; невысокі ростам, але шырокі ў плячах' (Клім.). Прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне ад *зямля* (гл.), параўн. рус. *прызéмистый* 'тс', укр. *прызéмний* 'нізкі, які расце каля самай зямлі', *прызéмок* 'маленькага росту, каржакаваты чалавек'.

Прызімак, *прызімок*, мн. л. *прыземкі* ‘пачатак зімы, калі выпадае першы снег’ (нясвіж., івац., капыл., ЛА, 2), *прызімкі* ‘вясення дні з замаразкамі’ (іўеў., Сл. ПЗБ). Прыставачна-суфіксальныя ўтварэнні ад *зіма́* (гл.).

Прызіра́цца ‘ўглядацца, прыглядацца’ (маст., гарад., Сл. ПЗБ, ТС, Скарбы), сюды ж вытворныя назоўнікі, відаць, іранічныя назвы, пра што сведчыць і канец слова, аформлены “польскім суфіксам” -*дло*: *прызіра́дло*, *прызыра́дло* ‘люстра’ (баран., іван., Сл. Брэс.). Прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне ад звязанага ў сучаснай мове караня -*з(i/o)p-*, параўн. рус. старое *зреть*, укр. *зріти* < прасл. **zbrēti*. З улікам ст.-слав. *призирати* ‘глядзець’ трэба канстатаваць, прынамсі, усходнеславянскае паходжанне дзеяслова; параўн. рус. арл. *призираться* ‘прыглядацца’, укр. *призиратися* ‘прыглядацца’. Сюды ж *прызо́рысты* ‘падслепаваты, блізарукі’ (ТС).

Прызі́шна (*прызі́шно*) ‘вельмі свабодна, прасторна’ (Нар. Гом.). Верагодна, своеасаблівая найвышэйшая ступень ад прысл. *залішне* ‘звыш меры, занадта’ з рэдукцыяй перадицінскага -*a*.

Пры́зма ‘вяроўка, скручаная з лазы, для замацавання дэталю сахі’ (Скарбы). Гл. *прызьмо́*.

Пры́знак ‘прымета’ (ТС, Скарбы). Відаць, як і чэш. *příznak*, балг. *признак* ‘тс’ запазычана з рус. *признак*, што, у сваю чаргу, з ц.-слав. *признакъ* ‘паметка, заўвага’, параўн. БЕР, 5, 711. Не выключана, аднак, і самастойнае развіццё ад *прызначыць* ‘пазначыць’, (гл.), асабліва ў значэнні ‘метка, адзнака’, параўн. *зна́чыць* і *знако́ваць* ‘меціць’ (ТС).

Пры́знаць, *прызнава́ць* ‘пазнаць; пагадзіцца, устанавіць’ (ТСБМ; шальч., даўг., лях., Сл. ПЗБ; ТС). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *знаць* ‘ведаць’ (гл.). Паводле Трубачова (Этногенез, 188), слав. **priznati* сінтэзуе значэнні ‘быць родным’ і ‘знаць’, што адлюстроўвае архаічнасць мыслення, параўн. рус. дыял. *признать* ‘атрымаць звесткі, даведацца’, ‘вызначыць, распзнаць’, укр. *призна́ти* ‘прызнаць, пагадзіцца, успрыняць, устанавіць’, ‘прызнаць сваім’, балг. *призна́вам* ‘пагаджацца, прымаць да ведама’, ‘паважаць’.

Пры́значыць, *прызнача́ць* ‘загадзя намеціць’, ‘назначыць; устанавіць’, ‘намеціць, зрабіць метку’ (Нас., Байк. і Некр., ТСБМ, ПСл), ‘адпусціць (сродкі)’ (ашм., Сл. ПЗБ). Прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне ад *знак* (гл.).

Пры́зняць ‘прыгарэць’ (Касп.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад незафіксаванага **зняць* ‘гарэць’ з каранем *zn(i/o)-* < прасл. **zn-*, які рэалізуецца ў назоўніку **znoj* і дзеяслове **zněti* (<**znoiti*) ‘гарэць’ (гл. *зніч*, *зно́іць*), параўн. чэш. *znět*, *žnat* ‘тлець; паліць’, рус. *знеть*, *знéять* ‘тлець, распяляцца’. Відаць, у сувязі з наяўнасцю *пры-зняць* можна прапанаваць магчымы карэлят для **zněti*, а менавіта **zniti*/**znijati*. Аб сувязях з прасл. **gněti* ‘распальваць, запальваць, паліць’ гл. Анікін, Этимология, 431—433.

Пры́знуціць, *прі́знуціць*, *прі́знуціць* ‘прымуціць падманам, угаворамі; падмануць; прывабіць’ (жлоб., слаўг., Нар. словатв.), *прі́знуціць* ‘прымушаць’ (Ян.). Да *знуціць/знуціць*, гл. зваротнае *знуціцца*, якое не мае агульнапрынятай этымалогіі. Спроба звязаць укр. *з(г)нуцітися* з прасл. **gnusъ*, якую прапануе ЕСУМ (2, 272), таксама не пераконвае.

Пры́збрніца ‘сядзелка’ (Ласт.). Аддзеяслоўнае ўтварэнне ад незафіксаванага **прызо́рваць* ‘даглядаць’, гл. *зо́рыць*. Відаць, сюды ж *прызо́р* ‘кампанія’ (ашм., Сл. ПЗБ: “Як вып’я, то шукаю прызо́ру”) — метафарычны перанос зневажальнага характару размоўнага значэння *прызо́р* ‘нагляд’.

Пры́зйкаць экспр. ‘прыбегчы (толькі пра кароў)’ (шуміл., Сл. ПЗБ). Да *зйкаць*, *зйкацца* ‘бегаць з ровам; гаворыцца пра кароў, бегаючых ў час летняй спякоты ад укусаў насякомых, якіх называюць *зйкаўкамі*’ (Нас.).

Пры́зрыць ‘прыпячы’ (ТС). Прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне ад зафіксаванага там жа *зыр* ‘гарачыня, спёка, жар’ (гл.). Верагодна, сюды ж трэба аднесці *прызрыць* ‘прымуціць; прыструніць’ (Шат., Хрэст. дыял., ТС) з далейшым развіццём семантыкі ‘пячы’ → ‘біць’. Гл. таксама Антропаў, Супр. чыт. Ш, 14.

Пры́зыў ‘дзеянне і людзі, адначасова прызвання ў армію’ (ТСБМ), *прызыў* ‘тс’ (Растарг.), *прызаў* ‘прызыў (у войска)’ (Ян.), толькі мн. л. *прызвы* ‘служба ў арміі’ (шчуч., Сл. ПЗБ). Запазычана з рус. *призыв*, дыял. *призов* ‘тс’.

Пры́зьмо, *прызьмо́* (*прызьмо́*), *прызьмо*, *прызма* ‘прывязка, якую прымацоўваецца біч да цапільна; вяроўка, скручаная з лазы, для замацавання дэталю сахі; лазовы калач, (вяровачная) прывязка, якую прывязваюць ярмо да рагача (аглабель); прут, які засоўваюць у ярмо’ (Байк. і Некр.; парыц., Некр.; Маш.; смаляв., бялын., Янк. 1; ДАБМ, ПСл, Скарбы; бераст., ЛА, 2). Аддзея-

слоўны назоўнік ад *прывязціць* са стратай пачатковага складу кораня: *прывязціць* > *прывязьмо* > *прывзьмо*.

Прывязьнуць ‘прыхапіць лядком’: *быстры речкі прывязьнулі, ручаёчкі ні цekuць* (Дзмітр.). Да *язьнуць* ‘мёрзнуць’ (гл.) < прасл. **zēb(n)ti* з пашырэннем семантыкі.

Прывязьлены (*прывязьлены*) ‘няспелы’ (шчуч., Сл. ПЗБ). Прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне ад *зельне*, гл. *язьлены* з відавочным семантычным зрухам ‘язьлены’ → ‘няспелы’.

Прывязьлянка (*прывязьлянка*) ‘жаваранак’ (ПСл; верагодна, маецца на ўвазе жаваранак чубаты, *Galerida cristata* L.). Лексікалізацыя словаспалучэння *прывязьлянка*, якое паказвае на звычайны біятоп гэтай птушкі. Параўн. *язьлянка* і пад. для назваў берагавой ластаўкі, сітаўкі жоўтай і жаваранка чубатага (падрабязна гл. Антропаў, Назв. птуц, 259).

Прывязьбаўнік ‘прыбудова да істопкі’ (Ян.), *прывязьбаўнік*, *прывязьбаўчык* ‘частка стопкі перад уваходам’ (рагач., пух., Сл. ПЗБ), *прывязьбаўнік* ‘перад клеці; кладоўка’ (Ян.; люб., ЛА, 4). Ад *істопка/стопка* ‘памяшканне для захавання агародніны і іншых прадуктаў’ (гл.) з узаўяўленнем этымалагічнага -b-.

Прывязьмо — прапанаваны Станкевічам заменнік для *прывязьмо* (гл.), які лічыцца русізмам, па тыпу *паймамо* (гл.) і пад. (Станкевіч, Зб. тв., 1, 59).

Прывязьмя ‘прыназоўнік’ (Гарэц., Ласт., Байк. і Некр.). Позняе прыставачна-бяссуфіксальнае ўтварэнне ад *імя* (гл.). Параўн. такога ж кшталту лінгвістычны тэрмін *займа* ‘займеннік’. Не выключаны ўплыў польск. *przyimek* ‘займеннік’, які, паводле Банькоўскага (2, 935), з’яўляецца “скарочаным наватворам” **przyimionek*.

Прывязьці, *прывязьціць*, *прывязьці*, *прывязьці* ‘прывязьці’ (ТСБМ, Нас., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *прывязьці*, *прывязьці* (Сл. Скарыны). Узыходзіць да прасл. **priiti* (Копечны, *Zákl. zászoba*, 291) < **pri-jyti*, гл. *ісці*. Параўн. укр. *прывязьці* ‘тс’, рус. *прывязьці*, *прывязьці*, польск. *przyjść*, каш. *prjinc*, чэш. *prjít*, славац. *prist*, славен. *priti*, серб.-харв. *pritići*, в.-луж. *prjinc*, н.-луж. *psis*, ст.-слав. *прити*, стараж.-рус. *привити* (Сразн.).

Прывязьлак (*прывязьлак*) ‘завулак’ (Бяльк.). Дэрывацыйны карэлят да *закавулак*, параўн. рус. *закоулок*, усходнеславянскае прэфіксальнае ўтварэнне ад **коулок* < **улок* ‘вуліца’ (КЭСРЯ, 114), параўн. тут яшчэ ст.-рус. *улька*, *улка* (Сразн.). Наяўнасць

беларускага слова пацвярджае рэальнасць даволі праблематычнага раней *коулок* і робіць прапанаваную ўжо даўно версію прымальнай. Гл. таксама Шанскі (2, 6, 40). Параўн. *вулка* (гл.).

Прывязьгалак ‘яўрэйская суполка, якая ў сувязі з малалікасцю не мае свайго старшыні і таму прыпісаная да бліжэйшага вялікага таварыства, асабліва гарадскога’ (Нас.). Да *кагал* (гл.).

Прывязьдзіца ‘прыладзіца’ (Касп.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад незафіксаванага **кадзіць/кадзіца*, параўн. рус. арханг. *кадзіць* ‘прывязьца каня на пашы’, якія ад *кадзіць/кадзіца* ‘вяроўка (рознага прызначэння)’ (гл.), што, магчыма, сведчыць пра запазычанне.

Прывязьшыць ‘прыбіць, забіць’ (карэліц., Нар. сл.; ваўк., Сл. ПЗБ). Да незафіксаванага **какошыць*, якое ўзыходзіць да прасл. **kokošiti* (< **kokošъ* ‘курыца; певень’) з шэрагам значэнняў, сярод якіх, аднак, семантыка, звязаная з ‘біць’, адзначаецца толькі ў рускіх дыялектах, параўн. уладз. *прикокошитъ* ‘пабіць, набіць’, калуж. ‘забіць на мяса, зарэзаць’. Верагодна, сюды ж *прыкукошыцца* ‘прыладзіцца’ (шалч., Сл. ПЗБ) з дысімільна-най варыяцыйнасцю першага пераднаціскага кораня і таксама да дзеясл. **какошыць* < **kokošiti*, але з семантыкай (далейшым яе пашырэннем), якая адлюстравалася ў балг. *кокоша се* ‘ўсаджвацца, як квактуха’, славац. *kokošit sa* ‘надзьмуцца, натапырыцца’, што можа разглядацца як беларуска-славацка-балгарская ізалекса.

Прывязьчваць (*прывязьчваць*) ‘запраўляць мукой для густаты’ (полац., Нар. сл.), *прывязьчваць* ‘тс’ (ТС), *прывязьчваць* ‘мачанка’ (Жд., Сл. ПЗБ), *прывязьчваць* ‘суп з бульбы, падкалочаны мукой’ (кам., Жыв. НС; ТС). Да *калаціць* (гл.). З гэтай семантыкай, відаць, уласна беларускае ўтварэнне.

Прывязьцець (*прывязьцець*) ‘уроки’ (гом., ГЧ). Няясна, гл. *прывязьцець*. Магчыма, звязанае з *прывязьцець* (гл.).

Прывязькан ‘паркан, плот, агароджа’ (клім., Бяльк.). Да *паркан* (гл.).

Прывязьчыць ‘цягаць за валасы’ (Нас.); параўн. таксама *прывязьчыць* ‘пабіць’ (Нас., Рамз.). Да зафіксаванага там жа *кандычыць* з той самай семантыкай. Апошняе з’яўляецца фанематычным карэлятам (які, магчыма, разумеўся як “антыэкспрэсіўная” форма) да незафіксаванага **кундычыць*/**кундычыць*, чар-

гаваннем у фіналі асновы звязаным з *кундóсіць* ‘цягаць за валасы’ (гл.) < **кунды* < *кўдла/-ы* ‘валасы’ (гл.) < прасл. **кōдыла/-о* (ЭССЯ, 12, 53—54). Безумоўна, не самым абгрунтаваным месцам з’яўляецца тут сувязь рэканструяванага **кунды* з *кўдлы*, таму ЕСУМ (3, 142) прапануе іншую, даволі арыгінальную і несупярэчлівую ў семантычным плане версію — бачыць ва ўкр. *кундóсити*, бел. *кундóсіць* “зваротнае запазычанне” з якой-небудзь балтыйскай мовы, што можа быць зведзена да балт. **kundas* ‘кудзеля; валасы’ (параўн. літ. *kuõdas* ‘чуб’) як адлюстравання прасл. **kōda* (-у) ‘кудзеля’, параўн. *кõнди*, *кõнда* ‘кудзеля, ачоскі льну, канпель’. Пачатковае значэнне дзеяслова было, такім чынам, ‘трапаць, церці (лён, кудзелю)’.

Прыкара́скаца ‘прывязаца, прычапіца, прыстаць’ (Байк. і Некр., Растарг., Янк. 1, Ян.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *кара́скаца* ‘карабкаца’ (гл.) з развіццём (зменаў) семантыкі; прараўн. аналагічнае зах.-бранск. *прикара́скацца* ‘прычапіца да некага дакучліва’. Бяспрэфіксны дзеяслоў надзейнай этымалогіі не мае. Спроба яшчэ Брукнера (219) звязаць з *кара́сь*, паўтораная таксама ЭСБМ (4, 264), выглядае зараз этымалагічным кур’ёзам. Падаецца, што лагічнай бачыць тут рэгрэсіўную дысіміляцыю выбухной групы [-нк]- у *кара́бкаца* > [-ск]- у *кара́скаца*, абумоўленай, магчыма, экспрэсіўным ужываннем.

Прыкара́ткі ‘караткаваты’ (ТСБМ; brasл., Сл. ПЗБ), сюды ж *прыкара́тка* ‘невялікая колькасць’ (Инстр. 3), *прыкара́тка* ‘недастакова, мала; караткавата’ (Нас., Шат.), *прыкара́ць* ‘караткавата’ (Жд.). Вытворныя ад караня *каро́т-/кóрат-* з семантыкай непаўнаты, якая захоўваецца ў прэфіксе. Цвяткоў (Запіскі, 1, 51) бачыць тут паралель да польск. *przykrótki* ‘караткаваты’. Гл. *каро́ткі*.

Прыкаркнўць, *прыкоркнўты*, *прыкархнўць*, *прыкурхнўць* ‘прыладзіцца да сну, заснуць на кароткі час, прыхіліўшыся да чаго-небудзь; задрамаць’ (Нас., Ласт., Сержп., Сцяшк., Клім., ТС, Сл. Брэс., Скарбы), *прыкахнўць* ‘задрамаць’ (дзятл., Сл. ПЗБ). Прэфіксальнае ўтварэнне ад незафіксаванага **каркнўць* з далейшай рэканструкцыяй семантыкі ‘храпянуць’ → ‘задрамаць’, якое ў сваю чаргу працягвае прасл. **kьrknoti* ад гукапераймальнага **kьrkati*, што, як слухна заўважае Трубачоў (ЭССЯ, 13, 236), “цалкам падыходзіла як экспрэсіўнае абазначэнне

дзеянняў ‘ударыць’, а таксама ‘раптоўна задрамаць, храпянуць’. Варбат (Балто-слав. этнояз. отнош., 7) у формах з -у- ў аснове бачыць балтыйскі ўплыў ва ўмовах моўных кантактаў.

***Прыкарэ́нкаваты** (*прыкорэ́нкаваты*) ‘нізкі, каранасты’ (стол., Нар. лекс.). Утварэнне ад *кара́нь* (гл.) з развіццём семантыкі. Параўн. рус. дыял. *прикорёнок* ‘тоўсты і маларослы чалавек’, укр. *прикорень* ‘частка ствала каля караня, пень; невялікі калок, убіты ў зямлю’.

Прыкара́ць ‘прысохнуць у выглядзе коркі; прыліпнуць і засохнуць’ (Нас., Гарэц., Байк. і Некр., Др.-Падб., Бяльк.), перан. экспр. ‘прычапіцца’ (астрав., Сл. ПЗБ). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *кара́ць* (гл.), параўн. рус. смал. *прикореть* ‘прысохнуць; пакрыцца коркай’, укр. чарніг. *прикоріти* ‘засохнуць у выглядзе коркі’.

***Прыкаса́ць**, *прыкаса́ць* ‘зрабіць дрэнным, слабым, нікчэмным’ (ТС). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *каса́ць* ‘смяціць (на падлогу); псаваць’ (гл.), сюды ж *каса́цца* ‘мучыцца, перабівацца’ з далейшым пашырэннем значэння. Бяспрэфіксальныя дзеясловы ўзыходзяць да прасл. **kastiti* (se).

Прыке́міць ‘прыкмеціць’ (Байк. і Некр.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *ке́міць* ‘разумець, разбірацца, цяміць’ (гл.), якое не мае пэўнай этымалогіі.

Прыкіда́цца ‘прыставаць (пра хваробу); прыключацца, прыставаць (няшчасцю); наскокваць, накідвацца; прыкідвацца, прытварацца’ (Нас., Мядзв., Гарэц., Байк. і Некр., Касп., Нар. Гом.), *прыкідавацца* ‘прыставаць (пра хваробу)’ (віл., Сл. ПЗБ), *прыкідывацца* ‘прыкідвацца, прытварацца’ (Бяльк.), *прыкінуцца* ‘прыставаць (няшчасцю, хваробе)’ (Бяльк.), таксама зак. тр. *прыкінуцца* ‘прыняць пэўны выгляд з мэтай падману; прытварыцца; раптоўна наступіць, прыстаць (пра хваробу, штосьці нядобрае)’; перан. ‘прывязацца, прыхіліцца’ (ТСБМ, ТС). Сюды ж амонімы з іншай семантыкай: *прыкідацца* ‘трапляцца, пападацца; прызнаваць сваяцкія сувязі, роднасць; спрыяць, ставіцца з прыхільнасцю; прыставаць’ (Ян., ТС), *прыкідацца* ‘пападацца’ (Бяльк.). Да *кідаць/-ца* (гл.). Таксама сюды ж аддзеяслоўныя назоўнікі, якія працягваюць семантыку ‘прыстаць (пра хваробу)’: *прыкідзь*, *прыкісь* ‘запаценне; дзіцячая хвароба, вогнік’ (чэрв., Нар. лекс.; Сл. ПЗБ), *прыкісь* ‘ускладненне хваробы’ (ашм., Стан.), *прыкідка*,

прыкітка ‘запаленне’ (в.-дзв., Сл. ПЗБ), і прыметнікі з далейшым семантычным развіццём: *прыкідны* ‘ветлівы, ласкавы, прыхільны’ (навагр., Нар. сл.; ст.-дар., Сл. ПЗБ; ТС), *прыкідлівы*, *прыкідчывы* ‘той, хто лёгка ўваходзіць у кантакт з людзьмі; кампанейскі’ (слаўт., лельч., нараўл., ЛА, 3), *прыкідліву* ‘прыветлівы’ (ТС).

Прыклад ‘драўляны або каменны помнік на магіле; абчасаная гранямі калода’ (Зянк., Байк. і Некр., Сцяшк.), *прыклад*, *прыклад* ‘тс’ (ганц., лях., Сл. ПЗБ), *прыклады* ‘надмагільная пліта’ (Мат. Маг.), параўн. словазлучэнне з рэдкім адсубстантыўным дзеясловам: *прыкладваць чалавека* ‘ўстанаўліваць надмагільны помнік’ (лях., Сл. ПЗБ), таксама *прыкладзіны* ‘абкладанне магілы драўляным зрубам; чатырохвугольная дошка, якую кладуць на магілу; памінальны абед (таксама і з прычыны абкладання магілы *прыкладзінамі*)’ (Дзмітр., Крачк., Нас.), ‘старадаўні звычай — абед як памяць па нябожчыку’ (Янк. 2), *прыкладзіны*, *прыкладзены* ‘ўпарадкаванне (магілкі)’ (глыб., віл., Сл. ПЗБ). Сюды ж з іншай (сумежнай) семантыкай: *прыклад*, *прыкладзіна*, *прыкладнік* ‘казёл на вільчыку’ (ТС), *прыкладзіна* ‘стрэшка над стажком’ (ветк., ЛА, 2), *прыкладзіна* ‘мянушка’ (Жд.), толькі мн. л. *прыкладзіны* ‘(зямельныя) прырэзкі’ (віл., Сл. ПЗБ), мн. л. *прыкладні* ‘раскіданыя ў беспарадку, зваленыя ў кучу рэчы’ (ветк., Растарг.); *прыкладжа* ‘прыбаўленне, прыбаўка да паклажы’ (Нас.). Утварэнне ад *прыкладаць*, гл. *класці*.

Прыклад, рэдка *прыклад* ‘канкрэтная з’ява, факт, які прыводзіцца для тлумачэння; узор для пераймання’ (Шпіл., Нас., Гарэц., ТСБМ). Паводле Кюнэ (Poln., 89), запазычана з польск. *przykład*, паводле Банькоўскага (2, 937), першапачаткова тэрмін цяслярства (пра прадмет для ўзору, які прыкладаўся да матэрыялу); ст.-бел. *приклад* ‘узор, прыклад’, якое працягвае прасл. **prikladъ* (Копечны, *Zákl. zásoba*, 291), параўн. і ст.-слав. *прикладъ* ‘сімвал, эмблема, знак’, або запазычана з чэш. *příklad* ‘тс’. Вытворныя кшталту *напрыклад* (гл.), *прыкладам* ‘напрыклад’ (Нас., Байк. і Некр., Яруш.) узніклі пазней на ўласнай глебе як еўрапейскія калькі, параўн. франц. *parexemple*, ням. *zum Beispiel*, рус. *например* ‘тс’. Гл. наступнае слова, а таксама Фасмер, 3, 364.

Прыкладны ‘ўзорны, прыстойны, старанны, дбайны; ветлівы’ (Нас., ТСБМ, Марц.; смарг., Сл. ПЗБ), ‘звязны, складны’

(ТСБМ). Да *прыкладаць*, якое ў сваю чаргу ўзыходзіць да прасл. **prikladati* (гл. *прыкласці*); балг. дыял. *прикладен* ‘ласкавы, прязны, ветлівы, згаворлівы’, серб.-харв. *прикладан* ‘суадносны’, укр. *прикладний* ‘зручны, які падыходзіць, прыдатны’, дыял. *прикладний* ‘дакладны’, рус. *прикладной* ‘дзелавіты, практычны, кемлівы’. Сюды ж *прыкладка* ‘выдумка’ (Нас.), з далейшым семантычным развіццём *прыкладна* ‘складна, звязна’ (Жд.), *прыкладна* ‘тс’ (Бяльк., Юрч. СНС), *прыкладна* ‘складна, красамоўна’ (Яруш., Шат.), *прыкладна* ‘старанна, як след; дбайна’ (Марц.) з фанематычнай зменаю націскага.

Прыкласці, *прыкладаць*, *прыкладваць* ‘пакласці, прыціснуць; дадаць, далучыць; прыдумаць, дадаць ад сябе’ (ТСБМ; ваўк., Сл. ПЗБ; Ян., ТС), з іншай семантыкай — *прыкладваць* ‘распальваць, раскладаць агонь’, *прыкладаваць цяпло* ‘раскладаць агонь’ (Сл. ПЗБ), ст.-бел. *прикладывати* ‘даваць частку чаго-небудзь’ (Ст.-бел. лексікон). Да *класці* (гл.).

Прыклэнчыць ‘стаць на калені, уклэнчыць’ (Байк. і Некр., ТСБМ), *прыклэнчувацца* ‘тс’ (смарг., Сл. ПЗБ). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *клэнчыць* з той самай семантыкай (гл.), якое з польск. *kleczyć* (Цвяткоў, Запіскі, 1, 65) < прасл. **klekati* (ЭССЯ, 10, 32—33). Параўн. *прыклякаць* (гл.).

Прыклёт, *прыклёт*, *прыклёць*, *прыклёце*, *прыклётак*, *прыклётнік* ‘прыбудова (звычайна да клеці, свірна); месца каля клеці, перад клецю (іншы раз з насцілам і страхой); ганак (іншы раз з навесам) перад клецю’ (ТСБМ, Нас., Гарэц., Байк. і Некр., Касп., Інстр. 2; чашн., ДАБМ; Юрч., Хрэст. дыял.; рэч., светлаг., б.-каш., чач., Мат. Гом.; мядз., в.-дзв., лун., Шатал.; Мат. Маг., Ян.; паст., віл., в.-дзв., рагач., Сл. ПЗБ), *пераклёць*, *пяраклёць* ‘камора каля ганка клеці, звычайна пад адной з клецю страхой’ (полац., Шн. 2; Гарэц.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *клець* (гл.).

Прыклёп, *прыклётка*, *прыклёп*, *прыклёп* ‘падстава, прычына, зачэпка; удзел у якой-небудзь справе толькі для бачнасці’ (ваўк., Арх. Федар.; дзярж., Нар. сл.; сакол., Стан.), *для (дзеля) прыклёпу* ‘для бачнасці, для прыліку’ (слонім., Нар. словатв.; Нар. Гом.). Утварэнні ад *кляпаць* ‘паклёпнічаць’ (гл.; канстатуецца яшчэ праславянская даўніна гэтага значэння) < прасл. **klepati* гукапераймальнага характару (ЭССЯ, 10, 7—9) з далейшым развіццём семантыкі, часткова абумоўленым значэннем непаўнаты

дзясня, якая ўтрымліваецца ў прэфіксе. Параўн. таксама Варбат, SIW, 155. Станкевіч (Зб. тв., 2, 182) лічыць слова адпаведнікам польск. *pretekst*, рус. *повод*.

Прыкліка 'прэтэнзія, прычына да незадаволенасці; прымета, від; напасць; праклён' (Нас.), *прыкліка* 'прычына, падстава' (Кос., Растарг.); сюды ж *прыкліок* 'прычына, прычэпка' (пін., Нар. лекс.) з дыялектным чаргаваннем націскага галоснага і *прыкляўка* 'зачэпка, падстава' (жлоб., Мат. Гом.) з суфіксальным фармантам на месцы ўсечанай часткі караня. Да *клікаць* 'голосна зваць' (гл.), параўн. *прыклякаць* 'заўважаць, звяртаць увагу' (Мат. Гом.) < прасл. **klīkati* гукапераймальнага характару (ЭССЯ, 10, 41) з далейшым семантычным развіццём. Усходнеславянскае арэальнае ўтварэнне, параўн. рус. смал., зах.-бранск. *прыкліка*, *прыкліка* 'прычына, падстава, нагода', бранск. 'абгавор, паклёп', смал. *прыклік* 'нагода, падстава'.

Прыключыцца 'здарыцца' (Ян., ТС), 'стаць, зрабіцца' (светлаг., SOг, 39, 356), *прыключыцца* 'тс' (Бяльк.), *прыключыцца* 'прыстаць (пра хваробу)' (в.-дзв., мядз., Сл. ПЗБ); сюды ж аддзяслоўныя назоўнікі з развіццём і пашырэннем семантыкі: *прыключка* 'прыгода': *ліха прыключкі шукае* (Ян.), *прыключка* 'падстава для папрокаў' (шальч., Сл. ПЗБ). Ст.-бел. *прыключай* 'выпадак' (Ст.-бел. лексікон), *прыключение* 'выпадковасць' (Сл. Скарыны), укр. *прыключітися* 'здарыцца', *прыключка* 'прыгода; падстава, нагода, прычына', рус. *прыключіться*, ст.-рус. *прыключитися* 'адбыцца, здарыцца', *прыключай* 'выпадак', *по прыключая* 'выпадкова', *прыключение*, *прыключение* 'выпадковасць' (Сразн.), славен. *priključiti se* 'далучацца; адбывацца', балг. старое *приключа се* 'здараецца', ст.-слав. *приключити сѧ* 'адбыцца, здарыцца', *по приключая* 'выпадкова'. Узыходзіць да прасл. **prikl'učiti (se)* < **kl'učiti (se)* з шэрагам значэнняў, рэалізаваных у славянскіх мовах (ЭССЯ, 10, 50), у тым ліку 'далучацца, злучацца', параўн. *ключ*, (гл.). Гл. таксама Фасмер, 3, 364; ЕСУМ, 2, 468; БЕР, 5, 714, 715.

Прыклякаць 'кленчыць' (Ласт.), *прыклякнуты* 'прысесці ад удару, перапуду; прысесці на кукішкі' (ЛА, 2), *прыклякнуць* 'тс' (Нас.), ст.-бел. *прыклякати*, *прыклякнути* 'тс'. Апошняя, паводле Карскага (Труды, 311), "усвоена из польского"; параўн., аднак, *кляк* 'загнутая галіна ці карань' (ТС) < прасл. **klęk*, што не выключнае самастойнага развіцця, параўн. *клякаць*, *клякнуць* (гл.).

Прыкмень 'марыва' (ТС). Суфіксальнае ўтварэнне ад *прыкмеціць* (гл.) з незвычайным семантычным развіццём.

Прыкмеціць 'убачыць, звярнуць увагу; заўважыць; запомніць; намеціць' (ТСБМ, Яруш., ТС), таксама з семантычным зрухам *прыкміэцілося* 'здалося, падалося' (Бес.). Сюды ж аддзяслоўныя назоўнікі: *прыкмета* 'адметная рыса, па якой можна пазнаць, вызначыць; у забабонных уяўленнях — рыса, з'ява, што прадвясчае што-небудзь' (ТСБМ, Янк. 2), *прыкамета* 'прыкмета' (Мат. Гом.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *кмеціць* 'заўважаць, разумець, цяміць' (гл.), якое ў сваю чаргу працягвае прасл. **kmētiti* < *кь-* + дзяслоў **mētiti* (ЭССЯ, 13, 198; толькі з укр. адпаведнікамі).

Прыкмець 'набыць' (Мат. Гом.). Верагодна, кантамінацыя дзясловаў *прыкмеціць* і *(зай)мець/прыймаць* (гл.).

Прыкóзелкі (*прыкóзэлкі*) 'злучанья парамі накрыж кароткія жэрды, якімі прыціскаюць салому ці кастрыцу на вільчыку' (іван., пін., стол., Нар. сл.). Да *кóзелкі*, памянш. ад *казёлз* 'умацаванне саламянай страхі' (гл.) < прасл. **kozylъ* са значэннем 'прыстасаванне (драўлянае) паводле падабенства да (рагоў) жывёлы' (ЭССЯ, 12, 32—33).

Прыкóл 'паля, кол, убітыя ў зямлю (для прычалу, для прывязвання жывёлы і пад.)' (ТСБМ, ТС), *прыкál* 'тс' (Ян.). Няясна. У якасці дэрывацыйнай крыніцы прапануецца *прыкалоць*, гл. *калоць* (ССБМ, 281), што наўрад ці адпавядае семантычнаму развіццю. Магчыма, да *кол* (гл.) ці ад *калаціць* (гл.). Параўн. ст.-рус. *приколькъ* 'калы, убітыя ў дно для ўмацавання рыбадоўных сетак, закол, забой' (Сразн.), рус. дыял. *прикол* 'калок, убіты ў дно ракі для ўтрымання сеткі ў неабходным становішчы падчас рыбнай лоўлі'; 'рыбадоўны закол', укр. *прикол* 'невялікі калок, убіты ў зямлю', *прикілок* 'калок'.

Прыкóмкаць экспр. 'пазабіваць' (брасл., Сл. ПЗБ). Да *кóмкаць* 'камячыць', якое ад *кóm* (гл.) з экспрэсіўным пераносам значэння 'збіць у камяк'. Параўн. рус. смал. *прыкóмкаць* 'заваладаць чужым, прысвоіць'.

Прыкóнец (*прыкóнэц*) 'сплеченая з конскага воласу вярвачка, якая прывязваецца да арапніка (пры ўмелым размаху гучна ляскае)' (пін., Нар. лекс.), *прыкóнэчнік* 'тонкі раменны кончык пугі' (ТС); сюды ж фалькл. *прыкóньчык*: *прыкóньчыка прыточу*

(Доўн.-Зап., Пін.). Лексікалізацыя словазлучэння *пры канцы*. Параўн. аналагічнае укр. *приконечник* 'канец (пугі, бізуна)'.
Прыко́пак 'малая ўкладка сена на сенажаці' (нясвіж., ЛА, 2), *прыко́пак* 'невялікая капа, складзеная асобна або каля вялікай капы ці стога' (Юрч., Мат. Маг.). Да *капа́* (гл.).

Прыко́снік 'клінок для замацавання касы', *прыко́сься* 'лучок, прылада да касы, калі косяць збожжа, каб скошанае зграбалася і клалася касой у адну кучу' (Бяльк.) Да *каса́* (гл.), параўн. рус. варонеж. *прикос* 'клінок для замацавання ляза касы на касільне', *прикосок* 'тс'.
Прыко́цаць 'забіць' (віл., Сл. ПЗБ). Няясна. Фіксацыя слова дазваляе суаднесці з літ. *kūcas* 'дубіна, палена'. Не выключана і кантамінацыя з незафіксаваным гукапераймальным **кóцаць* < *кóкаць/кóкнуць* (гл.).

Прыкра́сіць 'аздобіць, упрыгожыць'; перан. 'упрыгожыць выдумкай, перабольшаннем апавяданне, пераказ'; 'дадаць у ежу што-небудзь для каларыйнасці або смаку; закрасіць' (Нас., ТСБМ); сюды ж сінанімічныя аддзяслёўныя назоўнікі: *прыкра́са*, часцей мн. л. *прыкра́сы* 'аздоба, упрыгожанні; перабольшанне, выдумка' (ТСБМ), *прыкра́са* 'аздоба' (Бяльк.), *прыкра́са* 'тое, што дабаўляецца ў ежу для каларыйнасці або смаку (мяса, тлушч, пахучыя прыправы і пад.; закраса)' (Нас., ТСБМ). Параўн. з антанімічнымі значэннямі, што надаюцца семантыкай прыстаўкі, якое ў дадзеным выпадку з'яўляецца сінанімічным значэнню прыстаўкі *пера-* 'давадзене дзеяння да адмоўнага выніку': *прыкрасі́цца* 'паблякнуць': *краса прыкрасі́цца*, а *розум прыгадзі́цца* (шуміл., Сл. ПЗБ). *прыкра́са*, *перэкра́са* 'непрыгожая дзяўчына' (Растарг.). Да слаба адлюстраванага — і толькі на ўсходзе — мглн., зах.-бранск. *красі́ць* 'упрыгожваць' (Кос., Растарг.), якое яшчэ ў прасл. **krasiti* набыло значэнне 'дадаць у ежу' (ЭССЯ, 12, 99—100). Параўн. рус. дыял. *прикрасить* 'прыправіць, закрасіць (пра страву)', 'пахваліць некага', укр. *прикрасити* 'ўпрыгожыць, зрабіць прыгажэйшым'.
Пры́кры, *пры́крый*, *пры́крый*, *пры́клы* 'непрыемны, брыдка; крыўдны; надакучлівы, нязносны; прытарны, агідны; нясмачны' (Нас., Нік. Очерки, Бес., Ласт., Байк. і Некр., Яруш., ТСБМ; смарг., шальч., баран., чэрв., Сл. ПЗБ; ТС, ЛА, 3), *пры́кра* 'непрыемна, брыдка; крыўдна; надакучліва, нязносна; прытарна,

агідна' (ТСБМ, Мядзв., Нас., Нік. Очерки, Гарэц., Байк. і Некр., Шат., Бяльк., ТС), 'горка' (Байк. і Некр.), *пры́кра* 'прыкра; горка' (Бяльк.). Сюды ж з іншымі архаічнымі значэннямі: *пры́кры* 'стромы (бераг)' (Мат. Гродз., Сцяшк.), *пры́кры*, *пры́крый* 'абрывісты, круты (бераг)' (лід., іван, пін., Сл. ПЗБ; ЛА, 2, ТС), *прэ́кры*, *прэ́крый* 'круты, стромкі (пра бераг)', *прэ́кро* 'крута, стромка' (Сіг., ЛА, 2). Таксама сюды ж вытворныя назоўнікі і дзеясловы, якія захоўваюць семантыку прыметнікаў: *пры́красіць*, *пры́крысь*, *пры́крысь* 'непрыемнае пачуццё, непрыемнасць' (Нік. Очерки, Ласт., Байк. і Некр., Яруш., ТСБМ), *пры́кросіць* 'прыкрасіць, непрыемнасць', 'круцізна, абрывістасць', *пры́крэц* 'круты бераг' (ТС), са стратай каранёвага *-р-* *пры́крэц* 'круты бераг' (Мат. Гродз.); *пры́крыць* 'надакучваць; назаліць; рабіцца прытарным, агідным' (Нас., Нік. Очерки, Байк. і Некр.), *пры́крэц* 'рабіцца прытарным, больш салодкім' (Нас.), *пры́крэца* 'апрыкрыць, надакучыць' (Бяльк.), *пры́крыць* 'рабіць непрыемнасці' (ашм., Сл. ПЗБ); ст.-бел. *прикриши*, *прикрыши* 'круты', *прикрыши* 'непрыемны', *прикритство* 'строгасць, жорсткасць' (Сл. Скарыны). Параўн. укр. *прикрый* 'непрыемны; моцны, надзвычайны; рэзкі (пра колер); злы; круты; стромы', рус. дыял. *прикрый* 'прытарны', 'цяжкі, недаступны, недасягальны (пра шлях, работу і пад.)', польск. *przykry* 'прыкры, аскомісты', чэш. *přikry*, славац. *príkry* 'прыкры, брыдка, непрыемны, аскомісты, востры'. Узыходзіць да прасл. **prikry(jь)* 'круты; востры, горкі; непрыемны; рэзкі і г. д.', якое калі не спрадвечу было полісемічным, то набыло шэраг значэнняў (аб якіх падрабязна гл. Пятлёва, *Этимология—1983*, 43—45; тут таксама крытычны агляд папярэдніх версій і аналіз семантыкі) даволі рана, што, безумоўна, можа быць звязана з патэнцыяльна невычэрпнай семантыкай і.-е. **qer-* 'рэзаць', да якога (з прэфіксам *pri-*) праславянскае слова ўзводзіў яшчэ Петарсан (гл. Фасмер, 3, 364; Пятлёва, там жа). Іншыя версіі (Міклашыч, 264; Голуб—Копечны, 301; Махэцк, 493) падаюцца пэўнымі ў значна меншай ступені. Кюно (Poln., 89) па лінгвагеаграфічных прычынах лічыў польскім запазычаннем у беларускай мове, што не мае падстаў у сувязі з народным характарам слова.

Пры́кур: ён *багаты пры́кур за ёй узёў* (пух., Жд. 1). Цёмнае слова, магчыма, звязанае са ст.-бел. *прейкур* 'прымак' (< літ. *preykur*

(Лаўчутэ, Балтизмы, 95), рэдк. *preikuras* ‘прымак; зяць, прыняты ў дом жонкі’). Нельга, аднак, выключыць, што гэта т. зв. “лексікаграфічны фантом”, у якім пры аналізе зробленага рукапіснага запісу былі пераблытаны *p* і *n*; такім чынам першасная форма магла выступаць у выглядзе *прыкун* с празрыстай семантыкай.

Прыкусні ‘тонкі, гнуткі, які добра прыстае, пяхуча б’е’ (карэліц., Жыв. сл.). Да *куса́нца*, зваротнага ад *куса́ць* (гл.) у пераносным значэнні ‘моцна пячы, раздражняць скуру’. Да семантыкі параўн. рус. дыял. з далейшым развіццём *прыкусына* ‘да-сціпны выраз (слова, фраза і пад.); досціп, востры жарт’.

Прыку́таць, *прыкута́ць* ‘закрыць, прыкрыць, прычыніць’ (Ян., Бяльк., Растарг.), таксама *прыку́таць* ‘пахавачь’ (Жд.), з развіццём семантыкі *прыку́таць* ‘прымусіць’ (Ян.); сюды ж аддзяяслоўнае *прыку́тка* ‘прыкрышчэ (напр., дзвярэй)’: *неуцятная прыку́тка дзверей* (Нас.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *ку́таць* ‘закрываць’ < прасл. **koṭati*/**kutati*. Параўн. рус. дыял. *прыку́татъ* ‘захутаць, добра ўкрыць’, ‘пакрыць (пра зямлю)’, ‘закрыць, прыкрыць; зачыніць’, укр. *прыку́тати* ‘прыкрыць, захутаць зверху’.

Прыку́ць ‘прыкаваць; прымусіць’ (Нас., Байк. і Некр., Бяльк., ТСБМ). Да *ку́ць*, словаўтваральнага карэляту *кава́ць* (гл.) з субстытуцыяй *-ав-* > *-у-*. Параўн. укр. *прыку́ти* ‘прыкаваць’.

Прыку́чаць ‘надакучваць’ (Нас.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад слаба зафіксаванага *ку́чыць* з той самай семантыкай (Байк. і Некр., Сл. ПЗБ), якое ў форме **куча́ць* больш вядома ў прыставачных ўтварэннях, параўн. *дакуча́ць/дакучы́ць, надакучы́ць* (гл.). Бяспрэфіксны дзеяслоў уыходзіць да прасл. **kičiti* (*se*). Параўн. арэальна блізкія смал. *прыку́чить* ‘тс’, *прыку́чливый* ‘сумны, невясёлы; дакучлівы’.

Прыкушмэ́рыца ‘падхадзіца, упыніца з дамашняй работай’ (стаўб., Жд. 2). Прэфіксальнае ўтварэнне ад незафіксаванага **кушмэ́рыца*, фанематычнага карэляту *кушмэ́рыца* ‘гуляць з агнём; вагдаца’ (стаўб., Нар. сл.), зваротнага ад **кушмэ́рыць*, параўн. *кушмэ́рыць* ‘горача напальваць печ’ (гл.). Усе да *кушмэ́рыць/кушмэ́рыца* (гл.).

Прыла́вак ‘падстаўка’ (Мат. Гом.), *прыла́вок* ‘выступ каля печы’ (ТС). Да *ла́ва*, (гл.) з развіццём семантыкі, якое працягвае прасл. **lava* (ЭССЯ, 14, 52—55; ЕСУМ, 3, 175—176).

Прыла́дзіць ‘прымацаваць, прырабіць; падрыхтаваць; падагнаць’ (Нас., ТСБМ), *прыла́дзіць, прыла́дзіць* ‘тс’ (Бяльк.); сюды ж *прыла́дзісты* ‘зручны ва ўжыванні, спрытны’ (Нас.) і аддзяяслоўныя назоўнікі *прыла́да* ‘прыстасаванне, прыбор, механізм’ (Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Яруш., Бяльк., ТСБМ), таксама вытворныя: *прыла́дак* ‘прыбор’ (ТСБМ), *прыла́дка* ‘дастасаванне’ (Бяльк.), зборн. *прыла́ддзе* ‘прылады’ (Нар. Гом.). Да *ла́дзіць* (гл.). Рус. дыял. *прыла́дить* ‘зрабіць, прыгатаваць’, укр. *прыла́дिति* ‘прыладзіць’.

Прыладня́цца ‘прыстасоўвацца’ (жлоб., Нар. словатв.). Верагодна, як і *ладна́ць* ‘рыхтаваць’ (гл.), з укр. *приладні́тися* ‘прыладзіцца’, *приладні́ти* ‘прыладзіць’. Аб гэтым жа сведчыць арэал рус. дыял.: кур. *приладня́ться* ‘падладжвацца, падлізвацца да некага’, бранск., арл. *приладня́ть* ‘прыладзіць, прымацаваць што-небудзь’.

Прылажы́цца ‘набыць навык’: *не магла прылажы́цца па-руску гавары́ць* (смарг., Сл. ПЗБ). Да *прылажы́ць* < *лажы́ць* (гл.) з пашырэннем семантыкі. Параўн. укр. *приложі́ти* ‘прыстасаваць’.

Прыла́зка (*прыла́ска*) ‘вялікая дарога’ (Касп.). Разам з серб.-харв. *при́лаз* ‘падыход, подступ’ утварае сепаратную ізагласу, працягваючы, такім чынам, прасл. **prilazъ* ‘прасека; дарога і пад.’ < **lazъ* з вельмі шырокай семантычнай базай (ЭССЯ, 14, 72—76), у якую ўваходзіць магчымае зыходнае значэнне ‘месца, што стала праходным пасля раскарчоўкі лесу’ (Бернекер, 1, 696—697). Параўн. укр. *полазо́к* ‘палянка ў чорным лесе’. Ст.-бел. *прилазь* ‘выбіранне мёду з вуллёў’ звязана з *лазита* (гл. *лазіць*₂), ст.-рус. *лазита* *пчель, медь* ‘тс’ (падрабязней аб гэтым значэнні гл. ЭССЯ, там жа, 66). Параўн. балг. *подлез* ‘праход пад мостам’ (БЕР, 5, 452).

Прыла́знік ‘памяшканне ў лазні, дзе распранаюцца і апранаюцца’ (ТСБМ, Нік. Очерки, П.С., Ласт., Касп., Інстр. 1, Янк. 1). Прыставачна-суфіксальнае да *ла́зня* (гл.). Параўн. смал. *прила́зник* ‘тс’.

Прылама́ць у выразе *прылама́ць языка* ‘навучыцца гаварыць’ (Ян.). Да *лама́ць* (гл.) з пашырэннем семантыкі, якое працягвае прасл. **lamati* са значнай семантычнай базай (ЭССЯ, 14, 25—26). Гл. таксама ЕСУМ, 3, 188—189.

Прылапаць 'прыгупаць' (ТС). Да *лапаць* 'тупаць' (ТС), параўн. *лапаць*, 'хапаць, махаць рукамі', 'лавіць' (гл.), якое працягвае прасл. **lapati*. Дзеяслоў са значэннем 'хадзіць, тупаць', відаць, утвораны ад гукапераймальнага *лап!*

Прылега 'прэласць': хлеб аддае прылегаю (ваўк., Арх. Федар.). Бяссуфікснае ўтварэнне ад прыле́глы 'які сапсаваўся ад доўгага ляжання', запазычанага з польск. *przyległy* 'тс'. Адтуль і ўкр. *прилеглий* 'прэлы'. Аднак нельга выключыць і адваротны дэрыват ад прыляжа́лы 'прагніўшы ад доўгага ляжання' (Нас.), параўн. рус. дыял. *прилежаться* 'сапсавацца (ад доўгага ляжання, дрэнных умоў захоўвання і да т. п.)'.

Прылепак 'патаўшчэнне на нітцы (пры прадзенні)' (трак., Сл. ПЗБ), прыле́пка 'нітка, якая парвалася пры прадзенні і якую прыпралі зноў' (свісл., Шатал.), прыле́пка 'тс' (круп., Нар. сл.), сюды ж мн. л. прылі́пкі 'бакавыя нарасці ў печаным хлебе' (навагр., дзятл., Нар. сл., Жыв. сл.), прыле́паш 'нараст на буханцы хлеба' (швянч., Сл. ПЗБ). Для часткі слоў, з улікам геаграфіі, можна дапусціць запазычанне з літ. *prielipas*, *priliera* 'патаўшчэнне на нітцы (пры прадзенні)', *prielipas* 'бакавая нарасць ў печаным хлебе', аднак астатнія, хутчэй за ўсё, да прыле́ваць, ляпіць (гл.), параўн. прыле́пень 'камячок бруду' (чач., Жыв. сл.), укр. дыял. *приліпка* 'акраец', рус. смал. *прилепушек* 'тое, што прылеплена або прымацавана да нечага', польск. *przylepka* 'нарасць ў печаным хлебе'.

Прылеп іран. 'прымак' (Мат. Гом.), прыле́ністы 'той, хто лёгка ўваходзіць у кантакт з людзьмі; кампанейскі; назойлівы' (рагач., Сл. ПЗБ, ЛА, 3). Прыставачна-бяссуфікснае ўтварэнне ад прыляпі́цца 'прычапіцца, прыліпнуць', гл. ляпіць, ліпнуць, што ўзыходзіць да кораня **l̥p-*, *l̥p-*, **lip-*. Паводле Варбат (SIW, 153), дзеясловы гэтага гнязда шырока вядомы ў славянскіх мовах са значэннем 'прылучыцца да каго-ці чаго-небудзь; навязацца, аддацца', параўн. аддзеяслоўныя ўтварэнні: рус. *прилепа* 'нешта прылепленае', польск. *przylepa* 'акраец', серб.-харв. *прилеп* 'зараза', балг. *прилеп* 'кажан' (адносна апошняга слова гл. БЕР, 5, 717—718). Велчава (Бълг. реч, I, 4, 17) прыводзіць рэдкія ст.-балг. *прилѣпъ* 'савакупленне, coitus', *прилѣпень* 'які мае інтымныя сувязі', што дае падставы для рэканструкцыі прасл. **prilēpъ* 'каханак'.

Прылік, прылі́ка ў выразе: для (дзея) прыліку (прылікі) 'для выгляду, для стварэння патрэбнага ўражання; дзея прыстойнасці' (Мядзв., ТСБМ, ТС). Узыходзіць да прасл. **prilikъ*, **prilika* < **prilikovati* (параўн. ц.-слав. *приликовати* 'быць падобным', серб.-харв. (ис)приликовати, славен. *prilikovati*), якое ад **likъ* (БЕР, 5, 718). Параўн. рус. дыял. *прилік* 'прыстойнасць, прыстойны выгляд', 'пашана, павага', ст.-рус. *прилика* 'прыклад' (Сразн.), славен. *prilika* 'выпадак', серб.-харв. *прилика* 'зручны выпадак; спрыяльны абставіны', балг. *прилика* 'суадноснасць з умовамі; памяркоўнасць ва ўчынках; зручны выпадак', 'падобнасць', *прилика* 'прыстойнасць, падобнасць', 'выпадак, магчымасць'. Гл. таксама *лік*₂.

Прылістак, прылісьцік 'лістападобны парастак, які знаходзіцца ў аснове ліста некаторых раслін' (Ласт., Байк. і Некр., ТСБМ). Лексікалізацыя словазлучэння *пры лісце*; параўн. аналагічнае ўкр. *прилисток* 'тс'.

Прыліць 'заліць', прыліва́ць 'настойваць (настойку)'; таксама аддзеяслоўны назоўнік прыліўка (прылівачка) 'падліўка' (Ян.). Да ліць (гл. ліцца) з развіццём і пашырэннем семантыкі; ст.-рус. *приливати*, рус. *приливати*, укр. *приливати* 'заліваць; паліваць; даліваць'.

Прылічны 'прыстойны; дзябёлы, мажны' (Ян.); відаць, сюды ж семантычна (да 1-га знач.) і арэальна блізкае прыліцы 'той, хто лёгка ўваходзіць у кантакт з людзьмі; кампанейскі' (рэч., ЛА, 3) з рэгулярным чаргаваннем канцавога зычнага асновы. Узыходзіць да прасл. **prilicъnyъ*, прэфіксальнае ўтварэнне ад **licъnyъ*, гл. таксама лічны₂. Укр. *приличний* 'адпаведны, слушны, дарэчны', рус. *приличный* 'які падыходзіць, прыстойны', ст.-рус. *приличныи* 'падобны', ц.-слав. *приличьнъ* 'тс', чэш. *prilichný* 'адпаведны', славен. *prilichen* 'які падыходзіць, значны, вялікі', серб.-харв. *приличан* 'дастатковы, значны; прыстойны', балг. *приличен* 'падобны'. Гл. Фасмер, 3, 364.

Прылож (прыло́ш) 'абложная зямля' (іван., ДАБМ). Фанематычны карэлят з рэгулярным чаргаваннем зычнага асновы (магчыма, пад уплывам абложны) да незафіксаванага **прылож*, якое працягвае прасл. **prilogъ* < **priložiti* < **ložiti*, гл. таксама *лажыць*. Рус. дыял. *прилога* 'прырэзаны зямельны ўчастак', стараж.-рус. *прилогъ* 'дадатак' (Сразн., XI ст.), польск. *przyłóg*,

przyłóg, przelóg ‘цаліна’, славен. *prilog, priloga*, серб.-харв. *prilog*, балг. *прилог* ‘дадатак, дабаўка’, ст.-слав. **прилогъ** ‘прыбаўка, прыбаўленне, дадатак’. Гл. таксама Скок, 2, 282; БЕР, 5, 719. Звяртае на сябе ўвагу семантычнае супадзенне з рум. *pêrlóg* ‘аблог’, запазычанае ў сваю чаргу з балг. *прелог* ‘тс’ (БЕР, 6, 94).

Прылённе, *прылёнак* ‘лона; калені; месца (для дзяцей) на каленях’ (Нас., Байк. і Некр.); таксама сюды ж *прылённе* ‘аб’ём, абхват рукамі; мера пры куплі-продажы’ (Нас., Інстр. 3). Прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне ад *лёна* ‘грудзі; чэрава; калені; ахапак, бярэмя’ (гл.) < прасл. **lonо*, якое ўжо мела як гэтыя, так і семантычна блізкія значэнні (ЭССЯ, 16, 32—35).

Прылёўчыць ‘прыстасаваць’, *прылёўчаныя* ‘прыстасаваныя’ (мядз., Жд. 3). Ад *лёўкі* ‘спрытны, умелы, добры, якасны’ (гл.), якое працягвае прасл. **lovьkъ(jь)*.

Прылудзіць ‘адбяліць (напрыклад, палатно)’ (паст., Сл. ПЗБ). Прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне ад *лудз* ‘шчолак з попелу, залітага варам’ (гл.) з чаргаваннем у фіналі асновы, магчыма, пад уплывам *лудзіць* ‘пакрываць палудай’.

Прылунець ‘здурнець’, *прылунэлы, прылунёшы* ‘не зусім разумны; псіхічна хворы’ (валож., брасл., барыс., глыб., Сл. ПЗБ; ЛА, 3). Да *луньз* (гл.).

Прылупка ‘палонка’ (віл., Сл. ПЗБ). Да *прólубка* (гл.) у выніку дээтымалагізацыі і збліжэння з *лупіць* ‘біць, здымаць кару’ (гл.).

Прылучай ‘выпадак’ (Нас.), таксама вытворныя *прылучка* ‘тс’ (Бяльк.), *прылучэнне* ‘збег абставін, здарэнне, прыгода’ (Нас.). Сюды ж таксама вытворнае, якое захавала спрадвечны націск, *прылука* ‘здарэнне, выпадак; прыгода’ (Нас., Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Бяльк., Жд., Стан.) з рэгулярным (тут “адваротным”) чаргаваннем у фіналі асновы. Узыходзіць да прасл. **prilučějъ* < **prilučiti (se)*, прэфіксальнага да **lučiti (se)*, гл. *лучыць* (гл. таксама ЭССЯ, 16, 162—163 з падрабязным аналізам семантыкі). Ст.-слав. **прилоучаи**: **по прилоучаю** ‘выпадкова’, ст.-рус. *прилучаи* ‘абставіны; выпадак; няшчасце, бяда; лёс’, балг. *прилука* ‘зручны выпадак; прыгода’ (БЕР, 5, 720: аддзяслоўнае вытворнае ад *прилуча*), рус. дыял. *прилучь* ‘выпадак; здарэнне’, *прилучай* ‘выпадак’, а таксама *прилукну́ть* ‘набыць выпадкова’,

прилуча́ться, прилучи́ться ‘здарацца, адбывацца’, укр. *прилуча́тися, прилучи́тися* ‘здарацца, здарыцца’. Варбат (Этимология—1972, 48—49) лічыць роднасным і польск. дыял. *przyłyka* ‘жанчына, якая прыехала з мужам з іншай мясцовасці’, што адрозніваецца ступенню каранёвай галоснай.

Прылучыць, *прылучаць* ‘уключыць, далучыць’ (ТСБМ, Нас., Гарэц., Ласт.), *прилучыць* ‘далучыць’ (Бяльк.), *прылучаць* ‘прычашчаць’ (Ласт.); ст.-бел. *прилучати, прилучатися* ‘далучаць, далучацца’, *прилучити, прилучитися* (Сл. Скарыны), аддзяслоўны субстантыў *прылучэнне* ‘далучэнне’ (Нас., Гарэц., ТСБМ), ‘прычашчэнне’ (Ласт.). Сюды ж вытворныя: *прылучны* ‘які выпадкова прыбіўся не да свайго статку’ (Нас.), дзе часткова захоўваецца семантыка *прылучай* ‘выпадак’, *прылука* ‘муж, што пасяліўся пасля жаніцбы ў доме сваёй жонкі’ (Инстр. 2). Узыходзіць да прасл. **priločiti*, прэфіксальнае ўтварэнне ад **ločiti*, гл. *лучыць*, ‘яднаць, злучаць’ (гл. таксама ЭССЯ, 16, 132—134). Укр. *прилучати* ‘далучаць, дадаваць; уключаць’. Ст.-рус. *прилучити* ‘прылучаць; даць, падараваць’, рус. дыял. *прилуча́ть, прилучи́ть* ‘прынаджваць, прывабліваць, далучаць’. Гл. таксама Фасмер, 3, 365; ЕСУМ, 3, 315—316, Варбат, Слав. языкозн., IX, 66—67.

Прыльнуць ‘прыціснуцца, прыпасці’; перан. ‘старанна ўзяцца за работу’ (Юрч.). Адзіная фіксацыя сведчыць, хутчэй, на карыць запазычання з рус. *прильну́ть*. На ненародны (г. зн. неспрадвечны) характар беспрэфіксальнага *ільну́ть* (гл.) звяртаў увагу яшчэ Карскі (1, 262).

Прылюбіць ‘упадабаць; прымаць з прыемнасцю’ (Нас.; б.-каш., ГЧ), сюды ж *прылюбоўнік* (= рус. *прелюбодей*) (Тураўшч., 1, 59). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *любіць* (гл.) з развіццём семантыкі. Укр. *прилюбіти, прилюбляти* ‘зачараваць, прывабіць, любіць, прымаць з прыемнасцю’, *прилюбітися* ‘прыхвоціцца’. Стараж.-рус. **прилюбитисл** ‘аддацца любові’: *Богови прилюбитесея* (1578, Сразн.), рус. дыял. *прилюбіть, прилюба́ть* ‘аказваць садзейнічанне, дапамагаць’, *прилюбіться* ‘спадабашца, прыйсціся да густу, да спадабы’. Гл. таксама ЕСУМ, 3, 319—320.

Прылячыць ‘вылячыць’ (б.-каш., ГЧ). Да *лячыць* (гл.).

Прыма ‘падмурак; першае звяно зруба’ (Сл. рэг. лекс.). Семантыка, безумоўна, звязана з запазычаннямі, якія працягваюць лац. ж. р. *prīma* ‘першая’, але шляхі пранікнення слова ў гаворку

вызначыць цяжка. Параўн. зафіксаванае ў тым жа рэгіёне *прым-апрэля* 'першае красавіка' (шчуч., Сцяшк.).

Прымавіска, *прымавіско*, *прымовіско* 'прымаўка; прывычка паўтараць пэўныя словы, словазлучэнні і г. д.' (Сл. ПЗБ, Скарбы), *прымовыско* 'мянушка' (Клім.). Запазычана з польск. *przymowisko* 'прымаўка' з пераносам націску на прэфікс, памянш. ад *przymówka*, аб чым сведчыць арэал распаўсюджвання лексем. Параўн. *прыммаўка*.

Прымадзёць 'прытаміцца' (Байк. і Некр.). Да *мадзёць* 'жыць у цяжкіх умовах, гараваць; марнець; бязмэтна існаваць' (гл.), якое ўзыходзіць да прасл. дыял. **mdēti*, параўн. рускія дыялектныя формы, якія захоўваюць спрадвечную семантыку: паўн.-дзвін. *промодіть* 'зрабіць кіслым, тухлым, прагнілым', тул. *промодеть* 'чэзнуць, марнець на працягу пэўнага часу'.

Прыма́к, *прымма́ка*, *прыммаке́*, *прыммакіе́*, *прымма́ч*, *прымма́*, *прыммень*, *прыммуш*, *прыммыш*, *прымма́ка* 'муж, якога прынялі ў сям'ю жонкі, які жыве ў доме жонкі', *прымма́кі* 'прыманне прымака' (ТСБМ, Нас., Шн. 1, Нік. Очерки, Кольб., Гарэц., Байк. і Некр., Др.-Падб., Шат., Касп., Растарг., Янк. 1, Янк. Мат., Інстр. 1, Мат. Гродз., Жд., Жыв. сл., Сл. ПЗБ, ТС), *прымук* 'прыёмыш' (Ласт.), *прымма́чка* 'жонка зяця, прынятага ў дом дзеся' (Нас.; навагр., Нар. сл.), *прымма́чка* 'тс' (Байк. і Некр.), *прымма́чка* 'тс' (салиг., Нар. словатв.), таксама *прыммы*, *прыммачы*, *прыммачы*, *прыммакі*, *прымму* 'пасяленне, пражыванне мужчыны пасля жаніцтва ў сям'ю жонкі; прымацтва' (ТСБМ, Нас., Сл. ПЗБ, ТС); параўн. перан. *прымма́к* 'калок у плоце для ўмацавання падгніўшага слупа' (ТС). Сюды ж *прымма́к* 'прымак; зяць, прыняты ў дом дзеся' (Растарг.), 'прыёмыш' (Ласт.), *прымма́ч* 'зяць, які жыве ў дзеся' (Бес.), *прымма́ч*, *прыммыш* 'прыёмыш; зяць, прыняты ў дом дзеся' (Нас.), *прымма́к* 'сезонны рабочы, якога наймалі цягнуць платы супраць рачной плыні' (пін., Нар. лекс.), толькі мн. л. *прыммы* 'жаніцтва ў тым выпадку, калі жаніх ідзе ў дом да нявесты' (мазыр., рэч., Доўн.-Зап., 2). Рознасуфіксальныя вытворныя ад *прымма́ць/прымма́ць* (гл.). Рус. дыял. *прымма́к* 'муж, прыняты ў дом жонкі', 'прыёмны сын', *прымма́ка* 'тс', *прымма́* 'муж, прыняты ў сям'ю жонкі', смал. *прымма́ч* 'тс', *прыммень* 'тс', *прыммуш* 'чалавек, якога ўзялі працаваць у гаспадарцы, прынялі

ў свой двор', укр. *прымма́к*, *прымма́ка* 'прыёмыш; муж, які перайшоў у сям'ю жонкі', *прыммы* 'прыёмыш', у *прыммы німі* 'не маючы сваёй гаспадаркі, прыйсці на гаспадарку жонкі, жыць у яе хаце'. Мартынаў (Бел.-укр. ізал., 51) мяркуе пра ўплыў літ. *прымма́ці* 'прыняць зяця ў двор', аднак адсутнасць фармальных падстаў робіць меркаванне аб балтыйскім пранікненні праблематычным.

Прымманіць, *прымманьваць* 'прывабіць да сябе; дадаць ад сябе, прыдумаць' (ТСБМ, Шпіл., Шат., ТС), таксама *прыммануць* 'прынадзіць' (навагр., Сл. ПЗБ); з далейшым развіццём семантыкі: *прымману́цца* 'замануцца', *прымману́цца* 'прыкінуцца, прытварыцца' (ТС), 'прывыкнуць' (іўеў., Сл. ПЗБ), *прымманьтыты* 'прываражыць, прывабіць' (кобр., Нар. лекс.). Сюды ж аддзяяслоўныя ўтварэнні: *прымманна* 'спакуса; прыманка' (Нас.), *прымманны* 'прывабны' (ТС), *прымманка*, *прымманнык* 'прынада (у тым ліку пчаліная); (цёмная) шапка, якую кладуць на сук або вешаюць на дрэва, каб сеў [пчаліны] рой; невялікі вулей, які ставяць на дрэве ў лесе для прываблівання пчол' (Инстр. 1, Ян., Нар. сл.; трак., Сл. ПЗБ; Скарбы; пін., мазыр., ЛА, 1), *прымманка* 'мядовы раствор, розныя пахучыя расліны, якімі націраюць або абпырскваюць вулей для прываблівання пчол' (слаўг., Нар. сл.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *маніць/мануць* (гл.) < прасл. **maniti* (se). Укр. *прымманіты* 'прынадзіць, прывабіць', *прымманна* 'прынада; спакуса', *прымманка* 'прынада; прываба', рус. дыял. *прымманываць* 'прынаджваць, прывабліваць', *прымманатся* 'прычাপіцца, прывязацца', *прымман*, *прымманка* 'прынада'. Гл. таксама ЕСУМ, 3, 382—383.

Прымма́разак, часцей мн. л. *прымма́разкі*, *прымма́розкі* 'лёгка маразы, звычайна ранішнія або начныя восенню і вясной' (ТСБМ, Шат., Растарг.; стаўб., 3 нар. сл.; brasл., ваўк., Сл. ПЗБ; ТС), *прымма́розо́к* 'пачатак зімы, калі выпадае першы снег' (ганц., ЛА, 2). Прыставачна-суфіксальныя ўтварэнні з рэалізацыяй значэння непаўнаты да *маро́зі* (гл.). Відаць, арэальная паўночнаславянская інавацыя, параўн. рус. дыял. *прымма́розо́к*, *прымма́розо́кі* 'ранішні мароз', *прымма́розо́ць* 'замаразак', *прымма́розо́ць* 'тс', укр. *прымма́розо́к*, *прымма́розо́ць* 'ранішні мароз', чэш. *přimrazek*, польск. *przymrozek* 'прымма́разак'. Гл. таксама ЕСУМ, 3, 515; Банькоўскі, 2, 942.

***Прымаружыць**, *прыморужыць* 'прыжмурыць', *пріморужыцца* 'прыжмурыцца' (жытк., Нар. словатв.; ТС), *прыморужаны* 'прыжмураны' (кобр., Жыв. сл.). Да *моружыць* 'жмурыць' (ТС), гл. **маруглы*. На поўнагалосныя формы, параўн. рус. *мороговатый* 'падслепаваты', магчыма, паўплывалі запазычаныя з польск. *мружыць*, *мружыцца* (гл.), укр. *примружити*, *примруживати* 'прыжмурыць'.

Прымасбліцца 'падбівацца, лашчыцца, шукаючы прыхільнасці' (Нас.). Да *масбліцца* 'пэцкацца чым-небудзь; поркацца, прыладжвацца да каго-небудзь, шукаючы прыхільнасці', што ад *масбліць* 'грызці костку; пэцкаць у што-небудзь слізкае' (Нас., Байк. і Некр., Юрч.). Адносна апошняга гл. *масол*, а таксама **mosoliti* (ЭССЯ, 20, 20—21).

Прымастка 'палаці каля печы, дзе спяць' (Сцяшк.), 'дошка, прыладжаная да печы ці да ложка' (гарад., Сл. ПЗБ), *прымастак* 'наскілі з дошак паміж печчу і сцяной у курнай хаце' (Скарбы), *прымасток*, *прэмусток* 'ляжак ля печы', мн. л. *прымасты*, *прымусты* 'наскілі з дошак на невялікіх падстаўках (козлах) каля печы, на якім спалі' (Сіг., Сл. Брэс.), *прэмустан* 'шырокая лава каля печы' (Сіг.), толькі мн. л. *прымасткі* 'седала' (ашм., Сл. ПЗБ), *прымастыце*, *прымастыце* 'наскілі з дошак каля печы' (Шушк.), мн. л. *прымасткі* 'памост' (Раст.). Да *мастан* (гл.). Параўн. рус. дыял. *прымастыка* 'шырокая лава каля рускай печы для спання', укр. *прымастыка*, *прымастыка* 'прымацаваная да чаго-небудзь лава, памост'.

***Прыматкабџыцца**, *прыматкабџытысь*, -ся 'прымасціцца' (драг., Нар. лекс.; Сл. Брэс.), *прыматкабџытысь* 'тс' (Клім.). Дзеяслоўная лексікалізацыя словазлучэння *пры Матцы (Маці) Божай* з першапачатковым значэннем '(прымасціцца, уладкавацца) каля абраза (Божай Маці)'. Лакальная заходне-палеска-пабужская ізалека, параўн. укр. *приматкабџытыся* 'падлабуніцца, прылашчыцца, падмазацца; уладкавацца, прымасціцца'. Паводле ЕСУМ (4, 573), ад частага паўтарэння польск. *Matko Boża* 'Божая Маці'.

Прымаўляць, *прымаўляць* 'прыгаворваць; угаворваць; папракаць; прыгаворваць пры варажбе; прыварожваць' (Шпіл., Нас., ТСБМ, ТС), 'ужываць прымаўкі, прыказкі', 'галасіць', 'наймаць' (шчуч., віл., в.-дзв., Сл. ПЗБ). Сюды ж вытворныя:

прымаўка, *прымаўка* 'ўстойлівы выраз; прыгаворка; папрокі; лаянка; словы, якія выкарыстоўваюцца пры чараванні, варажбе' (Шпіл., Гарб., Нас., Байк. і Некр., Касп., Растарг., Яруш., ТСБМ; глыб., ганц., Сл. ПЗБ; ТС), 'нагавор; заклінанне' (Ян.), 'уроки' (кіраў., ЛА, 3), *прымаўны* 'хвароба, якая лечыцца замовамі, прымаўленнем' (Нар. Гом.), ст.-бел. *примолвяти* 'заклінаць', *примолвение* 'замова, заклінанне' (Сл. Скарыны). Ад *мавіць* (гл.). Падобна на тое, што значэнне 'прыгаворваць пры варажбе; замаўляць' было першасным, параўн. стараж.-рус. *примълвление*, *примолвление* 'замова, заклінанне', *примълва*, *примолва* 'прыгавор', рус. дыял. *примавливать*, *примовлит* 'запрашаць (у госці)', укр. *примовляти* 'прыгаворваць, прымаўляць; гаварыць, казаць, умешвацца ў размову', *примівка*, *примовка*, *примовля* 'прыказка, прымаўка', *примова* 'замова', *примовляння* 'прыгаворка; замова', *примівник* 'чараўнік, які лечыць замовамі, шаптун'. Гл. таксама ЕСУМ, 3, 491—492.

Прымацца 'перажываць' (слонім., Нар. словатв.). Да *прымаць* з пераносам значэння. Параўн. укр. *пріймати* 'ўспрымаючы што-небудзь, рэагаваць пэўным чынам; выяўляць сваё стаўленне да чаго-, каго-небудзь'.

Прымаць, незак. тр. да *прыняць* (гл.) (ТСБМ, Нас., Мал.). Узыходзіць да прасл. **prijьmati*, прэфіксальнага ўтварэння ад прасл. **jьmati*, гл. *мець*. Сюды ж дзеясловы з захаваным *-j-*: *прымаць* 'прымаць (у розн. знач.)' (Нас., Гарэц., Байк. і Некр.), *прымаць* 'прыбіраць' (драг., Сл. ПЗБ), *прымаваць* 'зазнаваць; цярпець': *не доведзи Богъ, што мы отъ его пріймуемъ* (Нас.), ст.-бел. *примати*, *примовати* 'атрымліваць, браць; прымаць; прызнаваць' (Ст.-бел. лексікон), ст.-слав., ст.-рус. *примати* 'тс', рус. дыял. *примать* 'браць, атрымліваць; прымаць'; 'прыбіраць, здымаць', *пріймаць* 'прымаць, браць; зазнаваць (гора, няшчасце)', *примать* 'прымаць, браць да сябе; даваць прытулак', 'запрашаць, ветліва сустракаць', 'цярпець, зазнаваць (непрыемнасці, пакуты)', укр. *пріймати* 'прымаць; атрымліваць, браць; цярпець, зазнаваць', польск. *przyjtnować*, дыял. *przyjtnać* 'атрымліваць, браць', серб.-харв. *примати* 'атрымліваць, прымаць' і пад.

Прымаць, 'браць мужа ў сям'ю жонкі' (Ян.). Да *прымаць* з вядомымі значэннямі, але, відаць, з захаваннем старой семан-

тыкі, параўн. літ. *priĩti* ‘прыняць зяця ў двор’, таксама рус. дыял. *примать* ‘пускаць у дом, да сябе’, укр. *приймати* ‘браць каго-небудзь у сваю сям’ю як мужа, зяця, нявестку і пад.’ Паводле Мартынава (Бел.-укр. ізал., 51), з’яўляецца балтыйскім пранікненнем, што магчыма прыняць толькі для часткі беларускіх і ўкраінскіх гаворак. Параўн. *прымак* (гл.).

Прымгнуць ‘задрамаць’ (паст., Сл. ПЗБ), *прымгнуты* ‘тс’ (кобр., Нар. лекс.), *прымгнуць*, *прымгнуцца* ‘прыжмурыць; задрамаць’, рус. кур., смал. *примгнуть* ‘заснуць ненадоўга, задрамаць’, з працягам семантыкі ‘прыціхнуць, супакоіцца; патухнуць, згаснуць’. Параўнанне з літ. *primigti* ‘тс’ дае падставы рэканструяваць арэальна абмежаванае прасл. **primьgnoti*, прэфіксальнае ўтварэнне ад **тъgnoti* (гл. з аглядам форм і семантыкі ЭССЯ, 21, 97—98). Гл. таксама *мжыць*; ЕСУМ, 3, 456 (*мжыти*).

Прымёк, *прымёк* ‘заметка’ (Нас., Гарэц.), *ня ў прымёк* ‘неўпрыцяма’ (Гарэц.), *примёка* ‘прыкмета, заметка’ (Нас.). Да *примячаць/примеціць* (< *меціць*, гл. *мета*) з рэгулярным чаргаваннем у фіналі асновы. Параўн. цікавае рус. пск., цвяр. *примека́ться* ‘навучыцца, набыць вопыт’.

Прымён ‘сені, сенцы’, *примян*, *примень*, *примно́* ‘тс’ (Шн. 3; ваўк., Федар. 7; Сцяшк.; маст., іўеў., гродз., Сл. ПЗБ; Сл. Брэс., Скарбы; гродз., ЛА, 4), *примень* ‘павець’ (Сл. Брэс.), *применё* ‘свіран’ (лях., Сл. ПЗБ), *примёняц* ‘памяшканне, прыбудаванае да хаты, у якім захоўваецца збожжа, мука, апрацаваны лён’ (лях., Янк. Мат.). Вядома ўжо ў ст.-бел.: *примень* ‘сенцы ў лазні або ў свірне; прыбудова’ (1522, Булыка, Запазыч., 263; Ст.-бел. лексікон). Запазычана з літ. *prietenė* ‘пярэдні пакой, прыхожая’ (Лаўчутэ, Балтизмы, 38). Параўн. *прывен* (гл.).

Прымёркнуць, *примёркнуцца* ‘пра надыход няпоўнага, першага змроку’ (ТСБМ, Байк. і Некр.), таксама незак. тр. *примяркаць* ‘цямнець’ (Нас.), *приміркаць* ‘вечарэць, змяркацца, цямнець’ (Бяльк.), зах.-бранск. *приме́ркаць* ‘тс’ (Раст.), сюды ж дзеепрым. *примёрклы* ‘змрочны’ (Нас.), а таксама вытворныя назоўнікі *примярканне* ‘надыход няпоўнага, першага змроку; вячэрняя пара’ (Нас., Гарэц.), мн. л. *примёркі*, *примрак* ‘змрок’ (Нас., Байк. і Некр.). Ст.-бел. *примрак* ‘цёмра’. Прэфіксальнае

ўтварэнне ад *мёркнуць* (гл.). Укр. *приме́ркати*, *приме́ркатися* ‘цямнець, змяркацца’, *приме́рки*, *приме́ркання* ‘прыцемкі’, стараж.-рус. *примракъ* ‘змрок, цёмра’, рус. дыял. *примёркну́ть* ‘цямнець, пераставаць свяціць’, *приме́ркание* ‘пачатак першай квадры, калі месяца не бачна’, *приме́рки* ‘прыцемкі, змярканне’.

Прымёта ‘знак’, *примёта* (ТСБМ, Ян.), сюды ж дзеяслоў *приме́ціць* ‘заўважыць’, *приме́ціць* (ТСБМ) ‘адзначыць, назначыць’ (Бяльк.), таксама зваротнае *приме́ціцца* ‘прыцэліцца’ (Бяльк.). Укр. *приміта*, *примітка* ‘прымета, прыкмета, знак’, *примітити* ‘прыкмеціць, заўважыць’, *примітний* ‘прыкметны’, *примітливий* ‘уважлівы, той, які ўсё пераймае і засвойвае’, рус. *примёта*, ‘заметка, знак; след’, *примётить* ‘заўважыць’, *примётный*, *примётливый* ‘прыметны, заўважны’, польск. *przymiot* ‘прымета, адзнака’, чэш. *římět(a)* ‘пацёртасць каля ранкі’, в.-луж. *řimjet*, н.-луж. *psimjet*, серб.-харв. *примётити* ‘прымеціць; зазначыць’. Працягвае прасл. **priměta* < **primētiti*, прэфіксальнае ўтварэнне ад **mētiti*, гл. *мета*. Гл. таксама Махэж₂, 493 (лічыць слова заходнеславянскім); ЕСУМ, 3, 485; 4, 573.

Прымётнік ‘часціна мовы, ад’ектыў’ (ТСБМ). Фіксуецца з пачатку XX ст. (Красней, Бел. лекс., 90). Відаць, запазычана з польск. *przymiotnik* ‘тс’ (з першапачатковага *imię przymiotne* як пераклад лац. *adiectivus*, г. зн. ‘імя, якое перадаецца, дадаецца’, гл. Банькоўскі, 2, 941—942); гл. таксама Кюнэ (Poln., 90). Булахаў (Развіццё, 43) у якасці ўзору дапускае укр. *примётник* ‘тс’, што менш верагодна.

Прымёць ‘магчы, змагчы; мець сілу, магчымасць’; *каб прымёу* ‘калі б мог’ (ТСБМ, Нас., Гарэц., Байк. і Некр., Некр., Янк. 2, Янк. БП, Жд.; слонім., Жыв. НС), *примёць* ‘магчы’ (ТС), *примётсь* ‘папасці ў рукі’ (Шпіл.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *мець* (гл.). Рус. бранск. *приметь* ‘магчы’, укр. *приміти* ‘тс’, *прёміч* ‘сіла, найбольшая моц’.

Прыміж, *приміжи* ‘паміж’ (Бяльк.; в.-дзв., Сл. ПЗБ), *примеж* ‘між’ (Нас.). Прэфіксальнае да *між*₁ (гл.) < прасл. **medji* (ЭССЯ, 18, 48—49, толькі са ст.-бел. адпаведнікамі; ЕСУМ, 3, 472); сінонім аг.-бел. *паміж*. Параўн. аналагічныя рус. смал. *примиж* ‘між, паміж’, варонеж. *приміж* ‘тс’.

Прыміна ‘жэрдка, якой прыціскаюць салому на страсе’ (ганц., Сл. ПЗБ), таксама *приміца*, *праміца*, *приміца* ‘паплёт

(у страсе паверх саломы) (лун., Шатал.; ц.-палес., Нар. сл.; ТС; стол., ЛА, 4), мн. л. *прімыцы* 'пруты, якімі замацоўваецца салома на страсе' (Шушк.), *прымкі* 'жэрдкі ў страсе' (трак., Сл. ПЗБ); сюды ж больш далёкае ад словаўтваральнай асновы *прыйма* 'тс' (пін., Нар. сл.) з эпентэзай, якая, магчыма, з'явілася ў выніку народнаэтымалагічнага збліжэння з *прыймаць*. Утворана ад *прымінаць/примьяць*, гл. *мяць*. Інакш Лаўчутэ (Балтизмы, 126), якая звязвае назвы на *-іц-* з літ. *prīemietis*, дыял. *prūmīetis*, мн. л. *prūmiečiai* 'калок, які ўваткнуты каля плотавага кала; падпорка, падбойка', што фармальна цалкам верагодна, але семантычна няпэўна. Гл. *приніць*.

Прымінтрэжыць 'перашкодзіць' (астрав., Сл. ПЗБ). З пашырэннем семантыкі да *мінтрэжыць* 'хваляваць, трывожыць', якое, у сваю чаргу, ад *мінтрэга* < *мінтрэнга* (гл.), запазычанага з польск. *mitrega* 'перашкода'.

Прымірлівы 'памяркоўны' (бых., ЛА, 3). Прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне ад *мір* (гл.). Параўн. аналагічнае ўкр. *примірливий* 'які спрыяе, садзейнічае прымірэнню; які вызначаецца беспрынцыпнасцю, цярпімасцю, памяркоўнасцю'.

Прымісцігавацца экспр. 'прыладзіцца' (воран., Сл. ПЗБ). Прафіксальнае ўтварэнне да незафіксаванага **місцігавацца*, экспрэсіўнага карэляту *мясціцца*, гл. *мэсціць*.

Прымкнуць 'закрыць, зачыніць няпоўнасцю; прысунуцца блізка, шчыльна да чаго-небудзь; стаць прыхільнікам, удзельнікам у якой-небудзь справе' (ТСБМ), 'замкнуць ненадоўга', *прымкнуты* 'тс' (брасл., драг., Сл. ПЗБ), *прымукнуць*, *примыкнуць* 'замкнуць ненадзейна', *примукваць* 'прымацоўваць' (ТС); сюды ж з развіццём значэння 'далучыцца' зваротнае *примкнуцца* 'ўзяцца шчыра (за работу)' (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Да рэдкага *мкнуць* 'пацягнуць, ударыць дубцом', 'кінуцца бегчы', *мкнуцца* 'крануцца з месца; ударыцца; паткнуцца' (Нас.), гл. *мкаць*. Усходнеславянскае ўтварэнне, параўн. рус. *примкнуть* 'далучыцца', дыял. *примкнуться* 'далучыцца'; 'налегчы (на вёслы)', укр. *примкнути* 'прычыніць, зачыніць няпоўнасцю; стаць прыхільнікам, паслядоўнікам чаго-, каго-небудзь'.

Прымніца 'чатырохкантовая частка рамы ў варотах' (ТС). Няясна. Магчыма, да *прыміца*, *прыміна* (гл.), што можа разглядацца як адаптаваны балтызм.

Прымол 'круты бераг ракі', *прымолісты* 'круты, абрывісты' (ТС). Відаць, той самы карань, што і ў балг. *подмол* 'бераг, навішы над ракой', славен. *podmol* 'размыты ракой бераг', славац. *podmol* 'размытае (падмытае) вадой месца', што да прасл. **podъmolъ*, **podъmolъjъ* ад **podъmelti*, параўн. славац. *podomliet* 'размыць, падмыць, падкапаць', в.-луж. *podmlěc* 'падмыць, падкапаць (бераг)' пры зыходным *mlěc* (гл. *малоць*); аналагічна чэш. *výmol*, славац. *výmol* 'нара, вымытая вадой', рус. *вымол* 'прыстань' (Бернекер, 2, 74; БЕР, 5, 458). Адсутнасць фіксацыі адпаведнага дзеяслова, які лёгка ўзнаўляецца на падставе дзеясловаў тыпу *прыварыць* 'зварыць, прыгатаваць', *приморыць* 'змарыць' (ТС) і пад., не можа выклікаць сур'ёзных прэрэчанняў супраць названай версіі. Аднак сувязь з **melti* трактуецца як другасная, што паўплывала на выцясненне першаснай аманімічнай асновы **-mēlētī*, **-milati*, **-moliti* са значэннем 'выступаць, паказвацца з-за чаго-небудзь', якая параўноўваецца з алб. *mal* 'узгорак з крутымі схіламі; абрыў; бераг' (падрабязна пра апошняе Бярнар, Българ. изсл., 264), лат. *mala* 'край, бераг' і пад. (Куркіна, Этимология—1973, 34—37); супраць роднасці з названымі формамі Трубачоў (ЭССЯ, 9, 49), вяртаючыся да зыходнага **melti*, **molъ* 'малоць, церці'. Калужская (Палеобалк. реликты в совр. балк. языках. М., 2001, 126) тураў. *прымол* звязвае з грэч. промолі 'падэшва гары; выток ракі' і далей з алб. *mal*, арум. *mal* 'бераг', літ. *malá* 'край, вобласць', *jūrmala* 'марское ўзбярэжжа', лат. *jūrmala* 'марскі бераг', ст.-ісл. *mól* 'вал з дробнага камення ўздоўж берага', а таксама славен. *móla* 'выступ, балкон, вастрыё', 'ўздоўж' разам з усімі названымі формамі да і.-е. **mol-* 'выступаць, выдавацца'. Магчыма, тут назіраецца супадзенне слав. **molъ* (< **melti*) з субстратным каранем, вядомым у больш шырокім значэнні на значнай індаеўрапейскай тэрыторыі. Сувязь з мул. 'іл', якая прапануецца для ўкр. *вімул* 'вымытае паглыбленне' (ЕСУМ, 3, 532), здаецца малаверагоднай, параўн. *примулина* 'нанесены вадой глей, мул'. Гл. таксама Глухак, 505: *promóliti* (se).

Прымсціца (*прымсціца*, *примсціць*) 'здацца, падацца; прыпроіцца' (Ласт.), параўн. рус. *примститься* 'прыпроіцца, здацца; прысніцца'. Арэальнае ўтварэнне ад незафіксаванага **мсціць/мсціцца* адпаведнай семантыкі (гл. амонімы ў артыкуле

мста 'помста'), якое працягвае прасл. **mьstiti* (*se*)₂ 'здавацца, мроіцца', этымалагічна тоеснага **мьтъсь* і роднаснага лексемам гнязда прасл. **mitь/mitь*, **mitě*, **mititi*, **mitusь*, **mitusiti*, **мьтина* (ЭССЯ, 21, 171—172). Параўн. *пры́мха* (гл.).

Прыму́дры (*прыму́дры*) 'выдумкі, вычваранне' (Юрч. СНС). Бясуфікснае ўтварэнне ад *прымудрава́ць*, якое ад *мудрава́ць* (гл.). Параўн. рус. смал., дан. *примудря́ться* 'ўмудрацца, ухітрацца; лаўчыцца', укр. *примудрува́ти* 'прыдумаць, ухітрыцца'.

Прыму́лок 'ручка касы; лучок', *прымо́лок*, таксама (з сінкопай) *прымлок* 'тс' (жыт., ДАБМ; Выг., ТС). Прыставачна-суфіксальныя ўтварэнні з фактычнай дэсемантызацыяй значэння прэфікса ад *му́ліца*, *му́лец*, *му́ліц* 'ручка (касы, сахі, вясла)' (гл.) і часткова з дыялектнай субстытуцыяй націскага галоснага, якія не да *му́ліць* (гл.), а працягваюць прасл. **mulica* з адпаведнай семантыкай кантынвантаў (гл. ЭССЯ, 20, 180—181).

Прыму́рак, *прымо́рак*, *прумо́рак*, *прымо́рок*, *прымо́рок*, *прыморочэ́к* 'тое, што прымуравана, прыбудавана; выступ (радзей выемка), карніз печы, на якім можна сядзець або ставіць, класці што-небудзь; выступ на бакавой сценцы печы, па якім залазяць на печ; ляжанка, тапчан пры печы як яе частка' (ТСБМ, Інстр. 1, Шушк., Янк. 2, Лексика Пол., 3 нар. сл., Шатал., Нар. словатв., Жд., Сл. ПЗБ; маладз., дзятл., стаўб., слуц., ЛА, 4; ПСл). Прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне ад *мур* (гл.). Параўн. аналагічнае ўкр. *приму́рок* 'карніз печы; каменная прыбудова; бакавая сцяна ганчарнай печы'.

Прыму́сіць, *прымуша́ць* 'сілаю або іншым уздзеяннем дамагацца, каб нешта было зроблена, выканана; абавязаць, патрабаваць зрабіць што-небудзь' (ТСБМ, Мядзв., Нас., Мал., Ласт., Гарэц., Др.-Падб., Яруш., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), сюды ж вытворныя: *прымусо́во* 'пад прымусам' (карэліц., Сл. ПЗБ), *прыму́с*, *прыму́с*, *прыму́сы* 'прымушэнне, уціск, прыгнёт' (ТСБМ, Нас., Нік. Очерки, Мядзв., Мал., Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Др.-Падб., Бяльк.; вільн., швянч., Сл. ПЗБ), *прымуша́ння* 'тс' (Бяльк.), *прыму́сіны* 'тс' (Нар. Гом.), *прыныму́с* 'тс' (кам., Жыв. НС), *прымусо́ўка* 'пакаранне; месца, дзе можна жыць толькі пад прымусам' (Ян.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад запазычанага са ст.-польск. *му́сіць* (гл.). Укр. *примуша́ти*, *приму́сити* 'тс', *приму́с* 'прымушэнне; настойлівае ўгаворванне і прымус гасцей да пачастунку'. Гл. таксама ЕСУМ, 3, 539.

Пры́мха, часцей мн. л. *пры́мхі* 'забабоны, забабонныя прыкметы' (ТСБМ, Шн. 1, Растарг.; лях., Сл. ПЗБ, ТС), *пры́мухі* 'прымхі; жарты' (Ян.). Няясна. Верагодна, з'яўляецца аддзяслёўным утварэннем ад *прымсціць/прымсціцца* (гл.) з экспрэсіўным -х- на месцы -с- у фіналі асновы (чакалася б **прымс(х)а*) і развіццём першаснай семантычнай базы (гл. Краўчук, Бел. лекс., 86). Іншыя версіі выказвалі Мікуцкі (сувязь з *муха*, параўн. польск. *muchi w nosie* 'пра ганарлівага, непрадказальнага', гл. падрабязней Неўская, История слав. этим., 21; параўн. яшчэ макед. *мушичка* 'мошка; капрыз'), Свобода (Studies in Slavic Ling. and Poetics, N.Y. — London, 1968, 247). Ткачэнка (ЕСУМ, 4, 574) параўноўвае з рус. *пáмха* 'перашкода, ліха, пошасць', *помха* 'неўраджай', што да *мох* (гл.), **мьха* 'хвароба коласа; іржа'; Трубачоў (ЭССЯ, 22, 194) адносіць да **тхъ* (гл. *мох*) у сувязі з павер'ямі, але не выключаецца і сувязь з **тхъька* 'мошка, мушка'. Параўн. укр. *пры́мхи* 'тс', *пры́мха* 'капрыз, недарэчнае жаданне, выдумка', *пры́мхати* 'капрызіць', *пры́мхливий*, *примхува́тий* 'капрызны, пераборлівы'. Спецыяльна гл. Мяркулава, Этим. иссл., 6, 23.

Пры́мы ў словазлучэнні *прыстаць у прымы* 'пайсці ў прымакі' (Мартынаў, Лекс. Палесся, 15). Гл. *прыма́к*, *прыма́ць*₂.

Прымя́каць 'прымяраць (спехам, недакладна)' (Юрч.). Магчыма, іранічная сувязь з *прымя́каць* 'прыбіць каго-небудзь чым-небудзь тупым' (Нас.), прэфіксальнае да *мя́каць* (гл.), і *намя́каць* 'намякаць', параўн. *намя́каць* 'адлупцаваць' (гл.).

Прымя́ніць 'ажыццявіць на справе, выкарыстаць' (ТСБМ), *прымяні́ць* 'прыстасаваць' (Бяльк.), *прымяні́цца* 'налаўчыцца' (ТС); сюды ж зваротныя *прымяні́цца* 'прыцэньвацца, прыкідваючы па грошах' (брагін., 3 нар. сл.), *прыміня́цца* 'тс' (Бяльк.) з, відаць, першасным значэннем. Прыставачна-суфіксальнае да *мэна* 'абмен' (гл.). Параўн. аналагічныя рус. арханг. *применить* 'ажыццявіць; выкарыстаць', свярдл. *примениться* 'прышаніцца', укр. *приміні́тися* 'прыстасавацца'. Паводле Пацюпы (Гармонія, 11), "славянiзм", з рус. *применить* 'выкарыстаць', што, відаць, можна сцвярджаць толькі ў дачыненні да літаратурнай мовы.

Прына́гліць 'гвалтам, нахабна прымушаць да чаго-небудзь' (Нас.). Да *на́гліць* 'нахабна хлусіць; прымушаць' (гл.), якое ад *на́глы* (гл.). Хутчэй за ўсё, сюды ж таксама *прынагляда́ць* 'пры-

мушаць' (шальч., Сл. ПЗБ), якое, такім чынам, трэба лічыць вынікам кантамінацыі *прына́гліць* з *нагляда́ць*.

Прына́да 'тое, чым прывабліваюць птушак, рыб, жывёл; тое, што прыцягвае, прываблівае' (ТСБМ, Чач., Нас., Мал., Арх. Федар., Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Др.-Падб., Шат., Бяльк., Растарг., Сцяшк.; віл., лях., маст., Сл. ПЗБ, ТС), 'настой пахучага зеля (якім крапілі вуллі)' (віл., 3 нар. сл.), 'ласунак' (ваўк., Сл. ПЗБ), *пріна́да* 'прынада' (Бяльк.), *пріна́дка* 'невялікі вулей з кары для прываблівання пчол, які ставяць на дрэве' (слаўг., Нар. сл.), *прінадэ́нка* 'прынада' (Булг.), ст.-бел. *пріна́да*, *пріна́да пташа* (Ст.-бел. лексікон). Адрэзаслоўны назоўнік ад *пріна́дзіць*. Стараж.-рус. *прінада* 'прыбаўленне, далучэнне', рус. паўд., зах., смал., бранск., дан. *пріна́да* 'тое, чым прынаджваюць розных жывёл', дан. 'сіло (для лоўлі птушак)', смал. *пріна́душка* 'прынада', укр. *пріна́да* 'тс'. Інакш Фасмер (3, 365), які прапануе складаны шлях утварэння: прыстаўкі **при-*, **на-* + кантынванты і.-е. каранёў **dō-* ці **dhē-*, што не пераконвае; гл. таксама Пятлёва, ОЛА, Исследов., 1994—1996, 207.

Прына́дзіць 'прыцягваючы ўвагу чым-небудзь (звычайна кормам), прымусіць наблізіцца (птушку, рыбу, жывёл); прыцягнуць да якой-небудзь справы' (ТСБМ, Нас., Др.-Падб., Растарг., Шатал., ТС), *пріна́дыты* 'прыцягнуць, завабіць' (Клім.); сюды ж зваротнае *пріна́дзіцца* 'пайсці на прынаду (пра птушак, рыб, жывёл)'; разм. 'прызвычайна быць, бываць дзе-небудзь; панадзіцца, унадзіцца' (ТСБМ, Нас., Байк. і Некр.; маг., Янк. 2, Ян.; пух., Сл. ПЗБ), таксама перан. *пріна́дзіцца* 'ўладкавацца, прыстасавалася, прыладзіцца' (полац., Жыв. НС), ст.-бел. *пріна́жоньі* 'прываблены'. Верагодна, да прасл. **prinaditi (se)*, прэфіксальнага ўтварэння ад **naditi* (гл. *на́дзіць*). Стараж.-рус. *пріна́дити* 'прывабіць, далучыць; прыцягнуць, прывязаць', рус. смал., бранск. *пріна́дити* 'прынадзіць жывёлу (звычайна кормам-прынадай)', дан. 'прывабіць, прыцягнуць да сябе ўвагу', укр. *пріна́дити* 'прынадзіць, прывабіць', *пріна́дйтися* 'панадзіцца' *пріна́дні́сть* 'прывабнасць; прыгажосць', *пріна́дний* 'спакуслівы, прывабны', *пріна́дно* 'спакусліва, прынадна, прывабна'. Параўн. польск. *przynęcić* 'тс' (< **nōtiti* > *nęta*) 'прынада', якое можна параўнаць з *нуціць ракі* 'прынаджваць, лавіць ракаў' (Ласт., пад словам *рак*).

Прына́кучыць 'абрыднуць' (Некр.). Сцягнутая форма не зафіксаванага, але цалкам магчымага **прына́дакучыць* < *надакучыць* 'надаесці' (гл.).

Прына́мсі 'ва ўсякім разе' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Байк. і Некр.), *пріна́мся* (Др.-Падб.), *пріна́мсі*, *пріна́мсці* (Бяльк.), таксама *пріна́мні*, *пріна́(й)мней* (Шпіл., Нас., Гарэц.), *пріна́мнэ* 'тс' (Булг.). Верагодна, першаснай формай з 'яўляецца *пріна́(й)мней* — вынік лексікалізацыі словазлучэння кшталту *прі найменей*. Развіццё іншых форм абумоўлена далейшымі ўнутрыслоўнымі працэсамі (у прыватнасці, прагрэсіўнай дысіміляцыяй назальнай групы -мн-), выкліканымі фармальным разыходжаннем дэрыва-таў. Паводле Кюнэ (Polp., 89), формы з -мн- запазычаны з польск. *przynajmniej* 'па меншай меры', што як і ўкр. *прінаймні* 'тс', калькі ням. *am mindesten* (ЕСУМ, 4, 574; Банькоўскі, 2, 942—943).

Прына́пуграны 'расфранчаны, адзеты па-святочнаму' (рагач., Нар. Гом.). Прэфіксальнае ўтварэнне да незафіксаванага **на́пуграны* 'напудраны' з распадабненнем выбухной групы -др-, параўн. аналагічныя ўтварэнні рус. дыял. *пріна́пугртыць* 'напудрыць', *пріна́пугртыць* 'тс', *пріна́пугртыцца*.

Прына́дзіцца 'надрывацца (з крыку, піску і пад.); паказваць незадаволенасць; капрызіць' (слонім., Жыв. сл.; Нар. Гом., ТС); сюды ж экспр. *пріна́дзіцца* 'паміраць' (гродз., Сл. ПЗБ; тут падаецца яшчэ ў якасці магчымай паралелі літ. *pasisprėnde* 'выцягнуцца', уплыў якога цалкам верагодны). Таксама сюды ж *пріна́дзіць* 'вельмі тонка прасці; нагаворваць на каго-небудзь' (навагр., Жыв. НС) з эпентэтычным -і- ў гістарычным прэфіксе, які "ўзнаўляе" складовасць, і цікавым семантычным развіццём. Хутчэй за ўсё, звязана з *пріна́дзіцца/пріна́дзіць* (гл.) са значэннем 'занудзіцца, зажурыцца' і пад. Размоўны перанос націску на прэфікс абумовіў рэдукцыю да нуля націскага -ў-, а фармальная аддаленасць асноў — семантычныя змены (параўн. ніжэй аналагічныя працэсы ў рускай і ўкраінскай мовах). Не выключаны толькі ўсходнеславянскі характар дзеясловаў, параўн. рус. дыял. *пріна́дзіць* 'сярдзіты, недаступны на выгляд чалавек', 'надзвычай напышлівы, фанабэрысты чалавек', *пріна́дзіць* 'тс', укр. *пріна́дзіцца* 'фанабэрыцца, важнічаць; капрызіць; трымацца малайцом; бадзёрыцца, казырыцца; сердаваць', *пріна́да* 'пыха, фанабэрыя; напышлівы, фанабэрысты чалавек; капрызы; капрызны чалавек' (адносна апошняга гл. ЕСУМ, 4, 575: "няясна"). Гл. *пріна́дзіцца*.

Пры́нік (*прінік*) ‘драўляны выступ каля печы замест ляжанкі’ (Мат. Маг.). Бясуфіксае ўтварэнне ад *прынікнуць* ‘прыціснуцца’ з пераносам націску на прэфікс і звужэннем семантыкі. Параўн. аналагічнае рус. пск. *прініка* ‘прытулак, прыстанак’, а таксама семантыку дзеясловаў: том. *прінікаць* ‘межаваць, прылягаць’, укр. *прінікаці, прынікнути* ‘шчыльна прытуляцца да каго-, чаго-небудзь’.

Пры́ніка ‘чалавек, які дрэнна бачыць’ (Жд.). Як і папярэдняе, да *прынікнуць*, але са значэннем ‘прыпасці’ і звужэннем семантыкі. Параўн. аналагічнае ўтварэнне (прыслоўе) у рус. арханг. *прінічиво* ‘пільна (углядацца і пад.)’.

Пры́ніць (*прініці*) ‘прымацоўваць паплёт паверх саломы’, *прініца, праніца, прыніцы* ‘паплёт (у страсе паверх саломы)’ (ТС; лун., столін., ЛА, 4). Падаецца, што можна прапанаваць два шляхі ўтварэння дзеяслова. Найбольш верагодны — вытворны адсубстантыўны: ад назоўнікаў *прініца, праніца, прыніцы*, якія ў сваю чаргу ўтварыліся як размоўныя другасныя карэляты першасных *пріміца, праміца*, параўн. асабліва *прімніца* ‘паплёт (у страсе паверх саломы)’, гл. *пріміна*. Другая магчымасць — семантычны перанос з адначасовым сцяжэннем ткацкага тэрміна *прініціць* ‘прывязаць кабылку ў ніце’ (брагін., Нар. сл.), прэфіксальнае да *ніціць* (гл.), у гэтым выпадку назоўнікі кшталту *прініца* маюць аддзяяслоўнае паходжанне.

Прыно́жак ‘дэталі у калаўроце, на якую наступаюць нагой, каб прывесці ў рух кола’ (Скарбы), мн. л. *прыно́жкі* ‘планкі, якія злучаюць ніжнія часткі нажа стала’ (паст., Сл. ПЗБ). Суфіксальная лексікалізацыя словазлучэння *пры назэ*; параўн. аналагічнае, але з іншай семантыкай рус. дыял. *пріно́жка* ‘перакладзіна, якая змацоўвае стойкі ткацкага станка’.

Прыно́жыцца ‘стаміцца пасля вялікага пераходу’ (чэрв., Жд. 3). Суфіксальная лексікалізацыя словазлучэння *прытаміць ногі*. Параўн. *прыдаро́жыцца* ‘здаражыцца’ (ад *даро́га*, гл.).

Прыно́с, мн. л. *прыно́сы* ‘падарункі’ (пух., Сл. ПЗБ). Ст.-бел. *прінос* ‘ахвяра; прынашэнне’. Узыходзіць да прасл. **prinosъ* < **nositi* (*se*) (гл. *насіць*, а таксама ЭССЯ, 25, 206—210; зрэшты, не выключана і іншая магчымасць, а менавіта: **prinosъ* < **nosъ*₂ з адпаведнай семантыкай, гл. ЭССЯ, там жа, 216). Ст.-слав.

пріносъ ‘прынашэнне; ахвяра, дар; прыбытак, даход’, ст.-рус. *пріносъ* ‘прынашэнне; ахвяра, дар; пасаг (?)’ (Сразн.), польск. *przynos*, балг. *прінос*, рус. дыял. *прінос* ‘у вясельным абрадзе — падарунак (нявесце, маладым, бацькам маладых)’, *пріносный* ‘падораны’, укр. *прінос* ‘падарунак; прынашэнне, ахвяраванне; ахвяра’, *пріносіні* ‘падарунак; прынашэнне’. Параўн. цікавае каш. *bradlo* ‘пасаг’ з “адваротнай” семантыкай — ‘тое, што бяруць’ (SEK, 1, 138). Гл. таксама БЕР, 5, 726.

Прыну́дзіць ‘прымусіць’ (Ян.), *прыну́дзілавец* ‘хто працуе па прымусу’ (паст., Сл. ПЗБ), *загнаць у прыну́д* ‘прымусіць зайсці сілай’ (ТС), сюды ж дзеясловы з іншай семантыкай, адлюстраванай у *ну́дзіць* (гл.): *прыну́дзіць* ‘занудзіцца, зажурыцца’ (Ян.), *прыну́дзіцца* ‘тс’, *прыну́дзіць* ‘затхнуцца (пра рыбу)’ (ТС); таксама сюды ж аддзяяслоўныя субстантывы *прыну́да* ‘туга’ (ТС), *пріну́жа* ‘прынука, прымус’ (Бяльк.). Ст.-бел. *пріну́дзіти* ‘прымусіць, загадаць’. Узыходзіць да прасл. **prinuditi*, прэфіксальнага ўтварэння ад **nuditi* (*se*). Ст.-слав. *пріноу́дити* ‘прынудзіць’, ст.-рус. *пріну́дзіти* ‘прымусіць, прынудзіць; загадаць; пераканаць; прызначыць’ (Сразн.), рус. *пріну́дзіть* ‘прымусіць’, укр. *пріну́дзіти* ‘змучыць, змарыць тугою, смуткам’.

Прыну́каць, ‘прымушаць, патрабаваць’ (Нас., Ласт., Байк. і Некр., ТСБМ), *пріну́каць* ‘тс’ (Бяльк.). Сюды ж вытворныя назоўнікі *пріну́ка* ‘прымус, прымушэнне’ (ТСБМ, Нас., Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Др.-Падб., Янк. БП), *пріну́ка* ‘тс’ (Бяльк.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *ну́каць* (у ЭСБМ адсутнічае), параўн. *пану́каць* (гл.), якое, верагодна, праз *ну́каць*, адносяць да ўзмацняльнай часціцы *ну* (гл.). Больш абгрунтаванай падаецца версія аб праславянскім характары адносін **nukati* (*se*) і **nu* (ЭССЯ, 26, 30—32; 43—44). Прэфіксальныя ўтварэнні ўсходнеславянскага характару, параўн. рус. зах. *пріну́каць* ‘прымушаць’, укр. *пріну́кувати* ‘прымушаць, вымушаць’. Польск. *przynikać, przynika*, верагодна, усходнеславянскія запазычанні (Брукнер, 352).

Прыны́цпал ‘начальнік, гаспадар у адносінах да падначаленых’ (ТСБМ), *прыны́цпалка* ‘завадатарка’ (Нас.), *прыны́цпалуха* ‘ахайны чалавек’ (Сіг.). Адзначаецца ўжо ў ст.-бел. з цікавым значэннем — *пріны́цпаль* ‘завадатар якой-небудзь крывінальнай справы’. Запазычана са ст.-польск., сучаснае польск.

pryncypal ‘шэф, кіраўнік’, адтуль жа і ўкр. *prinципал* ‘гаспадар, начальнік; пра кіраўніка якой-небудзь установы, прадпрыемства’, што, у сваю чаргу, з лац. *principālis* ‘першы, галоўны, найважнейшы’ (ЕСУМ, 4, 575; Банькоўскі, 2, 806).

Прынцэса ‘суценка з шырокімі фальбонамі’ (віл., Жд. 3). Пераноснае з *прынцэса* ‘тытул жонкі або дачкі прынца’, якое праз ням. *Prinzessin* з франц. *princesse* (Фасмер, 3, 365). Параўн. аналагічныя рус. дыял. *принцэсса* ‘жаночая прыгожая доўгая суценка (звычайна адразная, з расклёшанай ці складкаватай спадніцай, фальбонамі)’, *принцэсс* ‘тс’, ‘суценкі’.

Прынцішчыца ‘сцішыца’ (шчуч., Сл. ПЗБ). Верагодна, прыставачна-суфіксальнае ўтварэнне з лагічным пашырэннем значэння да *нбшчыць* ‘муркаць’ (гл.), якое Грынавяцкене (там жа) лічыць запазычаннем з літ. *niūkšėti* ‘тс’.

Прынясёнка экспр. ‘падчарка’ (віл., Сл. ПЗБ). Суфіксальнае ўтварэнне ад *прынёсці* з цікавым развіццём дзеяслоўнай семантыкі. Параўн. *прывядзёнка* (гл.).

Прыняць, зак. тр. *прыняцца* ў розных значэннях ‘прыняць’ (ТСБМ), ‘з глыбокай уразлівасцю ўспрыняць што-небудзь’ (Жд. 2), сюды ж аддзяслоўнае ўтварэнне *прынятае* ‘аплодненае яйцо’ (воран., ЛА, 1). Ст.-бел. *приняти* ‘атрымаць; узяць; авалодаць, заваяваць; прызнаць’, укр. *приняти* ‘прыняць; прыняць, палічыць за што-небудзь; атрымаць, узяць; узяцца; зазнаць, перанесці, вытрымаць’, рус. *принять*, параўн. з вялікім шэрагам значэнняў у гаворках. Узыходзіць да прасл. **prinęti*, прэфіксальнага ўтварэння ад прасл. **ęti* з больш познім *n-*, якое лічаць прэфіксальным, гл. *няць*.

Прып (*prin*) ‘перадпечны выступ з цаглянай пляцоўкай’ (Нік. Очерки). Няясна. Відаць, з *прыпек* ‘выступ печы’ (гл.) з адсячэннем фіналі слова, успрынятай у якасці памяншальнага суфікса *-ек*.

Прыпавёстка ‘дадатак да аповесці, апавядання; прымаўка’ (Нас.), *прыповесьць* ‘прытча’ (Ласт.), ст.-бел. *приповѣсть* ‘прымаўка’ (Ужэвіч, 1616, гл. Карскі, 2—3, 92), *приповесть*, *приповястка* ‘тс’, *приповясть* ‘прытча’ (Ст.-бел. лексікон). Укр. *приповістка*, *приповість* ‘прыказка, прымаўка; апавяданне; прытча’, *приповідка* ‘прыказка, прымаўка’. Улічваючы фанетыку, магчыма, запазычана з польск. *przypowieść* ‘прытча, прымаўка’, па-

водле Банькоўскага (2, 946), ад *przypowiedzieć* ‘расказаць з маральна-дыдактычным намерам’. Глухак (503) аналагічнае харв. *prpovijédati* ‘расказаць’ лічыць калькай лац. *praedicare*, што зусім не абавязкова пры наяўнасці **povédati* ‘распавесці’, параўн. таксама серб.-харв. *приповест* ‘прымаўка’, *приповijetka* ‘апавяданне, казка’, славен. *prpovédka* ‘тс’; гл. Сной₂, 578.

Прыпадак₁, *прыпадок*, *прыпадък*, *пріпа́дък*, *пріпа́дык* ‘раптоўны прыступ якой-небудзь хваробы; падучая хвароба, эпілепсія’ (ТСБМ, Нас., Ласт., Байк. і Некр.; мазыр., Нар. Гом.; брасл., шуміл., нараўл., Сл. ПЗБ, ЛА, 3), *прыпадык* ‘тс’, *пранпа́дак* ‘эпілепсія’, мн. л. *прыпа́дкі*, *прыпа́ткі*, *прыпа́дкы*, *прыпа́ткы* ‘тс’ (Сл. ПЗБ, Мат. Маг., ЛА, 3), *пріпа́дык* ‘прыпадак, прыступ эпілепсіі’ (Бяльк.), *прыпа́дны* ‘хворы на эпілепсію; халерык, істэрык’ (Янк. 1), *прыпа́дзь* ‘разнастайныя нервовыя прыпадкі, галоўнай прычынай якіх з’яўляецца спалох’ (Шат.). Рус., укр. *пріпа́док* ‘раптоўны прыступ хваробы; рэзкае, моцнае праяўленне чаго-небудзь’, рус. дыял. ‘істэрычная хвароба ў жанчын’, ‘хвароба; бяда; няшчасце’. Да *прыпа́даць*, *падаць* (гл.); дэрыват з суф. *-ак*, да семантыкі параўн. *падучая хвароба*, *падучка* (гл.). Параўн. Мяркулава, Этимология—1967, 164.

Прыпадак₂, *прыпа́док* ‘выпадак; прыгода’ (Нас., Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Др.-Падб., Мат. Гом., ТС), са звужэннем семантыкі *прыпа́дак* ‘страта’ (шчуч., Сл. ПЗБ), *прыпа́дам* ‘выпадкова, нечакана’ (Нас., Байк. і Некр.), *прыпа́дны* ‘які як раз падыходзіць, выгадны’ (Нас.), *пріпа́дым* ‘выпадкам’ (Бяльк.), *прыпа́дкамі* ‘прыхваткамі’ (паст., Сл. ПЗБ). Сюды ж рус. дыял. (у Літве і Латвіі) *пріпа́док* ‘няўдалы выпадак, няшчасце’, укр. *пріпа́док* ‘выпадак’, *пріпа́дком* ‘выпадкова’, польск. *przypadek* ‘выпадак; выпадковасць’, *przypadkiem* ‘выпадкова’, чэш. *případ* ‘выпадак’, славац. *případ* ‘выпадак, прыгода’, в.-луж. *případ*, н.-луж. *pśipad* ‘тс’. Арэальнае ўтварэнне ад *прыпасці*, *прыпадаць* ‘выпадаць, здарацца’, параўн. ст.-бел. *припальый* ‘які здарыўся, адбыўся’ (Ст.-бел. лексікон), якое, паводле прынятай версіі (Шустар-Шэўц, 2, 1178; Банькоўскі, 2, 943), калькуе лац. *casus*, ням. *Zufall* ‘тс’. Паводле Кюнэ (Poln., 90), беларускае слова запазычана з польскай.

Прыпа́даць₁ ‘нізка нахіляцца, апускацца; прыціскацца’, ‘даставацца, выпасці каму-небудзь; здарыцца, аказацца’, ‘прыйсці-

ся' (ТСБМ, ТС), 'апускацца' (ТС), 'спадабацца на смак' (паст., Сл. ПЗБ), 'здарацца, выпадаць' (Бяльк.). Рус. *припа́даты* 'прыхіляцца, прыціскацца; нахіляцца', 'здарацца, адбывацца', 'нечакана з'яўляцца', 'шчыльна прылягаць', 'кульгаць' і да т. п., укр. *припа́дати* 'падаць, класіся на што-небудзь', 'нахіляцца', 'падыходзіць; пасаваць', 'кульгаць', ст.-рус. *припа́дати* 'схіляцца, прыгінацца', 'падаць, здыхаць', польск. *przypadać* 'прытуляцца', 'пазбягаць, падскокваць', 'здарацца', чэш. *připadati* 'прыходзіцца (на долю); наставаць', славац. *pripadat'* 'прыходзіцца; прыпадаць (на долю)', в.-луж. *připadać* 'прыналежаць; прыходзіцца', серб.-харв. *припа́дати* 'належаць; даставацца на долю', 'прыхіляць, прыціскаць', славен. *pripadati* 'даставацца на долю'; 'належаць', балг. *припа́дам* 'схіляцца, падаць', 'страчваць прытомнасць'. Прасл. **pripadati* з першасным значэннем 'упасці да ног', захаваным у ст.-слав. *припасти* (Сной₂, 577). Прэфіксальны дэрыват ад **padati*.

Прыпа́даць₂ 'прыставаць (пра хваробу)' (смарг., Сл. ПЗБ). Рус. дыял. з Латвіі і Літвы *припа́даты* 'хварэць, хілець', польск. *przypadłość* 'хвароба, недамаганне'. Да *прыпа́даць₁*; параўн. Мяркулава, Этимология—1967, 164. Параўн. яшчэ рус. *пасть* (аб скаціне) 'здыхнуць'.

Прыпа́дзісты₁, *прыпа́дзістая* 'аб зямлі — неўраджайнае поле з мноствам ям' (Выг. дыс.). Рус. смал., цвяр. *припа́дливый* 'зацвярдзелы (пра зямлю, глебу)', кур. *припа́дний* 'тс'. Да *прыпа́даць₁* (гл.) у значэнні 'шчыльна прылягаць', параўн. таксама *прыпа́дзь₂* (гл.).

Прыпа́дзісты₂ 'прыземісты' (чэрв., Сл. ПЗБ). Укр. *припа́дистий* 'пакаты, спадзісты', *припа́дливий* 'нізінны'. Да *прыпа́даць₁* (гл.).

Прыпа́дзь₁ 'закалец — сыры, недапечаны слой хлеба каля ніжняй скарынкі, які ўзнікае пры неналежным выпяканні', *прыпа́длівы* 'з закальцам, як бы трохі прылеплены да поду' (Нас.). Магчыма, перанос значэння з наступнага слова — 'сыры слой у хлебе, як глей', але не выключана і незалежнае ўтварэнне ад *прыпа́даць* з семантычнай матывацыяй: 'нізкі; які не падняўся; злеглы' і да т. п.

Прыпа́дзь₂ 'слой глеістай зямлі; падзол' (Нас., Байк. і Некр., Варл.), *прыпа́длівы* 'глеісты, з падзолам' (Нас.), *прыпа́длівый*

'вільготны, злеглы (аб зямлі)' (Бяльк.). Рус. зах. *припа́дь* 'падзолістая глеба', смал., цвяр. *припа́дливый* 'зацвярдзелы (пра зямлю, глебу)', укр. *припа́дь* 'нізіннае месца; чарназём з гразкай глінай', *припа́дливий* 'нізінны'. Да *прыпа́даць₁* 'нахіляцца, прыціскацца', 'шчыльна прылягаць'.

Прыпа́зна (*прыпы́зна, прыпы́зна*) 'позна, пазнавата' (Бяльк.). Рус. смал. *припа́зно* 'надта позна'. Да *позні, позна* з прыстаўкай *пры-* (гл.), што перадае непаўнату прыметы дзеяння.

Прыпа́лы 'які прыспеў нечакана' (Нас.). Да *прыпа́даць₁* 'нечакана з'яўляцца' (гл.).

Прыпа́л 'прыпол' (астрав., ашм., Сл. ПЗБ). Гл. *прыпа́л*.

Прыпа́ласісты 'паласаты' (лід., Сл. ПЗБ). Рус. карэл. *припа́лосица* 'папярочная нітка на дарожцы, тканай з ануч'. Ад *пры-* і *паласа́* (гл.).

Прыпа́лёўваць 'прымацоўваць' (пух., Сл. ПЗБ). Да *палява́ць₂, палёваць* 'тармазіць калком хвост плыта' (гл.), аднак з больш дакладнай перадачай семантыкі польск. *palować* 'забяспечваць калкамі; падвязаць (расліны)'. Гл. яшчэ *па́ля*.

Прыпа́ль 'прыпаленае, падпаленае месца; рэч з прыпаленага матэрыялу' (Нас.). Аддзяяслоўны дэрыват ад *прыпа́ліць* < *паліць*.

Прыпа́мінаць 'напамінаць' (Яруш.), *прыпа́мятаць* 'прыпомніць' (ТС), *припа́мін* 'ўспамін, згадка', *прыпа́мінка* 'ўспамін, памятка' (Бяльк.), *прыпа́мятка* 'знак на памяць' (Нас., Гарэц., Байк. і Некр., Яруш.). Дэрываты ад *па́мятаць* (гл. *памяць*), *па́мніць*.

***Прыпа́нач**, *прыпа́ноч* 'на світанні або змярканні' (Клім.). Да *па́нач, па́начы* (гл.).

Прыпа́р₁, *прыпы́р, прыпы́р, прыпы́р* 'душная гарачыня, спякота ў паветры ад сонца; напружаная летняя праца ў полі (у час касьбы, жніва)' (ТСБМ, Нік. Очерки, Шн. 2, Ласт., Касп., Хрэст. дыял., Сл. ПЗБ; міёр., Жыв. НС; полац., ушац., беш., віц., гарад., леп., ЛА, 2; в.-дзв., рас., полац., беш., барыс., акц., ЛА, 3), *збіць прыпа́р* 'парабіць амаль усю работу' (в.-дзв., Сл. ПЗБ), *прыпа́рка* 'гарачае вільготнае надвор'е' (Раст.), *припа́р* 'тс' (Бяльк.), вытворныя *прыпа́рніца, прыпа́рніца, прыпы́рніца, прыпа́рка* 'пара збору ўраджаю; самы спякотны час летняй працы, калі больш за ўсё парыць' (Нік. Очерки, Касп.; брасл., красл., Сл. ПЗБ; полац.,

сен., ЛА, 3), *пры́парнік*, *пры́парніца* 'той (тая), хто нанімаецца на працу на час напружанай летняй працы ў полі' (Нік. Очерки). Параўн. рус дыял. *припáр*, *припáрина*, *припáрка* 'гарачае надвор'е пасля дажджу; прыпарка'. Дэрываты ад *прыпáрыць* < *пáрыць* (гл.).

Прыпáр₂ 'папар' (Ян.) Параўн. рус. арханг. *пропáрить* 'пакінуць пад папар (пра зямлю)'. Гл. *папáр*.

Пры́парамак, *пры́паромок*, *пры́порóмок* 'прыстань, прычал для парома; паром, зроблены, як лодка' (Ласт.; карэліц., петрык., 3 нар. сл.; Маслен., ТС). Рус. *припарóмок* 'невялікі паром на дзвюх лодках'; 'прыстань для парома'. Конфікснае *пры-* + *-ак* утварэнне ад *паром* (гл.).

Прыпáс 'тое, што прыпасена; прыпасы; сродак самаабароны (зброя і пад.)' (ТСБМ, Гарэц., Байк. і Некр., Др.-Падб., ТС), мн. л. *прыпáсы* 'запасы' (вільн., Сл. ПЗБ). Рус. *припáс*, *припáсы* 'запас; прыпасы', дыял. 'маёмасць, каштоўнасць'. Дэрыват з нулявым суфіксам ад *прыпасáць*, гл. *запáс*.

Прыпáсак 'падпасак' (брасл., Сл. ПЗБ), *прыпáсач*, *прыпáсыч* 'тс' (ТС, Сл. Брэс., ЛА, 1). Рус. пск., цвяр. *припáсок* 'тс', укр. *припасáти* 'пасвіць'. Дэрыват з суфіксам *-ак* ад **прыпасáць* або ад *падпáсак* з заменай прыстаўкі *под-* на *пры-*.

Прыпасáцца 'прызвычаіцца' (брасл., Сл. ПЗБ). Няясна; магчыма, да *пасавáць* (гл.).

Прыпасáць 'падперазаць; завязаць (фартух)' (Сл. ПЗБ; іўеў., ЛА, 4). Да *пас* (гл.).

Пры́пахань 'здабытак' (ТС). Да *пахáць* 'разводзіць, атрымліваць' (ТС). Сюды ж, безумоўна, ст.-бел. (зямля) *на пры́пах* 'зямля, якую можна дадаць да раллі, што ўжо апрацоўваецца' (Даўгяла, Наш край, 1927, 1, 26). Рус. дыял. *припах*, *припахь*, *припахек* 'дадатковы (да надзелу) участак зямлі; прыараны да поля ўчастак цаліны'. Дэрываты ад **прыпахáць* 'прыраць' < *пахáць* (гл.) з рознымі суфіксамі: *-ань* (гл. аб гэтым суф. Карскі 2—3, 27), *-ь* (*прыпах*).

Пры́пéк, *пры́пéч*, *пры́пéчак*, *пры́пéчак* 'месца, пляцоўка перад чалеснікамі печы'; 'выступ печы або дашчаны насціл каля печы, на якім можна сядзець або ставіць што-небудзь; прымурак' (ТСБМ, Касп., Яруш., Бяльк., Дразд., Нік. Очерки, Сл. ПЗБ, ТС, ПСл, Шушк.). Рус. смал. *припéк* 'лава каля печы; прыпек', укр.

припéк 'прыпек; ляжанка'. Слова ўзнікла ў выніку зваротнай дэрывацыі ад *пры́пéч*, *пры́пéчак* з узнáўленнем этымалагічнага зычнага *-к-*, магчыма, не без ўплыву слова *прыпéк₂* (гл.).

Пры́пéнь 'гульня з манетамі, якімі б'юць аб сцяну' (Ваўр.). Ад *пры́пéць* 'дацягнуцца пядзям да чужой манеты', гл. *пéць*, *пну*.

Пры́пéтаваць 'біць, калаціць да смерці' (Нас.), *пры́пéтка* 'заклёпка' (Ласт.) Гл. *пéтаваць*.

Пры́пéўка 'частушка' (ТСБМ, Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Сцяшк. МГ.; швянч., Сл. ПЗБ, ТС), *пры́пéвка* 'тс' (драг., Сл. ПЗБ), *пры́пéва́йка* 'тс' (Ян.), мн. л. *пры́пéўні* 'прыпéвы' (Пал., Растарг.); сюды ж перан. мн. л. *пры́пéўкі* 'разнастайныя клопаты, выдаткі і іншыя дробязі' (Нас.), якое разам са смал. *пры́пéвок* 'дадатковыя клопаты, выдаткі, работа' ўтварае выразна акрэсленую ізагласу. Рус. *припéвка*, *припéвок* 'прыпéў, прыпéўка', польск. *przypiewek* 'тс', серб.-харв. *при́пéвка* 'прыпéўка'. Ад **пры́пéваць*, параўн. *жыць пры́пéваючы* 'добра жыць, не мець праблем'. Да *пéць* (гл.).

Пры́пéч₁, *пры́пéч*, *пры́пéчак*, *пры́пéчэч*, *пры́пéчка*, *пры́пéчок*, *пры́пéчак*, *пры́пéчча*, *пры́пéчшнік* 'прыпек', 'выемка для вуголля, попелу ў печы' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Яруш., Бяльк., Сл. ПЗБ, Сл. Брэс., Янк. 1, Янк. 2, Ян., Стан., Растарг., Шат., ЛА, 4). Рус. *при́пéч*, *при́пéчек*, *при́пéчье* ў аналагічных значэннях, укр. *при́пéч* 'прыпек; ляжанка на печы', польск. *przypiesek* 'ляжанка на печы'. Прэфіксальная (*пры́пéч*) і конфіксныя (*пры́пéчак* і пад.) дэрываты ад *пéч* (гл.).

Пры́пéч₂ 'пясчаны берагі; пляж' (Жучк., Стан.), 'пясчаны спадзісты бераг', 'пясчаны нанос каля берага ракі' (Яшк.); відаць, сюды ж *пры́пéчак* 'тона (участак вадаёма)' (вільн., Сл. ПЗБ), *пры́пéчоч* 'абрыў' (ТС), 'выступ (не абавязкова каля печы)' (Ян.). Рус. пск. *при́пéч* 'пясчаны бераг ракі (без расліннасці)', 'пясчаны нанос', волжск. 'уступ, прыпечак на дне ракі ўздоўж берага'. Этымалагічна тое ж, што і *пры́пéч₁*, першапачаткова 'абрыў, спадзісты бераг у выглядзе прыпечка'. Інакш Куркіна (Этымалогія—1985, 15), якая лічыць, што ў падобных утварэннях, параўн. яшчэ рус. *опéчь* 'пясчаная мель у рацэ', *опéчек* 'вал пяску, каменяў, намыты вадой', захоўваецца першапачатковае

значэнне **pektь* ‘скала, камень’ (гл. *печ, пячына*), бо прымітыўная печ мела форму ачага, складзенага з каменняў.

Прыпёк₁ ‘прыбаўка вагі хлеба пасля выпечкі ў параўнанні з вагой затрачанай на яго муку’ (ТСБМ, Стан.). Рус. *припёк* ‘тс’. Нулявы дэрыват ад дзеяслова *прыпякаць* < *пячы* (гл.), дзе прымае значэнне прыбаўлення, параўн. з адваротным значэннем рус. *припекать* ‘патраціць усю муку на выпечку’, гл. Чарныш, Слов. лексика, 49.

Прыпёк₂ ‘моцная спёка, гарачыня ад сонца’ (ТСБМ). Рус. *припёк* ‘тс’, польск. *przypiek*, серб.-харв. *припека* ‘тс’, балг. *припек* ‘месца, дзе моцна пячэ сонца’, макед. *припек* ‘тс’, *припека* ‘сонцапёк, гарачыня’. Гл. папярэдняе слова.

Прыпёка ‘рэдка тварог са смятанай’; ‘тоўчаная бульба са смятанай, з маслам, з салам, з яйкамі’; ‘чыстая смятана’; ‘тоўчаны мак, каноплі, намазаныя тонкім слоём на сачэнь’ (Нік. Очерки), таксама *прыпеканікі* ‘дранікі’ (шуміл., Сл. ПЗБ). Рус. дыял. *припёк, припёка* ‘праснак, дранік, булачка, якую выпякаюць на велікодным тыдні’; ‘дробныя ячныя крупы ці мак, яйкі, якімі пасыпаюць печыва, аладкі, бліныцы’. Нулявы дэрыват ад дзеяслова *прыпякаць* (гл. *пячы*) з тэматычным *-а-*. Паводле Чарныш (Слов. лексика, 88), арэальнае руска-беларускае ўтварэнне для абазначэння розных начынак, пасыпак і г. д.

Прыпёлак ‘прыпечак’ (пух., Жд. 2). Няясна. Магчыма, вынік кантамінацыі *прыпечак* і *пяколак* (гл.) (Лучыц-Федарэц, вусн. паведамл.).

Прыпівань ‘перад тым, як выпіць чарку, жадаць здароўя суседу, які будзе піць наступным’ (астрав., Сл. ПЗБ). Укр. *припивати* ‘пры частаванні чаркай крыху адпіваць з яе’, польск. *przyrpijać* ‘чокацца з кім-небудзь’, чэш. *připitek* ‘тост’. Незак. тр. да *прыпіць* < *піць* (гл.); магчыма, семантычнае запазычанне з польскай мовы.

Прыпінань₁, незак. тр. да *прыпяць* ‘прыхіліць; прымацаваць; зачыніць’ (ТСБМ) < *пяць, пну* (гл.). Сюды ж *прыпінанне* ‘прывязванне’ (Байк. і Некр.), *прыпінанца* ‘прыціскацца’ (тамсама). Укр. *припіночка* ‘вяроўка, якой прывязваюць жывёлу на пашы’.

Прыпінань₂ ‘настойваць узяцца за што-небудзь’; ‘папракаць, упікаць, рабіць вымовы’ (Нас., Байк. і Некр.; шальч., Сл.

ПЗБ), сюды ж назоўнікі *прыпінанне* ‘выгаворванне, упіканне’ (Нас., Байк. і Некр.), *прыпінкі* ‘папрокі’ (Нас.). Рус. кур. *припинать* ‘прыгнятаць, уціскаць’, укр. *припинатися* ‘чапляцца з чым-небудзь да кагосьці’. Пераноснае значэнне дзеяслова *прыпінань* (гл. папярэдняе слова); несумненна, паўплывала і семантыка дзеяслова *ўпікаць* (гл.).

Прыпінда ‘фартух’ (Нас., ТС), укр. *припинда* ‘фартух’, ‘хлеўчык, прыбудаваны да памяшкання’. Несумненна, да *прыпінань* (гл.), фіналь надае слову іранічна-экспрэсіўнае адценне (гл. ЕСУМ, 4, 575).

Прыпілішча ‘нагляд’ (ваўк., Арх. Федар.). Да *пільнаваць*, *пільны* (гл.).

Прыпіляць, *прыпілюкаць* ‘частым падахвочваннем прымуціць прыняцца за справу’ (Нас.). Параўн. рус. калуж. *припилить* ‘моцна насварыцца на некага’. Польск. *przyplić* ‘падахвоціць некага рабіць нешта’, *przyplować* ‘пастарацца, прыкласці старанне’, што да ст.-польск. *pila* ‘стараннасць, дбанне’, чэш. *píle* ‘тс’, Банькоўскі (2, 579) звязвае з *pila* ‘напільнік’ і цяжкасцю апрацоўкі прылад з каменя, крэменя, рога. Да *прыпіліць*, *прыпілаваць* у пераносным значэнні, гл. *пілаваць* ‘лаяць, данімаць’, а таксама *пілявы*, *піліць*, *пільны*.

Прыпірак ‘прыстанак, прыстанішча’ (Янк. 2). Суфіксальны дэрыват ад *прыпіраць* (гл. *пёрці*).

Прыплавіць ‘прыгнаць па вадзе’ (ТС). Рус. дыял. *приплавить* ‘тс’, *приплавь* ‘нешта прыбітае да берага, выкінутае вадой’, укр. *приплав* ‘прыстань’, чэш. *připlaviti* ‘прынесці плынню, хваляй; сплавіць па рацэ’. Да *плавіць*₁.

Прыпланак ‘дадатак да прысядзібнага ўчастка, які размешчаны воддаль’ (Ян.). Укр. *планок* ‘участак зямлі ў шэсць дзесяцін’. Да *план* ‘сядзіба, участак’. Параўн. рус. *планировать* ‘межаваць зямлю па плане’.

Прыплáč ‘галашэнне па нябожчыку’ (віл., Жыв. сл.). Рус. *приплáчка* ‘абрадавы вясельны плач’. Утварэнне ад **прыплакаваць* < *плакаць* з суф. *-ь*; аб суфіксацыі гл. Карскі, 2—3, 23. Параўн. таксама рус. дыял. *приплакивать* ‘выконваць абрадавыя песні-галашэнні (на вяселлях, пахаваннях), галасіць’, укр. *приплакувати* ‘плакаць над кім-, чым-небудзь, аплакваць’, *приплакування* ‘плач, галашэнне’.

Прыплód 'нованароджанае патомства (пераважна свойскіх жывёл або жывёл, якія маюць гаспадарчае значэнне); прырост у свойскіх жывёл' (ТСБМ, ТС), 'пазашлюбнае дзіця' (Сл. ПЗБ), *на прыплóдак* 'на развод' (Нар. Гом.). Рус. *приплód* 'нованароджанае патомства, прырост у свойскіх жывёл', дыял. *приплóдок* 'дзіцяня жывёлы', укр. *приплід*, *приплідок* 'прыплод', польск. *przyplódek* 'тс'. Вытворныя з нулявым суфіксам і суфіксам -ак ад **прыпладзіць* < *пладзіць* < *плод* (гл.).

Прыплугáніцца 'прывалачыся' (Жд.). Укр. *приплугáнитися* 'тс'. Да *плуг* (гл.), першапачаткова, відаць, 'цягнуць плуг'.

Прыплугáцца, *прыплугáцца* 'прыблукання; прыплесціся' (Нас., Байк. і Некр.). Гл. *плугáць*.

Прыплыў 'смецце, якое вада прыбівае да берага' (чэрв., Нар. лекс.), *прыплаўка*, *прыплаўнік* 'смецце, якое засталася на беразе пасля паводкі' (ТС), *приплаўнік* 'тое, што вада прыбівае да берагоў у час паводкі' (жыт., Нар. словатв.), *прыплаўнік* перан. 'перасяленец' (ТС). Да *прыплывáць*. Аналагічныя назоўнікі ёсць і ў іншых славянскіх мовах, параўн. рус. *приплыв* 'нешта прыбітае да берага, выкінутае вадой', укр. *приплив* 'прыліў'.

Прыплюх, *прыплюх* 'пакатая (пахілая) страху' (Нар. сл.; лях., івац., ЛА, 4). Да *прыплюснуць*, **прыплюхнуць* (гл. *плюснуць*).

Прыплянтацца 'прыстаць; прыблукання' (пух., Сл. ПЗБ). Гл. *плёнтацца* 'блытацца, цягацца'.

Прыпóведзь 'прымаўка' (трак., Сл. ПЗБ). Прымаючы пад увагу націск, магчыма, з польск. *przyowiedź* 'тс'; аднак параўн. чэш. *připověd'* 'абяцанне', серб.-харв. *приповед* 'апovesць, аповед', славен. *prípoved* 'тс', якія ўзыходзяць да **povědati* 'расказаць' (Сной₂, 578), што дае падставы для рэканструкцыі прасл. **приповѣдъ*, **приповѣдъ*. Гл. *вѣдаць*.

Прыпóй 'ільдзіна, якая прыбілася да берага' (навагр., Сл. ПЗБ). Рус. дыял. *припой* 'лядовы прышай', укр. *припой* 'крыга, якая моцна прымерзла да берагоў'. Нулявы дэрыват ад *прыпаяць* < *паяць* (гл.) з чаргаваннем галосных у карані.

Прыпóл 'ніжні пярэдні край сукенкі, кашулі' (ТСБМ, Мік., Мядзв., Шн. 2, Нас., Байк. і Некр., Др.-Падб., Бяльк., Растарг.; чэрв., Сл. ПЗБ; ТС), перан. 'калені' (віл., іўеў., чэрв., Сл. ПЗБ), *прыпóлле* 'прыпол' (Гарэц., Байк. і Некр.; Мат. Гом.), *прыпал* 'тс' (Сл. ПЗБ), сюды ж лексемы, якія працягваюць адзначаную

семантыку: *прыпóл*, *прыпóлле* 'аб'ём таго, што можна пакласці ў прыпол ці фартух' (Нас.), 'мера пры куплі-продажы' (Инстр. 3). Рус. *припóл* 'крысо адзення; падол', 'крысо адзення, падол, у які што-небудзь пакладзена', *припóл* 'колькасць чаго-небудзь, якая змяшчаецца ў падоле', укр. *припiл* 'полка ці крысо адзення, згорнутыя такім чынам, каб у іх можна было пакласці што-небудзь', польск. *przypole* 'фартух'. Ад *пры-* і *палá*, гл. Першапачаткова *прыпóл*, магчыма, абазначаў пярэдняе палотнішча спадніцы, калі яе рабілі з чатырох нашытых частак, накіштат *панёвы*; гл., напрыклад, Малчанава, Мат. культ., 140 і наст. Гэта была частка, якая знаходзілася *пры пóлах* і выкарыстоўвалася, калі ў яе трэба было пакласці што-небудзь; адсюль і пазнейшыя пераносныя значэнні.

Прыпóл₂ 'частка сахі, перакладная паліца' (Др.-Падб., Гарэц.), *прыпóлак* 'паліца ў сасе' (Бяльк.; вільн., узд., Сл. ПЗБ), *припóлок* 'тс' (петрык., ельск., Маш., Выг.). Рус. смал. *припóлок* 'невялікая паліца; палічка ў сасе для лепшага адвалу зямлі'. Утварэнне ад *паліца* (гл.) з адсячэннем суф. -іца.

Прыпóлак 'дошка гарбыль' (Шат.). Укр. *припóлок* 'дошка-аснова каля печы, на якой ляжаць дошкі падлогі'. Параўн. *апóлак*.

Прыпóн 'вяроўка, папруга для прывязвання жывёлы' (ТСБМ, ТС), 'канавязь' (Байк. і Некр.), *прыпуóн* 'кол ці металічны стрыжань, да якога прывязваюць жывёлін' (беласт., Сл. ПЗБ), *припóн* 'кароткі раменьчык на поясе, на якім вісіць нож' (Маш.), 'забарона' (ТС), *прыпуна* 'мера стрымлівання' (кам., Жыв. сл.). Рус. дыял. *припóн* 'торба з аўсом, якую надзяваюць на храпу каня', укр. *припiн*, *припóна* 'вяроўка, якой прывязваюць жывёлу на пашы'; 'перашкода', польск. *przypon* 'павадок', серб.-харв. *припон* 'доўгая вярóўка, на якую навязваюць каня для пасьбы', балг. *припун* 'доўгая вярóўка для прывязвання снапоў або сена на возе; папруга для прывязвання жывёлы, якую падкоўваюць'. Прасл. **припотъ*, аддзяслоўнае ўтварэнне ад **припети* з чаргаваннем галосных (БЕР, 5, 731), гл. *прыпiнаць*, да *пяць*, *пну*. Параўн. *запан* (гл.). Гл. таксама Мяркулава, Этымалогія—1963, 16.

Прыпóрацца 'справіцца, управіцца з гаспадаркай' (Мат. Гом., Ян.), *прыпóрацца* 'тс' (рэч., Нар. сл.). Рус. дан. *припóраться* 'прыбрацца'. Гл. *пóрацца*.

Прыпóрыска (*прыпóрыско*) 'пристанішча, прытулак' (гродз., Жыв. сл.). З польск. *przyporzysko* 'тс', ад *przyprzeć, przywierać* 'цесна прылягаць; прытуляцца'.

Прыпράвіць 'пакласці прыправу; дадаць што-небудзь; прыладзіць, прымацаваць' (ТСБМ, Нас., Байк. і Некр.), 'прыгатаваць' (шальч., Сл. ПЗБ), *прыпράўка* 'прыробка; прыладжванне, прымацоўванне' (ТСБМ, Байк. і Некр.), ст.-бел. *прыправити* 'падрыхтаваць, зрабіць'. Рус. *приправляют, приправит* 'дадаваць (у ежу)'; 'выконваць разнастайныя работы па гаспадарцы'; 'майстраваць, прыладжваць', укр. *приправити* 'прымацаваць, прыладзіць'; 'прыправіць', польск. *przyprawić* 'прыладзіць, прымацаваць; прыправіць ежу', чэш. *připraviti* 'падрыхтаваць; уладкаваць', славац. *připraviti* 'тс', серб.-харв. *приправити*, славен. *připraviti* 'тс', балг. *приправям* 'дадаваць (у ежу)'. Прыставачны дэрыват ад **praviti*, гл. *пράвіць*₁, г. зн. 'падрыхтоўваць як належыць'. Усходнеславянскія і польскія значэнні агульнаславянскага дзеяслова семантычна проціпастаўлены паўднёvasлавянскім і славацкаму.

Прыпράдак 'нітка, якая парвалася пры прадзенні і якую прыпралі зноў' (рас., Шатал.). Рус. наўг. *припрядки* 'месца злучэння парванай ніткі ў пражы, брак'. Да *прыпрасці, прыпруду* < *прасці* (гл.).

Прыпрат 'спрат, сховань' (навагр., Сл. ПЗБ). Вытворнае ад **прыпратаць* < *пратаць* (гл.). Параўн. *спрат* (гл.).

Прыпрós 'запрашэнне': *без прыпросу з'яжджаліся госці* (Стан.). Нулявы дэрыват ад *прыпрасіць* < *прасіць*.

***Прыпрóхуваць**, *прыпрóхуваты* 'частаваць' (драг., Клім.). Укр. *припрохувати, припрохати* 'ўпрошваць, упрасіць, угаварыць; частаваць, пачаставаць'. Гл. *прахаць*.

Прыпрэ́жка, *прыпражка* 'далучэнне да раней запрэжаных жывёл'; від запрэжкі каня: збоку ад аглабель для дапамогі караніку; прыпражны конь' (Нас., Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., ТСБМ; віл., Сл. ПЗБ), *прыпрэжны* 'прыпражны' (Бяльк.). Да *прыпрагаць*, прэфіксальнага дзеяслова ад прасл. **prego, pregti* (гл. *упрэ́жці*). Аналагічныя вытворныя і ў іншых славянскіх мовах, параўн. рус. дыял. *припряжный* 'прыпражны', укр. *припряжений* 'тс'.

Прыпуннік 'прыбудова да пуні' (Касп., Інстр. 2), Тв. скл. *припуньком* 'камора ў пуні' (Анім. дад.). Рус. дыял. зах. *припун-*

ник 'прыбудова да хаты, пуні для дроў, мякіны і да т. п.'. Конфікснае *пры-* + *-нік* утварэнне ад *пуня* (гл.) або ад прыметніка **прыпунны* з суфіксам *-ік*.

Прыпуска́ч 'кіёк, адзін канец якога ўсаджаны ў дзірку навоя і не дае навою круціцца' (в.-дзв., Шатал.), *прыпускнік* 'доўгая палка, якой нацягваюць ніткі асновы' (віл., Жд. 1), *прыпуснік, прыпуснік, прыпусьнік, прыпускальнік, прыпушчальнік* 'кій (клін), які ўтрымлівае кола (пярэдняга) задняга навоя' (Нік. Очерки, Касп., Сл. ПЗБ; ушац., леп., чашн., гарад., ЛА, 4). Параўн. рус. наўг. *припускатъ* 'намотваць палатно на пярэдні вал (пры тканні)', укр. *припушчальник* 'шасцярыня ў коле пярэдняга навоя ў кроснах'. Вытворныя з рознымі суфіксамі ад *прыпускаць* < *пускаць*.

Прыпуннік, *трыпуннік* 'падарожнік, *Plantago major, Plantago lanceolata*' (Мядзв., Яруш.). Рус. *припунник*, укр. *припунень* 'тс'. Дэрыват ад прыметніка **прыпунны* 'той, які расце пры дарозе'. Да *пунь* (гл.). Параўн. *трыпуннік* (гл.).

Прыпучыць₁, *прыпучаць* 'рабіць застрэшак з пучкоў' (ТС). Да *пук, пучок* (гл.).

Прыпучыць₂ (*прыпучыты*) 'прыбіць, утрамбаваць размашыстымі ўдарамі' (драг., 3 нар. сл.). З *пры-пучыць*, дзе *пучыць* узыходзіць да *пўкаць(ца)* (гл.).

Прыпх 'папіхіч' (ТС). З **pri-pъxa?* Да *пхаць* (гл.).

Прыпылены 'пакрыты тонкім слоём пылу' (ТСБМ), перан. *прыпылены* 'прыдуркаваты' (ТС). Ад *прыпыліць (прытуліць)* 'прысыпаць, прыцерушыць' (ТС). Да *пыл* (гл.). Апошняе значэнне адпавядае рус. разм. *припыленный* 'тс', якое кандэнсуе фразеалагізм *пыльным мешком по голове ударенный*.

Прыпынак, *прыпунок* 'месца спынення транспарту' (Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Др.-Падб., ТСБМ, ТС), *прыпын* 'пристанішча' (Ласт.), *прыпун* 'прытулак, прыстанішча'; 'перапынак' (ТС), *прыпыніска* 'прыстанак' (шчуч., Сл. ПЗБ). Дэрываты з рознымі суфіксамі ад *прыпыніць* (гл.), параўн. укр. *припін, припинка* 'перапынак, затрымка; прыпынак'.

Прыпыніць, *прыпуніць* 'спыніць рух на некаторы час; перастаць рабіць што-небудзь'; 'даць прыпынак, прытулак, схованку' (ТСБМ, Яруш., ТС), *прыпыніці* 'спыніць, абразуміць' (Бес.). Прэфіксальны дзеяслоў з каранем *пін-* (гл. *пну, пяць*). Аб змяненні *i > ы* ў карані гл. *апыну́цца*.

Прырада ‘прыбор; камплект, набор прадметаў; дапаможнае прыстасаванне, прылада’ (Нік. Очерки, Стан.). З польск. *przrzęd* ‘прыбор, прыстасаванне’, аформленага па тыпу *прылада* ‘тс’.

Прыракаць ‘абяцаць; прадвяшчаць’ (Нас., Ласт.), *прырачоны* ‘абяцаны’ (Ласт.), *прыраканьня* ‘прадкаванне’ (Бяльк.), ст.-бел. *прыречи* ‘абяцаць, абнадзеіць, сказаць, памянуць’. Укр. *прыракаці* ‘прадвяшчаць, абяцаць’. Хутчэй за ўсё, з польск. *przrzekać* ‘абяцаць’, *przrzeczony* ‘абяцаны’. Гл. *рэкнуць*.

Прырамак ‘каўнер’ (Юрч.), ‘пагон (наплечны знак адрознення)’, *прырамка* ‘наплечнае ўпрыгожванне ад каўнера да рукава’ (ашм., Стан.), *прырамкі* ‘кавалкі палатна, якія падшываюцца пад плечы ў сарочках’ (смарг., Шатал.), ‘палоскі, накладкі на плячах мужчынскай кашулі’ (Ян.), *прырамык* ‘істужка палатна, нашытая наперадзе у рубашцы, у якой праразаюцца петлі для зашпільвання’ (Бяльк.). Гл. *раме, рамяно* ‘плячо’.

Прыранак ‘накладка на прарэжу ў штанах’ (навагр., Сцяшк.), *прыранкі* ‘кавалкі палатна, якія падшываюцца пад плечы ў сарочках’ (брагін., Шатал.). Відаць, да *прырамак* з субстытуцыяй *н < м* у выніку дээтымалагізацыі.

Прыраўкамі ‘прыхваткамі’ (глыб., Сл. ПЗБ). Гл. *прырыўкамі*.

Прыробка ‘тое, што прыроблена’ (Ласт., Байк. і Некр.), *прыробка, прыроб, прыробок* ‘прыбудова да хаты або хлява’ (Шушк., ТС), *прыробка* ‘ўзор на канцы ручніка’ (ТС), сюды ж з іншай семантыкай *прыробак* ‘дадатковы, пабочны заробак’ (ТСБМ). Ад *прырабіць (прырабіць)* ‘далучыць, дабудаваць’, а таксама ‘начараваць’ (ТС), гл. *рабіць*.

Прыровак ‘балоцісты бераг рова’ (паст., Сл. ПЗБ), *прыравак* ‘рукаў рова’ (Бяльк.). Конфіксны *пры-* + *-ак* дэрыват ад *роў* (гл.).

Прырэд ‘патомства’ (ТС), сюды ж таксама *прырэд* ‘ураджай, ураджайнасць’ (Юрч. СНС). Рус. пск. *прырэд* ‘род; патомства, дзеці, нашчадкі’, урал. *прырэд* ‘прыплод’, параўн. укр. *прыродити* ‘ўрадзіць’, *прырэдок* ‘прыроджаная ўласцівасць’. Нулявы дэрыват ад **прырадзіць < радзіць* (гл.).

Прырода ‘рэальнасць, існасць, не створаная чалавекам’, ‘прыродныя асаблівасці’, ‘натура, характар’, ‘мясцовасць па-за горадам’, ‘паходжанне; спадчыннасць’ (ТСБМ, Нас., Ласт., Бяльк., ТС, Жд., Нар. лекс., Сл. ПЗБ), ‘род, кроўная радня’ (ТС),

зборн. *прырэддзе* ‘парода, род’ (Жыв. сл.). Укр. *прырода*, рус. *природа*, польск. *przyroda*, в.-луж. *přiroda*, н.-луж. *psiroda*, чэш. *přiroda* (ужо ст.-чэш.), славац. *príroda*, серб.-харв. *природа*, славен. *prirōda*, балг. *природа*, макед. *природа*. Аддзеяслоўны назоўнік ад *прырадзіць < радзіць* (гл.), параўн. *прыраджэнне* ‘ўласцівае ад нараджэння; натура’ (Нас.). Паводле Махэка₂ (494) першапачаткова тое, што ўрадзілася ў гэтым годзе, прырост збожжа, жывёлы (гл. *прырэд*). Даволі позна фіксуецца ў славянскіх мовах: у чэшскай мове вядома з XIV ст. побач з *přirozenie* і *přirozenost* (гл. Андзел, 3б. Крапіве, 37); у польскай з XIX ст. у якасці заменніка *przyrodzenie* (Банькоўскі, 2, 948); у рускай мове слова ўпершыню адзначаецца ў 1704 г. Гэта дазваляе паставіць пытанне аб калькаванні лац. *nature* ‘прырода’ < лац. *nasci* (дзепрым. *natus*) ‘нарадзіцца’, прынамсі, у першым значэнні, першапачаткова кніжнымі ўтварэннямі, параўн. ст.-бел. *прыроженье*, пасля збліжанымі з народнымі тэрмінамі тыпу ст.-бел. *прыродокъ* ‘прыплод’ і назоўнікамі *ўрѣда, врода* ‘ўрадлівасць’. Праславянскі характар слова дапушчальны (параўн. Сной₂, 578: **prirōda* ‘ўсё, што нараджаецца, расце, множыцца’), аднак семантыка застаецца да канца нявысветленай (параўн. Німчук, Давньорус., 14).

Прыродазнаўства ‘вывучэнне прыроды як прадмет заняткаў’ (ТСБМ, Байк. і Некр.). Кюнэ (Poln., 90) лічыць запазычаннем з польск. *przyrodoznawstwo* ‘тс’ у супрацьпастаўленні рус. *естествознание* ‘тс’.

Прырэдніца ‘павітуха’ (Ян.). Ад *прыродная бабка*, г. зн. ‘жанчына, якая прымае роды або прысутнічае пры родах’ у выніку семантычнай кандэнсацыі.

Прырэды ‘мясцовы’ (Ян.). Да *прырэд, прырода* (гл.), у значэнні ‘патомны’.

Прырэдуха ‘прыгожая жанчына’ (пін., Жыв. сл.). Да *род, прырадзіць*, гл. *радзіць*.

Прырэць ‘прыляцець’ (ТС). Да *роць* ‘ляцець, валіць’ (гл.).

Прыростак ‘малады парастак расліны’ (ТСБМ), ‘тое, што прырошчана’ (Ласт.), *прыростаны* ‘прырослы’ (ТС), сюды ж *прыросток* ‘прыток ракі, ручая’ (Клім.). Да *прырасці*, гл. *расці*; параўн. рус. дыял. *прыросток* ‘цяля’, укр. *прыросток* ‘прыплод’, славен. *prirástek* ‘прырост’, балг. *прирастък* ‘нешта прырослае,

адростак' і пад. Паводле БЕР (5, 731), агульнаславянскія аддзяслоўныя ўтварэнні, спецыфічныя для асобных славянскіх моў.

Прырбчыць 'прымеркаваць, аднесці (да часу)' (Ласт.), параўн. рус. *приурочить* 'прымеркаваць, аднесці (да часу)', 'арганізаваць што-небудзь з нагоды якойсьці знамянальнай падзеі, свята і пад.', укр. *приурочити* 'тс'. Тут, відаць, аўтарскі наватвор ад *рок* 'прызначаны тэрмін' (гл.), параўн. ст.-бел. *рокъ* 'пэўны тэрмін, час'.

Прыруб 'прыбудова да хаты' (Мат. Маг.), *прырубкі* 'сцены паміж вокнамі' (рагач., Сл. ПЗБ). Рус. дыял. *прируб* 'прыбудова з бярвення, прырубленая да хаты, іншай пабудовы', *прирубка* 'тс', укр. *прируб* 'прыбудова'. Вытворныя ад *прырубіць* < *рубіць* (гл.).

Прыручыць 'зрабіць ручным', 'даручыць' (люб., Сл. ПЗБ; Жд.), *прыручыцца* 'прыстасавацца, навучыцца' (ТС). Ст.-бел. *прирука* 'даручэнне' (Гарб.). Рус. *приручить* 'прыручыць', дыял. калуж., разан., смал. 'даручыць', укр. *приручити* 'даручыць'. Да *рука* (гл.), г. зн. зрабіць так, каб нехта быў 'пры руцэ'. Параўн. *ручны*, *ручацца*.

Прырбўкамі, *прырбўкамі*, *прырбўкам*, *прырбўкым*, *прырбўкым* 'прыхваткамі, час ад часу' (Жд.; гарад., Нар. лекс.; ЛА, 5; в.-дзв., Сл. ПЗБ). Да *n(e)raryvácy* (гл. *рваць*) з пераафармленнем згодна з дыялектнай фанетыкай.

Прыс 'шост для кіравання плытом, чаўном і пад. (доўгае вясло, багор, бусак)' (ТСБМ, Сяшк., Мат. Гродз.; віл., пух., Сл. ПЗБ; Скарбы), *прыз* 'бусак' (Цых.), *прыс* 'вочап у студні з жураўлём' (навагр., ДАБМ). Запазычанне з жаргону польскіх плытагонаў, дзе *prysa* азначае 'шост'. Апошняе з ням. *Spriess* 'тс' (Брукнер, 440). Змяненне роду пад уплывам *шост*. Паводле Гутшміта (ZfSl, 19, 2, 268), з-за адрознення ў родзе з польскім словам запазычана праз літ. *prysas* 'тс' з усходнепрускага *prīse* 'доўгі шост' (Фрэнкель, 655).

Прыса, *прыза*, мн. л. *прысы*, *прызы*, *прыскі* 'непакрытая шэрсцю частка пысы ў каровы, каня' (ТС; брэсц., малар., драг., пін., лельч., хойн., ЛА, 1), *прысы* 'вусы; вусы ў жывёл' (Клім., Сл. Брэс.). Кантамінацыя *пыса* і **прыск* < польск. *prysk* 'пыса ў каня'. Апошняе ад *pryskać* 'пырскаць' (Брукнер, 440). Прасл. **prys-* 'морда' (ЕСУМ, 5, 576) роднаснае літ. *prūsna* (звычайна

мн. л. *prūsnos*) 'морда (каровы, каня, авечкі)', лат. *prusnas* 'губы, рот', прус. Р. скл. адз. л. *prusnas* 'твар', звязанымі чаргаваннем з літ. *praušti* 'мыць, умываць' (Непакупны, Связи, 46—47).

Прысабэчыць 'набыць ва ўласнасць; прысвоіць, прыўлашчыць чужое' (Нас., Ласт.; Сл. Брэс.). Ад *сабэчыць* 'набываць ва ўласнасць, прысвойваць' (гл.).

Прысада₁ 'тронкі ў нажа, мяча і пад.; ложа ў стрэльбе; насадка (касы, сякеры і пад.)' (Нас., Байк. і Некр., Яруш.), *прысáдка* 'насадка (касы, сякеры і пад.)' (Байк. і Некр.), *присáда* 'ложа стрэльбы' (Бяльк.). Ад *прысадзіць* 'асадзіць, уставіць' да *садзіць* (гл.); параўн. у іншых славянскіх мовах з блізкамі значэннямі: рус. дыял. *присáдка* 'прымацоўванне, накладанне; асаджванне', польск. *przysada* 'аздоба' і г. д.

Прысада₂ 'выгода, прыволле' (ТС), ст.-бел. *присада* 'сядзіба', укр. *присáда* 'тс'. Відаць, семантычнае развіццё *прысада*, *прысады* 'дрэва ўздоўж дарогі, алея; насаджэнні' (гл.), або ад *прысадзіць* 'пасадыць каля чаго-ці каго-небудзь' (Нас.), параўн.: *его прысада хороша, удобства кругом* (ТС), што дае падставы вывесці першаснае значэнне 'размяшчэнне, пасяленне'. Гл. *асада*.

Прысадысты 'невысокага росту, але шыракаплечы, моцнага складу; нізкі, але шырокі, тоўсты' (ТСБМ, Нас., Байк. і Некр., Стан.; астрав., Сл. ПЗБ; ТС), *прысядысты*, *прысядыстый* 'каржакаваты, каранасты' (смарг., брасл., Сл. ПЗБ), *присáдистый* 'прыземісты, але шыракаплечы, моцны' (Бяльк.). Укр. *присáдистий* 'тс', рус. *присáдистый* 'тс', польск. *przysadzisty* 'нізкі і тоўсты'. Ад *прысадзіць* 'пасадыць бліжэй да каго-ці чаго-небудзь', тут, відаць, 'бліжэй да зямлі' (гл.) з суф. *-істы*. Банькоўскі (2, 948) звязвае з *przysada* 'дадатак' і 'адклады тлушчу на клубах', што малаверагодна.

Прысадзіць 'пасадыць дадаткова да ўжо пасаджанага'; 'зрабіць меншым па вышыні, ніжэйшым, мізарнейшым'; 'прыладжваць' (Нас., Байк. і Некр., ТСБМ), *прысáджваць* 'прыстаўляць' (ТС). Да *садзіць* (гл.).

Прысадзь 'саджанец' (Сл. Брэс.). Да *прысадзіць* (гл.).

Прысаднік 'кветнік каля хаты; агародчык; парк, сквер' (ТСБМ, Гарэц.), 'неплодовыя дрэвы ў плодовым садзе' (Др.-Падб.). З *прысады* (гл.). Семантычна, безумоўна, паўплывала і *палісаднік* (гл.).

Прысады₁ мн. л. 'дрэвы, пасаджаныя вакол, каля чаго-небудзь (дарогі, вуліцы, будынка і пад.)' (ТСБМ, Гарэц., Байк. і Некр., Др.-Падб., Касп., Бір. Дзярж., Прышч. дыс., Сл. ПЗБ; случ., ЛА, 2), *прысады* 'прысады' (Сл. ПЗБ), *прысада* 'шырокая дарога, абсаджаная дрэвамі; дрэвы, пасаджаныя ля (вакол) хаты, сядзібы, сада' (Шат., Янк. 2, Стан., Сл. ПЗБ, ЛА, 2), *прысадак* 'шырокая дарога, абсаджаная дрэвамі' (акц., ЛА, 2), *прысадка* 'дрэва ў прысадах, алеі' (Стан.), 'прысады; алея' (Яруш.). Ст.-бел. *присад* 'падсаджаная расліна' (XVI ст.), якое Крапівін (Межрэсп. конф., 24) параўноўвае з серб. *присад* 'атожылак, парастак'. Ад *прысадыць* (гл.). Да семантыкі параўн. яшчэ *палісада* (гл. *палісад*).

Прысады₂ 'два дрэвы, якія растуць адно каля другога, з развілінамі (*раіламі* або *казламі*), дзе будзе зроблены памост для вулляў-калод (*адзёр*)' (Сержп. Борт.). Да *прысадыць*, г. зн. дрэвы, на якія *прысаджваецца* памост, або дрэвы, спецыяльна пасаджаныя блізка адно да аднаго для выкарыстання пры размяшчэнні борці.

Прысак₁ 'гарачы, распалены попел з вугольчыкамі' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Байк. і Некр., Пал., Касп., Шат., Бір. Дзярж., Сцяшк., Стан.; шальч., лях., ст.-дар., Сл. ПЗБ), *прыск* 'тс' (Гарэц.; маладз., Янк. 1), *пруск*, *прісок* 'тс' (Маш.), *прысок* 'тс' (Клім.; пін., Сл. ПЗБ; ТС), *прысак* 'гарачы, распалены (на агні) пясок' (Др.-Падб.), *прысак* 'попел': *сей жыта ў прысак, авёс у гразь, то будзеи князь* (Янк. БП), 'прах, зямля': *скорей мне прыском вочи засыплюць, покуль я гето забуду* (Нас.), *прысок* 'месца на прыпечку, куды змятаецца жар'; 'гарачы, распалены попел з вугольчыкамі'; 'попел'; 'прах, пыл' (Ласт.), *прысык* 'гарачы попел'; 'перапалены пясок' (Бяльк.), з іншым суфіксальным афармленнем *прысіць, прыснік* 'попел', *прысець* 'попел; пыл', *прысінка* 'пылінка' (Ласт.), таксама ўсечанае *прыс* 'прысак, гарачы попел' (ТС, ПСл). Рус. смал., бранск. *присак*, *прісок* 'гарачы попел', бранск. *прысык* 'тс', *прыск* 'дробныя вугольчыкі, ад якіх яшчэ ідзе жар'; укр. *прісок* 'гарачы попел з агнём', польск. *prysk* 'гарачы попел; распалены на (сонцы) пясок', палаб. *prüstau* 'попел, жар'. Нульсуфіксальны дэрыват ад **pryskati*, гл. *прыскаць* (Брукнер, 440; Трубочоў, Этимология—1968, 62). У формах тыпу *прысак*, *прысок* і да т. п. устаўная галосная на месцы збегу зыч-

ных або ўплыў суфіксальных дэрыватаў на *-ак*, *-ок* і г. д. Паўночнаславянская семантычная інавацыя. Гл. яшчэ *прыск*.

Прысак₂ 'пясчаны ўзгорак' (бярэз., Сл. ПЗБ). Да папярэдняга. Семантычны пераход: '(распалены) пясок' → 'пясок' → 'пясчаны ўзгорак'.

Прысакатаць 'прыбегчы' (пух., Жд. 1). Да гукапераймальнага *сакатаць* (гл.), параўн. *пасакатаць* 'хутка паехаць' (Шат., Стан.).

Прысандрычыцца 'прыстасавацца' (ТС); параўн. рус. пецяярб. *присандрычить* 'прыбіць, прымацаваць'. Экспрэсіўнае ўтварэнне, магчыма, звязанае з *кандрычыцца* (гл. *кандрычка*).

Прысафітак (*прысафіток*) 'падстрэшак' (пін., Нар. сл.). Параўн. польск. *sufit* 'столь', якое з італ. *soffitto* 'гара; столь' (Брукнер, 525).

***Прысварыпіцца**, *прысварыпітысь* 'прыстаць, прывязаць, прычапіцца' (Клім.). З **прысварыпіцца* < *сварыпі* (гл.).

***Прысвятны**, *прысвятный* 'вольны (пра час)' (кам., Жыв. НС). Няясна, магчыма, ад *прысвятак*, *святна* (гл.).

Прысвоіць 'зрабіць сваёй уласнасцю што-небудзь чужое' (ТСБМ), *прысвоіцца* 'асвойтацца, прывыкнуць' (ТС), *прысвоічыць* 'прыручыць; прысвоіць' (Шат.). Рус. *присвоить* 'прысвоіць', укр. *присвоїти* 'прысвоіць; прыняць у сваю кампанію, у сваё кола, прызнаць за свайго', польск. *przyswoić* 'прысвоіць', чэш. *přisvojit*, славац. *prisvojit*. Гл. *асвоіць*, *своі*.

Прысвоітацца 'асвойтацца, прывыкнуць' (ТС). Гл. *асвоітвацца*.

Прысвятак 'невялікае свята пэўнай вёскі ў гонар святаго, у імя якога пабудавана царква'; 'перадсвяточны дзень' (ТСБМ, Касп., Шат., Стан.), *прысвятак*, *прысветок*, *прыс'еток*, *прэсвятток*, *прысвятто* 'невялікае рэлігійнае свята' (Нар. сл., Сл. ПЗБ), *прысвятто* 'тс' (Скарбы). Укр. *прісвятток* 'невялікае свята'. Прэфіксальна-суфіксальны дэрыват ад *святна* (гл.).

Прысэбрыцца 'прымазацца, прыстаць збоку да чаго-небудзь ці якой-небудзь справы і нешта атрымаць ад гэтага' (Нас., Янк. 3), *прысэбрыцца* 'тс', *прысябрыцца* 'прысуседзіцца' (Байк. і Некр.), 'паддобрыцца' (Сл. Брэс.), *прысябравіцца* 'падсесці' (шальч., Сл. ПЗБ). Рус. паўн.-зах. *присебриться*, *присибриться* 'далучыцца, прысуседзіцца'; укр. *присебритися* 'прысуседзіцца,

прымазацца, прычапіцца'. Прэфіксальны зваротны дзеяслоў ад *сябар, сябра* (гл.).

Прысэдак 'застаронак для снапоў, мякіны' (калінк., Нар. сл.). Няясна; магчыма, з **пры-асэтак*, гл. *асець, прыасэтак*.

Прысэй-богу 'так, праўда' (ТС), *прысей богу* 'далібог' (жыт., Жыв. сл.), *пріс'аші Богу* 'тс' (иван., Арк.). Укр. палес. *присейбб* 'тс', валын. *прісель-бу, прісі-бб, прісяй Богу, прізь Богу* 'тс'. Алегравае форма словазлучэння *прысягаю Богу* (гл. Цыхун, 36. памяці Талстога, 422), магчыма, *прысягнуўшы Богу*, параўн. чэш. *přísámbohu* ад *přísáhám Bohu* (Махэк₂, 535; Голуб—Копечны, 301; ЕСУМ, 4, 579).

Прысэк 'ніжня частка калоднага вуля' (ТС). Нулявы дэрыват ад *прысякаць*. Гл. *сячы*.

Прысёлле 'паселішча'; 'жыллё; прыстанішча' (Байк. і Некр., Шат., Яруш.), 'ваколіца' (лаг., Жд. 2), *прысёлак, прысёлок, прысёла* 'высёлак, хутар' (Клім., Жд. 2, ТС). Да *сяло*, параўн. рус. *приселье, приселё, присёлок*, укр. *присілок, присілля* і пад.

Прысэнак 'першы пакой ад уваходу ў дом (atrium)' (Карскі, Труды), *присенак* 'ганак; тамбур' (Ласт.), толькі мн. л. *присенкі* 'крыты ганак' (Нас.), *присенцы* 'ганак', *присэнак*, мн. л. *присенкі, присенцы* 'першыя, знешнія, уваходныя сенцы' (Ласт.). Да *сені, сенцы* (гл.), параўн. рус. дыял. *присенок* 'прыбудаваныя да хаты сенцы або камора ў сенцах; прыбудова да хлява, пуні', *присенкі* 'тс', укр. *присінок, присінки, присіння* 'прыбудова; ганак; ганак са стрэшкай на двух слупках', польск. *pryzionek* 'прыхожая'.

Прысэсць, *просясць, просяць, просізь* 'палатно, натканае за адзін прыём; палатно, складзенае ў выглядзе гармоніка' (віл., чэрв., пух., іўеў., шчуч., Сл. ПЗБ). Гл. *прасэсць*.

Прысівіць 'забяліць малаком' (узд., Жд. 3; полац., Нар. лекс.). Да *сівіць, сівы* (гл.).

Прысік, *прыск* 'адзёр ці хвароба накішталь адру' (барыс., Шн. 3). Вытворны ад *прыскаць* (гл.). Хвароба, магчыма, названая таму, што высыпка на целе падобна на чырвоныя пырскі. Але параўн. *прышч* (гл.), значэнне якога Мяркулава (Этимология—1970, 148 і наст., 204) рэканструюе як 'расток; элемент сыпі'.

Прысікацца (*прысікацься*) 'прыставаць, лезці ў бойку і пад.' (Клім.). Укр. *присікатися* 'прычапіцца, прыдрацца, прыстаць',

рус. дан., урал. *присіка́ться, присіка́ться* 'прыдзірацца, чапляцца'. Няясна. Прымаючы пад увагу агалосоўку кораня ва ўкраінскім слове, параўн. укр. *присіка́ти* 'прыпыняць', з *прысякаць* да *сячы* (гл.). Распаўсюджаная ў славянскіх мовах семантычная мадэль 'біць, рэзаць, драць, калоць' — 'прыдзірацца, быць сварлівым і да т. п.', параўн. *прыдзірацца*, рус. *подкалывать* і інш.

Прысіліць₁ 'прывязаць, зрабіўшы зашмаргу (па тыпу сіла)' (Мат. Гом.). Укр. *присіліти* 'прывязаць'. Да *сіло* (гл.).

Прысіліць₂ 'прымусіць зрабіць што-небудзь' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Байк. і Некр., Др.-Падб.), *присіліць* 'прымусіць', *присілі* 'гвалт; насілле, прымус', *присіліення* 'прымус' (Бяльк.). Рус. паўд.-зах. *присіліть* 'прымусіць', укр. *присілувати*, славац. *prisilit'*, серб.-харв. *присилити*, славен. *prisiliti*. Да *сіла, сіліцца* (гл.).

Прыск 'іскра', *приски, пырски* 'пырскі' (Яруш.), *пріскі* 'пырскі; кроплі вады, дажджу'; 'іскры' (Бяльк.). Нулявы дэрыват ад *пырскаць, прыскаць*. Гл. яшчэ *пырскі, прысак*.

Прыскакам, *пріскыкам, пріскыкъм, пріскыкымі* 'рабіць час ад часу, урыўкамі' (Нас., Байк. і Некр., Юрч., Мат. Маг., Стан.; кругл., лёзн., горк., клім., ЛА, 5), *пріскыкым* 'паспешна, спяшаючыся; асобнымі хвілінамі' (Бяльк.), *прыскакам, прыскокам, прыскокым* 'прыхваткамі, урыўкамі' (міёр., брасл., ігн., паст., сен., талач., Сл. ПЗБ, Жыв. НС; ЛА, 5). Укр. *пріскаком* 'урыўкамі, прыхваткамі', рус. смал. *пріскоком* 'час ад часу, калі-нікалі'. Да *прыскакаць* < *скакаць*. Першапачаткова Тв. скл. ад *прыскок*. Параўн. *наскокам*.

Прыскакам 'падскокваючы'; перан. 'ахвотна' (даўг., Сл. ПЗБ). Гл. папярэдняе слова.

Прыскаліць у выразе *прыскаліць вочы (вока)* 'прыжмурыцца' (ТСБМ), *прыскальваць* 'прыжмураць' (ТС), *прыскалюватыся* 'прыжмурацца, нібы смеючыся ротам' (драг., Нар. лекс.), *прыскаляныі* 'прыжмураны' (Клім.). Гл. *скаліць*.

Прыскапацца 'прычапіцца; прывязацца' (Пал., Растарг., Касп.), *прыскіпацца* 'прычапіцца' (нясвіж., Жд. 3). Рус. зах.-бранск. *прископáться* 'тс', укр. *прискіпáтися* 'тс'. Да *скапаць* 'калоць' (гл.), да семантыкі параўн. *прысікацца* (гл.).

Прыскаўрэць 'прысохнуць' (Касп.). Гл. *скаўрэць*.

Прыскаць ‘пырскаць, паліваць’ (Байк. і Некр., Бяльк., Ян.), *прыснуть* ‘пырснуць (аб дажджы)’ (Растарг.), *прыскаўка* ‘пульверызатар’ (Гарэц., Др.-Падб.); ст.-бел. *прыснути* ‘захвалывацца’, укр. *прыскати* ‘пырскаць’, рус. *прыскать* ‘пырскаць; лопацца’, польск. *pryskać* ‘пырскаць; разлятацца з трэскам, лопацца’, в.-луж. *pryskać* ‘тс’, н.-луж. *pryskaś* ‘ускокваць’, чэш. *prýskati* ‘пырскаць’, славац. *prýstít* ‘біць струмянём’, серб.-харв. *prískati* ‘пырскаць’, славен. *prískati* ‘пырскаць’, балг. *пръскам* ‘тс’, макед. *прска* ‘тс’. Прасл. **pyrskati*, **prъrskati*. Бліжэйшыя адпаведнікі літ. *praũsti*, *prausiũ* ‘ўмываць’, *prusnà* ‘пыса (у жы-вёліны)’, ст.-прус. В. скл. адз. л. *prusnan* ‘твар’, лат. *praũslât* ‘пырскаць’. Гл. Траўтман, 230; Фасмер 3, 391; Махэк, 489; Бялай, 3, 129; БЕР, 5, 827; ЕСУМ, 4, 576. Да семантыкі дзеяслова гл. Мяркулава, Этимология—1970, 148 і наст.

Прыскічыць ‘прыціснуць, змусіць сілай’ (дзярж., Нар. сл.), ‘захапець чаго-небудзь’ (там жа). Відаць, з *прыспічыць* (гл.).

Прысклёплівацца ‘прыставаць, чапляцца’ (Юрч.). Няясна; магчыма, корань той жа, што і ў *засклёплены* ‘запячатаны (пра мёд)’ (гл.), польск. *zasklepić*, *zasklepiac* ‘залепліваць, запячатваць, склейваць’.

Прыскóлак ‘гнуткая палка’ (Сл. ПЗБ). Гл. *аскóлак*.

Прыскры́нак ‘скрыначка ў куфры на бакавой сценцы для захоўвання дробных рэчаў’; ‘бакавая скрынка ў сталё’ (Гарэц., Байк. і Некр., Др.-Падб., Растарг., Instr. 1, ТСБМ, Жд., Сл. ПЗБ), *прыскры́нок*, *прыскры́нэк*, *прыскры́нёк*, *прыскры́нія*, *прыскры́нок* ‘баковачка ў куфры’ (ТС, Сл. Брэс.; драг., Жыв. НС), *прыскра-нек* ‘тс’ (Ян.), *прыскры́нек* ‘невялічкі засек у куфры’ (Янк. 2), *прыскры́нык* ‘скрыначка ў сярэдзіне сундука для дробных рэчаў’ (Бяльк.), *прыскры́нак* ‘адгародка ў скрыні, куды складваюць мяхі’ (Жд.). Прэфіксальна-суфіксальны дэрыват ад *скры́нія* (гл.), параўн. рус. *прискры́нок*, укр. *прискры́нок* ‘тс’. Гл. таксама Запрудскі, дыс., 143.

Прыску́ра ‘просвіра’ (Мат. Гом.), Р. скл. мн. л. *прыскуров* ‘тс’ (Нік. Очерки.). Гл. *праскура*.

Прыслéдзіць ‘прасачыць’ (віл., Сл. ПЗБ). Укр. *прислідіти* ‘высачыць’. Гл. *след*.

Прыслóн, *прыслóнь*, *прыслань*, *прыслóнік*, *прыслóны* ‘месца, якое добра асвятляецца сонцам’; ‘схіл гары, звернуты да сонца;

сонечны бок’ (полац., Нар. лекс.; в.-дзв., даўг., брасл., маст., Сл. ПЗБ), *прыслóньне* ‘чырвоны слуп над сонцам на захадзе’ (кобр., Нар. лекс.), *прысонне* ‘круг вакол сонца’ (Клім.). Спалучэнні прыназоўніка *пры* (гл.) і назоўніка **слонь*, **сонь*, што перадаюць старую форму прасл. **sъlnь* ‘сонца’, якая была заменена ў славянскіх мовах вытворным з памяншальным суфіксам **sъlnьse* — літаральна ‘сонейка’. Параўн. форму з поўнагалоссем рус. *пóсолонь* ‘па сонцу’, гл. Фасмер, 3, 340.

Прыслóўе ‘прыгаворка, хадавы выраз, прымаўка’ (Нас., Гарэц., Байк. і Некр., Др.-Падб., Касп., ТСБМ), *прыслóвіца*, *прыслóўка* ‘тс’ (ТС), *прыслаўе* ‘прымаўка’ (Яруш.), *прыслóве*, *прыслóвя*, *прыслóвіца* ‘прымаўка’ (ваўк., воран., Сл. ПЗБ), сюды ж і *прыслóўе* ‘нязменная часціна мовы, якая абазначае прымету дзеяння, стану і якасці’ (Гарэц., Байк. і Некр., Др.-Падб., ТСБМ). Рус. дыял. *присловка*, *присловье* ‘прыгаворка, прымаўка’, укр. *прислів'я*, *прислівник* ‘прыказка, прымаўка’, *прислівник* ‘прыслоўе — нязменная часціна мовы’, польск. *przysłowie* ‘выслоўе’, *przysłówek* ‘adverbium’, в.-луж. *prísłowo* ‘прымаўка’, н.-луж. *pśisłowo* ‘тс’, чэш. *příslovi* ‘выслоўе’, *příslowce* ‘adverbium’, славац. *príslovie* ‘выслоўе’, славен. *prislòv* ‘прыслоўе’. Дэрываты ад *слова* (гл.), відаць, кандэнсацыя выразу *пры слова*, якая была аформлена рознымі суфіксамі. Як граматычны тэрмін, калька з заходнеславянскіх моў, у якіх ён у сваю чаргу калькуе лац. *adverbium* (*ad* — пры, *verbum* — дзеяслоў, слова) (гл. Голуб—Ліер, 402; Сной, 579; Банькоўскі, 2; Шустар-Шэўц, 2, 1179; ЕСУМ, 4, 577).

Прыслóўга ‘паслуга’ (Нас.), таксама *прыслугáч* ‘той, хто прыслужваецца перад кім-небудзь’ (ТСБМ), *прыслугáцель* ‘тс’ (ТС). Гл. *слуга*, *служачы*. Параўн. яшчэ польск. *przysługa* ‘паслуга’, адкуль, відаць, улічваючы рэдкасць ужывання, гэтае значэнне ў беларускай мове.

Прыслóзнуць ‘аслізнуць’ (шальч., Сл. ПЗБ). Да *слóз* (гл.).

Прыслэ́піць (*прыслэ́піць*) ‘прываражыць, прычараваць’ (пух., 3 нар. сл.), *прыслэ́піца* ‘прыстаць, прычапіцца’ (Жд., Мат. Гом.; люб., Жыв. НС). Да *ля́піца*, *лі́пнуць* (гл.) пад уплывам фразеалагізма *слэ́піцаю лезці* (у вочы) ‘нахабна, назойліва лезці’.

Прысмак ‘дадатковы, пабочны смак, які прымешваецца да смаку чаго-небудзь’ (Растарг., ТСБМ), *прысма́к* ‘тс’ (Байк.

і Некр.), 'добры, прыемны смак' (Нас.), таксама *прысмáка*, *прысмáкі* 'ласункі, салодкае; смачныя, асабліва прыгатаваныя стравы'; 'прыправа' (ТСБМ, Нас., Мядзв., Нік. Очерки, Гарэц., Байк. і Некр., Др.-Падб., Растарг., Бяльк., Нар. сл., Сл. ПЗБ, ТС), сюды ж *прысмáчыці* 'заправіць' (3 нар. сл.). Рус. *прысмáк* 'прыемны смак; прыправа; ласунак', укр. *прысмáка* 'прыправа; ласунак'. З польск. *przysmak* 'прыправа, ласунак' (Фасмер, 3, 366). Параўн. *смак*.

Прысмáлак 'зямя, якую відаць з-пад снегу на зімовай дарозе' (Шат.). Да наступнага слова (гл.).

Прысмáліць 'злёгка падпаліць, прыпаліць; прыкуруць (ТСБМ), 'хутка прыбегчы, прыехаць' (Бяльк.), сюды ж экспр. *прысмáліцца* 'захацецца, жахацца': *от усім прысмáлілася вады* (Ян.). Да *смала*, *смáліць* (гл.).

Прысмéркі 'змяркацца' (Нас.), *прысмéрак* 'змяркане' (Жд. 3), *прысмéркам* 'у час змяркання' (Нас.). Укр. *прысмéрк* 'прыщемак', *прысмéрком* 'прыщемкам'. Гл. *змярка́цца*, *змрок*.

Прысмéхаствава́ць (*прысмéхаствувáць*) 'кпіць', *прысмéхаўствó* 'кпіны, высмейванне' (Бяльк.). Рус. смал. *просмехавствó*, *просмехáтельство* 'кпіны, высмейванне', укр. *прысмéхуватися* 'пасмейвацца час ад часу'. Ад **прасмяхаства* < **прасмяхаць*, параўн. рус. дыял. *просмехать* 'высмейваць, кпіць'. Гл. *смех*.

Прысмéтак 'засмучэнне, маркота; жаль' (Нас., Байк. і Некр.). Прэфіксальны дэрыват ад *сму́так* (гл.).

Прысмéкну́ць 'прыпрасці', *прысмéчка*, *прысмéкачка* 'нітка, якая парвалася пры прадзенні і якую прыпралі зноў' (карэліц., Шатал.). Гл. *смéкаць*.

Прыснасці́ць (*прыснасьці́ць*) 'прыладзіць' (Бяльк.), *прыснасці́цца* 'прыладзіцца, прымасціцца' (жлоб., Нар. словатв.). Да *снасьць* (гл.).

Прысо́б 'дзеянне паводле значэння дзеясловаў *прысо́аць* і *прысо́ацца*', 'прыстасаванне, пры дапамозе якога можна што-небудзь прысоаць, прысмактаць' (ТСБМ), 'нізкае, вільготнае месца з глейкаватай глебай', *прысо́сьлівый* 'нізкі, вільготны і глеісты (пра глебу)' (Бяльк.). Да *соаць* (гл.).

***Прысо́шак** (*прысо́шок*) 'сошка ў будане' (ТС), сюды ж *прысо́х* 'рыбалоўнае прыстасаванне — двурогія драўляныя вілы, да якіх прымацоўваецца падхватнік, або невялікія перасоўныя звычай-

ныя пасткі ў выглядзе падхватніка' (Крыв.). Параўн. рус. урал. *прысо́шек* 'падстаўка пад стрэльбу пры стрэльбе', *прысо́шка* 'падпорка, стойка', укр. *прысо́шок* 'слупок з развілінай на канцы, у якую кладзецца гарызантальнае бярвяно (падчас пабудовы хлява, пуні)'. Конфікснае ўтварэнне (*пры-* + *-ак*) ад *со́шка* (гл.) з усячэннем у апошняга слова суфікса *-к-*.

Прыспалі́ты (*прыспалі́тый*) 'скупы' (Бяльк.). Відаць, з *працпалі́ты* 'хітры' (мсцісл., Падлужны, вусн. паведамл.), што ад ст.-бел. *посполитый* (гл. *наспалі́ты*) з польск. *pospolity* 'звычайны' з заменай прыстаўкі, аднак змену ў семантыцы цяжка вытлумачыць. Далей гл. *наспóл*.

Прыспаро́міць 'прызапасіць, назапасіць; рабіць загатоўкі, запасы да пары, да часу' (Нас., Ласт.). Гл. *спаро́міць*.

Прыспасо́біць 'працаю нарыхтоўваць запас'; перан. 'зрабіць каму-небудзь што-небудзь дрэннае' (Нас.), 'набыць; прыдбаць, прыстарацца' (Бяльк.). Параўн. укр. *прыспасо́бітисся* 'зрабіцца дагодлівым', рус. *прыспасо́бить* 'прыстасаваць, зрабіць прыдатным для чаго-небудзь', польск. *przyzyspobić*, чэш. *přizpůsobiti*, славац. *prisposobiti* 'прыстасаваць, зрабіць прыдатным да чаго-небудзь'. Гл. *спасо́біць*. Гл. таксама Яшкін, Бел.-пол. ізал., 156.

Прыспéць 'наступіць, надысці, настаць, (пра час, справу, патрэбу); абавязкова спатрэбіцца, вельмі захацецца'; 'прыйсці, з'явіцца ў патрэбны момант, паспець, не спазніцца'; 'застаць, заспець' (ТСБМ, Гарэц.; астрав., Сл. ПЗБ; ТС), 'паспець, не спазніцца' (Др.-Падб.), 'паспець (напр., пра яблыкі)' (гродз., Сл. ПЗБ), *прыспéць* 'паспець, не спазніцца' (Бяльк.). Рус. *прыспéть* 'паспець, надысці, настаць; пасадзейнічаць', дыял. 'паспець, рабіцца гатовым; высыпаць', укр. *прыспéти* 'паспець; высыць'; чэш. *přispěti*, славац. *prispiet* 'дапамагчы, пасадзейнічаць', серб.-харв. *приспети* 'паспець, не спазніцца; паспець, зрабіцца гатовым', славен. *prispeti* 'паспець, не спазніцца; дапамагчы, зрабіць уклад'. Да *спéць* (гл.).

Прыспі́чыць 'абавязкова спатрэбіцца; вельмі захацецца' (ТСБМ; мядз., Сл. ПЗБ), 'прыспешыць, давесці да мяжы' (Др.-Падб.). Рус. *прыспі́чить* 'абавязкова спатрэбіцца, вельмі захацецца', укр. *прыспі́чити* 'тс'. Паводле Праабражэнскага (2, 126), ад *спі́ца*, **спі́чить* 'калоць'. Гл. яшчэ Фасмер 3, 366; ЕСУМ, 4, 577 (украінскае слова лічыцца запазычаннем з рускай). Гл. *спі́ца*.

Прыспорыць 'прымножыць, павялічыць, стаць больш', 'зрабіць спорным, спарнейшым; паскорыць' (ТСБМ, Ласт., ТС), *прыспор* 'тое, што назапашана'; 'прырост'; 'праэнт' (Ласт.), *прыспарáць* 'падаспець у адзін час' (навагр., Сл. ПЗБ). Рус. смал. *прыспоритъ* 'дастаць, здабыць', укр. *прыспорити* 'прымножыць', польск. *przysporzyć* 'тс'. Да *спор* (гл.).

Прыстава́ка 'той, хто хутка стамляецца'; 'надакучлівы чалавек' (Янк. 3). Да *прыста́ць*, *прыстава́ць* 'стаміцца, змагчыся; прычапіцца да каго-небудзь' < *стаць*. Аб суфіксацы гл. Сцяцко, Афікс. наз., 25.

Прыставе́нь 'прымак' (Инстр. 2; гарад., Нар. лекс.), *прыстаўня* 'тс' (Касп.). Да *прыста́ць* 'далучыцца, прыжыцца' (гл.). Аб суфіксах *-ень*, *-ня* гл. Вярхоў, Аб нек. асабл., 33 і наст.; Сцяцко, Афікс. наз., 38, 58.

Прыста́віцца 'паказацца, з'явіцца' (рагач., Нар. Гом.). Да *ста́віць* (*ца*) (гл.).

Прыста́вы толькі мн. 'вароты' (лаг., Жд. 3). Дэрыват ад *прыста́віць* < *ста́віць*.

Прыстака́ніцца 'прыжыцца; прывыкнуць, прызвычаіцца'; 'прыладзіцца'; 'далучыцца, прысуседзіцца' (рагач., Мат. Гом.; в.-дзв., шуміл., круп., Сл. ПЗБ). Да *стакана́*, *стакані́цца* (гл.) з пашырэннем семантыкі пад уплывам рус. *стакáн* (гарэлкі).

Прыста́кі 'прымы' (ветк., Мат. Гом.). Да *прыста́ць* < *стаць* (гл.), хаця заканчэнне слова няяснае. Гл. наступнае слова.

Прыстакну́ць 'прыпыніцца на хвілінку' (Яруш.). Дэрыват ад **прыста́ка* (параўн. папярэдняе слова), якое ад *прыста́ць* з суф. *-ака*.

Прыста́нак, *прыста́нішча*, *прыста́нне* 'месца, дзе можна прыстаць, прытуліцца; часовае жыллё' (парыц., Некр.; Бяльк., ТСБМ), *прыста́нак* 'чыгуначны прыпынак' (Жд. 2), *прыста́н* 'прыпынак, прытулак' (Бяльк.), *прыста́нівка* 'пабудова са сценамі для гаспадарчых прылад' (жыт., ДАБМ). Дэрываты ад асновы цяп. часу дзеясловаў *прыста́ць* і *прыста́ну* (гл. *стаць*). Шматлікія вытворныя і ў іншых славянскіх мовах, параўн. рус. *прыста́ніще* 'прыстанак, прытулак', харв. *pristan*, *pristanište* 'прыстань, порт', славен. *pristán*, *pristanišče* 'прыстань, порт', балг. *пристан* 'прыстань, прытулак', *пристанище* 'порт', ст.-слав. *пристаниште* 'прытулак'. Найбольш дакладная паралель у польск.

przystanek 'прыпынак'. Варбат (Слав. языкозн., IX, 70) мяркуе пра магчымае прасл. **pristanъ/ь*. Гл. таксама Снойз, 579.

Прыста́ні, *прыста́нкі*, *прыста́нць* 'прыняцце зяця ў дом цесця' (Нас.); параўн. рус. смал. *пристанки*: *идить в пристанки* 'жаніцца і заставацца жыць у доме жонкі', *пристанць* 'зяць, прыняты ў сям'ю жонкі, які жыве ў доме цесця', зах.-бранск. *жить в пристани* 'жыць у доме жонкі', укр. *пристани* 'далучэнне да кампаніі', *приста́я* 'ўступленне ў шлюб у якасці прымака'. Да *прыста́ць* < *стаць* (гл.).

Прыста́нне (*прыста́нняя*) 'далучэнне' (Бяльк.). Укр. *пристани* 'далучэнне да кампаніі'. Гл. папярэдняе слова.

Прыста́нць 'гавань, порт' (ТСБМ, Ласт., Бяльк., Растарг., Мат. Гом.; пух., Сл. ПЗБ), 'прыстанішча, прыстанак' (Нас.; ігн., Сл. ПЗБ; ТС), 'прымацтва' (Растарг.), 'месца, дзе вяжуць платы' (Мат. Гом.), 'месца на беразе вадаёма, дзе мыюць бялізну' (Сл. ПЗБ). Да *прыста́ць*, *прыста́ну* < *стаць* (гл.). Рус. *пристань* 'прыстань', дыял. 'кладка на рацэ, возеры для паласкання бялізны', укр. *пристани* 'прыстанак', польск. *przystań* 'прыстань'. Варбат (Слав. языкозн., IX, 70) прапануе рэканструкцыю прасл. **pristanъ/ь*// **perstanъ/ь*.

Прыста́ранак, *прыста́ра́нак*, *прыста́ра́нон* 'застаронак; месца ў гумне паабাপал току, дзе складваецца збожжа' (ТСБМ; в.-дзв., Шатал.; лях., ганц., карэліц., Сл. ПЗБ; Сл. Брэс.; лях., клец., ЛА, 2), *прыста́ранак*, *прыста́ра́нак*, *прыста́ра́нон*, *прыста́ру́нон* 'драўляная загародка, якая аддзяляе бок гумна, дзе кладуць збожжа, ад тока' (слонім., Арх. Бяльк.; Нар. сл.), 'сценка ў два-тры бервяны, якая разгароджвае гумно' (баран., ваўк., пруж., Сл. ПЗБ), *прыста́ра́нак* 'пабудова са сценамі для гаспадарчых прылад' (ДАБМ), серб.-харв. *пристанак* 'скат; месца ў старане'. Да *стара́на* (гл.); кандэнсацыя выразу *пры старане*, аформленае суфіксам *-ак*.

***Прыста́раніць**, *прыста́ра́ніць* 'прыбраць' (ТС). Да *стара́на* (гл.).

Прыста́раніцца 'знайсці прытулак' (лях., Сл. ПЗБ). Да *стара́на* (гл.).

Прыста́ра́цца 'раздабыць, прыгатаваць што-небудзь звычайна з цяжкасцямі, намаганнямі' (Бяльк., ТСБМ), экспр. 'нарадзіць дзіця' (віл., Сл. ПЗБ). Параўн. рус. *приста́раться*, смал.

'пастарацца дастаць што-небудзь, паклапаціцца пра што-небудзь'; 'прыкласці намаганні, папрацаваць'. Прэфіксальны дэрыват ад *старэца* (гл.).

***Прыстарч**, *прысторч* 'абламаны пень' (Клім.), *прысторч* 'бадылле' (зах.-палес., Бел.-укр. ізал.). Гл. *старч*, *сторч*.

Прыстарэкаць 'марудзіць з работаю за размоваю' (Бяльк.), *прыстарэка* 'жарт' (Касп.). Гл. *пастарэка*.

Прыстасавіць 'зрабіць прыгодным, прымасціць, прыладзіць, прымеркаваць' (ТСБМ), *прыстасаваты* 'тс' (кам., Жыв. НС). З польск. *przystosować* (*się*) 'прыспасобіць, прымяніць'. Гл. яшчэ *стасу́нікі*.

Прыстаўка, 'частка слова, якая стаіць перад коранем, прэфікс'; 'тое, што прыстаўляецца, прырабляецца дадаткова да чаго-небудзь' (Байк. і Некр., ТСБМ), 'прыбудова' (Мат. Гом.), *прыстаўка* 'ганак' (Пятк.), *прыстаўка* 'дадатак пакупніку', *прыставок* 'дадатак (напр., ганчарны выраб у дадатак да пасудзіны, якая пры продажы, фактычна абмене, выконвала ролю збожжавай меры)' (ТС). Рус. *пріставка* 'прэфікс', дыял. 'лапата, граблі і пад., прасунутыя праз жалезнае кальцо варот замест замка', 'верхняя частка (да пояса) жаночай сукенкі, кашулі, пашытая з больш тонкай тканіны' і пад., укр. *пріставка* 'дадатковае прыстасаванне; прэфікс'. Дэрыват з суфіксам -к- ад *прыста́віць*, гл. *ставіць*.

Прыстаўка, 'надакучлівы чалавек' (Ян.), *прыстаўка* 'хвост, неадступны спадарожнік' (ТС). Да *прыставіць*, гл. *паставака*.

Прыстаўляцца 'прыкідвацца, строіць з сябе п'янага' (Ян.). Укр. дыял. *пріставля́тися* 'прыкідвацца кім-небудзь, выдаваць сябе за каго-небудзь'. Параўн. *выстаўляцца* 'тс', што да *ста́віць*, *ста́віцца* (гл.).

Прыстаць сярод іншых значэнняў 'спыніцца, падыйсці' (ТСБМ), 'прывязацца, прычапіцца' (ТСБМ, Гарэц., Касп.), 'далучыцца, прымкнуць' (ТСБМ, Стан.), 'стаміцца' (Шат., Касп., Стан.), *прыстаты* 'пайсці ў прымы' (палес., Бел.-укр. ізал.), параўн. у розных значэннях укр. *прістати*, рус. *прістать*, польск. *przystać*, чэш. *přistáti*, славац. *pristát'*, серб.-харв. *pristati*, славен. *pristáti*, балг. *прістана*. Прасл. **pristati*, ад *pri-* (гл. *пры-*) і **stati* (гл. *стаць*). Гл. яшчэ Дораўскіх, Этимология—1963, 34.

Прыстоіць, *прысто́йваць* 'ідучы, спыніцца, стаць на кароткі час' (Гарэц., Бяльк., Жд.; чавус., Нар. сл.; ТСБМ), *прыста́йваць* 'спыняцца на кароткі час'; 'стаяць над тымі, хто працуе'; 'настойваць' (Нас., Юрч.), *прысто́яць* 'прыпыніцца, пастаяць кароткі час' (ТС), *прысто́яць* 'затрымацца на хаду, прыпыніцца, пачакаць' (Растарг.), ст.-бел. *прісто́яти* 'быць разам': с *молодци моими прістои* (Альтбаўэр). Рус. смал. *прісто́ять* 'спыніцца, зрабіць перадышку падчас хады', укр. *прісто́яти* 'пастаяць, чакаючы'. Да *ста́іць* (гл.).

Прысто́йкі 'смятанка, вяршкі' (Касп.). Дэрыват з суфіксам -к- ад папярэдняга дзеяслова, параўн. *пастая́лачка* (гл.).

Прысто́йны 'які адпавядае прынятым правілам прыстойнасці'; 'добра выхаваны; сумленны, не здольны на дрэнныя ўчынкі'; 'дастаткова добры, нядрэнны'; 'такі, якім належыць быць; дастатковы па велічыні, памерах' (Ласт., ТСБМ; смарг., в.-дзв., Сл. ПЗБ), 'прыгожы' (Инстр. 3; ігн., Сл. ПЗБ), 'добры; няпрагны' (Ян.). Укр. *прісто́йний* 'прыстойны; прыгожы', рус. калуж. *прісто́йный* 'прыстойны; прыгожы, сімпатычны', польск. *przystojny* 'прыгожы; цікавы', старое 'прыстойны', чэш. *přistojny* 'прыстойны', славен. *pristójen* 'прыстойны; кампетэнтны', харв. *pristojan* 'тс'. Паводле Фасмера (3, 366), з **pristojьnъ* ад **pri-* і **stojati* (гл. *ста́іць*), параўн. ст.-бел. *прісто́яти* 'падыходзіць, належаць' (Ст.-бел. лексікон). Паводле Сноя₂ (580), першапачаткова азначала 'адпаведны, стаячы нароўні'. Бабік (36. памяці Слаўскага, 60) для прасл. **pristojati* (параўн. серб.-харв. *прісто́јати*, харв. чак. *pristòjat* і пад.) выводзіць значэнне 'пагаджацца; быць адпаведным'.

Прысто́л 'прастол' (гарад., Сл. ПЗБ), 'сельскае свята ў гонар святога, імем якога названа царква' (Мат. Гом.). Гл. *пасто́л*, *пасто́льны*.

Прысто́лак 'скрыня ў стале, шуфляда' (ТС; ашм., Стан.), 'лаўка пры стале, зэдлік' (Бяльк.), *прысто́лік*, *прысто́лок*, *прысто́льнік*, *прысто́льнік* 'шуфляда ў стале' (Нар. лекс., Шатал., Сл. Брэс., Жыв. НС), *прысто́лок* 'шуфляда (у стале, шафе і інш.)' (стол., Нар. лекс.). Утворана прэфіксальна-суфіксальным спосабам ад *стол* (гл.).

Прысто́нь 'прывязь': *стаяць коні на прысто́ні, не п'юць, не едаць, усе весела глядзяць* (загадка). (Ян.). З *прыстань* (гл.) з гіперыстычнай зменай *a > o*.

Прысто́чыць 'надысці': *жніво прысточыло, і сено не кончылі* (ганц., Сл. ПЗБ). Гл. *стача́ць*.

Прысто́я 'моцна засмоленая хвоя' (ТС), *прысто́і* 'парасткі ад пня' (Гарэц.). Нулявыя дэрываты (у першым выпадку з тэматычным -а) ад *прысто́іць* (гл.), літаральна 'хвоя, якая прыстае да рук'.

Прыстра́ць 'прысохнуць, прыстаць; прыстаць, прычапіцца' (Юрч.), параўн. рус. дыял. *пристрётъ* 'прыстаць, перадацца каму-небудзь (пра хваробу)', укр. *пристріти* 'сурочыць'. Гл. *прыстра́ч*, на семантыку магло паўплываць збліжэнне з *прыста́ць* (гл.).

Прыстра́шка 'пострах' (Нас.). Утворана ад дзеясл. **прыстрашыць* < *страшыць* з суфіксам -к-. Параўн. рус. дыял. *пристрашка*, укр. *пристрашка* 'гс'.

Прыстро́іць, *прыстро́іцца* 'апануцца па-святочнаму, прыбрацца' (ТСБМ). З польск. *przystrojić się* 'гс'. Гл. таксама *стро́іць*, *строй*.

Прыстро́й 'драбіны (лесвіца)' (жыт., Мат. Гом.). Рус. дыял. *пристрой* 'прыбудова да будынка'. Нулявы дэрыват ад *прыстро́іць* < *стро́іць* (гл.).

Прыстро́міцца 'прыладзіцца, уладкавацца, прыстасавалася', *прыстро́млены* 'прыладжаны да чаго-небудзь' (Мат. Гом.), *прыстро́м* 'прымак' (Мат. Маг.). Укр. *пристромити* 'прыкалоць, прабіўшы чым-небудзь вострым (калом, дзідай і пад.)'. Да *стром*, *стро́мки*, *стро́мка* (гл.). Беларускія словы маюць пераважна пераноснае значэнне ў параўнанні з украінскім.

Прыстры́гаваць 'прыфастрыгаваль' (Нас., Байк. і Некр., Жд., Мат. Гом.), *прыстры́гаваць* 'гс' (шчуч., Сл. ПЗБ). З польск. *przyfastrzygować* 'гс', гл. *фастрыгаваль*.

Прыстры́каць 'прастрачыць' (ТС). Гл. *пстры́кнуць*.

Прыстрэ́к₁, мн. л. *прыстрэ́кі* 'сурокі; хвароба з сурокаў' (Сержп. Грам., Янк. 2, Мат. Гом., ТС, ПСл; петрык., рэч., брагін., ЛА, 3), *прыстрэ́к* 'запаленне век' (Тураўшч.), *прыстрэ́т* 'хвароба з сурокаў' (ТС), 'спалох' (Мат. Гом.), *прыстрэ́т* 'сурокі' (калінк., Сл. ПЗБ), *прыстрэ́шны* 'які здарыўся ад суроку' (Нар. Гом.). Параўн. укр. *пристріт* 'хвароба як вынік сурокаў, нядойрай сустрэчы', *пристріти* 'сурочыць', рус. дыял. *пристрёт* 'дрэннае, нядойбрае вока; сурокі', *пристрётъ* 'прыстаць, пера-

дацца каму-небудзь (пра хваробу)'. Да *стрэ́ць*, *сустрэ́ча* (гл.) і да т. п. Семантыка добра бачная з тлумачэння ўкраінскага слова: сурокі як вынік нядойрай сустрэчы. Бел. формы з -т- на канцы ўтвораны як нулявы дэрыват ад **прыстрэ́ціць*, а варыянты з канцавым -к з'явіліся пад уплывам дзеяслова *сустракаць* або з *прыстрэ́чыць* з узнаўленнем этымалагічнага -к-. Пра т. зв. стрэчныя хваробы ("встречные болезни") гл. Мяркулава, SIW, 135 (параўн. ст.-рус. *ни в стречю ни в полазь ни в чехъ вероват то поганьское е дело*). Гл. таксама ЕСУМ, 4, 578.

Прыстрэ́к₂, *прыстрэ́чник* 'расліна марэна' (ТС). Да папярэдняга слова. Утварэнне па шырока вядомай мадэлі 'хвароба' — 'расліна, якая ўжываецца супраць хваробы', параўн. *урóчник* 'расліна *Carlina vulgaris* L.' (ад сурокаў).

Прыстрэ́нчыць 'прыстроіць да месца' (Нас.). Да *стрэ́нчыць* (гл.).

Прыстрэ́чны 'грамнічны', *прыстрэ́чныя свечкі* 'свечкі, пасвячоныя на грамніцы' (ТС). Відаць, да *прыстрэ́к* (гл.), таму што гэтыя свечы ўжываліся супраць сурокаў, або да *Стрэчанне* 'грамніцы' (Гарэц.), г. зн. 'пасвячоныя на Стрэчанне'.

Прыстрэ́шак, *прыстрэ́шша* 'край даху, які навісае над чым-небудзь; падстрэшак' (нараўл., ашм., іўеў., пух., ЛА, 4), 'часткі ганка' (Инстр. 1). Да *стрэ́шка*, *стра́ха* (гл.), параўн. дакладныя фармальныя адпаведнікі ў серб.-харв. *пристрешак* і славен. *pristréšek* 'навес; порцік, галерэя'.

Прыступ₁ 'доступ (да чаго-небудзь)' (Яруш., Гарэц., Байк. і Некр., Др.-Падб.), 'атака, штурм' (ТСБМ), 'запал, заўзятасць' (Сл. ПЗБ), 'магчымасць набліжэння да каго-небудзь, звычайна з адмаўленнем' (ашм., Стан.), *ані прыступу* 'немагчыма падысці, звярнуцца да каго-небудзь' (ТСБМ). Нулявы дэрыват ад *прыступіць* (гл.). Аналагічна ў іншых славянскіх мовах: рус. *приступ*, укр. *приступ*, чэш. *přístup* і г. д.

Прыступ₂ 'момант абвастрэння, узмацнення хваробы, хваравітай з'явы; рэзкае, вострае праяўленне душэўнага стану, пачуцця' (ТСБМ; віл., Сл. ПЗБ). Этымалагічна тое ж, што і папярэдняе. Але спецыялізацыя значэння 'прыступ хваробы' адбылася ў рус., укр. *приступ* і польск. *przystęp* 'прыступ гневу, ярасці і да т. п.'.

Прыступа 'муж, які пасяліўся пасля жаніцбы ў доме сваёй жонкі; прымак' (Инстр. 2; Клім.), *приступник* 'гс' (брэсц., кобр.,

Шн. 3), *прыступны* 'прымы' (кам., Жыв. НС). Нулявы дэрыват ад *прыступіць* з тэматычным *-а*. Параўн. славац. *pristupnik* 'прымак'.

Прыступіць₁. Гл. *ступіць*.

Прыступіць₂ 'уступіць' (ганц., Сл. ПЗБ). Да папярэдняга слова.

Прыступка 'падножка, ступенька, па якіх падымаюцца ўверх або спускаюцца ўніз' (ТСБМ, Гарэц., Др.-Падб., Касп., ЛА, 4, Бяльк.), *прыступкі, прыступкі, пруступкі* 'ганак; ступенькі перад парогам' (Шушк., Сл. ПЗБ, ЛА, 4). Рус. дыял. *приступка* 'падстаўка, падножка, каб узлезці на печ', 'лесвічка'; 'ганак'; укр. *приступки* 'прыступкі лесвіцы, ганка'. Утварэнне з суф. *-к* ад *прыступіць*.

Прыступна 'добра, зручна, ёмка' (Жд. 1). Да *прыступіць* (гл.).

Прыстыркнуць 'прымацаваць' (Ян.). Гл. *торкаць, тёркаць*.

Прысукацца 'прымацавацца, далучыцца шляхам сукання' (Нас., ТСБМ), 'размясціцца вельмі блізка; прывязацца, прычапіцца, прыдрацца' (Нас., Жд., ТСБМ; пух., Сл. ПЗБ; ТС), *прысучыцца* 'прывязацца' (Ласт.), *прысучыцца* 'тс' (ТС), *прысучыцца* 'пасватацца' (брасл., Сл. ПЗБ). Гл. *сукаць*.

Прысукавацца 'прыладзіцца, прысуседзіцца (да каго-небудзь, чаго-небудзь дзеля сваёй выгады, карысці), паддобрыцца' (Янк. 1, Мат. Гом.). Утворана па аналогіі з *прысукацца* (гл.) ад *сукрыцца* 'завівацца', гл. *сукры, сукрутка*.

Прысутнічаць 'быць, знаходзіцца ў пэўны час; мецца, быць у наяўнасці' (ТСБМ), *прысутнасць* 'знаходжанне, наяўнасць' (там жа), укр. *присутність* 'прысутнасць'. Паводле Васілеўскага (Аб нек. асабл., 48—51) калька 20-х гадоў ХХ ст. з рус. *присутствовать* 'знаходзіцца, быць у наяўнасці', дзе суфікс *-ствова-* (з ц.-слав.) быў заменены прадуктыўным суфіксам *-ніча-* (< *-нік*), што ўтварае дзеясловы ад назоўнікаў дзеючай асобы. Параўн. *сутнасць* (гл.).

Прысуха₁ 'каханая, любая' (ТСБМ), 'прыгажуня, чараўніца' (Мат. Гом.). Параўн. укр. *присохнути* 'адчуўшы сімпатыю, прыхільнасць да некага, надта пакахаць яго', рус. дыял. *присуха* 'каханы чалавек; прыгажуня', 'чараўніца'. Гл. наступнае слова.

Прысуха₂ 'злая (міфічная) істота'; 'звышнатуральная сіла' (Інстр. 2, Мат. Гом.). Утворана ад *прысушыць* 'прыманіць варажбой, прымусіць каго-небудзь сохнуць ад кахання' (ТСБМ,

Сл. Брэс., Мат. Гом.), гл. *сушыць*. Параўн. рус. дыял. *присуха* 'прыварожванне, чараўніцтва; вядзьмарства'; укр. *присушений* 'прычараваны'.

Прысушак₁, *прысушошак* 'акрайчык, першы кавалак хлеба, адрэзаны ад новага бохана' (беласт., Ніва, 1979, 5 жн.). Магчыма, звязана з магічным уздзеяннем (гл. папярэдняе слова): *Мы, бывало, за прысушкі то аж б'емся* (тамсама). Гл. таксама *асушак*.

Прысушак₂, *прысушкі* 'сошкі (апоры) на бэльках' (брагін., ЛА, 4). Гл. *прысошак, сошка*.

Прысушны 'засушлівы' (ТС). Да *сухі, сушыць* (гл.).

Прысцен 'частка (палавіна) пуні' (Гарэц., Байк. і Некр.), 'дабудоўка; прыбудоўка да сцяны будынка' (Др.-Падб.), *присьцен* 'частка пуні' (Бяльк.), *присцёнак* 'бакавая прыбудоўка' (ТСБМ, Шат.), 'прыбудова са сценамі для гаспадарчых прылад' (стол., ДАБМ), *присцёнок* 'прыбудоўка для свойскай птушкі' (Шушк.), *присцёнок* 'прыбудова' (кам., Жыв. НС). Рус. дыял. *присцен* 'месца каля сцяны або плота, тыну, штыкетніку'; 'прыбудова да хаты; частка пабудовы, будынка', *присцёнок* 'тс', укр. *прістінок* 'невысокая сценка, якая адгароджае частку памяшкання, і частка памяшкання, адгароджаная такой сценкай', польск. *przyscianek* 'ганак; прыбудова', чэш. *přístěnek* 'месца каля сцяны', 'прыбудова', славац. *pristenok* 'крыты калідор да ўваходу ў дом'. Першапачатковая форма, зыходзячы са спосабаў словаўтварэння, — *присцёнак*, што ўтворана прэфіксальна-суфіксальным спосабам ад *сцяна*; слова *присцен* з'явілася ў выніку ўсячэння суф. *-ак*. Параўн. *трысцен*.

Прысцень 'рамка, прымацаваная да сцяны для снавання кроснаў' (Мат. Гом.). Рус. смал. *присцень* 'мера даўжыні сама-тканага палатна'. Конфікснае ўтварэнне (*пры-* + *-ь*) ад *сцяна* (гл.).

Прысцёл 'камель, гузыр': у *прысцёл* 'каласамі на гузыры (укладка снапоў ячменю, проса на полі для высушвання)' (ТС). Бязафіксны дэрыват ад **прыслаць* (гл. *слаць*): 'тое, чым сцелюць' — 'камель, гузыр (снапа)'.
Прысцібай 'прыхвасцень' (Бяльк.). Пранікненне з рускай тэрыторыі, параўн. рус. кур. *пристебай* 'тс'; семантыка яшчэ выводзіцца са значэння дзеяслова *пристебаться*, які, паміж іншым, азначае 'прычапіцца, прывязацца'. Бел. *присцебавць*

‘сцёбаць, хвастаць злёгка час ад часу’ такой семантыкі не мае. Зрэшты, магчыма, утворана ад іншага значэння гэтага дзеяслова — ‘часта выпіваць’ (Нас.), відаць, за чужы кошт. Далей гл. *сцябаць*.

Прысцібісты экспр. ‘лянівы’ (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Укр. *прістібний* ‘які прышпільваецца да нечага’, *прістібати* ‘далучаць да чагосьці, звязваць’ (пераважна з негатыўным адценнем). Да *прысцёбваць* < *сцябаць* (гл.).

Прысцігаць, прысцігнуць ‘знаходзіць; адшукваць’; ‘сачыць за кім-небудзь’; ‘даходзіць’; ‘раптоўна апанаваць; спасцігнуць’ (Нас., ТСБМ), ‘захапіць, паставіць у безвыходнае становішча’ (ТС), *прысцігнуць* ‘дагнаць; схапіць’ (Нас.), ‘прыбыць’ (арш., Шн. 2), ст.-бел. *прістигнути* ‘прыбыць’: *а каженики цареви прістигли* (Альтбаўэр). Гл. *спасцігаць, сцігаць*; на фоне адносна слаба засведчаных у беларускай мове вытворных ад прасл. **stignu* звяртае ўвагу беларуска-паўднёваславянская паралель *прысцігнуць* — балг. *прістигна* ‘прыйсці, прыбыць’, макед. *прістигне* ‘прыехаць, прыбыць’.

Прысціль ‘від пасеву’ (Нар. Гом.). Ад *прысцілаць* < *слаць* (гл.). Параўн. *прысцёл*.

Прысціра́дла ‘прасціна’ (Мік., Нік. Очерки). Гл. *прасціра́дла*.

Прысць (*прісьць*) ‘глыбокая, выкапаная ўручную пратока праз балоты і сенажаці, якая злучае рэкі або азёры’ (пін., Нар. лекс.), *prist* ‘дарожка, прабітая чоўнамі праз заросшыя расліннасцю пратокі Прыпяці’ (зах.-палес., Асоўскі, Stud. Slawist., 106). Гл. *просць*.

Прыстён (*прістён*), мн. л. *прістёны* ‘капсуль’ (Сіг.). З *пістён* (гл.).

Прысця́жка ‘ворчык, прыпрэжка’ (Нас.; міёр., Жыв. НС), *прысцяжнік* ‘прыпрэжаны конь’ (Мат. Гом.), *прісьцяжні* ‘прыпрэжаны (пра каня)’ (Мат. Маг.). Арэал слова, пагранічны з рускай і ўкраінскай тэрыторыяй, сведчыць пра пранікненне з рус. *прістя́жка* ці ўкр. *прістя́жка* ‘прыпрэжка’, якія ад *прістегнуть* (гл. Фасмер 3, 366).

Прысы́паць ‘насыпаць дадаткова; засыпаць’, ‘пачаць мацней ісці, сыпаць’ (ТСБМ), ‘прынесці’ (віл., Жд. 1). Да *сы́паць* (гл.). Адносна семантыкі параўн. рус. дыял. *прысы́пать* ‘прымчацца’, *прысы́паться* ‘з’явіцца ў мностве’.

Прысы́пка ‘мякіна, якую дабаўлялі ў хлеб’ (ваўк., Сл. ПЗБ). Таксама, як і літ. *прысы́пка* ‘рэчыва, парашок, якім прысыпаюць што-небудзь’, ад *прысы́паць* з суф. -к-. Гл. *сы́паць*.

Прысы́шчык ‘чалавек, што няпрошаным умешваецца ў размову, справу’ (Бяльк.). Да *прысы́паць* (гл.). Параўн. рус. дыял. *прысы́тчик* ‘той, хто прыняты ў чыно-небудзь сям’ю, прыбіўся да чужога двара; спекулянт, ірвач’, *прысы́паться* ‘ўмешвацца ў чужую справу, размову’. Слова, з улікам семантыкі паралелей, можна лічыць пранікненнем з рускай, але не выключана і сумеснае арэальнае ўтварэнне.

Прысы́рыць ‘даручыць; прымусіць; адчувальна ўздзейнічаць’; ‘прыручыць’; ‘пакінуць’, *прысы́рыць* ‘надакучыць’ (Мат. Гом., ТС; жыт., Жыв. НС; мазыр., ГЧ). Няясна; відаць, корань той жа, што і ў *осы́рыць* ‘пакінуць’ (ТС), якое Супрун выводзіць са ст.-рус. *сырыи* ‘сіроцкі, асірацель’, гл. *асірацець*, хаця семантыка разглядаемага слова не зусім ясная.

Прысы́рма ‘ўмольна, з упрошваннем’ (Клім.). Гл. *просьма*.

Прысы́яга ‘афіцыйнае ўрачыстае абяцанне захаваць вернасць, выканаць абавязкі; словы такога абяцання’ (ТСБМ, Нас., Ласт., Сл. ПЗБ), *прісы́яга* ‘тс’ (Бяльк.), *прысы́ягаць, прысы́ягаць, прысы́ягнуць, прысы́ягнуцца* ‘даць прысягу; паклясціся’ (Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., ТСБМ, Сл. ПЗБ, ТС), *прісы́ягнуць* ‘тс’ (Бяльк.), *прысы́ягаць* ‘абяцаць’ (Ян.), *прысы́ягацца* ‘бажыцца’ (Ласт.), *прысы́яжны* ‘які прыняў прысягу, прысягнуў каму-небудзь’; ‘пастаянны, заўсёды’ (Ласт., ТСБМ, Бяльк.), *прысы́яглы* ‘тс’ (Нас.), ст.-бел. *прісы́яга*: *про слово прісы́яга божее* (Альтбаўэр). Укр. *прісы́яга* ‘клятва, прысяга’, *прісы́ягати(ся)*, рус. *прісы́яга* дыял. ‘бажба’; *прісы́ягати*, польск. *przysięga, przysięgać*, в.-луж. *přisaha, přisahać*, н.-луж. *pšysega, pšysegaś*, чэш. *přisaha, přisahati*, славац. *prísaha, prísahat*, серб.-харв. *прісы́ега, прісы́ећи се* ‘даваць клятву, прысягнуць’, славен. *прісы́ега* ‘прысяга’, *прісы́егати* ‘прысягаць’, ц.-слав. *прісы́ага, прісы́ашти* ‘тс’. Параўн. рус.-ц.-слав. *доса́шти, доса́чи* ‘дакрануцца’. Прасл. **prisega* — аддзяслоўны дэрыват з нулявым афіксам і тэматычным -а ад **prisegti* < прасл. **segti, *segati* ‘дакранацца’ (гл. Фасмер, 3, 367): у час прысягі чалавек дакранаўся да нейкага прадмета, якім ён кляўся, напрыклад, да зямлі, крыжа, мяча (гл. Махэк₂, 535; Банькоўскі, 2, 948); першаснае значэнне ‘выцягнуўшы руку, дакрануцца’ (Бязлай, 3, 122; Сной,

578), гл. *сягаць*. *Присяглы* з польск. *przysięgły* 'присяжны'. Паводле Кохмана і Шнігера (ZNGd, 12, 95—104), *присяга, присягати* замянілі *крестное цѣлование, цѣловати крестъ* у старабеларускай пад польскім уплывам, што з улікам шырокай вядомасці названых слоў цяжка давесці.

Прыт 'спрыт; жвавасць, рухавасць' (Бяльк.). Рус. *прыть* 'хуткасць; жвавасць'. Гл. *прыткі, прыць*.

Прытабák 'капшук'; 'партсігар' (Мат. Гом.; Сл. Брэс.), *прытабáшніца, прытабáшныца* 'скрынка, каробачка з бяросты для нюхальнага тыгуню', *прытабáчныця* 'партсігар' (брэсц., 3 нар. сл., Сл. Брэс.). З *пры* і *табак*, магчыма, па ўзору *партсігар*.

Прытавэс 'вяроўка або жэрдка, прызначаная для развешвання бялізны' (Бяльк.). Гл. *пратавэся*.

Прытага́ніць 'прывесці, прыцягнуць' (карм., Мат. Гом.). Рус. смал. *притага́нить* 'прывезці ўпотайкі'. Параўн. укр. *притага́нка* 'вяроўка, якой прывязваецца да берага вялікі човен'; апошняе выводзіцца з *притаманити* 'скіраваць човен да берага' (ЕСУМ, 4, 579), што пераканаўча ў семантычных адносінах. Да *тага́ніць* 'цягнуць' (гл.).

Прытаго́біць 'прывесці, прыцягнуць' (Бяльк.). Няясна.

Прыта́кваць 'падтакваць' (ТСБМ). Укр. *прита́кувати* 'тс', рус. дыял. *прита́кивать* 'падтрымліваць чые-небудзь учынкi, дзеянні; раіць, угадваць', польск. *przytakiwać* 'падтакваць', чэш. *přítakat* 'тс'. Да *так* (гл.).

***Прыталавáты**, *прытоловáтый* 'пахілы (пра страху)' (лун., Шатал.). Да *талавáць* 'утрамбоўваць, вытоптаваць, утоптаваць' (гл.); у гэтым выпадку, відаць, 'прыціснутая, прыплюснутая (страха)'

Прыталáніць 'пашчасціць; пашанцаваць' (Нас., Байк. і Некр.). Да *талáніць, паталáніць* (гл.).

Прыталаска́ць 'цягаць за валасы' (Нас.). Да *таласка́ць* (гл.).

Прыталачы́ць 'прыбіць штуршкамі' (Нас.). Да *талачы́ць* (гл.).

Пры́талка, 'перакладзіна паміж вушакамі над дзвярамі' (Нас., Мат. Гродз.), 'бакавы стаяк асады ў вокнах, дзвярах' (Бяльк.), *пры́талака* 'перакладзіна паміж вушакамі над дзвярамі' (Сцяшк., Інстр. 1, Ян.). З рус. *притолка* 'драўляная аправа праёма ў сцяне для дзвярэй, вокнаў; дзвярныя вушакі або акон-

ная шуфляда'; 'слуп у сярэдзіне хаты для падтрымання перагародкі', 'паша, выган'. Звязана з *паталок* (гл.) (Фасмер, 3, 367; Праабражэнскі, 2, 127).

Прытама́нныя (*прытама́нные*) 'радня' (ТС). Укр. *притамáнный* 'сапраўдны, уласны; родны', рус. *притамáнный, притомáнный* 'выразны, дакладны', дыял. таксама 'сапраўдны; тутэйшы, карэнны'. Слова ўзыходзіць да гур. *tamat* 'поўнасцю, цалкам, правільна, дакладна'; гл. Корш, AfsIPh, 9, 672; Фасмер, 3, 367. У беларускай мове можа быць з украінскай, улічваючы арэал распаўсюджання (гл. ЕСУМ, 4, 580).

Прытанóжыць 'змарыць, стаміць; надакучыць, абрыдзец' (Ян.). Няясна. Магчыма, кантамінацыя *прытаміць* і *абязно́жыць* < *нага*.

Прытараба́ніць 'прывалачы, прывезці, даставіць (што-небудзь вялікае, цяжкае)' (ТСБМ, Сцяшк.), 'прымчацца, хутка прыехаць' (Мат. Гом.). Укр. *притараба́нити* 'прывалачы, прыцягнуць', *притараба́нитися* 'прыцягнуцца, прывалачыся', рус. дыял. *притараба́нить* 'прывезці, прывесці што-небудзь цяжкае'. Да *тараба́ніць* (гл.).

Прытара́ніць 'прывесці, прыцягнуць' (рагач., Мат. Гом.). Рус. *притара́нить* 'прывесці, прыцягнуць што-небудзь цяжкае'. Да *тара́ніць* (гл.).

Прытара́чыць Гл. *прытаро́чыць*.

Пры́таркі 'металічныя стрыжні, якія злучаюць у сасе "лемяшніцу" з ручкамі' (лудз., Сл. ПЗБ), сюды ж, відаць, і мн. л. *пры́торчы* 'пер'е, якое адрастае ў птушак пасля лінькі' (лун., Шатал.). Рус. дск. *приторка* 'доўгая жэрдка; кол, палка (для падпоркі, падтрымання чаго-небудзь)', пск., тамб. *приторцы* 'калы для ўстаноўкі рыбалоўных снасцей конусападобнай формы ў выглядзе сетак, нацягнутых на абручы'. Да *торкаць, тырчо́ць* (гл.).

Пры́тарнава́ць 'прыгнаць да берага (пра плыт)'; 'дастасаваць, дапасавать' (Др.-Падб.; лід., Сл. ПЗБ), *пры́тарнава́цца* 'прыпыніцца, прыстаць' (ТСБМ), 'прыстаць да берага' (лід., Сл. ПЗБ), перан. *пры́тарнава́цца* 'прыстасавацца' (Гарэц.; валож., Стан.). Да *тарнава́ць, тарнава́цца* (гл.).

Пры́тарны 'непрыемны ад празмернай канцэнтрацыі якіх-небудзь якасцей (пра смак, пах і пад.)'; 'празмерна, ненатуральна саладжавы' (ТСБМ). Улічваючы ўжыванне толькі ў літаратуры, — з рус. *приторный* 'тс'.

Прытаромны (*прыторомный*), *прыторонный* 'стромкі, круты (бераг)' (лун., Шатал.; ЛА, 2), сюды ж перан. *прытаромны* 'страшны, жудасны', *прытаромна*, *прыстаромно* 'жудасна, жахліва, страшна' (Скарбы). Няясна. Магчыма, з **прытаропны*, параўн. *таропно* 'страшна' (Скарбы), гл.; параўн. рус. *оторопь* 'жах'. Магчыма, адпавядае стараж.-рус. *притрань* 'страшны, жахлівы' (адносна апошняга гл. ESJSt, 12, 719: *pritrany*), што звязваецца з *церці* (гл.). Гл. таксама Даніловіч, Бел. дыял. фраз., 200—201.

Прытаропны 'брыдкі' (гродз., Жыв. НС). Іншае значэнне 'страшны' Даніловіч (Бел. дыял. фраз., 200—201) выводзіць з *таропна* 'страшна' (гл.). Параўн. папярэдняе слова.

Прытаробчыць, *прыторобчыць* 'прывязаць тарокамі да сядла; прымацаваць' (ТСБМ, ТС); *прытаробчыць* 'даставіць, прыцягнуць' (ГЧ), *прыторончыты* 'тс' (Клім.). Да *тарокі* (гл.). Параўн. рус. літар. *приторобчить* 'тс', дыял. *приторобкаты* 'прывязаць (тарокай — рэменем)', укр. *приторочити* 'прывязаць рамянямі (тарокамі) да сядла' і г. д.

Прыгаска 'церассядзёлак' (астрав., Сл. ПЗБ). Няясна. Магчыма, звязана з *прытосак* 'канец атосы ў выглядзе кальца' (з **пры-атосак*). Параўн. *прыатоснік*.

***Прытаўка**, *прытоўка* 'халоднае памяшканне' (ТС). Няясна.

Прытаўчы, *прытувчы* 'збіць, пабіць; дабіць'; 'растоўкваць'; 'прыправіць затаўкай' (ТСБМ, Нас., Шат.; шчуч., свісл., Сл. ПЗБ; ТС; лід., ЛА, 4), *прытоўкнуты*, *прытоўкты* 'заправіць страву растоўчаным здорам' (драг., Вешт.), *прытоўкці* 'прыправіць' (ТС). Прэфіксальны дзеяслоў ад *таўчы* (гл.). Параўн. рус. *притолочь*, укр. *притовкты*. У спецыялізаваным значэнні 'заправіць ежу (растоўчаным здорам)' мае дакладныя адпаведнікі ў бранск. *притолкнуть* 'тс', *притолочка*, *притолка* 'запраўка (звычайна растоўчаны здор) для супу, вадкай стравы'. Гл. яшчэ *затаўка*.

Прытача 'выгадная і зручная мясціна': *у такой харошай прытачы хата; прытачнэ место* 'тс' (саліг., Нар. словатв.). Параўн. рус. дыял. *приточный: приточное место* 'бойкае, люднае месца'. Гл. наступнае слова.

Прытачак 'выселак' (пух., Сл. ПЗБ), *прыточка* 'дадатак' (Байк. і Некр.). Ад *прытачыць* 'надтачыць; дадаць частку, кавя-

лак, каб павялічыць што-небудзь' < *тачыць* (гл.). Адносна семантыкі параўн. яшчэ і ўкр. *приточити* 'далучыць, дадаць'.

Прыгачкам, *прыгачкамі*, *прытычкамі*, *прытьчкьмі* 'прыхваткамі; не часта, час ад часу' (докш., Янк. Мат.; віл., Жд. 1; бялын., Нар. сл.; віл., лях., Сл. ПЗБ; ЛА, 5). Першапачаткова Тв. скл. ад *прыгачак* (гл.) у значэнні 'тое, што дадаецца', аднак, больш верагодна — фанетычны варыянт *прытычкам* (гл.).

Прытваряцца, *прытварыцца* 'прыкінуцца' (ТСБМ), *прытварыцца* 'прыкідвацца' (Бяльк.); параўн. укр. *притворитися*, рус. *притворяться*, славац. *prtvorit sa*, серб.-харв. *притворица* 'прытворшчык(ца), крывадушнік(ца)'. Да *твар*, *тварыць* (гл.). Першаснае значэнне 'стаць падобным да некага, зрабіцца кім-небудзь' (параўн. Махэж, 662).

Прытвора, *прытвора* 'пярэдня частка царквы непасрэдна за паперцю' (ТСБМ; гарад., беласт., Сл. ПЗБ), 'сенцы, ганак' (малар., пін., Нар. сл.), 'шула, да якога прычыняюцца вароты' (ТС), ст.-бел. *притворь* 'пярэдня частка царквы, бабінец'. Укр. *притвор* 'прытвор у царкве'; 'пярэдня частка памяшкання', 'вокны, дзверы', рус. *притвор* 'заходняя паперць царквы, дзе кормяць жабракоў', дыял. 'прастора паміж адчыненымі дзвярамі і вушаком', 'аканіца', 'ніжняя частка дзвярных вушакоў; парог'; ст.-рус. *притворь* 'порцік, каланада', польск. *prytwor*, н.-луж. *psitwař*, славац. *pitvor* (з **prtvor* — Махэж, 662), балг. *притвор*, серб.-харв. *притвор* 'невялікая загарадка для авечак', ст.-слав. *притворь* 'аркада'. Праслав. **prtvorь*, першапачаткова 'прыбудова'. Ад **prtvoriti*, якое да прасл. **tvoriti*, у ліку першасных значэнняў якога было 'будаваць', гл. Фасмер, 3, 367; Скок, 3, 627; БЕР, 5, 736; ЕСУМ, 4, 580 (адзначае аманімічныя 'частка царквы' і 'дзверы, вокны'). Гл. таксама ESJSt, 12, 719.

Прытвора 'прыманка для пчол у пустым вулі' (ТС). Да *тварыць* 'пырскаць, крапіць вулей' (гл.).

Прыткі 'хуткі, скоры, імклівы; вёрткі, спрытны' (ТСБМ, Нас., Ласт., Жд., ТС, Бяльк.); 'хуткі, жвавы, шпаркі, гарачы, азартны' (Шпіл., Яруш.), 'упарты, свавольны' (Ласт.), *прыткі* 'жорсткі ў абыходжанні' (Яруш.), 'упарты, свавольны' (Ласт.), *прыткі* 'жорсткі ў абыходжанні' (беласт., Бел.-польск. ізал.). Сюды ж вытворнае *прытка* 'хутка' (Сцяшк. Сл., Растарг.). Укр. дыял. *приткий* 'хуткі, спрытны', рус. *прыткий* 'скоры, хуткі, вёрткі'.

Прасл. **prytъkъ(jь)* паходзіць ад **prytjati* (варыянты **prytiti*, **pryteti*, **prytnoti*), прадстаўленага ў ст.-польск. *prysiac*, *pruciac* 'бегаць, рыскаць, вышукваць, корпацца', *prytnacé* 'ускочыць' (Варбат, Этимология—1971, 10), роднаснага літ. *spráusti* 'ўціскаваць', *sprústi* 'вырывацца, выслізгвацца', лат. *sprautiēs* 'падымацца, прарастваць (пра бульбу)', с.-в.-ням. *spruessen* 'пускаць парасткі', ст.-англ. *spréwlian* 'кідацца; корпацца', англ. *sprawl* 'расцягнуць' (Фасмер, 3, 391—392); да гэтай жа асновы Махэк₂ (487) узводзіць і чэш. дыял. *prtít* 'прарастваць, даваць усходы', серб.-харв. *prtít* 'вырастаць з зямлі', што пацвярджаецца семантыкай польск. *peđ* 'імкненне' і 'парастак', рус. *побег* 'уцёкі' і 'парастак' (спецыяльна гл. Варбат, Слав. языкозн., XII, 119—121: значэнне 'хуткі' ўзнікае ў гісторыі асобных славянскіх моў). Сюды ж рус. дыял. *вѣпрыть* 'выпіць адным махам, адразу' (<**pry-ti*, гл. Куркіна, ОЛА, Исследов., 1994—1996, 204). БЕР (5, 738) далучае сюды і балг. *прѣткам* 'кідацца; піхаць, адпіхваць', *прѣтнем* 'адпіхнуць', для якіх узнаўляецца праформа **pryti*, паводле Геаргіева (Выпроси, 22), з зыходнай асновай **prupt-*, гл. *прѣткам*, *прѣтна* 'кідацца, бегчы'; апошнія (згодна з БЕР, 5, 727) выводзяцца з **pripeti* (гл. *пяць*, *пну*). Гл. *прѣт*, *прѣць* і наступнае слова, а таксама Этимология—1968, 92; БЕР, 5, 737 (*прѣтек*); ESJSt, 12, 720.

Прѣткі₂ 'стромкі': *прѣткі бераг ракі* (Ласт., пад *крутой*). Параўн. каш. *prítki* 'круты, стромкі'. Паводле Папоўскай—Таборскай (SEK, 4, 131), апошняе ўтворана пры дапамозе суфікса *-къ(-ъкъ-ъь)* ад архаічнага славін. *príti* 'тс', для якога Хінцэ (Z hist., 195—198) рэканструюе прасл. дыял. **pri-i-тъ* 'стромкі' (<**pri-i-ti*, гл. *прѣйсці*), параўн. семантычна і марфалагічна аналагічнае лац. *sub-i-tus* 'круты, стромкі'. Борысь (SFPS, 30, 9—11) выводзіць названую форму з прасл. **prytъ* < і.-е. **pru-to-*, архаічны прыметнік з суфіксам **-to-* ад і.-е. **preu-* 'скакаць', літаральна 'які скача, падскоквае', што аб'ядноўвае значэнні 'хуткі, жвавы' і 'стромкі, круты' і параўноўваецца з беларускім *прѣтны* 'стромкі, круты' і 'хуткі, рухлівы' (гл.), параўн. таксама SEK, 4, 130.

Прѣтны 'круты, стромкі, адхоністы' (Варл., Сцяшк., Ласт., Мат. Гом.), 'хуткі, праворны' (Нас., Бяльк.), 'упарты, непаслушны' (Ласт.), сюды ж *прѣтна* 'хутка, жвава' (Нас.), 'моцна, шчыльна; тэрмінова; старанна, уседліва; вельмі неабходна' (Нас., Юрч., Сцяшк., Жд. 3, ЛА, 5), *прѣтно́м* 'непасрэдна, адзін за адным, запар' (ТСБМ, Касп., Стан.; беласт., Бел.-польск. ізал.), 'вельмі

часта' (Янк. 1; ст.-дар., Жыв. НС), *прѣтна* 'строма, круча', *прѣцінь*, *прѣціня* 'тс': *у сам прѣцінь сонца* (пра сонца ў зеніце) (Ласт.), *прѣцін* 'зеніт' (Стан.). Відаць, утварэнне з *-n-* суфіксацыяй: **prytъль(jь)* або **prytъль(jь)*, што да **prytiti*, гл. *прѣткі*, *прѣтыць*. Магчымы ўплыў іншых асноў, параўн. рус. дыял. *прѣтмом* 'раптоўна, хутка', якое Люканен (Восточнослав., I, 119) узводзіць да прасл. **prytъ-mo* ад **pri-teti* (<**teti* 'рэзаць', гл. *цяць*).

Прѣто́лічны (*прѣто́лычны*) 'суседні' (Булг.). Няясна.

Прѣто́мны 'які знаходзіцца ў прытомнасці, пры памяці' (ТСБМ, Нас., Байк. і Некр., Касп.), 'які прысутнічаў пры пэўнай падзеі; сведка' (Нас., Ласт., Яруш., Касп.), 'які мае прыстанішча, прытулак; які супакоіўся на месцы' (Нік. Очерки), ст.-бел. *прѣтомный* 'свядомы, прысутны' (Ст.-бел. лексікон); *прѣтомные часы* 'ў твая часы' (там жа). Укр. *прѣтомний* 'свядомы, прысутны', польск. *przytomny* 'тс', чэш. *prítomný* 'прысутны', славац. *prítomný* 'прысутны, наяўны', в.-луж. *prítomny*, н.-луж. *psítomny* 'тс'. Слова ўтворана на базе словазлучэння *пры том* 'той, які быў пры тым, сведка' (Брукнер, 682; Махэк₂, 495; ЕСУМ, 4, 581). Ва ўсходнеславянскіх мовах — праз польскую з чэшкай (Банькоўскі, 2, 953), параўн., аднак, *патомны* (гл.).

Прѣто́н 'месца, дом, дзе збіраюцца злачынныя, амаральныя, антыграмадзянскія элементы' (ТСБМ), 'прытулак, свой кут' (узл., Жд. 1). Укр., рус. *прѣтон* 'месца, дом, дзе збіраюцца злачынныя, амаральныя, антыграмадзянскія элементы', укр. *прѣтин* 'сховішча, прыстанішча'. Паводле Фасмера (3, 367), рускае слова разам з *тоня*, *затон* (гл.) ад *тонить* з першапачатковым значэннем 'гавань, прыстань'. Не выключана запазычанне з рускай мовы, параўн. народнае *прѣцін* 'прытулак, сховішча' (гл.).

Прѣто́хнуць, *прѣто́хнуцца* 'атрымаць тухлы, затхлы пах' (Нас.), *прѣто́хлы* 'які сапсаваўся ад цяжкага паветра, затхлы' (Нас., Байк. і Некр.). Відаць, да незафіксаванага **то́хнуць*.

Прѣтрапячыць 'узбіць (падушку)' (ваўк., Сл. ПЗБ). Да *трапачь* (гл.).

Прѣтробіць 'прыгразіць' (воран., Сл. ПЗБ). Відаць, мясцовае ўтварэнне на базе польск. *trącić* 'штурхаць, піхаць'.

Прѣту́га 'жэрдка, лата (у саламянай страсе)' (чач., Мат. Гом.). Рус. дыял. *прѣту́га* 'жэрдка, дубец, вяроўка, якімі прыціскаюць, змацоўваюць салому, чарот на страсе', укр. *прѣту́жина* 'тс'. Да *тугі* (гл.).

Прыту́га₂ ‘смутак, жаль, маркота; змярцвенне’; ‘цяжкае становішча; нястача; бяда’ (Нас., Шн., Песні, Кос., Гарэц., Др.-Падб., Касп., Бяльк.; карм., Мат. Гом.; Ян.; калінк., Сл. ПЗБ), *пріту́га* ‘туга; нудны настрой’ (Бяльк.), *прыту́жэны* ‘тужлівы’ (ТС). Параўн. укр. *пріту́га* ‘гора, бяда; смутак, туга’, серб.-харв. *пріту́га* ‘бяда, няшчасце’, ст.-слав. *пріту́жати* ‘засмучаць, маркоціцца, трывожыць’. Прасл. **pritoğa* ‘гора, бяда’ (ЕСУМ, 4, 581). Да *туга́*, *тужыць* (гл.).

***Прыту́жна**, *прыту́жно* ‘пільна, старанна, шчыра, уважліва’ (лельч., Нар. лекс.; ТС), *прыту́жны* ‘заўзяты’ (ТС); сюды ж, відаць, *прыту́жны* ‘моцны (мароз)’ (стол., ЛА, 2). Відаць, вытворнае ад *прыту́жаць* ‘ціснуць, гнясці’ (Ласт.), гл. наступнае слова.

Прыту́жнік, *пріту́жнік*, *прыту́жальнік*, *пріту́жальнік* ‘кій, які ўтрымлівае кола задняга навоя’ (Инстр. 2; жлоб., Мат. Гом.; ЛА, 4). Дэрыват ад *прыту́жны* < *прыту́жыць* < *тужыць* (гл. *тугі*, *цягнуць*).

Прыту́каць ‘аглушаць заўсёднай лаянкай; прымушаць лаянкай да працы’ (Нас.), ‘прымусіць (настойлівымі патрабаваннямі)’ (Мат. Маг., Юрч. СНС), *прыту́каць*, *прыту́хаць* ‘абгаворваць’ (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Рус. смал. *пріту́ківаць* ‘лаяць каго-небудзь, прымушаючы працаваць’. Да *ту́каць* (гл.).

Прыту́ла ‘прымак (звычайна ў пажылым узросце і пры адсутнасці законнага шлюбу)’ (Клім.), ‘прымак’ (Ян., Мат. Гом.), *прыту́ль*, *прыту́ліч* ‘тс’ (Жыв. НС). Дэрываты з розным суфіксальным афармленнем ад *прыту́ліць* < *туліць* (гл.).

Прыту́лак ‘месца, дзе можна схавацца, адпачыць, прабыць патрэбны час’, ‘дабрачынная ўстанова для сірот, беспрытульных дзяцей і інш.’ (ТСБМ, Нас., Гарэц., Байк. і Некр., Бяльк., Варл., Сл. ПЗБ), *прыту́л* ‘прыстанішча’ (ТСБМ, Ласт., Касп.), ‘сховішча, прытон’ (Нас.), *прыту́ла* ‘прыстанішча’, *прыту́лішча* ‘тс’ (Нас., Гарэц., Др.-Падб., Бяльк., Ян.), *прыту́лле* ‘тс’ (Касп.). Адрэзаслоўнае ўтварэнне, параўн. *прыту́ліцца* ‘шчыльна прыхінуцца; знайсці прыпынак для жыцця’ (Варл.), ‘адчуць ласку, спагаду, спачуванне’ (светлаг., SOг, 39, 356), *прыту́ліць* ‘паставіць адзін прадмет упрытык да другога’ (там жа). Гл. *туліць*. Аналагічныя ўтварэнні і ў іншых славянскіх мовах, параўн. рус. даял. *пріту́л*, *пріту́ла*, *пріту́ліце*, *пріту́лье* ‘прыстанак, пры-

тулак’, укр. *пріту́л*, *пріту́лок*, польск. *przytul*, *przytulisko*, *przytulęk* ‘тс’ і да т. п.

Прыту́ліца ‘жаўтазель фарбавальны, *Genista tinctoria* L.’ (Ласт., Кіс.). Магчыма, адаптаванае польск. *przytulica* ‘павіліца, *Galium aparine*’, якое ад *przytulic się* па ўласцівасці расліны прыхіляцца, чапляцца, прытуляцца да чаго-небудзь (Махэк, Імэна, 219). На жаўтазель назва была перанесена з-за той жа ўласцівасці.

Прытуманёт ‘кашалёк’ (Сл. Брэс.). З *партманэ́т*, *партманэ́т* ‘невялікі кашалёк для грошай’ (гл.).

Пры́тхі, *протхі* ‘палонкі на возеры, якія прарубаюць для таго, каб рыба не задохлася’ (слаўг., 3 жыцця). Адрэзаслоўны назоўнік ад *прытхну́цца* ‘псавацца ад спёртага паветра’, гл. *тхнуць*.

Пры́тхлы ‘затхлы; гнілы, цвілы’ (Нас., Байк. і Некр., Рас-тарг., ТС), ‘прытхлы’, *пры́тхліна* ‘дрэнны, гнілы пах’ (Нас.), *пры́тыхля*, *пры́тхля*, *пры́тха* ‘цвіль, пах прэлага, затхласць’, *пры́тхлысьць* ‘прытхласць’ (Яруш., Бяльк., ТС). Да *тхнуць* (гл.).

Пры́тча кніжн. ‘іншасказальнае апавяданне з павучальным вывадам’ (ТСБМ), *пры́тча*, *пры́чта*, *пры́шта* ‘байка, апавяданне, быль’, ‘непрыемны, нечаканы выпадак; непрыемны збег абставін’ (Нас., Касп., ТС), *пры́чца* ‘хвароба, немач’ (Варл.), *пры́чча*, *пры́ча* ‘тс’ (віл., смарг., Сл. ПЗБ), *пры́чча* ‘нечаканая хвароба; бяда’ (Бяльк.), *пры́чта* ‘прытча, дзіва’ (Ян.), *пры́тча* ‘штукі; свавольства’ (Нас.), *ме́рыць пры́чча* ‘лячыць хваробу (забабо-намі)’ (віл., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *прітча* ‘апавяданне’ (Альтбаўэр). Укр. *прі́чта*, *прі́тча* ‘гісторыя, здарэнне, выпадак’, рус. *прі́тча* ‘прытча’, даял. ‘няшчасце, бяда, напасць’; ‘раптоўная хвароба, выкліканая чарамі, сурокамі’, *прі́тчыя* ‘казка, байка, прытча’, ст.-рус. *прі́тча* ‘няшчасны выпадак’ (XIII ст.), ст.-польск. *prytcza* ‘выпадак, здарэнне’, серб.-харв. *прі́ча* ‘апавяданне, прыказка’, славен. *príča* ‘момант, цяперашні час’, ‘сведчанне, сведка’, ‘прытча, казка, прыказка’, балг. *прі́тча* ‘прытча’. Прасл. **pritcha* ‘выпадак’ ад **pritchkoti* ‘прыткнуць’ (Міклашыч, 368; Праабражэнскі, 2, 127; Брукнер, 445; Фасмер, 3, 368; БЕР, 5, 740; Банькоўскі, 2, 953; ЕСУМ, 4, 581—582; ESJSt, 12, 719). Да *ткнуць*, *тыкаць* (гл.).

Прыты́к ‘месца сточвання ніткі ў працэсе прадзення’ (талач., Шатал.). Да *прыты́каць* < *тыкаць* (гл.).

Прыты́ка₁ ‘выструганая жэрдка, якая ўтыкаецца ў дно вадаёма для замацавання на ёй сеткі, нерата і пад., прывязвання лодкі’ (ТСБМ, Касп., Янк. 1; полац., 3 нар. сл.; ПСл), ‘калок, якім прытыкаюць пласты сена ў капе або ў стозе, каб не зрывала ветрам’ (ТС), ‘тонкі шост пры падхватніку’ (Янк. 1), *прытычка* ‘калок’ (Байк. і Некр.). Да *тыкаць* (гл.).

Прыты́ка₂, *прытычка*, мн. л. *прытыкі*, *прытычкі* ‘дакор; папрокі, упікі’ (Нас., Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Яруш., Касп.), *баба-прытыка* ‘пра мужчыну, які ўмешваецца ў чужыя справы і размовы’ (Растарг.). Да *прытыкаць₂* (гл.), аддзяяслоўны назоўнік з *-а* асновай. Меркаванні пра калькаванне літ. *priėkaištas* ‘дакор, папрок’ пры літ. *kaišioti, kišti* ‘тыкаць’ (Чэкман, *Baltistica*, 8, 2, 152—153) не пераконваюць.

***Прыты́ка₃** ‘?’: “Нанімала чачотачка скочну музыку, // Нанімала невялічка капэлю ўсю: // Верабейка — на скрыпіцы, // Салавейка — на прытыцы” (ашм., Ант.). Значэнне невядомое, але не выключана, што гэта *прытыка₁* (гл.). У такім выпадку да *тыкаць*.

Прыты́каць₁ ‘ткаць шчыльна, каб атрымоўвалася палатно, а не радно’ (Федар.). Да *тыкаць*, *ткаць* (гл.).

Прыты́каць₂ ‘папракаць’ (Нас., Байк. і Некр.), ‘умешваць, далучаць’ (Шат.). Укр. *притика́ти* ‘умешваць, рабіць некага прычынным да пэўнай справы’, *приткну́ти* ‘злавіць на слове’, *приті́ки дава́ти* ‘закранаць; чапляцца’, рус. *притыка́ться* ‘лезці ў чужыя справы; чапляцца да некага, дамагацца нечай прыхільнасці, любасці’. Гл. *ты́каць*, параўн. *тыкаць нос* ‘лезці не ў свае справы’.

Прыты́лкі, *пріты́лкі* ‘вушакі’ (арш., чавус., чэрык., краснап., ЛА, 4), *пріты́лка* ‘прылавак’ (Ласт.). Гл. *пріты́лка*.

Прыты́м — злучнік далучальны (звычайна ў спалучэнні са злучнікамі *і, ды, а*) ‘да таго ж, акрамя таго’ (ТСБМ). Ад *пры-* і *тым-*, Тв. скл. займенніка *той*. Параўн. рус. *притом* ‘тс’, укр. *притім* ‘прытым’.

Прыты́рак ‘дурань’, *прыты́раны* ‘дурнаваты’ (шчуч., 3 нар. сл.; жлоб., Жыв. сл.; бых., Жыв. НС). Утворана ад **прытырыць* з суф. *-ак*; параўн. *пратырыць*. Параўн. укр. *приті́ритися* ‘недарэчна або не ў час прыйсці, прыехаць’, славен. *pritiirati* ‘прыгнаць’ і пад. (< **tirati* ‘церці’).

Прыты́ць (*прітыты*) ‘несці цяжкае, валачыць’ (Клім.). Параўноўваюць з серб.-харв. *прѣтити* ‘накладваць, узвальваць на спіну’, *ўприти* ‘ўзваліць цяжар на спіну’ (Талстой, Лексика Пол., 17). Запрудскі (дыс., 27) адносіць сюды ж *запрыць* ‘туга завязаць пры дапамозе закруткі’ (ваўк., Сл. ПЗБ) і *прітны* ‘круты’ (гл.) (навагр., Спяшк.), выводзячы зыходную семантыку ‘круціць’. У такім выпадку з’яўляецца працягам прасл. **prētiti*, прадстаўленага ў *пріткі* ‘хуткі, вёрткі’ (гл.); да семантыкі параўн. *кручаны* ‘непаседлівы’.

Прыты́чкам ‘вельмі рана, да ўсходу сонца’ (чэрв., Жд. 3); зыходзячы з ілюстрацыі: *я ўнучцы і гавару, каб ўстала ды прытычкам і папалала, пакуль сонца не ўзышло*, значэнне вызначана недакладна; правільна, відаць, ‘хутка, за кароткі час; адным намаганнем’, параўн. *прытычкамі* ‘ўрыўкамі’ (Шат.). Першапачаткова Тв. скл. назоўніка *прітычкі*, які да *прытыка́цца* < *тыкаць*.

Прыты́чына ‘збег непрыемных, нечаканых абставін’; ‘дамаганне, прэтэнзія’ (Нас.). Укр. *притичина* ‘перашкода, затрымка’; ‘здарэнне, прыгода’; ‘прычына’, рус. ярасл. *притычина* ‘прычына; віна’. Ад *прытыка́цца* ‘сутыкацца’. Да *тыкаць* (гл.). Параўн. *прітча* (гл.), рус. *прітка* ‘нечаканае здарэнне, прыгода’.

Прыў́за, *прі́ва*, *прі́ва*, *прі́ва*, *прі́ва*, *прі́ва* ‘палкі, якімі ўзмацняецца стог’ (Выг.), сюды ж *пріўзук*, *прузук* ‘раменьчыкі, якімі звязваюцца часткі цэпа’ (Выг.); *прі́ва* ‘пара маладых бяроз, звязаных верхавінамі, якія кладуцца на верх стога’ (Сіг.) з метатэзай элементаў кораня. Параўн. рус. дыял. *пріуза*, *пріу́з*, *прі́ва* ‘цэп’; ‘раменьчык, які змацоўвае біч і дзяржанне цэпа’; ‘вяроўка, з’вязка’, таксама *приву́з*, *прі́вуза* ‘тс’, ст.-рус. *привяза* ‘тс’, славац. *privez*, *priveza* ‘тс’, серб.-харв. *priveza*, *privezak* ‘тс’, балг. *прі́вез* ‘тс’. Прасл. **privezъ*, **priveza*, вытворнае ад **privezati* (Фасмер, 3, 368; БЕР, 5, 700). Гл. *прі́вязь*, *прузак*.

Прыў́красны ‘прыгожы’ (Караткевіч), *прыву́красны* ‘тс’ (рагач., Мат. Гом.). Рус. смал. *приву́красить* ‘упрыгожыць’, пск. *преу́красея* ‘прыгажуня’. Лічыцца вытворным ад дзеяслова, запазычанага з рус. *приу́красить* ‘упрыгожыць’ (Пацюпа, Гармонія, 25). Інакш Карскі (2—3, 51), які ў адносінах да дыял. *пріў́красны* (*привкрасный*) (себеж., Мат.) дапускае трансфармацыю ст.-бел. *пре-* ў *при-* (гл. *пры-*) па фанетычных прычынах ці па аналогіі, параўн. ст.-слав. *прѣу́красити* ‘упрыгожыць’ пры

оукрастити: оукраститъ са 'ўпрыгожыўся', гл. таксама ўкрасіў: хлапец няўвошта ўкрасіў ("Энеіда навыварат"). Магчыма, таксама кантамінацыя прыгожы і *ўкрасны (дзеепрыметнік ад *украсіць*, гл.), падрабязна гл. Цыхун, Супр. чыт., III, 130—131.

Прыўлашчаць, *прыўлашчыць*, *прыўлашчаць* 'прысвойваць' (Нас., Байк. і Некр., Бяльк.). Працягвае ст.-бел. *прывлацати*, *прывлацати* 'тс', якое са ст.-польск. *przywłaszczać*, *przywłaszczyć* 'тс', апошняе лічыцца калькай са ст.-чэш. *přivlastniti* (Булыка, Лекс. запазыч., 197; SFPS, 13, 24; інакш Банькоўскі, 2, 954). Іншыя ўсходнеславянскія формы таксама з польскай, параўн. рус. *привластитъ* 'завалодаць, прысвоіць', укр. *привлацати*, *привластити* 'прысвойваць, прысвоіць'.

Прыўлесны 'ласкавы (пра дзіця)' (добр., ЛА, 3). З рус. *прелестный*, параўн. *прыўкрасны* (гл.).

Прыха, мн. л. *прыхы* 'губа ў каня, каровы' (баран., лях., пін., Сл. ПЗБ), 'храпа ў каня' (пін., Шатал.; Сл. Брэс.), 'пыса; непакрытая шэрсцю частка пысы ў каровы, каня' (Нар. сл., Сл. Брэс.; ЛА, 1), *прышка* 'мордачка' (Сіг.). Да *прыса* (гл.).

Прыхадзень 'прышлец, прыблуда' (ТСБМ, Янк. 3, Нар. Гом.; ашм., Стан.), *прыходзень* 'які прыйшоў з другога месца, прышлы' (Ласт.), сюды ж *прыхажакі* 'прышлыя людзі', *прыходжы*, *прыхажы*, *прыхаджальы* 'прышлы, нетутэйшы', маст. *прыходжы* перан. 'запазычаны' (паст., віл., трак., смарг., навагр., Сл. ПЗБ). Ст.-бел. *приходень* 'прышлая асоба; чужаземец', якое, паводле Жураўскага (SOr, 10, 40), запазычана з польск. *przychodzień* 'тс', што, на думку Вярхова (Аб нек. асабл., 34, 37), неабавязкова ў сувязі з прадуктыўнасцю словаўтваральнага тыпу. Ад *прыходзіць* (гл. *хадзіць*) з розным суфіксальным афармленнем.

Прыхамаць 'капрыз, недарэчнае, надуманае жаданне' (ТСБМ), 'забабонны сродак; забабоны'; 'чароўныя веды' (Нас., Гарэц.), 'забабоны, лячэнне нагаворамі' (Бяльк.), *прыхамить* 'сімвалічны знак, абрад, які мае агульныя рысы з чарадзействам і незразумелы для пабочнага гледача' (Мядзв.), *прихамети* 'забабоны' (Кос.), *прихаметы* 'тс', *прихамета* 'прыкмета' (Бяльк.), *прихамати* 'байкі, забабоны' (Растарг.), *прихаматлівы* 'прымхлівы, які верыць забабонам', *прихаматны* 'знамянальны па якіх-небудзь забабонных прыкметах' (Нас.), *прихаметнік* 'вядзьмак' (Бяльк.). Рус. смал., бранск. *прихомоть* 'забабонная прык-

мета, забабоны, павер'е', бранск. *прихомати*, *прихомать*, смал. *прихометы*, *прихометка* 'тс', *прихаметнік* 'вядзьмак', *прихаметница* 'вядзьмарка'. Цёмнае слова. Можна выказаць толькі некалькі меркаванняў. *Пры-*, відавочна, прыстаўка, параўн. яшчэ *прышамець* 'незвычайная з'ява' (Варл.), што дазваляе выдзеліць экспрэсіўны элемент *-ха-*, які чаргуецца з *-ша-* (параўн. Махэж, 203: пад *chomrstat*). Няяснай застаецца фіналь слова (ад **meti?*). Не выключана, што разглядаемае слова — гэта вытворнае ад *прымха* (гл.) з суф. *-ом* і *-ь* (гл. аб суфіксацыі Карскі, 2—3, 30—31): **прымх-омь* і з наступнай метатэзай і *о* ўстаўным — **прыхомь* > *прыхамаць*. Але гэта няпэўна.

Прыхапкам, *прыхапком*, *прыхонком*, *прыхапкамі*, *прыхапкамь*, *прыхапкамі*, *прыхонкамі* 'рабіць што-небудзь ў вольную часіну, урыўкамі, прыхваткамі' (бых., Янк. 3; Мат. Гом.; ашм., Стан.; Сл. ПЗБ, ТС, ЛА, 5), укр. *прихапком*, *прихапцем*, *прихапці* 'ўрыўкамі'; 'спехам', Тв. скл. назоўніка **прихапак* < *прихапціць* < *хапціць* (гл.).

Прыхапчлівы (*прыхапчлівый*) 'зладзеваты' (Сіг.). Да *прыхапціць* < *хапціць*, *хапаць* (гл.).

Прыхарашыць 'зрабіць больш прыгожым, надаць прыгажэйшы выгляд', *прихарашыцца* 'апануцца прыгожа, хораша, лепш, чым раней, чым звычайна'; 'надаць сабе больш прыгожы выгляд' (ТСБМ, Шпіл.), *прихарашенне* 'ўбор, убранне, упрыгожванне' (Шпіл.), *прихарашаны* 'прыбраны' (узд., Жд. 3). Да *харошы*, *харашыць* (гл.).

Прыхатуль 'прыхаваць' (пух., Жд. 1), сюды ж, відаць, *прихатурыць* 'прыхаваць' (Ласт.). Да *хатуль* (гл.).

Прыхахуліцца 'хутка і з большага прывесці сябе ў парадак' (Янк. 3), *прихахуліцца* 'прыхарашыцца, прыбрацца, прыадзецца' (Нар. Гом.). Рус. смал. *прихахулиться* 'прыадзецца неакуратна, абы-як, спехам', укр. *прихахулитися* 'прыадзецца, прыбрацца', *прихахулити* 'прыбраць, прыадзець, выстраіць'; 'прыбраць, упрыгожыць, навесці парадак, чысціню'. Таксама як ў рус. *хониться* 'прыбірацца', *хонить* 'прыбіраць', *хонья* 'франт', для якіх Фасмер (4, 272) дапускае гукапераймальнае паходжанне. Прыставачнае ўтварэнне, у аснове якога рэдуплікацыя выклічніка *ха* (гл.). Сюды ж, відаць, з далейшым развіццём семантыкі *прихахуліць* 'забіць' (пух., Сл. ПЗБ).

Прыхаць (*прыхаты*) ‘фыркаць, чмыхаць’; ‘чхаць, пыр-скаць’; ‘выказваць незадаволенасць’ (Клім., ТС), *прыхнуць* ‘дзьмухнуць’ (ТС), драг. *прэхатэ* ‘тс’ (Лучыц-Федарэц, вусн. паведамл.). Укр. *прыхати, пірхати* ‘пырхаць; кашляць’. З *пёр-хаць* (гл.) у выніку метатэзы *ы і р*.

Прыхваткам, *прыхваткамі* ‘ў перапынках паміж іншымі справамі і заняткамі; нерэгулярна, урыўкамі’ (ТСБМ, Янк. 1, Клім., Мат. Гом., Сл. ПЗБ, ТС, Сл. Брэс., ЛА, 5), *прыхваткай, прыхваткаю, пріхваткі* ‘тс’ (Янк. 1, Скарбы; карэліц., ушац., полац., ЛА, 5), *прыхватам, пріхватым* ‘тс’ (гарад., іўеў., ЛА, 5), *прыхвытым* ‘у момант, адразу; адным махам’ (Бяльк.). Да *прыхваціць* < *хваціць, хватаць* (гл.).

Прыхвостаца экспр. ‘суцішыцца, суняцца’ (ТС). Гл. *хвастаць*.

Прыхіб ‘бяда’ (іўеў., Сл. ПЗБ). Гл. *хіба*. Адносна значэння параўн. ст.-польск. (да XVI ст.) *chyba* ‘недахоп; памылка’ (Брукнер, 188), а таксама чэш. *chyba* ‘тс’.

Прыхілак ‘прыстанішча, прытулак’ (Нас.), таксама *прыхілле, прыхілішча* ‘прытулак, прыстанне’ (Нас.; кобр., Рам.; Кос.), *прыхілле* ‘франтон’ (жабін., ДАБМ). Суфіксальныя дэрываты ад *прыхіліць* < *хіліць* (гл.).

Прыхільны ‘схільны да чаго-небудзь; добразычлівы; спагадлівы’ (Байк. і Некр., Ласт., ТСБМ; астрав., Сл. ПЗБ), ‘той, хто лёгка ўваходзіць у кантакт з людзьмі; кампанейскі’ (воран., ЛА, 3). Укр. *прихильний* ‘тс’. З польск. *przychylny* ‘тс’, або самастойнае утварэнне ад *прыхіліць* < *хіліць* (гл.).

Прыхіміцца ‘далучыцца’ (ТС). З **прыхіміцца*. Гл. *хінуць*.

Прыхін ‘прытулак’ (Гарэц.). Да *прыхінуць* < *хінуць* (гл.).

Прыхісціць ‘захінуць, засланиць’ (ТС). Сюды ж аддзяяслоўныя назоўнікі: *прыхісць* ‘прытулак; месца, дзе можна прыхінуць галаву’ (Шат.), *прыхісце* ‘часовы будан’; ‘паветка’ (стол., Нар. сл.). Да *хістаць* (гл.). Параўн. укр. *захист* ‘абарона’.

Прыхліпаць ‘прыліпаць’ (Нас.). Няясна. Магчыма, кантамінацыя *прыліпаць* і *хліпаць* (гл.).

Прыхлудзіць (*прыхлудыць*) ‘ашаламіць, збянтэжыць; прыстукнуць’ (Клім.). Да *хлуд* (гл.).

Прыхлуп ‘суцэльнае бярвяно, якое кладзецца над вокнамі, дзвярамі’ (калінк., ЛА, 4), *прыхлап, прыхлуп* ‘пакатасць’ (калінк.,

Сл. ПЗБ), сюды ж варыянты: *прыхлуп, прыхлуп* ‘пакатая страха’; ‘пакаты схіл (страхі, верх а ў стоце)’ (ТС; маст., ганц., ЛА, 4), *прыхлупісты* ‘пакаты’ (ТС), *прыхлупая, прыхлупістая, прыхлупіста* (страха) ‘пакатая страха’ (лун., калінк., ельск., кір., люб., ЛА, 4). Сюды ж таксама *прыхлупкаваты* ‘прысадзісты’ (Мат. Гом.), *прыхлуп* ‘паветка са сценамі для дроў, мякіны’ (лун., Нар. сл.). Да гукапераймальнага (імітатыўнага) *-хлуп-* (*-хлуп-*), *-хлоп-*, параўн. палес. *прыхлопні* ‘пакаты’ (Бел.-укр. ізал.). Гл. *ахлуп*.

Прыход ‘парафія; ніжэйшая царкоўная арганізацыя ў хрысціянскай царкве; мясцовасць, дзе жывуць члены гэтай арганізацыі’ (ТСБМ, Др.-Падб., Бяльк., Мат. Гом.; лях., Сл. ПЗБ), ‘збор людзей на рэлігійнае свята’ (ПСл), *прыходжынік* ‘прыхаджанін, парафіянін’ (Бяльк.). Рус. *приход* ‘царкоўны прыход’, укр. *приход* ‘парафія’. Аддзяяслоўны назоўнік з нулявой суфіксацыяй ад *прыходзіць* < *хадзіць* (гл.). Як мяркуе Фасмер (3, 368), першааснае значэнне — ‘сход для выбараў старасты’. Паводле ЕСУМ (4, 582), запазычана з рускай мовы, што нельга выключыць і для беларускага слова.

Прыцін, ‘сховішча; прыстанішча; прытулак’ (Нас., Стан.), ‘прытон’ (Гарэц.). Укр. дыял. *притін* ‘прыстанак, прытулак’, рус. дыял. *притін, притіон* ‘месца, дзе што-небудзь знаходзіцца, адбываецца’; ‘месца для вартавога; вартаўнічы пост’; ‘месца, дзе любяць збірацца’; *притінное (притінное) место* ‘месца, дзе ахвотна збіраюцца, прыёмнае месца’. Паводле Варбат (Морфология, 80), прасл. **pritiŋ* ад **teti* (гл. *прыцінаць, цяць*).

Прыцін, ‘папрок’ (Касп.), *прыцінкі* ‘рэзкія папрокі, шпількі’ (Нас.). Да *прыцінаць* (гл.); параўн. рус. смал. *прицинки* ‘папрокі, прыдзіркі’, укр. *притяти слово* ‘рэзка адказаць’, *притяти язык(а)* ‘прымусіць каго-небудзь менш гаварыць’.

Прыцінаць ‘спыняць’, ‘перасякаць (дарогу)’ (Нас.), ‘прыпыняць’ (Байк. і Некр.), ‘ціснуць (аб песнай вопратцы, абутку)’ (Нас.), *прыціць* ‘заціснуць, прыціснуць; затаць, захаваць’, ‘рабіць рэзкія папрокі, дакаранны’ (Нас.). Сюды ж *прыцінацца* ‘знаходзіць прыстанішча, прытулак’; ‘абапірацца; прысесці для адпачынку’ (Гарэц.), рус. смал. *притинаться* ‘жыць у нечым доме, выпадкова прыбіўшыся’. Да *цяць* (гл.); разнастайнасць значэнняў пры першапачатковым ‘абразаць, падразаць’ глумачыцца далейшым развіццём семантыкі ў бок ‘абмежаваць (у руху)’, ‘асадзіць’,

‘сціснуць’ і пад.; параўн. Гарачава, ОЛА, Исследов., 1994—1996, 210—216; ЕСУМ, 4, 584.

Прыціністы, *прыцімісты*, *прыціместы* ‘круты, абрывісты, стромкі (бераг)’ (саліг., Нар. словатв.; саліг., капыл., ЛА, 2). Да *прыцінаць* (гл.).

Прыцінка ‘адпачынак’; ‘апірышча’; ‘прадмет (рэч), які дае адпачынак і апірышча’ (Гарэц.). Да *прыцінаць* (гл.).

Прыцінь₁, *прыціня* ‘быстрыня (у рацэ)’ (Ласт.). Да *прыць*, *прыткі* (гл.).

Прыцінь₂ ‘зеніт’: у *сам прыцінь сонца* (Ласт.). Відаць, як і *прціін* ‘кульмінацыя’ (Ласт.), да *прыцінаць* (гл.), параўн. рус. *притин* ‘мяжа руху, пункт стаяння’.

Прыцірка ‘зацірка’ (краснап., ЛА, 4), ‘прыбаўка ў страву мукі’ (Нас.), *прытерка* ‘прыправа, затаўка’, *прытёрць* ‘прыправіць, заправіць (страву)’ (Растарг.). Ад *прыціраць* ‘пераціраць пальцамі’; гл. *цёрці*.

Прыціскаць ‘мыць бялізну’ (круп., Жд. 1). Да *ціснуць* (гл.).

Прыціпаць экспр. ‘прыйсці’ (ТС). Параўн. рус. урал. *прицопаться* ‘прычапіцца, прывязацца’; ‘падысці, далучыцца’; ‘накінуцца на ежу’. Прэфіксальны дзеяслоў гукапераймальнага характару (гл. *цопаць*, *цоп*).

Прыцібуліць экспр. ‘выцяць’ (Ян.). Да *цыбуля* (гл.); іранічнае ўтварэнне, параўн. укр. *прицибуліться* ‘ўладкавацца, размясціцца, знайсці прытулак’.

Прыціганы ‘змораны’ (чэрв., Жд. 3). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *цыгаць* ‘бегаць, цягацца’ (гл.).

Прыцігяр ‘партсігар’ (Мат. Гом.). Пераробка слова *part-sigar* (гл.) шляхам збліжэння да *цыгара*, *цыгярка* (гл.).

Прыць ‘імклівасць, шпаркасць’ (Нас., Ласт.); ‘крутасць, стромкасць, круча’ (Ласт.), *прыт* ‘жвавасць, рухлівасць’ (Бяльк.), рус. *прыть* ‘тс’. Прасл. **prytъ*, бясуфікснае вытворнае ад **pr̥iti*, **pryt(j)ati* ‘рухацца, корпацца, узнімацца’ (Варбат, Этимология—1971, 10; яе ж, Слав. языкозн., XII, 119), прадстаўленага ў беларускай мове, відаць, толькі палес. *прытыты* (гл. *прытыць*). Праблематычным з’яўляецца далучэнне сюды *спрйт* ‘спрыт, жвавасць’ (Бяльк.), а таксама рэканструкцыя ў якасці зыходнай для рус. *прыть* і бел. *прыць* формы **sprytъ*, крыніцай якой лічыцца гоц. **sprūti* < *sprauto* ‘хутка’, параўн.

ст.-англ. *sprūtan* ‘даваць парасткі, развівацца’ (Мартынаў, Лекс. Палесся, 16—17); сумненні на гэты конт у Смулковай (Бел.-польск. ізал., 118—120). Аб серб.-харв. *pr̥iti* гл. Глухак, 507. Гл. таксама *прытны*, *прыткі*.

Прыцьма, *прыцьмом*, *прыцьмам* ‘аніяк, зусім’ (ТС), *прытьмом* ‘поўнаасцю, абсалютна’ (Клім.); параўн. укр. *притьма*, *притьмом*, *притьмо* ‘як мага хутчэй, неадкладна’; ‘надта, моцна, настойліва’; ‘зусім, цалкам, поўнаасцю, абсалютна, якраз, абавязкова, сапраўды’; ‘канчаткова; напэўна, беспамылкова’, рус. дыял. *притмом* ‘раптоўна, неадкладна, немінуча’. Усходнеславянскія арэальныя ўтварэнні на базе **pr̥iteti* (гл. *прыцяць*, *цяць*), для якіх рэканструюецца праформа **pr̥itъn-mo* (Карскі 2—3, 67; Люканен, Восточнослав. и общ. яз., 119). Формы, што ўзыходзяць да Тв. скл., узніклі на аснове ўспрымання *прыцьма* як назоўніка або па аналогіі з іншымі прыслоўямі тыпу *прыцемкам*, параўн. *прыцем* ‘змярканне’ (Нас.), *прытьмом* ‘вечарам, на змярканні’ (Сл. Брэс.). Не выключаны ўплыў аналагічных формаў прыслоўяў ад *прыць*, *прытны* (гл.), параўн. *прытнóm* ‘вельмі часта; усутыч’ (Стан.), *прытнём* ‘хутка’ (3 жыцця).

Прыціжыць перан. ‘абмежаваць у чым-небудзь’: німа ніякай прокідзі — *вот прыціжыла* (паст., Сл. ПЗБ). Рус. смал. *притюжить* ‘пакараць, утаймаваць, уціхамірыць’. Няясна. Магчыма, да *ціо-гá!* (гл.), вокліч, якім наганяюць воўка пры паляванні.

Прыціпаць ‘прыйсці павольна, па-старыкоўску’ (Янк. 2), *прыціпацца*, *прціпацца*, *прціпацца* ‘змарыцца ходзячы, здарожыцца’ (Нас.; мсцісл., 3 нар. сл.), *прыціпатысь* экспр. ‘прыйсці’ (кам., Жыв. НС). Гл. *цопаць*.

Прыціхацца ‘стаміцца ад беганіны’ (Нас.), *прыціхкацца*, *прціхкацца*, *прціхкацца* ‘стаміцца ў выніку аднастайных рухаў, хадзі’, ‘прывалачыся’ (узд., Жд. 3; мсцісл., 3 нар. сл.). Да *ціохаць* (гл.).

Прыціцькацца ‘прытуліцца, прылашчыцца’ (полац., Нар. лекс.). Рус. варонеж. *притютюкаться* ‘прытуліцца; спішыцца, супакоіцца’. Гукапераймальнае; у аснове дзеяслоў, што ўзыходзіць да выклічніка *ціо-ціо* (падзвіўныя словы для сабакі), або назоўнік *ціцька* (гл.).

***Прыціцькаваты**, *прыціцьковаты* ‘прыдуркаваты’ (ТС). Параўн. укр. *прицічуватий* ‘дурнаваты’, што выводзіцца з вы-

клічніка *цү-цү* для выражэння здзіўлення, расчаравання (ЕСУМ, 4, 583); гл. аналагічны беларускі выклічнік *цю-цю*.

Прыцягавіч, *прыцягвіца* 'тоўстая вяроўка для ўціскання снапоў, сена на возе' (смарг., Шатал.; Сл. ПЗБ). Вытворнае ад *прыцягваць*, *прыцягваць* (гл. *цягаць*) з суф. *-іч*, *-іца*. Аб суфіксацыі гл. Сцяцко, Афікс. наз., 44—45. Параўн. рус. *притяговальник* 'тс', *притягуш* 'вяроўка, якой звязваецца, увязваецца нешта', балг. *притягалька* 'рубель, уціскаючы сена пры дапамозе вяроўкі' і пад.

Прыцяжыч 'прыстасаванне для датыкання красён' (ТС). Да *прыцягнуць* < *цягнуць* (гл.). Аб суфіксацыі гл. Сцяцко, Афікс. наз., 45.

Прыцякнучь (*прыцякнуты*) 'крыху падсохнучь' (Клім.). Няясна. Магчыма, звязана з *цячы* (гл.), параўн. *цёкці* 'цячы' (ТС), з падаўжэннем галоснага ў корані пад націскам. Інакш і непераканаўча ЕСУМ, 4, 582 (вынік трансфармацыі *протряхнути* 'падсохнучь').

Прыцяміць 'уважліва паглядваць, прымячаць'; 'прыпамінаць, прыгадваць' (Нас., Байк. і Некр., Др.-Падб.), *прыцямляць*, *прыцямліваць* 'прымячаць' (Нік. Очерки), *прыцямны* 'прыметны'; 'памятны' (Нас., Гарэц., Др.-Падб.), *прыцямна* 'прыметна'; 'помніца, уяўляецца ў думках', *прыцям* 'заметка, прыкмета' (Нас., Байк. і Некр.), *прыцям* 'тс' (Байк. і Некр.), *прыцямка* 'заметка' (Яруш.). Да *цям*, *цяміць* (гл.).

Прыцяпнучь 'прышыць наспех, спехам' (Нас.). Гл. *цяпаць*.

Прыцяцёхаца (*прыцяцёхыца*) 'стаміца' (Бяльк.). Відаць, да гукапераймальнага (імітатыўнага) *цяцёх-цяцёх* (гл.), што перадае ўражанне замаруджанага руху.

Прыцяціорыца экспр. 'натапырыца'; 'памерці' (смарг., Сл. ПЗБ). Да *цяцёрыца* 'надымаца, тапырыца' (Ласт.), гл.

Прычабёніца (*прычэбёніца*) 'прычапіца, прыстаць' (ТС). Фармальна каранёвая частка суадносіцца з *чэбень* 'каркас галаўнога ўбору', вытворнага ад *чэбіць* 'сціскаць' (ТС). Сумнеўная сувязь з рус. арханг. *чабанить*, *чебанить* 'прыставаць да берага', алан. 'хутка рухацца, бегчы', якія Трубачоў у Фасмера (4, 308) параўноўвае з рус. *табанить* (гл. *табаніць*).

***Прычабурыца**, *прычобурыца* 'прысесці, прыхінуцца' (ТС). Няясна. Хутчэй за ўсё, гукапераймальнае, параўн. выкліч-

нік *чэбрак* 'хоп, цоп' (ТС), дзеяслоў *чабуракнуць* 'паваліць' (ТС), гл.

Прычаіцца (*прычаіміце*) 'прыгаіцца' (беласт., Сл. ПЗБ). З улікам адзінкавасці фіксацыі — з польск. *przyczaić się* 'тс' (Банькоўскі, 1, 213). Апошняе да прасл. **čajiti se*, суадноснага з **čajati*; параўн. рус. *чайть* 'спадзявацца' (Фасмер, 4, 320; ЭССЯ 4, 10—11).

Прычал 'частка прыстані, дзе прыстаюць судны'; 'вяроўка або канат, якімі прывязваюць судны' (ТСБМ, ТС). З рус. *причал* 'тс'.

Прычалавёчыца 'прывесці сябе ў парадак: прыбрацца, умыцца, прычасацца' (чэрв., Жыв. сл.). Да *чалавек* (гл.). Параўн. у адносінах семантыкі *вылюдзець* (гл.).

Прычапурыца, *прычапурыца*, *прычыпурыца*, *прычапурбтыся* 'адзецца па-святочнаму, убрацца, прыбрацца' (Растарг.; в.-дзв., Шатал.; Жд., Мат. Гом., Мат. Маг.). Гл. *чапурыца*.

Прычар 'чараўнік двухлісты, *Platanthera bifolia* (L.) L.C. Rich' (Инстр. 2; віц., ганц., Кіс.), *прычарнік* 'тс' (Ласт.), *прычар* 'зелле (магічнае); расліна, выкарыстанне якой, па колішніх уяўленнях, здольна прычараваць каханага' (Арх. ГУ, Мат. Гом.). Да *прычараваць* < *чараваць*. Матывы намінацыі ў наменклатурнай назве *чараўнік двухлісты* (гл.).

Прычасіць экспр. 'прыйсці' (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Да *часаць* (гл.) у значэнні 'хутка ісці'. Параўн. рус. дыял. *причесать* 'прыйсці, з'явіцца; прымчацца'.

Прычасце, *прычасць* 'абрад прычашчэння; віно з кавалачкамі просвіры, якое ўжываецца для прычашчэння' (ТСБМ, Мік., Нас., Ласт., Др.-Падб.), параўн. таксама ў *прычастку* 'ўпрыкуску' (ТС), ст.-бел. *причастие*, *причастье* (XVI ст.), рус. *причастие*, укр. *причастя*, балг. *причастие*, серб.-харв. *причест* 'прычасце', макед. *причест*, ст.-слав. *причастник*. Паводле Крукоўскага (Уплыў, 74), з рус. *причастие*, аднак можа быць працягам ў старабеларускай мове царкоўнаславянскага слова, дзе, на думку аўтараў БЕР (5, 744), з'яўляецца аддзяслёўным дэрыватам ад *причастити*, якое калькуе с.-грэч. *κοινωνω* = лац. *communicare* 'аб'ядноўваць'. Гл. таксама ЕСУМ, 4, 583 (украінскае слова лічыцца непасрэдным запазычаннем са стараславянскай).

Прычахнучь 'падсохнучь' (ПСл). Гл. *чахнучь*.

Прычвара м. і ж. р. 'хто прытвараецца, прыкідваецца'; 'выдумшчык, жартаўнік' (даўг., Сл. ПЗБ; ТС), 'прытворшчыца, дзівакаватая жанчына' (Сіг.), 'пачвара, нячысцік' (Нар. сл.). Нулявы дэрыват ад *прычварацца* (гл.), або ўтворана шляхам змяшчальнай прэфіксацыі з *пачвара* (гл.).

Прычварацца 'прыдурвацца; прытварацца' (брасл., даўг., Сл. ПЗБ), *прычвораць* 'выдумляць, вычвараць' (ТС), сюды ж *прычвараць* 'цкаваць жывёлу сабакам' (Шат.). Прыставачны дзеяслоў да *чэзрыць* (гл.). Параўн. яшчэ *пачвара*, *вычвараць* (гл.).

Прычмарыць 'залішне падсмажыць' (Шат.). Да *чмарыць* (гл.).

Прычмура 'жартаўнік', *прычмуроны* 'жартаўлівы' (ушац., міёр., ЛА, 3). Да *чмур*, *чмурыць* (гл.).

Прычóлак₁ 'скат чатырохскатнай страхі над папярочнай сцяной' (ТСБМ, Сцяшк.), *прычóлок*, *прічóлок*, *прычóлкі* 'сярэдні скат трохскатнай страхі, звычайна з задняга боку будынка', 'страха над тарцовай сцяной будынка' (ельск., Шушк.; ТС), *прычóлок*, *прычóлак*, *прычóлкі* 'франтон' (іван., нараўл., гродз., ДАБМ, 778), *прычóлак* 'закот (з саломы, дошак, шыферу)' (Ян.), 'франтонная частка страхі', 'ніжня частка франтона' (карэліц., Сл. ПЗБ; Жыв. сл.), 'частка страхі, якая звісае над сцяной; напуск, стрэшка (з саломы)' (Мат. Гом., ЛА, 4), *прычóлак* 'вільчык' (лід., барыс., Сл. ПЗБ; Сл. Брэс.), *прычóлок* 'тс' (Сл. Брэс.). Рус. *причелок*, дыял. паўдн. 'франтон; выступ франтона'; 'скат страхі, даху'; 'тарцовы бок сцірты'; укр. *причілок* 'бакавая сцяна хаты; бок страхі, франтон'; 'бакавая сценка куфра', польск. *pryzczółek* 'франтон', славен. *pričélek* 'гладкая паверхня каменя на сячэнні'. Прэфіксальна-суфіксальны дэрыват ад *чалó* (гл.). Параўн. Банькоўскі, 2, 931.

Прычóлак₂ 'выступ каля коміна печы' (Сцяшк.). Далейшае развіццё семантыкі ў *прычóлок* 'прыбудова, прысценак, трысцень' (ТС). Рус. дыял. *причелок* 'выступ каля коміна печы'; 'палічка пры ўваходзе ў камору са спускам у склеп, якая знаходзіцца каля печы' і г. д., укр. *причілок* 'край, канец чаго-небудзь'. Этымалагічна тое ж, што і *прычóлак*₁ (гл.).

Прычт 'духавенства якой-небудзь царквы; клір' (ТСБМ), ст.-бел. *причть*, *причтьть*, *причеть*, рус. *причт*, *причет*, *причѣт*,

укр. *причет*. З царк.-слав. *причть*, *причтьть*, *причеть*, дзе аддзяслоўны назоўнік ад *причисти* 'прылічыць, уключыць'. Бліжэй да зыходнай формы ст.-бел. *причтати* 'прылічыць, спалучыць' (Ст.-бел. лексікон).

Прычувацца 'здавацца, падавацца (па гуку)' (ТС), 'чуцца' (Нас.). Да *чуваць*, *чуць* (гл.).

Прычуджацца 'здавацца, паказацца' (ТС). Рус. паўн. *причудиться* 'з'явіцца, здацца, паказацца', *причудие* 'прывід', укр. *причуда* 'вобраз у чалавечым уяўленні; прывід'. Да *чуд*, *чуды*, *чудэсіць* (гл.). Рускія словы, паводле Фасмера (4, 369), не звязаны з *причуда* 'выдумка, капрыз'.

Прычуйванне 'здольнасць добра чуць звера' (Инстр. 2, Мат. Гом.). Рус. паўд. *причувать*, *причують* 'адчуваць, успрымаць нюхам (пра сабаку)'. Да *чуаць* (гл.).

Прычхаць 'ледзь прыйсці' (Ян.). Гл. *чхаць*, параўн. *ачухацца* (гл.).

Прычыгацца (*прічыгыцца*) 'вельмі стаміцца (пра непрывучанага да працы)' (мсцісл., 3 нар. сл.). Да *чыгаць* 'цягацца, бадзяцца' (гл.) з вядомай варыянтнасцю (*ц/ч*) пачатку кораня ў гэтай катэгорыі экспрэсіўных слоў. У семантычных адносінах параўн. рус. дыял. *уходиться* 'стаміцца'.

Прычыворы 'жарты' (узд., Жд. 3). Нейкая кантамінацыя; магчыма, *прычыворы* і *выдварацца* (гл.).

Прычына 'з'ява, акалічнасць, якая абумоўлівае другую з'яву; віна'; 'падстава, зачэпка' (ТСБМ, Нас., Ласт., Ян.; ашм., Стан.; Сл. ПЗБ, ТС), *прічына* 'тс' (Бяльк.), *прычынка* 'зачэпка' (Янк. 3), з далейшым семантычным развіццём — 'выпадак, нагода' (Дзмітр., Нас., Нар. Гом.), 'напасць' (швянч., смарг., мядз., Сл. ПЗБ), 'няшчасце, бяда', 'пажаданне нядобрага' (Ян.), 'падучая хвароба' (Нас.). Асобна трэба вылучыць таксама яшчэ больш далёкія ў семантычных адносінах *прычына* 'варажба аб замужжы' (Маш.), 'бяседа' (ТС). Укр. *причина* 'падстава', 'бяда; хвароба, выкліканая чараўніцтвам', 'віна', рус. *причина* 'прычына', дыял. 'дзіўны выпадак; непрыемнасць, напасць, няшчасце', 'сурокі; хвароба, гарачка; падучая', польск. *przyczyna* 'прычына', чэш. *příčina* 'падстава, нагода', славац. *príčina*, в.-луж. *přičina*, н.-луж. *psícyna*, серб.-харв. *причина*, балг. *причина*, макед. *причина* 'тс'. Аддзяслоўны назоўнік ад **pričiniti* < **činiti*

(гл. *прычыніць, чыніць*) (Бернекер, 1, 156; Брукнер, 82; Фасмер, 3, 369). Паводле Банькоўскага (2, 932), на з'яўленне значэння 'з'ява, акалічнасць, якія служаць падставай для чаго-небудзь', паўплывалі пераклады лац. *causa* і ням. *Ursache* 'прычына'. Для ўсходнеславянскіх моў дапускаецца калькаванне з польскай або чэшскай (ЕСУМ, 4, 583).

Прычы́нак, *прычы́нка* 'дошчачка, якой закрываюць адтуліну ў калодачным вулеі' (лях., слонім., Сл. ПЗБ). Суфіксальны дэрыват ад *прычыніць*₂ (гл.).

Прычы́ндальы, *прычандальэ, прычындальле* 'жартаўлівая (іншы раз зневажальная) назва розных прылад, рэчаў аднаго якога-небудзь прызначэння' (ТСБМ, Янк. 1; мсцісл., 3 нар. сл.; ТС; драг., Нар. лекс.), 'начынне, прылады' (Янк. 3), *прычындальля, прычандальле* 'ўсякія дробныя рэчы ў гаспадарцы; прылады, начынне' (Бяльк., Мат. Маг.), *прычындальле* 'інструменты' (Мат. Гом.), *прычындальы* перан. 'фокусы' (Сл. Брэс.), *прычы́нды* экспр. 'дурькі' (ТС). Укр. *причандали, причандал* 'прылады, начынне, рэчы', рус. *причандалы, причендалы* 'прадметы; дэталі прылад працы, розныя прылады, інструменты', 'непатрэбныя рэчы, барахло'. Да *прычына* (гл.) з устаўным -д- (Трубачоў у Фасмера, 3, 369).

Прычы́ніць₁ 'паслужыць прычынай чаго-небудзь; выклікаць непрыемныя наступствы' (ТСБМ), 'зрабіць': *мне дабра не прычыніла і тая Антоля* (пух., Сл. ПЗБ), *прычыніца* 'выбіраць пэўныя ўмовы, абставіны' (ТС). Да *чын, чыніць* (гл.).

Прычы́ніць₂ 'зачыніць, звычайна няпоўнасцю або няшчыльна' (ТСБМ, Ласт., Янк. 1, Ян.), *прічыніць* 'тс' (Бяльк.), а таксама *прычыніць* 'прыадчыніць' (ТС); сюды ж са спецыфічным абмежаваннем семантыкі *прычыніты* 'завязаць (фартух)' (кобр., ЛА, 4). Беларуска-ўкраінскі семантычны рэгіяналізм (Лучыц-Федарэц, Бел.-укр. ізал., 41; Непакупны, Связи, 86). Далей гл. *чын, чыніць*.

Прычы́нца 'віноўнік' (Нас.). З польск. *przyczyńca* 'тс', якое да *przyczyńić* 'прычыніць'.

Прычы́рквацца 'дакранацца' (Ян.). Гл. *чыркаць*.

Прычы́таць, *прычы́тваць* 'плакаць (па нябожчыку), прыгаворваючы словы жалбы' (Нас., ТСБМ, ДАБМ), *прычы́тываць* 'галасіць' (рэч., Мат. Гом.). Укр. *причитати, причитувати* 'тс', рус. *причитать* 'тс'. Да *чытаць* (гл.). Усходнеславянская се-

мантычная інавацыя. Паводле ЕСУМ (4, 584), украінскае слова запазычана з рускай (царкоўнаславянскай).

Прычэ́лле₁ 'прыпынак, прытулак', 'нязначная прычына, повад' (Юрч. Сін.), 'прылік': *ён так работая — абы для прычэлла* (Мат. Гом.). Гл. наступнае слова; магчыма, перанос значэння 'ўзор' — 'прылік'. Няясна.

Прычэ́лле₂ 'вышыўка, узор' (Мат. Гом.). Рус. дыял. *причелье* 'налобная частка жаночага галаўнога ўбору, вышытая бісерам, гарусам, шоўкам', 'аздабленне на пярэдняй частцы жаночага галаўнога ўбору', *причелок* 'тс', укр. *причільник* 'налобная частка галаўнога ўбору замужняй жанчыны'. Да *чалó* (гл.).

Прычэ́пка 'што-небудзь прычэпленое — прывешанае, прымацаванае'; 'зачэпка, прычына'; 'несправядлівы дакор, дробязная, неістотная заўвага; прыдзірка' (Нас., Др.-Падб., ТСБМ), *прычэпка* 'прычэпка' (Байк. і Некр.), 'тое, што прычэпена' (Ласт.), *прычэпка* 'прычэпка, прыдзірка' (Сцяшк.), *прычэ́пка* 'падстава для сваркі', *прычэ́пны* 'назойлівы' (Сл. ПЗБ). Сюды ж *прычэ́пніца* 'чужынка' (ТС), *прычэ́пны* 'сваяцкі' (ТС). Дэрываты ад *прычыніць*, гл. *чапляць*.

Прышаво́ры 'забабоны'; 'зачараваныя рэчы', *прышаво́рыха* 'асоба, здатная на забабоны' (пух., Жыв. сл.). Рус. наўг. *пришевьіривать* 'прышэптываць', валаг., урал. *пришевьёртывать* 'прышэптываць, гаварыць неразборліва'. З *пры-ша-воры*, дзе *ша-* — экспрэсіўная прыстаўка. Несумненна, роднаснае *кавэрня* 'аб чым-небудзь неразумным', *кавэрыць* 'перакручваць словы' (гл.), якія Лабко (там жа) узводзіць да кораня *-вер-* са значэннем 'плесці' і параўноўвае з *вярэня* 'плеценая торбачка', рус. *шеверенька* 'кашолка'. Семантычны пераход 'плесці' → 'гаварыць абы-што, што-небудзь незразумелае, пляткарыць' шырока вядома, параўн. *вярці, плёткі* (гл.), рус. *сплетни* і г. д. З другога боку, вядома, што значэнне 'варажыць' часта ўзнікае на базе значэння 'невывразна гаварыць, мармытаць', параўн. *забабоны, шаптаць* 'загаворваць'. Магчыма, да гэтай групы адносяцца яшчэ і рус. *шаверь* 'дробязь, дрэнь', *шаверень* 'тс'; інакш аб апошніх словах Фасмер, 4, 393. Параўн., аднак, *прышавіца* 'здацца, прывярзціся' (Ласт.), што, хутчэй за ўсё, ад *шаваць* 'варушыцца' (гл.), або да *шаў* (*шав*) (выклічнік, што перадае гаворку шапялявага) (Нас.) з экспрэсіўным нарашчэннем *-ор-*, параўн. *шапóртаца* 'варушыцца', выклічнік *шапóр-шапóр* 'тс' (Нас.), гл.

Прышаламіць экспр. 'пакараць' (лях., Сл. ПЗБ). Параўн. укр. *пришоломіти* 'ашаламіць'. Гл. *ашаламіць, шоблам* з развіццём семантыкі 'аглушыць, адурыць' → 'пакараць'.

Прышалопкаваты 'дурнаваты' (хойн., Мат. Гом.), укр. *пришелопкуватий, пришолопкуватий, пришелопуватий, пришолопуватий* 'дурнаваты'. Да *шалопца* (гл.).

Прышамець (*pryšamić*) 'нядобрая прыкмета (?)': *heta pryšamić niejkaжа, kali kury stali jesci na hradach cybulu* (Варл.). Звязана з *прышамець* (гл.). Вытворнае ад *шамятаць* 'шастаць, шамець' (гл.), *шэмет* 'шум, шоргат', параўн. балг. *шэмет* 'замарока'. Да фанетыкі параўн. славац. *chomrat'/šomrat* 'бурцаць', што сведчыць аб іх пярэатэўным характары (Махэз, 611).

Прышастаць (*прышастаты*) '?': *Да пускай нас до танчку // Ныженьки проламаты, // Суконьки прышастаты* (Доўн.-Зап., Пін.) Прэфіксальны дэрыват ад *шастаць* (гл.).

Прышатырыць 'прыбраць', *прышатырыцца* 'прыбрацца' (віл., Сл. ПЗБ). Няясна, гл. *шатырыцца*. Магчыма, да *шатаць* (гл.) з экспрэсіўным нарашчэннем *-ыр-*.

Прышахаць (*прышахыць*) 'прысці; прыкрочыць' (Бяльк.). Відаць, утварэнне гукапераймальнага характару, параўн. выклічнік *шах-мах* (гл.) — пра хуткі рух, дзеянне.

Прышва₁ 'драўляны вал у ткацкім станку, на які навіваюць ніткі асновы або вытканае палатно' (Касп.; Інстр. 2), 'пярэдні навой' (рас., Шатал.), 'папярочная перакладзіна ў кроснах' (лудз., Сл. ПЗБ), 'частка кроснаў' (Дабрав., Кросны), *прышва* 'сувой' (Мат. Гом.). Рус. *пришва* 'пярэдні вал у ткацкім станку для ўмацавання нітак асновы і намотвання вытканага палатна', 'абрэзак палатна, да якога прымацоўваюцца ніткі асновы'. Як сведчыць апошняе, *прышва* ад *прышыць*, тут у значэнні 'далучыць, прымацаваць'. Гл. *прышыцца*.

Прышва₂, мн. л. *прышвы, прышву* 'пярэдня частка ботаў, якая пакрывае пальцы і пярэдняю частку ступні; галоўкі' (ТСБМ, Байк. і Некр., Касп., Мат. Гом., ТС; ашм., Стан.), *прышыва* 'тс' (Мат. Гом.), *прышвы* 'новыя перады, галоўкі, прышытыя да старых халяў' (Растарг., Інстр. 1), сюды ж з падобнай матывацыяй 'частка, прышытая да асноўнай' — *прышва* 'частка (рыбалоўнай) сеткі; крыло ў жаку' (петрык., нараўл., 3 нар. сл.; Маш.). Рус. *пришвы* 'новыя галоўкі, прышытыя да старых халяў;

боты з новымі галоўкамі, прышвамі', дыял. 'сеткавае палатно, дадаткова прышытае да крылаў невада', укр. *пришви* 'галоўкі ў ботах', *пришивка, пришовка* 'кожны з кавалкаў сеткі, з якіх яна пасшываная', польск. *przyszwa* 'саюзка'. Гл. *прышва₁*, а таксама Банькоўскі, 2, 952.

Прышва₃, *прышвы, прышва, прышвы* 'паплёт (у страсе паверх саломы)'; 'жэрдка ў паплёце' (Касп., Бяльк.; паст., Сл. ПЗБ; ТС; полац., слаўг., чэрык., ЛА, 4), *прышвіна* 'паплёціна, прывязка' (ТС), *прышыўка* 'жэрдка, мацаванне крокваў' (Мат. Гом.), *прышываўка* 'жэрдка ў паплёце' (паст., глыб., Сл. ПЗБ), *прышываўка, прышываўкі* 'паплёт (у страсе паверх саломы)' (паст., шарк., глыб., ЛА, 4). Рус. смал. *пришва* 'жэрдка, каб прысціснуць салому на возе'. Да *прышываць* 'прымацоўваць, прывязваць', гл. *прышыцца*.

***Прышкаруннуць, прышкоруннуць** 'прысохнуць' (ТС). Да *шкарупа* (гл.).

***Прышклюдаваць, прышклюдоваць** 'абчасаць склюдам' (ПСл). Да *склюд* (гл.).

Прышласць 'будучыня' (Ласт.), *прышласць* (Арсеннева). Укр. *пришлість* 'тс'. З польск. *przyszłość* 'тс' (Кюнэ, Poln., 89). Апошняе ад *przyszły* 'такі, які прыйдзе, будзе' (гл. *прышлы*). Паводле Банькоўскага (2, 952), у польскай мове слова распаўсюдзілася ў XVIII ст. як пераклад франц. *l'avenir* 'будучыня', параўн. лац. *venire* 'прыходзіць'.

Прышлей 'хутчэй; лепш; прыдатней; больш дарэчы, прыстойна' (Нас.; Касп., Бяльк.), *прышлі* 'лепш, зручней' (Юрч. Фраз., 1). Рус. смал. *пришло* 'прыстойна, як след; да твару', *пришлее, пришлей* 'лепш, прыдатней'. Вышэйшая ступень ад *прышлы* (гл.). Семантычна можна параўнаць з *падыходзіць, падыходзячы, больш падыходзячы*.

Прышлумаць (*прышломатэ*) экспр. 'ледзь дайці' (драг., Нар. лекс.). Гл. *шлэмаць, шлэмаць*.

Прышлониць 'прыхлопнуць' (ТС). Да *шлэпаць, шлэпаць* (гл.).

Прышлы 'які прыйшоў адкуль-небудзь, нетутэйшы, чужы'; 'які прыйдзе, наступіць; будучы' (Ласт., Байк. і Некр., Шат., ТСБМ; арш., шчуч., маст., зэльв., слонім., глус., добр., ЛА, 3), 'які прыйшоў, надышоў (аб часе)' (Мал.), ст.-бел. *пришлый* 'будучы'. Рус. *пришлый* 'нетутэйшы, чужы', смал. 'наступны', укр. *пришлий* 'будучы'. Першапачаткова дзеспрыметнік на *-л-* ад

дзея слова *прыйсці*. Другое значэнне, магчыма, з польск. *przyszły* 'тс', параўн., аднак, ст.-бел. *прышлое* 'будучае' (1562 г.), якое Карскі (2—3, 42) разглядае як звыклы дзеепрыметнік прошлага часу. Гл. *прышласць*.

Прышмануць, *прышамануць*, *прышмануцца* 'захапецца' (ТС). Гл. *шмануць*.

Прышпіндэрыць 'прышыць' (нясвіж., Жд. 1). Хутчэй за ўсё з рус. *пришпандорить* 'моцна прырабіць, прымацаваць; моцна і акуратна прышыць', якое да *шпандыр* 'шавецкае прыстасаванне' (гл.).

Прышпобтырыць 'прыляпаць, даць (напр., штраф)' (Бяльк.). З *прыштрэбіць* < *штрап* 'штраф' (гл.).

Прышта 'байка, показка' (ТС). Гл. *прычта*.

Прыштэпіць 'прыфастрыгаваць' (талач., Шатал.). Укр. *пришпавати* 'тс', рус. дыял. *пришпэпэть* 'прышыць'. Да *штапаваць* (гл.) 'абкідваць', магчыма, пад уплывам рус. *шпэпэть* 'цыраваць'.

Прыштрэпаць 'прыгатаваць (сняданне)' (узд., Жд. 2). Няясна. Магчыма, з рус. *стряпать* 'гатаваць ежу'.

Прышчэліца 'прыхіліца' (Сцяшк.). Укр. *прищелитися* 'прытаіцца; прыхіліцца, прыціснуцца'. Да *шула* (гл.).

Прышч, 'гнайнічок на скуры' (ТСБМ, Шпіл., Бес., Ласт., Сл. ПЗБ, ТС), *прышча*, *прышчэва*, *прышчэй*, *прышчэйка*, *прышчэйка* (Жыв. сл., Сл. ПЗБ), *прышчэўка*, *прышчэчка* 'прышчык' (Сцяшк., Сл. ПЗБ, ЛА, 3), *прышчынка* 'балячка' (чэрв., Нар. лекс.), *прэшч* 'прышч' (астрав., Сл. ПЗБ). Укр. *прищ* 'тс', рус. *прищ*, ст.-рус. *прищъ*, ц.-слав. *приштъ* 'тс', польск. *pryszcz* 'пухір', в.-луж. *pryskel* 'мазоль, набой', н.-луж. *pruskel* 'тс', чэш. *pryskýř* 'пухір', славац. *prúšť* 'высыпка', серб.-харв. *пришт* 'нарыў, сцула', славен. *prišč* 'пухір', балг. *прищ* 'пухір', *приш* 'прышч', макед. *пришт* 'прышч, сцула'. Вытворнае ад **pryskati* (гл. *прыскаць*) < **prysk-jь* > **pryšь* (больш падрэзана гл. Мяркулава, Этимология—1970, 148 і наст.). Гл. таксама Праабражэнскі, 2, 140; Фасмер, 3, 392; Брукнер, 440; Шустар-Шэўц, 2, 1164; Банькоўскі, 2, 807; БЕР, 5, 525, 746; ЕСУМ, 4, 585. Непераканаўча ад **pluskati* выводзіць Махэк₂ (489).

Прышч₂ 'прыярушанае мукой прэснае цеста, якое заплякаецца ў прыску' (тураў., Малч.). Укр. *прищ* 'гатунак пячэння'.

Этымалагічна тое ж, што і *прышч*₁, ад *прыск*, *прысак*, *прышчыць* (гл.). Паводле ЕСУМ (4, 585), украінскае слова запазычана з польск. *pryszcz* 'печыва з грэчкай мукі, якое гарачым мачаюць у растопленым масле', што ад *pryszczec* 'трашчаць, сычэць (на агні)', што не выключае народнаэтымалагічнае асэнсаванне.

Прышчапэрыцца 'зачапіцца' (Скарбы). Гл. *ашчапэрыцца*.

Прышчапіць₁ 'перасадзіць частку жывой расліны (вочка, чаранок) на тканку другой' (ТСБМ, Нас., Шпіл., Мат. Гом., ЛА, 1), 'увесці ў арганізм вакцыну' (ТСБМ), *прышчэпіць*, *прышчэпліваць* 'прышчапіць; прышчэпліваць воспу' (калінк., чэрв., Сл. ПЗБ; ТС). Гл. *шчапіць*, *шчапліць*. У другім значэнні калька рус. *прививать* 'уводзіць вакцыну'.

Прышчапіць₂ 'зачыніць на зашчапку; зашчапіць'; 'прычапіць пры дапамозе прышчэпкі, зашчапкі' (ТСБМ, ТС). Да *шчапіць*, *шчапліць* 'злучаць, звязваць'.

Прышчапіць₃ 'прыбраць, прывесці ў парадак' (Мат. Гом.). Гл. папярэдняе слова.

Прышчаўляны (*прищавляный*) 'пракіслы, з кіславатым прысмакам' (пін., Нар. лекс.). Гл. *прашчаўляны*, *ашчавець*₂, *шчавы*.

Прышчаўнік, *прышчатнік*, *прышчынец* 'казалец пякучы, Ranunculus flammula L.' (Кіс.). Да *прышч* (гл.). Укр. *прищинець*, *прищирник* 'казалец', рус. дыял. *прищинець* 'расліна казалец', чэш. *pryskyřník*, польск. *pryskarnik* (з чэш. — Махэк, Jména, 49), *pryszczeniца*, *pryszczeniec* (з укр.?), славац. *pluskiernik* 'тс' (< *pluskier* 'прышч, пухір'). Назва дадзена паводле ўласцівасці расліны, пры дотыку да якой узнікаюць пухіры на скуры. Гл. аб гэтым Махэк₂, 489; Банькоўскі, 2, 807; ЕСУМ, 4, 585.

Прышчэнуць 'даць прачуханца' (Шат.). Гл. *шчэнуць*, *ушчэніць*.

Прышчэра 'падслепаваты чалавек' (Бяльк.). З рус. *прищера* 'пра чалавека, які мае звычку жмурыць вочы' < *прищуриться* 'прыжмурыцца', параўн. *прыскальваць* 'прыжмураваць' (ТС) пры *скаліць зубы* 'смяяцца' (там жа), што, магчыма, сведчыць пра сувязь з *шчэрыць* (гл.), якую адмаўляе Фасмер (4, 511).

Прышчэрыць 'пастарацца' (Нас.). Да *шчэры* (гл.).

Прышчэтак (*прышчэток*, *прышчэток*) 'франтон' (бязроз., ДАБМ), 'частка страхі пры франтоне' (мазыр., Шушк.; кобр., Нар. лекс.). Конфіксны (*пры-* + *-ак*) дэрыват ад *шчыт* 'франтон' (гл.).

Прышчыца 'яшчур' (нараўл., Сл. ПЗБ). Ад *прышч*, таму што пры хваробе на слізистой абалонцы і на скуры з'яўляюцца язвачкі. Параўн. позняе польск. *pryszczycz* 'тс', першапачаткова пра экзему ў людзей (Банькоўскі, 2, 807).

Прышчыць 'сушыць; пячы, грэць на гарачым; пражыць, смажыць; скварыць', *прышчаны* 'высушаны' (стаўб., 3 нар. сл.; навагр., Жыв. сл.; карэліц., зэльв., бярэз., лід., Сл. ПЗБ), *прышчыца* 'пячыся, грэцца на вельмі гарачым; пражыцца' (стаўб., 3 нар. сл.; ТСБМ), 'пакрывацца пупырышкамі (пра аладкі)' (ст.-дар., Жыв. НС), *прышчыца* 'пачынаць кіпець' (Варл.). Укр. *приштити* 'пячы'. Гл. *прысак*, *прыск*, *прыскаць*. Дзеяслоў утвораны ад асновы цяп. часу дзеяслова **pryskati*. Беларуска-ўкраінская семантычная ізагласа.

Прышчыць 'шчымець, свярбець, часацца; пячы (пры адчуванні запаленчага працэсу на скуры)' (Сцяшк., Скарбы), *прышчыць* 'пячы, балець' (маст., Сл. ПЗБ), *прышчыца* 'пакрывацца прышчамі' (ТС). Да *прышч* (гл.).

Прышчліца 'прыглядвацца, прыжмурыўшы вочы' (Нас.: "как бы сквозь щель смотреть"). Гл. *шчліць*.

Прышчэп, *прышчэпа*, *прышчэпка* 'расліна, якой перасаджаны орган іншай расліны; прышчэпленая расліна' (ТСБМ, Нас., Ласт., Байк. і Некр., Варл.), *прышчэпак*, *прышчэпа* 'чаранок, які прышчапляецца да расліны' (Нік. Очерки; Гарэц., ТСБМ), *прышчэпка* 'дзеянне паводле дзеяслова *прышчапіць*₂; прышчэпачны препарат'. Рус. *прищеп*, *прищэпа*, укр. *прищэпа* 'тс'. Аддзеяслоўныя дэрываты ад *прышчапіць*.

Прышчэць 'моцна ірдзец' (Шат.). Гл. *прышчыць*, *прысак*.

Прышыбіці 'забіць' (узд., Жд. 2), *прышыбінуць* перан. 'прыгнасіці' (паст., Сл. ПЗБ), *прышыбінуць* 'ашукаць, абмануць' (Бяльк.), *прышыбіць* 'хутка дабірацца' (Мат. Гом.). Гл. *шыбаць*, *шыбаваць*.

Прышыкаваць 'падрыхтаваць' (Мат. Гом.; іўеў., Сл. ПЗБ), *прышыховаць* 'тс' (драг., Сл. ПЗБ), *прышыкаваны* 'падрыхтаваны, згатаваны' (Мат. Гом.), *прышихоўваць* 'рыхтаваць' (ТС). Гл. *шыкаваць*, *шихаваць*.

Прышыцца 'прыладзіцца' (ТС). Да *шыцца*, *шыць* (гл.); параўн. укр. *пришиться* 'прышыцца, прымацавацца', рус. маск. *пришиться* 'далучыцца да некага з карыслівай мэтай, прымацацца'.

Прышэлец 'прышлы, чужы, нетутэйшы чалавек' (ТСБМ), *прышлэлец* 'тс' (Нас., Др.-Падб.). Укр. *пришелець*, *пришлэлець* 'тс', рус. *пришелец*, *пришелец* 'тс'. Першае ўтворана ад асновы прошл. часу (*прышоў*) з суф. *-елец* (аб суфіксацыі гл. Сцяцко, Афікс. наз., 49), другое ад *прышлы* (гл.) з суф. *-ец*.

Прышэсце, 'прыход, з'яўленне' (ТСБМ), *прышэсця*, *прышэсця*, *прышэствія* 'здарэнне' (іўеў., в.-дзв., паст., Сл. ПЗБ). Запачычанне са ст.-слав., ц.-слав. *пришествіе*, рус. *пришествіе* 'тс'. Гл. яшчэ *шэсце*.

Прышэўнік 'пінжак з дамаатканага сукна' (паст., Сл. ПЗБ). Параўн. рус. дыял. *пришеври* 'надточка, надстаўка ў адзенні'. Да *прышываць*; гл. *шыць*.

Прыюціць 'даць прытулак', *прыюціцца* 'знайсці прытулак' (лід., Сл. ПЗБ). Сюды ж аддзеяслоўны назоўнік *прыюць* 'дзяржаўны дом для дзяцей-сірот і састарэлых' (Янк. 1), 'дзіцячы дом' (Ян.), 'у дарэвалюцыйнай Расіі дабрачынная ўстанова для выхавання беспрытульных дзяцей' (пруж., Сл. ПЗБ), *прыюцьны* 'ветлівы' (Ян.), *прыюцьны*, *прыюцьлівы* 'той, хто лёгка ўваходзіць у кантакт з людзьмі; кампанейскі' (бярэз., ЛА, 3), *прыюцьны* 'мілы, прыгожы, прытульны' (Бяльк.). Назоўнік *прыюць* і дзеяслоў *прыюціць*, несумненна, запачычаны з рус. *приют* 'прытулак', *приютить* 'даць прытулак' (параўн. ЕСУМ, 4, 586). Што да прыметнікаў, то яны могуць узыходзіць непасрэдна да **jutiti se* 'змяшчацца ў невялікай прасторы', г. зн. 'быць бліжэй адзін да аднаго', што, паводле Трубачова, можа ўзыходзіць да і.-е. **ieci-t-*, параўн. ст.-інд. *уйті-* 'змяшэнне, сумесь' (ЭССЯ, 8, 199).

Прыязнь 'сяброўства; сяброўская прыхільнасць' (Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Др.-Падб., Янк. БП), ст.-бел. *приянь* 'тс' (Альтбаўэр); сюды ж *прыязнасць* 'уласціваць прыязнага; сяброўскія, добразычлівыя адносіны' (ТСБМ), *прыязны* 'прасякнуты сяброўскімі адносінамі, дружалюбнасцю, даверам; добразычлівы, спагадлівы; які выказвае дружалюбнасць, добразычліваць, прыязнасць' (ТСБМ; бабр., маг., Шн. 2; Гарэц., Ласт., Байк. і Некр.), *прыязніца* 'моцна сябраваць' (Нас.), *прыязлівасць* 'сяброўская прыхільнасць', *прыязлівы* 'які выказвае прыязнасць', *прыязліва* 'па-сяброўску' (Нас.), 'прыязна, прыхільна' (Бяльк.). Рус., укр. *приянь* 'тс', польск. *przyjaźń* 'сяброўства',

н.-луж. *psijazn* 'ласкавасць, міласць', в.-луж. *prijaznu* 'міласцівы, добразычлівы', чэш. *přízeň* 'добразычлівасць; роднасць', славац. *priazeň* 'прыязнасць, добразычлівасць', славен. *prijázen* 'мілы, ветлівы'. Прасл. **prijaznъ* 'добразычлівасць, ветлівасць', **prijaznъ* 'добразычлівы, ветлівы', утвораны ад **prijati* (гл. *прыяць*) з суф. *-znъ* (гл. Слаўскі, SP, 1, 119; гл. яшчэ Фасмер, 3, 369; Махэк₂, 495; Голуб—Копечны, 302; Брукнер, 445; Банькоўскі, 2, 935; Сной₂, 575). *Прыязнасць* і *прыязлівы* ў беларускай могуць быць запазычаннямі з польск. *przyjazność* і *przyjazliwy*; паводле Булахавы (Развіццё, 12), апошняе слова — калька з рускай, што цяжка давесці.

Прыяліца 'чапляцца, прыдзірацца' (Нас.). Гл. *яліца*.

Прыятны, *прыятный* 'прыемны'; 'той, хто лёгка ўваходзіць у кантакт з людзьмі; кампанейскі' (віл., Сл. ПЗБ; міёр., добр., ЛА, 3), *прыятлівы* 'прыязны' (ТС). З рус. *приятный* 'тс', якое з ц.-слав. *прнѣтънь* 'прыемны', што ад **prijeti* (гл. *прыняць, няць*), параўн. ст.-бел. *приятый* 'варты прыняцця', *прятнн* 'ўзяць, набыць, прыняць' (Ст.-бел. лексікон).

Прыяцель, *прыяцель* 'блізка знаёмы чалавек, з якім устанавіліся добрыя, прыязныя адносіны' (ТСБМ, Байк. і Некр., Бяльк.; ваўк., ганц., Сл. ПЗБ; ТС, ЛА, 3), *прыяццель, прыяцель, прыяціл* 'тс' (Сл. ПЗБ, ЛА, 3), *прыяцельства* 'таварыскія адносіны; сяброўства' (Нас., Ласт., ТСБМ), ст.-бел. *приятель, прятель, прятель* 'тс' (Сл. Скарыны). Укр. *приятель*, рус. *приятель*, польск. *przyjaciel*, в.-луж. *přěcel*, н.-луж. *psijašel*, чэш. *přítel*, славац. *priateľ*, серб.-харв. *пријатељ*, славен. *prijatelj*, балг. *приятел* 'прыяцель', макед. *пријател* 'тс'. Прасл. **prijatelj* 'прыяцель, добразычлівец, сваяк, родны', дэрыват ад **prijati* (гл. *прыяць*) з суфіксам *nomina agentis -tel'ь* (Слаўскі, SP, 1, 52; Махэк₂, 494). Праславянскае слова роднаснае ст.-в.-ням. *fruidil*, с.-в.-ням. *vriedel* 'любімы; жаніх, муж', ням. *Freund* 'прыяцель', ст.-ісл. *fríill* 'каханы, палюбоўнік'. Гл. Траўтман, 231; Брукнер, 445; БЕР, 5, 749; Фасмер, 3, 369; Бязлай, 3, 121; Сной₂, 575; Банькоўскі, 2, 935; ЕСУМ, 4, 586 (*прятнн*). Параўн. *прэцель* (гл.).

Прыяць 'спрыяць' (ТСБМ, Мік., Нас., Бяльк., Мат. Гом., Ян., Мат. Маг.; паст., рагач., Сл. ПЗБ; ТС, ГЧ), 'гадзіць' (люб., Нар. словатв.), *прятнн*, *прятнн* 'спрыяць; жадаць добра, прыхільна ставіцца' (Клім., Сл. ПЗБ, Сл. Брэс.), *прятнн* 'жадаць добра, добра адносіцца да каго-небудзь' (Сіг.); сюды ж вытвор-

ныя: *прятнн* 'прыемнасць' (Некр.), *прятннн* 'добразычлівасць, спагадлівасць' (Нас., Яруш., Яўс.). Укр. старое *прятнн* 'тс', рус. *прятнн* 'адносіцца прыхільна', ц.-слав. *прнѣтънн*, польск. *(s)przyjać*, в.-луж. *přěc, přác*, н.-луж. *psaś* 'спрыяць, жадаць', чэш. *přáti, příti* 'быць схільным, жадаць', славац. *priat* 'спрыяць', серб.-харв. *пријати* 'дасягаць поспеху, удавацца', славен. *prijati* 'быць схільным', балг. *прятнн* 'рабіць добро, ставіцца прыхільна'. Прасл. **prijati*. Роднасныя ст.-інд. *priyas* 'дарагі, дастойны', авест. *frya* 'дарагі, каханы', *frīnāti* 'цаніць, любіць', гоц. *frijōn* 'любіць', ням. *freien* 'сватаць', лат. *periēks* 'радасць' і інш. Гл. Траўтман, 231; Фасмер, 3, 369—370; Брукнер, 445; Голуб—Копечны, 299; Махэк₂, 490; БЕР, 5, 749; Сной₂, 575; ЕСУМ, 4, 586.

Прэгни, *прэгна* 'вельмі хацець' (ТС), *прэгнацца* 'моцна, прагна імкнуцца, дамагацца чаго-небудзь', 'прыкладаць непамерныя намаганні для дасягнення мэты; высільвацца' (ТСБМ, Сцяшк.), *са скуру прэгнацца* 'старацца як моц-сілы' (Янк. БФ). Гл. *прэгнаць*.

Прэгчы 'смажыць, пячы, прыпякаць' (ТСБМ, Мік.; талач., Шатал.; ст.-дар., Сл. ПЗБ; бялын., бых., слаўг., ЛА, 4), *прэгчы*, *прэгчы* 'тс' (талач., бярэз., бялын., Сл. ПЗБ; ЛА, 4), *прэгчы*, 'смажыць сала' (Мат. Гродз.), *прэгчы* 'пражыць; пячы сала', 'смажыць' (Мат. Гом., Сл. ПЗБ, ЛА, 4), *прэгчы* 'тс' (Ян.), *прэжч*, *прэч* 'прэгчы, пячы, смажыць' (Пал., Бяльк.), *прэжчыць, спрэжчыць* 'прэгчы (гарох)' (чаш., чэрв., ЛА, 4); укр. *прятнн*, рус. *прятнн*. Да *прэжчыць* (гл.). Пераход *a > э* пад націскам у выніку "аднаўлення" неарганічнага галоснага, параўн. *штаны* — *штэнікі* і пад. (гл. Карскі, 1, 104—111).

Прэд (*прэт*) 'перад' (астрав., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *предь*, побач з *передь, передо* 'тс' (Альтбаўэр). З польск. *przed* 'тс'.

***Прэдак**, *прэдок, прэдко* 'продак, пачынальнік роду' (ТС), *прэдки* 'продкі' (Ян.), 'продкі, бацькі, дзяды і прадзеды' (Бяльк.), *прэткі* 'продкі' (чэрв., Сл. ПЗБ). Рус. *прэдок, прэдки* 'тс', укр. *прэдок* 'продак'. Запазычанне з ц.-слав., звязанае з *прѣд-* (Цыхун, 36. памяці Талстога, 419), гл. *перад*, а таксама Фасмер, 3, 357. Параўн. *прэдак* (гл.).

Прэдыды (*прэдыды*) 'прадзеды' (Сіг.). З польск., ст.-польск. *przedziad* 'прадзед', якое Банькоўскі (2, 828) інтэрпрэтуе як *prze(d)dziad* 'тс', параўн. *przedziad* (XV—XVI стст.).

Прэдні 'ранейшы; былы', 'які будзе наперадзе, у будучым', 'вельмі добры, выдатны' (Нас.). З польск. *przedni* 'пярэдні; вельмі добры, выдатны'.

Прэж 'спачатку' (Нас.). Укр. *преж* 'раней, перад', рус. дьял. *преж* 'раней, калісь'. Не зусім ясна. Відаць, кантамінаваная форма *перад* (гл.) і ц.-слав. *прѣжде* (вышэйшая ступень ад *прѣдъ* 'раней', параўн. стараж.-рус. *предняя слава* (Слова аб палку Ігравым), 'былая слава' (Грыгаран, Этнолінгвістыка текста, 2, 61).

Прэжыць, *прэжць* 'пражыць, смажыць' (Мат. Гом.), *прэжць* 'тс' (Нас.), *прэжаны* 'пражаны' (Байк. і Некр.), *прэжанка* 'пражаная бульба' (Ян.). Гл. *прэжыць*, *прэжчы*.

Прэз 'праз' (Нас., Бес., Доўн.-Зап., Чародейство), параўн. і ст.-бел. *пресь* 'каля, праз, паўз, міма' (Ст.-бел. лексікон). Улічваючы лінгвагеаграфію слова, — з польск. *przez* 'тс'.

Прэзентаваць 'паднесці (падносіць) у якасці падарунка; падараваць' (ТСБМ), *прызынтываць* 'падманваць ілжывымі аб'яцанкамі' (Бяльк.). Відаць, з рус. *презентовать* 'тс'. Параўн. *празантаваць* (гл.).

Прэй 'пырнік' (слонім., Сл. ПЗБ). Няясна. Параўн. рус. *пырэй*, укр. *пирей*, *пирій* 'тс', адсюль, магчыма, *прэй* з рэдукцыяй першага галаснага, хутчэй за ўсё, *у < ы* пасля губных, параўн. усх.-палес. *пул* 'пыл', *пурина* 'сцябло пырніку' і пад.

Прэйда 'прайдзісвет' (Ян.). Ад *прёйда* (гл.) з экспрэсіўным "аднаўленнем" неарганічнага *э* пад націскам.

Прэйсце 'пераход, праход' (Нас., Байк. і Некр.). З польск. *przejście* 'тс'.

Прэк, *прэка*, *прэчка* 'спрэчка, пярэчанне' (Нас., Гарэц., Яруш., Бяльк.), *прэкам* 'насуперак' (Нас., Гарэц., Яруш.). З польск. *przeko* 'супраць', *przeczek* 'спрэчка'. Гл. *перак*.

Прэкаль 'паркаль', *прэкалёвы* 'зроблены з паркалю, паркалёвы' (Бяльк.). Да *паркаль* (гл.); відаць, з пераасэнсаваннем пачатку зыходнай формы *пэркаль* (< польск. *perkal*) як прыстаўкі *прэ-* (атаясамленай з польск. *prze-*).

Прэкста 'перахрышчаны з яўрэяў' (Нас.). Дэрыват ад *ксіціць* (гл.) з узнаўленнем этымалагічнага зычнага *ў* карані. Калька польск. *przechrzta* 'тс'.

Прэлесць 'цуд' (шчуч., Сл. ПЗБ), *прэлюс* 'тс' (драг., там жа). З рус. *прелесть* 'тс', што з царкоўнаславянскай (Бернекер, 1, 755; Фасмер, 3, 358). Непасрэдна з царкоўнаславянскай паходзіць

ст.-бел. *прелестный* 'ілжывы, няшчыры': *пророчество кривое и прелестное* (Альтбаўэр).

Прэлят 'жоўтая канюшына' (Сл. рэг. лекс.). Адаптаваны паланізм; з польск. дьял. *przelot* 'расліна пералёт'.

Прэм 'сапраўды' (Мат. Гом.). З *прам(о)* (гл. *прамы*) 'сапраўды, на самой справе'; параўн. рус. *пря́м* 'тс'; *э ў* карані *ў* выніку нерэгулярных фанетычных змяненняў.

Прэміна 'частка ракі, якая зімой не замярзае' (віл., ЛА, 2). Гл. *праміна*, *прамы*. Пераход *а > э* пад націскам, параўн. *барсаць*: *бэ́рсаць*.

Прэндаваць 'паважаць, шанаваць' (брагін., 3 нар. сл.; Ян.). Укр. жытом. *прэндавать* 'прызнаваць'. Гл. *атрандаваць* (з цяжка вытлумачальным пераносам націску).

Прэндзіць 'паважаць' (брагін., Лучыц-Федарэц, вусн. паведамл.; міёр., 3 нар. сл.). Гл. папярэдняе слова.

Прэзнлі 'брыжыкі' (Жд.). З польск. *frędzle* 'махры'; гл. *фрэ́нзлі*.

Прэнт 'металічны прут; арматурнае жалеза' (ТСБМ, Янк. 1, Бір. Дзярж., Жд., Сл. ПЗБ), *прэнт* 'качарга' (Сіг.), 'шворан' (Мат. Гом.), 'жалезны шпень, які падтрымлівае каптур над камінкам' (івац., Нар. сл.), 'драўляная частка плуга' (Выг.), 'мера паверхні (зямлі)' (Бес.). З польск. *pręt* 'прут'. Гл. таксама *прут*, якое, відаць, паўплывала на развіццё семантыкі запазычанага *прэнт*.

Прэнткі, *прэндкі*, *прэ́нкі* 'хуткі, жавы, рухавы' (Сл. ПЗБ, Скарбы, ЛА, 3), сюды ж *прэ́нтка*, *прэ́ндка*, *прэ́нтко*, *прэ́нка*, *прэ́нко*, *прэ́нько* 'хутка (ісці, ехаць)' (Сл. ПЗБ, ЛА, 2), *прэ́ндко* 'тс' (навагр., Шн. 2). З польск. *prędkі*, *prędko* 'тс'. Параўн. *пру́дкі*, *пру́ткі*.

Прэпаліс (*прэ́ноліс*) 'прыступ' (ігн., Сл. ПЗБ). Аўтары слоўніка параўноўваюць з літ. *priepuolis* 'тс'.

Прэрах 'прарэх' (Мат. Гом.), *прэ́рых* 'тс' (Мат. Маг.). Гл. *прарэ́х*. Аб пераходзе *а > э* гл. *прэ́міна*.

Прэ́рва 'перапынак', 'перашкода' (Нас., Байк. і Некр., Яруш.), *прэ́рва*, *прэ́рвяны* 'дождж з перапынкамі' (шчуч., ЛА, 2), *прэ́рва* 'прамежак паміж дамамі ў вёсцы', 'прастора паміж дзвюма вёскамі' (бераст., ЛА, 5). З польск. *przerwa* 'перапынак'. Параўн. *прора́ва* (гл.).

Прэс 'прас' (лельч., ЛА, 3). З *прас* (гл.), замена *а > э* пад націскам, відаць, мае гіперычны характар.

Прэсленка, *прэслёнка*, *прэслён* ‘каменьчык з дзірачкай з гліністага сланца (выкарыстоўваўся як лекавы сродак, талісман або прадмет для чаравання)’ (ТС). Рус. паўн. *прэслень* ‘металічнае колца, глінянае або выразанае з чарапка, якое надзяецца на верацяно для ўзмацнення яго вярчэння’, польск. *pręślin*, *prześlik*, в.-луж. *prāsleń*, чэш. *přeslen*, славац. *prasleň*, дыял. *praslik*, *prasel*, *praclik*, серб.-харв. *pršljen*, славен. *preslen*, балг. *прэшлен* ‘тс’. Прасл. **pręslenъ* (гл. *праслён*), дэрыват ад **prę(d)slo*, г. зн. ‘кружок вакол верацяна (для прадзення)’. Гл. Машынскі, *Kultura*, 1, 306; Трубачоў, *Ремесл. терм.*, 94—95; Махэк, 491; БЕР, 5, 687—688. Параўн. таксама археалагічныя тэрміны *прэсліца*, *прэселка*, *прэсельца* (гл.).

Прэснак ‘праснак’ (Бяльк.), *прэснік* ‘тс’ (Мат. Гом., Сл. ПЗБ, ТС), *прэсніца* ‘боршч (прэсны)’ (Мат. Гом.). З *апрэснік*, *опрэсінок* (гл.), параўн. ст.-слав. *опрѣснѣкъ* ‘прэсны хлеб’, са стратай пачатковага *a*- (< *o*), або з *прасна́к*, дзе *a* > *э* пры пераносе націску.

Прэсны, ‘які прыгатаваны без дастатковай колькасці соли або цукру, кіслаты, прыпраў; які не мае пэўнага смаку; прыгатаваны без закваскі, не квашаны’ (ТСБМ, Ласт.), ‘някіслы’, *прэсний* ‘тс’ (гродз., воран., ганц., рагач., рас., Сл. ПЗБ; ТС), ‘свежы (пра малако)’ (КЭС; воран., гродз., Сл. ПЗБ), *прэсна* ‘агульная назва прэснай стравы’ (гродз., Сл. ПЗБ); укр. *прісний*, рус. *прэсний* ‘прэсны, някіслы, прыгатаваны без закваскі, няквашаны’, польск. *przasny* ‘няквашаны, свежы’, чэш. *přesný* ‘дакладны’, дыял. ‘няквашаны (хлеб)’, славац. *presný* ‘тс’, серб.-харв. *прэсан* ‘незаквашаны; сыры (аб мяса)’, славен. *préšen* ‘свежы; няквашаны’, балг. *прэсен* ‘тс’, макед. *presen* ‘свежы; сыры (пра мяса і пад.)’. Прасл. **pręsnъ* з **pręsknъ*, якое роднаснае літ. *prėskas* ‘свежы; няквашаны (пра хлеб, малако, капусту)’; гл. Траўтман, 231; Атрэмбскі, LP, 1, 140. Параўнанне са ст.-в.-ням. *frisc* ‘свежы’ Фасмер (3, 360) лічыць сумнеўным з-за гукавай неадпаведнасці. Гл. таксама Фрэнкель, 652. Вештарт (Лекс. Палесся, 116) мяркуе, што ў адносінах да хлеба гэта — семантычная інавацыя, паколькі такое значэнне магло з’явіцца толькі пасля таго, як стаў вядомы квашаны хлеб, для дыферэнцыяцыі гэтых відаў хлеба.

Прэсны, ‘сыры; незамёрзлы’ (ТС, ПСл). Параўн. укр. жытом. *прэсна земля* ‘зямля, якая не замёрзла (пад снегам)’, *прэсна зіма* ‘зіма, калі снег выпадае на зямлю, якая яшчэ не замёрзла’

(Лексика Пол.). Этымалагічна тое ж, што і папярэднія слова (гл.), першапачаткова, відаць, пра зямлю свежа раскарчаваную (гл. Банькоўскі, 2, 809) або распрацаваную, параўн. балг. *прэснице* ‘від глебы’ (БЕР, 5, 668).

Прэсны, ‘нядрэнны, добры, няшкодны’: *прэсная баба* (Мілкоўскі, Наша Слова, 2000, 1 сак.). Да *прэсны*; відаць, у супастаўленні з *салёны* (гл.) пра чалавека з рэзкім характарам. Інакш Гаўлава (Зб. памяці Слаўсакага, 122), якая, лічычы што “няквашаны хлеб быў цвёрды”, дапускае развіццё ‘цвёрды’ > ‘злосны, жорсткі’.

Прэхаць (*прэхатэ*) ‘часта кашляць сухім кашлем’ (драг., Нар. лекс.). Укр. *пріхати*, *пiрхати* ‘кашляць’. Відаць, да *пёрхаць* ‘тс’ з метатэзай.

Прэці ‘проці, супроць’ (Бяльк.). Кантамінаваная форма польск. *przeciw* ‘тс’ і *проці* (гл.).

Прэціль (*précil*) ‘прыяцель, сябра’, *прэцілка* ‘сяброўка, кунпанка’ (Варл.). Фанетычна адаптаванае *прыяцель* (гл.), *прі-яцелька* ‘сяброўка’. Аднак звяртае на сябе ўвагу фармальнае супадзенне з в.-луж. *prěcel* ‘сябра, зычлівец, апякун’, *prěcelka* ‘сяброўка, апякунка’ (тлумачыцца зыходным *prěc* ‘прыяць’, гл. Шустар-Шэўц, 2, 1170), харв. дыял. *pretelj* ‘сябар, прыяцель’ (< *prétel* ь, Фурлан у Бязлая, 3, 121), для апошняга зыходнай формай магло быць прасл. **prējati* ‘быць зычлівым, любіць’, форма ж *prijatelj* узнікла на базе ітэратыва **prijati* (Фурлан, там жа), гл. *прыяць*. У такім выпадку *précilicca* ‘хацець быць блізкім, прыхільным’ (Варл.) з’яўляецца захаванай формай да прасл. **prēja-*.

Прэць ‘гнісці, псавацца ад сырасці і цеплыні; пацець, пакрывацца потам’, ‘гатавацца’ (Ласт., Байк. і Некр., ТСБМ; brasl., шальч., даўг., гродз., астрав., Сл. ПЗБ; ТС), ‘адмакаць’ (мядз., Сл. ПЗБ). Рус. *преть* ‘пацець, прэць’, укр. *пріти* ‘тлець, гніць, пацець, прэць’, польск. *przeć* ‘пацець, буцьвець, прэць’, н.-луж. *prěś* ‘засыхаць, вянуць’, параўн. таксама серб. **прети* ‘псавацца пад уплывам вільгаці і цеплыні’, рэканструюванае на падставе дзеепрыметнікаў *испрёл* ‘засушаны, завялы (пра садавіну, гародніну)’, *прёлав* ‘падгарэлы’ (Огледна св., 65). Прасл. **prēti*, звязанае з **para*, гл. *пар* (Фасмер, 3, 362; Шустар-Шэўц, 2, 1156; ЕСУМ, 4, 588; Бязлай, 3, 25). Роднасныя грэч. *πρήσω*, *πίπτρησι* ‘палю, спальваю’. Персан (875; гл. Коген, Запіскі, 9, 84—85), Брукнер (442), Банькоўскі (2, 825) не аддзяляюць ад **perti* (гл. *пёрці*

‘пахць, папіхась, моцна націскаць’), разглядаючы **prēti* ‘прэць’ як інхаатыўны дзеяслоў ад яго.

Прэч ‘далоў’ (Нас., Мік., Бяльк., ТСБМ; паст., стаўб., Сл. ПЗБ), ‘усюды; спрэс’: *на полі прэч повно осету* (беласт., Сл. ПЗБ). Адносна позняе запазычанне з польск. *przez* ‘прэч, далоў’, пра паходжанне якога гл. Банькоўскі, 2, 770.

Прэчыць ‘пярэчыць, не згаджацца’ (Нас.), *прэчка* ‘пярэчанне, спрэчка’; ‘сварка’ (Нас.; Бяльк.). Паланізм, параўн. *przezyc*, *przezka* ‘тс’ (Цвяткоў, Запіскі, 2, 63).

Прэшлы, *прэйшлы* ‘былы, ранейшы; мінулы’ (Нас.; шчуч., 3 нар. сл.). З польск. *przeszły* ‘тс’.

Прэшчы ‘прыгаршчы’ (шчуч., лід., Сл. ПЗБ). Сцягнутая форма ад *прыгаршчы* (гл.).

Псаваць ‘рабіць непрыгодным, непрыдатным; глуміць’, *псаваць кроў* ‘злаваць, раздражняць’ (ТСБМ, Мал., Нік. Очерки, Бес., Булг., Гарэц., Ласт., Байк. і Некр., Касп., Шат., Сл. ПЗБ), *псоваць*, *псуваць* ‘псаваць’ (Мядзв., Нас., Байк. і Некр., Бяльк., ТС), *псуць* ‘псаваць’ (Нас., ТСБМ). Укр. *псувати* ‘тс’, рус. дыял. *псовать*, *псувать*, *псуть* ‘тс’, польск. *psować* (XVI—XVII стст.), *psuć* ‘тс’, ст.-чэш. *psouti* ‘лаяць, сварыцца’, славен. *psovati* ‘тс’, серб.-харв. *psovati* ‘тс’, балг. *псувам* ‘гаварыць непрыстойныя і крыўдныя словы’, макед. *псуе* ‘лаяць, ганьбіць, сварыцца’. Прасл. **pr̥sovati*, адназоўнікавае ўтварэнне ад **pr̥sъ* (гл. *něc*), параўн. БЕР, 5, 842. Аднак праславянскасць сумнеўная, звычайна разглядаюцца як самастойна ўзнікшыя словы ў асобных славянскіх мовах па тыпалагічнай мадэлі ‘сабака’ → ‘лаяць, абражаць; глуміць, псаваць’, параўн. літ. *šunioti* ‘лаяць, абражаць’ ад *šuo* ‘сабака’, ням. *hunzen* ‘ганьбіць, параўноўваючы з сабакам; глуміць, псаваць’ пры *Hund* ‘сабака’ (Сной₂, 591; ЕСУМ, 4, 359, 623). Банькоўскі (2, 958) *псаваць*, укр. *псувати* і славац. дыял. *psut*’ выводзіць з польскай мовы, што можна прыняць, відаць, толькі для значэння ‘глуміць, псаваць’. Гл. таксама Запрудскі, дыс., 82.

Псайка (*psajka*) ‘страказа’, *бцайка* ‘тс’. Дзендзялеўскі (Зб. Нахцігалу, 102) выводзіць з **pr̥s-aj-ьk-a*, спасылаючыся на іншыя назвы насякомых з каранем **pr̥s-* (гл. *něc*): укр. *песюха*, *песяча муха*, *песя муха* ‘*Hippobosca equina* L.’, славац. *psota*, *psotka* ‘невялікі вчэрні ці начны матылёк’. Няпэўна, параўн. *пчайка* (гл.). Магчыма, памылкова прачытанае *рцайка* (*пшайка*).

Псе-псе-псе, *псэйко-псэйко* ‘падзыўныя словы для каровы’ (Янк. 2; ст.-дар., Жыв. НС), ласк. *псэйка* ‘кароўка’ (парыц., Некр.; Янк. 2; петрык., Жыв. сл.), *псё-псё* ‘падзыўныя словы для каня’ (Нас.), *псэйка*, *псе-псе!* ‘падзыўныя словы для каровы’ (парыц., Некр.; ганц., ДАБМ; ТС), *псэйкаць* ‘падзываць карову’ (Янк. 2), сюды ж *псюх-псюх-псюх* ‘падзыўныя словы для кароў’ (паст., ДАБМ). Гукапераймальныя словы няяснага паходжання. Звяртае на сябе ўвагу падабенства да “яшвяжскага” *pesi* ‘быдла’, якое Зінкявічус (Балто-слав. этнояз. отнош., 20) параўноўвае з літ. *pėkus*, ст.-прус. *pecki* ‘жывёла’ ст.-інд. *pāsu* і пад.

Псець ‘старэць (аб сабаку, а пагардліва і аб чалавеку)’ (Нас., Шат.). Паланізм. Параўн. польск. *psieć* ‘рабіцца штораз горшым, як сабака’, ад *pies* (Банькоўскі, 2, 957), гл. *псэцець*.

Псёлка, *псёлчка* ‘ласкавы зварот да каня’ (Нас.), *псёлка* ‘маленькае жарабя’ (Шат.), *псэль-псэль!* ‘падзыўныя для жарабяці’ (Шат.). Рус. смал. *псёлка* ласк. ‘падзыўное слова для каня’, *псёля* ‘тс’, *псель*, *псэль* ‘падзыўныя словы для коней’. Гл. *псе-псе-псе*.

Псі ‘сабачы’ (Байк. і Некр.). З польск. *psi* ‘тс’.

Псік ‘выгук, якім адганяюць ката’ (ТСБМ, Мік., Мядзв., Нас., Янк. 1; в.-дзв., карэліц., Шатал.; в.-дзв., Сл. ПЗБ), *псікаць*, *псікнуць* ‘сказаць, крыкнуць *псік*’ (Нас., ТСБМ). Гл. *апсік*.

Псікус ‘стары сабака’, ‘вымова’ (Нас.). З польск. *psikus* < *psi kus* ‘свавольства’.

Псіна ‘пра сабаку, звычайна вялікага; пра пах сабакі, яго поўсці’; ‘пра чалавека, які выклікае агіду, абурэнне’ (ТСБМ, Нас., Растарг.), ‘сабачае мяса’ (Нас., Растарг.), *псіны* ‘сабачы’ (Нас., Бяльк.). Параўн. укр. *псіна* ‘сабака’, рус. *псіна* ‘тс’, польск. *psina* ‘тс’, славен. *psina* ‘сабачына’, дыял. ‘злосць, здрада’: *psina mi gleda iz oči*. Вытворныя ад **pr̥sъ* ‘сабака’, параўн. Бязлай, Етума, 160.

Псініць ‘намакаць да гніення, набываючы сіні колер’ (ТСБМ, Нас.). Ад *псіна*, *псіны*, гл. папярэдняе слова. Сувязь з *сіні* другасная.

Псінь ‘гніль, гнілізна’ (Нас.), ‘непрыемны (сабачы) пах’ (Нас., Нар. лекс., Сл. ПЗБ). Дэрыват ад *псіна* або *псіны* (гл.).

Псіўлюй ‘купкоўка зборная, *Dactylis glomerata* L.’ (гродз., маг., Кіс.). Рус. *пэсья травá* ‘тс’. Пачатак слова, магчыма, да польск. *psiwy* ‘сабачы’, *psi* ‘тс’, якія, паводле Банькоўскага (2, 957), ужываюцца ў назвах “дрэнных” раслін.

Псіх 'псіхічна неўраўнаважаны чалавек; псіхічна хворы' (ТСБМ; клім., ветк., добр., ЛА, 3). Укр. *псих* 'псіхічна неўраўнаважаны чалавек', рус. *псих* 'псіхічна неўраўнаважаны чалавек; псіхічна хворы'. Апошняе лічыцца крыніцай запазычання. Паводле Шанскага і Бабровай (260), слова з'явілася ў ХХ ст. у выніку скарачэння назоўніка *психопат* 'псіхічна хворы; які церпіць ад псіхічнага захворвання'. Гл. таксама ЕСУМ, 4, 622.

Псіца ж. р. 'сабака' (Кос., Растарг.), *псуйка* 'падла, псіна' (ТС), *псіца*, *псёўка* 'пра старую жанчыну' (Нас.), а таксама *лисица-псіца* (мін., Карскі, 1, 305). Параўн. укр. *псіця*, рус. дыял. *псёца* 'сучка', славен. *psica* 'тс'. Дэрываты з розным суфіксальным афармленнем ад *псэ* (гл.).

Псот 'асот' (драг., ЛА, 1). Калі гэта не графічная памылка, то, хутчэй за ўсё, іранічная кантамінацыя *асот* і *псота*, *псоціць*.

Псота 'шкода; свавольства' (ТСБМ, Гарэц., Байк. і Некр.), 'шкода' (Сіг.), 'п'ястун; наравісты, пераборлівы' (Клім.), ст.-бел. *псота* 'выхадка, свавольства'. Укр. *псота* 'бядота, бяда, галеча, нястача'; 'дрэннае надвор'е', 'лаянка'. З польск. *psota*, *psocić* ад *pies*, першапачаткова 'гайняваць; адавацца распусце' (Банькоўскі, 2, 957).

Пстракаты 'пакрыты плямамі' (Інстр. 2), 'стракаты, прырэсты' (парыц., Некр.). З польск. *pstrokaty* 'тс'; паводле Банькоўскага (2, 958), кантамінацыя *pstry* 'шматколерны' і *strokaty* 'прырэсты'. Гл. *стракаты*.

Пстранга 'страказа' (ашм., Сл. ПЗБ). Няясна, звяртае на сябе ўвагу адпаведнасць *пстр-*, *страк-* (гл. папярэдняе слова), што перадае стракатасць або пырханне (гл. *пстрыкаць* і *стрыкаць*), фіналь нагадвае наступнае слова.

Пстронг, ж. р. *пстронга* 'ручаёвая фарэль, *Salmo trutta morpha fario* (L.)' (Інстр. 2, Жук., Жд.). З польск. *pstrag*, *pstraga* 'тс' < *pstry* 'стракаты'; параўн. Брукнер, 445; Банькоўскі, 2, 958. Гл. таксама *пстронга* 'тс'.

Пстрык, ужываецца гукапераймальна для абазначэння рэзкага кароткага гуку (ТСБМ, Нас., Байк. і Некр.), 'шчаўчок па носе або па вуху', 'папрок' (Нас.), *пстрыкаць*, *пстрыкнуць* 'даваць пстрычку (пстрычку)'; 'шчоўкаць, ляскаць (пальцамі)', 'хутка і лёгка рухацца, пырхаць', 'раптоўна ўспыхваць, пыхкаць, сыпаць іскрамі (пра агонь)' (ТСБМ, Нас., ТС), 'скакаць' (астрав.,

Сл. ПЗБ), *пстрыкнуць* 'рэзка штурхнуць нагой'; 'ускочыць'; 'сфатаграфавач' (Жд. 2, 3). Гукаперайманне, параўн. аналагічнае польск. *pstryk* 'пстрык', *pstrykać* 'шчоўкаць', 'фатаграфавач'. Польскі дзеяслоў фіксуецца з 1776 г., утвораны ад *prztyk*, *prztykać* (Банькоўскі, 2, 959).

Пстрыкаўка 'бальзамін звычайны, *Impatiens B. noli tangere* L.' (Байк. і Некр., Кіс.). Да *пстрыкаць*, *пстрык* (гл.), таму што плод-каробачка пры дотыку трэскаецца і з сілай выкідае насенне; гл. БелСЭ, 2, 115. Параўн. яшчэ іншыя назвы гэтай расліны: *астрык*, *прыгаўка*, рус. *недотрога*.

Пстрыкт 'пстрык!' (шальч., Сл. ПЗБ). Кантамінацыя *пстрык* і літ. *strykt* 'тс'.

Пстрыкун, *пстрыкуха* 'пра легкадумнага маладога чалавека', 'пра чалавека, які злуецца, фыркае, выказвае сваю незадаволенасць' (ТСБМ, Сл. ПЗБ, Шат., Байк. і Некр., ТС; капыл., кам., Жыв. сл.; гродз., Жыв. НС). Дэрываты ад *пстрыкаць* з агентыўнымі суфіксамі *-ун*, *-уха*.

Пстрычка, *пстрычок* 'рэзкі адрывісты ўдар пры разгібанні ўказальнага або сярэдняга пальца, сагнутага вялікім пальцам'; 'пра малую, несур'езную, нявытрыманую, запальчывую, нервовую жанчыну ці дзяўчыну' (ТСБМ, Шат., ТС, Сл. ПЗБ, Байк. і Некр., Жыв. сл.), 'шпілька' (Байк. і Некр.). З польск. *pstryczek*, *pstryczka* 'пстрычка', якія ад *pstrykać* (гл. *пстрык*).

Пстрыца 'адзін з прыёмаў кідання сцізорыка пры дзіцячай гульні ў ножык, трымаючы яго пальцамі за канец вастрыя' (гродз., Нар. словатв.). Да *пстрыкаць*, *пстрык* (гл.).

Пстрыца 'кола з паглыбленнем для шнура' (гарад., Сл. ПЗБ). З польск. *tryca* 'паглыбленне ў бэльцы для шнура' < ням. *Fritze* 'пад'ёмны дыск' (Дарашэўскі, 7, 135).

Пстрышка 'страказа' (валож., Жд. 1). Відаць, з *пстрычка* (гл.), параўн. іншую народную назву страказы — *стрэлка* (гл.).

Псуць 'псаваць' (Нас., ТСБМ), *псута* 'псаванне' (Шпіл.). Гл. *псаваць*, *псота*.

Псычаць (*псычаці*) 'шыпець (напрыклад, пра сырыя дрывы ў печы)' (беласт., Сл. ПЗБ). З польск. *psyczeć* 'тс', збліжанага з *сычэць*, *сычаць* (гл.).

Псюк 'стары; лядашчы чалавек'; 'стары грыб' (Нас.). Вытворнае ад *псець* (гл.); першапачаткова, відаць, 'непрыгодны; ні да чаго не варты', параўн. чэш. *psák* 'неядомы грыб'.

Псёрыць ‘гнаць’, *прыпсёрыць* ‘прыгнаць’ (дзярж., Нар. сл.). Утварэнне на базе **псюр* < польск. *psiurz* ‘псяр’.

Псялыга, лаянк. *псялытка* ‘сабачая костка’ (Байк. і Некр.). Складанае слова ад *пся-* і *лыга* (гл.) па аналогіі з *псяюха* (гл.). Паводле Энгелькінг (Klatwa, 114), падобныя ўтварэнні (параўн. польск. *psiakrew*) выступаюць як эўфемізмы кляцьбы; аднак нельга выключыць і мажлівасць пераасэнсавання аргатычнага *псальга* ‘рыба’, што ўзыходзіць да новагрэч. ψάρι ‘тс’ (параўн. Бандалетаў, Бел.-укр. ізал., 100). Збліжэнне з *лытка* (гл.) другаснае.

Псяр ‘наглядчык за паляўнічымі сабакамі; сабакар’ (ТСБМ), *псярнік* ‘тс’ (Нас., Байк. і Некр.). З польск. *psiarz* ‘тс’, параўн. рус. *псарь* ‘тс’.

Псярка ‘амарант, *Amaranthus caudatus* L.’ (Инстр. 2, Кіс.). Да *пёс*. Ад гэтай асновы ўтвараюцца назвы неспрыдатных да чалавека, пустазеллевых або агрутных раслін. Параўн. рус. *псінка* ‘паслён, *Solanum nigrum* L.’, польск. *psinka* ‘тс’, укр. *псярка* ‘малачай, *Euphorbia*’ і г. д. Спалучэнне *-ся-* паказвае на магчымасць запазычання з польскай, але дакладная крыніца невядомая.

Псярня ‘асобнае памяшканне для сабак’; ‘сабакі, мноства сабак’ (Нас., Байк. і Некр.; мсцісл., 3 нар. сл.; ТСБМ, ТС). З польск. *psiarnia* ‘тс’.

Псяюха ‘пра таго, хто выклікае агіду, нянавіць (лаянка)’ (Нас., Гарэц., Байк. і Некр., ТСБМ), ‘сабачая кроў’ (Нік. Очерки, Доўн.-Зап., 2). З польск. *psiajucha* < *psia jucha* ‘сабачая кроў’ (эўфемізм кляцьбы, параўн. *псялыга*, гл.).

Птаці ‘птушыны’ (смарг., Сл. ПЗБ). З польск. *ptasi* ‘тс’, нэрэгулярнай формы ад *ptak* ‘птушка’ замест *ptaszy*, параўн. разм. *grosik* ‘грошык’ ад *grosz*.

Птаства, *птаство* ‘птушкі’, ‘свойскія птушкі’ (ТСБМ, Нас., Нік. Очерки, Байк. і Некр., Шат., Инстр. 2; люб., Жыв. сл.; дзятл., лід., шчуч., Сл. ПЗБ; ТС, Сл. Брэс., ГЧ). З польск. *ptastwo*, *ptactwo* ‘тс’, якія з’яўляюцца рэгулярнымі дэрыватамі ад *ptak* ‘птушка’. Параўн. Брукнер (446) і наступнае слова.

Птах ‘птушка (звычайна вялікая)’, ‘птушка-самец’, ‘птушкі; агульная назва дзікіх птушак’ (ТСБМ, Мік., Булг., Нас., Ласт., Байк. і Некр.; драг., 3 нар. сл.; стол., Нар. лекс.; Ян.; бяроз., ЛА, 1), *пташ* ‘тс’ (Нас.), таксама *птаха* ‘птушка; вялікая птушка’,

‘птушкі; агульная назва дзікіх птушак’ (ТСБМ, Нас., Янк. 3, Мат. Гом.; маст., жабін., ЛА, 1), *пташка* ‘птушка’ (Мат. Гом., ТС), ‘дробная птушка; агульная назва дзікіх птушак’ (ТСБМ, ЛА, 1), *пташ* ‘тс’ (дзятл., Сл. ПЗБ), *пташы* ‘птушыны’ (Нас.). Ст.-бел. *птахъ* (1580, Карскі, 2—3, 36). Укр. *птах*, *птаха*, *пташка* ‘птушка’, рус. дыял. *птах*, *птаха* (*птаха*), *пташа* ‘тс’. Вытворныя ад прасл. **рѣта* (гл. *птушка*) з рознымі агентаўна-пеяратаўнымі суфіксамі. Булыка (Запазыч., 270) ст.-бел. *птахъ* ‘птушка’ лічыць запазычаннем з польск. *ptach* ‘тс’, але шырокі дыяпазон вытворных з такімі суфіксамі ва ўсходнеславянскіх мовах паказвае, што *птах* магло ўтварыцца і на ўласнай глебе. Німчук (Давньо-рус., 171) сцвярджае, што памяншальна-ласкальныя формы тыпу стараж.-рус. *птахъ*, *птаха* маюць яшчэ праславянскае паходжанне.

Пташачка (*пташэчка*) ‘фігурка ў вільчыку франтона саламянай страхі’ (ТС). Да папярэдняга слова; па аналогіі з птушкамі, якія сядзяць на страсе; параўн. рус. *конёк* ‘тс’.

Пташыць ‘карпатліва збіраць, назапашваць’ (тураў., Выг.). Дэрыват ад *птах* (гл.). Параўн. рус. *пташишь*, але з супрацьлеглым значэннем ‘пырхаць; весці легкадумнае жыццё’.

Птрусь, *птусь* ‘водгук, які выкарыстоўваюць пры выгане кароў’ (Мік., Нас.), *птрусь-птрусь* ‘падзыўныя словы для каровы’ (Нас.). Укр. *птуту!* ‘вокліч на ягнят у гуцульскіх пастухоў’, рус. цвяр. *птрусь* ‘падзыўное слова для цялят’, з перастаноўкай гукаў *птрусень* ‘тс’. Словы ўтвораны на аснове анатапеічнай дэрывацыі. Магчыма, звязаны з “дзіцячымі” словамі *птруці*, *птруцінкі*, *труцькі* ‘гуляць’ ці *птру* ‘вокліч пры спыненні каня’ (Нас.), што з’яўляюцца т. зв. першаснымі інтэр’екцыямі. Параўн. ЕСУМ, 4, 624.

Птушанец ‘ластавень лекавы, *Antitoxicum officinale* Pobed.’ (Байк. і Некр., Кіс.), *пташанец* ‘тс’ (маг., Кіс.). Укр. *пташинець* ‘сырадэля, *Ornithopus* L.’. Дэрыват ад *птушыны*, *пташыны* < *птушка*, *пташка* з суф. *-ец*. Семантычная матывацыя, відаць, глумачыцца падабенствам кветак ці лістоў да частак цела (хваставага апярэння) птушкі, параўн. *ластавень* (гл.). Параўн. ЕСУМ, 4, 624.

Птушатнік ‘ястраб’; ‘хлапец, што разбурае птушыныя гнёзды’ (Нас.). Рус. смал. *птушатник* ‘драпежная птушка, якая па-

люе на іншых птушак, з'ядае птушыныя яйкі'; 'аматар птушак і птушыных яек'. Да *птушка* (гл.). Матывы намінацыі відавочныя з дэфініцыі значэння, параўн. укр. *пташачар* 'коршак, Accipiter nisus L.'

Птушачы, *птушыны* ў выразе *птушачая* (*птушыная*) *дарога* 'Млечны Шлях' (Сержп. Грам., Байк. і Некр., Некр.). Да *птушка*; адносна семантыкі параўн. *гусіна дарога* 'тс': *гэто тые дарогі, шчо птаство ў поўрэі леціць* (ТС).

Птушка (ТСБМ, Мядзв., Нас., Гарэц., Касп., Шат., Раст., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), 'хатняя птушка' (Сл. ПЗБ), *птух*, *птуха* 'птушка; агульная назва дзікіх птушак' (Байк. і Некр., Мат. Гом.; пруж., драг., Сл. ПЗБ; ЛА, 1), *птушыша* 'птушкі' (Байк. і Некр.), *птушышо* 'тс' (Бяльк.). Рус. паўдн., зах. *птушка*, *птушка* 'птушка, птушачка, пташка', *птух*, *птуха*, *птуха* 'тс'. Прасл. дыял. (усх.-слав.) **рѣт-ихъ* паралельнае да **рѣт-акъ*, дыял. (пераважна зах.-слав.) **рѣтъ-ахъ*, гл. *птах*, *пташка*, што выводзяцца з прасл. **рѣта*, прадстаўленага таксама з іншай суфіксацыяй ва ўкр. *птіця*, рус. *птица*, славен. *ptica*, *ptič*, серб.-харв. *птица*, балг. *птица*, макед. *птица*, ст.-слав. *пѣтица*, *птица*. Усё гэта дэміну-тыўныя ўтварэнні ад **рѣта* з праславянскай антрапаморфнай семантыкай 'птушкі' — 'дзеткі' (Трубачоў, Этногенез, 194). Роднасныя лат. *putns* 'птушка', літ. *putytis* 'пташка', *putė*, *putiūtė* 'курыца', лац. *putus* 'дзіця', *putillus* 'тс', *putila* 'птушанё', літ. *pūtė* 'яйка', лат. *pauts*, ст.-прус. *pawtte* 'тс'. Гл. Бернекер, JF, 9, 362; Траўтман, 233; Мюленбах—Эндзелін, 3, 344; Фасмер, 3, 398; Махэк, 496; БЕР, 5, 842—844; Шустар-Шэўц, 2, 1186; Бязлай, 3, 133; Сной, 591; ЕСУМ, 4, 624; Банькоўскі, 2, 960.

Птушма прысл. 'чарадой' (Нас.). Дэрыват ад *птушка* (гл.) з замяшчэннем суфікса назоўніка пры дапамозе суфікса прыслоўя *-ма*; гл. аб словаўтварэнні Карскі, 2—3, 67.

Птэля 'вязавік, Ptelea L.' (Кіс.). Тэрміналагічнае ўтварэнне на базе лацінізаванага тэрміна, параўн. лац. *Pteleum* 'горад у Фесаліі'.

Пубздыр 'недаростак' (слонім., Жыв. НС). Ад *пуп* з азанчэннем зычнага перад экспрэсіўным суфіксальным комплексам *-здыр*, параўн. *бабздыр* (ад *баба*), адносна паходжання суфікса гл. *пудыр*.

Публіка 'супольнасць людзей, сабраных у пэўным месцы' (ТСБМ), ст.-бел. *публика* 'публічнасць' (1687). Запазычана праз польск. *publika* 'вялікі з'езд, публічны сход; грамадскасць', першапачаткова 'агульны або дзяржаўны інтарэс' (XVI—XVII стст.), што ўзыходзіць да лац. (*res*) *publica*, літаральна 'агульная справа', гл. *рэспубліка* (ад лац. *publicus* 'народны, дзяржаўны, грамадскі', скарачаны варыянт ад незафіксаванага **populicus* < *populus* 'тлум, люд, народ', гл. Банькоўскі, 2, 961, даслоўным перакладам якога было *рэч наспалітая*, адсюль *наспольства* 'грамадскасць, грамадства'. Розныя дэрываты, большасць з якіх запазычана з польскай і рускай моў, а таксама непасрэдна з лацінскай мовы (параўн. яшчэ ст.-бел. *публикация*, *публиковати*, *публічны*, Булыка, лекс. запазыч., 33), распаўсюдзіліся пад уплывам франц. *publik*, *publique* (з XIII ст.) 'яўны, адкрыты, даступны ўсім'.

Пувак 'павук' (латг., Сл. ПЗБ). Дэфармаванае *павук* (гл.), магчыма, пад уплывам лат. *pive* 'гніль'.

Пуг 'ляк, перапуд, спалох' (маг., гом., ЛА): з *того пугу лежала тры тыжні* (пельч., ПСл). Рэдкі варыянт больш пашыранага назоўніка *пуд* 'тс' (гл.), што паходзіць ад *пудзіць* 'палохаць', з якога ў сваю чаргу выводзяць шматкратнае *пужаць/пугаць*, аднакратнае *пугнуць* (гл.), параўн. рус. *испуг* 'перапалох', *перепуг* 'тс', дзе варыянт з *г* лічыцца "крывіцкай" інавацыяй на месцы стандартнага *dj* > *ж*, гл. Новое в рус. этим., 180.

Пуга 'прылада да паганяння, пужка' (Нас., Шат., Шпіл., Мал., Бяльк., Сцяшк. Сл., Сл. Брэс., Сл. ПЗБ, ТС, Мат. Гом., Яруш., Гарэц., ТСБМ), *пуга* 'тс' (Тарн., Маш.), укр. *пуга* 'тс', ст.-польск. *raga*, *rega* 'раменны біч' (з XV ст.); Шымкевіч спасылаецца на "валашка-малдаўскае *пѣтъ*" 'пужка' (Шымк. Собр., 167). Звычайна звязваюць з *пугаць* < *пужаць* 'палохаць', так ужо Чачот ("pūha: bicz włościński i długi pastuszy. Musi pochodzić od *pużać*, *straszyć*", Чач.) і Насовіч, што сустракае пярэчанне, паколькі названы дзеяслоў вядомы пераважна на рускай тэрыторыі, дзе назоўнік малаўжывальны (Праабражэнскі, 2, 148); аднак больш верагодная сувязь з гукапераймальным *пуг(у)*, параўн.: *шугу-пугу кымару* (веліжск., Шлюб.), *пугаць* 'сёрбаць, есці з прысвістам', што перадае гукавы вобраз сцябання пугай, гл. у Праабражэнскага, 2, 148: "пуга — орудіе, котрымъ щелкають, хлопають", параўн. таксама *сцябаць* 'біць, лупцаваць' і 'прагна

есці, хлябтаць'. Менш верагодна з *núga* 'невялікі круглы прадмет, гузік, шарык', паколькі такія прадметы прымацоўвалі на канцы (або завязвалі вузел у пугі), параўн. польск. *pega* 'kulka ołowiana na rzemieniu do biczowania', *raga* 'coś kulistego' (Банькоўскі, 2, 537). Страхаў (Балто-слав. этнояз. отнош., 45) следам за Талстым звязвае *núga* 'біч' і праслав. **roga* 'вясёлка', рэканструяванае на падставе польск. сілез. *puhga*, славен. *róga* і сербхарв. кайк. *puga* 'тс', і прыводзіць літоўскія паралелі для назваў вясёлкі: *diēvo rykštė* 'божы дубец', *orārykštė*, *dangaus rykštė* 'нябесны дубец'. Сюды ж, відаць, *núga* 'сцябло без лісцяў' (Ян.), 'адростак агурка, гарбуза' (Мат. Гом.), параўн. рус. *плѣти* 'сцябліны некаторых раслін', *núgavyця* 'вяроўка' (Бес.). Гл. таксама *núga*₂.

Пúга₂ 'вага ў студні з жураўлём' (ДАБМ, камент., 809), 'журавель у калодзежы': *стаіт стовп, а на ставпу пуга лежыт, а до пугы прывязан ключ* (бяроз., Шатал.). Хутчэй за ўсё, да *núga*₁ з-за знешняга падабенства, параўн. рус. *хлыст* 'тонкая жэрдка, шост' і 'пуга, бізун'; менш верагодна да *núga* 'круглы прадмет, патаўшчэнне' для абзначэння груза на канцы жураўля, гл. *núga*₃.

Пúга₃ 'божая кароўка' (брэсц., Цыхун, вусн. паведамл.), сюды ж, магчыма, экспр. *núga* 'той, хто непакоіць, перашкаджае (аб дзецях, малых свайскіх жывёлах)': *чого гэта пуга малая мышае?* (драг., Сл. Брэс., 3 нар. сл.). Узыходзіць да прасл. **rogy* 'невялікі круглы прадмет, шарык, гузік, патаўшчэнне, вузел', да семантыкі параўн. *вузёл* (пра малога хлопчыка) (гл.), балг. *вѣзил* 'вузел'; жарт. 'малы чалавечак' і пад. Звычайна параўноўваюць з лат. *riōga*, *riogs* 'гузік', ст.-інд. *riñjas* 'камяк, маса' (Фасмер, 3, 400).

Пúга₄ 'жанчына, якая любіць хадзіць па сяле' (кобр., ЛА, 3). Нясна, магчыма, да наступнага слова.

Пúга₅ 'маланка, разрад': *у буру вялікая нúга была на небе* (брагін., Мат. Гом.). Геаграфічна блізкае бранск. *núga* 'мяцеліца' (гл. Bałto-słow. zw. jez., 29) дазваляе звязаць названае слова з лат. *riōga* 'парыў ветру, віхор', літ. *rigà* 'мяцеліца, буран' і асабліва з выразам *verstī rigàs* 'утвараць шум, мітусіцца', іншыя паралелі: ст.-ісл. *fok* 'мяцеліца, завея' ад *fjūka* 'гнаць, мясці', с.-в.-ням. *vochen* 'дуць' (Фасмер, 3, 399); пры гэтым нельга выключыць зрокавую і гукавую асацыятыўную сувязь з *núga*₁ (гл.).

Паводле Страхава (Балто-слав. этнояз. отнош., 45), *núga* 'біч' — атрыбут славянскага "громовержца" Ілі ў беларускіх і ўкраінскіх калядках: *Дзе пугаю махне — там жыта расце*.

Пúгавіца 'гузік' (Бяльк.). Магчыма, захаваны на ўсходзе Беларусі архаізм, што ўзыходзіць да прасл. **rogy* 'круглы прадмет, гузік', параўн. укр. *núговиця*, рус. *núговица*, польск. *ragwica* 'круглы гузік (срэбны, касцяны ці са скуры); пампон; адростак на шыі казы; гузак', што звязваюць з лат. *riōga*, *riogs* 'гузік' (на думку некаторых, запазычаным са ст.-рус. *пугы*, *пугвь* — гл. Каруліс, 2, 73), ст.-інд. *riñjas* 'камяк, маса, кучка' і інш. (Фасмер, 3, 400). Мяркуюць, што прыметнік **rogy* 'круглы' захаваўся ва ўкр. *núголовак* 'апалонік' (ад **пуго-голови*, літаральна 'круглагаловы', гл. ЕСУМ, 4, 626; Банькоўскі, 2, 521). Параўн. *núga*₃ (гл.).

Пúгала 'пудзіла': *адзеўса, як нúгала* (гродз., Цыхун, вусн. паведамл.); *núгала* 'тс' (Др.-Падб.). Калі гэта не позняе запазычанне (у часы бежанства) з рус. *núгало* (ад *núгаль* 'палохаць'), то магчыма сувязь з дзеясловам тыпу ўкр. дыял. *onúгатися* 'цёпла апрануцца, шмат надзець на сябе', значэнне якога Пятлёва (Этимология—1985, 18) тлумачыць як 'апрануць на сябе столькі, што стаць падобным на шар, камяк', і гэта дазваляе выводзіць дзеяслоў ад назоўніка *núga* з абагульненым значэннем 'патаўшчэнне, пукатасць', суадносным з лат. *riōga* 'падушка, мяккая падкладка хамута', *riogas* 'хамут', ст.-інд. *riogas* 'куча, мноства, тлум' і пад. (Фасмер, 3, 399). Параўн. *núgi* (гл.), *нужала*.

Пúгальна (*riūhalno*) 'ручка біча, пугі' (Гарн.). Ад *núga*₁ па тыпу *касільна* 'дзяржанне касы', *нужальна* 'пугаўё', магчыма, пад уплывам вядомай на Палессі "дэпалаталізацыі" *жс: угэ < ужэ, няўго < няўжэ* і пад.

Пугалінка 'страва, прыгатаваная з аўсянай мукі на кіслай рошчыне' (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Відаць, ад *núгаць* 'сёрбаць' (гл.), варыянт *núгаць* 'тс' (ашм., Стан.), ці іранічнае ўтварэнне ад *пагулянка* (ад *гуляць*) з фанетычнай зменай *па- > ну-*.

Пугар 'чарка, келішак' (Шн. 2), *пугарчык* 'тс' (Шн. 3, Цых.), ст.-бел. *пугарь* (1635), ст.-укр. *погарь* (XVI ст.), на думку Булькі (Лекс. запазыч., 101), перанята са старапольскай, аднак не выключаны і іншыя шляхі запазычання, параўн. славац., венг. *rohár* 'келіх, чаша' і сцвярджэнне Банькоўскага, што ў польскай мове

“to regionalne lwowskie słowo rozpowszechnili poeci romantyczni” (Банькоўскі, 2, 963). Разам са славен. *péhar* ‘кубак’, серб.-харв. *něhár, běhár*, рум. *păhar* лічыцца “балканскім словам нямецкага паходжання”: ст.-в.-ням. **pehhāri/ bēhhāri* < с.-лац. *biccarium* (апошняя засведчана ў глосах і мае няясную матывацыю, гл. Скок, 1, 133).

Пўгі ‘пра рукі з набухлымі венамі’ (пруж., ЛА, 3), ‘расшырэнные вен’ (навагр., Жыв. сл.). Магчыма, да *nūgi* ‘сцябліны без лісцяў’, гл. *пуга*; паводле знешняга падабенства Пятлёва (Этимология—1985, 17) збліжае з рус. *nūga* ‘пуха ў яйцы’, ‘падушка, на якой плятуць карункі’, укр. *onūgatisia* ‘цёпла адзецца, апрацуць на сябе шмат’, на базе агульнага значэння ‘выпукласць, патаўшчэнне’, што пры ўліку польск. *pega* ‘лытка’, старое *raga* ‘тс’ здаецца цалкам верагодным. Аднак таксама польск. *pegi* ‘сляды на скуры ад удараў бізуном’ (фіксуецца з 1455 г.), якое Банькоўскі (2, 537) выводзіць з *pegi* ‘прылада для бічавання са шматлікімі шарыкамі на раменьчыках’, дае перавагу першай версіі.

Пугаўё ‘дзяржанне пугі’ (ТСБМ, Нас., Шат., Бяльк.; в.-дзв., ашм., паст., Сл. ПЗБ; Бяльк., Яруш., Гарэц.), *пугаўё* ‘тс’ (Янк. 1), *пугоўё* ‘тс’ (ТС), *пўгаўё* ‘тс’ (Гарэц.), *пўгайло* ‘тс’ (саліг., Нар. сл.), *пугоўнік* ‘тс’ (Псл). Вытворнае ад *пуга*₁ (гл.) па ўзору *касаўё* ‘кассё’ і пад.

Пўгаўка₁ ‘гузік’ (чач., лоеў., ветк., Мат. Гом.; Мат. Маг.), рус. *nūgovka* ‘тс’. Арэальнае інавацыйнае ўтварэнне ад **ragu*, *rogъvъ*, цэнтр якога знаходзіўся на рускай моўнай тэрыторыі.

Пўгаўка₂ (*nūgovka*) ‘п’яўка’: *натився якъ пуговка* (Нас.), *пўгаўка* ‘балотная п’яўка’ (дзісн., Крывіч, 1924, 2, 108). Утворана ад *nūgaць* ‘прагна піць’ (гл.), так яшчэ ў Насовіча.

Пўгаць ‘прагна піць, хлябцаць’ (Нас., Варл.), ‘многа і часта піць’ (кір., Нар. сл.; бых., Жыв. НС; стаўб., 3 нар. сл.), ‘многа піць, піць вялікімі глыткамі’ (Жд. 2; дзярж., Нар. сл.; Сцяшк. Сл.), ‘многа піць вады або есці вадкай стравы’ (карэл., Нар. сл., Сцяшк.), ‘прагна есці, сёрбаць’ (Скарбы, мядз., Нар. словатв.; жлоб., Жыв. сл.), ‘жэрці’ (полац., Янк. 2), ‘разліваць’: *не пўгай, напўгаў, што стол не ўспяваю выціраць* (гродз., Цыхун, вусн. паведамл.). Дзеяслоў гукапераймальнага паходжання, у аснове — выклічнік *пу!* (*пуг!*), што імітуе ўцягванне вадкасці ротам,

параўн. *nūna* ‘вада’ (у размове з дзецьмі), славен. *pirati* ‘піць’ (у дзіцячай мове), у аснове якога гукапераймальнае *pir* (Сной, 515), або *nūльгаты* ‘сёрбаць; разліваць’ (драг., Сл. Брэс.) (гл.), у аснове гукапераймальнае *нуль(з)!*

Пугач₁ ‘птушка *Strix bubo*’ (ТСБМ, Сл. ПЗБ, Сержп., ТС), ‘птушка *Bubo bubo*’ (Харэўскі, Звяры-суайчыньнікі, Мн., 2000, 65), ‘начная сава’ (Цых.), ‘птушка сыч’ (Дразд.), ‘птушка бугай’ (ТС), укр. *nūgach* ‘птушка *Strix bubo*’, рус. *пугач* ‘тс’, польск. *puchacz* ‘птушка *Bubo*’. Утворана на базе гукапераймання: дзеяслоў *nūgaць* (*пугач нўгае*, Сержп. Грам., 63), укр. *пугукати* перадае дзеянне паводле выгуку *пугу!* (Смаль-Стоцкі, Приміт., 165), характэрнага для названых птушак, параўн. таксама: “Крик филина — это слышимое на далеком расстоянии *buhu*, а его немецкое название — *Uhu, Huhu, Puhu*” (Птицы, 1, 101). Параўн. ЕСУМ, 4, 626.

Пугач₂ ‘пісталет-цацка’, ‘той, хто палohaе’ (Бяльк.). Запазычанае з рус. *пугач* ‘пісталет-цацка’ (ад *пугать* ‘палohaць’) ці мясцовае ўтварэнне на базе дзеяслова *пугаць*, гл. *пугнуць*.

Пугнуць ‘спалohaць, адагнаць; прадаць без патрэбы, змарна-травіць, збыць’ (Юрч. Сін.). Відаць, ад першапачатковага незафіксаванага дзеяслова **пуднуць*, формы аднакратнага дзеяння ад *пўдзіць* (гл.), сярод значэнняў якога значэнне ‘гнаць’ з’яўляецца зыходным і можа патлумачыць другасныя значэнні, параўн. разм. *загнаць* ‘хутка прадаць, спіхнуць’; фанетычнае пераўтварэнне **podnoti* > **rognoti* ў далейшым паслужыла базай для ўтварэння рус. *пугать* ‘палohaць’ (Сабалеўскі, РФВ, 62, 234) і “інтэнсіва” *пугануць* ‘настрашыць, пагнаць’ (Растарг.).

Пуграк ‘пагорак’ (беш., ЛА, 1), *пуграчына* ‘ўзгорачак’ (міёр., Нар. словатв.). Відаць, кантамінацыя *бугор* і *пагорак*, параўн. *гурак* ‘кучавое воблака’ (Мат. Гом.); або, што больш верагодна, вынік фанетычных змен, характэрных для паўночна-ўсходняга дыялекту беларускай мовы, у слове *пагорак* (ці *пагўрак*, гл.): чаргаванні *ы/у* ў першым складзе пасля губнога зычнага, перанос націску і сінкопа, параўн. Фанетыка бел. мовы, 159. Іншы варыянт змен у *пугірак* (полац., Нар. лекс.).

Пугўтаць ‘буркаваць (пра галубоў): голуб пугўча (калінк., Мат. Гом.). Гукапераймальнае (у аснове “імітатыў”) *пугу*, гл. Смаль-Стоцкі, Приміт., 165).

Пуд₁ ‘мера вагі (16 кг)’, (ТСБМ, Сл. ПЗБ, ТС, Варл., Бяльк., Мат. Гом.), ст.-бел. *пудъ* ‘адна з асноўных адзінак меры і вагі ў ВКЛ, звычайна мёду, воску, радзей інш. (ад 15 да 18,7 кг)’ (Ст.-бел. лексікон), у дамоўе смаленскага князя з Рыгай 1229 г. слова мела агульнае значэнне ‘вага’, ‘вагавы эталон’ (Скурат, Меры, 113), пра што сведчыць прыметнік *пудьный*: *А соль весите пудьнымъ ременемъ по старому закону* (дамова Полацка з Рыгай 1405 г.); сюды ж вытворнае *пудовня* ‘адзінка вымярэння сыпкіх рэчываў, роўная пуду’ (Нас. гіст.), ‘мерка, у якую змяшчаўся пуд пэўнага рэчыва’, адзначанае і ў сучасных народных гаворках: *пудобу́ня* ‘пуд’ (Ян.), а таксама *пудовік*, *пудавік* ‘тс’ (Мат. Гом.), *пудзіць* ‘купляць пудамі што-небудзь; купляць на вагу’ (Нас.); укр. *пуд*, рус. *пуд*. Запазычана са ст.-нардыск. *pund* ‘фунт’, параўн. ст.-ісл. *pund* ‘тс’, продкамі ўсходніх славян у праформе **pōd-* > *пудъ* (Векслер, Hist., 104). Крыніцай агульнагерманскага слова з’яўляецца аблатыўная форма лац. *pondo*, выдзеленая са спалучэння *libra pondo* ‘вагой у адну лібру’, якая ўжывалася як нескланяемы назоўнік у якасці сіноніма да *libra*. У адпаведнасці з рэгулярнымі фанетычнымі зменамі зыходнае слова было перааформлена ў ст.-в.-ням. *pfunt*, якое з XIV ст. у форме *фунт* (гл.) замацавалася ў славянскіх мовах.

Пуд₂ ‘страх, сполах, ляк’ (ТСБМ; Гарэц.; Шат., брасл., віл., ст.-дар., круп., Сл. ПЗБ; Бяльк.; петрык., светлаг., калінк., Мат. Гом.; ТС, Маш., Шн. 2; капыл., Жыв. сл.; докш., Янк. Мат.), ‘сполах жывёл’ (Варл.), укр. *пуд* ‘страх’, польск. *peń* ‘рух, імкненне’ > бел. *пэнд* (гл.), чэш. *pid* ‘інстынкт’. Самастойныя ўтварэнні ў кожнай са славянскіх моў ад прасл. **pōditi* ‘гнаць, прыспяшаць’, ці, паводле Когена (Запіскі, 2, 239), ‘піхаць, цясніць’, гл. *пудзіць*.

Пудала ‘пудзіла’ (лях., Янк. Мат.; Жд. 2; ветк., Мат. Гом.), *пудало* (карэліц., Нар. лекс.), *пудайло* ‘тс’ (петрык., Цыхун, вусн. паведамл.). Укр. *опудало*, *опуд* ‘тс’, утвораныя ад *опудитися* ‘спалохацца’, сведчаць пра магчымы шлях утварэння названых беларускіх слоў, параўн. *апудзіла* (гл.), з адпадзеннем прыстаўнога *a-*. Аднак семантыка лельч. *апудала* ‘чалавек неахайнага выгляду, сонны, непаваротлівы’ (Куч.), а таксама драг. *опудына* ‘шырокае не па памеры адзенне’ (Клім.) і асабліва тураў. *опудало* (пра адзенне): *наклаў на себе этэ опудало, шо страх!* пры *опу-*

гацца ‘спужацца’: *я ўжэ опугаласа, як та кура і напугацца* ‘празмерна надзець на сябе, начапляць лішняга; надзьмуцца, натапырыцца; абкружыцца імглістым кругам (пра месяц)’ (гл.) сведчаць пра магчымую кантамінацыю формаў з *пуд-* і *пуг-*.

Пудаўня ‘вялікае халоднае памяшканне’ (Сцяшк. Сл.). Відаць, ад *пудаўня* ‘мерка, у якую змяшчаецца пуд сыпкіх рэчываў’, гл. *пуд₁*, з абагульненнем, выкліканым суфіксацыяй ‘ёмістасць’ — ‘памяшканне’, параўн. *вагаўня* ‘памяшканне для ўзважвання’ і пад., магчыма, пад уплывам *ваўкаўня* (гл.) на базе фразеалагізма *хоць ваўкоў ганяй* (пра вельмі халоднае памяшканне).

Пудзік ‘верабей’: *пудзік прыляцеў, на галінку сеў* (іўеў., Сл. рэг. лекс.). Адна з апісальных назваў вераб’я, відаць, ад *пудкі* ‘палахлівы’, *пудзіць* ‘палохаць’ (гл.), да словаўтварэння параўн. *канаплянік*, *прасянік* і пад. (Жыв. св., 40—41).

Пудзіла (ТСБМ; Шат.; віл., асіп., ганц., паст., Сл. ПЗБ; Бяльк.), ‘страшыдла пужаць курэй’ (Варл.), *пудзіло*, *пудзіло* ‘пудзіла; неахайнік’ (ТС). Ад *пудзіць* ‘пужаць, адганяць’ (гл.).

Пудзіць ‘палохаць, спуджваць, прымушаць бегчы’ (Нас.), ‘страшыць, палохаць’ (Гарэц., Яруш., Шпіл., Шат., Янк. 2, ТСБМ), *rudzić* ‘страшыць жывёлу’ (Варл.), *пудыты* ‘гнаць, разганяць, распуджваць; рэзаць (размашыста)’ (Клім.), *пудзіцца* ‘палохацца, імчацца ад перапалоху’ (Нас.), *пудзіцца* ‘палохацца, баяцца (пераважна пра жывёлу)’ (Гарэц., Яруш., Мал., ТС); укр. *пудити* ‘гнаць’, рус. *пудить* ‘палохаць, гнаць’, польск. *peździć* ‘гнаць’, чэш. *ruditi* ‘пабуджаць, падбухторваць’, славац. *ruditi* ‘гнаць’, славен. *poditi*, серб.-харв. *ruditi*, балг. *пѣдя*, макед. *пади*, ст.-слав. *пѣдити* ‘тс’. Прасл. **pōditi* параўноўваюць з грэч. *σπευδο* ‘спяшацца, старацца; падганяць, прыспешваць’, літ. *spáusti*, *spáudyti* ‘цясніць, гнясці’, *spándyti* ‘нацягваць’ і інш. Коген (Запіскі, 2, 239), следам за Петарсанам (Vergl., 32), узводзіць названую формы да і.-е. **(s)peud-* (з “s mobile”), пры гэтым бел. *пудзіць*, укр. *пудити* і пад. адлюстроўваюць, паводле яго, ніжэйшую ступень кораня **speud-*, менавіта, **(s)pid-* з інфіксам *-n-*, што дазваляе вытлумачыць фанетычную неадпаведнасць некаторых формаў (насава галосны ў польскай і славенскай пры чакаемым *u*), якую Махэк₂ (467) звязвае з экспрэсіўным узмацненнем. Далейшая сувязь з *пяць*, *пну* (гл.), *пўта* і інш. (параўн. Скок, 3, 68; Сной, 459) здаецца праблематычнай перш за ўсё з семантычнага боку, аднак

фармальна мажлівай пры ўзвядзенні да і.-е. **(s)pen-d < *(s)pen-* ‘цягнуць, расцягваць’ (Глухак, 511). Яшчэ менш пэўная сувязь з *пядзя* (гл.) пры ўзвядзенні да і.-е. **pondh-/ *pendh-*, параўн. лац. *pendere* ‘вісець’ (Банькоўскі, 2, 537 і інш.). Гл. таксама Фасмер, 3, 402; ЕСУМ, 4, 627.

Пудкі ‘пужлівы, палахлівы’ (ТСБМ, барыс., ст.-дар., Сл. ПЗБ; ТС, ПСл), *пудлівы* ‘тс’ (Шат., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС). Да *пудзіць*, *пуд₂* (гл.).

Пудла разм. ‘промах у стральбе, няўдалы стрэл’ (ТСБМ), *пудло* ‘промах; недакладны стрэл, які толькі спалохаў птушак ці звера’ (Нас.); сюды ж *пудлаваць* ‘рабіць недакладныя стрэлы’ (ТСБМ), *спудлаваць* ‘зрабіць промах’ (Воўк-Лев., Татарк., 172), ‘зрабіць не так, як трэба’ (Цых.); *даць пудла* ‘не пацэліць; памыліцца, схібіць’ (Сержп., Янк. БП), ‘моцна пабіць’ (Ян., Бяльк., Воўк-Лев., Татарк., 172: “выраз ужываецца, калі кажуць пра жыўёлу, напр., пра сабак”). З ням. *Pudel* ‘памылка’, *pudeln* ‘памыляцца’ праз польск. *puđło* ‘недакладны стрэл альбо кідок у гульні (у кароглі)’, параўн. Банькоўскі, 2, 964. Значэнне ‘моцна пабіць’, магчыма, пад уплывам *пудзіць* (так ужо ў Насовіча адносна *пудло*: “от пудзиць — пугать”).

Пудліца мед. ‘крапіўніца’: *пудліца нашлася, усе рукі высыпіць, сільна чэшыцца* (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Няясна; магчыма, табуізаваная назва.

Пудбўка ‘футболка (адзенне)’ (светлаг., Мат. Гом.). З *футболка* ‘тс’, параўн. *пудбўлка* ‘тс’ (бяроз., Сл. Брэс.) з заменай *ф* на *п* і спрашчэннем спалучэння *дб > д*.

Пудра₁ (ТСБМ). Паводле Махэка (497), “еўрапейскае слова”, параўн. укр., рус. *пудра*, польск. *puder*, ням. *Puder* і г. д.; на Беларусь трапіла, хутчэй за ўсё, праз рускую мову з франц. *poudre* ‘парашок, пудра’, што з лац. *pulvis* ‘парашок’ (Р. скл. *pulveris*).

Пудра₂ ‘вятроўнік вязалісты (ці лабазнік вязалісты)’ (ТС), ‘вазон (кветка)’: *пудры такія высокія, цвітуць такім розавым, белым цветам* (хойн., Мат. Гом.), *пудрачкі* ‘каляровыя рамонкі’ (узdz., Жд. 3). Відаць, да *пудра₁* з-за каляровага ці белага пылку, што пакрывае кветкі.

Пудра₃ ‘строгая вымова’, *пудрўка* ‘моцная прачуханка, чос’, *пудрўваць* ‘моцна лаяць, рабіць вымову’, *пудрўваць голову* ‘рабіць строгія вымовы і нават цягаць за валасы’ (Нас.). Сюды ж,

відаць, *пудрўцца* ‘ўзбіцца (пра падушку)’: *падушка пудрўцца* (віл., Сл. ПЗБ), што звязваюць з лат. *puđra, puđrs* ‘куча, купа’, літ. *puđenti* ‘тузаць, скубаць, рабіць пухкім’ (LKK 16, 143).

Пудынг ‘запяжанка з тварагу, мукі і інш.’ (ТСБМ). Запэчычана праз рус. *пудынг* з англ. *pudding* (або ням. *Pudding*, фіксуецца з 1700 г.), што, у сваю чаргу, з франц. *boudin* ‘крывянка’ (> польск. *budyn* ‘малочны кісель’), у аснове якога лац. *botulus* ‘каўбаса; вантробы’ (Фасмер, 3, 401; Васэрцыэр, 180; Сной, 513).

Пудэлак ‘карабок’ (Яруш.; Сл. ПЗБ), ‘скрыначка’ (Сцяшк.), ‘пенал’ (Жд. 2), *пудэлко* ‘невялікая папяровая, драўляная або металічная каробачка’ (Скарбы), *пудэлачко* ‘драўляная каробачка’ (Сцяшк. Сл.), *пудэлочко бляшаное* ‘вадро з бляхі’ (В. В.), *пудэлочок* ‘карабок; шкляная баначка’ (Сл. Брэс.), ст.-бел. *пудло* ‘каробка, футляр’ (< польск., Булыка, лекс. запэчыч., 102), укр. *пудло, пуделок, пуделко* ‘тс’. З польск. *puđło* ‘від ёмістасці’ (1416), паводле Банькоўскага (2, 963), “выключна польскае слова” няяснага паходжання; Махэка₂ (497) выводзіць чэш. дыял. *puđlo* ‘мера збожжа, каробка’ з н.-ням. *puđel* (нова-в.-ням. *Pauđel*) ‘каробка’.

Пудэль ‘баязлівец, сарамлівец’ (ТС). Утворана ад *пуд* ‘страх; палоханне’, *пудзіць* ‘палохаць, страшыць’ (гл.); праблематычна збліжэнне з *пудзель* ‘парода сабак з доўгай шэрцю’, што праз рус. *пудель* з ням. *Pudel, Pudelhund*, літаральна ‘сабака, які любіць пляскацца ў вадзе’, ад англ. *puddle* ‘лужа, балота’ (Фасмер, 3, 401), у народнай мове невядомае, звычайна *кундаць* (гл.).

Пужак ‘марынарка, пінжак’, *паржак* ‘тс’ (ветк., хойн., нараўл., Мат. Гом.). З рус. *пиджак* < англ. *ree-jacket*, гл. *жакет* (Фасмер, 3, 259) з характэрным для палескіх гаворак спрашчэннем спалучэння *дж > ж* і, магчыма, іранічным збліжэннем з *пужаць* ‘палохаць’ ці дэфармацыяй у выніку дээтымалагізацыі.

Пужака ‘здань, прывід’ (ТС), *пужайка* ‘вобарацень’: *вуйдзе певень, а зайдзе пень* (мазыр., Цыхун, вусн. паведамл.), *пужално* ‘здань’ (ТС), *пужалка* ‘пудзіла; здань прывід; застрашванне дзяцей’ (ТС). Ад *пужаць* ‘палохаць’.

Пужала ‘пудзіла’ (ТСБМ, Касп.), *пужала* ‘тс’ (Нас., Гарэц., Бяльк.; полац., Янк. 2), *пужадла, пужайла* (паст., брасл., Сл. ПЗБ; Жд. 2), *пужайло* ‘пудзіла; нелюдзімы чалавек’ (ТС; нараўл., добр., Мат. Гом.). Утворана ад *пужаць* (гл.), параўн.: *здзелава с онучки пужайло и ходзя кругом, пужая верабьёв* (Рам. 3).

Пу́жальна ‘пугаё’ (ТСБМ), *пу́жално* ‘тс’ (Сцяшк. Сл.), *пу́жсайно* ‘тс’ (Жд. 2), *пу́жално*, *пу́жальна* ‘тс’ (Шатал.; люб., Нар. словатв.), *пу́жално* ‘тс’ (ТС, Клім.; пін., Нар. лекс.; ганц., Сл. ПЗБ), *пу́жална* ‘тс’ (Гарн.), *пу́жальне* ‘тс’ (Чэрн.), *пу́жальне* ‘тс’ (лях. Сл. ПЗБ), *пу́жальня* ‘тс’ (маст., пшчуч., ваўк., Сл. ПЗБ), *пу́жалэно* ‘тс’ (карэл., Нар. лекс.), *пу́жаліна* ‘тс’ (Сцяшк.), параўн. ст.-бел. *пу́жилно* ‘дзяржанне біча, які ў зах.-рус. і бел. мовах называецца пугаю’ (Гарб.), суадноснае з *пу́жыльно* ‘тс’ (ашм., Стан.), укр. *пу́жално* ‘тс’. Ад *пу́га* (гл.), збліжанае з *пу́жаць* ‘страшыць, палохаць’.

Пу́жаць ‘палохаць, страшыць’ (ТСБМ; Нас.; Шат.; Сержп.; ТС; швянч., Сл. ПЗБ), *пу́жацца* ‘палохацца, лякацца, жахацца’ (Гарэц.; Шымк. Собр., Растарг.; швянч., Сл. ПЗБ), рус. *пу́жатъ* ‘палохаць’. Ігэратыў ад *пу́дзіць* ‘палохаць, гнаць’, першпалачаткова, магчыма, **пуджаць*, параўн. *радзіць* — *раджаць*, *хадзіць* — дьял. *ха(д)жаць* ‘даглядаць пчол’ і пад.; параўн. таксама польск. дьял. *pedzać* ‘гнаць; паганяць’ ад *pedzić* ‘прымушаць бегчы’.

Пу́жліс ‘рыхлы качан капусты’; перан. ‘ганарлівец’ (воран., Сл. ПЗБ). Паводле Грынавяцкене і інш. (LKK, 16, 187), з літ. *pižlys* ‘малога росту, таўсцяк, хілае дзіця’, параўн. прыметнік літ. дьял. *pižas* ‘круглы; пукаты; малы, але тоўсты’.

Пу́жлок ‘нешта натапыранае, узбітае’: *халава не бярэцца* — *пу́жлок капу́ста* (воран., LKK, 16, 187). Да папярэдняга слова, гібрыднае ўтварэнне ад літ. *pižl-ys* і беларускага суфіска *-ок* (Грынавяцкене і інш., там жа).

Пу́жок ‘схованка для рыбы ў карме лодкі’ (ТС). Няясна, магчыма, да *пыж* (з мясцовым чаргаваннем *ы > у*) ‘патаўшчэнне; затычка’, што, на думку Фасмера (3, 417), звязана з *пу́га* ‘тупы канец яйка’ і роднаснае лат. *pigulis* ‘уздутае ўзвышэнне’, *pauga* ‘падушка’, грэч. πωγῆ ‘зад’; параўн., аднак, рус. *пыж* ‘нос судна’, што паходзіць з комі, удм. *piž* ‘лодка’ (там жа), відаць, выпадковае супадзенне.

Пу́жына ‘пустое зерне (проса, канопляў)’: *вуп’юць вороб’е ўсе на свеці, одна пу́жына остаецца* (ТС), *пу́жына* ‘пустое, змытае насенне проса’ (лельч., Нар. лекс.), укр. *пу́жына* ‘пустое, лёгкаважкае зерне; недаспелае зерне канопляў’, рус. дьял. *пу́жына* ‘адсталыя ў росце каноплі’, славен. *pižina* ‘лупіна вакол зярнят у яблыках і грушах’. Праслав. **pižina* з першасным зна-

чэннем ‘адыходы, шалупіны’, паралельнае да **mekyna* ‘вотрубны’ (гл. *мякіна*), семантыку тлумачыць укр. *пужитися* ‘шчацініцца’. Славенскае слова, а таксама *pižiti* ‘ачышчаць ад зярнят костачкавыя плады’ Бязлай (3, 140) параўноўвае з літ. *paugžlys*, *pūgžlys* ‘апалонік’, *pižas* ‘чараваты’, *pižti* ‘аслабець’ і ўзводзіць да і.-е. **rei-*, **roi-*, **pī-*, прадстаўленага ў *pižer* (гл. *пузыр*), *pižrovina* ‘дрэннае мяса’ і пад.; яшчэ раней (Etyma, 163) ён узводзіў названыя словы да **roi-g-*. Сюды ж, магчыма, і чэш. *parižiti* ‘зарастаць, засмечвацца’, якое Махэк₂ (434) узводзіць да праслав. **par-rylgь > paruh*, параўноўваючы з лях. *parluch* ‘пустазелле’; гл. таксама Варбат, ОЛА, Исследов., 1982, 281.

Пу́жэйло ‘пуга (яе раменная ці вярочатая частка)’ (ТС). Ад *пу́га* (гл.), суфіксальна “супрацьпастаўленае” *пу́жално* ‘пугаё’.

Пу́за ‘жывот, трыбух; чэрава’ (рас., чэрв., кір., ЛА; Шат.; ашм., Стан.; Шымк. Собр.), *piža* ‘тоўсты жывот’ (Варл.), *пу́зо* ‘тс’ (ТС), *пу́за* ‘жывот; губа, нарост; закругленне ляза на сякеры’ (добр., Мат. Гом.), сюды ж *пузень* ‘вялікі жывот’ (Ян.), *пузінё*, *пузіня* ‘таўсцячок; птушаня, якое толькі што вылупілася’ (Нас.), *пузатый* ‘які мае вялікі жывот’ (Нас.), *пузатая* ‘цяжарная’ (Нас.; Жд. 1; Шымк. Собр., Мат. Гом.), *пузаты* ‘з тоўстым жывотом’ (Шат. ТС), *пузач* ‘брухаты чалавек’ (Нас., Мат. Маг., Янк. 1, Мат. Гом., ТС), *пузэй* ‘тс’ (ТС, бяроз., Шатал.), *пузэцель* ‘станавіцца чараватым’ (Нас., Шат.), укр., рус. *пузо* ‘жывот, чэрава’, польск. дьял. *pižo* (з усх.-слав.). Параўноўваюць з літ. *pižas* ‘круглы, пукаты; малы, але тоўсты’, таксама ‘ёрш’ і ‘вялікі чалавек з тоўстым чэравам’ (Буга, РФВ, 67, 243), ням. *Vauch* ‘чэрава’ (Махэк, Recherches, 15) ці рус. *пучить* (Шанскі—Баброва, 261). Несумненна сувязь з *пуздрó*, *пузыр* (гл.), так Фасмер, 3, 403; Бязлай, 3, 140 і інш. Да семантыкі параўн. Абаеў (Этимология—1984, 18), які дапускае “ідэафанічную” сугучнасць з асеч. *a-buz-yn* ‘уздувацца’.

Пу́зан ‘пузацік’: *чародка малых суседскіх пузаноў* (Глыб., Польша, 1998, 12, 108), *пузан*, *пузан* ‘чалавек з вялікім жывотом’ (бяроз., шуміл., паст., Сл. ПЗБ). Да *пу́за* (гл.); форма *пузан* узмоцнена экспрэсіўным суфіксам *-ган* (параўн. *аўчуган*, *зладзюган* і пад.). Саўка (Запісы, 23, 56) бачыць у *пузан* ‘пузаты’ (Стома-Сініца) першаснае *пузан* з устаўным *т*, характэрным для ўсходнебалтыйскага арэала, паралельнае да *лазіць* — *ладзган* ‘пра малое, якое лазіць куды не трэба’ (гл.).

Пуза́тка ‘брыца’ (дзісн., Жыв. сл.). Ад *пуза́ты* ‘чараваты, пукаты’ з-за знешняга выгляду зерня гэтага віду проса, параўн. у народнай песні: *А запражыце авечку пузатку/А завязіце бабульку ды ў хатку* (ушац., Польша, 2000, 12, 142).

Пузд́рб (*пуздрэ*) ‘мачавая машонка ў коней’ (Нас.), мн. л. *пу́дра* ‘пазушныя поласці’ (ТС), *пузд́ра* ‘ноздра, храпа’: *конь пу́дры раздуў*, ‘тоўсты чалавек’ (Бяльк.), ст.-бел. *пуздо* ‘скрынка’ (< польск. *puzdrowo*, Булыка, Лекс. запазыч., 104), укр. *пузд́ро* ‘мачавы пухір; машонка ў жывёл; ёмістасць для захавання прыпасаў’, *пу́дрыя* ‘прышч, пухір’, рус. *пу́дрб* ‘частка жывата ў жывёлы ніжэй пупа’, *пу́дрыя* ‘чараваты чалавек’, польск. *puzdrowo* ‘машонка ў жывёл’; перан. ‘дарожны футарал для захоўвання бутэлек’, славац. *puzdrowo* ‘футарал’, чэш. *pouzdro* ‘тс’, славен. *puzdrovina* ‘дрэннае, жылістае мяса’, харв. *puždra* ‘penis у жывёл; жылістае мяса’, *puzdrowo* ‘частка сарочки, якая ў малых дзяцей вылазіць праз прарэху штаноў’, серб. *пу́дра* ‘цяцтва’; ‘penis у жывёл’, балг. *пу́дра* ‘дрэннае поснае мяса, у асноўным з жывата’, макед. *пу́дра* ‘жылістае мяса’. Праслав. **puzdrowo* ‘машонка; похва’, варыянт **puzъro* (Міклашыч, 268) звязваюць з *пу́за*, *пузы́р* (гл.), -d- разглядаецца як устаўное, параўн. *пузд́ыр* (< *пузыр*) (гл.), так Брукнер, 449; Праабражэнскі, 1, 151; апошні звяртае ўвагу на паралель у *но́здра*, параўн. літ. *nasraĩ/nastraĩ* ‘морда, ноздры’, што адлюстроўвае першасную матывацыю ‘наздраватасць, рыхласць’, ‘уздутасць’; фармальна сувязь з літ. *paĩtas* ‘яйка’ і інш. ненадзейная (Фасмер, 3, 403). У святле ўсяго сказанага і па лінгвагеаграфічных прычынах малаверагодна аднясенне *пу́дра*, *пузд́рыя* ‘таўсцяк, таўстуха’ (Юрч.) да балтызмаў, параўн. літ. *pužra* ‘маленькі, пузаты чалавек, хлопчык; санлівец’, *puždrà* ‘хто надуўся’ (Лаўчутэ, Балтизмы, 126), якія, відаць, запазычаны са славянскіх моў. Праабражэнскі (2, 151), Махэж (476) для чэш. *pouzdro*, славац., польск. *puzdrowo* ‘футарал’ бачаць крыніцу ў гоц. *fōdr* ‘тс’, ст.-в.-ням. *fōtar*, *fuotar* ‘падкладка, чахол, похва’ (сюды ж, відаць, і ст.-бел. *пуздо* ‘скрынка’, а таксама ст.-укр. *пуздо*, гл. ЕСУМ, 4, 628); гл. таксама Бязлай, 3, 140, насуперак Банькоўскі, 2, 968.

Пу́дрыкі ‘аладкі, спечаныя з толькі што замешанага хлебнага цеста’ (Скарбы). Відаць, да *пузд́ыр* ‘пухір’, параўн.: *напячтых пу́дрыкаў*, яны такія наздраватыя (там жа); параўн., ад-

нак, рус. *пузды́ря́ть* ‘есці з прагнасцю’, якое Тапароў (Балтыйскіе яз., 45) лічыць літуанізмам — літ. *pužras*, *puždras* ‘спаракнелае дрэва’. Гл. папярэдняе слова.

Пузы́р ‘вадзяны пухір на скуры’ (Цых.), *пузды́рь* ‘пузач, тоўсты чалавек’ (Бяльк.). Гл. *пузы́р*, устаўное *д*, магчыма, у выніку збліжэння з *пу́дра* (гл.), параўн. *пузд́рак* ‘малы, але пузаты чалавек’ (брэсц., Нар. лекс.) і *пузд́ерик* ‘бутэчка’ (Раст.), *пузд́ерак* ‘схованка для віна’ (Шпіл.), або па фанетычных прычынах, як у *зайзд́расць* (гл.); параўн. таксама літ. *pužras/puždras* ‘гнилушка, спаракнелы кавалак дрэва’. Сюды ж і *пу́дра*, *пузд́рыя* ‘таўстун, таўстуха’ (Юрч.), якія Лаўчутэ (Балтизмы, 126) выводзіць з літ. *pužra* ‘маленькі, пузаты чалавек, хлопчык; санлівец’, *puždrà* ‘хто надуўся’, адносіны якіх да славянскіх слоў застаюцца няяснымі; паводле Банькоўскага (2, 968), магчыма, запазычанні, параўн. укр. *пузд́ыр* ‘вясковы хлопец’, паводле Горбача (Арго, 20) ад *пуздо* (гл.). Сумнеўным здаецца і аднясенне да названых балтызмаў экспрэсіўнага рус. маск. *пузды́ря́ть* ‘прагна і хутка есці’ (Тапароў, Балтыйскіе яз., 45), хугчэй за ўсё ‘есці, пускаючы пузыры’, параўн. рус. *пузы́рить* ‘шмат піць’ (ад *пузырь*, гл. Фасмер, 3, 403).

Пу́зе ‘апоўзіны’: *насячы пу́за* (пін., Лецка, вусн. паведамл.). Відаць, трансфармаванае ў мове перасяленцаў з Навагрудчыны (з 1888 г.) палес. *паўзе* ‘тс’ (гл. *апоўзіна*), магчыма, у выніку характэрнага для часткі навагрудскіх гаворак чаргавання *оў* > *у* (*вук* ‘воўк’, *пуны* ‘поўны’ і пад.).

Пу́зін ‘зарасць арэшніку’ (дзятл., 3 нар. сл.). Няясна; параўн. укр. *пузіна*, якое ЕСУМ (4, 628) адсылае да *півзен* ‘жардзіна, што прыціскае салому на даху або ў стозе’ (< прасл. **po(v)ozьnъ*, гл. *вязаць*, *вуза*). Магчыма, да *апоўзіна* ‘прыстасаванне з галін або жэрдак для ўтрымання сена на стозе’ (гл.), параўн. *пу́зе* ‘тс’ з семантычным пераносам ‘звязаныя з аднаго канца дрэўцы’ > ‘куст ляшчыны’. Фармальна блізкае *пузіны* ‘паплёт у страсе паверх саломы’ (ЛА, 4).

Пу́зца ‘лытка’ (круп., Сл. ПЗБ), мн. л. *пу́зцы* (круп., Нар. сл.), *пу́зачка*, *пу́зічка* ‘тс’ (в.-дзв., полац., ЛА, 3; Сл. ПЗБ), *пу́зачка* ‘кончык пальца’ (в.-дзв., Шатал.). Ад *пу́за*, параўн. *пузува́ты* ‘выпуклы’ (міёр., Жыв. НС), параўн. рус. *икра́* ‘лытка’, балг. *прасе́*, *прасе́ц* ‘тс’ і іншыя вобразныя назвы часткі цела.

Пузы́р₁ ‘пухі́р’ (ТСБМ; Сл. ПЗБ; ТС; міёр., 3 нар. сл.); ‘пухі́р у рыбы’ (ЛА, 1), ‘пухі́р у свінні’ (Маш.), ‘вадыр, пухі́р на скуры’ (ЛА, 3), ‘бурбалка’ (маг., гом., ЛА, 2; Сл. ПЗБ) ‘паветраны шар’ (Сл. рэг. лекс.), ‘асінае гняздо’ (Сл. ПЗБ) ‘пасудзіна для газы ў лямпе’ (Сіг., Шат.), *пузы́рь* ‘тс’ (Бяльк., Растарг.), ‘чэрава, пуза’ (Нас.), *пузы́р* ‘тоўсты хлопчык’ (міёр., 3 нар. сл.), *пузыро́к* ‘агурочак’ (Мат. Гом.), ‘шкло ў лямпе’ (Мат. Маг.; Бяльк.), ‘ніжня шырокая частка збанка’ (бяроз., Шатал.), укр. *пузі́р* ‘пухі́р’, рус. *пузы́рь* ‘тс’. Паводле Бузука (Асн. пыт., 49), *пузы́р* < **пусы́рь* (< і.-е. *peus-*) у выніку дыстантнай асіміляцыі (“глухое с пад уплывам наступнага р перайшло ў звонкае з”), або дысіміляцыя з пачатковым *n*, параўн. літ. *pusti* ‘дуць’, *pūsti* ‘надувацца’; іншыя версіі (гл. Фасмер, 3, 403, з літ-рай) — ад *пуза* (так яшчэ Міклашыч, Праабражэнскі) або ад *пухі́р* (Патабня). Адносна апошняга (гл.) Бузук (Асн. пыт., 49) мяркуе пра паралелізм *с/х* яшчэ ў праславянскай мове. В.-луж. *rizor* ‘бурбалка на вадзе’ дазваляе рэканструкцыю прасл. **rizurь* (Шустар-Шэўц, 2, 1196; ЕСУМ, 4, 628).

Пузы́р₂ ‘воблака; хмара’ (бялын., ЛА, 2, Нар. сл.; Жд. 2), *пузыро́к* ‘невялікая хмарка, з якой ідзе дождж’ (круп., бялын., ЛА, 2) ‘белая кучавая або дажджавая хмара’ (бялын., Нар. сл.), ‘похмарак, хмарка’ (карм., Мат. Гом.). Відаць, да *пузы́р*₁ (гл.) у выніку вобразнага пераносу, параўн. іншыя назвы: *булава* (небо ў *булавах*; ці няма тут сувязі з балг. *було* ‘вэлюм’: *небето се забулва* ‘неба зацягваецца хмарамі?’), *бугры*, *бугракі* і пад. (ЛА, 2).

Пузы́р₃ ‘ногаць, пазногаць’ (Спяшк. Сл.). З *пазу́р* (гл.) з частковай метатэзай, параўн. *пувак* ‘павук’.

Пузы́рнік ‘расліна мьльнік, *Saponaria officinalis* L.’ (віл., Кіс.); параўн. укр. *пузі́рник* ‘расліна *Colutea arbonencens* L.’, рус. *пузы́рник* ‘пухі́рнік, расліна *Cuscuta L.*’. Да *пузы́р*₁, назва ўзнікла ад пеністых пухіроў, што ўзнікаюць пры расціранні расліны ў вадзе. Па знешняму выгляду (наяўнасць уздуццяў — пухіроў) тлумачаць украінскія і рускія назвы раслін, параўн. ЕСУМ, 4, 628.

Пузы́рыцца (*пузы́рыцца*) ‘наядацца, напівацца; закіпаць, падымацца пухірамі; выстаўляць пуза ад гонару’ (Нас.), рус. *пузы́рится* ‘тс’, укр. *пузі́ритися* ‘ўздымацца пухірамі; дуцца’, сюды ж *пузыры́ха* ‘тоўстая, сварлівая кабета’ (барыс., Цыхун, вусн. паведамл.). Ад *пузы́р*₁ (гл.).

Пу́йка неадабр. ‘пра малога непаслухмянага хлопца’, ‘недаразвіты хлопец, дурань’ (брасл., міёр., Праблемы філал., 92). Непакупны (там жа) выводзіць з лат. *puika* ‘хлопчык’; гл. таксама Непакупны, Мовознаўство, 1969, 3, 24; Лаўчутэ, Балтизмы, 71, дзе звяртаецца ўвага на запазычанне латышскага слова з эст. *roeg* (Фрэнкель, 661). Здзіўляе фармальнае і семантычнае падабенства да балг. *пуйка* ‘індычка’ і ‘дурны чалавек’, ‘зварот да прыяцеля’, серб.-харв. *пуйка* ‘тс’, апошнія выводзяцца з рум. *puia* (< лат. *pullus* ‘маладзён’, мяркуемая праформа **pullius*), гл. БЕР, 5, 846.

Пук₁ ‘выклічнік, што перадае стук, стрэл, лопанне ці гук падзення’ (“падение чего, особенно круглого”, Нас.; мсцісл., Нар. лекс.; Сержп.; Нік. Очерки; ЭШ), ‘бух, бульк’: *бобёр пук у вóду* (ПСл), укр. *пук, пўку*, рус. *пук* (пераважна смаленскае), польск. *пук, рэк*, чэш., славац. *пук*, в.-луж., н.-луж. *пук*, славен. *рок*, серб.-харв. *пук*, балг., макед. *пук*. Старое гукапераймання, параўн. Смаль-Стоцкі, Приміт. 170 (варыянты *пукь! пукі!*), роднаснае ням. *rochen* ‘стукаць’ (Махэк, 406). Гл. *пукаць*₁.

Пук₂ ‘выпукласць, пукатасць’: у *пуку* *кленка выгінаецца* (ТС), ‘самая высокая, аддаленая частка, кропка чаго-небудзь’: *пук неба* (Нар. Гом.), ‘самая сярэдзіна’: *пук зіму* (Варл.), ‘выгіб пілы’ (ПСл), *пук*, мн. л. *пукé* ‘выступы на падэшве нагі каля пальцаў’ (Спяшк.), *пукá* ‘выпукласць ступні каля большага пальца’ (Дразд.); параўн. укр. дыял. *пўка* ‘ўнутраны бок канца пальца’, рус. дыял. *пук* ‘выпуклая сярэдняя частка бочкі’, *пукі* ‘найбольш шырокія месцы ў ступні’. Утворана на базе прасл. **рокъ* ‘нешта раздугае, тоўстае, выпіраючае’, звязана з *пўчыць* ‘выступаць, выстаўляць, выпіраць’ (гл.).

Пук₃ ‘кветканоснае сцябло, стрэлка (цыбулі, шчаўя і інш. раслін)’ (пераважна паўн.-усх., ЛА, 2; Яўс., Варл., Сл. ПЗБ, Шатал., Янк. Мат., карэл., Жыв. сл.; Жд. 2). *пўчка* ‘тс’ (ЛА, 2; Ян.; Сл. ПЗБ; Мат. Гом.), ‘маладыя парасткі’ (брагін., Шатал.), ‘аер’ (б.-каш., Мат. Гом.), *пукі* ‘адросткі пер’яў пасля лінькі’ (брасл., Нар. словатв.; паст., ЛА, 1), сюды ж *пўчыцца* ‘расці ў стрэлкі (аб цыбулі)’ (Яўс.), фраз. *пайсіці ў пук* (*пукі, пўчка*) ‘ператварыцца ў пуштацвет (пра расліны); іран. ‘застацца ў дзеўках, не выйсці замуж’ (Сл. ПЗБ, Растарг.), *пукавітая* ‘якая пайшла ў пукі (пра моркву)’ (Жд. 1); рус. *пукі* ‘шчаўе ў час цвіцення’, польск. *раќ* ‘завязь кветкі’, чэш., славац. *пук* ‘тс’. Прасл. **рокъ* ‘нешта разду-

тае, тоўстае' звязваюць з *пўкаць* 'лопацца, раскрывацца' гукапераймальнага паходжання, роднасным ням. *rochen* 'тэ', гл. Шустар-Шэўц, 2, 1189; Махэк, 406; параўн. Фасмер 3, 403; Чарных, 2, 82; ЕСУМ, 4, 629.

Пук 'звязка; сноп; скрутак; ахапак' (ТСБМ, Гарэц., Бяльк., ЛА, 4; Варл., ТС, Ян., Яўс., Раст., Шат., Сл. ПЗБ, ПСл) 'галінкі, пасечаныя і звязаныя ў куль для паліва' (Сцяц.), *пучок* 'ахапак звязаных дроў' (стол., Сл. Брэс.), 'збітыя жэрдкі для прыціскання стога' (мазыр., Шатал.); укр. *пук* 'звязка', рус. *пук* 'звязка; паплавок з пучка травы; мяч з шэрсці, апука', польск. *pek* 'гронка, звязка'. Утворана на базе праслав. **prokь* 'нешта раздугае, тоўстае' як вынік злучэння ў адно некалькіх аднародных прадметаў. Гл. папярэдняе слова.

Пук₅ 'расліна дзягіль, *Archangelica officinalis Hoffm.*' (Кіс.), укр. *пук* 'расліна гірча, *Selinum carvifolia L.*', а таксама 'баршчэўнік, *Heracleum sibiricum L.*'. Хутчэй за ўсё, ад *пук₃* 'стрэлка, кветаноснае сцябло', параўн. рус. дыял. *пукі* 'шчаўе ў час кветні'. Гл. таксама ЕСУМ, 4, 629.

***Пўкавадзь**, *пўководзь* 'разуха-асака' (ТС). Першапачаткова, відаць, **пўковаць*, вытворнае ад *пукваты* 'з вялікай колькасцю пукі' (гл. *пук₃*) з азвачэннем канцавога зычнага (пад уплывам *вада*, *вадзяны*?).

Пўкала 'пухіры рыбы' (ЛА, 1). Ад гукапераймальнага *пук!* (гл. *пук₁*) ці дзеяслова *пўкаць* 'лопаць, разрывацца з трэскам', гл. *пўкаць₁*.

Пўканка 'груша, яблык, які сам зваліўся з дрэва, паданка' (Янк. 2; ветк., Мат. Гом.; Растарг.). Ад *пўкаць* 'падаць', параўн. у Насовіча: "падать, издавая звук".

Пўкас 'рыба альхоўка, *Rhodeus sericeus amarus*' (Жук., Рыбы, 300), укр., рус. паўд. *пўкас* 'тс', польск. *rikas* 'тс', памянш. укр. *пўкасик*, рус. *пугасик*. Паводле Герда (Лекс. балтызмы, 11), запазычанне з балтыйскіх моў, гл. таксама Лаўчутэ, Балтызмы, 20; у якасці крыніцы падаецца літ. *pūkis, pūkys* 'ёрш'. Сюды ж адносяць (відаць, беспадстаўна) і каш. *рукон* 'вугар', што магло б сведчыць пра крыніцу ў нейкай заходнебалтыйскай мове (Лаўчутэ, там жа), адкуль слова трапіла і ў прускі дыялект нямецкай мовы — *Pukis* 'ёрш' (Клячкоўскі, RS, 5, 218). Аднак даволі шырокі арэал распаўсюджання назвы і аднясенне яе да розных відаў рыб пры-

мушае сумнявацца ў балтыйскім паходжанні ўсіх пералічаных форм, частку якіх можна звязаць з гукапераймальным *пўкаць* 'глытаць паветра з паверхні вады' або з *пукаты* 'тоўсты, надуты', параўн. укр. *пуката жаба*, да суфіксацыі параўн. польск. *grubas* 'тоўсты чалавек'. Каламіец (Рыбы, 38; гл. таксама ЕСУМ, 4, 629) тлумачыць паходжанне назвы ад *пукати* 'трэскацца', бо такім шляхам выціскаюцца ўнутранасці ў рыбы.

Пукаты, *пукваты* 'з выступаючымі бакамі' (ТСБМ, Шат., Сл. ПЗБ, Жд. 2, ТС, Варл.: "teč, što pasiarod taušciejšaja, jak uhare j nadole"), 'пузаты' (Сл. ПЗБ), *пукваты*, *пукнаты* 'выпуклы' (ТС), *пукваты* 'тс' (ПСл), параўн. укр. *пукатий* 'выпуклы, раздуты, тоўсты', рус. *пукатый* 'круглы, выпуклы, выгнуты', польск. *pekaty* 'выпуклы', ст.-польск. *pekata* 'цяжарная'. Усё да *пук* 'выпукласць, выступаючая сярэдняя частка прадмета' (гл. *пук₂*).

Пўкацца 'лямантаваць, моцна крычаць': *пўкаецца там, аж с шкуры вылазіць* (Шат.), 'паміраць (ад болю, ад прагнасці, ад смеху і пад.)': у *раскошы дзеўка аж пўкаецца* — *хочэ замужэ* (Сержп.). Магчыма, у выніку эліпсіса, параўн.: (крычыць, смяецца і г. д.) *аж на ём шкура пўкаецца* (Сержп.), што зводзіцца да *пўкацца* 'лопацца', гл. *пўкаць₁*. Аднак чэш. *rukati* 'цярпень', ст.-чэш. 'аплакваць, шкадаваць каго-небудзь, галасіць', серб.-харв. *ričiti* 'крычаць, плакаць', якія Гаўлава (Acta Univ. Olomouc., Misc. Ling., 1971, 71—72) лічыць роднаснымі лат. *rikātiēs* 'наракаць, прычытаць', а таксама 'стукаць, біць' і літ. *pukuoti* 'біць', сведчаць, магчыма, пра старажытны характар семантычнага пераходу 'біць, лопаць' — 'лямантаваць' — 'паміраць', гл. таксама Крالیкава, *Česka slavistika*, 1998, 50.

Пўкаць, 'стукаць, страляць, лопаць, падаць з глухім гукам' (Нас., лельч., Нар. лекс.; Мат. Маг.; Сл. ПЗБ), *пўкацца* 'лопацца; падаць' (ТСБМ, Яруш., Гарэц., Нас., ТС, паст., вільн., лаг., Сл. ПЗБ; Шат.), сюды ж *пўкаўка* іран. 'пра лёгкую зброю' (ТСБМ); укр. *пукати* 'стукаць, лопаць', рус. *пукать* 'стукаць, страляць, лопаць, пухкаць', польск. *rikać* 'стукаць, страляць', чэш. *rikati* 'лопаць, пухкаць', славац. *rikat* 'тс', в.-луж. *rikać*, н.-луж. *rikaś* 'тс', славен. *rokati* 'лопаць', *rukati* 'пухкаць, псаваць паветра', серб.-харв. *rići* (*ruknuti*); *rusati* 'лопаць; страляць', балг. *пўкам* 'тс', макед. *пука* 'тс'. Прасл. **rukati* 'выдаваць глухі гук'; назапізаваны варыянт **prokati* 'лопаць, лопацца', магчыма, у выніку

другаснага збліжэння на базе “вобразнай” семантыкі. Этымалогію гукапераймальнага бел. *пўкаць*, *пўкнуць* ‘выдаваць глухі трэск падобна да гуку *пў*’, аформленага тыповым для гукаперайманьяў фармантам -к-, прапанаваў яшчэ Шымкевіч (2, 32), тое ж у Насовіча: *въ кишкахъ пўкаець* (Нас.), параўн. в.-луж. *wutroba rikose* ‘тс’. Узводзяць да і.-е. кораня **рец-*: **роц-*: *рй-*, які, пашыраны фармантам -s-, прадстаўлены і ў *пухнуць*, гл. Фасмер, 3, 403; Шустар-Шэўц, 2, 1189; Чарных, 2, 82; ЕСУМ, 4, 630. Параўн. *пуккаць*, *пўкаць* (гл.).

Пўкаць₂ ‘абіваць збожжавыя; каласаваць ячмень’ (віц., ЛА, 2; шуміл., Сл. ПЗБ; Бяльк.). Верагодна, да *пўкаць* ‘біць, стукаць’ пад уплывам літ. *pūkioti* ‘біць, малаціць’, аднак геаграфія слова, параўн. рус. *пўкать* ‘тс’, а таксама ‘абіваць галоўкі ільну’, ‘выбіваць бялізну прачом’ (калуж., цвяр., пск., смал.) і ‘малаціць гарох, сачавіцу’ (паўд., Даль), дае падставы бачыць тут супольную арэальную семантычную інавацыю ‘біць’ — ‘малаціць’.

Пўкаць₃ ‘іграць на скрыпцы, пальцамі перабіраючы струны’ (Ян.). Відаць, да *пўкаць₁* ‘стукаць, выдаваць адрывістыя, рэзкія гукі’ (гл.).

Пўкер ‘мазоль’ (пін., Шатал.), *пукёр* ‘пухір’ (пін., Нар. лекс.), *пукір* ‘тс’: *пукір выскочыв* (стол., Сл. Брэс.). Да *пук* ‘выпукласць, выступаючая частка’; аднак падабенства семантыкі да *пухір* (гл.) прымушае звязаць з *пўкнуць* з заменай *х* на *к* (балтыйскі ўплыў?).

Пўкля ‘кутас, пампон’ (ТС; Шымк. Собр.), ‘самаробны драўляны гузік’ (шуміл., Сл. ПЗБ), мн. л. *пўклі* ‘адходы пры прадзенні воўны’ (рас., Шатал.), ст.-бел. *пукли* ‘металічныя бляшкі на абкладах царкоўных кніг, буклі’ (Ст.-бел. лексікон; Гарб.). Згодна з Булькам (Лекс. запазыч., 107), апошняе запазычана з польск. *rykiel* ‘від закругленага выпуклага або пярэдняпадобнага металічнага ўпрыгожання’, што ў сваю чаргу запазычана з ням. *rickel*, *buckel* ‘горб, выступ’, франц. *boucle* < лац. *bissula*, памянш. ад *bissa* ‘шчака, скула’ (Банькоўскі, 2, 964, Сной, 514). Шустар-Шэўц (2, 1190) дапускае пасрэдніцтва ст.-чэш. *rukla* ‘тс’ для н.-луж. *rukly* і польскага слова. Семантыка ‘завіток, касмык’ і пад. грунтуецца на пазнейшым значэнні франц. *boucle* ‘локан’.

Пукнаты ‘пукаты, пухнаты, тоўсты’ (пін., Жыв. сл.), ‘выпуклы’ (ТС), *пукнаты* ‘тс’ (Клім.). Відаць, да *пукаты* ‘тс’ (гл.),

параўн. укр. валын. *пукнястий* ‘тс’; магчыма, збліжанае да *пукнаты* (гл.) < *пўкнуць* (мена *к/х*?). Гл. наступнае слова.

Пўкнуць ‘стукнуць, ударыць, трэснуць, лопнуць; павялічыцца, выпягнуцца, раздацца’ (Клім.). Суадносіцца часткай значэнняў з *пўкаць* ‘стукаць, лопаць’ (гл. *пўкаць₁*, *пук₁*), іншыя ж значэнні — з *пўкацца* ‘лопацца’ (гл.), што мае паралелі ў балг. груб. *пўкна* ‘памерці’: *да пукнеш!* ‘каб ты здох! (=выцягнуўся, лопнуў)’ і, магчыма, у ідыёме *зóra пўкна* ‘світае’, серб.-харв. *zóra pūca* ‘тс’, што мае семантычныя паралелі ў іншых балканскіх мовах (Васілеў, ZfBalk, 1981, 17 (1), 950). Гл. таксама Банькоўскі, 2, 965.

Пукóвы ‘цёмна-чырвоны’ (Растарг.), параўн. запіс з той жа тэрыторыі — *пукóвый* ‘сіні’: *саян на ей был пукóвый*. Няясна, магчыма, ад *кубóвы* ‘сіні’ з метатэзай, параўн. рус. дыял. *пукон* ‘купон’, і аглушэннем звонкага зычнага.

Пукóўка ‘рагоз’ (беласт., Сл. ПЗБ). Гл. *пухоўка* ‘рагоз’; замена *х* на *к*, відаць, пад балтыйскім уплывам; аднак не выключана і паходжанне ад *пук* ‘кветканоснае сцябло, стаўбур’ (гл.).

Пўкта ‘буркун, заўсёды незадаволены чалавек’ (Яўс.; міёр., 3 нар. сл.), *пуктун*, *пўктала* ‘тс’ (міёр., 3 нар. сл.), сюды ж *пуктаніна* ‘бурчанне, мармытанне са злосцю; невыразны адказ’ (міёр., Нар. словатв.). Утворана ад *пукцёць*, *пуктаць* ‘бурчаць’, гл. *пукцэць*.

Пукчэць ‘утвараць пуканне ад бражэння; гаварыць невыразна, пра сябе’ (Нас.) ‘брадзіць; бурчаць’ (в.-дзв., паст., трок., рас., Сл. ПЗБ), ‘незадаволена бурчаць’ (полац., Нар. лекс.; Яўс.), сюды ж *пукчэць* ‘дэманструючы незадавальненне, гаварыць сабе пад нос; бурчаць (у жываце)’ (Нас., Сл. ПЗБ), *пукцёць* (пукцэць) ‘незадаволена гаварыць сам з сабою’ (Шымк. Собр.), *пуктаць* ‘брадзіць; бурчаць’ (Сл. ПЗБ). Паводле Грынавяцкене (там жа), з літ. *rikšėti* ‘стагнаць, бурчаць’ або *rikšėiōti* ‘тс’, гукапераймальнага паходжання (гл. таксама Лаўчутэ, Балтзмы, 126); словы з -т- (-ц-), магчыма, утвораны на славянскай глебе як інтэнсівы да *пўкаць* (ад гукапераймальнага *пук(к)!*), параўн. укр. *пўкти* ‘лопнуць’, рус. пск., наўг. *пуктаць* ‘гаварыць невыразна, мармытаць’, *пуктосіць* ‘нашэптваць, нагаворваць, калдаваць’ і паралельныя *пуктэць* ‘бурчаць, пучыць (у жываце)’, *пўхать/пўхтэць* ‘цяжка дыхаць’.

Пукш 'выклічнік, што перадае гук, калі нешта раптоўна ламаецца, рвецца, б'ецца' (полац., Нар. лекс.). Запазычана з гукапераймальнага літ. *pūkš!*, параўн. папярэдняе слова; паводле Лаўчутэ (Балтизмы, 126), пра гэта сведчыць характэрнае для літоўскіх выклічнікаў спалучэнне *-kš(i)*.

Пулáнка 'мышалоўка, пастка' (Сл. Брэс.). Калі гэта не сапаванае пры перадрукоўцы *пулáнка* < польск. *pułapka* 'тс' (ад *łapać* 'лавіць' гл. Банькоўскі, 2, 965), то, магчыма, утворана ад літ. *pūlti* 'падаць', што адлюстроўвае канструкцыю прылады з падаючай часткай.

Пулгáк 'від мушкета', ст.-бел. *пулгакъ, полгакъ* (XVI ст.). Запазычана з польск. *pułhak* (*pólhak*) 'тс', што з'яўлялася паўкалькай з ням. *Halbhaken*, дзе першая частка была перакладзена з польск. *pól-* 'паў-', а другая адпавядала ням. *Hacken* 'від зброі' (ст.-бел. *гак*), гл. Патры-Тамушанскі, JBS, XV—XVI, 4 (3—4), 120; Булыка, Лекс. запазыч., 70; Басай — Сяткоўскі, SFPS, 13, 36. Паводле Банькоўскага (2, 753), польск. *pól-* было рэгулярнай заменай лац. *sēmi-*, франц. *demi-*, ням. *halb-*. Махэк₂ (464) звязвае з *hak* 'крук' (гл. *гак*), бо зброя "hákem přírínala se na lože neb kozlík" ("крукам прымацоўвалася да ложа ці козлаў").

Пуліць, *пулыты* 'тужыцца' (палес., Бел.-укр. ізал.), *пулытысь* 'напружвацца з усіх сіл' (драг., 3 нар. сл.), *пулятысь* 'тс' (кобр., Сіг.). Клімчук (Бел.-укр. ізал.) параўноўваў з укр. закарп. *упуліти* (очи) 'уставіцца'; Супрун (Веснік БДУ, 1974, 2, 20—25) уключае палескае слова ў гняздо **pul-/ *bul-* разам з балг. *пуля* 'выпучваць (вочы)', макед. *пули* 'ўгледзецца, уставіцца', чэш. *vyroulíti oči* 'тс', серб.-харв. дыял. *испуљити* 'высунуць' і пад.; акрамя дыял. рус. *пулиться* 'глядзец упарта' Чумакова (Этимология—1984, 222) дадае сюды разан. *упулиться* 'глядзец у адну кропку', *пулиться* 'сіліцца, тужыцца', *поднапулиться* 'прывесці сябе ў стан напружання ўсіх фізічных сіл'; больш сумнеўным з-за семантычных цяжкасцей уяўляецца ўключэнне сюды рус. *пулять, пульнуть* 'кінуць, стрэльнуць', в.-луж., н.-луж. *пулаć* 'піхаць', славен. *puľiti* 'шчыпаць, біць' і інш., гл. *пуляць*. Прасл. дыял. (?) **puliti* 'высільвацца, напружвацца, выпучваць (вочы)', далейшыя сувязі якога няясныя (Шустар-Шэўц, 2, 1190); параўнанне з літ. *pūlti* 'падаць' (Трубачоў, Серболуж. сб., 169), англ.-сакс. *pullian* 'цягнуць' (Мацэнаўэр, 284) ненадзейныя, параўн. Бязлай, 3, 135;

Сной, 514; Скок, 3, 73; гл. таксама Трубачоў, 36. памяці Талстога, 1, 308: ідэнтыфікуе словы са значэннем 'выпучваць, напружвацца' і 'шчыпаць, піхаць', якія, спасылаючыся на Талстога (Избр. тр., 1, 254), узводзіць да экспрэсіўнай пары прасл. **puliti/ *buliti*. Гл. таксама ЕСУМ, 4, 630.

Пулк 'стая' (ЛА, 2), семантычна і тэрытарыяльна сюды ж *пулкава́цца* 'збірацца вакол пчалінай маткі': *пулкуюцца пшчылы ўрай* (шальч., Сл. ПЗБ). Апошняе, паводле Грынавяцкене (там жа), з літ. *pulkuoti* 'тс'; усе да літ. *pulkas* 'мноства, тлум, стая', хутчэй за ўсё запазычанага з польск. *pulk*, што ўзыходзіць да прасл. **pľyk* 'народ' (гл. *полк*); у аснове значэнне 'збірацца, тоўпіцца, кучкавацца', параўн. рус. дыял. *полкаты* 'хадзіць без справы, швэндацца, піхацца', якое Варбат (Этимология—1983, 33—36) узводзіць да **pľkati, *pľkati*, вытворнага ад **polti* 'хістаць, боўтаць, махаць'. Першаснае значэнне захавалася ў паўднёвых славян, параўн. серб.-харв. *puk* 'народ': *puk je dobar dok čúti i sluša svoje gospodare* (Rečnik Bačkih Bunjevaca. Novi Sad, Subotica, 1990, 293). Гл. Брукнер, 448; Банькоўскі, 2, 965.

Пулóвер 'світэр' (ТСБМ). Запазычана з англ. *pullover* (са спалучэння *pull over* 'адзец праз галаву', даслоўнае 'нацягнуць праз') праз рус. *пулóвер* 'тс'; для народнага *полу́вер* (*палу́вер*) мяркуецца ўплыў *полу-* 'поў-, напоў-', гл. Варбат, ИАН ОЛЯ, 1995, 4, 61.

Пулóнь 'непакрытая лесам прастора (на сухім месцы)' (малар., Сіг.). Фанетычны варыянт зафіксаванага на Палессі *полóнь, полóня* (гл. *палоня*), што працягваюць польск. *plonia* 'лужок у лесе', н.-луж. *plón* 'гала, раўніна', укр. *полóнь, полонина* 'адкрытая прастора, альпійскі луг' і пад., адносна іх гл. Банькоўскі 2, 626; Ніканчук, Этимология—1984, 168; ЕСУМ, 4, 486 (да *пóле*, гл.).

Пуль-пуль-пуль 'падзыўныя словы для курэй, куранят' (Сл. ПЗБ; мсцісл., 3 нар. сл.; Янк. 2, ТС), сюды ж памянш.-ласк. *пулькі-пулькі, пулічкі-пулічкі, пулінькі-пулінькі*, рус. *пуль-пуль-пуль* 'тс', укр. *пуль-пуль-пуль* 'падзыўныя словы для куранят, гусянят, індыкоў'. Паводле Смаль-Стоцкага (Приміт., 170), утворана ад слова дзіцячай мовы, параўн. укр. *пуля* 'качка', *пуле* 'гусяня', якія маюць паралелі на Балканах, параўн. Кабылянскі, Мовознавство, 1981, 6, 41—52; бел. *пуляня* 'кураня' (гл.). Параўн. *пыль-пыль-пыль* 'тс', *ануль* 'адгоннае слова для птушак' (адносна апошняга гл. Супрун, Stud. Ros. Posn., 1979, 10, 207—209).

Пульвар 'пушок для здабывання агню крэсівам, наскубаны з вопраткі' (навагр., Жыв. сл.), *pulwer* 'гаручы матэрыял для крэсіва, які вырабляецца з губы, што расце на бярозе (альбо з пале-нага палатна, якое ўжываецца замест губы — на Мазоўшы)' (Тарн.). З ням. *Pulver*, што ўзыходзіць да лац. *pulvis* (Р. скл. *pulveris*) 'пыл, прах', верагодней за ўсё праз польскую мову, гл. Глінка, Бел.-польск. ізал., 29.

Пульвына 'мясцовасць на ўсход ад Камянца і Брэста ў бок Пінска, дзе мала лесу і балот, многа палёў' (кам., ЖНС). З фанетычна змененага **полевіна* ад *поле* (гл.), параўн. назву людзей з гэтых мясцовасцей — *полюхі* 'палевікі' (Клімчук, там жа). Аднак польск. *rólwy* (*pulwy*) 'затопленыя нізіны', гідронім *Пульва* (назва рэчкі, што ўпадае ў Буг), нямецкія (з Прусіі) і балтыйскія паралелі дазваляюць бачыць тут заходнебалтыйскі ўплыў, параўн. Непакупны (Связи, 142—144): суадносіць з прус. *Palwe* 'пустка, зарослая нізкарослым хмызняком', збліжэнне з *поле* лічыць другасным. Лаўчутэ (Балтизмы, 126) звязвае з літ. *palves* 'марошка; ягада, якая расце ў забалочаных мясцінах', *paliós* 'вялікія балоты', лат. *raļi* 'забалочаны бераг возера', што малаверагодна. Бяднарчук (ABSl, 9, 51) адносіць балтыйскія формы да уграфінізмаў, параўн. карэл. *palvi* 'населеная мясцовасць', эст. *pali* 'палля, лес на пясчанай глебе; зарослая кустамі раўніна'.

Пульвэрак 'безрукаўка' (астрав., Сл. ПЗБ). З польск. *pulowerek*, памянш. ад *pulower* (гл. *пуловер*), гл. Банькоўскі, 2, 965.

Пульга 'мяцеліца, завіруха' (лід., Сцяшк. Сл.; Бяльк.; усх.-маг., ЛА, 2), *пульга* 'пурга, завіруха' (Юрч.), рус. *пульга* 'тс'. Няясна, магчыма, самастойнае ўтварэнне ад дзеяслова тыпу *пульгаць* 'кідаць' пад уплывам рус. *пурга*. Гл. *пурга* і наст. слова. Астроўскі (Studia Etym. Brun. 2, 157) бачыць тут ратацызм (замену плаўных *p < л*) тыпу *паралюш/палярюш, талёрка/тарёлка* і пад.

***Пульгаць, пульгаты** 'разліваць, распырскваць; хлябтаць, сёрбаць' (драг., Сл. Брэс., Клім.). Гукапераймальнае, "звонкі" варыянт ад *пулькаць* 'тс'.

Пульгаць 'кідаць' (лаг., Жд. 3). Відаць, экспрэсіўны варыянт да *пуляць* 'кідаць, страляць' (гл.), параўн. *швіргэць* 'кідаць' і рус. *швырять* 'тс'.

Пульжина (*pulżyno*) 'лапатка для ачысткі плуга' (Тарн.). Няясна; відаць, да *плуг* з перастаноўкай і суфіксам *-ын-*.

Пулька 'партыя гульні ў карты' (ТСБМ). Запазычана з рус. *пулька* 'тс', што з франц. *roule* 'агульная сума ставак, складаючых банк у азартнай гульні', параўн. польск. *pula* 'тс'; першапачаткова франц. *roule* 'куруца', дакладней 'куруца на яйках', дзе кожнае яйка атаясамліваецца са стаўкай; параўн. Фасмер, 3, 405; Банькоўскі 2, 965.

Пулькаць 'хлябтаць; есці рэдкую справу, пускаючы пузыры' (гродз., Цых.). Гукапераймальнае.

Пулькнуць экспр. 'узлавацца' (шчуч., Сл. ПЗБ). Няясна, магчыма, да *пулькаць* 'есці, пускаючы пузыры' (гл.), параўн. *пузырыха* 'тоўстая, сварлівая кабета' і *пузырыцца* 'закіпаць, падымацца пузырамі' (гл.).

Пульнуць 'кінуць, шпурнуць, шпурлянуць' (ТСБМ; Сцяц.; Жд. 2; віл., Сл. ПЗБ), *пульнуты* экспр. 'кінуць' (камян., Жыв. НС). Гл. *пуляць*.

Пульс (ТСБМ), ст.-бел. *пульс, пулсо, фулсо* 'пульс, сэрцабіццё'. Запазычана з польск. *puls*, што паходзіць з с.-лац. *pulsus* ад *pellere* 'стукнуць, піхнуць' (Булыка, Лекс. запазыч., 129; Фасмер, 3, 405), старабеларускія *фоульсо, хоулсо* разглядаюцца як вынік памылковай рэканструкцыі грэцызаванай формы слова.

Пульсэтка 'цёплы рукаўчык, манжэта, нацэўнік, напульснік' (ТСБМ; Сл. рэг. лекс.; ашм., Стан.), 'своеасаблівы ўзор вязання, якое моцна расцягваецца; гэтым узорам пачынаюць вязаць шкарпэткі, рукавіцы' (маладз., Янк. Мат.; Жд. 1), *pulzétki* 'трыкатажны выраб з цёпрых нітак, што надзяваюць на цэўкі рук' (Варл.). Запазычана з польск. *pulsetka* 'тс', ад *puls* 'пульс; цэўка рукі, дзе адчуваецца пульс'.

Пульсавіць 'абіваць збожжавыя' (гродз., Сл. ПЗБ). Крыніцай запазычання лічыцца літ. *paisyti* 'тс' (там жа), гл. *пойсаваць*.

Пульсно 'плюсна': *пульсно баліць* (паст., Сл. ПЗБ). Утворана метатэзай з дыял. *плюсно*, гл. *плюсна*.

Пульт (ТСБМ). Запазычана праз рускую мову з ням. *Pult* 'падстаўка пад кнігу або ноты; бюро', што з лац. *pulpitum* 'падстаўка; кафедра', параўн. польск. *pulpit* 'у касцёле падстаўка пад імшал', паходжанне якога застаецца нявысветленым (Сной, 514).

Пульхлы 'мяккі, пушысты' (Нас., Бяльк.), часцей *пульхны* 'пухкі, рыхлы' (ТСБМ, Гарэц., Сл. ПЗБ). Запазычана з польск. *pulchny* 'тс' < *puchlny*, першапачаткова пра хлеб, цеста ад *puchty* 'пышны, надуты' (Банькоўскі, 2, 963, 965), гл. *пухнуць*.

Пулі́ок 'птушачка' (вілен., ABSI, 22, 127). Грынавяцкене (там жа) лічыць запазычаннем з літ. *puliikas* 'тс', перш за ўсё паводле словаўтваральнага крытэрыя, параўн. *цялюк* 'цяля' і пад., параўн. таксама *пуляня* 'тс' (гл.), укр. *пуляк* 'індык'.

Пуля 'куля' (віл., Сл. ПЗБ). Запазычана з рус. *пуля* 'тс', што, хутчэй за ўсё, з польск. *kula* (праз ст.-бел. *куля?*) 'шар', гл. Фасмер, 3, 405; Золтан, Stud. Russica, 2, 20—30.

Пуляня 'кураня' (ТС), *пуленя* 'тс' (Мат. Гом.), *пуляне*, *пуляне́нак* 'тс' (ТС), *пулянятка* 'тс' (Янк. 2) сюды ж *пулянятніца* 'квактуха' (лоеў., Мат. Гом.). Утворана на базе слоў дзіцячай мовы, параўн. рус. *пуля* 'кураня', укр. *пуля* 'качка', *пуле* 'гусяня', балг. *пулка* 'маладая курыца, якая яшчэ не зносіць яйкі', серб.-харв. *пулька* 'тс', грэч. *πουλι* 'птушка', франц. *roule* 'курыца' і пад., зыходная аснова якіх застаецца няяснай. Паводле Смаль-Стоцкага (Приміт., 117), ад першаснай інтэр'екцыі *пуль!* Гл. *пуль-пуль-пуль*.

Пуляты 'зіркаты': *пуляты малиц* (ушац., докш., барыс., ЛА, 3), 'з вялікімі выгарашчанымі вачыма' (докш., Янк. Мат.; Варл.), 'вірлавокі' (докш., барыс., Сл. ПЗБ), *пулякаты* 'тс' (барыс., ЛА, 3), параўн. у Барадуліна: *пуляты кілім*, г. зн. 'яркі, выразны, які кідаецца ў вочы'. Ад *пуліць* 'тужыцца', *пуляцца* 'напружвацца з усіх сіл' (гл.), у тым ліку 'з напругай углядацца'.

***Пуляцца**, *пулятысь* 'напружвацца з усіх сіл' (кобр., Сіг.; Нар. лекс.). Шматкратны дзеяслоў ад *пуліць* (*пулыты*) 'тужыцца' (гл.).

Пуляць₁ 'шпурляць, кідаць, страляць' (ТСБМ; карэл.; Жыв. НС; Сцяц.), *пуляцца* 'тс' (Касп.), рус. *пулять* 'кідаць; сварыцца', *пуляться* 'тс'. Няясна, магчыма, да *пуля* 'куля', параўн. Фасмер, 3, 405; аднак гл. Шустар-Шэўц, 2, 1190, які ўслед за Супруном (адносна рус. *пульнуть* 'кінуць' гл. Веснік БДУ, 1974, 2, 20—25) уключае названыя словы разам з в.-луж., н.-луж. *pulać* 'праганяць, адпыхваць', польск. *pulać* 'цяжка несці', славен. *puliti* 'шчыпаць; біць' і пад. у агульнае гняздо слоў, што ўзыходзяць да прасл. **puliti*, у аснове якога і.-е. *rou-* 'выстаўляцца, выпучвацца'; гл. таксама Сной, 514, які збліжае славен. *puliti* з літ. *piđuti* 'рэзаць, жаць, калоць', лац. *pavire* 'таўчы, таптаць' і інш., што ўзыходзяць да і.-е. *peu-* 'таўчы'. Параўн. *пуліць* (гл.).

Пуляць₂ аргат. 'купляць' (Рам.). Узводзяць да грэч. *πουλω* 'прадаваць' (гл. Лукашанец, Сацыялекты, 73), параўн. польск. ар-

гат. *pulać* 'тс'. Змена семантыкі пад уплывам прыстаўкі *пра-*(*про-*), параўн. укр. *пропулювати*=*про-давати* (Горбач, Арго, 27).

Пума́к 'намоклае бервяно ў рэчцы; бервяно, якім прыціскалі намочаны лён, каб не ўсплываў' (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Ад *памак* 'тс', што да *мокнуць, мачыць*; да фанетыкі параўн. дыял. *пумі-дёр* і пад.

Пумза 'невялікая рыбка, якая вясной заходзіць на балота, а калі яно высыхае, то здыхае': *пумза кароценькая і пузаценькая* (астрав., Мятліцкая, вусн. паведамл.). Няясна, відаць, ад гукапераймання *пум!*, што перадае раптоўнае лопанне, літ. *pūmt!* 'тс'; да словаўтварэння параўн. *рэўза* (ад *раўці*). Параўн. таксама літ. *piūti, paūti* 'надувацца, набухаць', якія, улічваючы геаграфію, маглі б ляжаць у аснове назвы.

Пумні 'месца, дзе пальцы сутыкаюцца з пясцю, калі рука сціскаецца ў кулак' (пін., Сл. Брэс.). Магчыма, утворана ад *мяць*, *мну* (**по-мні!*/**па-мні?*).

Пумпара экспр. 'буркун', *пумпарыць* 'бурчаць' (паст., Сл. ПЗБ). Грынавяцкене (там жа) выводзіць з літ. *pamparius* 'бурклівы', хутчэй за ўсё, гукапераймальнага паходжання.

Пумпару́шка-рабу́шка 'божая кароўка' (3 жыцця), *пумпару́шка-рыбу́шка* 'тс' (воран., ЛА, 1), параўн. *мурашка-пумпашка* 'тс' (там жа), *пробішка-рябобішка* 'тс' (віц., ЛА, 1). Спалучэнне рыфмаваных слоў, нярэдкае для назваў божай кароўкі, параўн. *пётрык-вёдрык, пётарка-фёдарка* і пад.; адна з частак, несумненна, ад *рабы* 'стракаты, плямісты'; другая ўзыходзіць да асновы *пумп-*, прысутнай у назвах невялікіх круглых прадметаў і істот, паралельнай да *пуп-* з экспрэсіўнай назалізацыяй, параўн., напрыклад, *пупел* 'карапуз' (гл.) і балг. *пумпал* 'тоўстая кароткая калодачка' (лічыцца гукапераймальным, гл. БЕР, 5, 852; хутчэй "формавыяўляльным"). Аднак геаграфія назваў з назалізацыяй схіляе бачыць у аснове літ. *piūpras* 'маленькі гуз', *pamparūte* 'кругленькі, пузаты', *piūpuras* 'пупышка' (параўн. Астрэйка, БЛ, 46, 59), што не выключае і іншых версій: параўн., напрыклад, в.-луж. *piūprać* 'тоўсты жывот', *piūprak* 'пукаты гаршчок', 'тлусты жывот', *piūpau* 'пузаты, тоўсты, разбухшы', што, паводле Шустар-Шэўца (2, 1190), выводзяцца з гукавыяўляльнага ("Lautgebärde") комплекса *piūpr-*, паралельнага да в.-луж. *pir* 'пуп, выпукласць, гуз'; гэта сведчыць пра міжмоўны паралелізм у раз-

віцці некаторых “формавыяўляльных” асноў, падобна да гукапераймальных слоў, параўн. *пумпара* ‘буркун’ (гл.). Неналізаваны варыянт укр. *папарушка*, *папаруза* ‘божая кароўка’ Тапароў (Мифы, 1, 181—182) звязвае з балг. *пеперуда* ‘персанаж з балканскага абраду выклікання дажджу’.

Пумпашачка ‘пузанчык, пышка’: *мурашачка пумпашачка* (воран., ЛКК 16, 187). Грынавяцкене і інш. (там жа) параўноўваюць з літ. *ramparūtė* ‘кругленькі, маленькі і пузаты (пра чалавека або прадмет)’, *rampurys* ‘прышч; пончык’, *rápra*, *ráprė* ‘пухліна, нарост’, *raĩpti* ‘набухаць, разбухаць’, пры гэтым літаратурнаму *-at-*, на іх думку, павінна адпавядаць дыял. *-it-*. Аднак не выключаецца сувязь і з *пампұха*, *пампұшка* ‘булачка’, якія Фасмер (3, 194) лічыць запазычаннямі з нямецкай (адносна магчымай нямецкай крыніцы “гукавыяўляльнага” комплексу *pump-* гл. Шустар-Шэўц, 2, 1191); Лаўчутэ (Балтизмы, 147) лічыць балтыйскае паходжанне слова недастаткова аргументаваным. Сюды ж *мурашка-пумпашка* ‘божая кароўка’ (воран., ЛА, 1).

Пумперлік ‘мамотка’ (Шымк. Собр.). Няясна. Магчыма, з ням. *Pumpernickel* ‘пернік; таўстушка’, менш верагодна — ідэнтычнае з укр. *пімперля* ‘недаростак, малалетка’, запазычанага з заходнеславянскіх моў, параўн. польск. *pimperlaj* ‘карлік, карапуз, малеча’, чэш. *pimprle* ‘лялька, марыянетка’, славац. *pimprlik* ‘тс’, што з ням. *Pimpler* ‘песта’, *pimpelig*, *pimperlich* ‘распешчаны’ (ЕСУМ, 4, 406).

Пумпўль ‘камячок засохлага гною на поўсці жывёліны’ (ігн., Сл. ПЗБ). Паводле Грынавяцкене (там жа), ад літ. *pūtras* ‘маленькі гуз’. Параўн. таксама паралельныя ўтварэнні: польск. *parul*, *pepel* ‘пухір на скуры’ (паводле Банькоўскага, 2, 521, 539, ад **pporь*, гл. *пун*), балг. *пўмпал* ‘кароценькая тоўстая калодачка; карапуз’ (паводле БЕР, 5, 852 — гукапераймальнае), в.-луж. *pumpl* ‘жывот’ (у дзіцячай мове), славац. *pumpel*, *pumplik* ‘дзіця з вялікім жывотом’ (гукапераймальныя, гл. Шустар-Шэўц, 2, 1191), дзе выступае “гукавыяўляльны” комплекс *pump-/pup-*. Параўн. *пупел* (гл.).

Пумпўра ‘паўпрыца (дэталі у жорнах)’ (воран., Сл. ПЗБ). Паводле Грынавяцкене (там жа), з літ. *pumpurė* ‘тс’, хутчэй за ўсё гукапераймальнага паходжання, параўн. таксама ням. *pumpern*

‘стукаць, грукатаць’, што, магчыма, было асновай для назвы тэхнічнай дэталі паводле характэрнай (“шумавой”) прыметы.

Пумпурына ‘лотаць, *Caltha palustris* L.’ (астрав., ЛА, 1), *пумпўрына* ‘тс’ (брасл., даўг., астрав., Сл. ПЗБ); вядомая таксама ў т. зв. пальшчызне крэсовай: *pumpuryna/rempuryna* (Грэк-Пабісова, Марынякова, Współcz., 114, 129). Паводле Грынавяцкене (Сл. ПЗБ), з літ. *pumpurynas* ‘лотаць’.

Пумпўсыка фалькл. ‘цыцка’, эўфем. ‘палавы орган’: *вазьму я быську, ды за пумпўсыку: а дай, быську, малака!* (ушац., Польшча, 2000, 11, 140), рус.: смал. *пупысыка* ‘тс’. Утварэнне з экспрэсіўнай асновай *пумп-*, суадноснай з *пуп-*, для называння круглых кароткіх прадметаў, параўн. *пупышка* ‘мякіш, кончык пальца’ (гл. *пупышы*).

Пўначка ‘від птушкі’ (ТСБМ), укр. *пўночка* ‘сасноўка’. Запазычана з рус. *пўнка*, *пўночка* ‘птушка *Plectrophanes nivalis*’, паходзіць з карэл. *ripaite* ‘тс’ (Фасмер, 3, 406; Птицы, 1, 50).

Пундак ‘прач, пранік’ (дзевянішск., ABSI, 22, 126). Паводле Грынавяцкене (там жа), з літ. *pundōkas* ‘тс’.

Пундач ‘рыба *Cottus gobio* Linne’ (басейн Нёмана; Жук., 397; Жукаў, 156); сюды ж *пўнда* ‘невялікая тоўстая рыбка’ (шальч., Сл. ПЗБ). Паводле Грынавяцкене (там жа), з літ. *puñdzis* ‘джгір’, у аснове значэнне ‘тоўсты, пузаты’, параўн. літ. дыял. *pundzylà* ‘таўстун, пузан’.

Пўндэль ‘звязка льну’ (ТС), *пўндэль* ‘тс’ (ТС), *пундэль* ‘старая мера ільну, роўная 12 кг (30 фунтам)’ (ашм., Сл. ПЗБ), *пундэлік*, *пундэляк* ‘тс’ (шальч., уздз., глыб., Сл. ПЗБ), *пундэлік*, *бунтэляк*, *бунтэлік* ‘звязка лёну з закручанымі пасля часання канцамі’ (мін.-маладз., Шчарб.), ст.-бел. *пундель* ‘мера вагі (каля 25 фунтаў)’. Лічыцца, што слова запазычана з літ. *pundėlis* ‘старая мера ільну’ (Скурат, Меры, 115; Булыка, Лекс. запазыч., 156), што ў сваю чаргу магло быць запазычана з ням. дыял. *pundel* ‘тс’ (Сл. ПЗБ); у апошнім выпадку, а таксама па лінгвагеаграфічных прычынах літоўскае пасрэдніцтва не з’яўляецца абавязковым, параўн. суч. літ. *pūndas* ‘звязка, скрутак, клунак, цюк, пук’. На некаторыя формы паўплывала запазычанне *бунт* ‘звязка, пук’ (гл.). Гл. таксама *пунтэль* ‘звязка счэсанага і сплеченага льну’.

Пўнка ‘пятка яйца’ (воран., ЛА, 1), ‘тупы канец яйца’ (Сл. ПЗБ). Паводле Грынавяцкене (там жа), запазычана з літ. *pūnė* ‘тс’.

Пункт 'кропка' (ТСБМ, Гарэц.), 'страфа, куплет песні' (валож., Жыв. сл.) 'частка ў музычным творы, калена' (ПСл), ст.-бел. *пунктъ* 'кропка'. Запазычана праз польск. *punkt* (з 1566, гл. Банькоўскі, 2, 965) з ням. *punkt* < лац. *punctus* 'укол' ад *pungere* 'калоць'; значэнне 'частка' развілося на падставе нумарацыі асобных строфаў, куплетаў і г. д. лічбай з кропкай.

Пунктамі 'перыядычна, час ад часу' (віл., Нар. словатв.). Гл. *пунтамі*.

Пункто́вік 'маларослы чалавек' (навагр., Сл. рэг. лекс.). Відаць, іранічна да *пункт* 'кропка' (= 'нешта малое, малазаўважальнае').

Пункцір 'перарывістая прамая лінія' (ТСБМ). Запазычана з рус. *пунктир* 'тс', што з ням. *punktieren* < лац. *punctāre* 'пракалоць, накалоць' (вытворнае ад лац. *punctum* 'укол'), гл. *пункт*.

Пунпуці 'сукараткі': *спрала ў пунпуці* (глыб., Сл. ПЗБ), *пунпуці, пунпачкі* 'адходы пры прадзенні кудзелі' (рас., в.-дзв., Сл. ПЗБ). Грынавяцкене (там жа) параўноўвае з літ. *ramputys* 'вузел'.

Пунсо́вы 'ярка-чырвоны' (ТСБМ), рус. *пунцовый* 'тс'. Праз польск. *ponsony, pąsony* 'тс' ад франц. *ponceau* 'палявы мак, колер яго кветак', ст.-франц. *poncel* 'тс' (няяснага паходжання, магчыма, ад *ponceau, poncel* 'масток', гл. Банькоўскі, 2, 521).

Пунт 'пункт' (Ян.), 'куплет (песні, верша)' (Сл. рэг. лекс.), 'медпункт' (нараўл., Мат. Гом.). Адаптаванае *пункт* (гл.).

Пунтамі 'часам, перыядамі': *пунтамі прыстае хвароба* (Цых.), 'час ад часу, прыступамаі' (іўеў., Сл. ПЗБ) 'з перапынкамі' (валож., ЛА, 2; Сцяц., Жд. 3), параўн. літ. *punktais* 'тс'. Да *пунт* (гл.).

Пунто́вы 'акуратны, пунктуальны' (Цых.), 'прыныцповы, упарты' (Адамчык, ЛіМ, 1970, 11 снеж.), сюды ж *пунто́вік* 'дурнаваты чалавек' (шчуч., 3 нар. сл.). Да *пунт, пункт* (гл.), параўн. польск. *punkt* 'дакладна, пунктуальна', што з ням. *Punkt* (у аднясенні да часу, першапачаткова *punkt w punkt*, гл. Банькоўскі, 2, 965); значэнне 'ўпарты' адлюстроўвае далейшае развіццё значэння 'павышаная пунктуальнасць', што можа трактавацца і як 'дурасць'. Відаць, незалежна развілося значэнне 'ўпартасць, супраціў' у славен. *punt*, якое Сной (515) выводзіць з с.-в.-ням. *punt/bunt*, ням. *Bund* 'звязка; суполка', пазней 'змова, бунт', гл. *бунт*, параўн. таксама Бязлай, 3, 137.

Пунтэ́ль, памянш. *пунтэ́лік* 'звязка счэсанага і сплеченага льну' (віл., Шатал.), ст.-бел. *пунталь* 'звязка'. Запазычана з ням. бавар. *punkl* 'звязка, вузел', ням. *Bündel* 'тс', што ўзыходзіць да *Bund* 'сувязь' (< ням. *binden* 'вязаць'). Гл. *пундэль*.

Пунці́р 'пузыр, пухір' (Бяльк.), рус. смал. *пунці́рь* 'тс'. Няясна, магчыма, у выніку кантамінацыі *пузыр* 'пухір' і *пунцовы* 'ярка-чырвоны', гл. *пунсо́вы*.

Пунія 'бесхарактарны, заняпалы чалавек' (Цых.). Няясна, параўн., аднак, фармальна і семантычна блізкія балг. *пунчо* 'ненармальны, дурны чалавек' (няяснага паходжання, гл. БЕР, 5, 854), в.-луж. *ripca, rīca*, н.-луж. *ripca* 'weibliche Scham' (з ням. *Bunze, ripcen* 'тс', гл. Шустар-Шэўц, 2, 1186), славен. *rīpca* 'лялька, дзяўчына, каханка' (з італ. *pulcella* 'дзяўчына, дзеўка' < лац. *pullus* 'юнак', гл. Бязлай, 3, 136) і пад., у аснове якіх, магчыма, экспрэсіўныя словы дзіцячай мовы, параўн. рус. дыял. *пуня* 'плаксівы чалавек, недарэка; ахламон'.

Пунш (ТСБМ). Запазычана з рус. *пунш* 'від півва', што праз пасрэдніцтва ням. *Punsch* з англ. *punch*, утворанага ад хіндзі *pānc* 'пяць', што адлюстроўвае пяць складнікаў кактэйлю (арака, цукар, сок лімона, прыправы і вада), гл. Фасмер, 3, 407. Хіндзі *pānc* < ст.-інд. *pāṅsa* 'пяць', роднаснае прасл. **peṭь*, гл. *пяць*.

Пуня 'хлеў; памяшканне для сена, снапоў, мякіны і пад.' (Нас., Бяльк., Сл. ПЗБ), 'гумно' (Варл.; маг., Янк. Мат.; Янк. 2; Яруш.), 'адрына' (Шат.; Мядзв.; Шпіл.; Гарэц.; Маш.; светлаг.; добр., ветк., Мат. Гом.), 'хлеў' (карм., мазыр., ветк., чач., Мат. Гом.; Шымк. Собр.), 'маленькая хатка' (ТС), *пунька* 'хлеў, адрына' (Ян., Рас-тарг.), ст.-бел. *пуня* 'стойла, адрына' (невядомае ў старажытна-рускай мове, параўн. Марчанка, Межрэсп. конф., 19), рус. дыял. *пуня* 'гумно, адрына, хлеў'. Этымалогія беларускага слова яшчэ ў Шымкевіча (Собр., 167: "пуня, сарай для рогатого скота > сам[огитское] рупе"); у якасці крыніцы запазычання прыводзяць літ. *pūnià, pūnė* 'хлеў, гумно, мякініца' (Грынавяцкене, ЛКК, 16, 187), лат. *pūne* 'адрына', якія збліжаюць са ст.-інд. *punāti* 'правеівае', *pāvātē* 'ачышчае', *pāvanas* 'вечер', ст.-в.-ням. *fowen*, с.-в.-ням. *væwen* 'прасейваць', гл. Карскі 1, 135; Праабражэнскі, 2, 153; Фасмер, 3, 407.

Пупі 'след ад пупавіны на целе' (ТСБМ, Варл., ТС), 'пупавіна' (Сл. ПЗБ, ТС, Шат.), 'страўнік у птушак' (ЛА, 1; Сл. ПЗБ),

‘ікра або малоки ў рыбы’ (віц., Нар. лекс.; бяроз., Жыв. НС; полац., 3 нар. сл.), сюды ж *пупок* ‘тс’ (Янк. 2), *пукати пупа* ‘пускаць ікру, малоки, нараставаць’ (Крыв.), *пупарэзніца, пупарэзіца* ‘павітуха’ (Нас., Бяльк., Варл., Нік. Очерки), *пупна баба, пупыха, пупорэзна баба, пупорэзка* ‘тс’ (палес., Зб. памяці Талстога, 2, 103); укр. *пуп* ‘пуп’, *пупок* ‘пуп, пупавіна; страўнік у птушак’, *пупець* ‘тс’, рус. *пуп, пупок* ‘тс’, польск. *рер, ререк*, в.-луж., н.-луж. *рир, рирк*, чэш. *рирек*, славац. *рирок*, серб.-харв. *пуп, пупак*, балг. *пъп, пъпок*, макед. *папак*, дыял. *рър* (у розных значэннях). Прасл. **роръ* ‘пупышка, прышч; пуп’, роднаснае літ. *раіті* ‘разбухаць’, лат. *раірт* ‘набухаць, надувацца’, што разглядаецца як працяг і.-е. **рои-*, пашыранага элементам *-т-* (Фасмер, 3, 407; Шустар-Шэўц, 2, 1192; БЕР, 5, 854; Глухак, 512; Банькоўскі, 2, 538).

Пуп₂ ‘прылада, пры дапамозе якой робяць ганчарную пасуду’ (Жд. 2). Да *пуп₁* (з-за знешняга падабенства).

Пуп₃ ‘ручка касы’ (ДАБМ, камент., 831). Гл. *пупок* ‘тс’.

Пупа ‘вада’ (у размове з дзецьмі) (ТС). Адносіцца да т. зв. імітатыўных слоў, пра што сведчыць славен. *рирати* ‘піць’, паводле Сноя (515), “дзіцячая рэдуплікацыя”, пры якой вусны складваюцца так, як быццам бы рыхтуюцца нешта выпіць.

Пупалка ‘маленькі агурок, ад якога адпала кветка’ (Ян.). Да *пупел* (гл.); чэш. *риралка* ‘асліннік, *Oenothera biennis*’, харв. *риралка* ‘тс’, балг. *пупалка* ‘тс’ даюць падставы для рэканструкцыі прасл. **рорьлка*, вытворнага ад **роръ* (БЕР, 5, 855; Махэк₂, 500), параўн. *пупок* ‘маленькі агурок’, рус. *отупышек* ‘агурочная завязь’, балг. *пупавеем* ‘астаюся малы, не расту’, серб.-харв. *риролјак* ‘пупышка на сцябліне, з якой мае развіцца кветка, адростак’.

Пупаўка ‘расліна *Anthemis tintoria* L.’ (Кіс.), рус. *пупавка* ‘тс’ (у тым ліку ‘дзьмухавец’), укр. *пупова* ‘расліна *Tagetes officinalis*’, *пупавка* ‘рамонак і інш. расліны’, польск. *рерава* ‘тс’, чэш. *рирова* ‘расліна *Carlina acaulis*’ (з XV ст.) і інш., славац. *рирова* ‘тс’, серб.-харв. *пупава* ‘від расліны’, балг. *пупавка* ‘расліна *Anthemis* і інш.’, славен. *рирова, ро(т)рова* ‘расліна *Carlina acaulis*’. Прасл. **ророва*, ад **роръ* (гл. *пуп*), параўн. БЕР, 5, 855 (магчыма, русізм); Голуб — Копечны, 306; Бязлай, 3, 87 (слова з няяснай этымалогіяй); Махэк₂, 500 (збліжае з грэч. ‘απο-παλοῦται’ ‘вытварае пух’). Згодна з ЕСУМ (4, 635), з-за выпуклай формы кветак, што нагадвае пуп.

Пупач ‘грыб пеўнік стракаты’ (ТС), сюды ж *пупачка* ‘ўсялякае ўздущце, бародаўка, пупышка’ (Шат.). Да *пуп* (гл.), параўн. рус. дыял. *пупка* ‘невялікі белы бугорчык, пупырышак на мухаморы’, польск. *ререк* ‘від грыба’, балг. *пупавица* ‘порхаўка, *Lycoperdon bovista*’ і да т. п., усе з-за знешняга падабенства (пукатасць, лускаватая ці бугрыстая паверхня), параўн. БЕР, 5, 855; Махэк₂, 500.

Пупел, *пупёл* ‘патаўшчэнне ніткі пры прадзенні, сукаратка’ (талач., Шатал.; чэрв., Сл. ПЗБ), *пуплы* ‘адходы пры прадзенні’ (круп., Нар. сл.; в.-дзв., Шатал.), *пупёл* ‘галоўка, кветка (расліны)’ (б.-каш., Мат. Гом.), ‘ножка плада’ (Варл.), ‘маленькі агурок, у якога адпала кветка’ (Жд. 2), *пупель* ‘маленькі трактар’, *пуплы* ‘малеча, дзецярыня’ (Касп.), сюды ж *пуплік* ‘нешта малое, падобнае да шарыка’, перан. ‘пра недарослую дробную бульбу’ (Янк. 1), ‘гузік у кажусе; пупок, выступ, пампон; раменьчык на накрывуцы, каб адчыняць яе’ (ТС; палес., 3 нар. сл.; жытк., рагач., Мат. Гом.), ‘пупышка; галоўка, кветка, бутон; завязь агуркоў’ (хойн., карм., ветк., рагач., чач., Мат. Гом.), *пупелачкі, пупелашкі* ‘маленькія, недаразвітыя плады, завязь’ (дзісн., Шн. 3; Юрч. Фраз. 1), параўн. рус. смал. *пупел* ‘чалавек невялікага росту; маленькі грыб’, польск. *ререл, ререл, рерул* ‘пухір’, балг. *пупял, пуплек* ‘дзікі мак’, *пупляк* ‘цурачка; малы чалавек’, *пупля* ‘малое пузатае дзіця’, серб.-харв. дыял. *пупулька, пуполак* ‘выступ на прадметах; гузічак або раменьчык, за які трымаюцца’, макед. *пупулец* ‘пупышка, бутон’. Усё да прасл. **роръ* (гл. *пуп*); магчыма рэканструкцыя прасл. **рорьл*, аднак, можна дапусціць самастойнае словаўтварэнне і семантычнае развіццё для розных славянскіх моў, што, насуперак Фасмеру, 408 (< літ. *рирпūs* ‘маларослы, карапуз’), Лаўчутэ, Балтизмы, 56, 126 (< літ. *рирпūs* ‘надуты, з вялікім жыватом’, *рирūlis* ‘маленькае дзіця’, ‘патоўшчанае месца ў нітцы пры прадзенні’), не дае падстаў гаварыць пра запазычанне. Пра жывыя словаўтваральныя працэсы сведчыць *пуп* або *пупёл* “дрэвападобныя пруточки, якімі садавіна прымацавана да галінкі”: *dzięci abirali višni z rirami* (Варл.), а таксама літ. *рирос* ‘боб’, мн. л. *рирелės* ‘фасоля’, зафіксаваныя яшчэ ў “Пастыліі” Даўкшы.

Пупец ‘пуп у птушак; гузік; бутон; нарост; кутас’ (ТС), *пупец* ‘пуп у птушак, страўнік’ (ЛА, 1), ‘пупок’ (бяроз., Шатал.),

укр. *пупець* ‘пупок, пупавина; страўнік у птушак’, ст.-польск. *peries* ‘пупок’ (XV ст., глоса да лац. *umbilicus*), што дае падставы для рэканструкцыі дыялектнага прасл. **рорьсь* < **рорь* (Банькоўскі, 2, 539).

Пупінак ‘малы круглы чалавечак’ (слонім., Нар. словатв.), *пупянок* ‘сасок грудзей’ (карэл., пін., Шатал.), *пупэнок* ‘бутон; страўнік у птушак’ (Сл. Брэс.); сюды ж укр. *пупінок* ‘бутон; маленькі агурок’, рус. *пупёночки* ‘саскі грудзей’, *пупень* ‘драўляная затычка ў лодцы’. Да *пуп* (гл.), параўн. паралельныя ўтварэнні балг. *пупуняк* ‘вельмі малы чалавек; маленькае колца’ (БЕР, 5, 857, ад *пуп*), макед. *пупунок* ‘пупышка, бутон; каробачка (бавоўны і інш.)’.

Пупіца ‘прывязка, якою прымацоўваецца біч да цапільна’ (ДАБМ, камент., 829). Відаць, ад *капіца* ‘тс’ (гл.) пад уплывам *пуп* ‘пупавіна’ або *пупок* ‘ручка ў касе’.

Пупленётка ‘суконная хустка’ (Бяльк.). Няясна, магчыма, ад *кўпленая* (хустка) ці хустка з *пупламі*, гл. *пупел* ‘пампон, фрэнзель’.

Пупнік ‘купена, *Polygonatum officinalis* All.’ (маг., Кіс.), рус. *пупник* ‘тс’; іншая назва *грыйжнік* (там жа) сведчыць пра сувязь з *пуп* ‘жывот, хвароба жывата’, параўн. рус. *пуповник*, *пупная трава* ‘лекавыя зёлкі’ (“пуповна трава нужна для брюха”, СРНГ), польск. *perownik* (з 1472, пра розныя расліны, да *per*, гл. Банькоўскі, 2, 539).

Пупніць ‘марудзіць, корпацца’, *пупніцца* ‘тс’, *пупня*, *пупна* ‘маруда’, фраз. *пупня пупніць* ‘доўга рабіць нешта’ (ТС). Гл. *пупніць*.

Пупны ‘адрыскі пер’яў’ (смарг., Сл. ПЗБ; глыб., ЛА, 1). У аснове слова **пупень*, параўн. рус. *пупень* ‘драўляная затычка ў лодцы’, паводле Фасмера (3, 408), ад *пуп*, відаць, пад уплывам *асні*, *аксні* ‘тс’ (гл.); збліжэнне з *пень* у *пянькі* ‘тс’. Гл. *пупінак*.

Пупок₁ ‘пупок; страўнік у птушкі’ (ЛА, 1), польск. *perek* ‘страўнік курыцы або гусі, ці наогул птушыны’. Памянш. ад *пуп* (**рорькъ*), параўн. іншыя назвы птушынага страўніка: *пуп*, *пупэц*, *пуповіна* (гл. Жыв. св., 127).

Пупок₂ ‘маленькі агурок, ад якога адпала кветка’ (Жд. 2). Гл. *пупалка*.

Пупок₃ ‘малако ў рыбы’ (Янк. 3), рус. пск. *пупок* ‘ікра, часам рыбныя малокі’. Да *пуп* (гл.), параўн. *пуп* ‘мяшочак з ікрой у рыбы’ (полац., Нар. словатв.), ‘малако ў самцоў рыбы’ (бяроз., Жыв. НС).

Пупок₄ ‘ручка ў касе’ (мін., чэрв., в.-дзв., Шатал.; круп., Нар. сл.; дзярж., 3 нар. сл.; Жд. 3; Шат.; Бяльк.; карм., Мат. Гом.; Варл.), укр. *пупець* ‘тс’, рус. бранск., смал. *пупок* ‘тс’. Ад *пуп* ‘выступ’ з актуалізацыяй значэння ‘дзяржанне, ручка’, гл. *пупз*, параўн. рус. дыял. *пуп* ‘ручка ў дзвях’ і ‘ручка ў касе’; відаць, другасна збліжанае з *пуп* (на целе), параўн.: *ripok* и *kasie musia byc na wużuni kascovaha rira* (Варл.) і *лучак мераюць да клуба* (Цых.).

Пупончык ‘агурочак’ (б.-каш., калінк., хойн., Мат. Гом.), *пупоньчык* ‘завязь у агурках’ (брагін., Нар. словатв.). Ад *пуп* ‘патаўшчэнне’, магчыма, працяг дыялектнага прасл. **рор-эль*, параўн. макед. *пупунок* ‘каробачка (бавоўны); пупышка, бутон’, рус. *пупончик* ‘пампон у дзіцячай шапачцы; пышка’ (другаснае?), параўн. *пампон*, *пончык* (гл.).

Пупрб ‘пуп, страўнік у птушак’ (баран., ЛА, 1; лях., барыс., Сл. ПЗБ). Вытворнае ад *пуп*, да словаўтварэння параўн. гродз. *купрб* ‘грыўка (у каня)’ і іншыя назвы птушынага страўніка ад *пуп-* (*пупок*, *пуповіна*, *пупэц* і пад.).

Пупрык ‘малое дзіця’ (Цых.), ‘празмерна малы ростам’ (драг., 3 нар. сл.). Гл. *пупрык* ‘тс’, магчыма, збліжанае да *пуп*, *пупыр* (гл.); да фанетыкі параўн. *пупыр/паўпир*, *пупрыца/паўпрыца* і пад. Сюды ж, магчыма, укр. *пуприк* ‘нізкі ростам, тоўсты чалавек’, паводле ЕСУМ (4, 636), няяснае па паходжанні.

Пупрыца ‘дэталі у жорнах у выглядзе металічнай планкі, насаджанай на шпянёк, на якой трымаецца верхні камень’ (Скарбы; свісл., Шатал.), *пупрыця* ‘тс’ (драг., Жыв. сл.), *пупрыца* ‘тс’ (рас., Шатал.). Гл. *пупрыца*, *пупрыца*; паводле Банькоўскага (2, 497), польск. *purzyca* ‘тс’ гукапераймальнага паходжання (узыходзіць да **pur-pur-*); малаверагоднае па лінгвагеаграфічных прычынах запазычанне з літ. *pumpurikė*, *pumpurytė*, памянш. ад *pumpurė*, *pumpurė* ‘жалезная планка на верхнім камяні жорнаў, куды ўстаўляецца млён; вась, на якой трымаецца верхні камень’ (насуперак Лаўчутэ, Балтизмы, 49). Калі прыняць у якасці зыходнай форму з *пуп-*, то магчыма ўзвесці да **рорь* ‘пуп’, параўн. балг. *пуп* ‘кол у сярэдзіне току, да якога прывязаны коні, што ходзяць па кругу, малоцячы збожжа; стажар’.

Пўпсік ‘нешта маленькае, падобнае на шарык’ (мсісл., Мат. Маг.), ‘пампон’ (Яўс.). Хутчэй за ўсё, запазычанне з рус. разм. *пупс*, *пўпсік* (пра нешта малое, надутае), што з ням. *Puppe* ‘лялька’, франц. *pupée* ‘тс’ (гукапераймальнага паходжання), набліжанае да *пуп* (гл.). Не выключаны балтыйскі ўплыў, параўн. лат. *pūpsoti* (*pūpsō*) ‘тырчаць, выступаць’, *pūpsnis* ‘пукатасць, уздуцце’.

Пупурок ‘пупышка’ (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Магчыма, з літ. *pūpuras* ‘тс’ (там жа); параўн., аднак, рус. дыял. *пупурушка* ‘бутончык’, *пупурушек*, *пўпрушек* ‘прышчык’, што дапускае самастойнае фанетычнае развіццё памяншальнай формы ад *пупыр* (гл.).

Пупушка ‘пупышка’ (Гарэц.; ашм., Стан.; лоеў., жытк., Мат. Гом.), *пўпушка*, *пўпшык* ‘тс’ (Др.). Гл. *пўпшыка*.

Пупыр ‘уздуцце, пухір’ (Цых.), *пупырка* ‘бародаўка’ (Яўс.), *пупырышка* ‘маленькі бугорчык, звычайна на скуры; пупышка’ (ТСБМ), рус. *пупырь* ‘прышч; пухір; пупышка; грыб’, *пупырка* ‘завязь агуркоў’, польск. *pepuryz* ‘пухір’ (1136 г., *rampir* у запісе, гл. Банькоўскі, 2, 539). Прасл. дыял. **pōpury* (< **pōrūr*), гл. *пуп* (Фасмер, 3, 408).

Пупыр₂ ‘сава’ (Сцяшк. Сл.). Гукапераймальнае (ад *пўпу!* ‘крык птушкі’), параўн. укр. *пупенак*, *пупник* ‘від птушкі’, балг. *пўпанец* ‘сава, Урира ерорс’, *пўпа* ‘крычаць пўпу! (пра саву)’ і лац. назву птушкі *ирира*.

Пупырка ‘бародаўка’ (Яўс.), *пупырышка* ‘ўздуцце, бугарок, выступ’ (ТСБМ). Гл. *пупыр*.

Пупышы, мн. л. *пупушы* ‘дзьмухаўцы’ (свісл., Шатал.), мн. л. *пупыш* ‘пупышкі; сукараткі’ (дзятл., Сл. ПЗБ), *пўпшыка* (у раслін) (ТСБМ), *пупышка* ‘тс’ (Нас., Мядзв., Бяльк.), ‘мякіш, кончык пальца’ (гом., Мат. Гом.), *пўпашка* ‘пупышка; сасок’ (ТС), *пўпышка* ‘пупышка; сасок; мяккая частка канца пальца’ (Варл.), *пўпашка* ‘кончык пальца’ (віл., Шатал.), *пўпушок* ‘пупышка; кончык пальца’ (Сл. ПЗБ), рус. *пўпыш* ‘прышч; сасок; пупышка’. Звязана з *пуп* (Фасмер, 3, 408), варыянтнасць вакалізму тлумачыцца ўплывам акружэння губных зычных. Параўн. *пўпях*, *пупах*.

Пўпэц ‘удод’ (Дразд.). Гукапераймальнае, гл. *пупыр*₂; Драздовіч падае і іншую назву — *дудок* (ад гукапераймання *уд-уд*), параўн. *удод* ‘тс’.

Пупылькі ‘палявы хвошч, Equisetum arvense L.’ (воран., ЛА, 1). Хутчэй за ўсё запазычана з літоўскай мовы, пра што сведчыць акцэнтацыя; параўн., аднак, польск. *papel*, *pepel* ‘вадыр на скуры’ (< **pōp-ylb*, Банькоўскі, 2, 521), што можа адпавядаць балтыйскай форме тыпу *pūpēlē* ‘фасоля’ (параўн. *пўпа* ‘боб’, *pūpiolē* ‘пупышка’) — для расліны характэрна патаўшчэнне на канцы сцябла, якое нагадвае шышачку.

Пўпях ‘пупышка; невялікі плод’ (Сцяц.; слонім., Нар. словатв.), *пўпах*, *пўпаха* ‘пупышка; коцік на дрэве; кутас’ (ТС), *пупэх* ‘пупышка’ (в.-дзв., Шатал.), *пупэх* ‘тс’ (Сл. Брэс.), *пупэх*, мн. л. *пўпяхэ* ‘саскі грудзей’ (Скарбы), *пупэх* ‘тс’ (пін. Шатал.), сюды ж *пўпышак* ‘пупышка’ (карэліц., Нар. лекс.), укр. *пўпых*, *пўп’яшок* ‘бутон; завязь’, рус. зах.-бранск. *пўпых*, *пўпыхеш* ‘бутон; малое дзіця’. Да *пуп* ‘набухшая пупышка’ з рэдкай суфіксацыяй, магчыма, палаталізаваны варыянт да *пўпаха* ‘тс’ (Мат. Гом.). Параўн. *пўпшы*.

Пур, *пўра* ‘мера сыпкіх рэчываў, роўная тром пудам; пасудзіна, якая змяшчае тры пуды’ (в.-дзв., брасл., глыб., Сл. ПЗБ; Касп.; Шатал.; полац., Нар. лекс.; добр., карм., Мат. Гом.), *пўра* ‘мера сыпкіх рэчываў, большая за чацвярык’ (Мядзв.), *пур* ‘мера, роўная тром чацвярыкам’ (дзісн., Яшк. Мясц.), *пўра* ‘36 гарцаў’ (ковен., Яшк. Мясц.), рус. пск. *пўра* ‘мера сыпкіх рэчываў у 3,5 чацвярыка’, польск. дыял. *pur* (“w Infantach” з канца XVI ст., Вольніч-Паўлоўска, 36. Абрэмбскай-Яблонскай, 189). Лічыцца балтызмам, параўн. літ. *pūras* ‘тс’, лат. *pūrs* ‘тс’ (Блесэ, SB, 5, 17; Лаўчутэ, Балтизмы, 32); апошняе, паводле Мацэнаўэра (LF, 14, 411), выводзіцца са значэння ‘лубяны кубел з пасагам’. Гл. таксама Фасмер, 3, 408.

Пуріць ‘кідаць’ (ветк., Мат. Гом.). Гл. *пурнўць*, *штурнўць*.

Пурга ‘завіруха, мяцеліца’ (ТСБМ; ЛА, 1; Бяльк.; ТС). З рус. *пурга* ‘тс’, што выводзіцца з карэл. *purgo* ‘тс’, фін. *purku* ‘тс’, параўн. ханты *purke* ‘дым’ (Фасмер, 3, 408), фін. *purkaa* ‘выліваць; разбіраць; распускаць (напр., косы)’ і пад. (Чарных, 2, 84). Далейшыя збліжэнні гл. Анікін, 458 (з уральск. *purkl* ‘мяцеліца’, ст.-цюрк. *bor* ‘бура’ і пад.).

Пўргаць ‘сёрбаць, есці’ (Бяльк., Юрч.). Гукапераймальнае, “глухі” варыянт — *пуркаць* ‘тс’ (гл.), гл. таксама Гарачава, Этимология—1985, 69: да прасл. **pōrgati* са значэннем хуткага ру-

ху, параўн. каш. *purgac* ‘хутка ехаць’, сюды ж серб.-харв. *pr̃gav* ‘шустры, нецярплівы’, балг. *п̃ргав* ‘хуткі, лоўкі’ і інш.

Пурзголіцца ‘боўтацца ў місцы з ежай’ (мядз., Нар. словатв.), *пурзголіцца* экспр. ‘неахвотна есці; пэцкацца’; перан. ‘дурэць’ (мядз., брасл., паст., Сл. ПЗБ). Гукапераймальнае, параўн. *пургаць* ‘сёрбаць’, рус. смал. *пурзацца* ‘марудна і неакуратна есці’, *пурзоницца* ‘тс’. Грынавяцкене (Сл. ПЗБ) лічыць запазычаным з літ. *purzlóti, burzlóti* ‘тс’, што цяжка давесці.

Пурзнуць ‘пырснуць, моцна паліцца’ (ТС). “Звонкі” варыянт гукапераймальнага *п̃прснуць*, гл. (*у < ы* пасля губнога).

Пуркаць ‘пыркаць’ (лід., Сл. ПЗБ). Гукапераймальнае, параўн. “звонкі” варыянт *пургаць* (гл.); сюды ж іранічнае *пурка-вотка* ‘матацыкл’ (лун., Сл. Брэс.); не выключана сувязь з літ. *purkšti* ‘пыркаць; фыркаць’, якое, улічваючы лінгвагеаграфію, магло быць крыніцай запазычання. Аднак параўн. прасл. **p̃rkati*, якое Трубачоў (Зб. памяці Талстога, 1, 312) ставіць у адзін рад з аднакарэннымі, як правіла пашыранымі, дзеяслоўнымі асновамі **p̃rk-*, **p̃rl-*, **p̃rsk-* ‘пыркаць’.

Пурляць экспр. ‘кідаць’ (дзятл., Сл. ПЗБ). Паводле Грынавяцкене (там жа), з літ. *purlióti* ‘ірваць, дзерці’, што малаверагодна па семантычных прычынах. Параўн. *шпурляць* ‘кідаць’ (гл.), а таксама *пурнуць/шпурнуць* ‘кінуць’. Хутчэй за ўсё, гукапераймальнага (“гукаімітатыўнага”) паходжання; да словаўтварэння параўн. *пургаць* ‘сёрбаць’ і балг. *хв̃ргам/хв̃рлям* ‘кідаць’. Параўн. і папярэднія слова.

Пурнуць ‘шпурнуць, кінуць’ (слонім., Нар. словатв.; ТС): *пурні мне праз плот яблака* (ветк., Мат. Гом.). Відаць, гукапераймальнае, параўн. рус. дыял. *пурыць* ‘мачыцца; ліць струменем’, *пурить* ‘кідаць’, укр. *пурнути* ‘даць нырца’ і пад. Гл. *пурыць*.

Пурны ‘пульхны; пышны (пра хлеб)’ (ТС), ‘порысты, падышоўшы (пра хлеб)’ (стол., Жыв. НС). Відаць, утворана на базе прасл. **puriti se* ‘падымацца, уздымацца’, параўн. чэш. мар. *purít sa* ‘надувацца ад злосці’, ст.-чэш. *purňu*, чэш. *vzpurňu* ‘ўпарты’, серб.-харв. *napuriti* ‘раззлаваць’, *napuriti se* ‘ззлаваць, надуцца; пасварыцца’, *napuren* ‘надзьмуты, самазадаволены’, якія Белесіч (ЖФ, 49, 120) збліжае з *пурити* ‘жарыць, пячы’, што ўзыходзяць да і.-е. *pūr-* ‘агонь’. Звязана з *пурыць* ‘гнаць, выганяць’, (гл.) перан. ‘хутка падымацца, расці’ з дадатковым адценнем

‘станавіцца рыхлым, кволым’, параўн. балг. дыял. *пурек* ‘слабое, хілае і анемічнае дзіця’, рус. дыял. *пурско* ‘мякка, рыхла’ і пад., генетычна звязаныя з літ. *purėti* ‘станавіцца рыхлым’.

Пурпур ‘ярка-чырвоны колер, фарба’ (ТСБМ), ст.-бел. *пурпура* ‘тс’; сюды ж *пурпуровачка* (пра дзяўчыну) (карэліц., Марц.). Запазычана з ням. *Purpur* праз рус. *пурпур* ‘тс’, або з лац. *purpura*, магчыма, праз польск. *purpura* (параўн. Булыка, Лекс. запазыч., 111), вядомага з XVI ст. (Банькоўскі, 2, 966), што ўзыходзяць да грэч. порфіра ‘фарба з соку мідыі; тканіна, афарбаваная гэтым сокам’, што ў сваю чаргу паходзіць з невядомай палеабалканскай мовы.

Пурток ‘тканы настольнік з узорами’ (драг., Сл. Брэс.), ‘абрус’: *матэ купэла пуртка* (малар., Сіг.). Да *парток* ‘тс’ (гл.) з уканнем, параўн. *порт* ‘палатно’.

Пурха ‘перхаць, паршы ў жывёлы’ (кобр., ЛА, 1), *пурха* ‘яйка без шкарлупіны’ (КАБ). Да *парх*, *пурхаць*, *пёрхаць* (гл.) < прасл. **p̃rchati* ‘ляцець, бегчы’; сюды ж *пурхаўка* ‘порхаўка’ (мядз., Штал., кам., іван., пін., беласт., Жыв. сл.; ЛА, 1), *пурхоўка* ‘тс’ (рас., в.-дзв., Сл. ПЗБ), *пурхаватка* ‘тс’ (Бес.; беласт., Сл. ПЗБ), *пурхаўка*, *пурхоўка* ‘суквецце рагозу’ (жлоб., Мат. Гом.), *пурхоўка* ‘тс’ (докш., бярэз., барыс., в.-дзв., Сл. ПЗБ; ЛА, 1); *пурхоўкі етыя ў падушку абрывалі* (б.-каш., Мат. Гом.), параўн. рус. *пурхавица*, *пурхавка* ‘порхаўка’, польск. *purhawka* ‘тс’, а таксама ‘валляк’, ст.-польск. *parchawka*; варыянтнасць вакалізму тлумачыцца экспрэсіўным характарам і “гукаімітатыўным” паходжаннем асновы слоў. Паводле Пельцовай (Зб. Абрэмбскай-Яблонскай, 144), назва для ‘порхаўкі’ — арэальнае беларуска-ўкраінска-ўсходнепольскае ўтварэнне на праславянскай аснове.

Пурхаць ‘пыркаць вадой з рота’ (навагр., 3 нар. сл.), ‘бурчаць, лаяцца’ (Юрч.), укр. *пурхати* ‘пырхаць’, рус. *пурхать* ‘тс’, *пурхаться* ‘пялёскацца (у вадзе, снезе, пыле і пад.)’. Гукапераймальнага паходжання, параўн. рус. смал. *пурх!* ‘пырх!’, укр. *пурх!* ‘тс’, гл. *п̃пурхаць*. Паводле Варбат (Балто-слав. этнояз. отнош., 7), рэфлекс *-ur* на месцы *-ьr-*, параўн. рус. *порхать* ‘пырхаць’, чэш. *prchati* ‘пыркаць’ — фанетычная анамалія, узнікшая пад уплывам балтыйскіх моў, параўн. літ. *purkšti* ‘мараціць’, што, улічыўшы імітацыйны характар слова, неабавязкова.

Пурхлы 'наздраваты, порысты': *пурхлы хлєп, увєсь у дзюрках* (швянч., Сл. ПЗБ; Цых.), а таксама пра хваравітага, вялага, пухлага (ушач., Пан. дыс.); *пурхны* 'пухкі' (Сл. ПЗБ) параўноўваецца з літ. *purkniùs* 'тс' (там жа). Звязана з *пурха* (гл.).

Пурхотына 'пясчаны, неапрацоўваны участак' (бязроз., Выг.), параўн. рус. дыял. *пурхóвище* 'месца з пясчанай і рыхлай глебай, дзе любяць "пурхаться" (= пялёскацца) глушцы і рабкі'. Звязана з *пурха*, *пурхаць* (гл.).

Пуршэць 'чмыхаць, злоснічаць' (ТС). Гл. *пуршаць*; не выключана сувязь з літ. *purkšėti* 'шыпець, фыркаць (пра ката)', параўн. *purkšlūs* 'нястрыманы чалавек; гарачка'.

Пурым 'прыпар, гарачы час' (полац., Жыв. НС), *пурымы* 'яўрэйскае свята': *пурымы не свято, а трасца не хвароба* (Сержп.), ст.-бел. *пуримъ* 'тс'; сюды ж *пурымэц* 'невялікая булачка' (пін., Сл. Брэс.). Запазычана з яўр. *purim* 'свята' (Булька, Лекс. запазыч., 184) < іўрыт. *pur* 'жэрабя', сюжэт узнікнення свята гл. у кнізе "Эсфір" у Скарынаўскім перакладзе Бібліі: *И для того названи суть дневе тые фуримъ. То есть дневе жребиевъ. Прото иже фуръ, еже исказуетсѧ жребии вовержен есть до сосуда*; параўн. укр. *пурім* 'тс', польск. дыял. *purim*: *rap Wojciech już purim, już sobie podchmielil* (паводле Крэмера, *Słowniczek*, 311, — з лацінскай). На семантыку слова, магчыма, паўплывала *пурыць* 'гнаць, падганяць' (гл.).

Пурын (*puryn*) 'малочніца, хвароба немаўлят (soer)' (слонім., Машынскі, Atlas), іншыя назвы хутэй за ўсё ўзніклі пад уплывам народнай этымалогіі: *kurynu* (баран., там жа), *kurynni tołóčaj* (івац., там жа), параўн. польск. дыял. *prym*, *prymka* 'тс'. Няясна, магчыма, звязана з літ. *purinti* 'рабіць рыхлым'.

Пурыны 'чорныя парэчкі' (пін., Шатал.). Балтызм (Лаўчутэ, Балтызмы, 127); паводле меркаванняў, крыніцай паслужыла слова тыпу літ. *puriena* 'расліна мокрых лугоў', звычайна 'лотаць', што патрабуе дадатковых тлумачэнняў. Магчыма, звязана з папярэднім словам (гл.), параўн. *пурышка* (гл.).

Пурыць 'гнаць': *сонца шчэ вісока, а ён ужэ авечкі пурыць дадому* (дзярж., Нар. сл.), *пурыць* 'гнаць хутка' (Шат.), рус. дыял. *пурить* 'кідаць, закідваць, скідваць; мачыцца', серб.-харв. *пурити* 'пячы, смажыць; дуць', чэш. *puriti se* 'надувацца' і пад. Да прасл. **puriti* 'пячы, грэць', што генетычна звязана з адной

з індаеўрапейскіх назваў агню, звычайна захаванай у славян у доўгай ступені **pur-* (гл. *пурнік₂* і пад.), выступае таксама ў прыставачных утварэннях тыпу рус. дыял. *опуріться* 'надарвацца; стаміцца, перанапрэгчыся' і пад., гл. Трубачоў, Зб. памяці Талстога, 1, 309.

Пурышка 'парэчка' (Адм.): *заружавеўшыся, маўляў, пурышкі на ясным сонцы* (Лёсік) сюды ж, магчыма, і рус. *пуріш* 'індык'. Відаць, узыходзіць да **puriti* / **puriti* 'смажыць, пячы', параўн. серб.-харв. *пурити* 'падсмажваць', укр. *пурити* 'чырванец ад гневу', славен. *piriti se* 'чырванец (ад злосці)', польск. *zaprzyć się* 'зачырванецца', в.-луж. *puric* 'паліць', што да **purь* 'агонь' (Куркіна, *Этимология—1994—1996*, 202—203); інакш адносна рускага слова Фасмер, 3, 410 (< рус. *пурить* 'тапырыць пер'е'). Паводле Трубачова (Зб. памяці Талстога, 1, 309), зыходнае **puriti* з першапачатковым значэннем 'пячы, грэць' захавалася толькі ў прыставачных утварэннях, куды адносяцца рус. дыял. *опуріть* 'абдаць мачой' і пад. Параўн., аднак, рус. дыял. *пурить* 'мачыцца' і папярэдняе слова. Не выключана, што з'яўляецца адаптаваным паланізмам, параўн. польск. *porzeczki* 'парэчкі' (Арашонкава — Чабатар, Адм.).

Пурый 'пурнік' (петрык., Мат. Гом.), *пурый* 'тс' (брагін., Мат. Гом.). Фанетычныя і акцэнтацыйныя варыянты з дыялектнай змайнай *ы* > у пасля губных да *пурай* 'тс' (гл. *пурнік₁*).

Пус-пус 'словы для падклікання кароў' (ДАБМ, камент., 895), рус. дыял. *пус-пус* 'словы для падклікання авечак', параўн. таксама *пусэнька*, *пусэнушка* ласк. 'кароўка'. Няясна; магчыма, звязаныя з *пшэйка*, *псэйка* 'тс', утвораных ад *пшэ-пшэ*, варыянт *псе-псе* (словы для падклікання кароў), гл.

Пускаць 'перастаць утрымліваць, дазваляць пайсці, зайсці і пад.' (Нас., ТСБМ, Бяльк., Варл., ТС), 'кідаць' (Варл.), *пукатэ* 'адступаць (пра зіму)' (малар., Нар. лекс., Сіг.); у спалучэннях: *пукатэць ікру* 'нераставаць' (ЛА, 1), *пукатэ рошч* 'пачынаць расці, пайсці ў рост' (Клім.), *пукатэць дзэраво* 'сплаўляць лес' (навагр., Нар. лекс.), *пукатэць агітацыю* 'агітаваць', *пукатэць вайну* 'пачынаць вайну' (узdz., Жд. 3), укр. *пукати* 'выпускаць, адпускаць, упускаць', рус. *пукать* 'прапускаць, адпускаць', дыял. *пукать икру* 'нераставаць', балг. *пускам* 'вызваляць, дазваляць пайсці, зайсці і пад.', макед. *пуска* 'тс'. Лічыцца

новаўтварэннем у адносінах да *пуціць* (< **pustiti*) у выніку дру-
гаснай імперфектывацыі (так ужо Брант, РФВ, 24, 143) па ўзору
лушчыць/лускаць і пад.; рэгулярныя формы: рус. *пуца́ть*,
польск. *puszczać*, серб.-харв. *пуштати*, славен. *puščati*, балг. *пу-*
щам, чэш. *rouštěti*, славац. *pušťať*, в.-луж. *pušćeć*, н.-луж. *pušciś*
(< **pustjati*). Гл. *пуціць*.

Пу́сла 'ўнутраны паветраны пузыр у рыбы': *оконь мая пу́сла*,
у карпа пу́сла моцная (воран., Сцяшк.). Паводле Цыхуна (Лекс.
балг., 52; гл. таксама Лаўчутэ, Балтызмы, 71), з літ. *puslė* 'тэ' (< *pūsti*
'дуць'), што зусім верагодна па лінгвагеаграфічных прычынах;
аднак параўн. балг. дыял. *пу́ска* 'мачавы пузыр у парасяці і мяса,
якое складваюць у яго' (< **пус(т)ка?*, інакш гл. БЕР 5, 860), што
дае падставы для рэканструкцыі дыялектызма **pustь-lo* (ад **pustь*,
гл. *пусты*), параўн. рус. дыял. *пу́сло́вье* (< *пустословье*). Ст.-бел.
пу́слиско 'рэмень ад сядла', *пу́слиско* 'тэ' не звязаны з папярэд-
нім словам і, паводле Булькі (Лекс. запазыч., 121), запазычаны
з польск. *puślisko* 'рэмень, што злучае стрэма з сядлом'. Сучас-
нае польск. дыял. *pusło* 'тэ', ст.-польск. *puślisko* 'тэ' Калашнікаў
(Этымалогія—1994—1996, 71) у сваю чаргу лічыць запазычан-
нямі з усходнеславянскіх моў, што выводзяцца з прасл. **putati*
(ад **putati* 'путаць'); гэта дапускае і Банькоўскі (2, 966). Да ска-
занага можна дадаць, што выкарыстанне путаў у блізкай да на-
званай функцыі назіраецца сярод вяскоўцаў і зараз.

Пу́ста 'нежылое памяшканне, пустата' (Ян.); параўн. серб.-харв.
пу́ста 'стэп', макед. *пу́ста* 'тэ', славен. *pusta* 'стэп; пустэльна',
пра старажытнасць якіх сведчыць і запазычанае венг. *puszta* 'тэ',
што, відаць, дае падставы для рэканструкцыі прасл. **pusta* 'бяз-
люднае месца, пустэльна' (субстантываваны прыметнік ад
**pustь*, гл. *пусты*).

Пу́стабрэх 'балбатун, пляткар' (ТСБМ; шчуч., Нар. лекс.;
карм., Мат. Гом.), *пу́стабрэх* 'сабака, што без патрэбы брэша;
пляткар, абманшчык' (Варл.), рус. *пустобрэх* 'балбатун, плят-
кар'. Да *пусты* (у значэнні 'непатрэбны, бессэнсоўны') і *бра-*
хаць (гл.).

Пу́стабяка 'пусты чалавек, што робіць пустое і гаворыць
пустое' (Варл.), *пу́стабе́ка* 'пусты чалавек' (лаг., Стан.), укр.
пустоб'яка 'пусты, разбэшчаны чалавек', рус. *пустобья́ка* 'той,

хто гаворыць пустое'. Да *пусты* ў значэнні 'несур'ёзны, легка-
думны' і *бя́ка* 'дрэнь' або *бя́каць* (*бе́каць*) 'плявузгаць, балба-
таць'. Інакш ЕСУМ (4, 639—640): з рус. *вя́каць* 'плясці, плявуз-
гаць'.

Пу́става́ць (*пустоваць*) 'быць пустым': *пу́ня пу́стувець* (Нас.,
ТСБМ, Шат.), 'гультаяваць, рабіць бескарысную справу' (Нас.),
пу́става́ць 'быць незанятым' (Варл.), *пустова́ць* 'быць незасея-
ным (пра поле)' (Выг.), 'быць пустым, нявыкарыстаным, бяз-
людным' (ТС), укр. *пустова́ти* 'паводзіць сябе несур'ёзна, га-
рэзнічаць', рус. *пустова́ть* 'не працаваць; распуснічаць', польск.
pustować 'стаяць пустым; жыць легкадумна, распусна; сваво-
ліць'. Да *пусты* 'незаняты; непатрэбны', з якога выводзяцца ўсе
астатнія значэнні; для польск. *pustować* 'жыць легкадумна, рас-
пусна; сваволіць' Банькоўскі (2, 966) дапускае зыходную форму
**pusto(to)wać* (ад *pustóta* 'легкадумнасць, свавольнасць', гл. *пу-*
стóта 'тэ'). Пра старажытнасць значэння 'быць (стаць) незаня-
тым, бязлюдным' сведчыць балг. *пусто́свам* 'праклінаць, пра-
маўляць кляцьбу *Да опустее! Пусто да стане!* і пад.' (параўн.
Тодараў, Stud. Etym. Brun., 1, 124).

Пу́стагало́вак 'бесталковы чалавек' (Жд. 2). Ад *пу́стага*-
ло́вы (гл. *пусты́*: *пустая галава́*), аформлена па прадуктыўнай
мадэлі на *-ак*, параўн. *пу́стаду́мак* 'неразумны чалавек' і пад.

Пу́стагліні́шча 'суглінак' (чач., Мат. Гом.). Да *пусты́* (гл.)
у значэнні 'неўрадлівы' і *глі́на* (гл.).

Пу́стаглу́м 'хто бескарысна марнуе грошы ці іншыя каштоў-
ныя рэчы' (Варл.). Да *глу́міць* 'псаваць, марнаваць', параўн.
пóпусту, *упусту́ю* (траціць грошы і пад.).

Пу́стагра́к (*pustohrāk*) 'чалавек ні да чога не здатны; непры-
датная рэч; самахвал, хвалько' (Чач.). Чачот (там жа) адносіць
да *грак* ("gawron, ptak"), відаць, пад уплывам слоў тыпу *сівагра́к*
'від птушкі'; параўн., аднак, бранск. *пустогра́ка* 'гультай', рус.
дыял. *пустогра́й* 'балбатун, насмешнік', *пустогра́йничать* 'гуль-
таяваць', што дазваляе суаднесці з *пусты́* 'непатрэбны, несур'ёз-
ны' і *граць* 'гуляць' або *гра́каць* 'шумець, крычаць' (< **grajati?*).

Пу́стагро́м (*пустогра́м*) 'балбатун' (свянц., Мат.). Да *пусты́*
(гл.) у значэнні 'бескарысны, непатрэбны' і *грыме́ць*, *гром* (гл.),
зыходным мог быць выраз **пусты́ гром*, г. зн. 'без наступстваў,
без дажджу'.

Пустадóлле ‘абложная зямля’ (ДАБМ, камент., 858). Да *пусты́* (гл.) ‘незаняты, незасеяны’ і *дол* ‘нізіна’, або, хутчэй, да *дóля* ‘частка’.

Пустадóмак ‘бестурботны чалавек, які не дбае пра дом, сям’ю, гаспадарку’ (ТСБМ, Янк. 1, Шат., Жд. 2; ушац., Пан. дыс.), ‘член сям’і, які не спрыяе дому, а цягне з яго’ (Варл.), *пустадóмец* ‘тс’ (Юрч.), *пустадóмка* ‘нядбайная гаспадыня’ (рагач., Нар. Гом.). Утворана ад *пустадóм* ‘бестурботны, не дбаючы пра гаспадарку’ (Нас., Бяльк., Касп., Гарэц.), першапачаткова, відаць, кароткі прыметнік на базе спалучэння *пусты дом* (гл. *пусты́*), параўн. сучаснае *пустадóмы* ‘нядбайны, ветраны’: *зараз багата маладых пустадомых* (ветк., Мат. Гом.), параўн. рус. дыял. *пустодóm*, *пустодóмок*, *пустодóмник* ‘тс’, укр. *пустодóмок* ‘тс’, паралельнае макед. *пустокукникъ* (*пустокукьникъ*) < *пуст* + *кука* ‘дом, хата’ (охрыдск., Макед. сб., 15, 59); у такім выпадку прыметнік *пустадóмны* (Нас.) — другасны.

Пустадóмак ‘чалавек, што робіць неабдуманая, легкадумны’ (Мат. Маг.). Відаць, пераасэнсаванае папярэдняе слова, параўн. *пустодóмок* ‘пустадомак’ (хойн., Мат. Гом.).

Пустадóліна ‘пусты, недалёкі чалавек, пустамалот’: *пёрстань тьбалиць*, *пустадóліна* (міёр., Нар. словатв.). Зыходны дзеяслоў **пустадóліць* ад *пусты́* (гл.) і **дэліць* няяснага паходжання, магчыма, экспрэсіўны варыянт ад дыял. *дзэлаць*, *дзела*, параўн. рус. дыял. *пусты́м дэлом* ‘хутка’, *с пусты́го дэла* ‘з-за дробязей, без прычыны’.

Пустазвóн ‘балбатун, несур’езны чалавек’ (ТСБМ). Відаць, да *пусты́* (гл.) і *званіць* у значэнні ‘гаварыць, брахаць’, параўн. рус. дыял. *пустозвóнка* ‘пра сабаку, які пастаянна брэша’.

Пустазéлле ‘самарослыя расліны ў супрацьлегласць культурным, агародным’ (ТСБМ), літаратурны адпаведнік рус. *сорнякі*, польск. *chwasty* ‘тс’. Ад *пусты́* (гл.) у значэнні ‘непатрэбны, шкодны’ і *зэлле* ‘дзікарастучыя некарысныя расліны’ (у супрацьлегласць зёлкам, якім прыісваюцца лекавыя ўласцівасці).

Пустальгá ‘легкадумны, пустагаловы чалавек’ (Нас., ТСБМ, Др.-Падб., Гарэц., Ян.), ‘балбатун’ (Жд. 3), ‘асоба з недарэчнай пустой гутаркай’ (Варл.), ‘пустадомак’ (клец., Нар. лекс.), ‘пустыя размовы’: *пустольгу несець* (Нас.), ‘пустая справа’: *ён толькі пустальгой займаецца* (ветк., Мат. Гом.), *пустольга* ‘нядбайны

чалавек, гультай’ (ПСл), ‘свавольнае дзіця’ (лун., Шатал.), *пустэ́льга* ‘пустагаловы, несур’езны чалавек’, параўн. рус. дыял. *пустольгá* ‘легкадумны чалавек; нешта несур’езнае’. Усё да *пусты́* (гл.), параўн. Фасмер, 3, 410; незвычайнае заканчэнне слова можна патлумачыць “пеяратыўным -l- суфіксам” (Бязлай, 3, 138), што выступае ў славен. *pustēla* ‘пусты чалавек’ і экспрэсіўнай фіналлю -gá (параўн. і рус. дыял. *пустольгá*, *пустергá*, *пустерьгá* ‘тс’). Зрэшты, знешняе падабенства да харв. *pustolegija*, *pustelegija* ‘нязносны сельскі хлапчук; авантурыст, разбэшчаны чалавек’, а таксама *pustelekatī* ‘сноўдацца’ дапускае і іншыя тлумачэнні.

Пустальгá₂ ‘пусташ’ (гродз., навагр., бабр., ЛА, 2), *пустэ́льга* ‘пустэча; запушчаны, занядбаны кут’ (Др.-Падб.), рус. дыял. *пустельгá* ‘неапрацаваная, незасеяная зямля’. Да *пусты́* ‘неапрацаваны, незагаспадараваны’ (гл.), параўн. серб. *пустолина* ‘дзікае месца, пустэча’, якое Сной (516) узводзіць да рэканструяванага **pustol* ‘тс’; суфіксацыя як у папярэднім слове; для *пустэ́льга* можна дапусціць азанчэнне суфіксальнага зычнага (*пустэ́ля* > **пустэ́лька* > *пустэ́льга*).

Пустальгá₃ ‘драпежная птушка’ (ТСБМ), ‘птушка *Falco tinnunculus*’: *пустальгá* як *той каршун* (петрык., калінк., рэч., Мат. Гом.), параўн. укр. *постильгá*, *постильгá* ‘тс’, рус. *пустельгá*, *пустерга*, смал. *пустольгá* ‘тс’, польск. *pustulka*, *pustólka*, *postolka* ‘тс’, славац. *postolka*, *pustovka* ‘тс’, чэш. *poštolka* ‘тс’, славен. *postólka*, *pustólka*, *pustolôvka* ‘тс’, серб.-харв. *postolka* ‘тс’. Слова няяснага паходжання. Меркаванні пра славянскае паходжанне звязваюць яго з **pustь* ‘пустынны’ (ад месца распаўсюджання) або фармальна атаясамліваюць з *пустальга₁* і *пустальга₂* (Фасмер, 3, 410), адсюль і абагуленая форма *pustel'ga* (Копечны, *Zakl. zâsoba*, 349). Банькоўскі (2, 966) для польскай і чэшскай назвы прапануе зыходнае **postola*, **postol'ka* (ад **po-stl-a-ti* ‘паслаць’) з другаснай адідэацыяй да **pusty* ‘пусты’, што семантычна цяжка давесці. Прапанаваная Ніканавым (ЭИРЯ, 2, 90—92) версія запазычання з цюркскіх моў (параўн. хакас. *постаргай* ‘жаўранак’, алт. *босторкой*, нагайск. *бозторггай* ‘тс’) не тлумачыць заходнеславянскія і паўднёvasлавянскія формы.

Пустамалот ‘балбатун; чалавек, які без сэнсу гаворыць, крычыць’ (ТСБМ, Шат., Варл.; бялін., Янк. Мат.; міёр., 3 нар.

сл.; карм., гом., Мат. Гом.), *пустамалоціць* ‘балбатаць, плявузгаць’ (Шат.). Ад *пусты́* (гл.) і *малаціць*; параўн. апісальнае народнае *пусты́я малатарня* пра такога чалавека.

Пустамеля́ ‘балбатун, несур’ёзны чалавек’ (ТСБМ; міёр., 3 нар. сл.), *пустомеля́* ‘тс’ (ТС), а таксама *пустамо́л* ‘тс’ (Цых.), сярод пісьменнікаў апошняю форму ўжываюць М. Лупсякоў, І. Шамякін; сюды ж укр. *пустомолка* ‘ханжа’, рус. *пустомеля́* ‘балбатун’. Ад *пусты́* (гл.) і *малоць* (гл.); паводле Сабалеўскага (Лекции, 186), **меля* — дзеепрыметнік ад *малоць*. Гл. Фасмер, 3, 411; параўн. наступнае слова.

Пустамлін ‘балбатун, несур’ёзны чалавек’ (слонім., Жыв. сл.), *пустамлён* ‘тс’ (ашм., Стан.). Ад *пусты́* (гл.) і *млн* ‘млын’, да ўнутранай формы параўн.: *лапочаи*, як *пусты млын* (стаўб., Матус.); другасна збліжанае з *млён* ‘кій у жорнах, якім іх прыводзяць у рух’.

Пустапарожні разм. ‘неабгрунтаваны, беспадстаўны, нікчэмны’ (ТСБМ). На базе фразеалагізма *пераліваць з пустога ў парожня*, г. зн. рабіць бескарысную справу; параўн. іншыя падвойныя “сінанімічныя” ўтварэнні тыпу *нагалабо́ску* ‘на босую ногу’ — паводле ўстойлівага спалучэння *голы і бо́сы*, г. зн. зусім бедны, і пад.

Пустапа́сам ‘без пастуха (пра жывёлу), без нагляду старэйшых (пра дзяцей і моладзь)’ (ТСБМ, Гарэц., Шат., Варл.; карэліц., Жыв. сл.), сюды ж *пустопа́сть* ‘самапасам’ (кам., Жыв. сл.), у *пустопа́и* ‘на самапас, у распусту (пусціць)’ (ТС), у *пустапа́и* ‘тс’: *пусцілі быдло і коні ў пустапа́и* (слонім., Арх. Бяльк.), *пустопа́и* ‘абложная зямля’ (ДАБМ, камент., 858), ‘пусташ’ (бяроз., ЛА, 2), *пустапа́сь* ‘тс’ (малар., ЛА, 2), укр. *пустопа́и* ‘без пастуха’; серб.-харв. *пустапа́и* ‘дзе кожны можа пасвіць’. Ад *пусты́* ‘бязлюдны’ і *пасці* ‘пасвіць’; у адносінах зямлі, якая “гуляе”, магчымы ўплыў дзеяслова *пахаць* ‘абрабляць, даглядаць’.

Пустапо́ле, *пустапо́ліца* ‘няўдобіца’ (ЛА, 2), *пустапо́ля* ‘тс’ (воран., Сл. ПЗБ). Ад *пусты́* ‘неўрадлівы, пусты’ (< **pustь* ‘тс’) і *поле*; кампазіту, вядомаму на паўднёвым захадзе Беларусі, адпавядае на поўдні *пустое поле* ‘тс’ (там жа), відавочна, старажытныя аграрныя тэрміны, параўн. беласт. *прастапо́ле*, ваўк. *прастапо́ль* ‘няўгноеная глеба’, адзначанае ў Статуце ВКЛ (Ластоўскі, Выбр. тв., 391); серб.-харв. *пусто́полье*, *пусто́польина*

‘пустка’. Семантычны паралелізм гл. у рус. дыял. *пустоковѣша* / *простоквѣша* ‘кіслае малако’.

Пустасмѣх ‘несур’ёзны чалавек, што часта і без прычыны смяецца’ (ТСБМ, Сцяц., Бяльк.; в.-дзв., Шатал.; стаўб., Нар. сл.; бялын., Янк. Мат.), ‘жартаўнік’ (ЛА, 3), *пустосмѣх* ‘тс’ (ТС). Ад *пусты́* ‘бессэнсоўны’ і *смех* (гл.), магчыма, праз стадыю ўстойлівага словазлучэння *пусты смех* ‘несур’ёзны, беспрычынны смех’: *і возьме нейкі пусты смех* (Колас) з пераносам назвы з’явы на яе носьбіта.

Пустаход ‘чалавек, які ходзіць бязмэтна; валацуга’ (Варл.). Ад *пусты́* ‘бязмэтны’ і *ход*, *хадзіць* (гл.).

Пустацв́ан ‘шавецкія абцугі’ (Скарбы). Запазычанне з рамесніцкай тэрміналогіі нямецкай мовы (з ідыш?); канец слова прыпамінае ням. *Zwang* ‘прыцягненне, прыціск’, што адпавядае прызначэнню (“скуру нацягвалі, бо ў яго захват шырокі”, там жа).

Пустацвѣт ‘кветка без завязі’ (ТСБМ, Варл., Бяльк., Цых., Сл. ПЗБ), *пустоцвѣт* ‘тс’ (ТС), параўн. рус. *пустоцвѣт*, дыял. *пустоквѣт* ‘тс’, укр. *пустоцвіт* ‘тс’. Ад *пусты́* ‘бясплодны’ і *цвет* (*квет*) (гл.).

Пуста́ш ‘пустка, незанятае месца’ (ТСБМ, Нас., Бяльк.), ‘незасеянае поле’ (Ян.), ‘няўдобіца’ (ЛА, 2; Сл. ПЗБ), ‘абложная зямля’ (ДАБМ, камент., 858), ‘вытаптанае месца’ (добр., Мат. Гом.), ‘неўрадлівае поле’ (чавус., Мат. Маг.), *пусто́ша* ‘запушчанае, занядбанае месца’ (Гарэц., Др.), *пуста́ша* ‘пустэча’ (бялын., Нар. сл.), укр. *пуста́ш* ‘тс’, рус. *пустошь* ‘тс’, польск. *pustosz* ‘тс’, чэш. *pustoš* ‘тс’, серб. *пуста́ш* ‘тс’, харв. *pústoš* ‘тс’, балг. *пуста́ш* ‘тс’, макед. *пустош* ‘пустыннае, бязлюднае месца’, ст.-слав. *поустошь* (Супрасльскі рук.). Прасл. **pustošь* утворана ад **pustь* ‘пусты’ (гл.); дзеясловы *пусто́шыць* ‘апусташаць, прыводзіць да запусцення’ (Нас., Шат.), *пуста́шыць* ‘знішчаць’ (Варл.) хутчэй за ўсё вытворныя, таксама як і ўкр. *пусто́шшати* ‘апусташаць’, польск. *pustoszyć* ‘тс’ выводзяць з **pust-* або як запазычанне з чэш. або ўсх.-слав. (Банькоўскі, 2, 966), чэш. *pustošiti* ‘тс’ (ад *pustoš*, Махэк₂, 501), серб.-харв. *pustošiti* ‘тс’, славен. *pustošiti* (< харв., Сной, 516), балг. *пусто́ша* ‘тс’, макед. *пустоши* ‘тс’. Аднак *пуста́шэць* ‘пусцець’ (Нас.) па фанетычных прычынах лічыцца запазычаннем з польск. *pustoszeć*, гл. Цвяткоў,

Запіскі, 2, 56; апошнія, паводле Банькоўскага (2, 966), “даробленае” да *pustoszye* ‘апусташаць’. Падрабязна Куркіна, 36. памяці Слаўскага, 155.

Пустка ‘пусташ, няўдобица; зямля, якая не апрацоўваецца’ (ТСБМ; палес., ЛА, 2; ТС, Сл. ПЗБ, Шат., Бяльк.), ‘нежылое, пакінутае памяшканне’ (Жд. 1, ПСл), ‘арэндны ўчастак зямлі, на якім няма ніякіх “дваровых выгод” (дома, хлявоў, агароджы і г. д.)’ (Яшк. Мяц.), *pústka* ‘апусцелая сямліба’ (Варл.), *пўсткі* ‘адсутнасць жывой істоты; уражанне нежылога памяшкання’ (Мядзв.), *пўсткэ* ‘пустая зямля’ (Сцяц.), *пўстка* ‘беспарадак’ (Нік. Очерки), ‘пусты арэх’ (Нас.), *пўсткі* ‘глупствы; пустата, адсутнасць грошай’: *пўсткі в кишэні* (Нас.), укр. *пўстка* ‘нежылы, пакінуты дом; частак зямлі, які належыць асобе, што выбыла з сельскай абшчыны’, рус. дыял. *пўстка* ‘пусташ; пустое, закінутае жыллё’, польск. *pustka* ‘бязлюднае месца; нежылы дом; разваліна’, чэш. *poustka* ‘пустое месца, адлог’, ст.-чэш. *pústka* ‘пусташ’. Утворана ад *пўсты* ‘парожні, бязлюдны, непатрэбны’ (**pustь*); параўн. *пўста* ‘нежылое памяшканне; пусташ; пустата’ (гл.).

Пустота ‘пусты, легкадумны чалавек’ (ТС), параўн. укр. *пўстота* ‘свавольства’; збор. ‘гарэзнікі’, польск. *pustota* ‘пустата ў галаве, легкадумнасць, свавольства’. Арэальнае семантычнае ўтварэнне ад *пўсты* ‘несур’эжны, легкадумны’, цэнтр якога з акцэнталагічнага пункту погляду, магчыма, знаходзіўся на польскай тэрыторыі, параўн., аднак, у польскай падольскай гаворцы “*swawola w znaczeniu tak obszerném i niewłasciwém, że i wybicie okna i ukradzenie koni lub opalenie domu zgówno pustotą pazywają*” (Крэмер, *Słowniczek*, 311), што сведчыла б пра ўсходнеславянскі цэнтр інавацыі; паралельнае да *пўстатá* ‘пустая, парожняя прастора’ (ТСБМ, Нар. словатв.), ‘неўрадлівае поле’ (шкл., Мат. Гом.), укр. *пўстотá* ‘тс’, рус. *пўстотá* ‘тс’, польск. *pustota* ‘тс’, в.-луж. *pustota* ‘тс’, чэш. *pustota* ‘тс’, славен. *pustóta* ‘неапрацаванае, закінутае поле’ (з 1286 г., гл. Бязлай, 3, 138), балг. *пўстотá* ‘пустая, незанятая прастора’, макед. *пўстотија* ‘тс’. Усё да **pustь*, ад якога, магчыма, прасл. **pustota*. Параўн. *пўстэча* (гл.).

Пустоўшчына экспр. ‘негаспадарлівы чалавек’ (ПСл). Архаізм, параўн. ст.-бел. *пўстовицина/пўстовицына* ‘неапрацаваны кавалак зямлі’, *земля пўстовская* ‘пустэча, пустка’ (Статут 1588), *пўстовицина* ‘незаселены, неапрацаваны ўчастак зямлі’ (Ст.-бел.

лексікон), *пўстовицизна* ‘тс’ (< польск., Булыка, Лекс. запазыч., 78), *пўстоўская* (*пўстовскія*) тлумачыцца як “выморочныя імушества”, укр. *пўстовицина* ‘апусцелая сямліба, пусташ’, параўн. рус. *пўстовой* ‘пусты, вольны, нікім і нічым не заняты’. Да *пўставáць*, *пўсты* (гл.).

Пўстрэ́к ‘урок’ (ПСл). Гл. *пўстрэ́к*.

Пўсты́ — у розных значэннях (ТСБМ), паводле Шымкевіча (Покажчик, 228), ‘нічога не ўтрымліваючы ў сабе, нічым не заняты, парожні’; ‘благі, кепскі, дрэнны’ (ТС), ‘парожні; неўрадлівы, нядобраякасны; галодны; легкадумны’ (Ян., Сл. ПЗБ), ‘слабы’ (лельч., Нар. лекс.), ‘худы’ (петрык., Мат. Гом.), ‘неўрадлівы’ (ПСл), ‘бесталковы’ (Жд. 2), ‘неаплоднены’ (ТС), *пўсты́* ‘незаняты; непатрэбны, некарысны’ (Варл.), *пўстóе* ‘дрэннае ў паводзінах’ (Ян.); сюды ж спалучэнні: *пўстáя гліна* (у ганчарстве) ‘недастаткова вязкая гліна’ (клец., Нар. словатв.), *пўсты́ дзень* ‘час, неспрыяльны для ўраджаю’ (Сцяшк. Сл.), *пўсты́я дні* ‘апошнія квадра месяца’ (астрав., іўеў., Сл. ПЗБ), *пўстóја жы́та* ‘жыта, у якім не наліліся каласы’ (Варл.), *пўстóе нóле* ‘няўдобица’ (ЛА, 2; гл. *пўстáпóле*), *пўстэ́е слóво* ‘лаянкавае, дрэннае слова’ (ТС), ст.-бел. *пўстая рука* ‘асоба, якая не мае законных спадчыннікаў’ (Гарб., Ст.-бел. лексікон), паводле Статута 1588, ‘уласнік маёмасці, які не меў наследнікаў па закону’ (пры адсутнасці тэстамэнта маёмасць лічылася вымарачнай і пераходзіла ў дзяржаўную казну, гл. *пўстоўшчына*); *пўстая вдова* (*жона*) ‘бяздзетная жанчына’ (Гарб., Ст.-бел. лексікон). Параўн. укр. *пўстий* ‘парожні; пусты, дрэнны, бессэнсоўны, легкадумны; непатрэбны, бескарысны’, рус. *пўстой*, польск. *pusty*, чэш., славац. *pustý*, в.-луж., н.-луж. *pusty*, славен. *pust*, серб.-харв. *пўст*, балг., макед. *пўст* ‘пусты, парожні; пракляты’, ст.-слав. *пóустъ* ‘закінуты, бязлюдны’. Прасл. **pustь* ‘пусты, бязлюдны, закінуты’ параўноўваюць са ст.-прус. *pausto-* ‘дзікі’ (у кампазіце *pausto-catto* ‘дзікі кот’), роднасным ст.-прус. *paustre* ‘дзікае месца, пушча’, што ўзыходзяць да і.-е. **pausto-*, дзеепрыметнік ад **pausē/o*, што захавалася ў грэч. παύω ‘спыняю, затрымліваю’ (адсюль і лац. *pausa*, гл. *паўза*), гл. таксама *пўсціць* (Сной, 516; Фасмер, 3, 411; Чарных, 2, 85; Глухак, 513 і інш.). Мартынаў (Этымалогія—1982, 9) дадае сюды ст.-прус. *paustocaičan* ‘дзікі конь’ і ўзводзіць **pustь* да і.-е. **peu-/po-* з дэтэрмінантам -s-

як у лац. *pūrus* < **pausos* ‘чысты; пусты; цнатлівы; дзікі’, што, мажліва, адлюстравалася ў чэш. *pouchlý* ‘пусты’, славен. *puhel* ‘тс’. Жуйкова (Беларусіка, 19, 102) рэканструюе зыходную семантыку **pustь* ‘неасвоены, дзікі, неўпарадкаваны’, на базе якіх развілося значэнне ‘парожні’ праз прамежжавую ступень ‘які не адчуў уплыву людзей; чужы; варожы’. Спецыяльна гл. Куркіна, 36. памяці Слаўскага, 155.

Пусты́нник ‘посуд, іншы раз плецены’ (горац., Дзіц. фальк., 631). Магчыма, звязана з літ. *pūstinis* ‘выдуўны, дуты’, параўн. *pūstinės kėlnės* ‘галіфе’, г. зн. шырэйшы ў сярэдзіне, пукаты.

Пусты́ня ‘бязлюдная і бязлесная прастора’ (ТСБМ, Варл.), ‘пустац, няўдобіца, неўрадлівае поле’ (ЛА, 2; ПСл; бялын., Мат. Маг.; Ян., Жд. 1), ‘некранутая мясціна’ (ТС), ‘няўгноенае поле; пустыр’ (Сл. ПЗБ), ‘хата, у якой не жывуць’ (ПСл); ‘пусты, несур’ёзны, распушчаны чалавек’ (пін., Нар. лекс.; Жд. 1), ‘негаспадарлівы чалавек, пустадомак’ (ПСл, Нас., ТС), ‘лгун, балбатун, жартаўнік’ (Варл.; паст., глыб., Сл. ПЗБ), ‘воўк, звер’ (Бяльк.), ‘пушча’: *Царскія палацы оставил еси Густую пустыню возлюбил еси* (рэч., Груз.), *пустынь* ‘неўрадлівая глеба’ (бярэз., Сл. ПЗБ); параўн. укр. *пустыня* ‘бязлюдная мясціна; глупства’, рус. *пустыня* ‘бязлюдная мясціна’, польск. *pustynia* ‘бязлюдная мясціна, пустка’, чэш. *pustina* ‘пустац’, в.-луж., н.-луж. *puscina* ‘бязлюдная мясціна’, славен. *pustinja* ‘пустое, бязлюднае месца’, серб.-харв. *пустања* ‘тс’, балг. *пустыня* ‘вялікая прастора з беднай расліннасцю; пракляцце’, макед. *пустина, пустыња* ‘тс’, ст.-слав. *поустыни* ‘бязлюддзе’. Прасл. **pustynji* ад прыметніка **pustь*, гл. *пусты* ‘дзікі, бязлюдны’; паводле Жуйковай (Беларусіка, 19, 103), архаічным было і ацэнчнае значэнне ‘паганы’, адлюстраванае, напрыклад, у *пустыня* ‘воўк’ і балг. дыял. *пустыня* ў адносінах да жывёлы: “Зашто биеш кравата?”. А она рэкла: “Зашто да е не бием таа пустыня” (Сб.НУ, 38, 56).

Пусты́р ‘абложная зямля; незасеянае месца’ (ДАБМ, ТСБМ, Цых.), ‘голае поле’ (брасл., Сл. ПЗБ); сюды ж *пусты́рник* ‘пустка’: *у нас і добрая зямля, і пусты́рнікі* (светлаг., Мат. Гом.). Ад *пусты* (< **pustь*), паралелі: рус. *пустырь* ‘закінуты куток, пустац’, серб.-харв. *пуста́ра* ‘пустац, стэп’, ст.-прус. *paustre* ‘пустац, дзікае месца’, параўн. таксама Мартынаў, Этимология—1982, 9.

Пусты́рник ‘сардэчнік’ (в.-дзв., смарг., лудз., Сл. ПЗБ), ‘чорны паслён’ (ТС). Запазычана з рус. *пусты́рник* ‘сардэчнік’ (ад *пустырь* ‘закінуты куток, пустац’, дзе расце), параўн.: *пусты́рник у нас называюць глухая крапіва* (смарг., Сл. ПЗБ).

Пусты́льник ‘самотнік, пустыннік’ (ТСБМ, Нас., Сл. ПЗБ, Шат., Яруш., Бяльк.): *аб’явіўса ў лесе велікі пусты́льник* (Сержп.), ст.-бел. *пустелникъ* ‘тс’. Запазычанне з польск. *pustelnik* ‘тс’, гл. Цвяткоў, Запіскі, 2, 57 (рэфлекс *э* на месцы *ь*); Булыка, Лекс. запазыч., 175; польск. *pustelnik* < *pustylnik, pustynnik* (l у выніку дысіміляцыі *ln* < *nn*) ад *pustynia* (Банькоўскі, 2, 966); спецыяльна гл. таксама Дэптухова, JP, 1972, 207—211. Іншага паходжання *пусты́льница* ‘пустадомка’ (ТС), гл.

Пусты́льня ‘адасобленае месца, пустка, пустыня’ (Нас., Бяльк.; Шат.), ‘закінуты, занядбаны куток, месца толькі для пустынніка’ (Др.), ‘вялікі будынак’ (Жд. 1), *pustelnia* ‘вялікая і няўтульная хата’ (Варл.). Запазычана з польск. *pustelnia* ‘тс’ (Цвяткоў, Запіскі, 2, 57), апошняе, паводле Банькоўскага (2, 966), наватвор Славацкага (1847) на базе *pustelnik*, гл. папярэдняе слова.

Пусты́ча ‘пустата’ (Шат.), *пусты́ча* ‘пустка, пустац, пустаполица’ (ТСБМ; ЛА, 2; чэрв., Сл. ПЗБ; любан., Нар. словаг.; Сл. Брэс.), ‘неўрадлівае поле’ (Янк. 1, Жд. 1), *пусты́ча* ‘адзіноцтва, несуществнасць’ (Варл.), ‘несамастойны, несур’ёзны, пусты чалавек’ (маг., Янк. Мат.; Жд. 1., Янк. 1), *пусты́ча* ‘пусты, бяздумны чалавек; распуста’ (ТС, Ян.). Трубачоў (Слав. языкозн., V, 182, 187—188) на аснове адпаведнасці серб.-харв. *пустоћа* ‘пустата’, славен. *pustoča* ‘тс’ рэканструюе **pustotja* ў якасці праславянскага дыялектызма; формы з палаталізацыяй, распаўсюджаныя пераважна на ўсходнім Палессі, хутчэй за ўсё, другасныя, узнікшыя ў выніку адштурхоўвання ад украінскай дэпалаталізацыі.

Пусты́льница ‘пустадомка’ (ТС). Ад *пусты* ‘несур’ёзны, бяздумны’ (< **pustь*), збліжанае з *пусты́льня* (гл.); параўн. укр. *пусты́льница* ‘самотніца, пустыніца’.

Пусты́еля ‘абложная зямля’ (ДАБМ, камент., 858), параўн. укр. *пусты́еля* ‘пустыня’, славен. *pustela* ‘пусты чалавек’, макед. *пустелија* ‘пустое месца, пусты край’. Утворана ад *пусты* ‘незаныты’ (< **pustь*), адносна суфіксацыі гл. Слаўскі, SP, 1, 109.

Пусты́ць ‘дазволіць рухацца; кінуць; пакінуць у спакоі; адпусціць, адлажыць’ (Сл. ПЗБ, Сержп., ТС, Яруш., Бяльк.), ‘даць,

вызваліць месца, праход, дарогу' (кір., Нар. сл.) у спалучэннях: *пусціць гόлас* 'падаць голас' (Гарэц.), *пусціць на вецер* 'зачараваць, праклясці, выкарыстоўваючы вецер як сродак пераносу пракляцця' (мін., Жыв. сл.), сюды ж *пусціцца* 'пайсці; дазволіць сабе нешта; пачаць расці' (Сл. ПЗБ), *пусціцца ў абўзу* 'пайсці ў блуд' (Бяльк.), *пусціцца сарамá* 'згубіць сорам' (Шат.), параўн. укр. *пустіти*, рус. *пустить*, польск. *puścić*, чэш. *rustiti*, славац. *rustiti*, в.-луж. *pusćić*, н.-луж. *pušćiš*, славен. *pústiti*, серб.-харв. *пустити*, балг. *пусна*, макед. *пушти*, ст.-слав. *поустити*. Прасл. **rustiti* ад **rustь* (гл. *пусты*), гл. Фасмер, 3, 405; Бязлай, 3, 138; Шустар-Шэўц, 2, 1194; першапачатковае значэнне 'зрабіць вольным, вызваліць' (Чарных, 2, 84) або 'кінуць, пакінуць без людзей', што, на думку Сноя (516), адлюстроўвае качавы спосаб жыцця; апошняе можна аднесці і да прымітыўнага (падсечна-агнавога) спосабу апрацоўкі зямлі, якую пакідалі без увагі пасля выкарыстання, бо яна ўжо была пустая, неўраджайная (Махэц, 501). Гл. таксама *пускаць*.

Пусцяваць (*pusciewáci*) у формуле звороту пад час куцці: "gospodarz stuka w ścianę chaty i odwraca się do okna z wołaniem: Moróz, moróz, chodzi kuciu pusciewáci (а. kuciwáci)!" (Маш.). Няясна; відаць, вытворнае ад *пусты* (гл.), г. зн. 'апусташаць'; магчыма, у формуле захавалася архаічная семантыка **rustiti* 'зрабіць пустым', адпаведна, як вынік імперфектывацыі, *пусцяваць* 'рабіць пустым'.

Пусцяк 'нежылое памяшканне' (шчуч., Сл. ПЗБ), *на пусцяка* 'ўпустую' (Ян.), параўн. рус. *пустяк* 'дробязь, глупства' і бел. *пусцякóвіна* 'тс' (< рус.). Ад *пусты* (гл.).

Пуся 'дрэнны чалавек' (хоцім., Мат. Маг.). Няясна; магчыма, звязана з літ. *pusė* 'палавіна', *pusėtinai* 'звычайны, пасрэдны', да семантыкі параўн. *ničógi* 'ніякі, дрэнны' (гл.); параўн. таксама рус. дыял. *путья* 'разгублены чалавек', што, магчыма, звязана з *путька* 'індык', параўн. драг. *путья* (дзіцячае) 'курачка' (тады *пуся* < *пуця*, як *кося* 'конік' і інш. дзіцячыя словы са "спешчанай" палаталізацыяй).

Пу́та 'вяроўка, якой звязваюць пярэднія ногі каня, калі ён пасецца' (ТСБМ, Бяльк., Шат., Сл. ПЗБ), *пу́то* 'тс' (Нас., ТС; мазыр., 3 нар. сл.; Бес.), мн. л. *пу́ты* 'тс' (Гарэц.), 'аковы, кайданы' (Булг.), *пу́та* 'нізка (грыбоў, рыбы і інш.)' (ЛА, 1; Сл. ПЗБ),

'непісьменны чалавек' (Жд. 3), *пу́то*, мн. л. *пу́та* 'жалезныя хамуцікі, якімі прымацоўваецца вась да насаду ў возе' (Сіг.), *пу́то* 'рэгулятар на канцы дышла плуга; жэрдкі, што звязваюць кроквы вышэй паловы іх даўжыні' (Тарн.), у выразе *наша пу́то пасці* — пра чаргу пасвіць карову і інш. (тут *пу́та* перадаецца як знак чаргі) (жытк., Мат. Гом.); параўн. укр. *пу́то*, мн. л. *пу́та* 'пу́та, кандалы', рус. *пу́то*, мн. л. *пу́ты* 'пу́та; бесталковы чалавек', польск. *pȩto*, мн. л. *pȩta* 'аковы, кайданы', чэш. *pouto*, мн. л. *pouta* 'тс', славац. *pu̧to* 'тс', в.-луж. *puto*, н.-луж. *pyto* 'тс', славен. *po̧ta* 'спражка', серб.-харв. *пу́то* 'пу́та'. Прасл. **po̧to*, мн. л. *po̧ta*, вытворнае ад **pȩti*, **pȩno* 'нацягваць, напінаць', гл. *пяць*, *пну*, роднаснае ст.-прус. *paņto* 'пу́та, кайданы', літ. *pa̧ntis* 'тс', лат. *pineklis* 'пу́та, аковы', літ. *spa̧ndyti* 'нацягваць', ням. *spannen* 'тс', *spinnen* 'прасці' (Фасмер, 3, 412; Бязлай, 3, 95 і інш.). Гл. таксама *пу́таць*.

Пу́тала 'пу́та' (свісл., Сяшк. Сл.). Аддзяслоўны назоўнік ад *пу́таць* (гл.) — 'тое, чым пу́таюць'; параўн. рус. *путло́* (ад *пу́то*, Праабражэнскі, 2, 155; Фасмер, 3, 412).

Пу́таніна 'блытаніна' (Гарэц., Шат.). Да *пу́таць* 'пу́таць; блытаць' (гл.).

Пу́таніца 'курачка, якая нясе яйкі ў розных месцах' (ст.-дар., Жыв. НС). Хутчэй за ўсё, ад *пу́таць* 'блытаць; уведзіць у зман', магчыма, на базе пераасэнсаванага *пу́тачка* 'курачка', *пу́ця* 'курачка' (гл.).

Пу́танка 'рыбалоўная сетка' (гом., нараўл., Мат. Гом.), *пу́танка* 'хустка' (ДАБМ, камент., 946), параўн. таксама рус. смал. *пу́таніца* 'доўгая сетка' (Мат. Смал.), *пу́тка*, *пу́танка* 'тонкая сетка'. Да *пу́таць* 'блытаць'.

***Пу́таўка** (*пу́тоўка*) у выразе *нема пу́тоўкі* — пра адсутнасць карысці, выніку (ТС). Да *пуць* 'дарога; лад, парадак' (Нас.), параўн. *без пу́ця жывё* 'бесталкова' (Ян.) і пад.

Пу́таца 'шумець, пеніцца' (іўеў.). Лаўчутэ (Балтизмы, 49), са спасылкай на Вяржбоўскага, выводзіць з літ. *putóti* 'пеніцца'. Гл. таксама *пу́ты* 'пена'.

Пу́таць 'звязваць ногі путам; блытаць' (ТСБМ, Нас., Сл. ПЗБ, Бяльк., ТС), 'збіваць з толку; гаварыць блытана, непаслядоўна' (Нас., Бяльк., Шат.), 'пяцляць' (ТС), укр. *пу́тати* 'надзяваць пугты', рус. *пу́тать* 'пу́таць, блытаць', польск. *pȩtać* 'надзяваць пу-

ты, кайданы', чэш. *poutati* 'тс', славац. *putat* 'тс', в.-луж. *putać* 'тс'. Арэальная паўночнаславянская інавацыя ад **poto*, гл. *пўта*, другасныя значэнні, магчыма, пад уплывам **pote* 'пуць, шлях; толк'; параўн. фразеалагізм *зводзіць з пуці* 'збіваць з толку, блытаць', сюды ж *пўтацца* 'сноўдацца; блытацца', рус. *пўтаться* 'тс', польск. *petać się* 'настойліва нечым займацца; поўзаць, блытацца пад нагамі' (апошнія значэнне, паводле Банькоўскага, 2, 539, — з рускай).

Пўтачка 'курачка': *пўтачка, пўтачка, сёла прр прр* (гавораць, калі хочуць злавіць курыцу (барыс., LKK, 16, 187)). Грынавяцкене і інш. (там жа) звязваюць з літ. *putūtė* 'тс'; Лаўчутэ (Балтизмы, 147) адносіць да слоў, балтыйскае паходжанне якіх недастаткова аргументаванае. Гл. *пўця* 'курыца'.

Пўтка 'пяцелька (у адзенні)' (добр., Мат. Гом.). Гл. *пўцца* 'тс'.

Пўтнік 'баравік, які расце пры дарозе' (ельск., Жыв. сл.), рус. дьял. *пўтнік* 'ядомы грыб'. Да *пўць* 'дарога', параўн. *трыпўтнік* 'расліна *Plantago L.*' (< **прыпўтнік*), рус. *подорожник* 'тс'. Магчыма, ад *пўтны*, 'каштоўны, сапраўдны', параўн. *праўдзівік* 'баравік' (гл.).

Пўтніна 'гультайка' (чач., Мат. Гом.), 'свавольнік' (Юрч. Фраз. 1), *пўтніца* 'тс' (там жа), рус. *пўтніца* 'распутная жанчына'. Ад *пўтны* 'спраўны, здольны' (гл.) з супрацьлеглым значэннем, параўн. смал. *пўтніна* 'штосьці добрае, прыдатнае для працы', магчыма, у выніку збліжэння з *пўтацца* 'бадзяцца', гл. *пўтаць*.

Пўтны, 'талковы, разумны, здатны, кемлівы' (ТСБМ; Ян.; Сл. ПЗБ; стаўб., Нар. сл.; гом., Нар. словатв.; бялін., Янк. Мат.), 'спраўны, слушны, выгодны' (Нас., Яруш.), 'разважлівы' (жлоб., Мат. Гом.), 'варты, каштоўны, добры' (ТС), *пўтніі* 'здольны, спраўны' (Юрч. Фраз., 1), сюды ж *пўтна* 'слушна, добра, дарэчы' (Гарэц., Др.-Падб., Бяльк.), *пўтнёй* 'талковей, ясней' (рагач., Сл. ПЗБ), 'зручней, лепш' (чач., Мат. Гом.), параўн. укр. *пўтніі* 'талковы, прыстойны, слушны', рус. *пўтний* 'разумны, спраўны, прыстойны, карысны', польск. *patny* 'падарожны', чэш. *routní* 'вандроўны, багамольны', в.-луж. *rični* 'дарожны', славен. *roten* 'падарожны, дарожны', серб.-харв. *путни* 'тс', балг. *пўтен* 'тс', макед. *патен* 'тс'. Да **пўць* 'шлях, дарога' (гл. *пўць*), усходнеславян-

ская семантычная інавацыя 'разумны, талковы' на базе ўтварэння тыпу рус. *путём* 'так, як трэба' (Мяркулава, Этимология—1986—1987, 145), фразеалагічных спалучэнняў *без пуця* 'бязладна, неразумна' (Нас.), параўн. *бяспўтны* 'непрыстойны, распусны', з чаго выводзяць значэнне 'лад, парадак; толк, розум', *пўцьцё* 'дабро' (Бяльк.); параўн., аднак, серб. *пўтан* 'правільны, справядлівы, разумны' (Вук), якое можа разглядацца як русізм. Грынавяцкене і інш. (LKK, 16, 187) у ашм. *пўць* 'галава, розум' (*о́сьмь-дзесяць маіць, а пўцю маіць*) бачаць запазычанне з літ. *putė* 'курыца', перан. 'разуменне', што вельмі сумнеўна, гл. таксама *пўціць, пўціць* і пад.

Пўтны, ў спалучэннях тыпу ст.-бел. *пўтний слуга* 'слуга пры каралеўскім двары; чыноўнік, які выконваў розныя даручэнні' (Ст.-бел. лексікон), *пўтныя бояры* і пад. Ад *пўць*, параўн. ст.-бел. *пўць* 'паход; дарога' і польск. *szózka putny* 'ў ВКЛ чалавек, які быў пасыльным'; паводле Карскага (1, 282), узыходзіць да ст.-слав. *пўтънь* у выніку зацвярдзэння зычнага *т* перад суфіксам *-ьн-*.

Пўтня, 'вядро, у якім трымаюць ваду ў хаце' (кобр., Жыв. сл.), параўн. укр. *пўтня* 'бочка', *пўтніна* 'пасудзіна для малака, цэбар для прыгатавання авечага сыру', польск. *putnia* 'вялікае драўлянае вядро, цэбрык', чэш. *putna* 'тс', славац. *putn'a* 'тс', харв. *putna* 'тс', серб. *пўтуња* 'скрынка з дошак для пераносу гною, вінаграду, попелу'. Запазычанне, у якасці крыніцы падаюць ням. *putina* 'тс' (Брукнер, 449) або ням. бавар. *putten* (літаратурнае *Bütte*) (Махэк₂, 501); паводле Банькоўскага (2, 968), "pasterskie słowo karpackie", што разам з венг. *puttony* паходзіць з рум. *putină* 'цэбар', той жа карань у рум. *putinei* 'маслабойка'; апошнія суадносяцца з с.-лац. *butina* 'цэбар' (< лац. *buttis* 'пасудзіна', Фурлан—Бязлай, 3, 139); Скок (3, 87) у якасці крыніцы дапускае як ст.-в.-ням. *putinna, budina*, так і грэч. *πυτινή, βυτινή*, або іх кантамінацыю, аднак абедзве формы ўзыходзяць да грэч.-лац. *butina*.

Пўтня, 'скрутак накроеных лык' (ТС), 'лыка ці лазовая кара для падплетання лапцёў' (ТС). Гл. *пўця* 'тс'.

Пўтра, 'кіслая мучная страва, саладуха' (ТСБМ, Яруш.; в.-дзв., паст., брасл., віл., Сл. ПЗБ; мядз., Нар. словатв.; полац., Нар. сл.; Янук.; Нік., Очерки; Касп., Бяльк., ТС), 'цура' (в.-дзв., Сл. ПЗБ), 'нясмачная, някасная страва' (брасл., в.-дзв., Сл. ПЗБ), 'страва

з прасеянай жытняй мукі, заквашаная і запраўленая расцёртымі ягадамі' (Малч.), 'усё, што робіць ежу крухмалістай' ("как бы пудрит") (Шн., 3), 'рэдкаая грязь, балота', 'раска на вадзе, якую ядуць качкі' (гродз., ABSI, 9, 118), н. р. *пўтро* 'саладуха' (ТС), сюды ж *пўтра́ны* 'саладушны, зроблены з пўтры' (Касп.), *пўтра́нъй* 'густы' (гарад.; Нар. лекс.), параўн. укр. *пўтра* 'страва з вараанага ячменю і салодкага квасу', рус. *пўтра*, *пўтра*, *пўтро* 'пойла з мукой; пшонная каша з маслам'. Запазычанне, у якасці крыніцы часцей за ўсё называецца літ. *putrà* 'рэдкаая каша; поліўка; пойла', лат. *putra* 'тс' (Блесэ, SB, 5, 17—18, з літ-рай; Фасмер, 3, 413; гл. таксама Лаўчутэ, Балтзмы, 21, з літ-рай); бел. *пўтра* ("родь худага супа") збліжаў з эст. *pudder*, *puddro* 'каша' яшчэ Шымкевіч (Шымк. Собр.), параўн. таксама фін. *puuro* 'страва з мукі', крыніцай запазычання якіх лічацца балтыйскія словы, што выводзяцца ад *pūsti* 'ўздувацца, набухаць' (Фрэнкель, 681). Паводле Непакупнага (ABSI, 9, 118), гэта матывацыя пацвярджаецца ў адносінах да геаграфічных тэрмінаў, параўн. палес. *здўховіна* 'дрыгва'; Тапароў зыходным для гідронімаў з элементам *put-r-* лічыць значэнне 'нешта разлезлае, няўстойлівае, нізкаякаснае' і адносіць сюды літ. *pūtryti*, *putrōti* 'чмякаць', *pūtarnoti* 'плявузгаць', лат. *putrāt*, *putruōt* 'тс', а таксама рус. *пўтриты* 'лаяць' ("что-то вроде 'разнести в пух и прах', 'стереть в порошок', 'размазать'"), што ўзыходзяць да і.-е. *peu-*, **rou-*, **rū-* з элементам *-r-* і семантыкай 'успухаць, раздавацца, разрэджвацца' і 'гніць, раскладацца' (Балто-слав. иссл., 1988—1996, 277). Параўн., аднак, заўвагу Віцьбіча: "Пўтра — усяго толькі нацыянальная латышская *зацірка*, якую часта можна спаткаць на сталі латышскіх беднякоў" (Польмя, 1998, 3, 258), а таксама гродз. *пўтра* (Цых.), *пўтра* (Скарбы) 'пацяруха': *перацёрлі мышы зерне ў кублі, адна пўтра*, што дазваляе хаця б для часткі слоў дапусціць сувязь з *церці*, *тру* (гл.).

Пўтра₂ 'лёгкія' (мазыр., Шатал.). Няясна; магчыма, звязана з **otrь* 'унутранасці', параўн. *пўтро* 'сярэдзіна, вантробы' (гл.), *вакўша* 'пачонка', *лёгкўша* 'лёгкія'.

Пўтра₃ 'пацяруха' (Цых.). Гл. *пўтра* 'тс'.

Пўтрыць 'біць, даваць прачуханку' (віц., Нар. сл.); сюды, відаць, *putryć*: Światy Alaksiej lemiaszu putryć, Błahawieszczenie

зогувае́с (леп., Федар. 8), якое памылкова тлумачыцца як 'падрыхтоўваць, рыхтаваць' (там жа, 307), параўн. укр. *пўтрити* 'валіць (пра дым); лаяць, распякаць', рус. *пўтрить* 'лаяць, выгаворваць'. Няясна; магчыма, звязана з *пўтра*; (гл.).

Пўтрыш 'шворан' (слонім., Сл. ПЗБ). Няясна; як тэхнічная дэталі хутчэй за ўсё запазычана з нямецкай, параўн. с.-в.-ням. *puterich* 'шланг' і пад.

Пўцца 'прывязка ў цэпа' (ашм., Сл. ПЗБ), *пўцо* 'тс' (ДАБМ, камент., 829), *пўцо* 'тс' (смарг., Сцяшк. Сл.), *пўцца* 'тс' (Бяльк.), *пўцца* 'гафтакка' (Ян.), *пўцца* 'пяцелька' (ветк., Мат. Гом.), 'вешалка (у паліто)' (Мат. Гом.), параўн. рус. *пўце*, *пўцо*, *пўца*, *пўцо* 'прывязка ў цэпа; раменьчык на нагах лоўчых птушак', польск. *peśca*, *peśca* 'раменьчык на ножках лоўчага сокала', ст.-польск. *peśca* 'тс' (XVI ст.), ст.-чэш. *pūtce* 'кайданкі', н.-луж. *puśco* 'тс', харв. *pūse*, мн. л. *pūsa* 'перавязка на ногі авечак, кароў; пяцелька' (памянш. ад *pūto* 'пўта', Скок, 3, 65). Гл. *пўта*.

Пўтч 'мянеж, рокаш' (ТСБМ). Запазычана праз рус. *пўтч* 'тс' з ням. *Putsch* 'тс', упершыню ў значэнні 'дзяржаўны пераварот' адзначана ў Швейцарыі (1431 г.); паходзіць ад гукапераймання, першапачаткова 'штуршок, удар', параўн. харв. *državni udar*, *puć* 'тс' (Глухак, 510).

Пўты 'пена' (іўеў.), польск. дыял. *puty* 'тс'. Лаўчутэ (Балтзмы, 49) са спасылкай на Вяржбоўскага выводзіць з літ. *putà*, мн. л. *pūtos* пена'.

Пўўка 'ёрш, *Aserina serena* L.' (леп., ЛА, 2). Няясна, відаць, гукапераймальна назва, параўн. літ. *pūkis*, *pūkys* 'тс', ням. прус. *Peike* 'тс', укр. *пўкавка* 'альхоўка, *Rhodeus sericeus amarus*', польск. *rikawka* 'тс' і пад. Матывацыю гл. пад *пўкас*.

Пўх₁ 'мяккія варсінікі; падсілка шэрсці, поўсць' (ТСБМ, Нас., Сцяшк. МГ, Бес., Сл. ПЗБ; ельск., Мат. Гом.), 'пер'е наогул': *гэто пўх, у нас пер'е не кажучь* (ТС), 'пер'е (гусінае)' (гом., Мат. Гом.), 'адходы пры паланні, мякіна' (Нас.; ЛА, 2; Выг.; петрык., лун., брагін., Шатал.), 'абдзіркі ад круп, высеўкі' (ПСл; ветк., Мат. Гом.), 'пушны хлеб' (Нас. Сб.), мн. л. *пўш'е* 'пер'е' (ТС), параўн. укр. *пўх* 'пўх, дробныя валаскі', рус. *пўх* 'пўх; шалупінне з проса, мякіна', польск. *puśh* 'мяккае, дробнае пер'е, валаскі', чэш. *puśh* 'дробнае пер'е', славен. *puh* 'пўх, пушок; галаўня ў збожжы', балг. *пўх* 'пўх', макед. *пўвка* 'чубок'. Прасл.

рихъ* — аддзеяслоўны назоўнік, семантыка зыходнага дзеяслова ‘дуць, дзьмуць’, параўн. *пўхаць* ‘выпускаць паветра; ферментаваць’ (гл.), польск. *richać* ‘пыхаць, пускаць дух’, харв. *rihati* ‘тс’, славен. *rihati* ‘пыхаць, дуць, дымець’ (<rihati*); літаральна ‘тое, што адлятае пры подыху (дыхання, ветру)’. Узводзяць да і.-е. **r(h)eus-* ‘пыхаць, пухкаць’ імітатыўнага паходжання (Бязлай, 3, 134; Скок, 3, 70), параўн. санскр. *riśyati* ‘паспяваць’, грэч. *φῦσα* ‘пыхір’, лац. *pussula, pustula* ‘тс’; параўнанне з літ. *paustis* ‘шэрсць жывёлы’, зафіксаваным на Віленшчыне (гл. Фасмер, 3, 414; Сной, 514 і інш.), сумнеўнае, паколькі апошняе хутчэй за ўсё запазычана з бел. *поўсьць* ‘тс’ (< прасл. **pslsth* або **plsth*).

Пух₂ ‘агаткі, *Antennaria dioica* Gaertn.’ (віц., Кіс.). Да *пух₁*, параўн. укр. *пух* ‘расліна *Eriophogon vaginatum* L.’ і чэш. дыял. *peři* ‘тс’, названых так з-за знешняга выгляду пладоў.

Пух₃ — выклічнік, імітуе лопанне, стрэл і пад. (ТСБМ, ЭШ, Сл. ПЗБ; полац., мсцісл., Нар. лекс.). Гл. *пўхаць*.

Пухá ‘тупы канец яйца’ (ЛА, 1, Ян., Жд. 2, Сцяц., Янк. 2; в.-дзв., Шатал.; Сл. Брэс., ТС; карэліц., Жыв. сл.; глыб., беласт., Сл. ПЗБ; брагін., 3 нар. сл.; Некр., Мат. Гом.), *пўха* ‘тс’ (Нас.; добр., светлаг., Мат. Гом.), *пухá* ‘задняя частка лодкі’ (ТС; полац., Янк. 2; ПСл), ‘пустата ў пятцы яйца, частка яйца, запоўненая паветрам’ (Шат., Сцяц.), сюды ж выраз *добіцца пухі* ‘давесці справу да канца’, *добіць до пухі* ‘даламаць, дабіць канчаткова’ (ТС), а таксама *пух* ‘тупы канец яйца’ (смарг., Сл. ПЗБ); параўн. укр. *пухá* ‘тс’: *добіти до пухі*, рус. дан. *до пухі* ‘зусім, абсалютна ўсё’, польск. *richa* ‘тоўсты твар’, серб. *пўха* ‘пыхір’. Прасл. **риха*, вытворнае ад **rihati* ‘дуць, дзьмуць’, значэнне лепш за ўсё тлумачыцца славен. *rihel* ‘пусты, парожні’ (якое Мартынавым разглядаецца як “загадочное в этимологическом отношении”, гл. Этимология—1982, 9), г. зн. ‘напоўнены (духам, паветрам)’ > ‘пусты ў сярэдзіне’ (так Сной, 514), гл. *пўхаць, пух*. Рус. *пўга* ‘пустата ў курыным яйцы’, хутчэй за ўсё, у выніку азванчэння зычнага ў інтэрвакальным становішчы, параўн. памянш. *пўшка* ‘тс’ (а не **пўжка*, гл. СРНГ), або ў выніку кантамінацыі з *пўга* ‘ўзгорак круглай формы’, ‘падушка для пляцення карункаў’, адносна апошняга гл. Фасмер, 3, 399. Параўн. таксама харв. *рић* ‘тупы канец яйца’, *рићити* ‘дыміць; выпускаць паветра’ (адмаўленне сувязі гл. Скок, 3, 85).

Пухавáць ‘абіваць ячмень’ (Бярэз., Сл. ПЗБ). Да *пўхаць₂* ‘тс’, збліжанае з *пух* ‘мякіна’ (гл.).

Пўхаль ‘пухліна’ (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Хутчэй за ўсё, адваротны дэрыват ад *пўхліна*, характэрны для поўначы Беларусі прадуктыўны суфікс *-іна* ўспрымаецца як паказчык адзінкавасці (параўн. *топаль* > *топэліна* ‘адно дрэва таполі’), экспрэсіўнасці (параўн. *горла* > *гэрляціна*, асудж.) ці адцягненага дзеяння (параўн. *рўгань* > *руганіна*), (гл. Крыўко, Нар. словатв., 152—165) і можа быць адкінуты. Гл. таксама *пўхлó*, *пўхнуць*.

Пухамéля ‘слабасільны чалавек’ (Бяльк.). Да *пух* (гл.), у тым ліку і ‘мяккае ахвосце з аўсу і пшаніцы’ (параўн. у Насовіча: *Ухь! Ёна баба пухь*) і *малоць*, па тыпу *пустамéля* (звяртае на сябе ўвагу субстытуцыя **richь*/**pustь*, параўн. славен. *rihel* ‘пусты, парожні’).

Пухáр ‘дзьмухавец, адуванчык, *Taraxacum officinale* Web.’ (Касп.), *пўхáрка* ‘порхаўка’ (даўг., Сл. ПЗБ), рус. *пўхáрка* ‘тс’. Да *пух* (гл.).

Пўхаць ‘брадзіць, кіснуць; бурчаць’ (шчуч., лід., Сл. ПЗБ), ‘пыхкаць, сапці’: *наесца да пухае* (ТС), ‘лопацца’: *порхаўка пухаіць* (круп., Сл. ПЗБ), *пухаюць пупышкі* (брасл., там жа), *пўхаць* ‘тс’ (там жа), укр. *пўхати* ‘пыхкаць’, рус. *пўхать* ‘тс’, польск. *richać* ‘выпускаць дух; распаўсюджваць водар, смурод’, в.-луж. *richać* ‘пыхкаць’, н.-луж. *richać* ‘цяжка дыхаць; дуць, выдуваць’, славен. *rihati* ‘пыхкаць; дзьмуць; курыць’, серб.-харв. *пўхати* ‘дуць; смуродзіць’, балг. *пўхам, пўхам* ‘узбіваць; пыхкаць, выпускаць з шумам паветра, дым’, макед. *пўфка* ‘ўздыхаць; фыркаць; вуркатаць’. Прасл. **rihati* ад гукапераймальнай асновы **рих-* (гл. *пух*), якую узводзяць да і.-е. **rou-s-*, што імітуе рэзкі выхлап, выдых і пад.; роднаснае літ. *pūsti, pūsti* ‘дуць, надувацца; сапці’, лат. *pūst* ‘тс’ (Фасмер, 3, 414; Скок, 3, 70; Шустар-Шэўц, 2, 1188), параўноўваюць таксама з грэч. *φῦσάω* ‘тс’ (Фурлан—Бязлай, 3, 134; Сной, 514). З іншым варыянтам кораня гл. *пўхаць*.

Пухачы́ ‘лотаць, *Salta palustris* L.’ (брасл., Сл. ПЗБ). Відаць, утворана ад *пўхаць* ‘лопацца, распукацца’, што адлюстроўвае хуткае раскрыццё бутонаў.

Пухі́р ‘уздуцце на скуры; прышч; пухыр’ (ТСБМ; случ., Нар. словатв.; Клім.; ПСл; ЛА, 3), *пўхір* ‘тс’ (Скарбы; зэльв., навагр.,

дзятл., валож., ЛА, 3), *панхір*, *панхёр* 'тс' (брасл., ашм., смарг., бераст., шчуч., там жа), *пухёр*, *пухіэр* 'тс' (Сцяшк. Сл., Бес.; пруж., ЛА, 3), *пукір* 'тс' (Сл. Брэс.), *пухір* 'бурбалка' (ТСБМ, іўеў., ЛА, 2), 'высушаны і надзьмуты мачавы пузыр парсюка' (Скарбы; слуц., Нар. словатв.; лях., Янк. Мат.; капыл., Жыв. сл.), 'паветраны пузыр у рыбы' (ЛА, 1), ст.-бел. *пухирь* 'пузыр'; параўн. укр. *пухір*, *пухірь* 'тс', польск. *pecherz* 'уздуцце скуры, пузыр', чэш. *puchýř* 'тс', славац. *puchar*, *puchor* 'пузыр, валляк', в.-луж. *pucher* 'пузыр, бурбалка', н.-луж. *puchor* 'тс', славен. *puhōr* 'тс'; магчыма, сюды таксама серб. *пухор* 'узняты ў паветра попел'. У сувязі з рознай суфіксацыяй лічыцца самастойным утварэннем у славянскіх мовах ад асновы прасл. **puch-*, гл. *пухаць*, *пухнуць* (Шустар-Шэўц, 2, 1188; Бязлай, 3, 135). Банькоўскі (2, 536) рэканструюе заходнеславянскую інавацыю **рохурь* па ўзору **рорурь* 'тс' пад уплывам сінанімічнага **тэхурь* (гл. *мяхір*), адкуль фіналь *-хурь* ("w prasłow. -x- ро -q- niemożliwe"). Па фанетычных прычынах (спалучэнне *-xi-* < *-chy-* і інш.) беларускія словы запазычаны з польскай, параўн. таксама Булыка, Лекс. запазыч., 193; Станкевіч, 3б. тв., 1, 39, 50, 407.

Пухкі 'пышны, пульхны, порысты' (ТСБМ; Шат., Др.-Падб.; лаг., Сл. ПЗБ; Воўк-Лев., Татарк., 182); *пўхкы* 'тс' (Клім.), *пўхкі* 'пульхны, мяккі, дрыгвяністы' (ТС), параўн. укр. *пўхкіій* 'порысты, мяккі'. Ад *пўхаць*, *пўхкаць* 'брадзіць, ферментаваць', па узору *мяккі*, *лёгкі* і пад.; параўн. падобныя дэрываты з іншай смантыкай: славен. *puhek* 'рэдка; абвіслы (пра адзенне)', славац. дыял. *puchkú* 'вільготны, мокры' і інш.

Пухлёц 'попельна-шэрая глеба; пясчаная ці падзолістая глеба з неперагніўшымі часткамі расліннасці' (Хрэст. дыял.; полац., Нар. лекс.). Ад *пўхлы* 'рыхлы, порысты'.

Пухліна 'напухлае месца; гуз' (ТСБМ, Шат.; міёр., Нар. словатв.; глыб., воран., шчуч., докш., Сл. ПЗБ; ЛА, 3). Адносна новае ўтварэнне, магчыма, запазычана з польск. *puchlina* 'тс' (з XVIII ст., ад *puchny* 'ўздуты', Банькоўскі, 2, 963), параўн. іншыя народныя назвы: *пўхла*, *пўхляціна*, *вотух* (ЛА, 3).

Пухло́ 'дрыгва, багністае месца' (ТС). Відаць, ад *пўхаць* 'брадзіць; пускаць бурбалкі, пузырышца', параўн. палес. *узду́хавіна* 'дрыгва'.

Пухло́ 'пухир у рыбы' (бязроз., ЛА, 1). Да *пўхаць* 'пыхкаць, пшыкаць; лопатца', аднак не выключана сувязь з *пусты́*, параўн. *пўсла* 'паветраны пузыр у рыбы' (гл.) і славен. *puhel* 'пусты, парожні'.

Пухлёць (*пўхльць*) 'пухнуць' (Нас.). Ад *пўхлы*, г. зн. 'рабіцца пухлым', параўн. *стáлы* — *сталéць* і пад.

Пўхлы 'поўны, тоўсты, мяккі' (ТСБМ), 'апухлы' (ТС), 'пульхны, пышны (пра хлеб)' (брасл., дзятл., Сл. ПЗБ), 'пўхкі': *падушка пўхлая*, *пўхлы снег* (брасл., в.-дзв., там жа), укр. *пўхлий* 'поўны, апухлы', рус. *пўхлый* 'тоўсты, поўны, раздуты', ст.-чэш. *pouchlý* 'бясплодны; пусты', харв. чак. *puhal* 'пусты, уздуты, раздуты', славен. *puhel* 'тс', ст.-слав. *пўхль* 'пусты'. Прасл. **рихль* 'надуты', прыметнік ад **рихати се* 'надувацца' (гл. *пухаць*), параўн. Сной, 514; Фурлан—Бязлай, 3, 135. Чарных (2, 85) лічыць усх.-слав. словы новаўтварэннямі на аснове **рихноти* (гл. *пухнуць*).

Пухля́к (*puchlák*) 'тоўсты, пухлы чалавек' (Варл.), 'той, хто мае наліты ад нездароўя твар' (Нас.), 'азызлы чалавек' (ТС, ельск., рэч., Мат. Гом.), 'падасінавік' (дзятл., Сцяшк. Сл.), 'падбязрозавік' (шчуч., Нар. лекс.). Да *пўхлы* 'надуты', што характарызуе знешні выгляд асобы або прадмета.

Пухна́ч 'тоўсты, пульхны чалавек', 'мякіннік, хто харчуецца пушным хлебам' (Нас.), *пўхна́чик* 'пра поўнага, пухлага, пушыстага' (слонім., Роднае слова, 2001, 5, 89). Да *пўхнуць* 'таўсцець, надувацца', магчыма, ад *пўхны* 'пышны' (гл.).

Пухне́ць 'пышэць, раз'ядацца' (слонім., Роднае слова, 2001, 5, 89). Ад *пўхны* 'пышны' (гл.) па тыпу *цёмны* > *цямнець* і пад.

Пухно́ 'пушны хлеб' (Нас.). Ад *пўхны* 'пышны', гл. таксама *пушно́* 'мякіна, хлеб з мякінай'.

Пўхнуць₁ 'распухаць, разбухаць' (ТСБМ, Гарэц., Шат., Сл. ПЗБ, ТС), 'апухаць': *пўхнуць людзі ад голаду* (Сержп.), *пўхнуць* 'тс': *шчыка пўхніць* (дрыс., Хрэст. дыял.); параўн. укр. *пўхнути*, рус. *пўхнуть*, польск. *puchnąć*, чэш. *puchnouti*, в.-луж. *puchnuć* 'пыхнуць, дунуць', н.-луж. *puchnuś se* 'ўздуцца', славен. *puhniti* 'дунуць; ударыць, піхнуць', серб.-харв. *пўхнути* 'дунуць; сапсаваць паветра', балг. *пўхна* 'пыхнуць; узбіць, выбіць', макед. *пўв-не* 'глуха стукнуць'. Прасл. **рихноти* суадноснае з **рихати* (гл. *пўхаць*, параўн. *цягаць/цягнуць* і пад.); значэнне 'ўздымацца,

разбухаць' характэрна для паўночнаславянскіх моў, грунтуецца на семантыцы 'брадзіць' ("o skutkach fermentacji, gnicia, rozkladu" гл. Банькоўскі, 2, 963), а форма незак. тр. на -*р-* другасная да **рихъти*, гл. *пухці*, і ў паўднёvasлавянскіх мовах у дзеясловах зак. тр. са значэннем аднакратнага дзеяння пераважала зыходная семантыка імітацыі раптоўнасці руху, выбуху (гл. *пухі*), параўн. Фурлан—Бязлай (3, 135), дзе зроблена спроба звязаць паўднёvasлавянскія формы з **ръchati* (гл. *піхаць*, *пхнуць*). Гл. таксама Куркіна, Этымалогія—1994—1996, 204.

Пухнуць₂ 'многа спаць, дрыхнуць' (ТС; ушац., Нар. лекс.; уздз., Жд. 3; светлаг., Мат. Гом.), 'спаць без просыпу' (Ян.), параўн. польск. арг. *richnąć* 'заспаць'. Метафарычнае ўтварэнне на базе *пухнуць₁*; зыходнае значэнне 'брадзіць, гнісці, раскладацца', параўн. тыпалагічную паралель: серб. дыял. *квѣсити* 'ляжаць доўга ў ложку, гультайнічаць' і 'кіснуць'.

Пухны 'пышны': *пухныя пончкі* (гродз., Сл. ПЗБ). Прыметнік на -*н-* (-*ъп-*) ад *пухаць* (**рихати*), паралельны да *пухлы* (суф. -*л-*), гл. таксама *пухоны*, *пушоны*.

Пухнір 'паўнатвары чалавек' (Шат.). Да *пухнуць* 'распухаць, разбухаць'; сюды ж, відаць, і другаснае *пухнір* 'пухір' (карэліц., Нар. лекс.). Гл. *пухны*.

Пухнік (*пухніжк*) 'падбярозавік' (беласт., Ніва, 1979, 28 кастр.). Ад *пухны* (гл.), параўн. *пухляк* 'тс'.

Пуховы₁ 'зроблены з пуху' (ТСБМ, Бяльк.). Ад *пух* 'падшэрс-так, ворс, дробнае пер'е'.

Пуховы₂ 'неправяны, неачышчаны, з мякінай': *пуховая мука*, *хлеб пуховы* (Арх. Федар., Жд. 2), ст.-бел. *пуховый* 'тс', рус. *пуховый* 'перамолаты разам з мякінай (пра муку); пышны, рыхлы і лёгкі (пра хлеб)'. Ад *пух* 'мякіна, адходы пры веянні, паланні'.

Пухоны 'пухлы, пышны (пра хлеб, булкі, аладкі)' (Шат.; бя-рэз., Сл. ПЗБ), *пуханы* 'тс': *пуханы хлєп у дзірачках* (віл., Сл. ПЗБ). Дзеепрыметнік ад *пухаць* або прыметнік ад *пух* 'мякіна, высеўкі' (< **рих-ъпъ*), параўн. *пушоны* (гл.).

Пухоўка 'рагоз, катах рагозу' (Нас.; дзісн., Жыв. сл.; Кіс.; Гарэц.), 'порхаўка' (Нас., Бяльк.). Да *пуховы₁*, параўн. *пухоўка* 'пуховая падушка' (Нас.), сюды ж, відаць, і *пухоўка* 'гатунак яблыкаў': *пухоўкі растуць вялікія* (Янк. 1).

Пухтаваць (*пухтоваць*) 'валіць (пра дым)' (ганц., Сл. ПЗБ). Відаць, "інтэнсіўны" ітэратыў да *пухаць* 'пыхаць' (гл.), параўн. *пухць* (гл.).

Пухці 'пухнуць' (Шат.). Гл. *пухнуць*.

Пухць — выклічнік 'бух' (шальч., Сл. ПЗБ), сюды ж *пухцэць*, *пухцэць* 'брадзіць; бурчаць' (в.-дзв., паст., рас., Сл. ПЗБ). Аўтары названага слоўніка параўноўваюць з літ. *pukti* 'тс', *puksėti* 'тс', аднак, хутчэй за ўсё, гэта вытворнае ад гукапераймальнага *пухаць* (гл.), параўн. серб.-харв. *пухтати/пуктати*, *пукћем* 'біць ключом, бурліць', у якіх Скок (3, 69) бачыць аанатапеізмы.

Пухця (*пухтя*) 'той, хто надзьмуў шчокі' (кобр., Нар. лекс.), укр. *пухтя* 'таўсцяк'. Аддзеяслоўны назоўнік, параўн. *пухцімы* 'ўспыхваць, гудзец (пра агонь)' (Клім.). Рус. *пухтеть* 'падні-мацца, падходзіць (пра цеста); брадзіць', серб.-харв. *пухтати* 'пус-каць бурбалкі, бурліць' і асабліва *пукор* 'попел, што ўздымаецца ўверх'; усё да **рихати* 'пыхаць, дзьмуць' (Скок, 3, 69). Гл. *пухаць*.

Пуц 'сякера з доўгім тапарышчам; калун' (ЛА, 2; ТС; Сл. Брэс.; Янк. 1; петрык., Шатал.; слуц., Нар. словатв.; ПСл; Нар. Гом., Сл. ПЗБ), *пуц* 'тс' (Сл. ПЗБ), *пуц* 'сякера з малым тапарышчам' (Сцяшк. Сл.). Запазычанне з ням. *Putz* 'тс', параўн. *putzen* 'чысціць, прыбіраць' і тлумачэнне Янкоўскага: "цясларская прылада, цяжкая сякера, якой ачэсваюць тоўстыя бяровенні" (Янк. 1).

Пуц₂ 'тугадум' (клец., Нар. лекс.), 'глупства (са зладзейскага жаргону)' (Польмя, 2001, 6, 204). Метафара да *пуц₁*, параўн. 'тулая сякера' (ст.-дар., Сл. ПЗБ) і перан. *калун* 'тупы чалавек'.

Пуц₃ 'ногаць' (карэліц., Шат.). Няясна.

Пуца — выклічнік для імітацыі лёгкага падзення (Нас.), прысядання: *я лаўлю курыцу, а яна пуца* — *і села* (ЭШ), раптоўнага спынення: *пуца* — *ды стаў конь* (Шат.), сюды ж *пуцнуць* 'упасці': *пуцнуло яблоко* (Нас.), 'упасці ад стомы, зваліцца' (слонім., Жыв. НС). Паводле Смаль-Стоцкага (Приміт., 168), адзін з варыянтаў "навейшага гукаперайманьня" для імітацыі раптоўнага дзеяння, параўн. укр. *пац*, *пэц*, *пуц*, *пуць*, польск. *pic*, *рес*, *рас*: *pic go na ziemię*, а таксама выклічнік для нацкоўвання сабакі: *pic go!*, тое ж і серб.-харв. *pic* (адносна апошняга Скок, 3, 65: Путанец, там жа, параўноўвае са ст.-слав. *ѹстити* 'incitare', серб.-харв. *usta* і пад.).

Пуца ‘морда, пыса’ (Ян.), ‘твар з поўнымі шчокамі’ (шчуч., 3 нар. сл.), *пуцы* ‘шчокі’: *набіваць пуцы* (астрав., Сл. ПЗБ; шчуч., Даніл. Сл.), *пуца* ‘шчака, шчочка’ (Сцяшк. Сл.; маладз., Янк. Мат.; мядз., Жд. 3), *пуці* ‘адутлаватыя шчокі’ (Мядзв.), ‘ружовыя плямы на твары’ (ЛІА, 3; навагр., Нар. сл.); ‘тубы’: *надуць пуці* (рас., Сл. ПЗБ), ‘костачкі пальцаў’ (шчуч., там жа), *пуцькі* ‘тс’ (дзятл., там жа), *пуцаць* ‘размазваць па твары’ (Цых.); *пуцкала* ‘мурза’ (дзятл., Сл. ПЗБ), *пуцайла* ‘таўстаморды чалавек’ (Нас.), сюды ж *пуцаты* ‘мардаты, паўнашчокі’ (шчуч., 3 нар. сл.; драг., Нар. лекс.; шальч., Сл. ПЗБ), *пуцаваты* ‘тс’ (Сцяшк. Сл.), *пуцаваты* (*пуцковатый*) ‘з адутлаватымі шчокамі’ (Мядзв.), *пуцуваты* ‘з вялікімі губамі’ (полац., Нар. лекс.), *пуцуваты* (*пуцковатый*) ‘таўставаты, мускулісты’ (Нас.); параўн. укр. *пуца* ‘*tembrum virile*’, рус. ласк. *пуцынький* ‘кароценькі’, польск. *писа* ‘тоўсты, надуты твар; выцягнутыя вусны для пацалунку’, *пис* ‘шчака, губа, рот; пучка (у пальцы); мардаты або губаты чалавек; вялікі кавалак чаго-небудзь тоўстага’, *писка* ‘паўнатварая дзяўчына; цяльпук; таўкач’, чэш. *писек* ‘тоўстая шчака ці іншая тоўстая дэталі ці прадмет’, *писка* ‘паўнатварая дзяўчына’, мар. дыял. ‘шар; гула’, славац. дыял. *писка* ‘вялікі молат з тоўстым канцом; таўсташчокае дзіця; кулак’, в.-луж. *писк* ‘клубок’, н.-луж. *писк, писка* ‘пупышка, бутон’. Адносна беларускіх слоў, у якіх можна бачыць заходнеславянскі рэфлекс -с- (замест -щ-), Цвяткоў (Запіскі, 2, 75), параўнаўшы з польскімі словамі, выказаў меркаванне, што ў аснове разгледжаных формаў ляжыць “перайманьне гуку, які ўтвараецца ад надзіманьня шчок і выпусканьня потым паветра з роту”; гукапераймальнае паходжанне прымаецца і для іншых слоў, параўн. Махэк₂, 74 (паралельныя экспрэсіўныя ўтварэнні да *bucati* < выкл. *bu(n)c*); Шустар-Шэўц, 2, 1187 (аснова **пис-/ *рес-* на базе гукапераймальнага *ри-*, пры гэтым -с- мае старажытнае паходжанне, як у рус. *бацать/ботать*); Скок, 3, 67 (экспрэсіўная метафара *pāricati se* ‘наесціся, нарэзацца’, што ўзыходзіць да **ррк-*). Звязана з *пуцьчыць, пуцаць*, параўн. *пуцалаваты* (гл.).

Пуцаваць₁ ‘прагна есці’ (гродз., Жыв. НС), *пуцоваць* ‘злавацца’ (жытк., там жа). Відаць, да папярэдняга слова (гл.); параўн., аднак, польск. *picować* ‘жэрці’, чэш. *spicovati* ‘з’есці’, якія аўтары Варшаўскага слоўніка (Варш. сл., 5, 426) і Махэк₂ (475) выво-

дзяць з польск. *picować* ‘чысціць’, чэш. *picovati* ‘тс’ < ням. *putzen* ‘тс’, г. зн. ‘пакідаць посуд чыстым’.

Пуцаваць₂ (*пуцэваць*) ‘абчысваць бяровенні’ (ПСл). Ад *пуц* ‘цясларская сякера’ (гл.).

Пуцак ‘таўсцяк’, памянш. *пуцачак* (*пуцочек*) ‘поўненькае, тоўсценькае дзіця’ (Нас.), сюды ж польск. *писек* ‘тс’, якое Банькоўскі (2, 962) лічыць утварэннем няпэўнага паходжання. Да *пуца* (гл.).

Пуцак ‘пацук’ (віц., беш., Нар. сл.; в.-дзв., рас., Сл. ПЗБ; ЛА, 1), *пуцук* ‘тс’ (глыб., ЛА, 1). Аналагічнае да *пывак* ‘павук’ (гл.), магчыма, пад уплывам *пуцуваты* ‘таўставаты’ (Нас.). Гл. *пуцук*.

Пуцалаваты ‘круглатвары, з тоўстым, шырокім тварам’ (Скарбы, Чэрн.), ‘з адвіслымі шчокамі’ (слонім., Нар. лекс.), *пуцалаваты* ‘мардаты’ (Сцяц.), *пуцалаваценькі* ‘пухленькі’ (астрав., Сл. ПЗБ), параўн. польск. *picotowaty* ‘з тоўстымі шчокамі’, паводле Банькоўскага (2, 963), ад ст.-польск. дыял. *picot*, адлюстраванага ў анамастычных назвах. Да *пуца* ‘морда’, *пуцы* ‘шчокі’ (гл.); пытанне пра запазычанне застаецца нявырашаным, параўн. і *пуцайла* ‘таўстаморды чалавек’.

Пуцган ‘пузаты’ (Стома-Сініца). Гл. *пузган* ‘тс’.

Пуцель ‘кісель на малацэ’ (жлоб., Мат. Гом.). Няясна, канец слова нагадвае *кісэль*.

Пуцёвы ‘добры, спагадлівы’ (ст.-дар., Жыв. НС), *пуцяшчы* ‘добры’ (карм., Мат. Гом.). Да *пуць* ‘лад, парадак’ (гл.).

Пуцікі ‘пацёкі, рагі (поту, слёз, дажджу і пад.)’ (Бяльк., Шымк. Собр., Касп.; рас., Шатал.; круп., шуміл., Сл. ПЗБ; ЛА, 3), ‘ледзяшы’ (ЛА, 3; ушац., Нар. лекс.). Ад **пуцік* ‘дарожка’, памянш. да *пуць* ‘шлях, дарога’, параўн. укр., рус. *путик* ‘дарожка’, в.-луж. *писік* ‘дарожка, сцежка’ і пад.

Пуціна ‘сцежка’ (Жд. 1), рус. *путіна* ‘дарога’. Да *пуць* ‘тс’.

Пуціна₂ ‘каліна; ягады каліны’ (навагр., шчуч., Сл. ПЗБ; лід., Сцяшк. Сл.), памянш. *пуцінка* (Сл. ПЗБ). Паводле Грынавяцкене і інш. (там жа), запазычанне з літ. *putinas* ‘тс’, параўн. літ. *putinioti* ‘чырванец’.

Пуцінка ‘сорт яблыні, якая дае зялёныя кісла-салодкія яблыкі, і яе плады’ (ТСБМ; жлоб., б.-каш., нараўл., лоеў., Мат. Гом.), *пуцінька* ‘тое, што і пепін’ (Мат. Гом.), *путімка* ‘сорт яблыкаў’ (Сіг.), укр. *путівка* ‘сорт невялікіх круглых яблыкаў’, рус. *пу-*

тiвкa 'сорт паўночнарускіх яблыкаў'; магчыма, сюды ж польск. *pisierka* 'сорт дзікіх сліў'. Няясна; магчыма, ад месца выяўлення сорту, параўн. назву горада *Путивль* ад гідроніма *Путивка* (першапачаткова **Путивь*, гл. Фасмер, 3, 412), тыпалагічна *антoнаўка* ад назвы горада *Антонана* (там жа, 1, 80).

Пуціў (*пуціў*) 'адзінка меры каля сямі кілаграм' (малар., Нар. лекс.). Няясна.

Пуціць 'прыводзіць у парадак' (бялын., Мат. Гом.). Да *пуць* 'лад, парадак'.

Пуцкала 'мурза, бруднюха' (дзятл., Сл. ПЗБ). Ад *пуцкаць* 'размазваць па твары', гл. *пуца*.

Пуцкела 'перапёлка' (воран., Шатал.). Паводле Лаўчутэ (Балтiзмы, 127), запазычана з літ. *pūtpelė, pūtpela* 'тс', хаця неарганічная для беларускай мовы субстытуцыя *tre-* > *цке-* застаецца невытлумачальнай; хутчэй за ўсё, з **пуцкела* ад *пуцкаць* у выніку "пераносу" мяккасці (гукаперайманне *пуць-пуць*) у спалучэнні *-цьк-* > *цк'*, магчыма, пад уплывам балтыйскіх назваў. Параўн. таксама харв. *pućka* 'перапёлка' і пад., в.-луж. *rosprula*, н.-луж. *raćprula* 'тс'.

Пуцня 'пук, вязка (пянькі, лык, ільну)' (Нас., Мядзв.), 'старая мера льну, роўная 12 кг' (іўеў., Сл. ПЗБ), *пуцэнька*, памянш. ад *путня* 'скрутак лазовай кары' (ТС), *пуцэнька* 'пучок лык, дзесяць лык' (Бяльк.), 'пучок змятай пянькі' (Нас.), *пуцэнічкі* 'пучкі' (паст., Сл. ПЗБ). Рэдкая паралель серб.-харв. *pućenka* 'пятля, пяцелька', а таксама *puće* 'гузік', мн. л. *puća* 'путы на нагах авечак, кароў', якія Скок (3, 65) выводзіць ад **pućo* (гл. *пуца*), дае падставы бачыць у беларускім слове архаізм на базе першапачатковага дэмінітыва *пуцца* (гл.), варыянт *пуцца* з семантыкай 'нешта зблытанае': *пуцца* > *пуцэнька* > *пуцня*, з аднаўленнем матывацыі — *путня* 'пук, вязка' (гл.). Зрэшты, нельга выключыць магчымасць сувязі з *пуца* (гл.) з абагульненым значэннем 'нешта круглае, надутае', пра што сведчыць брэсц. *пуцэнька* 'таўстушка' (Бел. мова і літ-ра ў ВДУ. Брэст, 1971, 202).

Пуцок 'penis' (КСТ). Магчыма, фанетычны варыянт да *пуцок* (гл.), параўн., аднак, укр. *пуцка* 'membrum virile', арг. *пуца* 'тс' (< рум. *puća* 'penis'), славен. *puća* 'penis' (у малых дзяцей) (< істрыйск. *puća* 'тс'), апошняе Скок (2, 88) выводзіць з лац. **pūttium* ад *pūttus* 'дзіця'. Параўн. таксама *пéцiк* 'penis' (у дзяцей).

Пуцбліць 'прагна есці' (свісл., Сцяшк. Сл.). Экспрэсіўнае ўтварэнне ад *пуцаваць* 'тс'.

Пуцук 'таўстатвары чалавек; пацук' (Нас.; в.-дзв., глыб., Сл. ПЗБ). Кантамінацыя *пуцаты* 'мардаты' і *пацук*, гл. *пуца, пуцак*.

Пуцё 'толк, карысць' (Ян.), дабро' (Бяльк.), 'толк, лад'; 'балаўнік' (Юрч. Фраз. 1), параўн. укр. *пуття* 'толк, карысць'. Форма зборнага назоўніка ад *пуць*, 'лад, парадак'.

Пуць, 'дарога, шлях' (ТСБМ, Нас., Яруш., Сл. ПЗБ), 'чыгунка' (Жд. 1, Сл. ПЗБ), 'пуцявіна, пуціна, жыццёвы шлях' (ТС, Сл. ПЗБ), а таксама *пуць*, ж. р. *пуця* (Янк. 2, Сл. ПЗБ), ст.-бел. *путь* 'паход; дарога' (Ст.-бел. лексікон), сюды ж *пуціна, пуцявіна* 'дарога' (Яруш.), *пуцінка* 'сцежка' (барыс., Шн. 2), укр. *путь* 'шлях, дарога', рус. *путь*, польск. *puć* 'падарожжа, дарога', чэш. *pout* 'багамольства, п्याльгрымка', славац. *pút* 'праход, шлях', в.-луж. *puć*, н.-луж. *puć* 'дарога, чыгунка; падарожжа', палаб. *puć* 'дарога', славен. *puć* 'шлях, дарога', серб.-харв. *puć*, балг. *puć*, макед. *puć*. Прасл. **puć* 'шлях, дарога' звязана з асновай і.-е. **puć-* 'ступаць, ісці, знаходзіць' і суадносіцца з назвамі дарог ад кораня **puć-* / *puć-*: ст.-інд. *pućāh*, грэч. *pućos* 'марскі шлях, мора', *pućos* 'сцежка', лац. *puć* 'гаць, мост', ст.-в.-ням. *puć* 'сцежка', з іншым вакалізмам прус. *pućis* 'шлях' (Фасмер, 3, 413; Скок, 3, 86—87; Шустар-Шэўц, 2, 1187; Глухак, 513; Сной, 477; Чарных, 2, 85 і інш.).

Пуць, 'лад, парадак, мера' (Нас.), 'толк, розум' (Ян.; в.-дзв., Сл. ПЗБ), 'памяць' (паст., шальч., шчуч., Сл. ПЗБ), 'дабро': *ні будзіць зь цібе пуці* (Бяльк.), сюды ж *пуцячы* 'варты, каштоўны, добры' (Бяльк., Ян.), *пуцны* 'талковы' (гл.), параўн. укр. *путня* 'шлях; толк', рус. *без путя* 'без толку, дарэмна, без прычыны, карысці'. Утворана на базе пераноснага ўжывання *пуць* 'дарога; жыццёвы шлях', г. зн. 'правільны шлях' у выніку пераасэнсавання пад уплывам фразеалагізмаў і выразаў тыпу *пуця ні вь чомь не знаешь, безь пуця сваолить* (Нас.), *бяспуцны, непуцёвы* і пад.; меркаванне Грынавяцкене і інш. пра запазычанне з літ. *puće* 'куруца'; перан. 'разуменне' (ЛКК, 16, 187), паводле Лаўчутэ (Балтiзмы, 147), недастаткова аргументаванае.

Пуць-пуць — выклічнік для падзывання курэй (Сцяц., Дразд.; швянч., Сл. ПЗБ), *путь-путь* 'тс' (Сл. Брэс.; пін., Шатал.),

путью-путь-путька 'тс' (пін., Нар. лекс.), параўн. укр. *путь-путь*, літ. *put'-put'*, лат. *put-put* і пад. Гукаперайманне, якое перадае галасы розных птушак, параўн. Смаль-Стоцкі, Приміт., 170; Скок, 3, 66. Лучыц-Федарэц (БЛ, 17, 66—67) адносіць да балтызмаў, што сумнеўна. Гл. *пуця*.

Пуцэ́лцал 'шавецкая прылада для навядзення на рантах і абцасах глянцу' (Скарбы). З нямецкага (пасрэдніцтва ідыш?) *Putzholz*, параўн. польск. *piculec* 'дошка для ачышчэння нажоў', або з ням. *Putzhubel*, параўн. польск. *puchubel* 'гэблік для канчатковага выгладжвання паверхні дрэва да бляску' (Варш. сл.).

Пуцэ́нька 'пучок лык, пянькі' (Нас., Бяльк.). Гл. *пуця*.

***Пуця́₁**, дзіц. *пўтя* 'курыца' (Клім.), *пўтачка* 'курачка' (барыс., LKK, 17, 187), *пўценькі* 'курацяtki' (Сцяц.), в.-луж., н.-луж. дзіц. *puta* 'курыца', польск. вілен. *put'a* 'курыца', славен. *pùta* 'тс'. Паводле Турскай (Powstanie, 106), польскае слова ўтворана ад выгуку *put'-put'*, якім клічуць курэй, тое ж датычыць беларускага (гл. *пуць-пуць*), лужыцкага і славенскага слоў (ад *put-put*), гл. Шустар-Шэўц, 2, 1194; Сной, 517. Грынавяцкене і інш. (LKK, 17, 187) выводзіць *пўтачка* з літ. *putūtė* 'курачка', што сумнеўна.

***Пуця́₂**, *пўтя* 'cunpus' (драг., БЛ, 17, 67), польск. сейн. *put'a*, *put'ka* 'rudmen muliebre', дыял. *puta*, *putka* 'renis; cunpus'. Меркаванне пра балтыйскае паходжанне, параўн. літ. *pūtė* 'rudmen muliebre' (Лаўчутэ, Балтызмы, 83; Лучыц-Федарэц, БЛ, 17, 67), якое грунтуецца на фармальным атаясамліванні *пўця₁* і *пўця₂*, недастаткова абгрунтаванае, бо табуізаваў назваў геніталій праз назвы хатніх птушак вядомае значна шырэй, параўн. *кўрыца₂*, *пятах* (гл.), балг. *кур* 'renis', *пўтка* 'cunpus' і пад.; спасылка на вакалізм пачатку слова *ри-*, прысутны ў літ. *putūtis* 'птушка', лат. *putns* 'тс' пры прасл. **рьта* (Лучыц-Федарэц, там жа), не пераконнае, бо ў аснове назвы *пўця₁* ляжыць гукаперайманне; палаталізаваны варыянт канца слова характэрны для т. зв. дзіцячых слоў, параўн. *кўця* ад *кот*, *вўця* ад *вутка* і пад. Да *пўця₁* ў выніку табуізацыі ці эўфемізацыі зыходнай назвы.

Пўчка₁ 'костачка, сустаў на пальцы' (Сцяц., ЛА, 3; брагін., Шатал.; лід., свісл., іўеў., беласт., Сл. ПЗБ; слонім., Нар. лекс.), 'костачка на ступні нагі' (Жд. 2), 'кончык, падушачка на пальцы' (ТС; шчуч., свісл., лях., Сл. ПЗБ, Сцяшк., ПСл, Мат. Гом.), 'невялікая колькасць чаго-небудзь, узятая кончыкамі пальцаў, шчо-

паць' (лун., Шатал.; ТС; жытк., нараўл., Мат. Гом.), 'скула на твары; ружовыя месцы на шчацэ' (ЛА, 3; барыс., віл., Сл. ПЗБ; Сцяшк.), *пўчкі* 'пальцы на руках' (Растарг.), параўн. укр. *пўчка* 'кончык пальца, палец; шчопаць', рус. *пўчка* 'палец, мяккая частка пальца'. Да *пўк* 'выпукласць, пукатасць' (гл.), параўн. польск. *pis*, *piska* 'падушачка пальцаў' (Брукнер, 447: да *рєс*, *рєк*), славац. *piska* 'кулак, спіснутая рука'. Сюды таксама *пўчок* 'падушачка на пальцы, мякіш' (свісл., Шатал.).

Пўчка₂ 'пятка яйца' (ЛА, 1; астрав., Сл. ПЗБ). Ад *пўшка* 'тс' (< *пўха*, гл.), змененае ў выніку семантычнай блізкасці з *пўчка₁*. Параўн., аднак, рус. дыял. *пўка* 'тупы канец яйца', што не выключчае паходжання ад *пўк* 'выпукласць, пукатасць'.

Пўчка₃ 'бурачнік, баршчэўнік без лісця — сцяблінка' (Мар. дыс.), рус. *пўчка* 'баршчэўнік, Heracleum; дзягіль, Archangelica officinalis Hoffm.'. Да *пўк* 'кветаноснае сцябло' і назвы іншых раслін з патоўшчанай верхняй часткай, напрыклад: *пўк* 'дзягіль' (гл.), насуперак Фасмеру (3, 415), які выводзіць рускае слова з эст. *put'k* 'баршчэўнік, трубка', фін. *putki* 'тс'.

Пўчок₁ 'лытка' (ЛА, 3). Ад *пўк* 'выступ', параўн. спалучэнне *пўчок лыткі* 'мяккая частка лыткі' (там жа).

Пўчок₂ 'вєрацяно пражы' (шчуч., Сл. ПЗБ). Да *пўк* 'пукатасць, выпукласць', што характарызуе знешні выгляд напрудзенага.

Пўчок₃ 'сноп сцяблоў (ільну, канапель і інш.); мера канопляў' (Яшк. Мяц.; Сл. ПЗБ), сюды ж *пўчкі* 'паплаўкі, зробленыя з бізунніку і прыстасаваныя для плавання на іх' (Янк. 1). Памянш. да *пўк* 'вязка, сноп'.

Пўчок₄ 'драўляная або металічная падстаўка ў падсядзёлку' (Касп.; рагач., Сл. ПЗБ), *пўчкі* 'падсядзёлак' (Янк. 1). Да *пўк* 'выступ'.

Пўчок₅; *шляхтичей крестьяне зовуть пучками, если они живут на одиночцы* (віц., Шн. 3), параўн. *пўчок* 'заможны селянін' (Мат. Смал.). Да *пўк* (гл.), паралельнае да рус. дыял. *пўчка* 'поўны, тоўсты чалавек'.

Пўчына 'ўздухавіна, крынічная мясціна' (гарад., Нар. лекс.). Рэлікт прасл. **рѹѣина*, што захаваўся з такім значэннем на ўсходнеславянскай тэрыторыі, гл. Борысь, БЛ, 15, 52. Рус. *пўчына* 'глыбіня, бездань, прорва; мора', укр. *пўчына* 'марская глыбіня, без-

дань', ст.-рус. *пучіна* 'мора; бязмежжа; прорва, невычэрпная крыніца', ст.-бел. *пучина*: в *черьмнѣмь мори, пучинои покри ихъ* (Скарына), Бярында тлумачыць як "глубокоств(ь) морска ... или широкость морскихъ водъ", што сведчыць пра ненароднасць слова (Німчук, Давньборус., 127). Усе названыя формы запазычаны са ст.-слав. *пжчина* 'марская прастора, глыбіні мора, акіяны; бездань, прорва', параўн. таксама балг. *пучіна* 'бездань, прорва; цясніна', макед. *пучина* 'адкрытае мора, марская прастора', серб.-харв. *пучина* 'адкрытае, шырокае мора; небасхіл; поле; сярэдзіна лета, зімы', славен. *рѣчина* 'адкрытае мора' (запазычана са ст.-слав. або серб.-харв., гл. Бязлай, 3, 67). Выводзіцца з **рѣк-* (гл. *пук*) як абстрактны назоўнік з суфіксам *-ina* (Скок, 3, 66), параўн. бел. *пук неба* (Нар. Гом.), *пук зімы* (Варл.), а таксама серб.-харв. *пукотина* 'шчыліна' (Фасмер, 3, 415); звязана з *пучыць* (гл.) < **рѣіти* 'павялічвацца, пашырацца; трэскацца' (Глухак, 511; Чарных, 2, 86); семантычна блізкія ўтварэнні харв. *риџ* 'шчыліна, правал', рум. *риџ* 'яма; студня' (< слав.).

Пучынкi 'калматка, *Filago arvensis* L.' (Кіс.). Да *пук* 'пупышка (на сцябле)', параўн. *пучынкi папўкаліся* (шчуч., ваўк., Сл. ПЗБ).

Пучыць 'раздуваць, уздымаць' (ТСБМ), *пучыцца* 'ўздувацца, узнімацца ўгору', параўн. укр. *пучити* 'тс', рус. *пучить, пучиться* 'тс', польск. *рѣсзуџ* 'рабіць выпуклым, надуваць', серб.-харв. *натучити се* 'надуцца, раззлавацца', славен. *рѣіти* 'лопнуць, трэснуць, разарвацца', балг. *пѣча* 'выпучваць, настаўляць', *пѣча се* 'надувацца, рабіцца важным'. Прасл. **рѣіти* 'павялічвацца, пашырацца; трэскацца' суадносіцца з **рѣкати*, гл. *пўкаць*. Падрабязней Куркіна, *Этимология—1982—1984*, 13—24; Скок, 3, 67; Банькоўскі, 2, 536. Гл. таксама *пўкаць*.

Пучэлка 'невялікая звязка тытуню' (ПСл). Да *пучок, пук* 'вязка, сноп', параўн.: *рѣжэм цюцион у пучэчкох* (там жа).

Пўшка₁ 'пятка яйца' (Нас.; ЛА, 1; смарг., ігн., лудз., в.-дзв., Сл. ПЗБ; б.-каш., Мат. Гом.). Памянш. ад *пуха* (гл.); магчыма, звязана з харв. *риџ* 'тс', якое Путанец (гл. Скок, 3, 85) лічыць запазычаннем з італьянскай мовы.

Пўшка₂ 'кончык пальца, мякіш' (ТС; петрык., Шатал.; пухав., 3 нар. сл.; мазыр., карм., ельск., Мат. Гом., ПСл), 'сустаў пальца,

костачка, знешняя паверхняя суставаў пальца' (хойн., Шатал.; слуц., Нар. словатв.; слуц., Жыв. сл.; ст.-дар., асіп., Сл. ПЗБ; Некр.; Сержп. Грам., светлаг., Мат. Гом.), сюды ж і *пўшка* 'лытка' (ЛА, 3), 'таўстуха' (івац., Жыв. НС), 'шчопаць' (ТС). Першапачаткова *пўчка* 'тс' ад *пук* 'выпукласць', змененага пад уплывам *пўхлы*, параўн. *пўшка* 'порхаўка' (рѣч., Нар. сл.; лельч., Жыв. сл.), балг. *пўшка* 'мачавы пузыр' і пад.

Пўшка₃ 'каробка, скрыначка' (ТСБМ; Мядзв.; Шат.; Некр.; Бяльк.; Ян.; брагін., Нар. словатв.; Сл. Брэс.; пін., Нар. лекс.; Янк. 1.; Мат. Гом.), 'вытачаны з дрэва невялікі кубел з накрыўкай для захавання дробных рѣчаў' (Нас.), 'збанок, гаршчок з вузкім горлам' (кобр., Сіг.; малар., Сл. Брэс.), 'шклянка': *пўшка гарэлкі* (брагін., Мат. Гом.), ст.-бел. *пўшка* 'скрынка'. Лічыцца запазычаннем праз польск. *puszka* 'тс', чэш. *puška* 'тс' са ст.-в.-ням. *buhsa* < народнае лац. *buxis*, грэч. *πυξίς* 'каробка з самшыту' (< *πυξος* 'самшыт'), гл. Фасмер, 3, 415; Булыка, Лекс. запазыч., 190. На прышлы характар рэаліі і слова ўказвае Растаргуеў: *пўшка* (выключна ў гарадах) "небольшая деревянная круглая с крышкой коробка от халвы; употреблялась главным образом для хранения мелкой монеты" (ст.-дубск., Растарг.). Пра магчымасць народнаэтымалагічнага асэнсавання слова гл. у Насовіча: "от Пустой, но лит. *Puszka*" (Нас.).

Пўшка₄ 'гармата' (ТСБМ, Янк. 1): *зробіў скрыпочку і сталяную пўшку* (гродз., Шн. 2), ст.-бел. *пўшка* 'тс'. Запазычана праз польск. *puszka* (паводле Банькоўскага, 2, 967: "*pożyczka wędrowną*") са ст.-чэш. *puška*, першапачаткова абазначала як ручную агнястрэльную зброю, так і гармату, што адлюстравалася і ў сучасных славянскіх мовах, параўн. балг. *пўшка* 'стрэльба, ружжо', серб.-харв. *пўшка*, першапачаткова *пўшка* 'тс'; крыніцай славянскіх слоў лічаць сярэднебаварскую форму **pukse* 'агнястрэльная зброя', сучаснае ням. *Büchse* 'гармата' < ст.-в.-ням. *buhsa* 'трубка; ступка, цыліндр', адкуль і значэнне 'каробка', гл. *пўшка₃*. Параўн. Брукнер, 449; Фасмер, 3, 415; Скок, 3, 71—72; Сной, 516—517; Булыка, Лекс. запазыч., 190; Патры-Тамушанскі, JBS, 4, 3—4, 120; Адзінцоў, *Этимология—1978*, 113—133; *Этимология—1984*, 172. Нельга выключыць народнаэтымалагічнае збліжэнне з *пўхаць, пўкаць, пўкаць (пўшчэць)* і пад., параўн. Чарных, 2, 86.

Пушкаць ‘ласкатаць’ (ПСл.). Магчыма, гукапераймальнае ад *пўхаць, пўхаць* ‘дуць’.

Пушны, *пушон* ‘з прымессю мякіны, вотруб’я’ (ТСБМ, Ян., Малч.): *кыли хльбушка пушонъ — могу выплаць* (маг., Шн.), *пўшны (пушный)* ‘тс’ (Нас.), сюды ж *пушно, пухно* ‘мякіна’ (Нас.). Ад *пух* ‘адыходы пры веянні, мякіна’, параўн. *пўхны* (гл.).

Пўшны, ‘пульхны, мяккі; смачны’ (Бяльк., ТС), *пушны* ‘тс’: *пушныя бліны* (ашм., пухав., Сл. ПЗБ), *пушаны* ‘тс’ (віл., там жа), *рышану* ‘мяккі, дзіркаваты; угноены, апрацаваны’: *пушаная зямля* (Варл.), сюды ж *пушно* ‘пульхнае дзіця’ (Бяльк.). Да *пушчыць* ‘надуваць, рабіць пульхным, пышным’.

Пуштэнт ‘камень, якім націраюць боты для глянцу’ (Бяльк.). Запазычанне, крыніца невядомая.

Пўшча ‘густы, непраходны лес; нетры’ (ТСБМ, ТС, Шат., Бяльк., Гарэц., Др.-Падб., Мядзв., Яруш.), ‘пусташ, бязлюднае месца’ (ЛА, 2), ‘зараслі ў забалочанай мясцовасці’ (валож., ЛА, 1), *пўшча-драмўшча* ‘дзікі лес, пра які гаворыцца ў беларускіх казках’ (Мядзв.), ст.-бел. *пуща* ‘пустыня, пустка’ (Нас. гіст.), укр. *пўща* ‘дрымучы лес, лясныя нетры’, польск. *puszcza* ‘бязлюднае месца; пустка’, харв. *pušća* ‘пустая мясцовасць’ (Скок, 3, 82), славен. *pušća* ‘папар; дзікая мясцовасць; пустэча’. Прасл. **puštja* (< *pustь*, гл. *пусты*); паводле Банькоўскага (2, 967), *пушча* абазначала спрадвечна бязлюднае месца ў адрозненне ад *пустыня* (гл.), што абазначала месца, пакінутае людзьмі, параўн., аднак, славен. *puščava* ‘пустыня’.

Пушчаць ‘пускаць’ (Шат., Бяльк.), ‘браць кватарантаў; кідаць’ (Сл. ПЗБ), ‘раставаць’: *снег пушчае* (дзятл., там жа), рус. *пушчатъ* ‘пускаць’, польск. *puszczać*, чэш. *puštetí* ‘выпускаць, пускаць’, славац. *pušťat*, в.-луж. *pušćeć*, н.-луж. *pušćaś*, серб.-харв. *puštati*, славен. *puščati*, балг. *пушчам*, ст.-слав. *поуштати*. Прасл. **puštati* суадноснае з **pustiti*, ва ўсходніх славян звычайна **puskati* (< **pus(t)kati*, Банькоўскі, 2, 967), гл. *пускаць*. Усё да **pustь* (гл. *пусты*), паводле Сноя (516), першапачаткова ‘рабіць бязлюдным, пакідаць’, гл. таксама Фасмер, 3, 416; Скок, 3, 82; Шустар-Шэўц, 2, 1194. Адсюль *пушчай* ‘няхай’ (Ян.; смарг., Сл. ПЗБ), параўн. рус. *пускай* ‘тс’ (ад *пускаць*).

Пўшчы (*пущи, пуций*) ‘горшы’ (Нас.; дзісн., Рам. 8; Дэмб., Растарг.), ‘горш’ (Нас.), *пушчэй* ‘мацней’ (Нас.), *пўшчэ* ‘мацней,

больш’ (Кос., Растарг.), *пушчэйшы* ‘горшы’ (Сл. рэг. лекс.), *пушчэйшы* ‘трохі горшы’ (Варл.), *пўшчыць* ‘рабіцца горшым’ (Нас.), *пушчэць* ‘мацнець, умацняцца’ (Нас.), ‘худзец’ (віл., Сл. ПЗБ); сюды ж ст.-бел. *пуций* ‘жавы, руплівы’ (Ст.-бел. лексікон). Вышэйшая ступень параўнання ад *пусты* (гл.), супрацьлеглыя значэнні звязаны з градацыйнай функцыяй і дээтымалагізацыяй, параўн. рус. *пўще* ‘лепш, больш’.

Пушчыны ‘смецце, амецце’ (ТС). Да *пусты* ‘непатрэбны, дрэнны’.

Пушчыць₁ ‘раздуваць, надуваць’ (Арх. Федар.; мсцісл., 3 нар. сл.; Шымк. Собр.; Шат.; Янк. 1; Некр.; ТС), ‘брадзіць’ (Жд. 1), ‘пучыць’ (Сцяц.), *пўшыць* ‘апухаць, рабіць пухлым’ (Ян., ПСл), ‘веаць’ (паст., Сл. ПЗБ), параўн. укр. *пўшити* ‘рабіць поўным, надуваць; узрыхляць’, польск. *puszyć* ‘раздуваць’, славен. *pušiti* ‘рыхтавацца да раення (пра пчол)’, серб.-харв. *pušiti* ‘дыміць, пыліць’, балг. *пуша* ‘тс’ і пад. Да *пўхаць, пухнуць* (гл.).

Пушчыць₂ ‘рабіць пушыстым; абсыпаць пухам’; перан. ‘моцна лаяць, распякаць’ (ТСБМ, ТС, Юрч.). Да *пух* (гл.), пераноснае значэнне, магчыма, на базе гукапераймальнага *пўхаць* ‘дуць’, параўн. *пўшыцца* ‘дуцца на каго-небудзь’, *пушысты* ‘пушысты; той, хто ў выпадку незадавальнення дзьмецца (“пушыцца”)’ (Янк. 1).

Пфэ — выклічнік, які перадае агіду, няпрыязь, абурэнне: *мы проціў яго — пфэ!* (Сержп.). Гл. *фэ* ‘тс’.

Пхаць ‘піхаць, штурхаць’ (ТСБМ, Нас., ТС, Бес., Шат., Гарэц.), ‘напіхваць’ (Нас.; воран., Сл. ПЗБ), *пхачца (пхацьца)* ‘штурхацца, ціснуцца’ (Нас.; лоеў., Мат. Гом.; іўеў., Сл. ПЗБ), ‘павольна ехаць’ (клец., Жыв. сл.), сюды ж *пхнуць, пхнуцца* ‘штурхануць; павольна ехаць’ (ТС, Сл. ПЗБ, Гарэц., Мат. Гом.), а таксама *пхенуць* ‘штурхануць, піхануць’ (ТС), *пхануць* ‘тс’ (брагін., Мат. Гом.). Гл. *піхаць*.

Пхімкаць ‘румзаць, хныкаць’: *пхімкае дзіця* (ТС; слонім., Нар. словагв.), *пхінькаты* ‘тс’ (пін., Нар. лекс.), параўн. укр. *пхікати, пхенькати, пхикати* ‘тс’. Паводле Смаль-Стоцкага (Приміт., 170), дзеясловы ўтвораны ад “прыродных выгукаў”.

Пцель ‘струхнелыя, напўгнілыя дровы, якія тлеюць пры гарэнні’, *пцэлы* ‘струхнелы, напўзгнілы (пра лесаматэрыялы)’, *пцель* ‘гніць, трухлець’ (Нік. Оч.). Гл. *псель*.

Пчайка, варыянты *пшайка*, *шайка*, *чайка* ‘страказа’ (брагін., Нар. словатв.; ЛА, 1). Няясна; параўн. *пичалка* ‘пчала’ (воран., Шатал.). Гл. таксама *псайка*.

Пчала ‘пчала’ (ТСБМ, ЛА, 1; паст., 3 нар. сл.; Сл. ПЗБ, Бяльк.), *пчолá* ‘тс’ (ТС), *пичалá* ‘тс’ (ЛА, 1; воран., 3 нар. сл.; Сл. ПЗБ), *пичолá* ‘тс’ (ЛА, 1; Бес.), *пичóла* ‘тс’ (іўеў., 3 нар. сл., Сл. ПЗБ), *пичólка* ‘чмель’ (трак., Сл. ПЗБ), ласк. *пчылка* ‘пчолка’ (Дразд.), *пичáлка* ‘тс’ (воран., Шатал.), укр. *пчолá*, *бджолá*, рус. *пчелá*, польск. *pszczola*, в.-луж. *рçола*, н.-луж. *сола*, чэш., славац. *včela*, серб.-харв. *пчела*, *чела*, славен. *čebēla*, балг. *пчелá*, макед. *пчела*, ст.-слав. *бъчела*, *бьчела*. Разглядаюцца дзве версіі: згодна з першай, прасл. **bьčela* ад гукапераймальнага дзеяслова тыпу *бучаць* ‘гудзец’, першаснае значэнне ‘гудлівая кузурка’ (SP, 1, 456); другая версія зыходзіць з рэканструкцыі прасл. **bьčela* < і.-е. **bhej-*, што адлюстравалася ў ст.-ірл. *bech*, літ. *bitė*, ст.-в.-ням. *bini*, швед. *bi*, англ. *bee* ‘пчала’, лац. *ficus* ‘труцень’ (Фасмер, 3, 416; Саднік—Айцэтмюлер, 6, 481—482; Сной, 67; Банькоўскі, 2, 523). Варбат (гл. Чарных, 2, 86, дзе аддаецца перавага першай версіі) прапануе выводзіць **bьčela* з **bьčela* ў выніку міжскладовай асіміляцыі *ь : е > ь : е*. Беларуска назва з пачатковым *пшч-* запазычаны з польск. *pszczola* (Карскі, 1, 390), параўн. ст.-польск. *pczola*. Сярод дэрыватаў уяўляе цікавасць *пчаладзёр* ‘той, хто выдзірае пчолы, мёд; злодзей’ (Янк. 3, Пятк.) — несумненны архаізм на аснове спалучэння *драць пчолы* ‘красці мёд, рабаваць вулі’ (ТС), а таксама *пчаліна* ‘асобная пчала’ (Бяльк.), *пчаліна* ‘тс’ (докш., Янк. Мат.; віл., лаг., в.-дзв., Сл. ПЗБ) з суфіксам адзінкавасці *-іна*, што сведчыць аб генералізацыі назвы мн. л. *пчолы* ‘рой, пчаліная сям’я’.

Пшак ‘гаспадарчы нож’ (дзятл., Сцяшк. Сл.). Няясна.

Пшаніца ‘пшаніца, ярыца, Triticum aestivum L.’ (ТСБМ, Кіс., Сл. ПЗБ), ‘пшаніца звычайная, Triticum vulgare Vill.’ (Шат.), *пшэніца* ‘пшаніца’ (ТС; вільн., Сл. ПЗБ), *пшаніца* ‘тс’ (кам., Сл. ПЗБ), *пшаніца* ‘тс’ (Бяльк.), *пшанічка* (*pszeniczka*) ‘кукуруза’ (Пятк. 1), ст.-бел. *пшеница* ‘пшаніца’, укр. *пшениця*, рус. *пшеница*, польск. *pszenica*, чэш. *рšенице*, славац. *рšenica*, в.-луж. *рšенца*, н.-луж. *рšenica*, серб.-харв. *пшеница*, *шеница*, славен. *рšenica*, балг. *пшеница*, макед. *пченица*. Прасл. **рьšеница*, вытворнае ад **рьšено*, гл. *пшано*.

Пшанó ‘вымалачанае проса’ (Шымкевіч, Покажчик), ‘прасяныя крупы’ (Воўк-Лев., Татарк.), *пшанó* ‘тс’ (ТС), ж. р. *пшана* ‘проса (?)’: *jak na roli pszani razni* (Федар. 6, 188); ‘пшаніца (?)’: *кормиця вы ихъ ярой пшеной* (смал., Шн. 2, 524), *пшонка* ‘проса (?)’: *за рьченкою пшенку жну* (гродз., Крачк.), ‘каша з проса’ (хойн., Мат. Гом.), *пшынка* ‘прасяныя крупы’ (жлоб., там жа), *пшанчанка* ‘проса’ (Ян.), сюды ж *пшонка* ‘пшанічная саломá’ (Сцяшк. Сл.), *пшонны*, *пшонны*, *пшэны*, *пшэнны* ‘пшанічны’ (Сл. ПЗБ), *пшэнный* ‘тс’ (Бяльк.), *пшонны* ‘тс’ (Сцяц.), *пшанóвы* ‘прасяны’ (шкл., Мат. Мат.), *пшаняны* ‘тс’ (жытк., добр., ельск., Мат. Гом.), *пшоняны* ‘тс’ (ТС), *пшэняны* ‘тс’ (ПСл), параўн. укр. *пшанó* ‘прасяныя крупы’, рус. *пшено*, польск. *pszono*, чэш., славац. *рšено*, харв. *рšено* ‘зерне’, славен. *рšено* ‘прасяныя крупы’, макед. *пченка* ‘кукуруза’, ст.-слав. *пшэно* ‘ячныя крупы’. Прасл. **рьšено* ўтворана ад прасл. **рьхати* (гл. *пихаць*, *пхаць*), першапачаткова ‘тое, што вымалачана, абтоўчана, абабіта’, з якога развілося значэнне ‘крупы’, ‘проса’ і пад. Гл. Фасмер, 3, 417; Чарных, 2, 86—87; Сной, 513; Глухак, 508—509 (падаюцца паралелі аналагічных утварэнняў ад і.-е. **peis-/ *pis-* ‘таўчы, драбіць, малоць’), Банькоўскі, 2, 960.

Пшык — выклічнік для перадачы інтэнсіўнага згарання (Шымк. Собр.), імітуе гукавы эффект ад запаленага пораху, гарахага жалеза, апушчанага ў ваду; выпусканне газаў (Нас.): *зрабіў пшык* (Сержп.), ‘нічога, пустата’ (ТСБМ, Сцяшк.), *пшыкаць* ‘рабіць успышку порахам; ціха выпускаць газы’ (Нас.), *пшычыць* ‘сіпець (пра гадзюку)’ (ЛА, 1), сюды ж *пшыкаўка* ‘порхаўка’ (ЛА, 1; смарг., Сл. ПЗБ). Гукаперайманне, параўн. укр. *пшик*, якое Смаль-Стоцкі (Приміт., 170) трактуе як “стары выгук”.

Пшыкі ‘іголки хвоі’ (дзятл., Сцяшк. Сл.). Няясна; магчыма, звязана з літ. *pušis* ‘сасна’ або з гукаперайманнем *пшык!*, што імітуе хуткае згаранне.

Пшэнічка (*pszeniczka*) ‘кукуруза’ (Пятк.). Да *пшаніца*, *пшанó* (гл.), дэмінітуўная форма выкарыстана для называння новай рэаліі, параўн. макед. *пченка* ‘тс’.

Пшэ-пшэ — выгукі, якімі падзываюць кароў (ТС), авечак (ДАБМ, камент., 896), *пшэйка* ‘падзыйное слова для кароў; ласк. кароўка’ (ТС, Маш.; жытк., ельск., петрык., Мат. Гом.). Няясна; магчыма, звязана з падзыйнымі словамі для парасят і авечак,

параўн. чэш. *pišit*, якое Махэк₂ (501) параўноўвае з рум. *piș* — падзыўное слова для кароў, або *raș-raș*, *rași-rași* (там жа, 67). Гл. таксама *пус-пус*, *псе-псе*.

Пыж₁ ‘драўляная затычка для круглай адтуліны’ (Нас.), ‘кавалачак дрэва, які закладваецца ў вугал зруба пры спалучэнні бяровенняў’ (жабін., Нар. сл.), *пыжч* ‘тс’ (кам., там жа), *пыж* ‘калок, якім прымацоўваецца ярмо да дышла воза або саней’ (Бес.), ‘невялікі драўляны шар або абрубак ад палкі (пры гульні “ў пыжа”)’ (Нас.; БНТ, Гульні), ‘затычка з ляпцу, шэрсці або картону ў патроне для паляўнічай стрэльбы’ (ТСБМ), ‘малеча, карапуз’ (Бяльк.), мн. л. *пыжэ* ‘стрыжні птушыных пер’яў’ (карэліц., Сл. ПЗБ), ‘бутоны’ (навагр., Жыв. сл.), *пыжык* ‘кароценькая затычка; тоўсценькае дзіця’ (Нас.), ‘тоўсты блін з кіслага цеста; булачка’ (рас., Шатал.; шальч., Сл. ПЗБ), ‘хлопчык, які слаба расце, малы’ (Бяльк.), параўн. укр. *пуж* ‘від дзіцячай гульні’, рус. *пыж* ‘затычка ў патроне; пустое, няўсхожае насенне; шар або абрубак (у дзіцячай гульні); папярочны брусок у носе і карме лодкі; булачка’, *пыжык* ‘маларослы, надуты чалавек’; адносяць сюды і балг. *пѣжко* ‘нехрышчонае дзіця’. Значэнне гэтай групы слоў канцэнтруецца вакол паняццяў ‘затычка, шпунт, калодачка’, ‘неразвіты плод’, ‘пышка, булачка’, што дае магчымасць далучыць сюды бел. *пужок* ‘схованка для рыбы ў канцы лодкі’ і *пужына* ‘пустое зерне’ (гл. зыходныя формы, хутчэй за ўсё, **пыжок*, **пыжына* з тыповым для тураўскай гаворкі пераходам *y > u* пасля губных). Роднаснае літ. *paugžl̥ys*, *pūgžl̥ys* ‘апалонік’, *pižas* ‘брухаты’, *pižti* ‘аслабець’, узыходзіць да і.-е. **rōc-*, **ri-* ‘дуць, надувацца’, што дас падставы для рэканструкцыі асновы прасл. **pyž-* (Куркіна, Этимология—1971, 71—72); Тапароў (Балтыйские яз., 45) лічыць рус. маск. *пыж* ‘бесплоднае, няўсхожае насенне’ балтызмам, што малаверагодна па лінгваграфічных прычынах; па семантычных і лінгваграфічных прычынах сумнеўна выяўдзенае рус. арх. *пыж* ‘папярочны брусок, устаўлены ў нос лодкі’, параўн. пск. *носовой пыж*, кастр. ‘нос судна’ з комі, удм. *piž* ‘лодка’, мар. *piș* ‘тс’ (Фасмер, 3, 417).

***Пыж₂**, *пуж* ‘гарнастай’, памянш. *пыжык*: *ранишы дорогі буў пыжык* (ТС), *пыжык* ‘паўночны алень ва ўзросце да двух месяцаў, а таксама футра з яго’ (ТСБМ). Выводзяць з удм. *pižej* ‘паўночны алень’, комі *pež* ‘аляня, якое яшчэ не мае рагоў’ і пад.

(Фасмер, 3, 417: лічыць гэтую этымалогію “безукорызненной”); іншая версія — аднясенне *пыж₂* да *пыж₁* (Праабражэнскі, 2, 159 і інш.) па лінгвагеаграфічных і семантычных прычынах, параўн. рус. дыял. *пыжык* ‘шкура невялікага мядзведзя’, ‘птушка *Vanellus gregarius* Pall.’, ‘стэпавы кулік, *Charadrius*’ (адносна апошняй гл. Фасмер, 3, 418), здаецца больш прымальнай. Чарных (2, 87) мяркуе, што фіна-угорскія словы запазычаны з рускай мовы, аналагічна Анікін (416—417), які схіляецца да версіі паходжання ад рус. *пыж* ‘камяк’, *пыжыць* ‘настаўляць, растапырваць’, гл. *пыж₁*.

Пыжма ‘крываўнік’ (Мат. Гом.). Гл. *піжма*.

Пыжня ‘падпрышечак’ (ашм., Сцяшк. Сл.). Няясна. Магчыма, да польск. *perz* ‘тлеючыя вуглі, жар’.

Пыжыцца (*пыжыцьца*) ‘надувацца ад фанабэры’ (Нас.), ‘напружвацца, дбаць’ (ваўк., Сцяшк. Сл.), укр. *пѣжитися* ‘надувацца, фанабэрыцца’, рус. *пѣжиться* ‘старацца нешта зрабіць з празмернымі намаганнямі; фанабэрыцца’, н.-луж. *pyzeliš se* ‘пускаць бурбалкі, бурліць, тужыцца’. Вытворнае ад *пыж₁* (< **pyž-*), гл. Куркіна, Этимология—1971, 72; Чарных (2, 87) мяркуе пра першаснае значэнне ‘раздувацца, каб выпіхнуць пыж’, што неабавязкова.

Пызгры ‘мыса, прырэдня частка галавы ў коней, кароў і інш.’ (глыб., Жыв. св.). Ад *пѣдра* ‘ноздры, храпа’ (гл. *пѣдро*); у абедзвюх формах, магчыма, знайшло адлюстраванне чаргаванне асноў прасл. **pyg-(z)*: **pyž-*, гл. Куркіна, Этимология—1971, 70—72.

Пызі ‘нюні’, *пызя* ‘плакса’ (Клім.), параўн. *пізі* (*пізікі*) *пускаць* ‘плакаць; распускаць нюні’ (ТС). Першаснае значэнне, хутчэй за ўсё, ‘надутыя губы, пакрыўджаны выраз твару’, што дазваляе звязаць слова з *пызгры* ‘мыса’ (гл.), польск. *pyzaty* (гл. *пызы*). Параўн. *пыса*, *пыца* (гл.). Да гукапераймання *пиги* (перадае плач) адносіць укр. *пізі* ‘румзанне’ ЕСУМ (4, 367), параўн. *пігутка*, гл.

Пызы ‘бульбяныя клецкі з мясам’ (Скарбы), *пыза* (*пыза*) ‘страва даўніх часоў, прыгатаваная з канаплянага малака’ (Варл.), *піза* ‘булачка, начыненая салам’ (Нас.), укр. *пізі* ‘вараныя галушкі з кіслага грачанага цеста, ядучь з часныком і алеем’, польск. *pyza* ‘від клецак’; перан. ‘круглая, тоўстая шчака’. Няясна; паводле Банькоўскага (2, 972), рэгіянальнае старажытнае слова (Мазоўша, Вялікапольшча), з якога выводзіцца прыметнік *pyzaty*

‘таўсташчокі’, Брукнер (450) апошнія слова звязвае з *ryzac* ‘рыць зямлю; перабіраць у ядзе’, *ryzdro*, *ryzo* і параўноўвае з рус. *пыж* ‘пусты арэх’, *пыжить* ‘уздуваць’. Гл. папярэднія слова.

Пыка ‘твар; морда, пыса’ (Нас., Ян., Растарг.): у *сабакі чорна пыка* (Сцяшк.), *пыкі* экспр. ‘губы’ (Сл. Брэс.), сюды ж *пыктарацца* ‘тыкаць мордай’ (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Параўн. укр. *пыка* ‘морда’, рус. *пыка* ‘морда, рыла’, *пыквица* ‘нос, кончык носа’. Паводле ЕСУМ (4, 367), са зменаю галосных ад *пукати* ‘трэскаць, лопаць’; беспадстаўна беларускія формы выводзяцца з украінскай, чаму прычыць перш за ўсё геаграфія слоў. Відашь, звязана чаргаваннем з *пыца* ‘морда’ (гл.).

Пыкаць ‘пукаць губамі, курыць люльку, запінацца пры размове ці чытанні’ (Нас., Шат., Гарэц., Др.-Падб., Варл.), ‘гаварыць невыразна, неразборліва’ (ТСБМ, Ян., Сл. ПЗБ), ‘марудна рабіць’ (в.-дзв., Сл. ПЗБ), *пыкнуць* ‘пикнуць’ (Яруш.), *пык, пыкмык* — імітуе плямканне губамі, заіканне, курэнне (Нас.; мсцісл., Нар. лекс., Растарг.), *пэк-мэк* ‘тс’ (драг., Лучыц-Федарэц, вусн. паведамл.), *пыкі* ‘ціхая, патайна размова’ (Нас.), *пыклівы, пуклівы* ‘марудны’ (паст., в.-дзв., рас., Сл. ПЗБ). Гукапераймальнае, сюды ж *пик* ‘становішча таго, хто хацеў апраўдацца, але раптам змоўк’ (Нас.), *пыкавы, пыкавы* ‘заіка’ (пін., кам., 3 нар. сл.).

Пыл ‘найдрабнейшыя часцінкі ў паветры і на паверхні’ (ТСБМ, Нас., Ян., Шат., Кос., Растарг., Бяльк., Гарэц., Мал.), *пыл* ‘тс’ (ТС; люб., Сл. ПЗБ), *пыл* ‘лёгка адходы пры веянні’ (Нас.), *пыл, пэл* ‘пушок, што адлятае пры тканні’ (Уладз.), ‘жар, раздражненне’: *в пылу сказаць* (Нас.), укр. *пыл*, рус. *пыл, пыль* ‘жар, полымя; пыл, пылок; снег, пена’, польск. *pył* ‘пылок’ (з усх.-слав., Банькоўскі, 2, 969), чэш. *pyl* ‘пылок з кветак’, славац. *pyl*. Дакладных адпаведнікаў няма; узводзяць да і.-е. *py-* ‘дуць’, параўн. літ. *pūsti*, лат. *pūst* ‘дуць’ (гл. *пухаць, пыхаць*), грэч. *πῦρ* ‘агонь’ і пад. (Фасмер, 3, 418); Банькоўскі (2, 969) мяркуе пра першае значэнне ‘дробнае паражно’ і структуру **py-l-*, параўн. літ. *pūti* ‘ператварацца ў пыл, гніць’, *pūliai* ‘гной (у скуле)’, лац. *pyis, puris* ‘тс’, і ў такім выпадку — значэнне ‘жар, агонь; запальчы-васць’ ад *пылаць* ‘гарэць’ (гл.).

Пылаць ‘гарэць полымем’: *дровы пылаюць у печы* (Некр.). Русізм? Гл. *пылаць* ‘тс’.

Пыль-пыль, пылі-пылі — падзыўныя словы для куранят (Мядзв., Шымк. Собр., Гарэц., Шат., Жд. 1, Янк. 2, Мат. Маг.,

Мат. Гом., Сл. ПЗБ), ‘падзыўныя словы для качак, качанят і гусянят’ (беласт., Ніва, 1980, 14 вер.), *пыля* ‘тс’ (там жа), *пылюш* ‘вочліч, якім адганяюць курэй’ (клім., Мат. Маг.), *пыляня* ‘кура-ня’ (Шпіл.), *пылька* ‘тс’ (Шат.; петрык., Мат. Гом.), *пыляты* ‘кура-няты’ (Мат. Маг.), рус. *пылі-пылі* ‘падзыўныя словы для кура-рэй’, *пыля-пыля* ‘падзыўныя для індыкоў’, *пыля* ‘курыца, кура-ня’, польск. *pyli-pyli*, чэш. *pili-pili, pyl'a-pyl'a, pile* ‘гусяня’, в.-луж. *pila* ‘качання, гусяня’, н.-луж. *pile-pile, pile* ‘гусяня’, балг. *пили-пили* ‘падзыўныя для куранят’, *пиле* ‘кура-ня’, серб.-харв. *пиле* ‘тс’, макед. *пиле* ‘кура-ня, птушачка’. Паводле Махэка₂ (449), “старажытнае даіндаеўрапейскае слова”, параўн. крым.-тат. *pili* ‘кура-ня’, тамільск. *pilīai* ‘птушаня’. Прасл. **pile*, параўн. літ. *pylė*, лат. *pile* ‘качка’, лац. *pullus* ‘маладая жывёліна’, гоц. *pula* ‘жарабя’, інд. *pillika* ‘птушаня’. Гл. таксама *пыль-пыль, пуляня*.

Пыльхаўка ‘грыб порхаўка’ (гродз., Сл. ПЗБ). Паралельныя ўтварэнні тыпу *пурхаўка* ‘тс’ ад *пурхаць* (гл.) даюць падставы ў якасці зыходнага прыняць незафіксаваны дзеяслоў **пыльхаць* (ад гукапераймальнага **пыльх* ‘пырх’ і пад.); магчыма, пад уплывам *пыл* (гл.).

Пылюшнік ‘расліна *Thalictrum L.*’. Няясна, магчыма, да *пы-лиць* ‘пускаць пылок’; адносна гэтай і іншых назваў расліны гл. Кісялеўскі, Аб нек. асабл., 26—27.

Пыля ‘каля, побач’ (Бес.), параўн. укр. *пыля* ‘тс’. Усе да укр. *біля* ‘тс’ або стараж.-рус. *подьль* ‘тс’.

Пыляць, ‘кідаць з сілай, біць’ (навагр., Жыв. НС; глыб., Наша ніва, 2001, 24 вер.), *пыльнуць* ‘ударыць’ (паст., Сл. ПЗБ, Шат.), ‘кінуцца, хутка пабегчы’ (бераст., Сцяшк. Сл.; Шат.). Параўноўваюць з літ. *pilti* ‘біць, ліць, сыпаць’ (Грынавяцкене і інш., Сл. ПЗБ, 4, 206), іншае значэнне суадносіцца з літ. *pūlti* ‘кінуцца’, але параўн. *пуляць* ‘кідаць’ (гл.) і іншыя экспрэсіўныя дзеясловы такога тыпу, у аснове якіх ляжаць імітатывы тыпу *пыль! пыль! пур!* і пад.

Пыні ‘маўляў, моў’ (Яруш., Гарэц., Бяльк.), выклічнік (націск залежыць ад папярэдняга слова) ‘та, вось, моў’: *я пыні не та-ковскій; прыяцель, вашэць: тебе, пыні, можна гето сказаць* (Нас.). Магчыма, гукапераймальнае, параўн. рус. *пынь-пынь* ‘пра чалавека, які гаворыць невыразна, заікаючыся’, або дэфармаванае слова-паразіт, што ўзыходзіць да зварту *пане ці васпане* (гл.), пра гэта сведчыць заўвага Ярушэвіча “гор.” (гарадское).

Пыніць ‘хутка нешта рабіць, чыніць’: *жнеі пыніць жыта* (ашм., Стан.), ‘рабіць усё неабходнае па гаспадарцы, даглядаць’ (ТСБМ, Жд. 1, Сцяшк. Сл.), ‘знаходзіцца, праводзіць час’ (Сцяшк.), ‘затрымліваць, перашкаджаць’ (Яруш.), ‘збіраць ягады, грыбы’ (Яўс.), *пыніцца ўпраўляцца па гаспадарцы* (ТСБМ), ‘знаходзіцца’ (карэл., Сцяшк. Сл.). Параўн. *спыніць* ‘хутка нешта зрабіць, скончыць’ (ашм., Стан.), укр. *пініти* ‘замаруджваць, перашкаджаць’. Да *пяць, пну* (**peŋi*, **peŋo*), варыянт кораня (з падаўжэннем) **rip-*, параўн. *апыніцца, апынуцца* ‘знайсціся ў пэўным месцы або становішчы’ (гл.), фармальна і семантычна суадносіцца з літ. *rinti* ‘плясці’, лат. *riŋ, rini* ‘тс’, грэч. *πεινομαι* ‘працую’, нова-в.-ням. *springen* ‘прасці’, *springen* ‘напружваць, нацягваць’. Гл. таксама ЕСУМ, 4, 370—371.

Пынялка ‘кіёк для пераймання кацёлкі (у гульні)’ (Шат.), параўн. укр. *піняти, пінняти* ‘пераняць’. Да *-няць* (прасл. **jeŋi*), суф. *па-*; магчыма, кантамінацыя з *пыніць* (гл.), ці ад *паганяць*, параўн. *пыняць* ‘паганяць’ (Растарг.).

Пыпа дзіц. ‘вада’ (Клім.). Гукаперайманне, гл. *пыпа, пипа* ‘тс’.

Пыпець ‘ціпун, нарасць на языку ў курэй’ (Шымк. Собр.), *пыпец* ‘тс’ (беласт., Сл. ПЗБ), *пыпаць (пыпоць)* ‘тс’ (Нас.), *рўреч* ‘любая нарасць, вырастак на целе чалавека; чырвоныя вырасты на дзюбе індыка; хвароба языка ў хатніх птушак’ (Чач.), *пыпыць* ‘птушыны страўнік’ (іван., Жыв. НС), *пипуть* ‘ціпун’ (Растарг.), памянш. *пыпыцік* ‘выступ’ (Лёсік), ст.-бел. *пытеть* ‘кудахтанне курэй’, укр. *пипоть* ‘хваравіты нарост на языку курэй, ціпун’, памянш. *пиптик*, рус. смал. *пыпить* ‘попел’: *ссохнуць на пыпить* ‘схуднець’, польск. *рурец* ‘засохлыя соплі ў носе; ціпун’, ст.-польск. *ріреч* (з XV ст.) ‘ціпун’, чэш. мар. *ріреч, ріреч* ‘тс’, славац. *рірет, рірет, ріреч* ‘тс’, балг. *пипка* ‘тс’, макед. *пипка* ‘тс’. Прасл. **piŋy*’ ад і.-е. *piŋu-* ‘слізь, смала’, роднаснае лац. *piŋuita* ‘слізь, насмарк’, пазней у асобых славянскіх мовах асіміляванае ў **ripŋ*’ або з метатэзай у *ipŋ-*, гл. *ціпун* (Махэк, 643; паводле яго, насуперак Фасмеру, 4, 60, фармальна блізкія ням. *Rips*, англ. *rip* ‘ціпун’ запазычаны са славянскіх); Банькоўскі (2, 969) прычыць запазычанню з захаду, прапануючы рэканструкцыю **tipŋ*’, параўн. літ. *piepūtys* ‘ціпун’, *piepti* ‘пішчаць’. Урэшце, нельга выключыць другасную сувязь з *пыпкаць* ‘заікацца’, *пуп, пупец* ‘вы-

раст’ (гл.). Шырокая семантыка (‘кудахтанне’, ‘курыны страўнік’ і пад.) не выключае магчымай сувязі з гукаперайманнем **ripati* ‘ціўкаць’, літ. *rūpti* ‘тс’, параўн. славен. *ріреч* ‘сцізорык’, якое Бязлай (3, 38) лічыць метафарычным ўтварэннем ад *рірa* ‘кураня’ (< *ri-ri* ‘падзыўныя словы для курэй’).

Пыпкаць ‘заікацца’ (Нас.), *пыпка* ‘панурысты чалавек’ (там жа). Гукапераймальнае, на базе імітатываў *пып-* (запінанне, заіканне), *пык-* (плямканне губамі) і пад.

Пыпла₁ ‘цяльпук, непаваротлівы, павольны ў дзеянні чалавек’ (Бяльк.), ‘няўмека’ (Юрч.), *пыпля* ‘маруда, нерашучы чалавек’ (Нас.). Меркаванні пра балтыйскае паходжанне *пыпля* ‘маруда’ (Байк. і Некр.) з лат. *pipéle* ‘penis’ (Блесэ, SB, 5, 18—19) ці з літ. *pyplūs* ‘плакса; дзіцяня’ (ад *rūpti* ‘пішчаць’, Лаўчутэ, Балтызмы, 72) патрабуюць дадатковага абгрунтавання. Нельга разглядаць асобна ад *пыпліць* ‘дрэнна рабіць’, параўн. у запісах фальклору: *А сваттюхны пыплёхи / Пыплють, пыплють, ну умьютъ / А нам сказать ня смьютъ* (віц.).

Пыпла₂ (*пылло*) ‘ціпун у птушак’ (Нас.). Да *пыпец* (гл.), магчыма, збліжанае з гукаперайманнем, якое перадае адпаведны характар гукаў пры хваробе, параўн. чэш. *tipati* ‘выдаваць голас пры хваробе ціпун (пра курэй)’; *ripati* ‘пікаць, пішчаць’, славен. *tipati* ‘дакранацца’, *ripati* ‘торкаць, калупацца ў зубах’; балг. *фьфля* ‘прышапётваць, чапляць кончыкам языка зубы пры размове’ і пад., што дае падставы бачыць у названым слове няпоўнае падваенне кораня. Гл. наступнае слова.

Пыпліць ‘марудзіць, марудна прымацца за справу’ (Нас.), ‘марудна рабіць’ (Шымк. Собр.), *пыпліцца* ‘марудзіць’ (Бяльк.), сюды ж *пепліць* ‘тс’, *пеплецца* ‘паволі рабіць’, *пиплівы* ‘карпатлівы, нудны (пра работу)’: *ваша такая пиплівая работа, пипша і пипша* (ашм., LKK, 16, 186). Традыцыйна параўноўваюць з балтыйскімі адпаведнікамі: лат. *pipelētis* ‘корпацца, марудзіць’ (Блесэ, SB, 5, 18; Кіпарскі, Лекс. балтызмы, 14), літ. *piplioti* ‘карпатліва, старанна працаваць’, *pyplūs* ‘слабы, нядужы чалавек’ (Грынавяцкене і інш., LKK, 16, 186), *piepti* ‘слабець, чэзнуць’, *pepis* ‘вялы чалавек, мямля, размазня’ (Санька, Кгуцја, 1996, 1, 91), што дае падставы адносіць беларускія словы да балтызмаў. Аднак балг. *пыпля* ‘поўзаць (пра насякомых, малых жывёлак), рухацца паволі, з цяжкасцю, чуць варушыцца; рабіць нешта, але без

выніку' (Младэнаў, 538: інтэрпрэтуе як слова з няпоўнай рэду-плікацыяй) прымушае прыняць гукапераймальнае паходжанне (таксама Фасмер, 3, 419, адносна беларускіх слоў); паводле Сноя (гл. Бязлай, 3, 38), у аснове самастойных утварэнняў — рэдуплікацыя імітатыўнага кораня і.-е. **pi-p-*, параўн. польск. дыял. *pyplić* 'мяць, рабіць нядбала, дрэнна, корпацца', в.-луж. *piplić* 'саматужнічаць; калупацца ў носе', н.-луж. *pimplis* 'марудна рабіць, корпацца', чэш. *piplat* 'рабіць марудна, корпацца, калупацца', славац. *piplat' sa* 'марудзіць, рабіць паволі і нерашуча'.

Пыпніць 'запінацца, гаварыць з перапынкамі; рабіць нядбала, абы-як' (вілен., Нас.), 'рабіць павольна, марудна, неахайна' (Чач.: "używany w Litwie w polszczyźnie"), 'няўмела прасці' (пруж., Сл. ПЗБ), *пыпніцца* 'рабіць вельмі марудна' (клец., Жыв. сл.). Лічыцца балтызмам, у якасці крыніцы падаецца літ. *pypnioti* 'корпацца, марудзіць; з цяжкасцю выбірацца з хваробы', *pypnoti* 'марудна вастрыць касу' (Лаўчутэ, Балтызмы, 127); аднак фармальна і семантычная блізкасць з *пыпніць* (гл.) дазваляе лічыць больш пераканаўчай версію пра імітатыўны характар дзеяслова (заіканне, пыхканне і пад.), параўн. лат. *pipināt* 'курыць'; балг. *pipna*, *pipnuvam* 'дакранацца пальцам, хутка рабіць', *pipnéž* 'марудная работа', *pipnív* 'марудны' і пад. (гукаперайманне, гл. БЕР, 5, 246).

Пыпскаць 'курыць' (ігн., Сл. ПЗБ). Гукапераймальнае, параўн. рэканструяванае Махэкам₂ (450) "*sk-intensivum*" у чэш. **pip-skati* 'мазаць, замазваць'.

Пыпці 'кіпці, вялікія кіпцюры' (Бяльк.), *пыпти* 'пальцы на руках' (Растарг.). Экспрэсіўнае ўтварэнне ад *пыпець* 'нарост; ціпун' (гл.), збліжанае з *кіпець* 'пазногаць, кіпцюр' (гл.), параўн. і *кіпіць* 'ціпун' (гл.). Звяртае на сябе ўвагу паралелізм слоў балг. *pipnam* 'дакранацца пальцам' і *pipna*, *pipnka* 'ціпун', паводле БЕР, 5, 245, не звязаных паміж сабой.

Пыр₁ (*пырь*) 'вечер' (Шпіл., у прыпісы): *чы пыр, чы негода, чы будзеш заўтра пагода?* (Нік. Посл), параўн. рус. урал. *пырять, пырнуть* 'дунець, падуць (пра вечер)'. Няясна. Магчыма, да *пыр₂*, гукаперайманне, імітуючае пыхканне, лёгкі подых, параўн. таксама стараж.-рус. *пырь* 'ветразі' ("Аповесць мінулых гадоў" пад 907 г.), тады звязанае таксама з **por-*, **per-* ("o locie", Брукнер, 438), якія выступаюць у *прапар, перапёлка* (гл.). Інакш адносна

стараж.-рус. слова Фасмер, 3, 392 (запозычанае з фінскай); адзінкавыя фіксацыі і адсутнасць тлумачэння семантыкі слова ў дзіцячай помаўцы ('сплёка, гарачыня?') не выключаюць сувязі з **pyрь* 'агонь', параўн. рус. урал. *пырья* 'напор, струмень паветра (з мяхоў у кузні)': *огонь горит под пырьей* (СРНГ). Зрэшты, гэта можа сведчыць пра вельмі даўняе змяшэнне асноў са значэннем 'раздуваць', параўн. *пырыць* (гл.), і 'гарэць' (гл. *пырнік₂*).

Пыр₂ — гукаперайманне, імітацыя ўзлёту, палёту: *пыр-пыр* 'пырх' (шальч., Сл. ПЗБ), 'пра ўзмахванні крыльцамі птушкі' (Шат.), *пыркаць* 'падлятаць, скакаць' (пух., 3 нар. сл.; ашм. Стан.), 'парушыць' (смарг., Сл. ПЗБ). Гукапераймальнага паходжання, параўн. *пырх* (гл.).

Пыр-пыр 'падзыўныя словы для курэй' (Гарэц.), *пырь-пырь* 'тс' (Нас., мсцісл., 3 нар. сл.; Растарг.), *пыра-пыра* 'тс' (Растарг.), *пыря, пырка* ласк. 'назва курыцы' (Нас., Гарэц., Др.-Падб.), 'нейкая птушка, магчыма, чыранка' (Турска ў Федар. 7), рус. *пырь-пырь* 'падзыўныя словы для курэй, індыкоў', *пыря* 'курыца, індычка; слова, якім падзваюць авечак'; паводле матэрыялаў АЛА, суадносіцца з падзыўнымі для куранят на поўдні Славii: славен., макед. *pyri, pive, pira*. Гукапераймальнае, гл. Фасмер, 3, 420; БЕР, 5, 254; Махэк₂ (449) ідэнтыфікуе з *пыль-пыль* (гл.), бо ў аснове слоў ляжыць першаснае гукаперайманне **pi-pi*, што імітуе голас куранят у большасці славянскіх моў, параўн. Фалінская, 36. Сяткоўскаму, 159. Гл. *ni-ni*, параўн. літ. *pypti* 'пішчаць', *py-py*, а таксама рум. *piri-piri*, венг. *piri-piri* і пад.

Пыраць: *пыраць бялізну пранікам* 'праць бялізну пры дапамозе праца' (Мат. Гродз.). Звязана з *праць* 'сціраць, выбіваць праком' (гл.) чаргаваннем вакалізму, параўн. *пёрыць* 'тс'.

Пыраць 'пароць, тыкаць, калоць' (Сяржп.), *пырнуць* 'біць чым-небудзь вострым' (ТСБМ, Сяржп.), *пырнуть* 'парнуць, ткнуць, кальнуць' (драг., Нар. лекс.), выклічнік *пырь* ад *пароць* (мсцісл., Нар. лекс.), рус. *пырять, пырнуть*. Звязана чаргаваннем галосных з *пароць* (гл.), гл. Праабражэнскі, 2, 160; паводле Фасмера (3, 420), грунтуецца на анаматапеічным утварэнні.

Пыргаць 'скакаць' (Жд. 2), параўн. рус. *пыргать* 'тс'. Нельга аддзяліць ад *пыркаць* 'падлятаць, скакаць', *пырхаць* 'тс', гл. *пыр₂*, і іншых блізкіх па семантыцы слоў, што маюць у аснове гукапераймальнае **pr-* з рознымі пашыральнікамі асновы (-g-, -k-, -x-

і пад.). Параўн. Копечны, 3б. Младэнаву, 373; пра роднасныя формы гл. Фасмер, 3, 390—391.

Пырка 'кукіш': дай яму пырку (шальч., Сл. ПЗБ). Няясна, магчыма, пераноснае ад *пырка* 'курыца' (гл. *пырз*), параўн. рус. *пырка* 'penis' (гл. Фасмер, 3, 420, ад *пыра́ть*, *пыр*, гл. таксама Этимология—1997—1999, 50) і 'курыца', што звязана з *пырыць* 'распіраць, пучыць' (гл.), пра аднакарэнныя пашыраныя асновы **pъrk-*, **pъrski-* і пад. гл. Трубачоў, 3б. памяці Талстога, 1, 312.

Пырни́к₁ 'расліна Agropyron Gaertn.' (Нас., Гарэц., Кіс., Бяльк., Мат. Гом., Воўк.-Лев., Татарк.), 'расліна Triticum repens L.' (Мядзв., Шат.), 'расліна ажыка, Luzula pilosa (L.) Wild.' (маг., Кіс.), 'пустазелле, метлюжок' (Сцяшк.), 'род мнагалетніх раслін сямейства злакавых, пустазелле' (ТСБМ; дзісн., Жыв. сл.; Сл. ПЗБ), *пырай* 'тс' (Янк. 1, Сцяшк., Скарбы), *пырэ́й* 'тс' (Сцяц., Ян.; ЛА, 1; Сл. Брэс., Мат. Гом.), *пыра́й* 'тс' (Мат. Гом.), *пурэ́й* 'тс' (ТС; ЛА, 1), *пирэ́й* 'тс' (Бес., ПСл), *пырава* 'тс' (ЛА, 1), *пыравіца* (лід., карэл., Сл. ПЗБ), *пыраў* 'тс' (любч., Нар. словатв.), *пыр'як* 'пырай паўзучы, Agropyron Gaertn. repens P.V.', *пырын* 'тс' (навагр., Жыв. сл.), зборн. *пур'е*, *пур'э* 'пустазелле' (ТС; свісл., Шатал.; Янк. 2), *пурі́на* 'адно сцябло пырнику', параўн. укр. *пурій*, *перій*, рус. *пыре́й*, польск. *perz*, чэш. *půr*, *půř*, славац. *půr*, в.-луж. *pur*, н.-луж. *pur*, славен. *pira*, *pirnica*, харв. *pîr*, *pirevina*, балг. *пирей*, макед. *пир*, *пирей*, ст.-слав. *пѣро* 'проса'. Прасл. **pyrǫ* роднаснае ст.-прус. *pure* 'каласоўнік, касцёр', літ. мн. л. *pūrai* 'азімай пшаніца', *pūras* 'зерне азімай пшаніцы', лат. мн. л. *puṛi* 'пшаніца', грэч. *πῦρός* 'тс', англ.-сакс. *furs* 'пырнік', што ўзводзяць да і.-е. *pūro* 'зерне', гл. Бязлай, 3, 39; Фасмер, 3, 419; Шустар-Шэўц, 2, 1197; Сной, 445; Банькоўскі, 2, 532. Параўн. *пур* (гл.).

Пырни́к₂ 'аладка з тварагом' (лід., Сцяшк. Сл.). Утварэнне на базе прасл. **pyrǫ* 'тлеючыя вуглі', параўн. укр. *пирей*, *перій* 'жар, попел', *пирний* 'востры, пякучы', рус. *пирей* 'загнетка ў печы', польск. *perz* 'тлеючыя вуглі, жар; рэшткі гарэлага', *perzyna* 'тс', ст.-польск. *pyrz* 'тс', чэш. дыял. *půř* 'жар', ст.-чэш. *půřie* 'гарачае вуголле', славац. *půr* 'чырвань на твары', *pyrina* 'попел', н.-луж. *purina* 'попел ад выкуранага тытуню', сюды ж в.-луж. *puric* 'паліць у печы', славен. *pirav*, *perav* 'тленны', харв. *pirjan* 'вэнджанае мяса', балг. *пържен* 'смажаны, пражараны'. Магчыма, архаізм, гл. ст.-слав. *пырънъ* 'ляпёшка з оркішу (пала-

віцы)', славен. *piren* 'пшанічны', якія выводзяць з прасл. **pyrǫ*/**pyro*, параўн. серб.-харв. *pîr* (Вук: "некакво жито"), *pîro*, славен. *pira* 'оркіш', што можа быць звязана з **pyrǫ* 'агонь'. Параўн. тыпалагічную паралель: *ватрушка* 'піражок з тварагом' ад *vátra* 'агонь' (Фасмер, 1, 279). Больш падрабязна адносна ст.-слав. слова гл. ESJSt, 12, 736. Параўн. папярэдняе слова (гл.).

Пы́рса 'пілавінне, апілки' (шчуч., Сл. ПЗБ; парыц., Янк. Мат.; б.-каш., жлоб., Мат. Гом.), параўн. укр. *пирса* 'тс'. Відаць, да *тырса́* 'тс' (гл.) пад уплывам *пырскаць*, параўн. *пирса*, *пирса́* (гл.).

Пы́рскаць 'крапіць' (Нас., Шымк. Собр., ТСБМ, Шат., Бяльк.; брасл., Сл. ПЗБ; ашм., Стан.; Растарг.), 'гаварыць з запалам' (Жд. 2), 'пырхаць, ціха смяцца' (Жд. 3), *пырскацца* 'задавацца' (смарг., Сл. ПЗБ), *пырскнуць* 'пакрапіць' (Шат.), 'кінуцца' (шальч., Сл. ПЗБ), выклічнік *пырсь* (Нас.; мспісл., Нар. лекс.), *пырскі* 'дробныя кроплі вады' (ТСБМ, Варл., Шат., Бяльк., Стан.), *пырсклівы* 'гультаяваты' (смарг., Сл. ПЗБ), *пыршчачы* 'імжэць (пра дождж)' (Шат.), укр. *пирскати* 'пырскаць, пырхаць', рус. *пырска́ть* 'тс', польск. *parskać* 'тс', чэш. *prskati* 'тс', славац. *prskat* 'тс', в.-луж. *porskać* 'тс', н.-луж. *parskaś* 'тс', славен. *prskati* 'пырскаць (слінай), пырхаць', серб.-харв. *пърскати* 'тс', балг. *пърскам* 'тс', макед. *прска* 'пырскаць, крапіць; узрывацца'. Прасл. **pъrskati* 'пырскаць, пырхаць' чаргуецца з **porskati* (гл. *порскаць*), параўн. літ. *puṛkšti* 'пурхаць, фыркаць, імжаць', лат. *pūrkāt* 'тс'; узыходзіць да асновы і.-е. **per-s-* 'імжаць, пырскаць' (Бязлай, 3, 129; Фасмер, 3, 334; 420); Банькоўскі (2, 504) мяркуе пра зыходнае прасл. **pr-sk-*, што тлумачыць варыянтнасць ст.-польск. *pyrskac*, другасных *pryskac*, *parskać*. Смаль-Стоцкі (Приміт., 169) гукаперайманне для "хуткага акраплення" укр. *прись-прись* трактуе як выгук пастухоў (няўпэўнена звязвае з *пріч* 'прэч'), што дазваляе пагадзіцца з Трубачовым аб магчымай "ранняй семантыцы" 'апладняць' для дзеясловаў з асновамі **pъrk-*, **pъrl-*, **pъrsk-* (3б. памяці Талстога, 312), параўн. рус. *пирска́ть* 'тс', серб.-харв. *пърскати* 'тс', славен. *prskati* 'спарвацца (пра коз)', чэш. мар. *prskati se* 'тс'. Бязлай (3, 129) лічыць **pъrskati* 'тс' інтэнсівам да прасл. **pъrkati* 'тс'.

Пы́рта груб. 'нос' (шчуч., Сл. ПЗБ). Няясна; магчыма, ад *пырыць* 'выпіраць, пучыць' (гл.) з рэдкай суфіксацыяй *-ma* (**ьta*), параўн. *пырка* (гл.).

Пырхаць ‘пералятаць з месца на месца; з шумам выпускаць паветра’ (ТСБМ; Нас.; Шымк. Собр.; Шат.; Гарэц., шальч., Сл. ПЗБ), *пырхнуць* (Федар. 1; Сержп.) ‘пырскаць, крапіць, імжаць’: *пырхае дошч* (ашм., Сл. ПЗБ), выкл. *пырх* (*пырх*) (ЭШ; мсцісл., Нар. лекс.), *пырхун* ‘хто фыркае, пакашлівае’ (Шымк. Собр.), укр. *пырхати* ‘ўзлятаць; фыркаць’, рус. *пырхатъ* ‘фыркаць, кашляць’. Гукапераймальнае, суадноснае з *пырхаць* (гл.); паводле Смаль-Стоцкага (Приміт, 168), стары выгук, імітуючы фырканне і адлёт птушкі, прадстаўлены варыянтамі ўкр. *пырх*, *перх*, *порх*, *пурх*; польск. *pierzychać* ‘пырскаць, сыпаць іскрамі’, перан. ‘уцякаць’, славен. *prhati* ‘фыркаць, трапятаць’, чэш. *prchati* ‘ўцякаць’ і інш. даюць падставы Сною (497) бачыць супадзенне дзвюх асноў: прасл. **pyrhati* ‘пырхаць, узлятаць’ і **pyrхъ* ‘нешта распыленае’ (гл. *перхаць*), што зусім не абавязкова, улічыўшы анаматапеічны характар слоў, параўн. Банькоўскі, 2, 562 (рэканструюе **pyrhati* ітэратыў да **pyrхоті*); параўн. таксама Куркіна, Этимология—1994—1996, 199; ЕСУМ, 4, 374.

Пыршчаць ‘імжаць (пра дождж)’ (чэрв., Сл. ПЗБ), сюды ж, відаць, і *пыршчэць* ‘блішчаць’ (слонім., Сцяшк. Сл.). Да *пыр-скаць* (гл.).

***Пыр’іца**, *пыр’іця* ‘страказа’ (Сіг.), параўн. укр. лемк. *пыр’іця* ‘матылёк’. Відаць, утворана ад *пыр’іць* ‘растапырваць (крылцы і пад.)’ (гл.).

Пыр’іць (*пыр’іць*) ‘распіраць, пучыць’ (Нас.), *пыр’іца* ‘надувацца, растапырваць пер’е; пышна апранацца’ (Нас.), *пыр’іць* ‘турбаваць, не даваць спакою’ (Бяльк.), параўн. рус. *пыр’ить* ‘растаўляць пер’е, тапырыцца’, чэш. *pořiti* ‘надувацца’, серб.-харв. *пыр’ити* ‘дуць’. Праслав. **pyriti* ‘надувацца’, роднаснае літ. *išpyr’iti* ‘расстаўляць пер’е; надувацца, тапырыцца’, *pyrinti* ‘скубаць (валасы, воўну)’, *pyrtyti* ‘трасці’, лат. *pūrt* ‘кашляціць, рабіць нягладкім’, нарв. *föyrast* ‘рабіцца пухкім, мяккім’, гл. Фасмер, 3, 420, з літ.-рай. Цвяткоў (Запіскі, 2, 55) бачыць у *пыр’іца* адлюстраванне польскай фанетыкі (“нахіленне”: *ы* на месцы *э*, параўн. *perzyc sie* ‘пушыцца, натапырвацца’), што зусім не абавязкова, параўн. ст.-польск. *pyrzyć sie* ‘натапырвацца, стырчаць (пра ўсходы, рунь)’, якое Банькоўскі (2, 533) выводзіць са ст.-польск. *pyrz*, сучаснае *perz* ‘пырнік’, роднаснае рус. *пыр’ить* *пёр’ья*, чэш. *pyřiti* ‘прарастаць’, што можа быць звязана з літ. *pūrti* ‘на-

тапырвацца’. Зусім верагоднае другаснае збліжэнне некалькіх этымалагічна адрозных асноў у сувязі з блізкасцю семантыкі, параўн. Белеціч, 36. Івічу, 120.

Пыса ‘ніжня частка галавы жывёліны (з губамі і ноздрамі)’; груб. ‘твар’ (ТСБМ, Сцяшк.), ‘мыса ў каровы, цяляці’ (ЛА, 1; Бяльк., Мат. Гом.), ‘храпа ў каня’ (ЛА, 1; Бяльк.), ‘морда’ (Некр., Ян., Растарг.), *пысы* ‘канец морды з губамі’ (Шат.; чэрв., Сл. ПЗБ), параўн. укр. *пысьо* ‘тварык’. Хутчэй за ўсё, адваротны дэрыват ад *пысак*, *пыска* (гл.), пад уплывам *мыса* ‘морда свойскай жывёлы’ (гл.); бадай, не звязана з усх.-славац. *pusa* (< польск. *buzia*, балг. *буза*, карпатызм, гл. Клепікава, Исслед. по слав. диал., 5, 208).

Пысы ‘нявымалачаныя каласы’ (чэрв., Нар. лекс.), *пысікі* ‘асцюкі’ (барыс., Сл. ПЗБ). Грынавяцкене і інш. (там жа) параўноўваюць з літ. *paisai* ‘тс’.

Пысак ‘морда, мыса ў каровы’ (ЛА, 1; паст., ігн., шальч., Сл. ПЗБ), *пыскі* ‘тс’ (віл., зэльв., там жа; Сцяц., Варл.; Сержп., ЛА, 1), *пысак* ‘дзюба’ (швянч., Сл. ПЗБ), *пыска* ‘вісок са шчакою; поўха’ (Нас.), *пыські* ‘шчокі, шчочки’ (Мал.), *пыск* ‘морда ў рагатай жывёлы’ (ашм., дзісн., Стан.; ЛА, 1), ‘пашча звера’ (Сцяшк. Сл.), груб. ‘рот, вусны’ (Скарбы, Даніл. Сл.), ‘скроні, твар; вісок са шчакою’ (Нас., Бес.), ст.-бел. *пысоць* ‘дзюба (у птушкі)’, укр. *пысок* ‘твар, морда; дзюба касы; мыс на рэчцы’, рус. дыял. *пыска* ‘насмешлівая назва тонкай і кароткай жаночай касы’, польск. *pysek* ‘лыч свінні; морда сабакі’, чэш., славац. *pysek* ‘губа’, в.-луж., н.-луж. *pysek* ‘дзюба, лыч’, славен. *piski* ‘alae matricis’, макед. *писки* экспр. ‘тоўстыя губы’. Прасл. **pyskь* ‘морда, губы’, этымалагічна ідэнтычнае **pych-*, ад **pyhati* ‘дуць, моцна дыхаць’, гл. *пыхаць*; параўноўваюць з ц.-слав. *напыштити* ‘надувацца’ (Міклашыч, 268), ст.-рус. *пысканити* ‘насмехацца’ (‘строить рожи’, гл. Трубачоў, 36. памяці Талстога, 1, 310), а таксама з літ. *pūkslė* ‘пухліна, гула’, *pūskas* ‘пухір’, *pūskūoti* ‘цяжка дыхаць’ (Фасмер, 3, 420), ст.-інд. *piccha-* ‘хвост’ (Махэкэ, 503; так і Трубачоў, 36. памяці Талстога, 1, 311; супраць БЕР, 5, 261). Без падстаў лічаць выключна заходнеславянскім *pysek* Брукнер (450) і Банькоўскі (2, 969), паводле апошняга — няяснае па паходжанні, параўн. таксама *pyskla* (упершыню зафіксаванае ў буллі пад 1136 г. у форме *piscla*) — лічыцца эпітэтам свінні, што рые

(ад *pyskać, pysklać* ‘рыць лычом’, там жа). Будзішэўская (Балк. Ез., 36, 1, 35—37) далучае сюды ж балг. *пыськ* ‘выступ, каса’ ў якасці паралелі да **ръть* ‘нос, выступ, пік’ (ад **ryti*).

Пыталъ (*пыталъ*) ‘машина для апрацоўкі зерня’: *пшеницу ободрали на пыталъ* (Нас.), ‘пытля, вальцы, вальцавы млын’ (лун., Шатал.; чэрв., астрав., беласт., Сл. ПЗБ; Нар. лекс.; Мат. Гом.), ‘лепшага гатунку мука з папярэдне ачышчанага зерня’ (Шат.), *пытль* ‘тс’ (Касп.), *пыцель* ‘вальцы, вальцавы млын; вальцаваная мука’ (ТСБМ), сюды ж *пытляваць* ‘дробна размолваць і прасейваць зерне’ (ТСБМ, Нас., Сл. ПЗБ), *пытлѣўка* ‘пытляваная мука’ (Шат., Мат. Маг., Сл. ПЗБ), *путлѣўка* ‘тс’ (ТС), *даць пытлю* ‘даць наганяй, вылаяць, пабіць’ (Янк. БФ.; люб., Жыв. НС), *пыцялям* ‘вельмі хутка’ (навагр., Жыв. НС). Са ст.-в.-ням. *būtil* (> с.-в.-ням. *biutel*, ням. *beutel* ‘мяшок’), мяркуецца, праз пасрэдніцтва чэш. *pytel* ‘мяшок з палатна’ і польск. *pytel* ‘сіта ў выглядзе мяшка з тонкага льянога палатна для ачышчэння мукі ад вотруб’я’ (фіксуецца з 1393 г., вытворнае *pytlować* з 1463 г., гл. Банькоўскі, 2, 971), параўн. ст.-бел. *пытель, пытлевати* (Булыка, Лекс. запазыч., 93—94); пра фанетычныя прыкметы запазычання гл. Цвяткоў; Запіскі, 2, 57.

Пытальнік ‘знак прыпынку пры запытанні’ (Гарэц., Др.-Падб., ТСБМ). Наватвор пачатку ХХ ст., таксама ў форме *пытаннік* (Красней, Бел. лекс., 90); параўн. польск. *pytajnik* ‘тс’ (з 1861 г. замест *znak pytanія*, гл. Банькоўскі, 2, 971); *пытальны*: *пытальны сказ*, як і польск. *pytajny: zdanie pytajne*, штучна ўтвораныя прыметнікі ад *пытаць* (*pytać*); параўн., аднак, выяўленае ў Кітабе XVI—XVII ст. (т. зв. Кітаб Луцкевіча) слова *пытальнік* ‘той, хто пытае’, што магло паслужыць узорам для ўтварэння лінгвістычнага тэрміна.

Пытанне ‘запытанне, дапытванне’: *безь пытання прызнався* (Нас.). Ад *пытаць, пытацца* (гл.), у сучасным абстрактным значэнні ‘задача, праблема’ (ТСБМ), відаць, еўрапеізм, утвораны на роднай глебе, параўн. Векслер, Hist., 149.

Пытаць ‘звяртацца з пытаннямі; прасіць дазволу’ (ТСБМ, Шымк. Собр., Нас., Шат., Сл. ПЗБ, Растарг., Мал.), *пытацца* ‘тс’ (ТСБМ, Нас., Мядзв., Гарэц., Чуд.; Воўк.-Лев., Татарк.; Сл. ПЗБ), *путаць* ‘тс’ (маз., Шн. 3; ТС), сюды ж *пытальнік* ‘той, хто пытае, дапытваецца’: *прыйдуць страшныя пыталынікі* (Кітаб XVI—

XVII ст., Стан.), *пыцік* ‘цікаўны, хто пытаецца пра тое, што яму не трэба знаць’ (Нас.), *пытма пытаць* ‘дапытвацца, паўтараць пытанні’ (Нас.), укр. *пымати*, рус. *пытать* ‘праводзіць допыт; катаваць’, *пытаться* ‘старацца, спрабаваць’, польск. *pytać*, чэш. *ptáti se*, славац. *pytat* ‘прасіць’, *pytat’ sa* ‘пытацца’, в.-луж. *pytać* ‘шукаць, расшукваць’, н.-луж. *pytaś* ‘тс’, дыял. ‘пытаць’, славен. *pitati* ‘пытаць, дапытваць’, серб.-харв. *пимати*, балг. *пимам*, макед. *puma*, ст.-слав. *пытати* ‘тс’. Прасл. **pytati* ‘пытаць, шукаць’, параўноўваюць з лац. *putāre* ‘абдумваць, меркаваць; рэзаць’, тахар. А *put-k* ‘судзіць, раздзяляць, адрозніваць’. Гл. Фасмер, 3, 421, з літ-рай; Бязлай, 3, 43—44; Шустар-Шэўц, 2, 1199; БЕР, 5, 266. Паводле Варбат (Этим. иссл., 6, 16—17), развіццё значэння ад ‘рэзаць’ да ‘думаць, меркаваць’, магчыма, звязана са старажытным земляробчым тэрмінам, пра што сведчыць рус. дыял. *вѣнытаць* ‘выкарчаваць’.

Пытка ‘біч, сплечены з раменьчыкаў’ (смарг., Сл. ПЗБ). Відаць, кантамінацыя (*плётка* ‘тс’ і рус. *пытать* ‘фізічна ўздзейнічаць?’).

Пытлѣць ‘малаціць’ (лід., Сцяшк. Сл.). Няясна, магчыма, да *пыталъ* (гл.).

Пыха ‘фанабэрыстасць, ганарыстасць’ (ТСБМ, Нас., Яруш., Бес., Касп., Др.-Падб., Гарэц., Варл.), ‘задаванне, амбіцыя’ (ашм., Стан.), ‘дастатак’ (ваўк., Сл. ПЗБ), сюды ж *пыхаморды* груб. ‘ганарысты’ (астрав., там жа), *пыховаты* ‘ганарыста падціскаць губы’ (Клім.), *пыхацѣць* ‘рабіцца фанабэрыстым’ (Стан.), *надымаць пыхаю* ‘рабіць ганарыстым’ (Нас.). Арэальная інавацыя, цэнтр якой хутчэй за ўсё знаходзіўся ў Чэхіі, параўн. чэш. *pycha* ‘ганарыстасць, фанабэрыя’, паводле Махэка₂ (502), ад *pychati* ‘рабіцца пышным, пышнець’, першапачаткова ‘дуць, надувацца’, перанесенага ў маральна-этычную сферу (‘*nadymati se pychou*’), гл. *пыхаць*; у Беларусь трапіла праз польск. *pycha* ‘пышнасьць, ганарыстасць’, занесенага з Чэхіі (“*drogą kościelną*”, Банькоўскі, 2, 969), параўн. запазычанае ст.-бел. *пыха* ‘тс’ (Булыка, Лекс. запазыч., 134).

Пыхаць (*пыхати*) ‘пырскаць, апырскаваць’ (беласт., Сл. ПЗБ), ‘часта, моцна дыхаць’ (Нас., Гарэц.), ‘бухаць (пра агонь, полымя), абдаваць гарачынёй’ (Нас., ТСБМ), ‘выяўляць моцнае пачуццё, гневацца’ (Нас., ТСБМ), *пыхнуць* ‘хутка знікнуць; пачыр-

ванець' (Бяльк.), 'хутка ўзняцца' (Ян.), *пыхнути* 'ўдарыць' (беласт., Сл. ПЗБ), *пых* — выклічнік, імітуючы раптоўнае ўзгаранне, пачырваненне (Нас., мсцісл., Нар. лекс.), сюды ж *пыхаўка* 'морда, мыса' (ушац., Нар. лекс.), укр. *пыхати* 'пыхцець', рус. *пыхать*, *пыхать* 'гарэць, палаць; курыць', н.-луж. *pychaś* 'цяжка дыхаць', славен. *pihati* 'дуць, раздуваць агонь', харв. чак. *pihāt* 'цяжка дыхаць, сапці', балг. *piham* 'цяжка дыхаць', ст.-слав. *пыхати* 'тс'. Прасл. **puxati* 'дуць, дыхаць', ітэратыў да **pъxati*, параўн. балг. *пъхам* 'храпец' (гл. *пхаць, пихаць*), Бязлай, 3, 34; БЕР, 5, 268; чаргуецца з **rixati* (гл. *пухаць*). Гл. таксама Фасмер, 3, 421; Шустар—Шэўц, 2, 1196—1197; Чарных, 2, 88 (рэканструюе старое значэнне 'надувацца; аддувацца'); Глухак, 511 (узводзіць да і.-е. **pī -s-*).

Пыхцець 'курыць' (ваўк., Сл. ПЗБ), 'праяўляць запальчы-васць' (Жд. 2). Да *пыхаць* (гл.), *пыхкаць* з "інтэнсіўным" суфіксам *-t-*.

Пыца груб. 'морда, твар' (Ян.), 'чалавек з вялікім непрыгожым тварам' (Растарг.), сюды ж *пыцяты* 'мардаты, пухлапчоки' (пін., Нар. лекс.), *пыцян* 'тоўсты чалавек' (Бяльк.). Хутчэй за ўсё, адваротны дэрыват ад *пыцка, пыцак* (гл.).

Пыці-пыці — падзыўныя словы для курэй (ашм., Стан.), параўн. рус. *пыть-пыть, пытя-пыти* — падзыўныя словы для індычак. Магчыма, у выніку перараскладання *цп(ы)-цп(ы)*, падзыўныя для курэй (гл.), параўн. рус. *баська-баська < кабась-кабась* (ад *кабан*), гл. Германовіч, Междом., 74. Сюды ж *пыцька* (*pyt'ka*) 'курыца' (Арх. Федар.).

Пыцка старое 'шчака', мн. л. *пыцкі: даць па пыцках* (Даніл. Сл.), *пыцак: даць па пыцку* (там жа, па твары?), сюды ж *пыцок* 'penis' (драг., Лучыц-Федарэц, вусн. паведамл.), параўн. польск. дыял. *русек* 'кавалак', мажліва, сюды ж і славен. *rišek* 'penis'. Утворана ад імітатыўнага **рукъ*, гл. *пыцнуць*, зыходная форма *пыцкаць* 'дакранацца'; не выключана сувязь з **pyskъ*, гл. *пысак*.

Пыцнуць 'дакрануцца' (дзятл., Сцяшк. Сл.). Імітатыўны дзеяслоў ад **пыц*, паралельнага да *пуц* (гл.), *пац* (гл.) і пад., палаталізаваны варыянт да *пык* (гл.), параўн. *тыц* (< *тык*) і *тбіцнуць* 'ткнуць, торкнуць'.

Пыць 'лапаць': *рыстынтаўсь мой пыць* (Бяльк.). Усечанае *лапыць* 'тс' (там жа), гл. *лапаць*.

Пыч 'верхняя частка парастка' (карэліц., 3 нар. сл.). Магчыма, адваротны дэрыват ад *пычка* (гл.), параўн., аднак, балг. *пич* 'адростак на вінаграднай лазе, тытуню; новая маладая галінка, што вырасла на месцы зрэзу', якое БЕР (5, 269) выводзяць з тур. *piç* 'расток, адростак'.

Пычка 'дзюба' (Ян.), 'мордачка, мыса' (слонім., Сл. ПЗБ), *пычэк* 'біч у цэпа' (ДАБМ, камент., 828), параўн. укр. *пичка* 'мордачка', рус. *пычки* 'бранно о глазах человека', *пычка* 'penis', польск. *py(t)ka* 'кароткі жорсткі хвост каня; penis'. Паводле Махэка₂ (502), апошнія словы з'яўляюцца трансфармацыямі пад уплывам табу першаснага **pysk* (гл. *пысак*), якое мела зыходнае значэнне, блізкае да ст.-інд. *piççha-* 'хвост, канец'.

Пыш 'прысак': *колькі пышу!* (слонім., Нар. лекс.), рус. *пыш* 'тс', сюды, відаць, і *пыш, пышь* 'мякіна ад грэчкі, канпель'; параўн. таксама славен. *piš* 'бура, навальніца, дождж з ветрам'. Прасл. **рушь* утворана ад **ручати* 'дуць, узлятаць ад подыху', што пацвярджае і славен. *piš* 'подых, дыханне', а таксама рус. *пышатъ* 'дыхаць, рабіць уздыхі і выдыхі', гл. Фурлан—Бязлай, 3, 43; Фасмер, 3, 422; іншыя фанетычныя варыянты ў рус. арл. *пыс* 'прысак, попел', ярасл. *пыск* 'лёгка налёт на вуглях'.

Пышаніца 'пшаніца', *пышанішній* 'пшанічны' (Бяльк.). Фанетычныя варыянты да *пшаніца* (гл.), магчыма, пад уплывам *пашня, пашніца* 'збажына, збожжавыя' (гл.).

Пышка₁ 'круглая пульхная булачка' (ТСБМ; в.-дзв., калінк., Сл. ПЗБ; Бяльк.), 'печыва з мукі і бульбы' (лід., Сл. ПЗБ), 'мёрзлая, перазімаваўшая на полі бульба' (слуц., Жыв. сл.; пух., Сл. ПЗБ), *пышка* 'тс' (Жд. 2; Жд. 3), рус. *пышка* 'пышка, пампушка'. Утворана ад *пышкаць* 'брадзіць, пухкаць (пра цеста)', параўн.: *подходзіць хлеб да пушкае* (ТС), гл. *пыхаць, пышэць*.

Пышка₂ 'ганарлівец, надуцік; пястун, раскошнік' (Нас.), сюды ж *пышыцца* (*пышицьца*) 'надзімацца' (Нас.), *пышаны* (*пышенный*) 'фанабэрысты, непадступны' (там жа). Ад *пыхаць, пышны* (гл.).

Пышкаць 'брадзіць; пухцець, пыхцець' (шальч., Сл. ПЗБ), *пушкаць* (**пышкаць*) 'цяжка дыхаць, пыхкаць' (ТС), *пышкаць*, *пышкаць* 'шыпець' (там жа), 'шумець': *пышкаць ў вушах* (шальч., Сл. ПЗБ), сюды ж *пушкнуць* 'шыкнуць', *пушкоцець* 'пыхцець', *пушкоруцца* 'шамалець' (ТС), параўн. рус. *пышкать* 'пыхцець';

шыпець', балг. *пiшкам, пiшкам* 'пыхцець; стагнаць' і пад. Прасл. **pyškati*, вытворнае ад **ruhati* (БЕР, 5, 276), гл. *пыхаць*. Грынавяцкене і інш. (Сл. ПЗБ) параўноўваюць *пiшкаць* 'брадзіць, шумець' з літ. *pyškėti* 'тс', што хутчэй за ўсё з'яўляецца роднасным утварэннем, чым крыніцай запазычання.

Пышны 'раскошны, прыгожы; горды, фанабэрысты, непадступны' (Нас., ТСБМ), 'напышлівы': *пышна цешча пышна, што кь зяцю не вышла* (Нас., з вясельнай песні), *пышны* 'паважны, велічны, магутны' (Варл.), 'пышлівы, ганарлівы': *баба тады пышна, як замуж вышла* (Стан.), сюды ж *пышнёць* 'рабіцца ганаровым, напышлівым' (Нас., Гарэц.), *пышніцца* 'пахваляцца, фанабэрыцца' (Др.), *пышно́та* 'чалавек, пераборлівы ў ежы' (кобр., Нар. лекс.), ст.-бел. *пышнитися* 'тс'. Нельга аддзяляць ад *пiшны* 'мяккі, пульхны': *пышны хлеб* (ТСБМ, шальч., Сл. ПЗБ); параўн. укр. *пiшний* 'горды, важны; раскошны, багаты', рус. *пiшний* 'тс', дыял. 'поўны, круглы', польск. *pyzny* 'фанабэрысты, напышлівы, надуты; раскошны, цудоўны, велічны, прыгожы', чэш., славац. *pyšný* 'напышлівы, ганарысты, надуты', в.-луж., н.-луж. *pyšny* 'раскошны, пышны, прыгожы', балг. *пiщен* 'раскошны, надуты' (з рус. *пышный, т* устаўное, гл. БЕР, 5, 279). "Станоўчыя" значэнні развіліся самастойна на базе *пыхаць* 'дуць, уздуваць, надуваць', параўн. ст.-інд. *púsyati, pōṣati* 'працвітаць', *puṣtas* 'адкормлены, багаты, раскошны' (Фасмер, 3, 492). Банькоўскі (2, 970) лічыць пеяратаўнае ("адмоўнае") значэнне першасным, што захавалася як адзінае ў чэш. *pyšný* < *pycha* 'гордасць, гонар' (гл. *пыха*), паколькі апошняе "dla Niemców i Czechów grzech główny", у той час як у Польшчы лічылася галоўнай вартасцю (годнасцю); сумнеўна, хутчэй наадварот: пеяратаўнае значэнне — чэшская семантычная інавацыя, што распаўсюдзілася на польскую і беларускую тэрыторыю; адтуль і ст.-бел. *пышнитися* (< польск. *pyznić się* < чэш. *pyšniti se*, Банькоўскі, 2, 970).

Пышы 'калючыя вырасты на раслінах, калючкі' (Ласт.). Ад *пiшыцца* 'надувацца, надзімацца' (гл.), г. зн. 'растапырвацца'; не выключана метатэза з *шыты* 'калючкі'.

Пышыцца 'надзімацца' (Нас.), *пiшыцца* 'выстаўляцца, фанабэрыцца' (Ласт.), параўн., чэш. *pyšiti se* 'тс'. Да *пыхаць, пыха* (гл.).

Пышэць 'раз'ядацца, таўсець' (Жыв. НС). Ігэратыў да *пыхаць* у значэнні 'ўздымацца, надзімацца' (гл.).

Пышэць (пiшэць) 'пашчыпваць (у роце)' (ушац., Нар. лекс.). Ігэратыў да *пыхаць* (гл.), у значэнні 'гарэць, палыхаць', параўн. *пыш* 'прысак' і *пiшычыць* 'шчыпаць, балець (пра рану)'.
Пыза 'піражок, начынены салам' (Нас.), параўн. польск. *peza* 'клёцка з мясам'. Гл. *пыза*.

Пэйс, часцей мн. л. *пэйсы* 'валасы на скронях у выглядзе скручаных локанаў, што адпускалі прававерныя яўрэі' (Нас., Сержп.), 'доўгія пасмы валасоў ля скроняў', разм. 'раскручаныя доўгія валасы' (ТСБМ, Жд. 3, Шат., Сл. ПЗБ, Яруш.), 'непрыбраныя, распушчаныя валасы' (лях., Янк. Мат.; Сцяшк.), *пэйсахі* 'тс' (Нас., Скарбы, Сцяшк.), *пэйса* 'дзявочая каса', *пэйсік* 'локан' (Нас.), параўн. укр. *пейс*, мн. л. *пэйси* 'доўгія валасы на скронях у яўрэяў', польск. *pejs*, мн. л. *pejsy* 'тс', чэш. *pejz, pejzu* 'тс', славац. *rajcs* 'тс'. Запазычанне з ідыш *pejes* < ст.-яўр. *pē'ōth* 'скроні' (мн. л. ад *pē'ā* 'бакі'), гл. Вінер, ЖСт., 1895, 1, 65; Фасмер, 3, 225; Махэк, 441; супраць Банькоўскі (2, 524): выводзіць з ням. дыял. мн. л. *peissen* 'бічыкі', параўн. ням. *peitsche* 'пуга, бізун', што, у сваю чаргу, лічыцца запазычаным са ст.-чэш. *bič* 'тс'; калі прыняць рэалію ў якасці архаізма, то такое тлумачэнне малаверагоднае.

Пэйсах 'яўрэйскае свята Праснакоў' (Нас.), 'рэлігійнае свята ў яўрэяў (Вялікдзень)' (Скарбы), *пэйсахоўка* 'спецыяльны гатунак гарэлкі, якую яўрэі пілі ў час сваіх святаў' (Нас., Скарбы), *пэйсаховы* 'звязаны са святам' (Нас.); укр. *пэйсах* 'яўрэйскае свята'. Ад ст.-яўр. *pasáh* < араам. *pasah* 'праходжанне', адно са старажытнаяўрэйскіх святаў у памяць аб зыходзе яўрэяў з Егіпту (Праабражэнскі, 2, 26; БЕР, 5, 88).

Пэкаць 'дрэнна чытаць' (Мат. Маг., Шат.), 'курыць люльку' (Шат.), 'біць не вельмі моцна, пляскаць' (Бяльк.), *пэкнуць* 'выцяць злёгка, пляснуць' (Бяльк.). Гукапераймальнае.

Пэкун 'бакас, Capella gallinago' (ЛА, 1), *пэкач* 'начная птушка "баран"' (Дразд.). Гл. *пэкун* (гл.).

Пэлах 'сполах' (Жд. 1). Ад *пéлах* (гл.), варыянт слова з пераходам *o > э* пад націскам, параўн. *пóтрах/пэтрахі* (гл.); параўн. таксама чаргаванне галосных у *крык/крок/крэч* 'крык', якому Асоўскі (Stud. slawist., 159) прыпісвае праславянскі характар.

Пэлах 'пушок, поўсець' (дзярж., Жыв. сл.), *пэлях* 'вантробы (?)': *з'елі ваўке сабаку й пэляхоў ні асталося* (нясвіж., Жд. 2);

хутчэй за ўсё, ‘скура, поўсць’, параўн. укр. *pélex* ‘касмыль валасоў, шэрсці; стары дзед’, польск. *pelechy* ‘бярлога, непрыбраны ложак’, *pelesz* ‘логава, гняздо’, чэш. *pelech, peleš* ‘логава дзікіх звяроў; непрыбраны ложак’, славац. *pelech, peleš* ‘тс’, ст.-луж. *peleš* ‘бярлога, логавы, пяхора’, серб.-харв. *péleš* ‘чуб, касмыль’, балг. *pélésh* ‘мякіш вуха; звесаючыя ўпрыгожанні на галаве’, *pelешé* ‘вырасты скуры пад барадой у казы’. Прасл. **pelexъ*, **pelešъ* параўноўваюць з лац. *pellis* ‘скура, скура жывёлы, поўсць’, грэч. В. скл. мн. л. *πέλλας* ‘скуры’ і звязваюць з польск. *pieluski*, што выводзіцца з **pelena, pléna*, гл. *péляна* (Брукнер, 408; Младэнаў, 417; БЕР, 5, 140); паводле Махэка₂ (442), няяснага паходжання; Скок (2, 639) аб’ядноўвае серб.-харв. *pélesh* ‘чуб, касмыль’ з харв. *peleš* ‘ручка казана’ (гл. *пелюсць*) і пад., што сумнеўна, параўн. Борысь, SFPS, 23, 103—109; Банькоўскі (2, 550) рэканструюе экспрэсіўнае **pelexal* **pele-ga*, звязанае з польск. *pielegować* ‘нянчыць (дзіця)’, г. зн. ‘спавіваць у пялюшкі’ (гл. *пялегаваць*).

Пэмкнуць экспр. ‘пекануць, ляснуць’ (ельск., Мат. Гом.). Імітатыўны дзеяслоў (параўн. *пэнснуць, пэрнуць* і пад.).

Пэнд: адным пэндам ‘адразу, хутка’ (навагр., свісл., ашм., Даніл. Сл.). З польск. *ped* ‘хуткасць’, параўн. *пэндзіць* ‘гнаць’ (гл.).

Пэндзаль ‘квач, шчотка для малявання, бялення’ (Нас., ТСБМ, Шат., Сл. ПЗБ), *пэндзэль* ‘тс’ (Сл. Брэс.), *пэнзаль* ‘тс’ (Бяльк.), *пэнзэль* ‘тс’ (Мядзв.), *пэндаль, пэндэль* ‘тс’ (Сл. ПЗБ, Сцяшк.), *пэнзыль* (Шымк. Собр.), сюды ж *пэндзіць* ‘маляваць, бяліць’ (Сцяшк. Сл.). Запозычана праз польск. *pedzel, pezel, penzel* ‘тс’ з ням. *Pinsel* ‘тс’, паводле Цвяткова (Запіскі, 2, 57), пра гэта сведчыць фанетыка (э пад націскам); Банькоўскі (2, 537) дапускае пасрэдніцтва чэш. *penzlik*, ст.-чэш. *penzl* і выводзіць са ст.-франц. *pinsel*, што ўзыходзіць да лац. *pēnicillus, pēniculus* (літаральна ‘хвосцік’), памянш. ад *pēnis* ‘хвост’; польскія насававы пад уплывам *pedzać, pedzić* ‘паганяць, гнаць’ (там жа).

Пэндзіць ‘гнаць, даганяць; хутка ісці, бегчы’ (Жд. 2; любч., Нар. словатв.; Скарбы), *пэндзіты* экспр. ‘нясці, цягнуць, валачыць’ (Клім., Сл. Брэс.), *пэндзіца* ‘прытрымлівацца моды’ (астрав., Сл. ПЗБ), *пэндзітысь* экспр. ‘насіцца, несціся’ (Клім., Сл. Брэс.), сюды ж *пэнд* ‘парастак’: *новыя пэнды парэчак* (ваўк.,

Сл. ПЗБ). Запозычанне з польск. *pedzić* ‘прымушаць да хуткага руху, падганяць; несціся’, параўн. *пудзіць* (гл.); значэнне ‘цягнуць, валачыць’ — вынік экспрэсіўнага пераасэнсавання па прынцыпу кантраснасці; тэрмін для ‘парастка’ запозычаны са штучна створанага польск. *ped* ‘атожылак’ у якасці калькі з ням. *Trieb* (ад *treiben* ‘гнаць’, гл. Банькоўскі, 2, 537), параўн. батанічнае *вбіганка* ‘вырошчванне пасынкаў’, чэш. *vúhon* ‘адростак’, рус. *побэг* і пад.

Пэнкнуць ‘трэснуць, лопнуць, раскалоцца’ (любч., Нар. словатв.; слонім., Нар. лекс.; шчуч., 3 нар. сл.; Сл. ПЗБ), *пэнкнучь, пэнкнуты, пэнкнутэ* ‘тс’ (Сл. Брэс., Сл. ПЗБ), *пэнкаць* ‘лопаць, трэскацца, пускаць’ (Сцяшк., Сцяц., Сл. ПЗБ), *пэнкацца* ‘лопацца’ (Сл. ПЗБ). Запозычана з польск. *peknać, pekać* ‘тс’, паводле Банькоўскага (2, 538), чэшска-польскай арэальнай інавацыі ад **prokъ* ‘бутон, пупышка’, не звязанай з **pukati* (гл. *пукаць*) і не вядомай іншым славянскім мовам; інакш Брукнер, 403. Параўн. *пукаць, пукнуць* (гл.).

Пэнс ‘урок, навука’: *гето тобъ пэнс, в другій разъ не будеш такъ дзѣлаць* (Нас.). Няясна, магчыма, звязана з *пэнся* ‘плата, утрыманне’ (Шат.), *пэнсія, пэнсія* ‘пенсія’ (Сл. ПЗБ), пераносна ‘ўзнагарода, адплата’ (гл. *пенсія*); фанетыка сведчыць пра запозычанасць (< польск. *pensja* ‘ўтрыманне духоўнай асобы, якая не прылісана да пэўнай функцыі’ з лац. *pēnsus* ад *pendere* ‘важыць’, перан. ‘плаціць’).

Пэнснучь ‘стукнуць, ударыць, пляснучь’ (Скарбы; шчуч., 3 нар. сл.), *пэнснучь* ‘тс’ (любч., Нар. словатв.). “Глухі” варыянт імітатыўнага дзеяслова *бэнснучь* ‘тс’ (гл.), параўн. форму без назалізацыі (сведчанне запозычанасці з польск. *bęsnąć* ‘тс’) — *пэнснучь* ‘тс’ (Цых.).

Пэнсавы (*пэнсавый*) ‘глушта-чырвоны’ (Бяльк.). Запозычана праз польск. *ponsowy, pąsowy* ‘ярка-чырвоны’ з франц. *ponceau* ‘палявы мак, колер яго кветак’, ст.-франц. *poncel* ‘палявы мак’ — няяснага паходжання (звязваюць з франц. *ponceau, poncel* ‘масток’, лац. *ponticellus, pons* ‘мост’, Банькоўскі, 2, 521; параўн. фальклорныя ўстойлівыя выразы *калінавы мост* і *чырвоная каліна*). Гл. *пунсавы*.

Пэндзік ‘мясцовая назва печура’ (д.-гарад., Звязда, 1995, 21 сак.). Лакальнае ўтварэнне ад *пэндзіць* ‘гнаць, даганяць’

(гл.), магчыма, пад уплывам *пудзіць* ‘палохаць’, параўн. *пудзік* ‘варабей’.

Пэпінка ‘гатунак яблыкаў’ (б.-каш., Мат. Гом.). Гл. *pepin*.

Пэпка ‘пыса (у каровы)’ (драг., ЛА, 1). Няясна. Магчыма, фанетычны варыянт да *піпка* ‘кончык (носа)’; параўн. таксама польск. *papa* ‘морда’, *purka* ‘сасок’ і пад.

Пэпці ‘вяровачны самаробны абутак’ (трак., Сл. ПЗБ). Відаць, ад *папуці* ‘тс’ (гл.) пад уплывам *тэпці* ‘лёгка хатні абутак’ (ад *тэпаць* ‘дыбаць, хадзіць’).

Пэрга ‘пчаліны хлеб’ (гродз., Сцяшк. Сл.), *пэрга* ‘пярга’ (свісл., Сл. ПЗБ). “Абеларушаны” паланізм *pierzga* ‘тс’ або *pierzch* ‘пыл, луска’, гл. *пярга*.

Пэркаль ‘лёгка баваўняная тканіна, паркаль’ (бых., Янк. Мат.), *пэркыль* ‘тс’ (Бяльк.). Па фанетычных прычынах (акцэнтацыя), відаць, запазычана з польск. *perkal* ‘тс’ (< ням. *perkal* або франц. *percale* з англ. *percale*, што, магчыма, з перс. *pārgālā* ‘ануча’, Банькоўскі, 2, 530). Параўн. *паркаль* (гл.).

Пэрла ‘ячныя крупы, панцак’ (глыб., Сл. ПЗБ). Па фанетычных прыкметах (спалучэнне *пэ-*), відаць, запазычана з ням. *Perlgrüben* ‘тс’ (магчыма, пад уплывам польск. *kasza perlowa*). Гл. *пярлёўка*.

Пэрнуць ‘пекануць, стукнуць’: *добро пэрнуў* (рагач., Мат. Гом.). Імітатыўны дзеяслоў, параўн. *пэцнуць*, *пэмкнуць* ‘тс’ і пад. Параўн. *пэрыць* (гл.).

Пэrsa (*pērsa*) ‘адрэзак поля, шырэйшы за загон’ (беласт., SOГ, 17, 244), *pērs*, *bērs* ‘тс’ (там жа). Рэлікт на базе караня і.-е. **perk-*, **prk-*, параўн. літ. *praparšas* ‘роў, акуп’, *s* на месцы *š* тлумачыцца ўплывам “мазурэння” на поўначы Беласточчыны (гл. Абрэмбская-Яблонская, 36. Аванесаву, 200—204; Śladami, 406—412); не выключана народнаэтымалагічнае пераасэнсаванне ў назвах палёў тыпу *Perša*, *Perše* (параўн. парадкавы лічэбнік *першы*, польск. *pierwszy*), літ. *Pėrsiekščis* (Słownik nazw terenowych poln.-wsch. Polski, Warszawa, 1992, 354—355), гл. Цыхун, 36. Абрэмбскай-Яблонскай, 47. Гл. таксама *перс*.

Пэртаца ‘рабіць няякасна, з агрэхамі, без ведання справы’ (Скарбы). Няясна; параўнанне з *пэркало* ‘капун, капуха’ (карэліц., Жыв. сл.), польск. *pertać*, варыянт *pyrtać* ‘піхаць, тыркаць’, дазваляе звязаць усе названыя формы з **pyriti*, параўн. *растань-*

рыць і *пёрта* ‘нос’ (гл.) (рус. *распёрнуть ноздри*); у такім выпадку беларускія словы з *пэр-* — вынік польскага ўплыву, параўн. *perzyć się* ‘натапырвацца’. У аснове, магчыма, імітатыў тыпу *тыр-пыр* (пра няўключнае і няўмелае дзеянне), што звязаны чаргаваннем з *пароць* і рус. *пёртуть* (**pęrtiti*), параўн. *партмаць*, *партмачыць* (гл.). Меркаванне Банькоўскага (2, 531) пра паходжанне польскіх формаў з *pyr(s)tać* (**parstać*) ‘штурхаць пальцам’ ад ст.-польск. *parst* ‘палец’ здаецца менш верагодным. Гл. таксама *поркаца*.

Пэртыкі ‘калкі, на якія вешалі калыску ў полі’ (трак., Сл. ПЗБ). Нагадвае польск. *pręciki* ‘пруткі, кіёчкі’, памянш. ад *pręt* ‘кіёк’, гл. *прут* ‘тс’; пачатак слова, магчыма, трансфармаваны пад уплывам літоўскіх слоў тыпу *pėrtis* ‘даўгавязы’, *pėrtisti* ‘расцягнуцца’ і пад. Міжмоўная інавацыя на беларуска-літоўска-польскім сумежжы?

Пэруч ‘спачатку, раней’ (пруж., Сл. Брэс.). Гл. *пэруч* ‘тс’.

Пэрхаль ‘мядовая раса’ (астрав., ЛА, 1), *пэрхель* ‘падзь’ (астрав., Сл. ПЗБ). Відаць, звязана з *пэрхаць* ‘кашляць’ (карэліц., Жыв. НС), што ўзыходзіць да імітатыўнага **pęxati*, гл. *пёрхаць*, *пёрхаць*, *пэрхаць* і пад., параўн. польск. *pierzch* ‘луска, пыл’.

Пэсткі ‘семя сланечніка; семачкі’ (Скарбы, Сл. Брэс., Сцяшк.), ‘гарбузовае насенне’ (баран., Жыв. сл.). Хутчэй за ўсё, па лінгвагеаграфічных і фанетычных прычынах, запазычана з польск. *pestki* ‘семачкі; костачкі (у раслінах)’, паводле Банькоўскага (2, 533), польск. *pestka* — штучны наватвор (1564 г.) замест *pecka* (-st-, як у *kostka* ‘костачка’); параўн. чэш. *pecka*, славен. *pečka*, харв. кайк. *pečka*, н.-луж. *packa* (гл. Махэк, 440—441; Бязлай, 3, 19). Куркіна (Этимология—1994—1996, 202) збліжае са славен. *peski* ‘маладья адросткі часныку’, рус. дыял. *пэски* ‘кончыкі пальцаў на нагах’ і ўзводзіць да прасл. **pěstь* (роднаснае літ. *piestà* ‘ступка’ і звязанае з *піхаць*, *пiano*, гл. Фасмер, 3, 250), што па вышэйназваных прычынах малаверагодна.

Пэтлахі груб. ‘непрыхасаныя валасы’ (дзятл., Сцяшк. Сл.), фразеалагізм *згарэць з пэтлахамі* ‘згарэць дагла’ (зэльв., Жыв. сл.). Экспрэсіўнае ўтварэнне ад *пэтлы* ‘доўгія неахайныя валасы’ (гл. *патлматы*) пад уплывам *пэйсахі* ‘тс’. (гл. *пэйс*).

Пэтрахі ‘вантробы’ (гродз., Жыв. НС), перан. ‘шматкі’ (нясвіж., Сл. ПЗБ), *пэтрах* ‘ашмётак’ (Цых.), на *пэтрах*: *патрушчыў на*

пэтрах ‘ушчэнт’ (Шляхам гадоў, Мн., 1990, 145). Экспрэсіўны варыянт да *патрахі* ‘вантробы’ (гл.), параўн. польск. *patrochy* ‘вантробы; неядомыя абрэзкі і адходы з іх’.

Пэўнік ‘аксіёма’ (Бел. нав. тэрм., 1). Наватвор 20-х гадоў ХХ ст. ад *пэўны* ‘вызначаны, дакладны, бясспрэчны’ (гл.), мяркуецца, што ўведзены ва ўжытак Байковым (Германовіч, Бел. мовазнаўцы. Мн., 1985, 98).

Пэўны ‘дакладна вызначаны, акрэслены, канчатковы; некаторы; перакананы, надзейны, упэўнены, цвёрды’ (ТСБМ), ‘праўдзівы, акуратны, адпаведны, сапраўдны’ (Цых.), ‘дабраякасны (пра насенне)’ (Жд. 2), *пэўны* ‘надзейны, праўдзівы, дакладны’ (Бяльк.), ‘праўдзівы, верагодны’ (Яруш.), *пэўны* ‘пэўны, сапраўдны’ (ТС), *пэўны* (*пэўны*) ‘праўдзівы, бясспрэчны’ (Нас.), ‘надзейны, праўдзівы, дакладны’ (Мядзв.), ‘пэўны, сталы’ (Бяльк.), ст.-бел. *пэўны* ‘вядомы, дакладны, пэўны’ (Ст.-бел. лексікон), ‘упэўнены, перакананы; праўдзівы’ (Сл. Скарыны); сюды ж *пэўна* ‘напэўна, несумненна’ (ТСБМ, Яруш., Сл. ПЗБ), *пэўна* ‘тс’ (Цых., Сл. ПЗБ), *пэўна*, *пэўна* ‘верагодна, напэўна, бясспрэчна’ (Яруш., Бяльк., Сл. ПЗБ, Мал., Шат.; шчуч., 3 нар. сл.), *пэўна*, *пэўна* ‘тс’ (Сержп., Бяльк., Шпіл.), ст.-бел. *пэўна* ‘вядома, бясспрэчна’ (Ст.-бел. лексікон). Запозычана з польск. *rewny* ‘бясспрэчны, надзейны, верагодны, бяспечны’, *rewno*, *rewnie* ‘бясспрэчна, надзейна, верагодна’, гл. Цвяткоў, Запіскі, 2, 58 (рэфлекс э на месцы ь; формы з е — вынік другой адаптацыі); прасл. **рѣв-ьнѣ* ад рэліктавага **рѣва* ‘пэўнасць, давер’, параўн. санскр. *ravate* (корань *рѣ-*) ‘бачыць выразна’, гл. Махэк₂, 447 (пра чэш., славац. *revnú* ‘моцны, цвёрды, устойлівы’); Банькоўскі, 2, 535, 968.

Пэўхнуць ‘пыхнуць, лопнуць’: *порхайка пэўхне, як на яе наступіш* (маст., Сл. ПЗБ). Імітатыўны дзеяслоў, у аснове гукаперайманне **пэўх!* < *пух!*, гл. *пухаць*.

Пэханік ‘свольны корч’ (гродз., Сцяшк. Сл.). Ад *пэхаць*, *пэхаць* ‘пыхаць, пыхкаць’, гукапераймальнага паходжання, параўн.: *папаросай рабіць пэх-пэх* (Янк. 1).

Пэцкаць ‘мазаць, брудзіць; рабіць няўмела, неахайна’ (ТСБМ, Гарэц., Яруш., Шат.), ‘ляпіць глінаю, мазаць; брудзіць’ (Нас.), *пэцкаць* ‘брудзіць, мазаць’ (ТС), *пэцнуць* ‘мазануць; стукнуць’ (ТСБМ), ‘гучна ўдарыць; кінуць чым-небудзь ліпкім; упасці’ (Нас.), вытворныя: *пэцкала*, *пэцкало* ‘няўмека, неакуратны

ў рабоце чалавек, бракароб, партач’ (Сцяц., Сцяшк. Сл., Скарыбы; любч., Нар. словатв.; міёр., 3 нар. сл.), *пэцкаць* ‘хто любіць пэцкацца, неахайны, паскуднік’ (Шпіл., Чач., Гарэц., Шат.; brasл., Сл. ПЗБ), ‘няўмека, дрэнны майстар’ (ТСБМ; маладз., Янк. Мат.; Яўс., Шат., Бяльк.; міёр., 3 нар. сл.). Паводле Насовіча, утворана ад гукапераймальнага *пэц!* ‘тое, што і *пац!*’ (“от звука брошенной на что либо грязи или брошенного чего въ грязь”, Нас., 543); нягледзячы на фанетычныя прыкметы запозычання з польск. *peckać* ‘вэдгаць, перабіраць, корпацца’, параўн. рус. *пэчкаць* ‘пэчкаць’, да вышэйназванай версіі схіляецца Цвяткоў (Запіскі, 2, 75) і канстатуе, што слова не выводзіцца ад кораня **рак-* (дапускаючы для рускага слова сувязь з *пакосьць* ‘паскудства’, інакш гл. Фасмер, 3, 223); наяўнасць славен. *pecati*, *peckati*, *pečkati* ‘даваць аплявуху; біць па вушах’ і *рэчка*, *рэчкало* ‘хто ляніва, марудна і дрэнна працуе’ ўзмацняе прынятую версію. Пра магчымую сувязь названых слоў з *рэчка* ‘ядро, костачка’, што дае падставы для семантычнага пераходу ‘ўздуцце, разбуханне’ > ‘слабы, дрэнны’, гл. Бязлай, Етума, 163; Куркіна, Этымалогія—1984, 113; гл. таксама спецыяльна Куркіна, Этымалогія—1988—1990, 61. Атаясамліванне з укр. *піцькати* ‘дрэнна працаваць, корпацца’, якое выводзіцца праз польск. *ryćkać*, *peckać* ‘тс’ з ням. *patschen* ‘плёскаць (па вадзе)’ (гл. ЕСУМ, 4, 382), здаецца, не мае падстаў.

Піюнікі ‘маладая асака’ (Сцяшк. Сл.). Гукапераймальнае ўтварэнне (з кончыкаў маладой асакі дзеці робяць пішчалкі), параўн. *ніюнькі* ‘лотаць балотная’ (гл.), зыходным можа быць прасл. **рѣра* ‘пішчалка’, **рѣрати* ‘пішчаць, пікаць’, параўн. літ. *rūpti* ‘тс’ і пад.

Піюрнік ‘пенал’ (Сл. Брэс.). З польск. *piórnik* ад *pióro* ‘пяро, ручка (для пісання)’.

Піюсіць ‘мачыцца, сікаць (“слово детское”): *нехай тосіць*’ (Нас.). Гл. *пісяць* ‘тс’.

Пявёц (*пэвёц*) ‘журавель’ (петрык., Мат. Гом.). Табуізаваная назва жураўля, від слоўнай магіі, параўн. *весаляц* ‘тс’ (*коб не журыліс цальны год, то мы зовом іх весельцэ*, КСТ); ад *пявец* ‘пявун’, *пець* ‘спяваць’ (гл.), параўн. ст.-бел. *пэвец*, *пэвёц* ‘пеўчы’: *послухати гудебъ и пэвёцовъ царевыхъ* (Сл. Скарыны).

Пявун₁ ‘спявак, аматар спеваў’ (ТСБМ, Бяльк., Гарэц.; светлаг., б.-каш., Мат. Гом.), *пявуння* ‘спявачка, аматарка спеваў’ (Бяльк.; жытк., Мат. Гом.), сюды ж *пявуха* ‘тс’ (ветк., добр., Мат. Гом.). Аддзеяслоўныя назоўнікі з рэдкай суфіксацыяй ад асновы **рѣв-*, параўн. *спевы, спяваць* (гл.), серб.-харв. *пѣвати, рјѣвати* і пад.

Пявун₂ ‘певень’: *хадзілі куры з певунамі* (Колас, Сержп., ДАБМ; петрык., Мат. Гом.), сюды ж *пявунец* ‘дрозд’ (рэч., Мат. Гом.). Лакальнае ўтварэнне (гл. ДАБМ, к. 294) на мяжы *пятух* і *пéвень* (гл.). Гл. папярэдняе слова.

Пягáрка (*пегáрка*), мн. л. *пéгаркі* ‘бульба з прыгаркамі’ (барыс., Шатал.), *пыгáрка* ‘трохі падсмажаная ці падпечаная корка густой стравы або плеўка ў вадкай страве’ (драг., 3 нар. сл.), параўн. рус. калуж. *пягáрка* з няясным значэннем. Відаць, ад *пягаць* ‘пячы’: *цэлы дзень пякотка пягае* (жлоб., Мат. Гом.), дзе выступае варыянт кораня *пjak-* (гл. *пекці, пячы*) з азвачэннем у інтэрвакальным становішчы; менш верагодна сувязь з *пéга* ‘пляма, рабацінне’, гл. *пéгаркі, пéгі*, або як вынік “спешчанага” (дзіцячага) вымаўлення прыстаўкі *пры-*, параўн. *пiгáрка* (гл.).

Пядá ‘ступня’: *пядою наступіла на шышку* (швянч., Сл. ПЗБ). Грынавяцкене і інш. (там жа) выводзяць з літ. *pėdà* ‘тс’.

Пядзень ‘пядзя; мера’ (Шымк. Собр.). Беларуска-руська-славенска-харвацкая ізагласа, параўн. рус. *пядень* ‘мера рукой (указальным і вялікім пальцамі)’ (алан., валаг., Раманава, Меры, 88—89), славен. *pėden, pėdānj* ‘пядзя, прамежак’, харв. *pėdanj, pėdenj* ‘пядзя’, утворана пры дапамозе суфікса *-ьп’ь* ад **рѣдь* (Куркіна, Диал., 157), гл. *пядзя*, сюды таксама энтамалагічныя тэрміны: *пядзенік* ‘матыль-шкоднік, яго вусень’, рус. *пяденица* ‘тс’ (бо вусень перасоўваецца шляхам выпібання спіны, як бы мераючы пядзямі).

Пядзь ‘падзь, салодкая раса на лісцях дрэў’ (чэрв., 3 нар. сл.). Вынік рэгрэсіўнага змякчэння, гл. *падзь₂*.

Пядзя ‘адлегласць паміж канцамі расстаўленых вялікага і ўказальнага пальцаў рукі; старая мера даўжыні’ (ТСБМ; барыс., шальч., беласт., Сл. ПЗБ; Сцяшк.), *п’ядзя* ‘тс’ (ТС), *пядзь* ‘тс’ (Шымк. Собр., Ян., Сцяшк.; чэрык., Мат. Гом.), *п’ядзь* ‘тс’ (ТС), *п’ядь* (*п’ядь*) ‘тс’ (Бес.), *пядь* ‘тс’ (Бес.), *пядя* ‘тс’ (Растарг.), ст.-бел. *пядь*, сюды ж *пядень* ‘тс’ (Шымк. Собр.), *пядя* ‘мера адлегласці ад верху вялікага пальца да канца сярэдняга (роўная 3 кархам

або 1/2 локця)’ (святц., Крывіч, 1926, 12, 106). Параўн. укр. *п’ядь*, рус. *пядь*, дыял. *пядя, пядя*, польск. *piędz*, чэш. *píd*, славац. *piad*, в.-луж. *pjedz*, н.-луж. *pěz*, славен. *pėd*, серб.-харв. *пėд*, балг. *пėдя*, макед. *пєда*, ст.-слав. *падь*. Прасл. **рѣдь* суадноснае з **рѣти* (суфікс **-дь*, SP 1, 64), гл. *пяць* ‘цягнуць, напружваць’; роднаснае да літ. *spęsti, spėndziu* ‘расстаўляць сіло, лавіць у пастку’, *spiñdis* ‘пастка’, ст.-літ. *spāndyti* ‘нацягваць’, лат. *spanda* ‘перавязаць у плузе’, параўн. таксама лац. *pendere* ‘вісець’, ст.-в.-ням. *spanna* ‘пядзя’ (Фасмер, 3, 423; Бязлай, 3, 20; Шустар-Шэўц, 2, 1075; Махэк₂, 448; Скурат, Меры, 17—18).

Пякáрня ‘памяшканне, дзе выпякаюць хлеб’ (ТСБМ), *пекáрня* ‘памяшканне для службы ў маёнтку з вялікай печчу для выпечкі хлеба’ (Сержп.). Вытворнае ад *пéкар* ‘хлебпёк’ (гл.), параўн. *п’якар* ‘тс’ (івац., Сл. ПЗБ), ці хутчэй запазычанне з польск. *piekarnia*, адкуль паходзіць і складаны суфікс *-арня* для ўтварэння назоўнікаў — назваў памяшканняў для пэўнай дзейнасці. Першаснай крыніцай лічыцца с.-в.-ням. бавар. *peck* ‘пекар’, с.-в.-ням. *becke* ‘тс’, сучаснае ням. *Bäcker* ‘тс’ (гл. Фасмер, 3, 226; Сной, 434 і інш.), аднак наяўнасць ст.-слав. *пекарь, пекаръница* ‘хлебная печ’, а таксама адпаведных слоў у большасці сучасных славянскіх моў ставіць пад сумненне апошняе меркаванне, гл. БЕР, 5, 133.

Пякаць₁ ‘падаць (пра плады); стукаць, пукаць, ляпаць’ (бых., Жыв. НС; Шат., Бяльк., Растарг.), *п’якнуць* ‘упасці; стукнуць’ (Бяльк., Пал., Растарг.), ‘упасці’: *п’якнула яна з печы* (рагач., Сл. ПЗБ), *п’якнуцца* ‘ўпасці, ляпнуцца аб зямлю’ (Бяльк.), *пjak* — выклічнік для перадачы гуку падзення на зямлю пладоў і дробных прадметаў або тупога ўдару (Нас., Растарг., Шат.), сюды ж, відаць, і *пéкнуць* ‘ударыць, грукнуць, ляснуць, сцёбнуць’: *пéкнуў воўка коўтом* (ТС). Гукапераймальнае, параўн. славен. *pekēt* ‘тупат’, *pekemāti* ‘тупат, цоканне (капытоў)’, якія Сной (435) выводзіць ад гукапераймання *pek*, што імітуе ўдары капытам або нагой; параўноўваюць з бел. *п’якаць* ‘стукаць’, рус. *упекать* ‘выгнаць’, роднаснымі да лат. *pekāt* ‘дыбаць, тупаць’, *peka* ‘лапа, нага’, гл. Бязлай, 3, 22; Сной₂, 504. Гл. таксама *пекаць, покаць, пукаць, пэкаць*.

Пякаць₂ ‘класці, валіць адно на адно; замяшчаць, упіхваць’ (Нас.), *п’якць*, *п’якцьца* ‘працаваць празмерна, цяжка’ (міёр.,

Нар. лекс.), *п'якацця* 'лезці, пхнуцца': *дзе ні трэба п'якаецца* (Цых.); сюды ж, відаць, і рус. дьял. *уп'якаты* 'паставіць каго-небудзь у неприемнае становішча, увесці ў бяду'. Няясна, хутчэй за ўсё да *п'якаць*₁ (гл.).

П'якэлка (*пекэлка*) 'шынок, дом распусты (у Віленскай губ.)' (Нас.). З польск. *piekielko*, памянш. ад *piekło* 'пекла' (Банькоўскі, 2, 549) з пераноснымі значэннямі, у тым ліку 'крыкі, сварка, лаянка і пад.' (Варш. сл.).

П'якэльны (*п'якэльны*) 'звязаны з пеклам; страшны, страшэнны, жахлівы, нясцерпны' (Нас., Шымк. Собр., Гарэц., Шат.): *п'якэльны агонь* (лаг., Сл. ПЗБ), сюды ж *п'якэльнік* 'чорт у пекле' (Нік., Няч.), 'кат' (Нас.), 'той, хто выконвае цяжкую працу' (брасл., Сл. ПЗБ), *п'якэльніца* 'жанчына, што выконвае цяжкую працу; кепскае жыццё, пекла' (брасл., Сл. ПЗБ; Сцяц.), 'халадэча' (мядз., Жыв. сл.). Запазычана з польск. *piekielny* 'п'якэльны, страшэнны', гл. Цвяткоў, Запіскі, 2, 71 (мяккі к перад ъ, "які пра-ясніўся", параўн. **р'ьк'ьль*, гл. *пекла*). Параўн. польск. *piekielnik* (1471, < ст.-чэш. *pekelnik*), *piekielnica* (1564), гл. Банькоўскі, 2, 549.

П'яколак 'прымурак, выступ у печы' (ТСБМ; паст., смарг., астрав., Сл. ПЗБ; в.-дзв., Шатал.; Мат. Маг.), 'п'ячурка ў сцяне печы' (Бяльк.; мядз., Нар. словатв.; круп., Нар. сл.), 'прыпечак; ніша збоку прыпечка, куды зграбаюць вуголле' (ТСБМ, лаг., трак., Сл. ПЗБ; Мат. Маг.; Ян.; Нас.: "у Магілёўскай і Віцебскай губерніях"), 'камінак' (Сцяшк.; Нас.: "у Мінскай і Гродненскай губерніях"), *п'яколка* 'гзымс, карніз зверху печы' (Бяльк.), 'ямка для заграбання жару на прыпечку' (Арх. Федар.). Утворана ад *п'екла* разм. 'вельмі моцная гарачыня', магчыма, пад уплывам польск. *piekielek* 'запечак, месца паміж печчу і сцяной', *piekielko* 'прыпечак, прымурак перад уваходам у печ', паводле Банькоўскага (2, 549), з першаснага **piektek*/ **pielka*, памянш. ад ст.-польск. *pkieł* 'пекла'.

П'якур 'п'ячнік' (ЛА, 3). Няясна. Магчыма, з *п'ячкур* 'тс' (гл.) з пропускам ч, каб адрозніць ад *п'ячур* (назва рыбы, гл.), або з *п'ячур* 'п'ячнік' (гл.).

П'яці гл. *п'ячы*. Другасна адноўленае -к- пад уплывам *п'яку*, *п'якуць* (Карскі, 1, 376).

П'якэльна 'скаварада, патэльна' (Сцяшк.). Гл. *патэльна*. Народнаэтымалагічна збліжанае з *п'яку*, *п'ячы* 'смажыць, скварыць' (гл.) (< **pekti*).

П'яла 'галіна, дубец; жэрдачка ў варотцах' (Сцяшк. Сл.), звычайна ў мн. л. *п'ялы* экспр. 'ногі' (ветк., Мат. Гом.), *п'яло* 'планка ў баране, у якую ўбіваюць зубы' (петрык., Шатал.), *п'яло* 'трыножка, на якую вешалі калыску ў полі; распорка' (ТС), 'кроква ў будане' (лельч., Нар. сл.), *п'ялы* 'косці тазасцёгнавага сустава' (калінк., Сл. ПЗБ), *п'ялы* 'прыстасаванне для вышывання ў выглядзе рамы' (Ян.), 'дужкі ў кошыку', 'дужкі ў рыбалоўнай снасці', 'прыстасаванне для прымацавання сотаў у калодачным вулі' (светлаг., SOг, 39, 356), укр. *п'яло* 'распорка для расцягвання скуры', рус. *п'яло* 'тс', ст.-чэш. *padla* 'прылада для катаванняў', чэш. мар. *padlo*, *piadlo* 'рамка для вышывання; дошка, на якой расцягваюць скуру', славац. *piadlo* 'распорка, якую ўстаўляюць у рот жывёле, каб не ссала, не кусала і пад.'. Сюды ж серб.-харв. *пропело* 'распяцце', славен. *razpelo* 'тс'. Прасл. **pedlo*, утворана ад **peti* 'нацягваць, расцягваць', як *шыла* ад *шыць* і пад., гл. *п'яць*, *тну*, роднаснае літ. *pinklas* 'павязка', лат. *pineklis* 'путы, кайданы' (Фасмер, 3, 423; Махэж, 425). Параўн. *п'яльцы* (гл.) і іншыя прыстасаванні для расцягвання, распінавання, растапырання, тырчачыя прадметы. Сумнеўнае вывядзенне Грынавяцкене і інш. *п'ялы* 'ногі' з літ. *piailai* 'тс' (Сл. ПЗБ), хутчэй наадварот.

П'ялёгаваць (*пелёгаваць*) 'калыхаць на руках, няньчыць, песціць' (Нас., Бяльк., Гарэц.), *п'ялёгаваць* 'тс' (Шат.), *п'ялёгвэць* 'вельмі пеставачь, даглядаць' (беш., Нар. сл.). Разам з *п'яленгаваць* 'песціць, даглядаць' (Нас.; слонім., Жыв. НС), дзе захавалася назалізацыя, лічыцца запазычаннем з польск. *pielegować* 'тс' (Цвяткоў, Запіскі, 2, 65, 68); апошняе, паводле Банькоўскага (2, 551), з першаснага *pielengować* 'закручваць немаўля ў п'ялёнкі', якое разам з рус. дьял. *пелёговать* 'даглядаць', *пелёжить* 'пакрываць саломай знешнія сцены хаты на зіму' ад рус. дьял. *пелёга* 'пакрыццё, заслона' (першапачаткова пра кару і пра п'ялёнкі) і ст.-польск. *pielega* 'п'ялёнка', што звязана з **pelena* 'пялюшка', насуперак Брукнеру (408), які выводзіць названья польскія словы з ням. *pflegen* 'даглядаць, песціць'.

П'ялёжыць (*пелёжыць*) 'паласаваць' (Нас.). Магчыма, звязана з рус. дьял. *пелёга* 'кара дрэва, лыка', першапачаткова 'абдзіраць кару, пакідаючы палосы', якое Праабражэнскі (2, 33) параўноўвае з літ. *palegas* 'саламяная страха', *palagà* 'саламяная

паветка', што прымае і Фасмер (3, 228), улічваючы рус. дьял. *пелѣжитъ* 'абкладваць сцены саломай на зіму'; Банькоўскі (2, 550) рэканструюе **pelega* 'пялюшка' (і пра кару дрэва), суадноснае з **pelena* (гл. *пелена*).

Пялёка 'пясчаная, неўрадлівая зямля, залеж, незасеянае поле' (дзятл., Сл. ПЗБ; Сцяшк. Сл.), *пялёчына* 'тс' (гродз., пух. Сл. ПЗБ), *пяла* 'тс' (дзятл., Сцяшк. Сл.), сюды ж *пялекаваты*, *пялекаваты* 'пясчаны' (дзятл., чэрв., Сл. ПЗБ), *пялёта* 'пясчаная, неўрадлівая зямля' (барыс., там жа). Грынавяцкене і інш. (Сл. ПЗБ) выводзяць з літ. *pelėkas* 'шэры, мышасты', што зусім верагодна па лінгвагеаграфічных меркаваннях. Відаць, чыста выпадковае фармальнае супадзенне з славен. *pelek* 'зярнятка', якое выводзіцца з **pelъ* 'пыл, мякіна, палова' (Бязлай, 3, 23), што суадносіцца з літ. *pelai* 'мякіна, палова'. Гл. *пеліка*.

Пялёнка. Гл. *пелена*.

Пялёскацца 'плюхацца, купацца, мыцца' (ТСБМ; полац., Янк. 2; трак., Сл. ПЗБ), *пялёскацца* 'тс' (Нас.; ашм., Сл. ПЗБ), *пяляскацца* 'тс' (Бір. Дзярж.), *пелескацца* 'паласкацца' (ПСл), *пяляскаць* 'паласкаць, муціць, боўтаць', *пелескаць* 'разліваць, плюхаць, пляскаць' (Нас.), *пялескаць* 'паласкаць, пялёхаць' (Бяльк.), сюды ж *пелеск* 'плёск, плёскаць' (Нас.), *пялёсканне* 'тс' (ТСБМ), параўн. славен. *peliskati* 'пляскаць, плюхаць'. На базе гукапераймання, параўн. *плёск, пляск, плюск* (гл.) і дзеясловы *плёскаць, пляскаць, пліскаць* і пад., якім адпавядаюць літ. *plekšėti* 'ляпаць, плюхаць', *plaskioti* 'пляскаць' і пад. (Міклашыч, 236; Бязлай, 3, 23). Паводле Векслера (Hist., 89), у слове *пялёсканне* выступае другаснае псеўдапоўнагалоссе на фоне рус. *плескание*, падобнае да *серабро, сярэбро, серебряны* (ст.-бел., 1405 г.), дзе *ь* у **sьrbro* асімілюецца да *е* ў наступным складзе. Інакш (вынік кантамінацыі *полоскаться* і *плескаться*) для смал. *пелескацься* Шахматаў (Очерк дрвн., 153) і Фасмер (3, 229). Сюды ж *пялёскацца* 'пералівацца бліскучымі палосамі' (Нас.), *піліскувацца* 'зіхацець яркімі колерамі' (Бяльк.).

Пялёстак 'асобны лісток з вяночка кветкі' (ТСБМ, Гарэц., Др.), мн. л. *пялёсткі* перан. 'губы': *пялёсткі развесіць* іран. 'ныць, румзаць' (Даніл. Сл.). Няясна. Магчыма, метатэза з рус. *лепесток* 'асобны лісток з вяночка кветкі'; аднак не выключана сувязь з *пелесць* 'вуха (канец) у ночвах або карыце; пласт'

(Нас.), з унутранай формай 'пласток; перыферычная плоская частка прадмета', сюды ж, магчыма, польск. мазав. *pieleśc* 'хвост бобра' (1472), якое Банькоўскі (2, 551) ідэнтыфікуе з бел. *пелесць* (пра "хвост" ночваў) і чэш. дьял. *pelest* (пра "хвост" ложка, печы, карыта), якія разглядаюцца як "рэліктавыя" словы няяснага паходжання (гл. таксама Махэк, 443). Борысь (SFPS, 23, 106) з далучэннем паўднёvasлавянскіх фактаў, параўн. балг. радопск. *пелест, пелестьо* 'выступаючая частка хаты, дзе сушаць адзенне, плады і інш.' рэканструюе **pelestь, *pel'ustь* 'канец, край чаго-небудзь', якое абагульняецца як 'выступаючая ці прыпадняя частка чаго-небудзь' (БЕР, 5, 139). Параўн. і *пеласць* 'біла ложка' (Сцяшк. Сл.), *пелішчы* (*pieliščy*) 'папярочныя канцы начовак, карытаў і чаўноў', *пелішчы* 'закраіны ў начоўках' (ТСБМ, Варл.). Гл. таксама Куркіна, *Этимология—1991—1993*, 32—45. Гл. *пялюстка, пелюсць*.

Пялёсы — часцей у прыставачных утварэннях *-пялёсы*, гл. *перепялёсы*, параўн. укр. *перепелястий* 'шэры, які мае колер перапёлкі'. Гл. *пялясы*.

Пялётка 'бярэт' (паст., Сл. ПЗБ). Запазычана з польск. *pilotka* 'пілотка', ад *pilot* 'пілот', г. зн. 'шапка, першапачаткова характэрная для пілотаў', параўн. *пілётка* 'від вайскавай шапкі' (запазычана з рус. *пилотка* 'тс', ад *пилот* 'лётчык').

Пялёхаць 'плюхаць, плёскаць' (Юрч. Вытв.), *пялёхаць* 'тс' (там жа), *пялёхацца* 'плюхацца ў вадзе; няўмела і доўга мыць бялізну' (Наша Слова, 2000, 6 вер.), *пялёхнуцца* 'зваліцца' (Жд. 3), сюды ж *пялёх* 'пра пялёсканне, наліванне' (мсцісл., Нар. лекс.). Ад гукаперайманнага па паходжанні слова, суадноснага з гукаперайманнямі на *-с*, параўн. *пялёсь*, гл. *пялёскацца*.

Пяліна 'палова' (лудз., Сл. ПЗБ). Выводзяць з літ. *pelai* 'тс' з суфіксацыяй зборнасці (Грынавяцкене і інш., там жа). Магчыма, самастойнае ўтварэнне ад *пяліць* 'палоць' (Сцяшк.), дзе выступае аснова **pel-*, параўн. рус. дьял. *пелá, пелы́* 'палова, мякіна, шалупінне', што прадстаўлена таксама ў **pelti, *pelvo*, параўн. ст.-слав. *пѣти, пѣвж* і пад., гл. *палоць, палова*. Паводле Куркінай (*Этимология—1981*, 15), для гэтых асноў характэрныя цесныя семантычныя адносіны: 'рваць пустазелле' — 'палова, шалупінне, адкіды', інакш Фасмер, 3, 227, 312, 317; ESJSt, 11, 657—658, з літ-рай.

Пяліць звычайна ў выразх: *пяліць вочы (зёнкі)* (Юрч. Фраз. 2), *пяліць пяля* 'выгтарашчваць вочы' (ТС), параўн. укр. дыял. *п'яліти* 'нацягваць, расцягваць', рус. *п'ялить* 'раздзіраць, разрываць; выстаўляць', *п'ялить глаза* (бельмы, рот, рожу і пад.) 'напружваць; напружана глядзець, крычаць, дэманстраваць', польск. дыял. *piądlíč* 'распінаць скуру для прасушкі; прымушаць, прыціскаць', чэш. дыял. *padlit' sa* 'напружвацца, успінацца, выпінацца', славац. *piadlit' sa* 'лезці, узмоцнена імкнуцца', славен. *pěliti* 'напінаць, расцягваць (пра адзенне)', харв. *pěliti* 'навязваць, рэкамендаваць'. Прасл. **pędłiti* 'напінаць, напружваць' < **pędlo* 'прылада для расцягвання скуры' (гл. *п'яла*), утворана ад **pęti* 'цягнуць, напінаць', гл. *п'яць* (Бязлай, 3, 23; Махэк, 426; Шустар-Шэўц, 2, 1076: далучае сюды і *-pjel*, што выступае ў в.-луж., н.-луж. *srokopjel* 'птушка *Lanius collurio*', што сумнеўна).

Пялун 'пальні' (іўеў., трак., паст., беласт., Сл. ПЗБ; астрав., Сцяшк. Сл.), *пелун* 'тс' (смарг., Шатал.). Гл. *пальні* 'тс'.

Пяльца 'прылада да нацягвання малых скурак пры сушцы' (глыб., Стома-Сініца). Да *п'яльцы* (гл.) з ацвярдзеннем *-ль-* перад *ц* "у змяншальных імёнах назойных ніякага і мужчынскага роду", гл. Станкевіч, Запіскі, 2, 246; 3б. тв., 1, 106; паводле апошняга, з'ява дыспалатызацыі *л* вядома на ўсёй беларускай моўнай тэрыторыі, што не дае падстаў бачыць у названым слове "фанетычны балтызм", як сцвярджае Саўка (Запісы, 23, 56).

Пялька 'тарфянік' (швянч., Сл. ПЗБ). Выводзіцца з літ. *pėlkė* 'тс' (Грынавяцкене і інш., там жа), сюды ж лат. *peļce, peļķe* 'балота', прус. *pelku* 'тс', суадносныя з *pīlkas* 'шэры' (Фрэнкель, 567), *п'ялёсы* (гл.), параўн. Неўская, Балт. терм., 111.

Пялы 'трывалы, устойлівы': *пялы хлопца* (свісл., Сцяшк. Сл.). Відаць, ад *п'яць* 'напружваць, напінаць' (гл.), параўн. *чўлы* ад *чуць* і пад.

Пяльцы 'прыстасаванне для вышывання' (ТСБМ, ТС), 'чырырохгранны брусок для падвешвання зарэзанай жывёлы' (пін., Шатал.). Памянш. да *п'яла* 'распорка, рамка' (гл.), параўн. мн. л. *п'ялы* 'тс' (Ян.), *п'ялачкі* 'тс' памянш. да *п'ялы* (Растарг.), паводле Бязлая (Eseji, 127), суадноснае са славен. *pěliti* 'напінаць, нацягваць'.

Пяліовенька 'прыбудова да хлява, дзе ляжаць дровы, сена' (дзятл., 3 нар. сл.), параўн. укр. *пелівня* 'від свірна ці адрыны,

дзе захоўваецца салома, мякіна, сена, таксама збожжа', *пелівень, пелівнак* 'тс', рус., дыял. *пелівня* 'мякіннік', параўн. польск. дыял. *plewnia* 'мякіннік', *plewnik* 'тс', ст.-чэш. *plěvně, plevník* 'тс', чэш. дыял. *plěvňa, pliveň* 'тс', серб.-харв. дыял. *п'євѣња* 'тс', балг. *п'євѣня* 'памяшканне для захавання мякіны, саломы, сена; хлёў для жывёлы, аўчарня', макед. *плевна* 'тс', ст.-слав. *п'лѣвѣница* 'свіран'. Беларускае слова ўтворана ад асновы **pelev-*, паралельнай да **pelv-*, параўн. рус. *пелёва/полова* 'мякіна', што ўзыходзіць да **pelti* 'палоць', **politi* 'палаць, веяць', роднасных ст.-прус. *pelwo* 'мякіна', ст.-літ. *pėlius*, лат. *pēlus*, мн. л. *pēlavas, pēlevas* 'мякіна, палова', ст.-інд. мн. л. *palāvāh* 'мякіна', лат. *palea* (< *palēva*) 'тс' (супраць збліжэння з апошнімі пярэчыць Банькоўскі, 2, 608; гл. Фасмер, 3, 227, 312; Махэк, 459; БЕР, 5, 386). Да семантыкі параўн. *калошанка* 'прыбудова пры адрыве для захоўвання мякіны і сечкі' (Скарбы) < *кóлас, калóссе*.

Пяліога 'пустазелле' (Скарбы). Суфіксальнае ўтварэнне ад *п'єліць* 'палоць' (< **pelti*), параўн. *п'єліва* 'поліва, палаццё'.

Пяліоннік 'хлёў' (баран., Сл. Брэс.). Няясна, магчыма, звязаны з *п'яліна* 'палова', параўн. тыпалагічную паралель: балг. *п'єлівник* 'хлёў' і *п'єліва* 'палова, мякіна'. Параўн. *п'яловенька* (гл.).

Пяліостка 'качан капусты' (лях., Сл. ПЗБ; ЛА, 2), *пеліостка* 'капусны ліст' (ПСл), 'п'ялёстак' (вілен., Спадчына, 2002, 4, 60), *пеліосткі* 'ягадзіцы' (ТС), параўн. укр. *пеліостка* 'капусны ліст; галубцы; частка валасоў, што прыкрывае касу; шырокі зубец з краёў грэбня для прадзення', рус. дыял. *пеліостка* 'ручка пасудзіны'. Гл. *п'єлюсьць* 'лопасць і пад'.

***Пяліотка, пеліотка** 'палавіна качана, гарбуза' (ТС), 'ягадзіцы; вульва' (там жа), *п'єліотка* 'ягадзіца; гузно' (пін., Нар. лекс., Дразд.), 'сцягно' (пін., Шатал.). Відаць, не можа разглядацца асобна ад *палутка* (*полутка, полудка*) 'палавінка (звычайна качана)' (ТС), што ўзыходзіць да **pol'tь* 'палова тушы' (Фасмер, 3, 316), гл. *польць, полець*; фармальна і семантычна збліжана з *п'ялюстка*, гл. *пелюсьць*.

Пяліох 'назва вялікага пальца ў вязанай рукавіцы' (Мядзв.). Няясна, магчыма, ад *палюх* 'палец' (гл.) у выніку асіміляцыі па мяккасці, верагодна, пад уплывам *п'яць* 'расстаўляць, распінаць'.

Пяліюшка. Гл. *пелена*.

П'яля₁ 'проламка' (петрык., Шатал.). Відаць, ідэнтычнае з *пэль* 'палонка' (гл. *пелька*), аформленае паводле распаўсюджанай формы назоўнікаў ж. р.

П'яля₂ 'зенкі?' (ТС). Аддзяслёны назоўнік, параўн.: *п'яліць* *п'яля* 'вытарашчваць вочы' (тамсама), рус. *п'ялить глаза* 'тс', гл. *п'яць* 'напружваць'. Зыходная форма **п'яль*?

П'яля 'рэшткі паселішча, земляны вал' (радун., Мясцічка, 1999, 4). Балтызм, параўн. літ. *pylā* 'вал, насып', *piliākalnis* 'гарадзішча', *pilis* 'замак', *pylimas* 'вал, насып' (< *pilti* 'сыпаць, ліць').

П'ялясы (*пелясы*) 'паласаты, з белымі па цёмнаму або чорнаму полю ці чорнымі па светламу полю палосамі' (Нас.), *п'яльсы* 'тс' (Бяльк.), сюды ж *пелесоваць* 'сцябаць пугай, паласаваць скуру біццём; вытоптаць (пра луг або пасевы)', *пелесованы* 'жорстка пакараны' (Нас.), *п'ялёсіны* 'пісягі ад дубцоў' (Наша Слова, 1992, 12 лют.), параўн. рус. *пелёсый* 'плямісты (пра жывёл)', польск. *pelasy* 'тс', славен. *pelésast* 'тс'. Роднаснае ст.-слав. *пелѣсь* 'пярэсты, у кропачкі', чэш. *pelesa* 'від кузуркі', славен. *pelēs* 'гатунак вінаграду' і пад., якія параўноўваюць з літ. *pelėsis*, мн. л. *pelėsiai*, *pelesiai* 'плесня', грэч. *πελιδνος*, *πελιτνός* 'цёмны, шэры, бледна-сіні', гл. Фасмер, 3, 229; Махэк₂, 445; Бязлай, 3, 23; ESJSt, 11, 635. Параўн. *перанялёсы*, *п'ялёсы* (гл.).

П'ян м. і ж. р., *п'яна* 'ап'яненне' (смарг., в.-дзв., Сл. ПЗБ). Адад'ектыўныя ўтварэнні, гл. *п'яны*; назоўнік м. р., хутчэй за ўсё, другасны, параўн. м. і ж. р. *п'янь* 'п'янства' і іншыя назоўнікі з тэматычным суф. *-ь: *бель*, *гніль* і пад., што тлумачыцца генералізацыяй родавых паказчыкаў у выніку выцяснення н. р. на беларуска-балтыйскім паграніччы. Магчыма дапусціць адваротныя дэрываты ад *п'янка* 'ап'яненне' (шальч., Сл. ПЗБ).

П'янеўе 'маладое пер'е, адрасткі пер'яў пасля лінкі' (Жд. 2; кам., ЛА, 1), *п'янеўя* 'тс' (віл., Сл. ПЗБ; мсцісл., 3 нар. сл.), *пнеўе* 'тс' (ЛА, 1). Зборны назоўнік ад *пень* (гл.), параўн. *пні* 'адрасткі пер'яў' (ЛА, 1), *пенушкі* (*пінушкі*) 'пачаткі росту пер'я ў птушак' (Бяльк.) і пад.

П'яніца₁ 'аматар выпіць, алкаголік' (ТСБМ, Сл. ПЗБ, ТС, Бяльк.), *п'яніца* (*п'яніца*) 'тс' (Нас.); параўн. рус. *п'яница*, польск. *pijanica*, серб.-харв. *pijaniца*, балг. *п'яница*, ст.-слав. *п'яница*, *п'яница*. Прасл. **р'яjanica*, **rijanica*, вытворнае ад **rijanь* (*рь*) (БЕР, 5, 285), гл. *п'яны*.

П'яніца₂ 'спарыння': *п'яніца ў ячмені, у тианіцы* (віл., Сл. ПЗБ). Да *п'яны* (гл.), у тым ліку са значэннем 'адурманьваочы', параўн. славен. *pijan* 'тс'; вырабы з мукі, змолатай са збожжа, заражонага спарынёй, маюць ап'яняючы эффект, параўн. балг. *п'яно жыто* 'спарыння'.

П'яніца₃ 'расходнік, Sedum L.' (Кіс.). Да *п'яны* (гл.); паводле Ластоўскага, расліну *Sedum acre* 'расходнік едкі' "ужываюць з гарэлкай ад болі жывата" (Ласт., 799); параўн. фармальна блізкае балг. *п'яница* 'расліна *Lolium temulentum*', у аснове назвы прызнак 'адурманьваочы', як і ў серб.-харв. *pijana trava* 'тс', ням. *Schwindelkorn* 'тс' і пад.

П'яніца 'сіло': *зробіў п'яніцу і п'яставіў на сініц* (в.-дзв., Шатал.). Да *п'яць*, *пну* 'распінаць, напінаць, нацягваць'; параўн. рус. дыял. *пень* 'вяроўка', што дае падставы для рэканструкцыі прасл. **р'ьп* 'вяроўка', параўн. лат. *riņe*, *mati riņe* 'каса (вала-соў)' (Мяркулава, Этим. иссл., 6, 16—17).

П'яніцы 'буякі' (Сл. ПЗБ), *п'яніцы* 'тс'. Да *п'яны* (гл.), паводле першасных уяўленняў, названы так з-за ап'яняючых, адурманьваючых уласціvasцяў, параўн. рус. дыял. *п'яніка*, *п'яніца*, *п'яная ягода*, *дурніка* і пад., хаця ачмурэнне выклікае расліна багун, якая расце разам з буякамі: *п'яніцы ядуць, але ад багуна ап'янееш* (астрав., Сл. ПЗБ). Меркаванне Грынавяцкене (ЛКК, 30, 122) пра ўплыў літ. *girtuōkles* (< *girtas* 'п'яны') па лінгвагеаграфічных прычынах (фіксацыя назвы *п'яная ягода* на поўначы Расіі, гл. Мяркулава, Очерки, 234), хутчэй за ўсё, не мае падстаў.

П'яно́к 'загваздка' (ЛА, 2). Да *пень* (гл.) са стратай мяккасці зычным караня, параўн. *п'яно́к* 'невялікі пень, абрубак', магчыма, пад уплывам *кліно́к* (ад *клі́н*, гл.).

П'яно́с лаянк. 'п'яніца' (лаг., Жд. 2; случ., Жыв. НС). Вытворнае ад *п'яны* (гл.) пры дапамозе экспрэсіўнага фарманта *-(т)ос*, параўн. *фіто́с* (ад *фі́та*) у выразе: *фіто́с пад нос* (Воўк-Лев., Татарк., 155).

П'яно́х 'вялікі палец на руцэ' (швянч., Крывіч, 1926, 12, 106). Відаць, ад *п'яць*, *п'яты* (гл.) з экспрэсіўнай назалізацыяй (магчыма, пад уплывам польск. *pięty*), калі мець на ўвазе спосаб падліку на пальцах шляхам іх загібання, пачынаючы ад мізінца. Да словаўтварэння і семантыкі параўн. наступнае слова.

Пянці́ох (*пенцохъ*) ‘абрубак дрэва’; перан. ‘таўстун’ (Нас.). Да *пень* (гл.), параўн. рус. *пѣнтюх* ‘няўклюда’ (Праабражэнскі, 2, 36; Фасмер, 3, 232). Гл. таксама *пенцохэйла*.

П’янч́уга ‘горкі п’яніца’ (ТСБМ; мазыр., Грыгор’еў, пісьмовае паведамл.), сюды ж *п’яні́ога* ‘тс’ (Нас., Ян., Сл. ПЗБ); параўн. рус. разм. *пьянчюга*, балг. *пьянчуга*, *пиенчуга*. Утворана ад **ръјатъ*, **rijatъ*, гл. *п’яны*, пры дапамозе экспрэсіўнай суфіксацыі *-уга* (*-юга*); формы з *-ч-* у якасці прамежкавай ступені маглі мець утварэнні на *-чо*, параўн. *свінчо* < *свіння*, *свінка*, а таксама балг. дыял. *пьянчюга* (гл. БЕР, 5, 285).

Пянч́ук, *пьянч́ук* ‘п’янек, рэшткі камля ссечанага ці зламаванага бурой дрэва; адно дрэва’ (ТСБМ, Нас.), *пеньчучок* ‘аб’едзенае шкоднікамі сцябло бульбы’ (пух., Сл. ПЗБ). Утворана ад *пень* (гл.) пры дапамозе складанага інавацыйнага суфікса *-чук*, які ўзнік шляхам спалучэння суфіксальнага або каранёвага элемента *-ч-* (параўн. *свіння* > *свінчо* ‘парася, парсучок’, *дзеўка* > *дзеўчо*, *плячо* і пад.) і суфікса *-ук*, што, магчыма, звязана з пераходам назоўнікаў н. р. у м. р. пад уплывам балтыйскіх моў, дзе н. р. адсутнічае, параўн. адпаведныя дыялектныя формы *дзеўчук*, *плячук* (Грынавіцкене і інш., SOг, 39, 312). Меркаванні пра “турэцка-татарскі” характар патранімічнага суфікса *-чук* (гл. Бяднарчук, Stosunki 120; Ліндэрт, ZPSS, 4, 81—87) не пераконваюць, бо зыходныя кампаненты названага суфікса вядомыя шырока ў славянскіх мовах, параўн. балг. *Пётърчо* (памянш. ад *Пётър*) і ўласныя імёны тыпу *Грыцук*, *Пятрук* і пад.

П’я́ны ‘які знаходзіцца ў стане ап’янення, нецвярозы’ (ТСБМ). Укр. *п’яний*, рус. *пьян*, *пьяный*, польск. *rijanu* ‘тс’, чэш. *rijan* ‘п’яніца’, славац. *rijan* ‘тс’, *rijanu* ‘п’яны’, в.-луж. *rijanu*, н.-луж. *rijanu*, палаб. *rajoně*, серб.-харв. *pjan*, *pijan* ‘тс’, славен. *rijan* ‘п’яны; адурманены’, балг. *пьян* ‘п’яны’, макед. *pijan* ‘тс’, ст.-слав. *пьянъ* ‘тс’. Праслав. **ръјатъ(ъ)*, **rijatъ(ъ)* ‘п’яны; адурманены’, параўноўваюць са ст.-інд. *руāná-* ‘поўны, надуты’ (‘напіты і наеты’), вытворнае ад прасл. **rijō*, **rijeъ* або **ryjo*, **ryjeъ* < і.-е. **rī-*, гл. *піць* (Фасмер, 3, 422; Зубаты, 2, 162; БЕР, 5, 285; Махэк₂, 452; Банькоўскі, 2, 576).

Пяньќа ‘канаплянае валакно’ (ТСБМ; віл., рагач., Сл. ПЗБ; Бяльк.), сюды ж *пьянкоўка* ‘крамная хустка; вялікая хустка сваёй работы’ (в.-дзв., Штал., маладз., Янк. Мат.; Жд. 1; валож., Жд. 3),

пінькучы ‘лапці, падплеценныя вярхоўкамі’ (Бяльк.), *пьянко́вішча*, *пьянко́чышча*, *пінькамочча* ‘месца, дзе мочаць каноплі’ (тамсама). Яшчэ Шымкевіч (Покажчик, 2, 13) параўноўваў з рус. *пенька* ‘ачышчаныя ад кастрыцы канапляныя мочкі, валокны’; польск. *pieńka* ‘тс’. Банькоўскі (2, 555), “гандлёвую назву канаплянага валакна ў ВКЛ” выводзіць з літ. *penki* ‘пяць (верацён)’, што зусім неверагодна; рус. *пенька* ‘каноплі’ лічыць запазычаннем “z Litwy”. Фасмер (3, 233) выводзіць са ст.-інд. *bhaṅgas*, *bhaṅgā* ‘каноплі’, таксама Махэк₂ (443, пад *pēnek* ‘мужчынскія асобіны канопляў, плоскуні’, *pēnka* ‘жаночыя асобіны канопляў’), што на сучасным этапе этымалагізацыі здаецца найбольш прымальным, улічваючы пераважна ўсходнюю арыентацыю ў распаўсюджанні назвы.

Пяні́га ‘кавалак скуры’ (Ян.); сюды ж *пянішкі* (*пеняшкі*) ‘заднікі ў ботах і чаравіках’ (Нас.). Апошняе, паводле Насовіча, памяншальнае ад *пэнязь* ‘скура ад падпяткаў у ботах і чаравіках’ (гл.) замест **пяняжскі*, што магло пры ўзнаўленні формы адз. л. даць утварэнне на *-га*.

Пяні́цца (*пеня́цца*) ‘папікаць, дакараць, выгаворваць’ (Нар. Гом.), параўн. укр. *пеня́ти* ‘наракаць; быць няўклюдным’, *пеня́* ‘бяда’, рус. *пеня́ть* ‘закідаць камусьці нешта; скардзіцца’, *пеня́* ‘папрок’, польск. *pieniąc się* ‘абвінавачваць адзін аднаго; судзіцца’, *pienia* ‘абвінавачванне ў судзе’. Апошняе з канцылярскай мовы ВКЛ (вядомае з 1392 г.): *аже вчыніть ся пеня гостю в Литве* (дамова Казіміра Ягайлавіча з Ноўгарадам і Псковам 1440 г.), лічыцца літуанізмам, параўн. літ. *rainė*, *rainiava* ‘складаная, заблытаная справа’, у адрозненне ад *пэня* ‘штраф’ (гл.), якое праз польск. *pena* з лац. *poena* ‘кара’ (Банькоўскі, 2, 553; гл. таксама Фасмер, 3, 233). Дзеяслоў, відавочна, ад першага назоўніка, параўн. літ. *rainioti* ‘блытаць, заблытваць; ублытваць, умешваць’.

Пярэ́варацень ‘няўстойлівы ў сваіх поглядах і паводзінах’ (Арх. ГУ), *пэрэваратень* ‘тс’ (Растарг.). З рус. паўд. *пéревертень*, *пéревертень*, *пéреваротень* ‘той, хто перайшоў у іншую веру, пераняў іншыя звычкі і мову’, ‘чалавек, які рэзка мяняе свае погляды’, ‘зраднік’, ‘няверны ў каханні’ < *пéреворотитъ* ‘пэравярнуць’. Беларускае паводле паходжання з’яўляецца *пярэварацень* ‘той, хто з чалавека пераўтвараецца ў жывёлу’ (гл.) ці ‘той, хто змяніў сваю веру’ (Нас.). Да *вярнуць*, *варочаць* (гл.).

Пя́раз ‘праз, цераз’: *пярэз плот скочыў* (Шат.). Да *пярэз* (гл.) з няясным пераходам *e > я* пад націскам.

Пяраі́ мн. л. ‘валакно, сплеченае ў выглядзе касы’ (астрав., Сл. ПЗБ). Няясна. Магчыма, звязана з польск. *pierzeja*, першапачаткова пра кожны са “спяжкоў” пяра (ад *pióro*, гл. *пяро́*, Банькоўскі, 2, 562), параўн. *перыя*, *перая* ‘бок вуліцы’ (гл.). Малаверагодная па семантычных прычынах сувязь з літ. *pėrėja* ‘пераход’, нягледзячы на геаграфічную блізкасць.

Пяра́к ‘градкі бульбы, размешчаныя ўпоперак’ (Жд. 1). Гл. *пэрак*.

Пярвэй́ ‘раней’ (мядз., Жд. 3; в.-дзв., ашм., смарг., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *первѣи* ‘хутчэй, раней’ (Альтбаўэр). Вышэйшая ступень параўнання ад прыслоўя *пэрва* ‘спачатку’ (гл.), параўн. балг. *първей* ‘калісці; нядаўна’ (ад *пръв* ‘першы’).

Пярвё́снікі ‘падснежнікі’ (паст., Сл. ПЗБ). З польск. *pierwiosnek* ‘першацвет, прымула’, адкуль і чэш. *prvosenska* (< **prvovėsnyka*, Махэк₂, 488), параўн. *первы* і *вясна* (гл.); аднак збліжэнне з **vesna* можа быць другаснае, параўн. польск. *pierwiasnek* ‘чалавек-навічок’, ‘пачатак’, ‘першацвет’, якое ўзыходзіць да **pervest(ь)nyjъ* ‘першасны’. Параўн. *пэрвісінка* ‘першацёлка’ (гл.) і пад.

Пярвіна́ ‘аблога, цаліна’ (Мат. Маг.). Да *первы* ‘першы’ (гл.), відаць, ‘які апрацоўваецца ўпершыню’.

Пярвё́сцінка, *пярвёсценка* ‘карова першага ацёлу’ (маг., віц., ЛА, 1), *пярвёшчанка* ‘тс’ (гом., ЛА, 1, Нар. сл.), *пярвёстка* ‘тс’ (клім., ЛА, 1), *пярвёсінак* ‘тс’ (Мат. Гом.), *пярёсцінка* ‘тс’ (тамсама), *пярвісенка*, *пярвёсянка* ‘тс’ (Шатал.); рус. *пэрвёстинка* ‘тс’, макед. *първостинка* ‘авечка, якая акацілася першы раз’, ‘першароднае дзіця’, *първостин* ‘першае дзіця’. Паводле Трубачова (Проспект, 75—76), да праслав. **pervest(ь)nyjъ* < **pervestъ* ‘першасць’, параўн. укр. *пэрвісний* ‘першапачатковы’, рус. *пэрвостный* ‘тс’ і пад. Гл. таксама *пэрвісінка*.

Пярвё́стак (*пярвёсток*) ‘першы пачатак чаго-небудзь’, ‘першынец’ (Нас.), ст.-бел. *первѣстка* ‘першародка’ (1627). Запазычана з польск. *pierwiastek*, ст.-польск. *pierwiastka* паводле фанетычнай прыкметы — *ѣ > я* (Цвяткоў, Запіскі, 2, 54), зыходны назоўнік **prvęstъ* ‘першасць’ адлюстраваны ў прыметніках тыпу ўкр. *пэрвісний* ‘першапачатковы’.

Пярга́ ‘пылок з кветак, сабраны пчоламі і прынесены ў вулей для падкормкі маладых пчол’ (лід., слуц., Сл. ПЗБ; Скарбы), *пегá* ‘тс’ (дзятл., барыс., рагач., Сл. ПЗБ; петрык., калінк., Шатал.; брэсц., навагр., ЛА, 1), ‘пылок, перамешаны з мёдам’ (ПСл, Ян.), *пэргá*, *пыргá* ‘пылок, корм для маладых пчол’ (Сл. Брэс., Клім.), *пърра* ‘пылок, якім пчылы засыпаюць соты’ (Маш.); сюды ж *пърха* ‘ношка на лапках пчалы’ (ЛА, 1), укр., рус. *пегá*, польск. *piezga* ‘тс’, дыял. *percha* ‘тс’ (відаць, з укр.). Мяркуецца, што не можа разглядацца асобна ад *пегá* ‘перхаць’ (лельч., петрык., ЛА, 1; ТС), *пэргоць* ‘тс’ (ТС), рус. *пегá* ‘парша, перхаць, кароста’, што дае падставы для рэканструкцыі прасл. **prga* з агульным значэннем ‘тое, што аддзяляецца, адскоквае’, хутчэй за ўсё, аддзясялоўны назоўнік да **prgati*, **prgnoti* ‘растрэскацца (пра скуру, кару), лушчыцца, абсыпацца’, параўн. польск. *piezgnąć* ‘абсівераць, стаць шорсткім (пра скуру)’, магчыма, і *piezchnąć* ‘стаць шорсткім, лушчыцца (пра скуру)’, а таксама ‘пырснуць, адляцець; уцячы’ (Брукнер, 405, 411); паводле Банькоўскага (3, 562), апошняе з **prxati*, *pršeti*, гл. *пърхаты*. Суадносяцца з літ. *spirgti* ‘трэскацца, распадацца’, лац. *spergere* ‘аддзяляць, раскідваць, рассыпаць’, што да і.-е. *(s)perg- ‘адлучаць, рассыпаць’ (Банькоўскі, 2, 563), прадстаўленага і ў *пъргаць* ‘штурхаць’, гл. (Гарачава, Этымалогія—1985, 69—70; Варбат, Этымалогія—2000—2002, 24—25). Можна супаставіць з **prxa* як варыянтам ад і.-е. **per-* з іншым дэтэрмінатывам (Траўтман, 206; Шульгач, RS, 51, 96). Сувязі з серб.-харв. дыял. *пърга* ‘мука з расліны Sorghum; каша з такой мукі’, славен. *prga* ‘казіныя бубачкі; насенне’ і ‘мука з сушанай садавіны; ляпёшка’ (разглядаюцца як амонімы, гл. Фурлан—Бязлай, 3, 118—119, на думку Куркінай, Этымалогія—1994—1996, 200, беспадстаўна, бо ўзыходзіць да **prga* ‘нешта дробнае’), балг. *пърга* ‘жыта, якое пачало толькі спець, але яшчэ не зацвярдзела’, ст.-слав. *пръга* ‘пражмо’, стараж.-рус. *пегá* ‘тс’, чэш. *prha* ‘расліна *Agrica*; хлеб з мукі, змалатай з падсушанага новага зерня’, што параўноўваюцца з літ. *spirgà* ‘гарачыня’, *spirgėti* ‘пражыцца, пячыся’, *spróga* ‘адростак, атожылак’, *spūrgas* ‘пушышка’, грэч. *απάρραγος* ‘парастак’ і інш., акрамя ст.-інд. *parāgas* ‘пылок з кветак’ (гл. Фасмер, 3, 235; Махэк₂, 483; Скок, 3, 38—39; БЕР, 6, 77), застаюцца семантычна далёкімі. Гл. і *пэрга*, *пърга*.

Пярдзэць 'pedere' (Федар. 6), сюды ж *пярдзіна* 'від грибоў': *ета пярдзіна, ен* — як *атрава* (Бяльк.), укр. *пердіти* 'pedere', рус. *пердѣть*, польск. *pierdzić*, палаб. *pohrde*, чэш. *prděti*, славац. *pdiet'*, в.-луж. *pjerdzeć*, н.-луж. *pjerześ*, серб.-харв. *п̑рдеми*, славен. *prděti*, балг. *п̑рда́*, макед. *прди* 'тс'. Прасл. **p̑rdēti*, параўн. літ. *p̑rsti*, *p̑rdžiū*, лат. *p̑rst*, *p̑ȓdu*, ням. *furtzen*, ст.-інд. *p̑rdatē*, грэч. *п̑рдоцаи* 'тс' (Фасмер, 3, 235—236; Скок, 3, 29—30; Шустар-Шэўц, 2, 14, 1080; Махэк₂, 482—483; БЕР, 6, 81; Банькоўскі, 2, 557).

Пяркоўка, *парлоўка* 'ячныя крупы' (в.-дзв., бярэз., Сл. ПЗБ). Да *п̑рл* 'жэмчуг' (гл.) з-за падабенства колеру круп да жэмчуга, хача больш праўдападобна запазычанне з рус. *п̑рлѡвка* 'ячныя крупы', што як і польск. *kasza perlowa* з ням. *Perl-graupen* 'ячныя крупы', гл. *п̑рла* (*п̑рла*) 'тс'. *Пяровыя маціцы* 'каралі з жэмчуга ці падробак пад жэмчуг' (Малч., 162) таксама з'яўляюцца дакладным перакладам ням. *Perlemutter*, гл. *п̑рламутр*.

Пярнат (*п̑рнат*) 'пухавік' (Нас.), 'пярына' (Бяльк.), *п̑рнат* 'вялікая падушка з пер'я на ўвесь ложка' (Варл.), *п̑рнаты* 'падушкі' (Шат.), *п̑рнаты*, *п̑рнаты* 'пярына' (Булг.). Запазычана з польск. *piernat* 'матрац, напоўнены пер'ямі' (Кюнэ, Poln., 86), што, відаць, уяўляе субстантываванаю кароткую форму прыметніка **p̑ȓnаты*, параўн. ст.-бел. *п̑рнаты* (Скарына), укр. *п̑рнаткий* 'пакрыты пер'ямі', рус. *п̑рнатый* 'тс', чэш. *п̑рнатý*, ст.-чэш. *pȇnаты*, славен. *pernat*, балг. *п̑рнат* 'падобны да п̑ра', ст.-слав. *п̑р̑натъ* 'пакрыты пер'ямі'. Польскае слова, паводле Банькоўскага (2, 558), выводзіцца з дыял. *piernaty*, *piernaty* < **piernaty*, ад **p̑erina*, гл. *п̑рына* 'п̑ро', што неабавязкова, параўн. балг. *п̑ерен* 'перысты' (< **p̑eȓnъ*) з далучэннем суфікса носьбіта прыкметы — *п̑рнатка*; у народнай песні: *патки п̑рнатки* 'п̑ерыстыя качкі' (БЕР, 5, 177).

Пярнуць 'моцна ўдарыць' (бялын., Янк. Мат.; Яўс.), *п̑рнуць* 'тс' (круп., Жыв. сл.). Аднакратны дзеяслоў да *п̑рыць* 'біць' (гл.).

Пяро 'п̑ро птушкі; п̑ро для пісання; зялёны ліст цыбулі ці часнаку; лопасць у інструментах' (ТСБМ), 'птушынае п̑ро' (Шымк. Собр., Яруш., Бяльк., Сл. ПЗБ), 'плаўнік' (свісл., Шатал.), *п̑ро* 'п̑ро ў птушкі' (Сержп., Каз.), 'лапатка ў вясле; п̑рыстая трава; плаўнік у рыбы' (ТС), 'лускавінка ў шышцы; сцябло

цыбулі' (ПСл), *п̑ро* 'шырокая частка вясла' (Маслен.), ж. р. *п̑ра* 'птушынае п̑ро' (даўг., Сл. ПЗБ), *п̑рына* 'адно птушынае п̑ро' (ТСБМ), *п̑рынка* 'п̑рка' (Бяльк.), укр. *п̑ро* 'птушынае п̑ро; п̑ро для пісання; плаўнік', *п̑рына* 'адно п̑ро', рус. *п̑ро* 'птушынае п̑ро; п̑ро для пісання; плаўнік; шырокая частка вясла', польск. *pióro* 'птушынае п̑ро; крыло; п̑ро для пісання; лопасць', чэш. *pero*, *péro* 'птушынае п̑ро; п̑ро для пісання; плаўнік; лопасць', славац. *pero* 'птушынае п̑ро; п̑ро для пісання', палаб. *perü* 'птушынае п̑ро; п̑ро для пісання; плаўнік; лопасць', в.-луж. *p̑ero* 'п̑ро; плаўнік', н.-луж. *p̑ero* 'птушынае п̑ро; п̑ро для пісання', славен. *peró* 'птушынае п̑ро; п̑ружына гадзінніка; п̑ро для пісьма; вастрыё пілы; язычок ключа', серб.-харв. *п̑ро* 'птушынае п̑ро; плаўнік; ліст', балг. *п̑ро* 'птушынае п̑ро; п̑ро для пісання; ліст расліны; лопасць; зялёны ліст цыбулі', макед. *п̑ро* 'птушынае п̑ро; восць коласа; ліст кукурузы; п̑ро для пісання'. Праслав. **pero* 'п̑ро', роднаснае літ. *spȃȓnas* 'крыло, лопасць', лат. *sp̑arns* 'тс', ст.-інд. *p̑ȓnаты* 'крыло, п̑ро', авест. *parəna-* 'п̑ро, крыло', перс. *parr* 'тс', ням. *Farn* 'папараць', што ўзыходзяць да і.-е. **per-/sper-* гукапераймальнага (імітатыўнага) паходжання (перадае трымценне), параўн. Фасмер, 3, 243; Шустар-Шэўц, 2, 1081; Глухак, 475. Менш верагодная іншая версія, згодна з якой праславянская форма параўноўваецца з грэч. *п̑терон* 'п̑ро, крыло', *п̑еюцаи* 'ляцець', ст.-інд. *p̑átram* 'крыло, п̑ро', лац. *penna* 'тс', ст.-в.-ням. *fedara* 'п̑ро', ням. *Feder* 'тс', што да і.-е. **p̑tero* < **pet-* 'ляцець', параўн. Бязлай, 3, 27; Сной₂, 507; БЕР, 5, 179, насуперак ESJSt, 11, 636, дзе па словаўтваральных крытэрыях аддаецца перавага апошняй версіі.

Пярод 'вузгалоўе (у возе)' (ЛА, 2), *п̑род* 'раней' (пін., Сл. ПЗБ), *п̑рэд* 'перадок (ботаў)' (ПСл). Гл. *п̑рад*.

Пярочка 'папярочка' (Шат.; пух. Сл. ПЗБ). Гл. *п̑рак*.

***Пярсá** (*п̑рсá*, *п̑рсá*) 'пілаванне' (ПСл). Гл. *п̑рсá*.

Пярысты 'выступы ў бяровеннях сцяны, якія ўваходзяць у праём' (Мат. Мат.); сюды ж, відаць, ст.-бел. *п̑рсты* 'адзінка вымярэння даўжыні, роўная 2,7 см' (Ст.-бел. лексікон). Несумненна, да прасл. **p̑rstъ* 'палец', параўн. укр., рус. *п̑рст*, польск. *parst*, чэш., славац. *prst*, в.-луж. *porst*, серб.-харв. *п̑рст*, славен. *p̑rst*, балг. *п̑рст*, макед. *прст*, ст.-слав. *п̑ръстъ* 'тс', да семантыкі

параўн. *nálec* ‘палец’, ‘выступ, які заходзіць у паз’ (ТС). Роднаснае літ. *pīrstas* ‘палец’, лат. *pirsts, pirksts* ‘тс’, ст.-прус. *pirsten* ‘тс’, што дае падставы для рэканструкцыі балт.-слав. **prstos* (Глухак, 507). Казлова (БЛ, 22, 105) на падставе роднасных ст.-в.-ням. *first* ‘вастрыё, вільчак’, лац. *postis* ‘слуп’, авест. *paršta-* ‘спіна’ прапануе ўзнаўленне першаснага значэння ‘выступ’. Рэканструкцыя семантычнага рэгіяналізма ў якасці будаўнічага тэрміна здаецца праблематычнай.

Пярсецц₁ (*пярсыццэц*) ‘безыменны палец’ (Ласт., Стан.). Памянш. да **p̄rstь* (гл. *пярсты*), параўн. ст.-польск. *pieściciec* ‘палец’ у складзе батанічных назваў *pięcipieściciec, pięćpieściciec* (1437 г.) ‘дуброўка, *Potentilla L.*’ (**p̄rst-ьсь*, гл. Банькоўскі, 2, 559), балг. *прѣстѣц* ‘від грыбоў; узор на кажуху’ (ад *прѣст* ‘палец’) і пад.

Пярсецц₂ (*персеццэц*) ‘яма на тарфянішчы пасля пажару’ (ТС). Відаць, да прасл. **p̄rstь* ‘попел, прах’, параўн. ст.-бел. *персть* ‘зямяля’, укр., рус. *пёрсть* ‘тс’, польск. *pieśc* ‘сухая сыпкая зямля, пыл’, чэш., славац. *prst* ‘зямяля, верхні пласт глебы’, в.-луж. *pjeršč* ‘тс’, славен. *pr̄st* ‘тс’, серб.-харв. *пр̄ст* ‘тс’, балг. *прѣст* ‘выкапаная зямля; попел, пыл’, макед. *прст* ‘зямяля, пыл’, ст.-слав. *прѣсть*, *прѣсть* ‘прах’, роднасныя літ. *pīrkšnys* мн. л. ‘жар, прысак’, лат. *pirkstis* ‘прысак’, ст.-інд. *p̄r̄ṣan* ‘плямісты, стракаты’, ст.-ісл. *fors* ‘вадапад’ (Фасмер, 3, 245; Шустар-Шэўц, 2, 1082; БЕР, 5, 829; Скок, 3, 57; Сной₂, 589; ЕСУМ, 4, 355). Да семантыкі параўн. балг. *прѣстник* ‘заглыбленне, яма’, *прѣстница* ‘месца, дзе капаюць гліну’ і пад.; тапонім польск. *Pieściciec* (1550 г.) у Сілезіі (Банькоўскі, 2, 559). Матывацыйна звязана з *порах*, *перхаць* (гл.).

Пярсецц₃ ‘упрыгожанне на пальцах’ (ТСБМ, Нас., Гарэц., Шат., Нік. Очерки, Бяльк., ТС; ашм., Стан.). З польск. *pieścionek* ‘тс’ (Кюнэ, Poln., 86), што да **p̄rstь*, **p̄rstьнь* ‘тс’ (Банькоўскі, 2, 559). Параўн. *персецень* (гл.).

Пярўн ‘удар маланкі з громам’ (ТСБМ, Нас., Гарэц., Шат.; Бяльк., Сцяшк.; ашм., Станк; вільн., паст., брасл., смарг., шальч., Сл. ПЗБ), ‘бог грому і маланкі’ (ТСБМ, Ласт.), *перўн* ‘гром з маланкай’ (беласт., Сл. ПЗБ), ‘нячыскік’ (ТС), *пéрун* ‘гром з маланкай’ (чэрв., пух., ст.-дар., Сл. ПЗБ; Воўк-Лев., Татарк.), сюды ж *пярўнбóжжяя стрэлка* ‘белемніт, чортаў палец’ (барыс., Ляц.),

сперунéць ‘спрахнуць, згінуць’ (слонім., Жыв. НС). Укр. *Перўн* ‘бог грому, маланкі і дажджу’, *пéрун, пéрім, пéрум* ‘гром’, рус. *Перўн, перўн* ‘бог грому; гром; маланка’, польск. *Piorun, piorun* ‘тс’, каш. *porèn, porun, paròn* ‘злы дух; пярун (лаянка)’, чэш. *Perun, perun* ‘міфічная істота; гром’, славац. *Perun, pierun, perún, paron* ‘тс (лаянка)’, палаб. *Perünedan* ‘чацвер’ (калькуе ням. *Donnerstag*). У паўднёvasлавянскіх мовах толькі ў вытворных і тапонімах: славен. *perunovi kamni* ‘чортаў палец, белемніт’, харв. *perúnika* ‘касач, Iris’, славен. *perúnika* ‘тс’ (магчыма, запазычана з харвацкай; звязана з *Perun* ‘бог грома і маланкі’, бо мае доўгія і вострыя лісты, што напамінаюць стрэлы, Сной₂, 508), балг. *перуника* ‘расліны ятрышнік, Orchis; касач, Iris’, макед. *перуника* ‘касач, Iris’ (паводле БЕР, 5, 182, звязаны з імем бога грому, што дае падставы для рэканструкцыі прасл. дыял. **perunika*); горы *Pèrun* у Харватыі (Глухак, 475), назвы вяршыняў гор у Македоніі і Балгарыі *Перун, Перен, Пурин* (Вражиновски, Народна митологија на Македонците, 1. Скопје—Прилеп, 1998, 22—23). Прасл. **Perunь* (тэонім) і **perunь* ‘той, хто б’е, паражае’, апошняе матывуецца дзеясловам **perti*, **p̄rati* (гл. *перыць, праць*) і выступае ў якасці канкрэтнага, рэчыўнага (з элементамі адушаўлёнасці, параўн. суфікс поміна agentis *-unь*) абазначэння грому з маланкай (Трубачоў, Этногенез₂, 197), што, аднак, не выключае ўспрыняцця яго ў якасці бога, параўн. прыведзеную вышэй назву белемніта. Пра гэта сведчыць таксама табуізацыя назвы, параўн. каш. *paròn, taròn, pornèk* (SEK, 4, 168 і інш.). Бліжэйшымі роднаснымі лічацца літ. *Perkūnas*, лат. *Pérkūns*, літ. *perkūnija* ‘навальніца з громам і бліскавіцамі’, прус. *percunis* ‘пярун’, што дае падставы Іванову і Гамкрэлідзе (Индоевр., 615) дапусціць варыянтнасць асновы і.-е. **p^(h)eru* і **p^(h)erk^(h)u*; акрамя названых параўн. яшчэ алб. *Perëndi* ‘бог неба, якога просяць пра дождж’ і ‘яцвяжскае’ *Pjarkus* ‘пярун’ (гл. Зінкявічус, Балто-слав. исслед., 1983), ст.-інд. *Parjanya-* ‘бог дажджу; дажджавое воблака’. Гл. Фасмер, 3, 246—247, з літ-рай (адмаўляе роднаснасць славянскіх і балтыйскіх форм); Бязлай, 3, 27; БЕР, 5, 182; Глухак, 475—476; Махэк₂, 445. Пра сувязі назваў бога грому з назвамі дуба (“перунова дрэва”) і скалы (“месцазнаходжанне бога грому”) гл. Іванаў—Тапароў, Иссл., 76, 123; Мартынаў, Этимоло-

гия—1997—1999, 103; Марчэўска, *Etnolingwistyka* 9—10, 122; Шустар-Шэўц, *SIW*, 34; Іванаў, 36. Бернштэйну, 1991, 27. Да семантыкі тэонімаў у сувязі з назвамі бога грому параўн. Алінеі, 36. Івічу, 87. Банькоўскі (2, 584) непераканаўча разглядае беларускія, украінскія і славацкія назвы як запазычаныя з польскай, а літ. *perkūnas* ‘пярун’ лічыць роднасным прасл. **perkь* (гл. *перак*) з першасным значэннем ‘той, хто валіць дрэвы папярок дарогі’ (там жа, 848).

Пяруні ‘клёшкі з цёртай бульбы, начыненыя мясам’ (Сцяшк. Сл.). Рэгіяналізм на базе папярэдняга слова (гл.) па ўзору *калдуні* ‘тс’, аднак матывацыя застаецца нявысветленай.

Пярха ‘ношка на лапках пчалы’ (ЛА, 1), ‘пылок (у кветках)’ (Ласт.), сюды ж *пярхота* ‘перхаць’ (ЛА, 1). Апошняе не можа быць адзелена ад *пярхота* ‘сухі кашаль ад казытання ці раздражнення ў горле’ (Стан.), што да *пярхаць* ‘пакашліваць’ (гл.). Той жа карань **pъrx-* выступае і ў *пярхаць* ‘дробныя лускавінкі ў валасах галавы’ (гл.), у семантыцы якіх аб’ядноўваюцца як сам выніковы працэс, так і тое, што яго выклікае. Параўн. таксама *пярхляк* (*пърхляк*) ‘чалавек, які ўвесь час кашляе; фізічна слабы чалавек’ (Пан.; маладз., Янк. Мат.) і рус. дыял. *пърхляк* ‘пухкі, падаючы снег’. Сюды ж *пярхаць* ‘кашляць’ (Юрч., Сл. ПЗБ, Жд.), параўн. укр. *пърхати* ‘тс’, рус. *пърхать* ‘пакашліваць’, польск. *пърzчаć* ‘сыпацца, лушчыцца (пра скуру)’ і пад., што, хутчэй за ўсё, маюць гукапераймальны (імітацыйны) характар, параўн. Фасмер, 3, 247. Да семантыкі параўн. польск. *пърzch* ‘адлятаючы пыл’. Гл. таксама Банькоўскі, 2, 562; ЕСУМ, 4, 374; Траўтман, 206 (для славянскіх і балтыйскіх лексем прапануюцца тры агаласоўкі караня **pъrx-*, **pъrx-*, **porx-*). Гл. *пършыць*.

Пършыць ‘казытаць, скрабці, раздражняць (у горле)’ (ТСБМ; астрав., Сл. ПЗБ), ‘пчы, свярбець’ (паст., брасл., Сл. ПЗБ), ‘пыліць’ (Ласт.), *пършыць* ‘казытаць, непакоіць (у горле)’ (Шат.), рус. *пършитъ* ‘тс’, польск. *пърszecь* ‘сыпацца, парашыць (пра снег, іскры, пыл)’, *пърszyć* ‘тс’, чэш. *пърšeti* ‘імжэць, сыпацца (пра дождж, снег і інш.)’, славац. *пърšat* ‘тс’, славен. *пърšeti* ‘тс’, серб.-харв. *пърšiti* ‘тс’, балг. *пършюли* (< **пърши*, гл. БЕР, 6, 114) ‘тс’. Прасл. **пърšeti*, **пърšiti* ‘сыпаць, рассыпаць’ (Махэк₂, 487; Сной₂, 589; Банькоўскі, 2, 559 — без усходнеславянскіх слоў).

Да семантыкі параўн. папярэдняе слова (гл.), а таксама літ. *пърšėti* ‘шчымець, свярбець’, *пърši gérkle* ‘пършыць у горле’, якія разам з *пърštėti* ‘тс’ лічаць (гл. Сл. ПЗБ) крыніцай запазычання беларускіх слоў, што па лінгвагеаграфічных прычынах цяжка давесці; паралелі, хутчэй за ўсё, сведчаць пра гукапераймальны (імітацыйны) характар слоў.

Пърыла₁ (*пърыло*) ‘аер, плюшнік’ (мазыр., Жыв. сл.), сюды ж, відаць, *пърыльцы* ‘хваснік, *Hippuris*’ (Кіс.). Параўн. укр. *пърыла*, *пърыля* ‘расліна *Perilla*’, рус. *пърылла* ‘тс’, чэш. *пърылла* ‘тс’. Фармальна тоеснасьць назваў дазваляе дапусціць перанос лацінскай назвы на іншыя расліны, магчыма, з-за знешняга падабенства: новалац. *пърылла* ўзыходзіць да *пъры* ‘груша’ (плод-арэшак прыпамінае плод грушы), параўн. ЕСУМ, 4, 348. Больш верагодна да *пъро* ‘доўгі ліст’ (гл.), параўн. *пъро* ‘пърыстая трава’: *накосіў колеснік сена, одно пъро* (ТС).

Пърыла₂ ‘пърстаронак’ (палес., Бел.-укр. ізал.), параўн. укр. бойк. *пърыло* ‘адгародка ў хляве для сена, саломы, збожжа’. Відаць, да *пърыць* ‘біць’, параўн. *пърабойка* ‘пѐрагародка’, *пѐрабіць* ‘адгародзіць’ (гл.), польск. *пърzepierzenie* ‘лёгкае пѐрагародка’ ад *пърzepierzycь* ‘пѐрагародзіць, раздзяліць’, паводле Банькоўскага (2, 887), з не зусім празрыстай семантыкай (< польск. *пърzycь* ‘аздабляць пер’ем’).

Пърына₁ ‘пухавік; пухавая коўдра’ (ТСБМ, Нас., Ян.; віл. Сл. ПЗБ; Варл., міѐр. Нар. словатв.; Сержп.), *пърыны* ‘тс’ (ТС), *пърына* ‘тс’ (ашм., Стан.); укр. *пърына* ‘тс’, рус. *пърына*, польск. *пърzyna*, каш. *пърѐна*, *пърѐна*, чэш. *пърѐна*, славац. *пърына*, серб.-харв. *пърына*, славен. *пърына*, балг. *пърына*. Прасл. **пърына*, вытворнае ад **пъро* (гл. *пъро*), параўн. Фасмер, 3, 241; Махэк₂, 363; БЕР, 5, 173.

Пърына₂ ‘асобнае пѐро; ліст цыбулі; плаўнік’ (паст. Сл. ПЗБ; Жд.; астрав. Сл. ПЗБ), *пърына*, *пърына* ‘тс’ (ТС; лун., Шатал.). Да *пъро* (гл.) з суфіксам адзінкавасці *-ина/-ына*.

Пърыць ‘пѐрыць, біць пранікам (бялізну, палатно)’ (Варл., Сл. ПЗБ; докш., маладз., Янк. Мат.; ЛА, 3), ‘біць, лупцаваць’ (докш., Янк. Мат.; паст., Сл. ПЗБ), ‘мяць, драць’: *мядзѐвѐдзь давай пърыць чорта* (барыс., Шн. 2), *пърыць* ‘працаваць празмерна многа, цяжка’ (міѐр., Нар. лекс.), сюды ж *пъраны* ‘мыты, памыты (пра бялізну)’ (астрав., Сл. ПЗБ). Гл. *пърыць*; паўночна-заходняя

арыентацыя варыянта з *ня*-сведчыць аб магчымым балтыйскім фанетычным уплыве (т. зв. гіпер'яканні), параўн. Левін, American Contrib. to the 13 Intern. Congr. of Slavists, 2003, 142—143.

Пярэбірак 'ахапак, пласт сена, набраны граблямі' (ТСБМ, Касп.; барыс., лях., пух., ганц., Сл. ПЗБ; Жд.; карэл., Янк. Мат.; Янк. 1), *пярэбіранка* 'награбленае ("перабранае") да нагі граблямі сена або салома' (Шат.), *пярэбірка* 'перабранае граблямі сена для больш зручнага складання яго ў капу' (Некр., Касп., Сл. Брэс.), *пярэбарка* 'тс' (Жд.), *пярэбярня* 'ахапак дроў', *пярэбер* 'пласт сена' (петрык., Шатал.). Суфіксальнае ўтварэнне ад *перабіраць*, *перабраць*, гл. *біраць*, *браць*.

Пярэварацень. Гл. *пяраварацень*.

Пярэвітка, *пярэвіце*, *пярэвіткі* 'вітка, галіны хмызняку, якімі перавіваюць калкі плота', 'пярэвязь, на якую кладуцца жэрдкі' (ЛА, 4), *пярэвіца* 'лазовыя прывязкі, якімі замацоўваецца салома на страсе' (Инстр. 1), *пярэвіць* 'тс' (Шушк.). Да *пера-* і *віць*₂ (гл.).

Пярэгад 'перыяд пагодлівага надвор'я паміж дажджамі' (глус., Янк. Мат.), *пярэгадам* 'з перапынкамі' (Сцяшк.; ст.-дар., Сл. ПЗБ). Да *перагадаць* 'перадумаць, памяняць намер', што да *гадаць* 'мець намер, меркаваць, збірацца зрабіць' (гл.).

Пярэзвы 'ўзаемнае запрашэнне ў госці; запрашэнне ўсёй бяседнай кампаніі ў другі дом на пачастунак' (ашм., Стан.; Хрэст. дыял.), 'заклучны этап вяселля — прыезд бацькоў маладой у госці да яе мужа або наведванне нявесты з мужам яе бацькоў пасля вяселля' (Шат., Ян., Жд., Сцяц., Янк. 2). Ад *пярэзываць*, параўн. *пярэзвы* 'перазыванне гасцей для пачастункаў' (Некр.), што ад *зваць* 'клікаць, запрашаць' (гл.). Множналікавая форма характэрна для называння абрадаў і іншых этапаў вяселля, гл. *сваты* 'сватанне', *агледзіны*, *заручыны* і пад.

Пярэзімак, *пярэзімак*, лун. *пярэзімок*, мазыр. *пярэзімок*, хоцім. *пярэзімык*, лаг. *пярэзімак*; лід., чэрв., ашм., зэльв. *пярэзімак*, шчуч., беласт., шальч., ашм. *пярэзімка*; гродз., мін., віц. *пярэзімка*, *пярэзімовак*, *пярэзімачак*, мсцісл. *пярэзімывік* 'маладая жывёла (цялё, жарабя і інш.), якая перазімавала сваю першую зіму' (Шатал., Бяльк., 3 нар. сл., КЭС, Сл. ПЗБ; ЛА, 1; Юрч. СНЛ). Укр. зах. *пярэзімча* 'тс', рус. прыбалт. *пярэзімка* 'цялушка, якая перазімавала адну зіму'; цвяр., пск., новасіб. *пярэзімок* 'пярэзі-

мак', польск. паляўнічае *przezimek* 'гадавалая жывёліна', *przezim(a)* 'перазіманне, зімовая пара, зімовая лежня', 'зімовыя кватэры'. Прасл. **per-zimovati*, укр. *пярэзімувати*, рус. *пярэзімоваць*, польск. *przezimować*, н.-луж. *(pše)zymować*, в.-луж. *přezimować*, чэш. *přezimovati*, славац. *przezimovať*, славен. *przezimovati*, серб.-харв. *пярэзімити*, макед. *пярэзіми*, *пярэзімува*, балг. *пярэзімувам*. Да *пера-* і *зімаваць* < *зіма* (гл.).

Пярэж (*пярэжсь*) 'раней', *пярэжні* (*пярэжній*) 'ранейшы, былы; пярэдні' (Нас.), ст.-бел. *пярэже* (XIII ст., Карскі, 1, 248), *пярэже* 'раней, спачатку' (Ст.-бел. лексікон), укр. *пярэже*, рус. *пярэжде* 'тс' (з ц.-слав. *пярэжде*), ст.-слав. *пярэжде*. Ступень пярэжання ад *перад* (гл.), першапачаткова **perdje* (< *perdъ*), параўн. укр. *пярэдзе* 'тс'. Гл. Міклашыч, 241; Праабражэнскі, 2, 40; Фасмер, 3, 357; ЕСУМ, 4, 340.

Пярэйд 'пераход; праход' (Нас., Гарэц., Стан.). Бясуфікснае ўтварэнне ад *пярэйці*, 1 ас. адз. л. *пярэйдў* (гл. *іці*), параўн. *пярэйсьце* 'тс' (Гарэц.). У падобным польск. *przejdę* 'пайсці ўперад', якое Банькоўскі (2, 829) лічыць багемізмам, параўн. чэш. *předejdu* 'апярэджу', інфінітыў *předejiti* 'апярэдзіць', выступае варыянт прыстаўкі (прыназоўніка) **perdъ* (*przede-*, гл. *перада-*, *перад*).

Пярэкулі 'від ткання' (Ян.). Відаць, не можа разглядацца асобна ад *пярэкуль* 'перакульваючыся, куляючыся' (Шат.; ашм., Стан.), *пярэкулам* 'пярэвалам' (Нас.), што да *куляцца*, *куляць* (гл.); магчыма, пры тканні парушаецца звычайны парадак дзеяння. Гл. таксама *пярэкулам* 'дагары нагамі'.

Пярэліўкі: *не(ні) пярэліўкі* 'дрэнь справы' (Жд.; Сержп.). Гл. *непераліўкі*, *пераліўкі*.

Пярэмут: *пярэмутам ляцець* 'стрымгалоў, без аглядкі' (Наша Ніва, 1999, 12 ліп.), *пярэмытуш* 'тс' (Клім., Сл. Брэс.), *пярэмяццю* 'тс' (Сцяшк.). Відаць, звязана з *мітусіцца*, *мятушыцца* 'кідацца, мільгаць', параўн. *мітусь*, *мятаць* (гл.), польск. *przemiatac* 'перакідаць', з палескай дыялектнай фанетыкай (*i > ы; ы > y*).

Пярэслюга (*пярэслюга*) 'грузкая мясціна' (кам., ЖНС), укр. *пярэслюга* 'паласа, смуга, лінія'. Сюды ж, магчыма, харв. *пярэслиjež* 'даліна паміж двух узгоркаў'. Няясна. Аўтары ЕСУМ (4, 346—347) звязваюць украінскае слова, а таксама укр. *пе-*

ресліюватий, перешліюватий 'няроўнамерны; з прагалінамі; няпоўны', з *слюга* 'непагадзь, макрэча, слата', што не здаецца пераканальным; больш верагодная сувязь з лат. *sluogsne*, *sluōksne* 'вузкая паласа'. Апошняя дазваляе далучыць сюды і рус. *переслёга*, *переслёжина* 'брак у пражы' ('тонкае месца ў пражы?'), славен. *preslēgast* 'з прасветамі, няроўнамерна размеркаваны', *preslegasto platno* 'працёртае палатно, у якім відаць ніткі', сувязь якіх з папярэднімі не здаецца відавочнай. Адносна апошніх гл. Фасмер, 3, 239. Бязлай (3, 115) далучае сюды і рус. *переслёга* 'перакладзіна ў страсе' і рэканструюе прасл. **per-slēg-* (**per-slēg-*), што да **leg-ti* (гл. *ляжаць*, *лажбіна*). Скок (3, 35) харвацкае слова ўзводзіць да **preslo* (гл. *прасла*), што ў выпадку абгрунтаванасці гэтай версіі выводзіць яго за межы ўсходнеславянскіх геаграфічных тэрмінаў. Параўн., аднак, балг. дыял. *прешлуга* 'тоўстае месца на нітцы', *прешлюга* 'хвошч', *прешлюгав* 'няроўна спрадзены', якія БЕР (5, 671) узводзіць да **presti* (гл. *праці*), што малаверагодна пры ідэнтыфікацыі названых слоў з адпаведнымі ўсходнеславянскімі (балг. *пре-* = рус. *пере-*).

Пярэсмуржкі 'адходы валакна пры часанні льну грэбнем' (Жд.). Гл. *перасмурьжыць*, *смурьжыць*.

Пярэсна 'расліна *Trollius europaeus* L.' (Кіс., ТСБМ). Нясна.

Пярэспа 'каса, мыс; насыпаная дарога праз балота' (Стан.); параўн. укр. *перэспа* 'пярэсып, земляны насып', польск. *przespa* 'нешта перасыпанае', балг. *прэсна* 'сумёт', макед. *пресна* 'тс'. Вытворнае ад *сыпаць*, з іншай прыстаўкай гл. *выспа*, *наспа* і пад.

Пярэступ 'расліна *Vriopis* L.' (Кіс.), *перэступ* 'расліна, якая, падобна да хмелю, абвівае платы ў агародах' (ТС). Параўн. укр. *перэступ*, *перэступень* 'тс', рус. *переступень* 'тс', польск. *przestęp* 'тс'. Выводзіцца ад *пераступіць* 'перамясціцца, перайсці', бо расліна "пераступае" (= пералазіць) праз плот, параўн. ЕСУМ, 4, 346; Банькоўскі, 2, 908.

Пярэсты 'шматколёрны, пярэсты' (ТСБМ; гродз., брэсц., мін., ЛА, 1; Шат., Гарэц.; Мал.), 'стракаты, рабы' (Сцяшк.), 'назва масці: з вялікімі белымі і чорнымі, белымі і чырвонымі ці бурымі плямамі' (Янк. 3), *пярэсты*, *пярэсты*, *парэсты* 'рабы; брудны' (дзятл., лід., лях., ганц., нясвіж., ваўк., Сл. ПЗБ), *перэсты* 'стракаты' (ТС), *пырэсты* 'з белымі палосамі на спіне і баках' (пра жывёлу) (Клім., Сл. Брэс.); укр. *перістий*, *перістий*,

перэстий 'стракаты', чэш. *peřesty* 'тс', славац. *peresty* 'тс', балг. пірдопск. *пéреста* (коза) 'з белымі палосамі па баках і на жываце', макед. *перјест* 'пёрысты'. Прасл. дыял. **perestybъ* 'стракаты', вытворнае ад **pero* 'пяро' (гл. *пяро*) з семантычным развіццём 'пёрысты, колеру пер'я' — 'стракаты' (Трубачоў, Этимология—1972, 35), параўн. і славен. *peresast* 'пёрысты, пер'епадобны'. Інакш Махэк₂, 445 (< **pelestъ* пад уплывам **pъstrъ* 'стракаты, шматколёрны', гл. *пялёсы*), Бязлай, 3, 25.

Пярэсціць 'рабіць пярэстым'; экспр. 'біць, сцябаць, лупіць' (ТСБМ, люб., Жыв. сл.; Сержп.), 'біць дубцом, палкай, рабіць пісягі' (Некр.), 'збіваць паленам, палкай' (Шат.), 'секчы дубцом; лаяць'; параўн. укр. *періциити* 'моцна біць, секчы; моцна, бесперапынна ісці (пра дождж)', балг. *перэстим* 'біць; сварыцца', *перэстим* 'лаяць'. Вытворнае ад *пёрыць* 'біць; лупцаваць' (гл.), аналагічна тлумачацца ўкраінскае (< *пéрити* 'тс', ЕСУМ, 4, 350) і балгарскае (< *пéря* 'біць, лупцаваць', 'праць', БЕР, 5, 167) словы. На семантыку, магчыма, паўплывала *пярэсты* (гл.).

Пярэсцюгі (*пэрэсцюгі*) 'ніткі неаднолькавай таўшчыні' (івац., Жыв. НС). Магчыма, ад *перасцігнуць* 'перапыніць, пераняць' (гл.).

Пярэплат 'азярод' (Касп.; ашм., Стан.). Да *плот* (гл.).

Пярэчынак (*пэрэчынок*) 'ахапак сена' (івац., Жыв. НС). Гл. *перачынак*.

Пярэчыць 'выказваць нязгоду; спрачацца; быць неадпаведным' (ТСБМ, Нас., Шат., Гарэц., Бяльк.), 'забараняць, перашкаджаць' (Нас., чэрв., Сл. ПЗБ), 'працівіцца, супрацьпастаўляць' (Варл.), *перачыць* 'выказваць нязгоду' (Воўк-Лев., Татарк.). Дзеяслоў да *пéрак* (гл.), зыходным можна лічыць адно са значэнняў дзеяслова *пярэчыць* 'перасякаць дарогу' (Нас.), параўн. укр. *перэчити* 'выказваць нязгоду, супярэчыць', рус. *перечить* 'перасякаць папярок; супярэчыць', польск. *przeczyć* 'перашкаджаць, выказваць нязгоду', чэш. *přičiti* 'супрацьстаяць', славен. *préčiti* 'пярэчыць', серб.-харв. *прéчити* 'перашкаджаць, ствараць перашкоды', балг. *прéча* 'тс', макед. *пречи* 'тс', што ўзыходзяць да прасл. **perčiti*, вытворнага ад **perkъ*, першапачаткова 'паставіць папярок', далей 'успрацівіцца' (Сной₂, 562; БЕР, 5, 685; Банькоўскі, 2, 823). Таго ж паходжання царкоўнаславянскі *папракъ*, параўн. *папрок* і *папярок* (гл.), параўн. Фідроўская, 3б. Бага-родзіцкаму, 145.

Пяскіж 'рыба пяхкур' (Мат. Маг.). Гл. *піскіж*.

Пясляк (*песлякъ*) 'стары грыб; старэча' (Нас.), *песляк* 'стары грыб' (Дабр.), *песлячок* 'дзядок (пра хлопца); слабы, нядужы' (Нас.). Паводле Мяркулавай (Очерки, 188), утворана ад *пес* (гл.) па ўзору іншай назвы грыбоў — *казляк* (ад *казёл*) са значэннем 'дрэнны, неядомы грыб', параўн. рус. *песыи губы*, сюды ж, магчыма, і славен. *рѣшак* 'стары грыб'. Для значэнняў 'слабы, нядужы' можна дапусціць утварэнне ад *пестлівы* 'спешчаны, распешчаны' (Ласт.): *пяс(т)ляк*, параўн. і польск. *pieskliwy, pieśliwy* 'тс'. Нельга выключыць таксама сувязь з серб.-харв. *песичаво* 'слабое, якое не расце (пра дзіця)', балг. *песец, песица* 'хвароба дзяцей, пры якой яны слабеюць і пакрываюцца шэрым пушком', якія народная этымалогія звязвае з *пес* (БЕР, 5, 186—187).

Пясняр 'спявак' (Некр. і Байк.; мазыр., ГЧ), 'спявак; паэт' (ТСБМ, Гарэц.), *песняр* 'спявак' (Бяльк.), укр. *післяр* 'тс', польск. *pieśniarz* 'тс', в.-луж. *pēsner* 'шансанье', славен. *pesmár* 'пеўчы'. Утворана ад *песня* (гл.) па тыпу *гусяр*; магчыма, арэальная інавацыя для перадачы франц. *chansonnier* (Банькоўскі, 2, 567).

Пясόга 'брудная ільснівая пляма на каўнеры ці адваротах адзення' (Касп.). Звязана з *пісяг* 'пацёк, рага' (гл.), параўн. *пісόга* (*pisóha*) 'вузкая і прадаўгаватая чорная пляма' (Варл.), *пісόга* 'пісяг' (Жд.).

Пясок 'пясок, пясчаная глеба' (ТСБМ, Яруш., Сл. ПЗБ, Бяльк.), 'пясчанае поле' (ЛА, 2), *песок* 'тс' (ТС); укр. *пісок*, рус. *песок*, польск. *piasek*, чэш. *pěsek*, славац. *piesok*, в.-луж., н.-луж. *pěsk*, серб.-харв. *pijesak*, славен. *pěsek*, балг. *пясък*, макед. *песок*, ст.-слав. *пѣськъ*. Прасл. **pěsькъ*, памянш. да **pěsъ*, параўн. *пясы* 'пяскі' ў фальклоры: "Мяне лісіца нясець... за цёмныя лясы, за жоўтыя пясы" (докш., Януковіч, Слоўнік в. Заборцы, рук.). Суадносна з санскр. *pāṃsuka-* 'пясчаныя буры', *pāṃsu-* 'пясок, пыл, які нясе вецер', авест. *paṣni-* 'тс' (Фасмер, 3, 249—250; Бязлай, 3, 28; Банькоўскі, 2, 541; БЕР, 6, 132). Малапераканальна Путанец (Rasgrave, 25, 302—303) выводзіць з і.-е. **bhes-* 'церці' (у выніку асіміляцыі *bs > ps*: **psēsū-*, **psēsīkū > pēsькъ*). Крытычны разгляд версій гл. ESJSt, 11, 639—640.

Пястук 'вялікі палец' (Стан.), параўн. укр. *п'ястук* 'кулак'. Хутчэй за ўсё, да *пяць* 'расцягваць, напінаць' (гл.) у сувязі з вы-

мярэннем, пры якім выцягнуты вялікі палец ўтварае пядзю (гл. *пядзя*); параўн. ЕСУМ, 4, 651.

Пястун 'спешчаны, раздураны хлопчык' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Шат., Варл., Сцяшк., Сл. ПЗБ), 'аднагадовы воўк (у мове паляўнічых)' (Арх. Федар.; Варл.; віл., смарг., брасл., Сл. ПЗБ), 'аднагадовы мядзведзь, што застаўся пры матцы' (Арх. Федар., прыпіска Пяткевіча), 'мядзведзь, які даглядае дзяцей чужой мядзведзіхі' (Шымк. Собр.), 'аднагадовы мядзведзь, што даглядае за малымі мядзведзянятамі' (Мядзв.), *пестун* 'распешчанае дзіця' (Касп., Бяльк.), укр. *пестун, пістун* 'выхавальнік; песта', рус. *пестун* 'выхавальнік', польск. *piastun* 'служба, што даглядае панскіх дзяцей; выхавальнік', чэш. *pěstoun* 'выхавальнік, апякун; настаўнік; захоплены якой-небудзь справай чалавек', в.-луж. *pěstoun* 'абаронца, апякун', славен. *pestun* 'выхавальнік', ст.-слав. *пестоунъ* 'тс'. Прасл. **pěstumъ*, вытворнае ад **pěstati* або **pěstiti* (гл. *песціць*), **pěstovati* (гл. *пеставаць*), далей звязаных з **pěstь* 'таўкач, мяла', што вобразна перадаюць падкідванне дзіцяці на рука (Варбат, Slavia, 63, 137—139, з літ-рай версій). Пра сувязь з *пяць* ("часто поднимать ребенка пястью, т. е. нячить") гл. Шымкевіч, Покажчик, 228. Гл. таксама Бязлай, 3, 29; Шустар-Шэўц, 2, 1059; ESJSt, 11, 639. Адносна спецыяльнага ўжывання ў мове паляўнічых: "Паводле народнага веравання — старыя ваўкі трымаюць пры сабе леташняе ваўчана малых ваўчанят даглядаць, якога завуць пястун" (Варл.).

Пяць 'кісець рукі' (ТСБМ, Нас., Стан., Ласт.), сюды ж *пяць*, *п'ятка* 'жменя' (даўг., Сл. ПЗБ; віц., Шн.), укр. *п'ять* 'кісець рукі; кулак', рус. *пясть* 'кісець рукі', польск. *pięść* 'кулак', чэш. *pěst* 'тс', славац. *päst* 'тс', в.-луж. *pjasć* 'тс'. н.-луж. *pěsć* 'тс', палаб. *pošt* 'тс', славен. *pěst* 'кулак; прыгаршчы', серб.-харв. *pěst*, *něst* 'кулак', балг. *пестник* 'кулак'. Прасл. **pęstь* 'кулак; сціснутыя пяць пальцаў рукі', далей звязваюць з і.-е. **penk^{ue}* 'пяць' (Снойз, 508; Фасмер, 3, 424). Роднаснае ст.-в.-ням. *fūst* 'кулак', ням. *Faust* 'тс', ст.-англ. *fyst* 'тс', гл. Траўтман, 218; Шустар-Шэўц, 2, 1072. Сумнеўная сувязь з *пядзя* (гл.), літ. *kūmstė* 'кулак', якую дапускае Брукнер (412); гл. пярэчанні ў Фасмера (там жа), Скока (2, 645). Агляд версій гл. ESJSt, 11, 642.

Пятá, п'ятá 'задняя частка ступні, пятка' (ТСБМ, Ласт., Варл., Сцяшк.; ашм., Стан.; віл., Сл. ПЗБ), 'абух у сякеры', 'зад-

няя частка касы', 'тупы канец яйца', 'карма лодкі' (Варл.; Сцяшк.; навагр., полац., Сл. ПЗБ), *n'emá* 'пятка нагі, пятка ў касе, сасе і інш.; межавы знак на вуглу поля' (ТС), *n'jma* 'пятка' (беласт., Сл. ПЗБ), *n'jadá* 'тс' (драг., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *n'jma* 'месца (пункт), з якога пачынаецца вымярэнне зямлі'; укр. *n'jma* 'пятка', рус. *n'jma*, польск. *pięta*, чэш. *pata*, славац. *päta*, в.-луж. *pjata*, н.-луж. *pěta*, палаб. *ṛota*, славен. *pěta*, серб.-харв. *nema*, балг. *nemá*, макед. *nema*, ст.-слав. *пѣта*. Прасл. **pęta* 'нага, капыт, ступак', роднаснае літ. *pėntis* 'абух, задняя частка касы і інш.', лат. *piēte*, *piētis* 'абух, аснова грабель, заднік, запатылак', ст.-прус. *pentis* 'пята', афг. *pūnda* 'пята', што ўзыходзяць да кораня і.-е. **pent-* 'ісці, хадзіць' (Скок, 2, 648; Сной₂, 510). Іншая, менш верагодная версія звязвае праславянскае слова з **pęti* 'напінаць' (гл. *пяць*), **poto* 'пута' (гл. *пута*), параўн. Шустар-Шэўц, 2, 1072; БЕР, 5, 192; ЕСУМ, 4, 651; пад сумненнем Фасмер, 3, 424. Абедзве версіі лічыць прыёмальнымі ESJSt, 11, 643. Збліжэнне з польск. *piękną* (гл. *пекны*) з больш ранняга *pięk(r)ny* 'выступаючы, вышуклы', здавальняючае семантычна, вядзе да сумнеўнай рэканструкцыі **penktā*, гл. Банькоўскі, 2, 573.

Пятка₁ 'пята; задняя частка касы; тупы канец яйца; запятак; задні капыток у каровы' (Нас., Касп., Шат.; Бяльк.; докш., смарг., бярэз., лях., лід., Сл. ПЗБ). Вытворнае ад *пята* (гл.).

Пятка₂ 'пяцёрка' (астр., швянч., Сл. ПЗБ; Стан.), 'пяць рублёў' (Касп.). Форма з першым значэннем, напэўна, пад уплывам польск. *piątka* 'пяцёрка (у тым ліку адзнака)', другое значэнне на базе ўтварэння ад *пяць* (гл.) па тыпу *пятák* 'дробная манета' і пад.

Пятля₁ рухомае кальцо з вяроўкі, сіло; пяцелька (у адзенні) (ТСБМ, Нас., Ласт., Стан.; Сцяшк.; мсцісл., Жыв. сл.; даўг., Сл. ПЗБ), *петля* 'тс' (ТС), сюды ж *пятлэйка*, *петлэйка* 'пяцелька, пятліца, гафгачка; почапка' (баран., Сл. ПЗБ; ПСл; лун., Шатал.), *пяцелька* 'тс' (ТСБМ, Ласт.), *пятлюшка* 'гафгачка' (Жд.), ст.-бел. *петелка* 'тс' (Скарына). Укр. *петля*, рус. *пéтля*, польск. *petla*, ст.-польск. *petlica*, чэш. *petlice*, славен. *pentlja*, *pétlja* 'пятля', серб.-харв. *пéтља* 'гаплік', балг. *петля*, *пéтелка* 'пяцелька з ніткі; гузік', макед. *петелка* 'гузік', ст.-слав. *пѣтля* 'пятля'. Прасл. **petlja* не мае агульнапрынятай этымалогіі. Лічыцца запазычаннем з невядомай германскай крыніцы, параўн. ням. *fessel*,

ст.-в.-ням. *fezzil*, ст.-ісл. *fetill*, ст.-анг. *feter* 'сіло, пугы' і інш. (Фасмер, 3, 252; Бязлай, 3, 32; Банькоўскі, 2, 534; БЕР, 5, 202). Сной₂ (505) рэканструюе прасл. **pętyl'a*, якое ўзводзіцца да **pęty* 'нацягнуты, напугны'; яшчэ раней Махэк₂ (447) звязваў з **pęti* (гл. *пяць*), **poto* (гл. *пута*).

Пятля₂ 'дзетародны орган самкі жывёлы' (Нас.), *пяцелька* (*piecielka*) 'vulva' (Нас.; Сержп.). Відаць, эўфемізм (гл. *пятля*), параўн. *пўтка* 'пятля, пяцелька (у мове шаўцоў)': *здзелај трохи шэрэйшае пўтка* (добр., Мат. Гом.) і балг. *пўтка* 'vulva'.

Пятнік 'гнездо, у якім паварочваецца вась варот' (Нас., Касп., Нік. Очерки), 'прыстасаванне, пры дапамозе якога дзверы прымацоўваліся да вушакоў' (Варл.), *пятнік* 'вушак, да якога прымацоўваюцца дзверы завесамі; вушак наогул' (Бяльк., Мат. Маг.), укр. *п'ятнік* 'крук, на які навешваюцца дзверы', рус. дыял. *пятнік* 'прыстасаванне для навешвання дзвярэй, варот', славен. *petnik* 'завесы ў варотах; вушак; парожак'. Прасл. дыял. **pętynikъ*, якое Бязлай (2, 32) параўноўвае з ц.-слав. *пятьно* 'шпора, астрога, пьж', літ. *pentinas* 'шпора', *ūpęntis* 'шпора ў пеўня', лат. *piēsis* 'шпора'. Міклашыч (239) выводзіў з **pęta* 'пята' (гл. *пятá*), Фрэнкель (571) меркаваў пра кантамінацыю **pęta* і **pęti* (гл. *пяць*). Гл. таксама *напїта*.

Пятніца₁ 'пяты дзень тыдня' (ТСБМ, Ласт., ашм., Стан.; брасл., астрав., шчуч., Сл. ПЗБ). *п'ятніца* 'тс' (Бес., ТС), памянш. *п'яцэнка* 'тс' (Ян.), укр. *п'ятниця*, рус. *пятница*, стараж.-рус. *пятьница* 'тс'. Вытворнае ад **pęty* (гл. *пяць*); лічыцца частковай калькай з грэчаскай мовы, параўн. н.-грэч. *πέμπτη* 'чацвер', паколькі, паводле візантыйскай хрысціянскай традыцыі, тыдзень лічыўся пачынаючы з нядзелі. Лічэнне ад панядзелка, пры якім пятніца была пятым днём, як мяркуецца (гл. Машынскі, Зб. Шымчаку, 283), увёў Мяфодзій. Параўн. *пятók* (гл.).

Пятніца₂ 'кураслеп, *Anemone ranunculoides* L.; чубатка, *Coquidalis Medis.*' (Бейл.). Няясна. Магчыма, народнаэтымалагічнае асэнсаванне (табуізацыя?) адной з народных назваў кураслепа — *п'янікніца* (Кіс.), няяснага паходжання.

Пятно 'пляма на адзенні' (ЛА, 3; баран., Сл. ПЗБ), 'радзімка, знак на целе, сіняк' (віл., воран., Сл. ПЗБ), сюды ж *пéтня* (*piétnia*) 'чырвоная плямка на скуры' (Варл.), *пяцьмó* 'пляма на адзенні' (Ян.), *пятняк* 'тс' (лях., Сл. ПЗБ), *п'ятнашка* 'сіняк'

(шчуч., Сл. ПЗБ), *п'ятло* 'ружовае месца на шчацэ' (ЛА, 3); укр. *п'ятно*, *п'ятно* 'пляма, знак', рус. *пятно* 'тс', польск. *plątno*, *plątno* 'таўро, п'ятатка, кляймо', балг. *петно*, *п'екно* 'пляма; карычневая плямка на скуры ад старасці'. Прасл. **petьno* 'след, знак' (спачатку ў мове паляўнічых), што ад **petā* (гл. *п'ята*) (Фасмер, 3, 425; БЕР, 5, 203). Паводле Банькоўскага (2, 543—544), толькі ўсходнеславянскае, у іншых мовах — запазычанне з усходнеславянскіх, пра спецыфічнае паходжанне слова, на яго думку, сведчыць рус. *гнаться по пятам* 'ісці па следу'.

П'яток, (*piatók*) 'пятніца' (Варл.), сюды ж *п'ятко́вы* (*п'ятко́вы*) 'пятнічны' (Нас.), ст.-бел. *п'яток* 'пятніца'; укр. *п'яток* 'тс', польск. *piątek*, чэш. *pátek*, славац. *piatok*, в.-луж. *pjatk*, н.-луж. *pětk*, славен. *pětek*, серб.-харв. *п'етак*, балг. *п'етък*, макед. *петок*, ст.-слав. *п'атъкъ*. Звязана з *п'яты*, *п'яць* (гл.), гл. *п'ятніца* 'тс'. Паводле Німчука (Давньорус., 95), запазычана са стараславянскай і падтрымлівалася польскім уплывам.

П'яток, 'пяць' (ТСБМ, Бяльк.; Сержп.); укр. *п'яток* 'пяцёрка (грошай)', рус. *пятók* 'пяць (штук)'. Вытворнае ад *п'яць* (гл.).

П'ятра, *п'ятра* 'вышкі ў хляве або гумне; ярус' (Стан., мазыр., 3 нар. сл.; ПСл), *piátro*, *p'átro*, *p'étro* 'тс' (Маш., Тарн.), *п'ятра*, *п'ятрo* 'курасадня, куратнік' (Мат. Маг.; мазыр., Шатал.), *п'ятры* 'столь у асеці з жордак' (Бяльк.), *п'ятро*, *п'ятро* 'гара ў хаце; старана ў гумне; прасла' (палес., Нар. сл.), 'раскладка снапоў для малацьбы' (жытк., ДАБМ, камент., 872), 'пустоты пад вісячым ільдом на вадаёмах' (ТС), *п'ятра* 'тс' (парыц., Мат. Янк.), ст.-бел. *п'ятро* 'паверх, ярус'. Укр. *п'ятра* 'ярус', рус. *п'ятра* 'вышкі; павець', польск. *piętro* 'паверх', чэш. *patro* 'паверх, вышкі ў хляве', славен. *pétro* 'столь з брусоў, пуня', серб.-харв. *п'етар* 'верхні паверх, вышкі', макед. *петар* (*petar*) 'столь, гарышча' (Hendriks, The Radožda-Vevčani Dialect of Macedonian Lisse, 1976). Звычайна выводзяць прасл. **petro* ад **peti* (гл. *п'яць*) з рэдкім суфіксам **-tro*, гл. Фасмер, 3, 426; для паўднёваславянскіх слоў мяркуецца суфікс **-rь* (**pet-rь*, гл. Заімаў, SIW, 172). Словаўтваральныя цяжкасці Банькоўскі (2, 574) прапануе пераадолець рэканструкцыяй прасл. **pretro*, параўн. каш. *přatro* 'столь, вышкі; паднябенне', ст.-польск., а таксама дыял. *przetro* 'паверх, тэраса', в.-луж. *přatr* 'мацаванне даху ў адрыве, свіран', н.-луж. *pśětš* 'вышкі', палаб. *protrü* 'вышкі ў адрыве', што да

**prent-* 'размяшчаць гарызантальна, насцілаць' (гл. *працаць*, *прут*, *прасла*), гл. таксама Гомалкава, Stud. Etym. Brun., 1, 70 (мяркуецца пра зыходную семантыку 'вышкі з насланых жордак'). Пра заходнеславянскія формы падрабязна Шустар-Шэўц, 2, 1168 (супастаўляюцца з літ. *spręsti* 'расцягваць, распіраць', *sprindys* 'п'ядзя'); SEK, 4, 121—122 (формы з **pretr-* з'яўляюцца праславянскім дыялектызмам на фоне формаў з **petr-*).

П'ятрo 'божая кароўка, Coccinella' (ЛА, 1), *п'ятра-п'яўла* 'тс' (брасл., Сл. ПЗБ), *п'ятрук* 'тс' (швянч., Сл. ПЗБ), *п'ятрушка* 'тс' (паст., Сл. ПЗБ; Жд.). Гл. *п'етрык*.

П'ятрушка 'п'ятрушка, Petroselinum crispum (Mill.) Nym.' (Кіс., ТСБМ; смарг., Сл. ПЗБ), 'Petroselinum sativum' (Ласт.), ст.-бел. *п'ятрушка* 'тс' (1571 г.); укр. *п'ятрушка*, рус. *п'ятрушка*, польск. *pietruszka*, в.-луж. *pětruška* 'тс'. Зыходным словам лічыцца польскае, якое праз дыял. *piotruszka*, *piotruška* памянш. ад *piotružela* (XV ст.), што са ст.-чэш. *petruželě*, с.-в.-ням. *petersilje*, лац. *petroselinum* з грэч. *петроселінов*, літаральна 'горны сельдэрэй' (Фасмер, 3, 253; Банькоўскі, 2, 567; ЕСУМ, 4, 362). Віцьбіч (Спадчына, 2000, 5—6, 167) сцвярджае, што ўпершыню Рэч Паспалітую пазнаёміла з п'ятрушкай каралева Бона Сфорца.

П'ятро́ць 'сохнуць, высыхаць (на сонцы, ветры і пад.)' (ТСБМ), 'жыць надгаладзь, прычым працяглы час' (Янк. 1), *п'ятраць* 'сохнуць, знясільваць' (Шат., Нас.). Дубоўка (Узвышша, 1929, 8, 105) выводзіць ад *п'ятра* 'вышкі ў асеці для сушкі снапоў', 'паліцы ў ганчароў, на якіх сушаць вырабы з гліны'. Паводле Янкоўскага, "трэба думаць, ад назвы летняга посту — п'ятроўка" (Янк. 1, 158), што сумнеўна. Спецыяльна гл. Коген, Узвышша, 1929, 8, 102. Гл. *п'ятраць*.

П'ятун 'певень' (Анім.; брасл., Жыв. НС). Відавочна, кантамінацыя *п'ятух* і *п'явун* 'певень' (гл.).

П'ятух 'певень' (Касп.; в.-дзв., Шатал.; віц., Жыв. НС; віл., дзятл., брасл., шчуч., шальч., Сл. ПЗБ; ашм., Стан.; Сцяц., Сцяшк., Сержп., Ян.), ст.-бел. *п'ятух* 'тс'; у ВКЛ Бярында лічыў слова характэрным для гістарычнай Літвы, г. зн. паўночна-заходняй Беларусі: *вольнски* — *певень*, *литовски* — *п'ятух* (Лексиконь, 11). Больш поўны малюнак распаўсюджання назвы на беларускай моўнай тэрыторыі гл. Жыв. св., 52; на тэрыторыі Украіны, Расіі і Польшы гл. Фалінска, Leksyka hodowli, 1, 62—63. Сюды ж таксама

памянш.-ласк. формы *пéця*, *пéцька* (гл.). Параўн. адзначанае яшчэ Ягічам харв. чак. *petèh* 'тс'; а таксама *petèh* (Црэс), славен. *péteh* 'тс' (Слаўскі, Slavica, 99); харвацкія формы Борысь (Czak. stud., 152) разглядае як праславянскія дыялектызмы ці вытворныя ад праславянскіх слоў. Адносна славенскага слова гл. Бязлай, 3, 30. Вытворнае ад **pěti* 'спяваць' (гл. *пець*) з рэдкім суфіксам *-ихъ*, параўн. *пастух* ад *пасці* 'пасвіць' (параўн., Фасмер, 3, 253).

П'яўка, 'прэснаводны чарвяк, *Hirudo medicinalis; sanguisuga*' (ТСБМ, Бяльк., Ласт., Сцяшк., Сл. ПЗБ, ЛА, 1), *пьяўка* 'тс' (Дразд., Бес.), *пляўка* 'тс' (ЛА, 1); укр. *п'явка*, *пьявка* 'тс', рус. *пьявка*, *пьявка* 'тс'; параўн. польск. *pijawka* 'тс', чэш. *pijavka* 'тс', славен. *pijavka*. Прасл. **pъjavka* звязана з **pъjati*, ігэратыў ад **piti* 'піць' (гл. *піць*), паралельнае ўтварэнне да **pъjavica*: *п'явіца*, *п'явыца* (ЛА, 1; Дразд.), сюды ж *п'явычнык* 'рачныя ракавіны, чаропкі' (Дразд.), укр. *п'явица*, рус. *пьявица*, польск. *pijawica*, палаб. *pagaweicia*, в.-луж. *pijelca*, чэш. *pijavice*, славац. *pijavica*, серб.-харв. *pijavica*, славен. *pijavica*, балг. *пьявица*, макед. *пјавица* (Фасмер, 3, 271; ЕСУМ, 4, 649; Шустар-Шэўц, 2, 1062; БЕР, 5, 284; Бязлай, 3, 34). Паводле Німчука (Давньорус., 229), формы з суфіксам *-к-а* з'яўляюцца пазнейшай інавацыяй на ўсходнеславянскай глебе, што цяжка давесці. Гл. таксама *п'еўга*, *п'еўка*.

П'яўка₂ 'скаба': *п'яўкамі прысцягваюць сцены* (ТС). Няясна; магчыма, да *п'яць* 'напінаць, сцягваць' (ТС), гл. *пяць₂*.

Пяхота: на *пяхоту* 'пехатой, пешшу' (Цых.), 'род войска' (ТСБМ, Ласт.), *пяхотай* 'пешшу' (валож., Жыв. сл.), *пяхотам* 'тс' (Жд.), *пехотом* 'тс' (ПСл), *пяхтом* 'тс' (Сцяшк. Сл.), укр. *пяхота* 'пяхота', рус. *пехота* 'тс', польск. *piechota* 'хаджэнне пешкі; пешае войска', чэш. *pěchota* 'пешае войска'. Прасл. дыял. **pěchota*, вытворнае ад **pěxъ* 'пешы' (Фасмер, 3, 254), гл. *пехата*. Відаць, не можа разглядацца асобна ад славен. *pehóta* 'стома', якое Бязлай (3, 21) параўноўвае з харв. дыял. *pijèhati* 'дыхаць, храпіць'. Тады, відаць, першапачаткова гукапераймальнае, параўн. чэш. *pěch* 'трамбоўка', *pěchovati* 'трамбаваць, піхаць'. Банькоўскі (2, 546) прапануе выводзіць з **pěxъ* 'павольнае і мернае апусканне таўкача ў ступе', што адлюстравалася ў *пех* 'чалавек, якога трэба папіхаць да справы' (Нас.), чэш. *pěchet* 'паволі', балг. *пех* 'марудны, цяжкі' і звязана з *пхаць*, *піхаць* (гл.). Па семантычных і фармальных прыкметах цяжка выводзіць з і.-е. **pēd-s*, параўн.

і.-е. **pēd-* 'нага, ступак', параўн. Махэк₂, 446; Варбат, Этимология—1971, 18. Гл. таксама *пешы* (*ш < х*, параўн. *пéхам* 'пешкі', гл.). У значэнні 'род войска' запазычана праз польскую з чэш. *pěchota* або непасрэдна з рус. *пехота*, што замянілі ў XVIII ст. германізм *инфантэрыя* (з ісп. *infantería*, ад *infante* 'хлопец, пахолак, які пешкі суправаджаў рыцара на кані').

Пяхотка 'фасоля, якая не ўецца' (слонім., Расл. св.), *пяхотка* 'тс' (ПСл), параўн. укр. *пяхота* 'тс', польск. *piechota* 'тс', балг. *пешак* 'тс' і 'пешаход', што семантычна выводзяцца з 'прыземлены, прыбіты, прыціснуты да зямлі; пешы' (ЕСУМ, 4, 419). Гл. *пэшка*, *пехата*.

Пяхцель (*piachciél*) 'сеткавы мяшок для сена карміць каня ў дарозе' (Варл.), *пяхцель* 'вярочны мяшок для сена' (Нік., Очерки; Касп.), *пяхцель* 'кашэль для носкі сена' (мядз., Жд.), 'кашэль з бяросты для харчу ў дарозе' (Нік. Очерки). Відаць, да наступнага слова.

Пяхцёр 'кашэль, торба; пра нязграбнага, непаваротлівага чалавека' (ТСБМ; Нас., Растарг., Мядзв., Мат. Гом.), *пяхцёр* 'гультай' (Мат. Гом.), *пяхцёр* 'вярочны мяшок; няўклюд' (Нік. Очерки; Касп.), *пяхцёр*, *пяхцёр*, *пяхцёр*, *пяхцёр* арг. 'мяшок' (Рам. 9), сюды ж *пяхцёрыць* 'набіваць, напіхваць', *пяхцёрыца* 'наядацца', *пяхцёрны* 'сетачны', *пяхцёром* 'апануўшыся неахайна' (Нас.). Укр. *пяхцёр*, *пяхцёр*, *пяхцёр* 'мяшок для корму каня ў дарозе', рус. *пяхцёр* 'кашэль для сена; тоўстае, пражэрлівае дзіця'; сюды ж, відаць, і *пестер*, *пестёр*, *пестёр*, *пестёр*, *пестёр*, *пестёр* 'заплечная вярэнька, рагожа', 'няўклюд'. Дакладнай этымалогіі не мае. Варыянтнасць формы, хутчэй за ўсё, сведчыць аб запазычанні. Да той жа высновы схіляе і шырокае ўжыванне ў традыцыйных усходнеславянскіх арга. Анікін (446) рус. *пестер*, *пехтёр* і пад. на падставе неўласцівай славянскім мовам варыянтнасці *-хт-/ст-* разглядае следам за Вострыкавым (Этим. иссл., 1981, 23—24) як субстратныя фіна-ўгорскія элементы, звязаныя з марыйск. *пештыр*, *пешыр* 'тс', параўн., аднак распаўсюджанасць ва Украіне, што, магчыма, пярэчыць такой крыніцы. Збліжэнне з *піхаць* (Нас., 413) можа мець другасны характар; агляд ранейшых версій гл. Фасмер, 3, 250, 254, 428; ЕСУМ, 4, 381. Гл. таксама *пяхцель*.

Пяценка — памянш.-ласк. форма ад *пятніца* (гл.): *пяценка* *святая* (Нас.), 'багіня жыцця і смерці', параўн.: "Пяценка-Пят-

ніца была багіняй добрага... Устаноўшчыкі хрысціянства шмат уступілі на карысць Пяценцы. Яны падмянілі яе святой веліка-мучаніцай Параскай. Нібы Параска — гэта тая самая Пяценка” (Дзядзька Квас, Роздум на калёсах. Беласток, 1995, 167—168). Няясна, магчыма ўзыходзіць да ст.-слав. **пѣтъка** ‘імя каляндарнай святой’, што лічыцца калькай с.-грэч. *παρασκευή*, параўн. балг. *Света Петка* ‘тс’, рус. *Святая Параскева Пятница* і пад. Магчыма, атаясамліванне паганскай багіні *Мокашы* з названай святой (АБСІ, 22, 19; Успенскі, Филолог. разыскания в области слав. древностей. М., 1982, 136; Страхаў, Этимология—1997—1999, 160—162).

Пяць₁ ‘лічба пяць’ (ТСБМ, Нас., Ласт., Стан., Сл. ПЗБ), *п’яць* ‘тс’ (ТС), укр. *п’ять*, рус. *пять*, польск. *pięć*, чэш. *pět*, славац. *päť*, каш. *pięc*, в.-луж. *pjec*, н.-луж. *pěš*, палаб. *pat*, славен. *peti*, серб.-харв. *pet*, балг. *pet*, макед. *pet*, дыял. *pent*, ст.-слав. **пѣтъ**. Прасл. **petь* ‘пяцёрка’, лічыцца вытворным ад **petь* ‘пяты’; роднаснае прус. *pencks* ‘пяты’, літ. *penki* ‘пяць’, лат. *pieci* ‘тс’, гоц. *fimf*, ст.-в.-ням. *finfto*, ням. *fünfte* ‘тс’; сюды ж таксама ст.-інд. *pāñca*, грэч. *πέντε*, лац. *quinque* ‘тс’ (Фасмер, 3, 426; Шустар-Шэўц, 2, 1074; Махэк₂, 447; БЕР, 5, 191; Глухак, 476—477; Сной₂, 509—510; ESJSt, 11, 643—644; ЕСУМ, 4, 652—653). Пра першасны назоўнікавы характар лічэбніка, на думку Банькоўскага (2, 569), сведчаць фразеалагізмы — польск. вілен. *ni pięć, ni dziewięć*, адпаведна *ні ў пяць, ні ў дзесяць* ‘дрэнна і непапраўна (зрабіць)’ (Шат.), паралельныя да літ. *nei penki, nei devyni* ‘ні тое, ні сёе’.

Пяць₂ ‘напружваць, напінаць’ (ТСБМ), ‘ціснуць, перці; пнуць, піхаць’ (Нас.), *п’яцца* ‘напружвацца; праціскацца; тужыцца’ (Нас.; Сержп.; смарг., Сл. ПЗБ), *п’яцца* ‘пнуцца’ (ТС), *п’ястысь, п’ястысь* ‘напружвацца’ (Сл. Брэс.); укр. *п’ясти* ‘нацягваць’, рус. *пять*, польск. *piąć*, чэш. *píti*, славац. *pnúť*, в.-луж. *pjec*, н.-луж. *pěš*, серб.-харв. *pěti* ‘ўзнімаць’, славен. *peti* ‘нацягваць’, балг. *пѣна*. Прасл. **peti*, **pъnъ* ‘напружваць, напінаць’, роднаснае літ. *piniti* ‘плясці, скручваць’, лат. *pūt* ‘тс’, грэч. *πένομαι* ‘працаваць’, гоц. *spinnan* ‘прасці’, на аснове якіх рэканструюецца і.-е. **(s)rep-* ‘цягнуць, нацягваць’ (Махэк₂, 447; Фасмер, 3, 292; Шустар-Шэўц, 2, 1075; Глухак, 477—478; Сной₂, 510—511). Мартынаў (Язык, 81) лічыць, што першапачатковае тэрміналагічнае значэнне ‘зві-

ваць, прасці’, змененае пад уплывам прасл. **plesti* (гл. *плясці*), што пераняло першаснае значэнне. Гл. таксама і *пнуць, пнуцца*.

Пяцьміна ‘пляма’ (Ян., Юрч. Сін.). Вытворнае ад *пяцьмо* (гл. *пятно*). Гл. таксама *п’яцьміна*.

Пячэйка ‘пякотка’ (ТСБМ; Гарэц.; дзятл., карэл., лях., свісл., смарг., астрав., Сл. ПЗБ; Янк. 3; Жд.; Сцяц.; слонім., Нар. лекс.; навагр., Жыв. сл.), *п’ячэйка, п’ячэйка* ‘тс’ (віл., Жыв. сл.; Сл. Брэс.; Сл. ПЗБ). Гл. *печая* ‘тс’.

Пячалá ‘чапля’ (Жд.). Да *чап’ялá* (гл.) з метатэзай, выкліканай збліжэннем з *печ*, параўн. палес. *чеперіця* ‘грыб *Agaricus*’ пры зыходным *пячурыца* ‘тс’ (гл. *пячурка*), што, паводле Непакупнага (Связи, 36, 41), адбылося пад уплывам усходнебалтыйскай фанетычнай інавацыі, параўн. *пéкці* ‘пячы’, літ. *kėpti*, лат. *sept* ‘тс’.

Пячаць ‘уласны знак фізічнай або юрыдычнай асобы; адбітак’ (ТСБМ, Гарэц.), *п’ячатка* ‘тс’ (ТСБМ, Нас., Шат.), ‘кляймо’ (Нас.); укр., рус. *печать*, польск. *pieczęć*, чэш. *pečet*, славац. *pečat*, в.-луж. *pjecat*, серб.-харв. *pěchat*, славен. *pečát*, балг. *pečat*, макед. *pechat*, ст.-слав. **печать**. Прасл. **pečatь*, традыцыйна звязваецца з **pek-ti* ‘пячы’ і першасным значэннем ‘таўро (на скуры жывёлы)’, якое рабілася выпальваннем, літаральна “выпечаны знак”. Паходжанне ад грузінскага *beč’edi* ‘пчатка’, што ўзыходзіць да славяна-каўказскіх паралеляў Мара (Абаеў, 36. Младэнаву, 327), патрабуе дадатковага абгрунтавання. Гл. Фасмер, 3, 255; Махэк₂, 441; БЕР, 5, 212; Сной₂, 501; Глухак, 473; Банькоўскі, 2, 547; ЕСУМ, 4, 363—364; ESJSt, 11, 633—634.

Пячкар (*печкар*) ‘пачнік’. Ад *пéчка* (гл. *печ*) па тыпу *лажкар* ‘майстар па вырабу ложка’ і пад., параўн. аналагічнае балг. *печкар* ‘чалавек, які робіць ці рамантуе печкі’.

Пячкур₁ ‘невялікая рачная рыба, *Gobio gobio*(L.), *Cottus gobio* L.’ (Жук., ТСБМ, Янк. 1), *печкур* ‘тс’ (ТС); сюды ж *п’ячкур’яцца* ‘жыраваць’; параўн. укр. *п’ячкур* ‘тс’, рус. *печкур* ‘тс’, славен. *piškúr* ‘рыба *Cobitis fossilis, Petromyzon fluviatilis*’, серб. *п’яшкур* ‘тс’. Відаць, у выніку збліжэння *п’ячкур* ці *п’яскур* (гл.) да *п’ячора*, *п’ячюра* ‘ямка ў рацэ; падмыты бераг’: *ракі і рыбы вядуцца ў п’ячорах* (Бір.), параўн. аналагічнае *п’ячкур, печкур* ‘берагавая ластаўка’, *п’ячурка, п’ячурнік* ‘тс’ (ТС; ЛА, 1), гл. таксама ЕСУМ, 4, 420. Паўднёvasлавянскія словы ў выніку фанетычных дыя-

лектных змен першапачатковага **piskor*'ъ ад **piskati* (гл. *ni-ишчаць, піск*), параўн. Бязлай, 3, 43; Сной₂, 518. Гл. *пяшкур*.

Пячкўр₂ 'пячнік' (ТСБМ, Нас., Яруш., Гарэц., Касп., Др.-Падб., Юрч., Мат. Маг.); параўн. укр. *пічкўр* 'качагар, апальнік'. Паводле Блесэ (SB, 5, 17), з літ. *pečkūris* 'качагар', што цяжка давесці (Лаўчутэ, Балтизмы, 147). Відаць, нельга разглядаць асобна ад *пячкўр, печкўр* 'хто любіць ляжаць на печы' (Сцяшк., Др.-Падб., ТС), *пячкўр* 'лянівы кот, які не ловіць мышэй' (дубр., ушац., Жыв. НС); хутчэй за ўсё, ад *пэчка*, памянш. да *печ* (гл.) пад уплывам *пячўрка* 'ніша ў печы для сушэння', параўн. *пячўрнік* 'хто любіць ляжаць на печы' (Варл.), *пячўр* 'тс' (Сцяцко. НЛС). Гл. *пячкўр*. Украінскае слова выводзяць з *печ* і *кўрпці* (гл. *кўрыць*), параўн. і *смалакўр*, гл. ЕСУМ, 4, 420.

Пячўнка, печўнка 'смажаніна, свежаніна' (Шн. 3, ТС), 'бульба, спечаная ў прыску' (Сцяц.), 'печаны гарбуз' (Сл. Брэс.), 'пячэнне' (Мат. Маг.), 'печань жывёлы як прадукт харчавання' (ТСБМ), 'печань' (Шат., Сл. ПЗБ, Маш.), *пячўнкі* 'печань, печані' (Бяльк.); укр. *печўнка* 'пячонка, вантробы', польск. *pieczonka* 'печань', чэш. *pečenka* 'смажаніна', *pečénku* 'печань', славац. *černa pečenka* 'тс', славен. *pečenka* 'смажаніна', серб.-харв. *pečenka* 'смажаніна; печань', балг. *pečenka* 'печань; печаная кукуруза', макед. дыял. *печенка* 'печаная кукуруза'. Вытворнае ад **pekti* (гл. *пячы*), дзеепрыметніка **pečetъ* (жъ) 'печаны'; да семантыкі параўн. літ. *kėpenos* 'печань, печані' ад *kėpti* 'пячы'. Гл. *печань*.

Пячўра 'нара; падземны ход' (ТСБМ, Нас.; Яруш., Шат., Сержп.; асіп., Сл. ПЗБ), *печўра* 'тс' (ТС) 'ямка ў рацэ, вымытая вадю' (ПСл), *тычўра* 'нара' (Сл. Брэс.), *пячўра* 'тс' (рагач., Сл. ПЗБ), *пячўры* 'норы ў абрыве пад берагам' (Мат. Маг.), *пячўры* 'пячоры' (трак., Сл. ПЗБ), *пяшчўра, пешичўра, пешичўра* 'пячора; нара ў беразе ракі' (Сцяшк., Мат. Маг.; ТС); укр. *печўра, печўра* 'пустота ў зямлі з выхадам на паверхню; нара', рус. *пещўра* (з ц.-слав.), *печўра*, польск. *pieczara* (з усх.-слав., гл. Цвяткоў, Запіскі, 2, 413—414; Цыхун, Acta Albaruthenica, 3, 93), *piecora* 'глыбокая яма ў рацэ, дзе рака заварочваецца', балг. *пещўра*, макед. *пештера*, ст.-слав. *пештера* 'пячора'. Прасл. **pekt'era* 'пячора, яма', суфіксальнае вытворнае ад **pektъ* (гл. *печ*), параўн. з іншай суфіксацыяй серб.-харв. *пешина* 'пячора'. Адпаведна формы са -шч-

запозычаны з царкоўнаславянскай. Гл. Фасмер, 3, 256; ЕСУМ, 4, 364; БЕР, 5, 223; Банькоўскі, 2, 547; Німчук, Давньорус., 112; ESJSt, 11, 636.

Пячўрка, печўрка 'грыб шампіньён' (ЛІА, 1; лях., Янк. Мат.; Жд., Скарбы), *печўрка, тычўрка, пэчўрка* 'тс' (палес., Жыв. сл., Нар. словатв.); укр. *печўрка*, дыял. *печўрка*, польск. *pieczarka*, чэш. *pečárka*, славац. *pečiarka*, серб.-харв. *печурка* 'грыб', славен. *pečúrka* 'грыб *Boletus lactifluus*', балг. *печўрка, печўрка* 'шампіньён, грыб', макед. *печурка* 'грыб'. Прасл. **pečerъka* або **pečurъka*, звычайна звязваюць з **pekti* (гл. *пячы*) ад магчымасці ўжываць грыбы печанымі, параўн. Сяржаніна, Грыбы, 542; Мяркулава, Очерки, 171; Фасмер, 3, 246. Іншыя назвы: *пячурўца, пэчэрўца* 'шампіньён' (Жыв. сл.), укр. *печерўца*, рус. *печерўца*, даюць падставы для рэканструкцыі прасл. **pečerica* (Глухак, 473).

Пячў 'скварыць, смажыць, пячы, прыпякаць' (ТСБМ, Нас.; Яруш.; ашм., Стан.; Сцяшк., Шат.; Сл. ПЗБ), *печ* 'тс' (Бяльк.); рус. *печь*, польск. *piec*, чэш. *peči*, в.-луж. *pjec*, н.-луж. *pjac*, палаб. *piet*, славен. *peči*, серб.-харв. *пешу*, балг. *пекá*, макед. *пече*, ст.-слав. *пешти*. Прасл. **pekti* (гл. *пекці*), першаснае значэнне 'пячы на адкрытым агні', параўноўваюць са ст.-інд. *pacati* 'гатуе, смажыць', алб. *pjek* 'пячы', грэч. πεσσω 'варыць', з метатэзай сюды ж літ. *kėpti*, лат. *sept* 'пячы' (Глухак, 474; Шустар-Шэўц, 2, 1073; Бязлай, 3, 19; БЕР, 5, 132; ESJSt, 11, 636). Формы з -ч- па аналогіі з формамі цяп. ч. *пячэш, пячэ* і пад.

Пячўбіна (печўбіна) 'абломак поду ў печы' (ТС). Да *печ* (гл.); рэалія мела засцерагальныя функцыі, параўн.: *у нас ек едуць венчацца, то беруць гэту печыну* (там жа).

Пячўць 'спяваць' (ТСБМ, Гарэц., Касп., Кос., Жд., Сл. ПЗБ, Стан.), *пешць* 'тс' (ГЧ), укр. дыял. *пјати*, рус. пск. *паяць* 'тс', польск. *piejać* 'тс', серб.-харв. *pјati* 'спяваць у царкве'. Прасл. **pejati*, ітэратыў да **peiti* (гл. *печы*); першапачаткова апошняе было зак. тр., а форма *pejati* — незак. тр. (Шаўр., Etym. Brun., 1, 84). Паводле Карскага (2—3, 392), адносіны аналагічныя да *ленавіца* і *ляніца*; а (я) замест ь ў *пячўць* узнікла ў гаворках з моцным аканнем у пераднаціскных складах на месцы другаснага ь з **pejōtъ* (Карскі, 1, 215).

Даведчае выданне

**ЭТЫМАЛАГІЧНЫ СЛОЎНІК
БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ**

Том 10

П

Укладальнікі:

Малько Раіса Мікалаеўна
Антропаў Мікола Паўлавіч
Цыхун Генадзь Апанасавіч

Рэдактар *Т. А. Гарбачэўская*

Мастак *А. А. Кулажэнка*

Мастацкі рэдактар *В. А. Жахавец*

Тэхнічны рэдактар *Т. В. Лецъен*

Камп'ютэрная вёрстка *Л. В. Харытонава*

Падпісана ў друк 30.05.2005 г. Фармат 60×90¹/₁₆. Папера афс. № 1. Гарнітура
Times New Roman. Афсетны друк. Ум. друк. арк. 20,5. Ум. фарб.-адб. 20,5.
Ул.-выд. арк. 19,4. Тыраж 1000. Заказ 1697.

Рэспубліканскае унітарнае прадпрыемства «Выдавецкі дом «Беларуская навука».
ЛП № 02330/0056800 ад 30.04.2004 г.
220141. Мінск, Старабарысаўскі тракт, 40.

Рэспубліканскае унітарнае прадпрыемства «Тіпаграфія «Победа».
ЛП № 02330/0056832 ад 30.04.2004 г. 222310. Маладзечна, Таўлая, 11.

Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 10. П /
Э 93 НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа; уклад.
Р. М. Малько, М. П. Антропаў, Г. А. Цыхун; рэд. Г. А. Цы-
хун. — Мн.: Бел. навука, 2005. — 325 с.

ISBN 985-08-0651-6.

Чарговы том слоўніка, як і папярэднія тамы, мае на мэце даследа-
ванне гісторыі развіцця лексікі беларускай мовы і яе суадносін з лексі-
кай іншых славянскіх і неславянскіх моў.

Папярэдні том слоўніка выйшаў у 2004 годзе.

У дзесятым томе завяршаецца этымалагічны аналіз беларускіх слоў
на літару П. Вялікая ўвага ўдзяляецца лінгвагеаграфіі слоў, словаўтварэн-
ню, семантычным зрухам.

Разлічаны на філолагаў, літаратуразнаўцаў, гісторыкаў і ўсіх, хто
цікавіцца сувязямі беларускай мовы з іншымі славянскімі і неславян-
скімі мовамі.

УДК 811.161.3'373.6'374

ББК 81.2Бел-4